

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ПРАКТИКУМ
З КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА**

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України
Наливайко Л. Р.

Дніпро
2019

УДК 342
П 69

Рецензенти:

Гультай М.М. – суддя Конституційного Суду України,
доктор юридичних наук;

Коришун А.О. – голова Третього апеляційного адміністративного суду.

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(Протокол № 3 від 21 листопада 2019 року)*

П 69 Практикум з Конституційного права: навч. посібник ; кол.
авт. ; за заг. ред. д.ю.н., проф., Засл. юриста України
Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ,
2019. 800 с.

ISBN 978-617-7665-87-7

Навчальний посібник розрахований на студентів, слухачів і курсантів різних навчальних закладів, викладачів, науковців, державних службовців, політиків, усіх, хто цікавиться актуальними питаннями сучасного конституційного права.

Автори: **Наливайко Л.Р.**, проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України; **Грицай І.О.**, професор кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Гудим І.В.**, викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Лук'яненко Т.В.**, викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Обушко В.В.**, старший викладач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; **Чепік-Трегубенко О.С.**, доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ISBN 978-617-7665-87-7

© Автори, 2019

© ДДУВС, 2019

ЗМІСТ

ВІД АВТОРІВ.....	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	5
ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	7
ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ – ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА, СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ, НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	13
ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ	67
ТЕМА 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	111
ТЕМА 4. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ	156
ТЕМА 5. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....	207
ТЕМА 6. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ	247
ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	300
ТЕМА 8. ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС	344
ТЕМА 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ	402
ТЕМА 10. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	474
ТЕМА 11. ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС	528
ТЕМА 12. ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ.....	601
ТЕМА 13. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ.....	649
ТЕМА 14. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	681
ТЕМА 15. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ.....	721
ТЕМА 16. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	749
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ.....	778
ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	796

ВІД АВТОРІВ

Навчальний посібник «Практикум з Конституційного права» підготовлено відповідно до тематичного плану та програми навчальної дисципліни, які відповідають встановленим освітнім вимогам, що необхідні при підготовці фахівців за спеціальністю «Право».

Конституційне право викладається студентам 2 курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ протягом двох семестрів, що є запорукою глибокого та систематизованого вивчення цієї галузі права.

Сучасне конституційне право – це провідна галузь національного права, яка закріплює основні засади демократії, правовий статус особи та організацію й функціонування державної влади і місцевого самоврядування. В умовах становлення України як демократичної, соціальної, правової держави вивчення цієї дисципліни має особливе значення та дає здобувачам вищої освіти широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави: 1) становлення конституціоналізму в Україні на демократичних засадах; 2) забезпечення прав людини та громадянина; 3) реалізація народовладдя; 4) формування дієздатних структур громадянського суспільства.

У посібнику тестові завдання розміщені у шістнадцяти темах відповідно до програми базового курсу. Всі тестові завдання подано з варіантами відповідей, де правильною є лише одна. Тестові завдання можуть бути використані для перевірки знань студентів, слухачів, курсантів при таких формах контролю, як поточний, модульний, а також як один із варіантів екзаменаційних завдань з курсу «Конституційне право». Окремим блоком навчального посібника є практичні завдання до курсу, вирішення яких сприятиме ефективнішому закріпленню теоретичних знань здобувачів.

Також навчальне видання містить детальний опис змісту кожної теми навчальної дисципліни; ключові поняття та тестові завдання до тем навчальної дисципліни; перелік як основної літератури, так і спеціалізованої та нормативно-правових актів із внесеними змінами та доповненнями до кожної теми.

Навчальний посібник «Практикум з Конституційного права» підготовлено на основі Конституції України, законів та підзаконних нормативно-правових актів України, навчальних посібників, підручників, енциклопедичних видань, іншої довідкової літератури. Навчальне видання розраховане на студентів, слухачів і курсантів різних навчальних закладів, викладачів, науковців, державних службовців, політиків, усіх, хто цікавиться актуальними питаннями сучасного конституційного права.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва теми	Всього	Кількість годин, відведених на:		
			Лекції	Семінари	Самостійну та індивідуальну роботу
Перший заліковий кредит (1 семестр) Змістовий модуль I Загальні засади конституційного права. Теорія Конституції України та конституційно-правової відповідальності. Права людини і громадянина. Організація і здійснення державної влади					
	Всього	120	30	30	60
1.	Конституційне право України – провідна галузь національного права, складова юридичної науки, навчальна дисципліна	14	4	4	6
2.	Конституційний процес в Україні	12	2	2	8
3.	Конституційно-правова відповідальність в системі юридичної відповідальності	16	4	4	8
4.	Конституційно-правові засади конституційного ладу України	14	4	4	6
5.	Теорія Конституції України	16	4	4	8
6.	Конституційно-правовий статус людини та громадянина в Україні	20	6	6	8
7.	Організація і здійснення державної влади в Україні	12	2	2	8
8.	Виборче право та виборчий процес	16	4	4	8
	Форми підсумкового контролю	Залік			

ПРАКТИКУМ З КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

<p align="center">Другий заліковий кредит (2 семестр) Змістовий модуль II Порядок формування та функціонування органів державної влади</p>					
	Всього	120	20	40	60
9.	Конституційно-правовий статус Верховної Ради України та організація її роботи	20	4	8	8
10.	Конституційно-правовий статус Президента України	18	4	4	10
11.	Органи виконавчої влади в Україні: конституційно-правовий статус	18	2	6	10
<p align="center">Змістовий модуль III Судова влада в Україні. Місцеве самоврядування. Територіальний устрій. Національна безпека</p>					
12.	Органи судової влади та організація їх роботи	16	2	6	8
13.	Конституційний Суд України	12	2	4	6
14.	Місцеве самоврядування в Україні	12	2	4	6
15.	Територіальний устрій України	12	2	4	6
16.	Конституційно-правові засади національної безпеки та оборони України	12	2	4	6
	Форми підсумкового контролю	Екзамен			

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

- Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу: навч. посіб. / Авт.-упоряд.: М. О. Баймуратов та ін.; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2015. 625 с.
- Аніщук Н. В., Афанасьєва М. В., Бакаянова Н. М. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 524 с.
- Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська та ін.; відп. ред. І. О. Голубовська, І. Ю. Штиченко. Київ: Київський університет, 2012. 543 с.
- Барабаш Ю. Г., Дахова І. І., Євсєєв О. П. та ін. Конституційна юрисдикція: підруч. Харків: Право, 2012. 168 с.
- Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. Київ: КНТ, 2011. 352 с.
- Бойкова М. А., Омельченко О. Ф. Діалектична методологія ефективного державотворення і прогнозування розвитку країни: моногр. Київ: К.І.С., 2011. 128 с.
- Боняк В. О. Конституційне право України : навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 295 с.
- Бурдяк В. І. Політика і права людини: підруч. Чернівці: Рута, 2011. 536 с.
- Васильченко Г. Планування розвитку територіальних громад: навч. посіб. Київ: ВІ ЕН ЕЙ, 2015. 256 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2016. Том 1: Історія держави і права України. 848 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.
- Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 376 с.
- Волошин Ю. О., Папаяні С. В. Зовнішня політика України в умовах європейської інтеграції: проблеми конституційно-правового забезпечення. Одеса: Фенікс, 2015. 231 с.
- Гапоненко Л. В., Осадча Л. В. Конституційне право України у визначеннях та схемах: навч. посіб. Ірпінь: НУДПСУ, 2012. 130 с.
- Головін А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: підруч. 2-е вид, допов. та перероб. Київ: Логос, 2017. 398 с.
- Голубовська І. О. та ін. Багатомовний юридичний словник-довідник. Київ: Київський університет, 2012. 543 с.

- Гринюк Р. Ф. Конституційне право України: навч. посіб. Донецьк: ДонНУ, 2014. 281 с.
- Губань Р. В. Основи правового регулювання адміністративно-територіального устрою України: навч. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 278 с.
- Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: [б.в.], 2012. 331 с.
- Дягілев О. В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід: моногр. Харків: Майдан, 2011. 252 с.
- Єловських У. О. Конституційне право України: навч.-методолог. посіб. Луганськ: ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. 182 с.
- Івашова Л. М. Контролінг в органах державної влади й органах місцевого самоврядування: навч. посіб. Миколаїв: НАДУ, 2015. 175 с.
- Карий О. І. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування: навч. посіб. Київ: ВІ ЕН ЕЙ, 2015. 176 с.
- Каркач П. М. Основні конституційні функції прокуратури України: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 246 с.
- Каркач П. М. Функції прокуратури України: навч. посіб. Харків: Право, 2015. 247 с.
- Кириленко Є. В. Новітня концепція реформування судової влади України: навч. посіб. / За наук. ред. О. А. Кириченка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 59 с.
- Конституційне право: підручник / [О. С. Бакумов та ін.]; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 483 с.
- Конституційне право зарубіжних країн: підручник / [І. О. Бондаренко та ін.; за заг. ред. Н. В. Мішиної, В. О. Міхальова]. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 641 с.
- Конституційне право України: підруч. 8-е вид. перероб. та допов. Ужгород: Гельветика, 2018. 410 с.
- Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / [Ю. Г. Барабаш та ін.]. 5-е вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 387 с.
- Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан [та ін.]; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.
- Конституційне право України: підруч. / [І. М. Алмаші та ін.]. 9-е вид., перероб. та допов. Ужгород: Гельветика, 2018. 461 с.
- Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. у питаннях і відповідях / Т. Є. Кагановська та ін.; за ред. Т. Є. Кагановської. Харків: Право, 2017. 303 с.
- Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держа-

ви перед громадянським суспільством та особою в Україні / Н. М. Оніщенко та ін. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 111 с.

- Костас П. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської Конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи: посіб. Харків: Право, 2017. 151 с.
- Кудрявцев Ю. А. Государственные режимы: моногр. Санкт-Петербург: Юридический центр-Пресс, 2012. 540 с.
- Курило Л. В. Дотримання прав людини (на основі практики Європейського суду з прав людини щодо України): практ. посіб. / За заг. ред. В. К. Грищука. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 91 с.
- Лебідь І. В. Освіта і сучасне суспільство: посіб. Умань: Сочінський, 2012. 98 с.
- Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.
- Мальчин Ю. М. Історія місцевого самоврядування України: навч. посіб. Київ: АМУ, 2015. 296 с.
- Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: підруч. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2018. 291 с.
- Мельниченко В. І. Інституційний розвиток держави: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2012. 199 с.
- Міхневич Л. В. Конституційне право України: практикум. Київ: КНЕУ, 2013. 266 с.
- Моделі та методи стратегічного управління в органах виконавчої влади України: навч. посіб. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 152 с.
- Мушенко В. В. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 227 с.
- Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
- Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
- Наливайко Л. Р., Грищай І. О. Неурядові правозахисні організації України: навч. посіб. (2-ге вид., перероб. та допов.). Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 245 с.
- Наливайко Л. Р., Касяненко Є. В., Обушко В. В., Сеньків О. М., Чепік-Трегубенко О. С. Конституційне право України в тестових завданнях: навч. посіб. / кол. авт. ; за заг. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. унів. внутр. справ, 2019. 436 с.
- Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: Дніпр. держ. унів. внутр. справ, 2019. 184 с.
- Наливайко Л.Р., Костицький В. В., Грищай І. О. Науково-практичний коментар до Закону України «Про громадські об'єднання». Київ: АртЕк,

2015. 228 с.
- Нестерович В. Ф. Конституційне право України: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 207 с.
  - Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України: практ. посіб. Київ: Ліра-К, 2018. 640 с.
  - Оніщенко Н. М. та ін. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: моногр. Київ: Кондор, 2012. 614 с.
  - Орзіх М. В., Афанасьєва М. В., Барський В. Р. та ін. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 272 с.
  - Орзіх М. П. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2012. Випуск 2: Конституційні перетворення в Україні. 430 с.
  - Орленко В. І. та ін. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 527 с.
  - Павликов С. Г., Умнова И. А. Конституционное право: учеб. пособ. Москва: Альфа-М; ИНРФА-М, 2015. 575 с.
  - Палант Б. Білль про права (практика застосування): наук.-попул. вид. Харків: Право, 2018. 264 с.
  - Петришин О. В., Шевчук О. В., Дашковська О. Р. та ін. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М. В. Цвіка. Харків: Право, 2010. 272 с.
  - Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2012. 576 с.
  - Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2006. 366 с.
  - Постовой Н. В. Муниципальное управление. Планирование, собственность, компетенция: учеб. Москва: Юриспруденция, 2014. 141 с.
  - Потапова А. А. Муниципальное право: конспект лекций. Москва: Проспект, 2014. 101 с.
  - Савич С. С., Попов А. А., Пащук Т. В. Судочинство у Європейському суді з прав людини: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 163 с.
  - Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
  - Селіванов А. О. Конституційне правосуддя в Україні: (авт. спецкурс): навч.-метод. посіб. Харків; Київ: Логос, 2018. 91 с.
  - Селіванов А. О. Теорія і практика застосування конституційного права України. Київ: Логос. 2016. 174 с.
  - Серьогін В. О. Конституційне право України: навч. посіб. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 368 с.
  - Сиренко В. Ф. Государство: демократическое, правовое, социальное: очерки. Дискуссионные вопросы. Киев: Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2013. 340 с.

- Скрипнюк О. В. Конституційне право України: академічний курс: підруч. Київ: Ін Юре, 2010. 669 с.
- Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013. 597 с.
- Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.
- Станкус Т. Бюджетний процес. Державні закупівлі в органах місцевого самоврядування: практ. посіб. Харків: Фактор, 2016. 107 с.
- Стасус державного службовця органів прокуратури в Україні: посіб. Київ: [б. в.], 2018. 290 с.
- Стрижак А. А. Конституція України в актах Конституційного Суду України (аналіт. огляд та комент.). Київ: Ін Юре, 2010. 631 с.
- Тацій В. Я., Петришин О. В., Барабаш Ю. Г. та ін. Конституція України: наук.-практ. коментар. Харків: Право, 2011. 1128 с.
- Тацій В. Я., Тодика Ю. М., Данильян О. Г. Конституційно-правові засади становлення української державності: моногр. Харків: Право, 2003. 328 с.
- Тацій В. Я. та ін. Правова доктрина України: у 5-ти томах. Харків: Право, 2013. Битяк Ю. П. та ін. Т. 2: Публічно-правова доктрина України 2013. 863 с.
- Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.
- Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 615 с.
- Фрицький Ю. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2018. 220 с.
- Чайковська Н. П. Захист права людини на безпечні умови життєдіяльності: основні завдання та повноваження державних органів: навч.-практ. посіб. Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. 198 с.
- Чижмарь К. І., Лавринович О. В. Конституція України: наук.-практ. коментар. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 290 с.
- Чушенко В. І., Заяц І. Я. Конституційне право України: підруч. Київ: Ін Юре, 2009. 547 с.
- Шаповал В. Н., Корнеев А. В. История Конституции Украины: Дніпропетровськ: Акцент, 2012. 127 с.
- Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: Лізунов Прес, 2012. 472 с.
- Шемшученка Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. А-Я. Київ: Юридична думка, 2012. 1017 с.
- Шемшученко Ю. С. Правові системи сучасності: навч. посіб. Київ: Юридична думка, 2012. 490 с.
- Шемшученко Ю. С. Проблеми теорії конституційного права України. Ки-

- їв: Парламентське вид-во, 2013. 616 с.
- Шемшученко Ю. С., Шаповал В. М., Кресіна І. О. та ін. Правове забезпечення державного суверенітету України. Київ: Юридична думка, 2011. 300 с.
  - Шугрина Е. С., Нарутто С. В., Заболотских Е. М. Ответственность органов публичной власти: правовое регулирование и правоприменительная практика: учеб. Москва: Юрайт, 2014. 346 с.
  - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.
  - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.
  - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.
  - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 4: Н-П. 720 с.
  - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 5: П-С. 736 с.
  - Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 6: Т-Я. 768 с.
  - Юринець Ю. Л. Конституційне право України: навч. посіб. Ужгород: Бреза, 2014. 367 с.
  - Ющик О. І., Бошицький Ю. Л., Риндюк В. І. Конституційні основи розвитку законодавства України: навч. посіб. Київ: Юридична думка, 2015. 155 с.

**ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ –
ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА,
СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ,
НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА**

Поняття конституційного права України як галузі права. Місце конституційного права в системі національного права України. Предмет, метод конституційного права України як галузі права та їх специфіка. Система конституційного права України: поняття, структура, особливості. Конституційно-правові норми: поняття, структура, класифікація. Конституційно-правові інститути: поняття, специфіка, види. Принципи конституційного права: поняття, види, нормативне закріплення. Конституційно-правові відносини: поняття, види, ознаки. Умови виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин. Суб'єкти та об'єкти конституційного права. Предмет, завдання, функції та джерела науки конституційного права України. Система науки конституційного права. Місце конституційного права в системі національного права, зв'язок конституційного права з іншими галузями права. Джерела конституційного права України як галузі національного права. Конституційне право України як навчальна дисципліна: поняття, система, функції.

Конституційне право – це категорія багатопланова. Конституційне право розглядається в трьох аспектах: як галузь права в системі національного права, як наука і як навчальна дисципліна.

Насамперед термін «конституційне право» вживається для позначення однієї із галузей в системі національного права, яка і називається «конституційне право». Цим терміном іменується наука конституційного права, яка вивчає цю галузь права, її норми, конституційно-правові інститути та конституційно-правові відносини, що формуються на основі норм цієї галузі права. Також конституційним правом іменується навчальна дисципліна в системі юридичної освіти, яка базується на досягненнях і даних науки і являє собою сукупність знань про цю галузь права і науку.

Необхідно розрізнити ці близькі, але не тотожні поняття. У будь-якій державі конституційне право є основною частиною її правової системи. Саме тому вивчення окремих галузей права в Україні, як і в системі юридичної освіти будь-якої держави, розпочинається з опанування конституційного права України, яке є провідною галуззю в системі національного права України.

Слід зауважити, що в різних країнах розглядувана галузь права може мати різні назви. У більшості країн світу є поширеною назва «конституційне право». Така назва вживається переважно у тих країнах, де склалася англосаксонська і романська правові системи, що уособлюють конституційний лад, характерними рисами якого є громадянське суспільство і правова держава. В країнах, де склалася германська правова система, характерним є вживання назви «державне право».

Вживання того чи того терміну для позначення цієї галузі права є відображенням історичних реалій, у яких відбувалися становлення і розвиток державності тих чи тих країн та їх правових систем. У колишньому СРСР ця галузь права також іменувалася державним правом.

В сучасний період обидва терміни для зручності нерідко вживають як синоніми, хоча різниця між ними, безумовно, є. Україна, яка має на меті становлення громадянського суспільства й утвердження її як правової держави, сприйняла для цієї галузі права назву «конституційне право».

З курсу загальної теорії права відомо, що право загалом становить норми, тобто загальні правила поведінки, які встановлені державою. Існують різні погляди щодо визначення поняття права загалом і конституційного права зокрема.

На відміну від нормативної теорії, відповідно до якої право містить тільки норми, доктрина природного права стверджує, що право не вичерпується тільки правовими нормами. Воно охоплює як норми права, так і практику їхнього застосування, а також звичаї, традиції, прецеденти. Правові норми регулюють найважливіші суспільні відносини. В чому полягає регулювання суспільних відносин правовими нормами?

Правове регулювання полягає у встановленні прав та обов'язків для учасників, суб'єктів правовідносин та у визначенні тих наслідків, які настають під час недотримання вимог норми права. Залежно від предмета правового регулювання, тобто сфери суспільних відносин, на регулювання яких спрямовані норми права, здійснюється поділ усієї сукупності правових норм на окремі галузі права¹.

Конституційне право України – це провідна галузь національного права України, що становить систему конституційно-правових норм та принципів, які регулюють та охороняють найбільш важливі та загальні політико-правові суспільні відносини, мають найвищу юридичну силу та забезпечуються легітимними заходами суспільного й державного впливу.

Конституційне право як галузь права в будь-якій державі є складовою частиною національної правової системи і виконує в ній досить важливі завдання. Ця галузь права є сукупністю правових норм, що санкціонуються, визначаються і гарантуються державою. Але конституційне право відрізняється від інших галузей права насамперед специфікою тієї сфери суспільних відносин, на регулювання яких спрямовані норми цієї галузі. Конституційне право України є провідною і фундаментальною галуззю національної правової системи.

---

¹ Курило В. І. Конституційне право України. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

Фундаментальною характеризується тому, що вона є самодостатньою, тобто власними нормами регулює підвідомче коло суспільних відносин, формує цілісний, завершений механізм правового регулювання, в них закладаються основи інших галузей права.

Це галузь **публічного** права, оскільки регулює суспільні відносини, де домінує публічний інтерес – відносини, пов'язані із здійсненням влади народу, територіальна організація держави тощо.

Конституційне право України є **провідною** галуззю правової системи України. Як і інші галузі, конституційне право являє собою сукупність правових норм, які регулюють певне коло суспільних відносин, що є предметом цієї галузі. **Провідна роль** конституційного права України зумовлюється, насамперед, **особливою можливістю і значущістю суспільних відносин**, на регулювання яких спрямоване конституційне право України як система правових норм. Це відносини, які утверджують: **1) демократичні основи конституційного ладу; 2) ліберально-демократичний статус людини й громадянина; 3) демократичні принципи здійснення влади.**

Особливе значення конституційного права в системі галузей національного права полягає і в тому, що воно своїм регулюванням охоплює суспільні відносини практично **у всіх сферах життєдіяльності**. Конституційне право визначає характер політичних, економічних, соціальних, духовних і культурних відносин у конкретній державі й суспільстві. Універсалізм конституційного права пояснюється особливостями характеру предмета конституційно-правового регулювання, до якого належать не тільки становище особи в суспільстві й державі, питання організації державної влади, але й основи суспільного і державного ладу¹.

Ознаки конституційного права України:

- **охороняє та регулює найбільш важливі політико-правові суспільні відносини: систему органів державної влади, форми народовладдя, права і свободи людини та громадянина, основи місцевого самоврядування, територіальну організацію держави та ін.;**

- **охороняє та регулює найбільш загальні суспільні відносини**, тобто такі, що охоплюють найширше коло суб'єктів правовідносин і виникають у соціальній, економічній, політичній, культурній, екологічній та інших сферах правовідносин;

- **має системоутворюючу властивість**, оскільки всі інші галузі права формуються на основі конституційного права і не можуть йому суперечити;

- **є системою конституційних норм та принципів;**

- **забезпечується легітимними заходами державного впливу**, під якими розуміють діяльність спеціально уповноважених органів державної влади: судів, прокуратури, поліції та ін.

¹ Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів. Харків: Право, 2015. 328 с.

Конституційному праву України поряд із загальними властиві *спеціальні ознаки*, які характеризують особливості та специфіку цієї галузі права, її відмінність від інших галузей національного права. Передусім, конституційне право України як публічна галузь права за своєю сутністю втілює волю та законні інтереси народу України, Української держави і територіальних громад, узгоджує їх з інтересами центрального суб'єкта правовідносин – людини, а також з інтересами громадянського суспільства¹.

Також можемо зазначити, що специфічні характерні ознаки і риси, що притаманні конституційному праву України, розкриваються з найбільшою повнотою через категорії, як-от: предмет конституційного права, метод конституційно-правового регулювання, соціальне призначення і місце конституційного права України в системі національного права, функції конституційного права, особливості конституційно-правових норм та відносин, що виникають внаслідок їх реалізації, специфіка конституційно-правової відповідальності тощо².

Предмет кожної галузі права визначається змістом суспільних відносин, що регулюються нормами цієї галузі права. Конституційному праву України також властиве особливе коло суспільних відносин, що є предметом конституційно-правового регулювання.

У вітчизняній конституційно-правовій науці проблема предмета відповідної галузі права впродовж тривалого часу залишалася малодослідженою. В. Мелашенко одним із перших у незалежній Україні дослідив питання предмета конституційного права і запропонував розуміти під цією категорією «... суспільні відносини, які виникають та діють у процесі здійснення основ повновладдя народу України».

Ці відносини В. Мелашенко поділяв на чотири групи (блоки):

1. Відносини, що становлять основоположні засади народовладдя, народний суверенітет.
2. Відносини, які розкривають побудову, устрій держави як організації влади народу і для народу.
3. Відносини, які визначають основоположні засади функціонування держави (діяльний, «робочий» аспект держави).
4. Відносини, що визначають характер зв'язків між державою і конкретною особою³.

На думку Ю. Тодики, предметом конституційного права України є передусім суспільні відносини: встановлення, передача, реалізація державної влади, її розмежування і розподіл між органами влади й іншими політични-

¹ Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

² Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

³ Молдован В. В., Мелашенко В. Ф. Конституційне право. Опорні конспекти: словник-довідник. Київ: Юмана, 1996. 271 с.

ми структурами; встановлення меж державної влади, гарантії прав і свобод громадян. При цьому Ю. Тодика вважав, що специфіка предмета конституційного права полягає у регламентації його нормами суспільних відносин, які виникають або наявні в усіх сферах життєдіяльності суспільства: політичній, економічній, соціальній, духовній. Схожі погляди щодо сутності та змісту предмета конституційного права висловлюють й інші вітчизняні вчені-конституціоналісти¹.

Справедливим буде і твердження, що конституційне право визначає основи взаємин у відомій тріаді «людина – громадянське суспільство – держава». Проте нині цю тріаду можна доповнити і четвертою складовою – бізнесом, під яким слід розуміти насамперед суб'єктів господарської діяльності.

Узагальнюючи погляди вчених-конституціоналістів стосовно предмета конституційного права, можна стверджувати, що предметом конституційного права України є політичні та інші найважливіші суспільні відносини в Україні, зміст яких полягає в утвердженні та гарантуванні конституційних прав і свобод людини, реалізації публічної влади Українським народом, Українською державою та територіальними громадами, а також забезпеченні взаємодії громадянського суспільства з державою на паритетних засадах.

Предмет конституційного права – це складне соціально-правове явище, утворене системою політичних, економічних, соціальних, культурних (духовних), екологічних, інформаційних й інших, тісно пов'язаних із ними найважливіших суспільних відносин, що встановлюються та регулюються нормами конституційного права².

Предметом конституційного права, з одного боку, охоплюється не весь комплекс (обсяг) відносин навіть політичного характеру, а тільки ті з них, які є базовими, визначальними для цієї сфери життєдіяльності³. З іншого боку, предмет конституційного права не обмежується політичними відносинами владарювання.

Конституційне право визначає базові, вихідні засади регулювання у всіх інших найважливіших сферах життя суспільства і держави, насамперед пов'язаних з основами правового становища особистості та роллю держави в його забезпеченні. Такий підхід не тільки не призводить до розмивання предмета конституційного права, а навпаки, робить його більш визначеним і динамічним. Він дає змогу вводити в орбіту конституційного права нові відносини, підвищений суспільний інтерес до яких зумовлений сучасними викликами – необхідністю захисту довкілля, забезпечення екологічної, інформа-

¹ Конституційне право України: хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / упоряд. В. С. Журавський, Ю. М. Тодика. Київ: Ін Юре, 2003. 882 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Козюбра М. І. Конституційне право: галузь права чи особлива базова підсистема – стрижень національної системи права. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2019. Т. 3. С. 70–76. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2019_3_11

ційної та іншої безпеки тощо.

Не менше запитань виникає з виокремленням специфічного методу конституційно-правового регулювання¹. У конституційному праві використовується практично весь арсенал засобів, способів і прийомів регулювання суспільних відносин, притаманних праву:

– *імперативних*, владно-авторитарних, побудованих на відносинах субординації, які знаходять свій вияв насамперед у «вертикальних» відносинах, пов'язаних з організацією виконавчої влади, вимогах до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб діяти лише на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені конституцією і законами, тобто виключно на основі дозвільного типу правового регулювання – «дозволено лише те, що прямо передбачене законом»;

– *диспозитивних*, побудованих на засадах автономії, юридичної рівності суб'єктів, координаційних зв'язків між ними, які передбачають можливість врегульовувати відносини на основі загальнодозвільного типу регулювання, тобто за принципом «дозволено все, що прямо не забороняється законом», який поширюється насамперед на громадян.

Пошуки особливих відмінностей у методах конституційного регулювання у тому, що конституційне право:

– регулює найважливіші політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) й інші, тісно пов'язані з ними суспільні відносини, що є предметом конституційного права;

– сприяє реалізації інтегративної функції конституційного права щодо інших галузей національного права або ж:

– у колі суб'єктів, яких держава визнає правоздатними і дієздатними;

– у порядку встановлення та здійснення юридичних прав і обов'язків суб'єктів тощо, як це часто трапляється в підручниках з конституційного права, виглядають доволі непереконливими і фактично безперспективними.

Вказані особливості методу конституційного права насправді стосуються або предмета конституційного права, ще раз підтверджуючи якісну неоднорідність суспільних відносин, що ним регулюються, або ж інших особливостей самого конституційного права, але аж ніяк не особливостей його методу.

Допоміжним, але досить вагомим критерієм, за яким конституційне право України вирізняється серед інших галузей, є метод правового регулювання.

Під методом правового регулювання розуміють сукупність прийомів і засобів правового впливу на певну групу суспільних відносин.

Для конституційного права характерним є використання різних методів

---

¹ Козюбра М. І. Конституційне право: галузь права чи особлива базова підсистема – стрижень національної системи права. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2019. Т. 3. С. 70–76. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2019_3_11

правового регулювання.

У теорії конституційного права традиційно виділяють два основні методи: імперативний і диспозитивний.

Імперативний метод – це метод владних приписів, який базується на заборонах, підпорядкуванні й відповідальності. Для відносин, які регулюються на основі цього методу, характерним є нерівність сторін або субординація (наприклад, в системі органів державної влади).

Диспозитивний метод – це метод рівності сторін, заснований на дозволах і праві вибору поведінки суб'єктами правовідносин, координації діяльності.

Визначити, який з вищезазначених методів використовується для регулювання суспільних відносин, можна, проаналізувавши саму норму, а саме: якщо норма забороняє чи встановлює позитивне зобов'язання вчинити певну дію, то слід говорити про використання імперативного методу. У конституційному праві доволі широко використовується позитивне зобов'язання на вчинення певних дій.

На його основі визначається система та компетенція органів державної влади, відносин між ними, порядок здійснення влади. Повноваження державно-владних органів розглядаються як обов'язок на їх вчинення. Наприклад, конституційне повноваження Верховної Ради України призначати чергові вибори Президента України, органів і посадових осіб місцевого самоврядування є її обов'язком, як і повноваження Президента України проголошувати всеукраїнський референдум за народною ініціативою є його обов'язком. Визначення позитивних обов'язків людини і громадянина (сплачувати податки для громадян, відбувати військову службу, шанувати державні символи України) є прикладами використання імперативного методу регулювання щодо правового статусу особи.

Заборона – спосіб правового впливу, який полягає у забороні здійснення певних дій (не допускаються утворення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої влади, судових органах, навчальних закладах, ніхто не може узурпувати державну владу).

Дозвіл (санкціонування, встановлення, визнання) – спосіб правового впливу, який полягає в дозволі на здійснення певних дій або бездіяльності, що мають юридичне значення. Саме через дозволи розкривається диспозитивний метод правового впливу. Цей метод застосовується під час регулювання прав і свобод людини й громадянина, надання іншим суб'єктам правовідносин певних прав і повноважень, а також для надання їм правових можливостей вибрати варіант поведінки (наприклад, право Президента України достроково припинити повноваження Парламенту, його право законодавчої ініціативи тощо).

У конституційному праві **переважає імперативний метод правового регулювання**, оскільки предметом правового регулювання є здебільшого відносини, пов'язані із здійсненням влади, владарювання. Однак із розширен-

ням об'єкта конституційного регулювання, своєрідною соціалізацією конституційного права, його гуманізацією, спрямованістю на демократизацію суспільного життя істотно зростає частка використання диспозитивного методу. Адже приблизно третина статей Конституції України адресовані регулюванню прав і свобод людини й громадянина, об'єктом конституційного регулювання є відносини щодо життєдіяльності основних інститутів громадянського суспільства тощо¹.

Система конституційного права – це сукупність конституційно-правових норм, інститутів та принципів, що об'єктивно взаємодіють і регулюють суспільні відносини, які становлять предмет конституційного права.

Конституційно-правова норма – це встановлене або санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює суспільні відносини, які становлять предмет конституційного права. Конституційно-правовим нормам притаманні загальні ознаки юридичних приписів, тобто вони регулюють суспільні відносини, встановлюють обов'язкові правила поведінки, містяться в чинних правових актах держави; охороняються і забезпечуються в разі потреби примусовою силою держави².

До загальних видових ознак норми конституційного права слід віднести такі кваліфікації, як:

По-перше, загальнообов'язковий характер конституційно-правових норм, тобто норма конституційного права є обов'язковою для всіх суб'єктів конституційного права без винятку.

По-друге, норми конституційного права є багатофункціональними нормами, оскільки ці норми встановлюють чи санкціонують і охороняють, гарантують правило поведінки, що регулює суспільні відносини.

По-третє, норма конституційного права має формально-визначений характер, тобто норма конституційного права, прийнята державою чи суб'єктами місцевого самоврядування конкретним приписом, має письмову, документальну форму. Така форма дає змогу усім суб'єктам конституційного права ясно і точно розуміти її зміст і сутність. Формальний характер норми конституційного права також встановлюється чітко визначеним колом суб'єктів конституційної нормотворчості та процедурою розроблення, обговорення, прийняття, набуття чинності, зміни і скасування конституційно-правової норми.

По-четверте, норма конституційного права має загальний характер і регулює відносини не в окремому випадку суспільних відносин, а щодо того чи того виду дій, відносин чи осіб, тобто норма конституційного права поширюється на всіх суб'єктів, що стають учасниками правовідносин, передбачених цією нормою. Норма конституційного права не припиняє свого існування в разі її використання в кожному окремо взятому випадку.

¹ Барабаш Ю. Г. Конституційне право України : посіб. для підготовки до іспитів. Харків: Право, 2015. 328 с.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

По-п'яте, норми конституційного права на відміну від інших соціальних норм охороняються державою від порушень, а в разі правопорушення держава має виключну компетенцію застосовувати передбачені чинним законодавством заходи заохочення та примусу¹.

До спеціальних ознак норми конституційного права слід віднести такі кваліфікації:

По-перше, публічний характер норм конституційного права. Норми конституційного права через те, що конституційне право як галузь традиційно належить до публічного права, є нормами публічного права. З іншого боку, норми конституційного права є публічними через їх доступність всім і кожному, чому великою мірою сприяє не лише відкритий і прозорий характер об'єктивізації конституційно-правових норм у чинному конституційному законодавстві України, а й популяризація Конституції України.

По-друге, пріоритетне значення норм конституційного права в національній системі права, оскільки ці норми регулюють найважливіші суспільні відносини – політичні та інші, тобто відносини у сфері політичної влади, влади народу, влади держави, влади місцевого самоврядування. Саме політичні та інші найважливіші відносини як предмет конституційного права зумовлюють його чільне місце в системі національного права.

По-третє, пріоритетний імперативний характер конституційно-правових норм, який пояснюється впливом імперативного методу правового регулювання, що властивий конституційному праву як галузі національного права, з огляду на характер приписів, що містяться в нормах конституційного права. Норми конституційного права містять чітко визначене правило поведінки.

По-четверте, інтегративний характер норм конституційного права. Конституційно-правові норми є визначальними і системоутворюючими для інших галузевих норм права. Приписи, що містяться в нормах конституційного права, одержують своє логічне продовження в нормах цивільного, кримінального, адміністративного, сімейного, трудового, фінансового та в інших галузевих нормах права. Особливе значення для системи норм національного права мають конституційні норми-принципи, норми-дефініції, норми-завдання, яких багато міститься в розділі I Конституції України.

По-п'яте, різноманітність норм конституційного права. Галузь конституційного права містить у своєму складі багато різновидів правових норм. Фактично, конституційно-правові норми подані всіма можливими для правових норм конструкціями.

По-шосте, прямий характер дії норм конституційного права. Будучи об'єктивізованими, насамперед у Конституції України, конституційні норми мають особливий порядок дії. Відповідно до ч. 3 ст. 8 Основного закону норми є нормами прямої дії. У законодавчому значенні така пряма дія означає, що на

---

¹ Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України: навч. посіб. Львів: Ліга-прес, 2014. 402 с.

виконання норм Конституції України видаються інші закони, прямо передбачені конституційними положеннями, а в правозастосовному значенні пряма дія норм Конституції України означає, що всі суб'єкти конституційного права керуються в своїй діяльності насамперед нормами чинної Конституції.

По-сьоме, норми конституційного права є нормами вищої юридичної сили. Будучи об'єктивізованими, із системи джерел конституційного права (Конституція України, акти всеукраїнських референдумів, закони України та інші конституційні нормативно-правові акти), вони мають вищу юридичну силу щодо іншого національного галузевого законодавства.

По-восьме, нормам конституційного права притаманна особлива система гарантій. На норми конституційного права поширюється все коло загальних і спеціальних гарантій, що існує в державі для забезпечення дії національного права. До того ж існує особливий механізм гарантій захисту конституційно-правових норм, реалізація якого покладається на Конституційний Суд України.

По-дев'яте, норми конституційного права мають особливий характер структури та властивостей структурних елементів.

Конституційно-правовим нормам притаманні загальні ознаки юридичних приписів, тобто вони врегульовують суспільні відносини, встановлюють обов'язкові правила поведінки, містяться у правових актах Української держави; охороняються і забезпечуються в разі потреби примусовою силою держави¹.

Від норм інших галузей права конституційно-правові норми відрізняються: а) своїм змістом, сферою суспільних відносин, на регулювання яких спрямовані; б) джерелами, в яких вони містяться, оскільки найважливіші норми закріплені в Конституції України і мають найвищу юридичну силу; в) установчим характером своїх приписів, оскільки конституційно-правові норми визначають форми правових актів, порядок їх прийняття і опублікування, компетенцію державних органів; г) особливостями внутрішньої структури.

Під структурою правової норми слід розуміти її внутрішній склад, взаємозв'язок трьох елементів: гіпотези, диспозиції та санкції.

Визначені умови реалізації норми права прийнято називати «гіпотезою». Саме правило називається «диспозицією», а визначення міри державного примусу, що застосовується у разі порушення норми права – «санкцією».

Гіпотеза норми конституційного права – це елемент структури норми, що визначає зміст правила поведінки, яке виявляється в мірі дозволеної і належної поведінки суб'єктів конституційного права.

Через гіпотезу норми конституційного права абстрактне правило поведінки конкретизується щодо часу, місця, обставин і кола суб'єктів, на які поширюється дія норми конституційного права.

Гіпотези конституційно-правових норм містяться в ст. 29, 80, 82, 87, 111

---

¹ Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: Львів. держав. ун-т внутрішніх справ, 2012. 332 с.

та інших Конституції України. Зокрема, ст. 111 Конституції України чітко визначає, що Президент України може бути усунений з поста Парламентом у порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Тобто ця конституційна норма діє тільки стосовно Президента України за умови вчинення ним державного або іншого злочину.

Диспозиція норми конституційного права – це елемент її структури, що визначає саму модель правила поведінки і містить правовий припис про дії суб'єктів конституційного права в умовах, що передбачені гіпотезою (П. Недбайло визначав державно-обов'язковий характер за диспозицією правової норми). Це положення найбільш рельєфно виявляється на прикладі саме диспозиції конституційно-правової норми, оскільки правомірність поведінки суб'єктів конституційного права забезпечується заохоченням і примусом з боку держави. Диспозиція норм конституційного права міститься в ст. 80, 82, 115, 137 та інших Конституції України.

Санкція норми конституційного права – це елемент її структури, що містить правовий припис про міру конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційного права. Санкції норм конституційного права містяться в ст. 56, 60, 62, 81, 111 та ін. Конституції України. Наявність санкції надає нових властивостей її диспозиції, але не всі норми конституційного права мають санкції¹.

Конституційно-правові норми класифікують за кількома ознаками². Конституційно-правові норми, як правило, не є класичними, тобто вони не завжди містять у своєму складі всі три елементи: гіпотезу, диспозицію і санкцію.

Є норми, які мають тільки диспозицію: «Президент України є главою держави і виступає від її імені» (ст. 102 Конституції України). Є такі, що складаються з гіпотези і диспозиції: «Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII. Розділ I. Конституційне право України як галузь права «Внесення змін до Конституції України», попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менше ніж дві третини від конституційного складу Верховної Ради України» (ст. 155 Конституції України).

В окремих випадках конституційно-правові норми містять у своєму складі і санкцію.

Конституційно-правові норми досить різноманітні і мають свої специфічні риси. Їх можна класифікувати за такими ознаками (критеріями): за змістом, юридичною силою, територією дії, характером втілення приписів, призначен-

¹ Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України: навч. посіб. Львів: Ліга-прес, 2014. 402 с.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

ням у механізмі правового регулювання, функціональною спрямованістю, терміном дії.

За змістом, тобто колом суспільних відносин, що ними регулюються, норми можуть бути пов'язані: 1) зі сферою суспільних відносин, у яких встановлюються засади конституційного ладу, 2) із закріпленням основ правового статусу людини і громадянина, 3) з територіальним устроєм, 4) із системою органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні, 5) із закріпленням виборчої системи, референдуму тощо. Конституційно-правові норми України суттєво відрізняються одна від одної за юридичною силою. Це залежить від того, у якому нормативному акті міститься норма і яке місце посідає акт у правовій системі України. Найважливіші норми містяться в Конституції України і конституційних законах. Жодна правова норма не повинна суперечити нормам Конституції України. На основі Конституції, законів України в державі видаються інші правові акти: постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, акти органів місцевої виконавчої влади, місцевого самоврядування.

За призначенням у механізмі правового регулювання норми конституційного права поділяються на матеріальні («Верховна Рада України працює сесійно» – ст. 82 Конституції України) і процесуальні («Виборчі бюлетені заповнюються виборцем особисто в кабінеті для таємного голосування. Під час заповнення виборчих бюлетенів забороняється присутність у кабінеті для таємного голосування інших осіб» – ч. 5 ст. 83 Закону України «Про вибори народних депутатів України»). На відміну від кримінального, цивільного, адміністративного права, конституційне право не має спеціальної процесуальної галузі, норми якої встановлювали б загальний, однаковий порядок реалізації матеріальних конституційно-правових норм.

Але реалізація багатьох із них пов'язана з необхідністю додержання широкої системи процедурних правил, які містяться у відповідних процесуальних (процедурних) нормах. Особливо це стосується реалізації громадянами України політичних прав (право обирати і брати участь у виборах, референдумах), процедури діяльності Верховної Ради України. Матеріальні конституційно-правові норми містять приписи щодо правового регулювання суспільних відносин, а процедурні норми визначають процедури, у межах яких вони повинні бути здійснені.

Протягом останніх років збільшується кількість процесуально-процедурних конституційно-правових норм, наприклад у законах про вибори. Для забезпечення якості законотворчої роботи велике значення має Регламент Верховної Ради України. Однак процесуальні норми таких актів на сьогодні ще не повністю забезпечують застосування матеріальних норм.

За терміном дії конституційно-правові норми поділяють на постійні та тимчасові.

Більшість норм конституційного права України є постійними. Строк їх дії невизначений. Тимчасові норми, наприклад, містяться в пунктах 2-10 та 12-14

розділу XV «Перехідні положення» Конституції України.

За територією дії розрізняють конституційно-правові норми, які діють на території: всієї України; Автономної Республіки Крим; окремих адміністративно-територіальних одиниць.

За характером приписів, що містяться в конституційно-правових нормах, норми поділяють на уповноважуючі, зобов'язуючі і забороняючі.

Уповноважуючі норми закріплюють право суб'єктів державно-правових відносин виконувати певні дії, визначають межі їх повноважень. Такий характер мають норми, які встановлюють компетенцію України, Автономної Республіки Крим, усіх державних органів.

До категорії уповноважуючих норм належать також норми-принципи, норми-цілі, норми-завдання тощо.

Зобов'язуючі норми закріплюють обов'язки відповідних суб'єктів діяти певним чином. До цієї групи належать насамперед норми, які закріплюють конституційні обов'язки громадян: захищати Вітчизну, неухильно додержуватися Конституції України і законів України, не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, сплачувати податки, шанувати державні символи (ст. 65, 66, 67 Конституції України). До цієї групи належать також норми, які встановлюють обов'язки Розділ 1. Конституційне право України як галузь права органів державної влади: «Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів» (ч. 4 ст. 94 Конституції України).

Забороняючі норми встановлюють неприпустимість відповідних суб'єктів порушувати правові приписи. Наприклад: «Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом» (ч. 3 ст. 126 Конституції України).

За характером втілених приписів норми конституційного права поділяють на імперативні та диспозитивні.

До імперативних належать норми, які не надають суб'єктам державно-правових відносин свободи вибору своєї поведінки. У них однозначно вказуються варіант поведінки, дії суб'єкта у відповідних обставинах. Зокрема, ч. 12 ст. 18 Закону України «Про громадянство України» встановлює, що вихід дітей віком від 14 до 18 років з громадянства України може відбуватися лише за їхньою згодою. Тому вихід дітей із громадянства без їхньої згоди не допускається.

Диспозитивні норми дають змогу суб'єктам державно-правових відносин вибирати варіант поведінки з урахуванням вказаних у нормі умов і обставин.

За функціональною спрямованістю норми конституційного права України поділяють на регулятивні і охоронні. Більшість із них є регулятивними. Охоронні конституційно-правові норми являють собою заборону. Наприклад, відповідно до ч. 6 ст. 17 Конституції України, «на території України забороня-

ється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом»).

Установчі норми формують фундамент правового регулювання суспільних відносин і правового статусу людини в Україні, закріплюють основи конституційного ладу, права, свободи і обов'язки громадян, основоположні ідеї й цінності правової системи суспільства. Вони містяться в Конституції і законах України.

Забезпечувальні норми – це норми, які містять гарантії реалізації суб'єктами конституційно-правових відносин прав і обов'язків. Декларативні норми визначають завдання правової регламентації окремих видів суспільних відносин.

Дефінітивні норми – це визначення конституційно-правових явищ і категорій. Наприклад: «Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади» (ч. 1 ст. 113 Конституції України).

Колізійні норми – це норми, що призначені для усунення суперечностей між конституційно-правовими приписами.

Оперативні норми визначають дату набуття чинності нормативно-правового акта, припинення його дії.

Конституційно-правові норми – це загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені або санкціоновані державою для регулювання і охорони державно-правових відносин, які реалізуються через права і обов'язки суб'єктів правовідносин і забезпечуються примусовою силою держави. **Ці норми мають установчий характер.** Вони встановлюють форму правових актів (законови, укази, постанови) державних органів, порядок їх прийняття, компетенцію державних структур у сфері правотворчості, порядок зміни і скасування нормативних актів. Для норм цієї галузі специфічним є механізм їх застосування.

Конституція містить багато узагальнених приписів (норми-цілі, норми-зобов'язання, програмні норми). Природно, виникає питання про їх нормативність. Наявність у Конституції загальних положень, принципів, дефініцій не тільки не позбавляє її нормативності, а, навпаки, свідчить про широке використання в ній нормативності. Нормативність конституційних принципів зумовлена тим, що вони акумулюють, узагальнюють найбільш важливі, соціально значущі явища і вводять їх у межі прийнятих у державі нормативів. Зокрема, у ст. 1 Конституції України встановлено, що Україна є демократичною, правовою, соціальною державою. На сьогодні це, по суті, програмна норма.

Важливою ознакою, притаманною виключно конституційним нормам, є їх найвища юридична сила. Вони є також, як правило, досить стабільними, і це має суттєве значення для стабільності конституційного ладу, забезпечення законності й правопорядку, стабільності правової системи України. Суттєве значення для характеристики конституційних норм має положення про те, що норми Конституції України є нормами прямої дії, що гарантує можливість звернення до суду для захисту прав і свобод людини й громадянина на основі норм Конституції України.

Отже, конституційні норми мають свою специфіку, яка впливає з особливостей суспільних відносин, які вони регулюють.

Для досягнення правового результату недостатньо наявності однієї правової норми, а необхідна їх сукупність для регулювання відповідної сфери суспільних відносин. Тому норми будь-якої галузі права поділяють за правовими інститутами.

Конституційно-правові інститути – це відповідна система норм конституційного права, що регулюють однорідні і взаємопов’язані суспільні відносини, які утворюють відносно самостійну групу.

Визначення належності конституційно-правової норми при її застосуванні до того чи того правового інституту є необхідним, оскільки не в кожній правовій нормі виявляються властивості, притаманні конституційно-правовому інституту загалом, а ці властивості інституту слід урахувувати, щоб правильно зрозуміти механізм реалізації окремої норми.

Через те, що галузь права – це не просто сукупність норм, і між ними існують складні системні зв’язки, а жодна конституційно-правова норма не діє ізольовано від інших, важливо відзначити особливості конституційно-правових інститутів. Виявити зв’язки між конституційно-правовими нормами – означає зрозуміти механізм конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Конституційно-правові інститути об’єднують норми як Конституції України, так і поточного конституційного законодавства. Норми цих інститутів відрізняються за територією дії, ступенем визначеності і чіткості правових приписів, призначенням у механізмі правового регулювання та за іншими ознаками.

Відокремлення конституційно-правових інститутів відбиває спеціалізацію, своєрідний «поділ праці» між окремими нормами. Юридичним критерієм виокремлення тієї чи тієї сукупності норм у конкретний правовий інститут є три ознаки. По-перше, для конституційних інститутів характерна юридична єдність правових норм. По-друге, юридичним критерієм виділення тієї чи тієї сукупності конституційних норм у конституційно-правовий інститут є повнота регулювання відповідної сукупності державно-правових відносин. По-третє, юридичним критерієм виділення тієї чи тієї сукупності конституційних норм у конституційно-правовий інститут є відокремленість норм, що створюють конституційний інститут, в розділах Конституції України, законах, інших нормативно-правових актах.

До конституційно-правових інститутів належать: основи конституційного ладу України, основи правового статусу людини і громадянина, виборче право, інститут референдуму, конституційний контроль, інститути парламентаризму, президента, територіального устрою, громадянства, місцевого самоврядування та ін. Вони суттєво відрізняються один від одного за кількістю правових норм, що в них містяться, специфікою регульованих відносин.

Зважаючи на це, інститути можуть бути розподілені на генеральні, осно-

вні і субінститути. До генеральних інститутів слід віднести: основи конституційного ладу; основи правового статусу особи; основи організації і функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Ці інститути формуються в зв'язку зі специфікою окремих, найбільш широких різновидів суспільних відносин у предметі конституційного регулювання, адекватно відображають загальносистемні зв'язки. У них наявні всі види конституційних норм.

У ієрархії конституційних норм основні інститути відповідають другому рівню щодо генеральних інститутів. Причому за обсягом і чіткістю юридичних параметрів вони найбільшою мірою відповідають класичній моделі правового інституту. Порівняно з генеральними інститутами вони вирізняються: а) більш вузькою предметною і функціональною спеціалізацією; б) низка з них не містить всіх видів конституційних норм, не використовує усього розмаїття засобів і способів впливу на суспільні відносини; в) водночас вони забезпечують досить детальне і цілеспрямоване регулювання. Ці інститути відіграють значну роль у механізмі конституційного регулювання. Тож у межах генерального конституційного інституту основ організації і функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування можна виділити такі основні інститути, як інститути парламентаризму, президента, конституційної юстиції, виконавчої влади, місцевого самоврядування тощо.

Усередині конституційних інститутів (генеральних і основних) виділяють відносно самостійні, спеціалізовані утворення – субінститути, які являють собою досить компактні спільності конституційних норм. До них відносять такі субінститути спільності конституційних норм, які закріплюють: основні соціально-економічні права; політичні права і свободи; гарантії основних прав і свобод; основні обов'язки громадян.

Є дещо спрощений варіант поділу конституційно-правових інститутів на прості й складні. Наприклад, інститут основ правового статусу людини і громадянина як складний інститут включає: інститут громадянства; інститут гарантування прав і свобод людини і громадянина. У правовому статусі іноземців, біженців, осіб без громадянства є своя специфіка. До простих інститутів можна віднести інститут депутатського запиту, інститут притягнення депутата до відповідальності. Вони належать до складнішого інституту – інституту парламентаризму.

Отже, можливі обидві класифікації конституційно-правових інститутів залежно від критерію різної кількості норм, які входять до інституту, обсягу суспільних відносин, що регулюються цими нормами.

Досить специфічним є інститут основ конституційного ладу України, який об'єднує норми, що закріплюють засади суспільного і державного ладу. Його норми впливають на суспільні відносини шляхом закріплення основ устрою суспільства і держави. Вони, як правило, не породжують конкретних правовідносин, але ж визначають головні політико-правові принципи, сутність правового впливу на всі сфери суспільного життя. Ці норми спрямовані

до всіх суб'єктів конституційно-правових відносин, мають конституційну форму вияву і є здебільшого нормами-принципами, нормами-завданнями, нормами-дефініціями, нормами-цілями. Норми цього правового інституту є основоположними для всіх інших інститутів конституційного права України, мають велике значення для всього правового регулювання, а не тільки у сфері конституційного права.

Свої особливості має інститут основ правового статусу людини і громадянина, норми якого впливають на суспільні відносини шляхом визнання державою прав і свобод особи. На конституційному рівні встановлюється система гарантій здійснення основних прав і свобод людини і громадянина. Реалізація конституційних прав громадян веде до виникнення конкретних правовідносин (трудових, сімейних тощо) і відповідно зумовлює одночасне застосування норм інших галузей права.

Норми конституційно-правового інституту, які визначають систему, структуру, форми і методи діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні, здебільшого є нормами прямої дії, реалізуються в конкретних правовідносинах, їх суб'єктами є органи державної влади, зв'язок між якими ґрунтується на владі й підкоренні, чіткій визначеності компетенції різних гілок влади.

Інститут, який об'єднує норми, пов'язані з територіальним устроєм України, має особливості, зумовлені специфікою правового статусу суб'єктів цих державно-правових відносин, оскільки у складі України є Автономна Республіка Крим. Це конституційні норми, які містять положення про те, що територія України є єдиною, неподільною, недоторканною, цілісною, і будь-які зміни території і державних кордонів України без згоди народу України не дозволяються, що Автономна Республіка Крим є складовою частиною України і самостійно вирішує питання, віднесені до її відання. Цей конституційно-правовий інститут набуває дедалі більшої ваги у політико-правовому аспекті у зв'язку з визначенням правового статусу Автономної Республіки Крим, статусу областей.

У межах конституційного права як провідної галузі права України з часом можливе формування важливих підгалузей права, як-от: парламентське, муніципальне, виборче право. Висловлюється думка щодо становлення конституційно-процесуального права¹.

Конституційно-правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами конституційного права України, змістом яких є юридичний зв'язок між його суб'єктами у формі взаємних прав і обов'язків, передбачених відповідною нормою конституційного права.

Змістом конституційно-правових відносин є юридичний зв'язок між суб'єктами у формі прав і обов'язків, передбачених відповідною правовою но-

---

¹ Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

рмою конституційного права, тобто соціальна поведінка учасників цих відносин. Останнім притаманні загальні риси, характерні для всіх правовідносин, адже будь-які з них є результатом впливу правової норми на відносини в суспільстві. Природа конституційно-правових зв'язків розкривається у змісті суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єктів правовідносин.

При цьому суб'єктивне право дає можливість суб'єкту діяти в межах, визначених нормою конституційного права України, на свій розсуд і в необхідних випадках вимагати відповідної поведінки від інших суб'єктів правовідносин, у тому числі від державних органів та органів місцевого самоврядування.

Конституційно-правові відносини є основою правового регулювання у сфері політико-державного управління, і це визначає їх головну роль у регулюванні суспільних зв'язків. Водночас вони мають особливі риси, пов'язані насамперед зі специфікою предмета правового регулювання, суб'єктами правовідносин, механізмом їх реалізації, місцем у системі правових зв'язків тощо.

Конституційно-правові відносини характеризуються своїм змістом, виникають в особливій сфері відносин, які становлять предмет конституційного права України.

Вони є різновидом політико-правових зв'язків, оскільки пов'язані з правовим регулюванням політико-правових процесів, і насамперед з реалізацією державних владних повноважень, з поділом влади між цими структурами і взаємодією органів законодавчої, виконавчої і судової влади, з визначенням правового статусу людини і громадянина, функціонуванням політичних партій, інших суб'єктів політичного процесу.

Цим відносинам притаманний здебільшого імперативний характер, оскільки вони великою мірою пов'язані з реалізацією владними інституціями своїх повноважень, взаємодією різних органів державного механізму.

Одночасно конституційне право України врегульовує велике коло відносин, у яких зв'язки між їх суб'єктами ґрунтуються на рівності сторін, тобто застосовується диспозитивний метод регулювання взаємодії суб'єктів.

У системі правовідносин конституційно-правовим відносинам належить провідна роль, оскільки вони визначають зміст багатьох правовідносин, що регламентуються іншими галузями права.

Наприклад, правовідносинам громадянства притаманний постійний політико-правовий зв'язок громадянина і держави, вони визначають широкий спектр правовідносин громадянина в різних сферах суспільного життя, зокрема трудових, цивільно-правових та ін.

Правовідносини громадянства є підставою для участі громадянина в політичному житті країни, виборчому процесі тощо.

Конституційно-правовим відносинам властивий особливий суб'єктний склад, їхніми учасниками є і суб'єкти, які не можуть бути учасниками інших видів правовідносин, наприклад, народ України, населення Автономної Республіки Крим, адміністративно-територіальні одиниці у зв'язку з проведенням референдумів та ін.

Специфіка конституційно-правових відносин виявляється в особливості механізму реалізації їхніми суб'єктами своїх прав і обов'язків, які втілюються безпосередньо в цих правовідносинах, або через інші правовідносини. Зокрема, положення Конституції України про те, що влада в Україні належить народові, реалізується через норми закону про всеукраїнські та місцеві референдуми, про вибори, про місцеве самоврядування, про органи місцевого самоврядування, інші нормативно-правові акти.

Особливим видом конституційно-правових відносин є так званий правовий статус. Його характерна риса – чітка визначеність суб'єктів правовідносин. Однак зміст взаємних прав і обов'язків суб'єктів конкретно не вказується, а визначається в інших конституційно-правових нормах, кількість яких може бути великою.

До такого виду відносин належить статус громадянства, який розкривається в чималій кількості правових норм.

Конституційно-правові відносини мають різний строк дії.

Одні з них – постійні, інші – тимчасові. До постійних, наприклад, належать норми, що регулюють відносини громадянства, які припиняються зі смертю громадянина, державно-правові відносини, пов'язані з організацією і проведенням референдумів, виборів, формуванням дільничних та окружних виборчих комісій тощо.

У системі конституційно-правових відносин слід виокремити матеріальні і процесуальні. До перших належать власне права і обов'язки суб'єктів правовідносин, до других – процедура реалізації матеріальних норм.

За цільовим призначенням розрізняють правоустановчі і правоохоронні конституційно-правові відносини.

Суб'єктами конституційно-правових відносин є їх учасники, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Суб'єктами конституційно-правових відносин є: народ України, фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці (під час проведення референдумів, виборів, реалізації інших форм прямого волевиявлення); Верховна Рада України; Верховна Рада Автономної Республіки Крим; Президент України; парламентські комітети; постійні комісії Верховної Ради Автономної Республіки Крим; народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад; Кабінет Міністрів України; Рада міністрів Автономної Республіки Крим; органи місцевого самоврядування; політичні партії та їх виборчі блоки; громадяни України; суди; прокуратура; Конституційний Суд України; уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Центральна виборча комісія та ін.¹

Об'єктами конституційно-правових відносин є: суверенітет народу;

---

¹ Градова Ю. В., Гопич М. К., Дунаєва О. М. Конституційне право України в схемах: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2013. 142 с.

державний і національний суверенітет; територія; конституційний лад та його захист; людина, її права, свободи та обов'язки; влада; волевиявлення народу, волевиявлення населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці; дії державних органів і органів місцевого самоврядування; розподіл компетенції між владними інституціями, між центром і регіонами; власність; громадянство; формування і діяльність політичних партій, громадських об'єднань, масових політичних рухів, інших суб'єктів політичного процесу тощо.

Виникненню конкретних конституційно-правових відносин передують юридичний факт. З нього починається реалізація конституційно-правових норм, і завдяки юридичному факту конкретний суб'єкт стає учасником цих правовідносин, має відповідні права та обов'язки.

Юридичні факти мають велике значення для практики конституційно-правового регулювання суспільних зв'язків. Від наявності чи відсутності відповідного юридичного факту залежить визнання виходу з громадянства чи невизнання права чи обов'язку відповідного суб'єкта державно-правових відносин. Наприклад, факт підписання Президентом України указу про прийняття відповідної особи в громадянство України – юридичний факт у формі дії, правовим наслідком якої є визнання за цією особою правосуб'єктності в повному обсязі, у тому числі у сфері політичних відносин.

Особливості конституційно-правових фактів зумовлені тими соціальними відносинами, які регулюються нормами конституційного права України. Це насамперед відносини політико-правового характеру, пов'язані з реалізацією волі народу, населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць з актуальних питань, конституційних прав і обов'язків.

Юридичні факти – це обставини, з якими пов'язане все життя конституційно-правових відносин, їх виникнення, зміна та припинення.

Юридичні факти численні, їх можна класифікувати за різними ознаками. Найбільш поширеною класифікацією юридичних фактів є класифікація, основу якої становлять такі критерії: а) наслідки, які спричиняє юридичний факт: правоутворюючі, правозмінюючі, правосприяючі; б) форма юридичних фактів: позитивні й негативні; в) характер дії юридичного факту: факти обмеженої, одnorазової дії і факти-стани; г) характер зв'язку факту з індивідуальною волею особи: юридичні події, юридичні дії. Прикладом правоутворюючого юридичного факту є формування Президентом України персонального складу Ради національної безпеки і оборони України. Прикладами правозмінюючих фактів є: обрання Президента України, набуття особою громадянства тощо. Правоприпиняючі факти припиняють конституційно-правові відносини одного порядку і спонукають становлення правовідносин іншого порядку. У конституційному праві переважна частина юридичних фактів має позитивний характер.

Прикладом негативних юридичних фактів є дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі невиконання ним вимог щодо несутимності, втрата депутатського мандата в разі відмови скласти присягу.

За характером зв'язку з індивідуальною волею осіб юридичні факти поді-

ляють на дії і події.

Події – це такі обставини, які об’єктивно не залежать від волі і свідомості людей, але вказівка на них у конституційних нормах надає їм юридичної значущості, пов’язує з ними міру можливої й необхідної поведінки громадян, іноземців, державних та інших інституцій.

До юридичних фактів-подій відносять: народження або смерть фізичної особи; досягнення певного віку; настання відповідної дати; стан здоров’я (повноваження Президента України припиняються достроково в разі неможливості виконувати ним свої повноваження за станом здоров’я – п. 2 ст. 108 Конституції). Дії – це факти, які залежать від волі людей. Вони поділяються на правомірні і неправомірні. Правомірні, своєю чергою, поділяються на юридичні акти та юридичні вчинки¹.

Також можемо запропонувати визначення:

Об’єкти конституційно-правових відносин – це явище, матеріальна чи нематеріальна (духовна) реальність, у зв’язку з якою виникає суспільний stosunek, що регулюється конституційно-правовою нормою. Об’єкти конституційно-правових відносин є їх необхідним елементом, вони забезпечують зв’язок між суб’єктами і ними².

Становлення України як суверенної правової держави потребує вивчення широкого кола державно-правових проблем з урахуванням вітчизняного державотворення і зарубіжного досвіду регулювання конституційно-правових відносин.

Наука конституційного права є системою ідей, концепцій, теорій, учень про конституціоналізм і конституційне право як галузь національного права, спрямованих на належне теоретико-методологічне забезпечення національного державотворення та правотворення в конституційній площині.

Наука конституційного права України належить до системи галузевих наук, її головна особливість полягає в тому, що вона розкриває закономірності й тенденції конституційного регулювання суспільних відносин у державі, становлення конституціоналізму, конституційної законності, формулює основний понятійний апарат, наукові категорії, що їх застосовує, аналізує чинне конституційно-правове законодавство, роль, функції та призначення конституційно-правових інститутів³.

Наука конституційного права – складова частина юридичної науки України, яка входить до системи суспільних наук. У системі юридичних наук є загально-теоретичні, історичні, галузеві, порівняльно-правові і прикладні

¹ Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

² Демків Р. Я. Конституційне право України : курс лекцій. Львів: Львів. держав. ун-т внутрішніх справ, 2012. 332 с.

³ Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України: навч. посіб. Львів: Ліга-прес, 2014. 402 с.

науки¹.

До її предмета відносять не тільки норми й інститути цієї галузі права, а й аналіз державно-правових відносин, їх специфіки, основи їх виникнення, розвитку та припинення. Аналіз ефективності дії конституційно-правових норм та інститутів, розробка рекомендацій і пропозицій щодо підвищення їх результативності – найважливіше завдання цієї науки.

Наука конституційного права має своїм предметом вивчення галузі конституційного права. Вона розкриває притаманні цій галузі закономірності й тенденції розвитку державно-правових процесів.

До предмета науки конституційного права України належать розробка комплексних теоретичних проблем становлення народовладдя в Україні і його конституційного регулювання, сутність народного, державного і національного суверенітету та форми і механізми реалізації його на практиці, розвиток конституційного процесу, його проблеми і труднощі, аналіз основ правового статусу особи, конституційних принципів відносин держави і громадянина, особливостей правового становища іноземців, біженців, осіб без громадянства, національних меншин, конституційних основ організації громадянського суспільства.

Важливим аспектом науки є аналіз відповідності конституційно-правового закріплення основних прав, свобод і обов'язків громадян України міжнародно-правовим стандартам прав людини.

В умовах становлення в Україні конституціоналізму на основі загальнолюдських цінностей особливим предметом науки є аналіз сутності, принципів, функцій Конституції, механізму її прийняття та зміни, ролі конституційного законодавства в демократизації суспільних відносин в Україні, у формуванні правової держави і громадянського суспільства.

До її предмета також належить аналіз конституційно-правового регулювання правового статусу політичних партій, громадських об'єднань, масових громадських рухів, юридичного статусу релігійних організацій, засобів масової інформації, інших елементів громадянського суспільства.

Становлення правової держави пов'язане з формуванням в Україні дієздатних владних інституцій на основі принципу поділу влади між законодавчою, виконавчою та судовою, що також є предметом науки конституційного права. До предмета науки конституційного права також належать питання розмежування владних повноважень між центром і регіонами, адміністративно-територіального устрою, державних символів, конституційно-правової відповідальності, вирішення державно-правових конфліктів.

Система науки конституційного права України

I. Сукупність теоретичних висновків і положень із зазначених проблем становить перший розділ системи науки, який має назву «Конституційне право

¹ Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

України як галузь права і наука».

II. Другим розділом системи науки конституційного права України є вчення про Конституцію. Йдеться про характеристику цього нормативного акта як Основного закону держави, його юридичні властивості, завдання, функції, тенденції конституційного процесу, аналіз нової Конституції України, механізму її реалізації, її окремих інститутів, норм, положень про охорону Основного закону.

III. Наступною складовою частиною предмета науки конституційного права є комплекс теоретичних положень, присвячених основам конституційного ладу України. Вони охоплюють висновки і концепції, пов'язані з проблемами суверенітету, народовладдя, організацією і функціонуванням політичної системи, якістю їх конституційно-правового регулювання. До цього розділу віднесено проблеми закріплення устрою громадянського суспільства; правового статусу засобів масової інформації; ролі держави в економічній сфері в умовах розвитку ринкових відносин; проведення в життя мовної політики; співвідношення принципу верховенства права і законності; забезпечення найвищої юридичної сили Конституції в системі нормативно-правових актів України; прямої дії конституційних норм; захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки; нормативного регулювання державних символів. В умовах соціально-економічної і політичної нестабільності, перехідного суспільства актуальною є проблема державно-правового забезпечення захисту основ конституційного ладу.

IV. Самостійним і досить актуальним є розділ науки конституційного права України, присвячений основам правового статусу людини і громадянина, який містить цілісний комплекс теоретичних положень, висновків і концепцій щодо громадянства України, класифікації основних прав і свобод громадян, тенденцій їх конституційного регулювання на сучасному етапі, характеристики основних обов'язків. Наука аналізує громадянські, політичні, соціально-економічні, культурні права громадян України, механізм, проблеми і труднощі їх реалізації, гарантії прав і свобод в умовах перехідного стану суспільних відносин. У межах цього розділу науки вивчаються правові проблеми статусу іноземців, осіб без громадянства, національних меншин, біженців, реалізації обов'язків громадян.

V. Складовою частиною науки конституційного права України є комплекс теоретичних ідей, висновків, положень щодо територіального устрою держави. Йдеться про правовий статус Автономної Республіки Крим, адміністративно-територіальних одиниць. Особливого значення набувають вирішення наукової проблеми чіткого розмежування владних повноважень між центром і регіонами, принципи їх відносин, тенденції можливого розвитку територіального устрою України.

VI. Самостійним і важливим розділом науки конституційного права України є розділ, присвячений основам конституційно-правового статусу законодавчої, виконавчої і судової влади, прокуратури, Конституційного Суду, уповно-

важеного Верховної Ради України з прав людини, органів місцевого самоврядування. Теоретичні положення і висновки, концепції науки спрямовані на підвищення ефективності функціонування цих державних і самоврядних органів.

Отже, система науки конституційного права України за своєю суттю відповідає системі галузі права. Однак вона є значно ширшою, оскільки вивчає не лише конкретні конституційно-правові інститути і норми, а й загальну характеристику галузі, її особливості, місце і роль конституційного права в національній правовій системі, тенденції розвитку галузі на сучасному етапі розвитку суспільства¹.

Місце конституційного права в системі національного права

Місце і роль конституційного права в системі національного права визначається предметом конституційно-правового регулювання, характером його співвідношення з приватноправовими та з іншими галузями публічного права.

Вихідним тут є положення загальної теорії права про те, що система права ділиться на дві підсистеми: публічне право і приватне право. У межах цієї підсистеми права формуються галузі законодавства: в межах публічного права – конституційне, адміністративне, кримінальне, фінансове; в межах приватного – цивільне, сімейне, трудове та інші галузі законодавства. Безперечно, такий поділ досить умовний, оскільки норми однієї галузі проникають в інші, переплітаються з ними.

Роль Конституції полягає в тому, що вона забезпечує збалансованість публічних і приватних засад у праві насамперед тим, що закріплює багатоманітність власності, її статус і співвідношення між її видами, соціальну спрямованість (функцію) держави тощо. У такий спосіб Конституція закладає основи цивільного права. Іншими словами: нормуючи відносини між суб'єктами влади і підпорядкованими цій владі, Конституція утверджує себе як головне джерело публічного права, а конституційне право є його основною галуззю. З іншого боку, визначаючи статус особи, індивіда в суспільстві, конституційне право закладає підвалини приватного права, яке регулює відносини між індивідами.

Більшості норм конституційного права властива імперативність. Такі норми складають кістяк правопорядку. Відступ від них шляхом укладання приватноправових договорів, контрактів, угод, тобто дозволених правових форм встановлення юридичних прав і обов'язків між суб'єктами конституційно-правових відносин, суворо забороняється. Адже ні політичні права, ні влада не можуть стати власністю особи. Цим наголошується і різниця між конституційним та цивільним правом, і той факт, що деякі норми конституційного права є нормами цивільного права. Скажімо, конституційне закріплення приватної власності дає підстави для розробки цього інституту цивіль-

---

¹ Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України: навч. посіб. Львів: Ліга-прес, 2014. 402 с.

ним правом¹.

Існує тісний зв'язок між конституційним правом та іншими публічними галузями права, насамперед, з адміністративним, фінансовим тощо. Спільним тут є те, що основою нормування цих галузей є публічний інтерес, структура, організація і діяльність державної влади.

Найбільш тісний зв'язок конституційного права з адміністративним правом, яке регламентує управлінську діяльність держави, визначає її форми й методи. Одна з функцій останнього – переведення в динаміку суспільних відносин статичних положень конституційного права, яке встановлює основи системи і організації виконавчої влади, юридичної відповідальності, зокрема адміністративної відповідальності

Водночас адміністративне право – цілком самостійна галузь національного права, яка має свій предмет і метод регулювання. Воно визначає статус органів управління, регламентує їхню діяльність у сфері управління, основи їхніх відносин з іншими суб'єктами права.

Конституційне право України тісно пов'язане із таким різновидом публічного права, як кримінальне право, особливістю якого є те, що його норми містять заборони на певну поведінку під загрозою застосування репресивного за змістом покарання. Конституція визначає зміст і принципи політики у названій сфері, її мету й соціальну спрямованість. Зі свого боку, кримінально-правові норми здійснюють охорону багатьох конституційно-правових норм. Конституційне право, закріплюючи систему, принципи *організації та діяльності судової влади, встановлює у такий спосіб вихідні засади* для кримінально-процесуального, цивільно-процесуального права, адміністративно-процесуального права, конституційного судочинства (конституційного процесу).

Причому останнім часом взаємозв'язок між конституційним і вказаними галузями права розширюється й змінюється. Це зумовлюється, крім всього іншого, розширенням сфери конституційно-правового регулювання, «втягуванням» в його орбіту нових суспільних відносин, встановленням та функціонуванням нових конституційно-правових інститутів, наповнення конституційно-правових інститутів новим змістом².

Джерела галузі конституційного права

У теорії держави і права джерела права розглядають у матеріальному й формально-юридичному розумінні.

У матеріальному сенсі під джерелом права розуміють фактичні умови життя – політичні, економічні, соціальні, духовні і культурні відносини. Вони визначають сутність і зміст права.

У формально-юридичному смислі під джерелом права розуміють засоби

¹ Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

² Скакун О. Ф., Пушкін О. А. Правова система України: час нових звершень. Київ, 1993. С. 36.

вираження, об'єктивації владної волі, форми, за посередництвом яких встановлюють і одержують обов'язкову силу норм права. Отже, джерела конституційного права України – це способи зовнішнього вираження конституційно-правових норм, форми надання їм офіційного, загальнообов'язкового характеру.

Традиційними джерелами конституційного права в більшості країн світу є нормативно-правові акти, судові прецеденти, конституційні звичаї, внутрідержавні договори, а також принципи і норми міжнародного права. У деяких мусульманських країнах до джерел права відносять зібрання релігійних норм, принципів, які випливають з Корану і Сунни.

Основним джерелом конституційного права України є нормативно-правові акти.

До джерел конституційного права України можна віднести такі акти, як:

1. Конституція України.
2. Акти всеукраїнського референдуму.
3. Ратифіковані міжнародні договори.
4. Закони України. До цього рівня регламентації можна віднести і Конституцію Автономної Республіки Крим, яка була затверджена Законом України від 23 грудня 1998 р.
5. Нормативні акти вищих та місцевих органів влади.
6. Практика Європейського суду з прав людини. Вона має застосовуватися національними судами як джерело права відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р.

Дискусійним у науці конституційного права залишається питання про віднесення до джерел конституційного права України рішень та висновків Конституційного Суду України. Попри їх загальнообов'язковість та остаточність, які їм властиві за Конституцією, фахівці у галузі теорії держави і права та конституційного права України визнають за ними таку властивість, як нормативність. З одного боку, маючи право визнавати акти вищих органів влади неконституційними, вони визнають за Конституційним Судом роль «негативного» нормотворця. Проте, даючи офіційне тлумачення Конституції і законів України, Суд може лише тлумачити зміст норми Конституції чи закону, не створюючи нової норми, а отже, такі інтерпретаційні акти не набувають характеру нормативності.

Особливим джерелом конституційного права України є Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 р., яка й досі залишається чинною та орієнтує суди у разі застосування Конституції під час здійснення правосуддя, зокрема під час використання принципу прямої дії Конституції України.

Практиці конституційного будівництва України новітньої доби відоме і таке джерело конституційного права, як Конституційний договір між Верхо-

вною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування на період до прийняття Конституції України від 8 червня 1995 р., який втратив чинність.

Особливе місце серед джерел конституційного права України належить Конституції України, в якій закріплюються найбільш принципові державно-правові норми загального характеру. Вони мають найвищу юридичну силу, стосуються всіх сфер життя суспільства: політичної, економічної, соціальної, духовної. Таким діапазоном змісту своїх норм Конституція України суттєво відрізняється від інших джерел конституційного права. Важливо й те, що в ній визначається багато інших видів джерел цієї галузі національної правової системи. Норми Конституції України стосуються кожного громадянина, всіх суб'єктів суспільних відносин. Велика частина конституційних норм має установчий характер.

Джерела конституційного права України – це спосіб внутрішньої організації та зовнішнього вираження конституційно-правових норм. Різноманітні за своєю правовою природою джерела конституційного права України перебувають в генетичних, структурних і функціональних взаємозв'язках і утворюють систему джерел конституційного права України¹.

Система джерел конституційного права України – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що є зовнішньою об'єктивацією волі українського народу і політики держави.

Конституція України є головним джерелом конституційного права. Вона встановлює найбільш важливі норми і принципи, на основі яких здійснюється детальна правова регламентація в різних формах. Деякі норми Конституції України, згідно з її ст. 8, мають пряму дію і не передбачають додаткової регламентації для застосування.

Особливе місце в системі джерел конституційного права України свого часу посідав Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 8 червня 1995 р. Згідно зі ст. 61 положення Конституції України 1978 р. діяли тільки в частині, що узгоджувалася з цим договором.

Закони України, що мають найвищу після Конституції України юридичну силу, приймаються Верховною Радою України або Всеукраїнським референдумом і є найбільш поширеним джерелом конституційного права України.

Звичайно, йдеться лише про ті закони, що містять конституційно-правові норми, наприклад, закони України «Про біженців та осіб, які потребують дода-

---

¹ Барабаш Ю. Г. Конституційне право України : посіб. для підготовки до іспитів. Харків: Право, 2015. 328 с.

ткового або тимчасового захисту», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про об'єднання громадян».

Крім того, в літературі закони за юридичною силою поділяють на конституційні, органічні, звичайні та надзвичайні. В юридичній літературі багатьох країн конституційними називають закони, що вносять зміни і доповнення до конституції. Процедура прийняття такого закону збігається з процедурою зміни конституції. У разі його прийняття закон інтегрується з конституційним текстом, інколи існує поза межами основного тексту у формі поправки. Поправки до конституції і основний текст конституції розглядаються як змістовне ціле, за своєю юридичною силою поправки не відрізняються від основного тексту конституції.

Органічний закон – це закон, що приймається за прямим приписом конституції і в складнішому порядку, ніж звичайні закони. Безпосередньою основою органічного закону є бланкетні норми конституції, які конкретизуються в органічному законі.

Особливість органічного закону полягає в тому, що він, зазвичай, регулює цілий конституційно-правовий інститут. Як правило, конституції передбачають прийняття органічних законів з питань статусу вищих органів виконавчої і судової влади, виборів, громадянства, організації і діяльності політичних партій, режиму надзвичайного стану тощо.

З урахуванням зазначеного про конституційні та органічні закони, звичайними законами як джерелом конституційного права слід вважати закони, що приймаються за звичайною законодавчою процедурою, як і закони інших галузей права. В окремих випадках джерелами конституційного права є систематизовані закони – кодекси.

До джерел конституційного права належать також надзвичайні закони, що приймаються парламентом за умов надзвичайного або воєнного стану.

Джерелами конституційного права України також є акти нормативного характеру, що містять конституційно-правові норми і приймаються Верховною Радою України або Всеукраїнським референдумом, наприклад, Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), яка встановила загальні принципи конституційно-правового розвитку України.

Нормативні укази Президента України, що містять конституційно-правові норми, наприклад, Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10 червня 1997 року № 503/97.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, що містять конституційно-правові норми, наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок легалізації об'єднань громадян» від 26 лютого 1993 року № 140.

Міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Такі договори згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України є части-

ною національного законодавства України.

Акти органів місцевого самоврядування та акти місцевих референдумів. Конституція України закріплює право органів місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, постановляти рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території (ст. 144). Якщо ці рішення регулюють відносини у сфері конституційного права, то їх слід визнавати його джерелами. Нормативний договір – угода між правотворчими (не менше двох) суб'єктами права, що має нормативний характер.

Судовий прецедент – це рішення суду в конкретній справі, юридичне обґрунтування якого надалі стає правилом, обов'язковим для всіх судів тієї самої або нижчої інстанції під час розгляду ними аналогічних справ. Конституційний звичай – це правило державно-політичної практики, що має усний характер і ґрунтується на згоді її учасників. Він є різновидом правового звичаю і не може бути примусово здійснений через суд, тобто не має юридичного характеру¹.

Конституційне право України як навчальна дисципліна – це система знань, умінь і навичок, які є обов'язковими до застосування і здобуття фаху юриста.

Конституційне право України як навчальна дисципліна викладається в державних і недержавних юридичних вищих навчальних закладах, на юридичних факультетах, її обсяг і зміст визначаються навчальними програмами, які розробляються кафедрами і затверджуються вченими радами ВНЗ і факультетів. Як навчальна дисципліна вона має вузчий зміст, аніж однойменна наука, і спрямована на розкриття основних понять і змісту предмета конституційного права України як галузі і науки, висвітлює методологію науки, розвиток науки конституційного права на сучасному етапі, розкриває основні положення вчення про Конституцію; функції, принципи, юридичні властивості Конституції, її мову і стиль, порядок прийняття і зміни, аналізує особливості конституційних норм і конституційних інститутів, дає загальну характеристику чинної Конституції України, розкриває основні положення Конституційного договору між Верховною Радою України і Президентом України, Концепцію нової Конституції України.

До завдань конституційного права як навчальної дисципліни також належить розкриття основ конституційного ладу і його захисту, конституційно-правового закріплення суверенітету українського народу, політичного та ідеологічного плюралізму, народовладдя, конституційної відповідальності, поділу влади і взаємодії владних структур, закріплення верховенства права, роз'яснення положень верховенства Конституції України, прямої дії конституційних норм, підстави дії на території України міжнародних договорів, конституційно-правових основ проведення мовної політики тощо. Конституція вперше на конституційному рівні закріпила положення про те, що держа-

¹ Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: Львів. держав. ун-т внутрішніх справ, 2012. 332 с.

ва сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Потрібно орієнтуватись у питаннях щодо конституційно-правового закріплення економічних основ конституційного ладу України. У Конституції України записано, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується, і це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктом права власності українського народу. Від імені українського народу права власності здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. У цих конституційних приписах досить вагомо підтверджується економічний суверенітет України. Причому держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

У навчальному курсі розкривається поняття державних символів України, їх сутність і призначення, характеристика законодавства, що регулює статус Державного Прапора України, Державного Герба України і Державного Гімну України.

Проблема прав людини і громадянина на сучасному етапі набуває дедалі більшого значення як у внутрішньополітичному, так і зовнішньополітичному аспектах. Тому потрібно досить чітко орієнтуватись у цій тематиці, оскільки вона пов'язана з конституційно-правовим забезпеченням прав і свобод особи, розвитком демократії в нашій країні, з формуванням правової держави і демократичного громадянського суспільства. Тому в навчальному курсі з конституційного права України суттєве значення надано питанням прав і свобод людини і громадянина, відповідності конституційного регулювання основ їх правового статусу міжнародним стандартам прав людини, розкриваються принципи конституційного статусу громадянина, тенденції конституційного закріплення основних прав, свобод і обов'язків громадян країни, проаналізовано громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права і свободи, механізм їх захисту, особливості правового статусу в Україні іноземців і біженців, гарантії прав національних меншин. Велику увагу приділено гарантованості прав громадян в умовах надзвичайного стану. Визначено поняття громадянства, перелічено категорії осіб, які є громадянами України, проаналізовано підстави набуття й припинення громадянства, громадянство дітей при зміні громадянства батьків, компетенція органів, які беруть участь у вирішенні питань, пов'язаних з громадянством, процедури з питань грома-

дянства. Все це дає широкий діапазон світоглядних уявлень щодо однієї з найважливіших політико-правових проблем сучасності – права і свободи людини та громадянина.

Формування демократичного громадянського суспільства передбачає якісне конституційне регулювання основних його структур. Тому в межах навчального курсу проаналізовано правовий статус релігійних організацій, засобів масової інформації. Зокрема, висвітлено права релігійних організацій та громадян, що пов'язані зі свободою віросповідання, розкрито основи відносин державних органів і релігійних організацій, статус політичних партій, інших громадських об'єднань, порядок утворення і припинення їх діяльності, правові основи контролю держави за організацією і функціонуванням громадських об'єднань. Проаналізовано правове становище засобів масової інформації, їх види, відносини з державою й особою.

У навчальному курсі розкрито конституційні засади територіального устрою України. Особливо наголошено на конституційно-правовому статусі Автономної Республіки Крим, на принципах територіального устрою держави.

У межах навчального курсу проаналізовано поняття, предмет та види референдумів в Україні, порядок їх підготовки і проведення, визначення підсумків, правові наслідки звичайних референдумів і дорадчого опитування. Висвітлено поняття виборчої системи і виборчого права, типи виборчих систем у світі, в Україні, розкрито принципи виборчої системи, порядок призначення виборів народних депутатів України, депутатів місцевих рад, процедури голосування і підбиття його підсумків, умови й порядок проведення повторного голосування і повторних виборів, особливості виборів Президента України.

Виконано аналіз правового статусу Верховної Ради України, її структури, компетенції, функцій, розглянуто правове становище Голови Верховної Ради, комітетів, надано загальну характеристику правового статусу народного депутата України, депутатів місцевих рад, їх повноваження на сесіях, у постійних комісіях, у зв'язках з державними і громадськими об'єднаннями, виборцями, розкрито гарантії депутатської діяльності, відповідальності депутатів. Висвітлено правовий статус Президента України як глави держави, його компетенцію, гарантії діяльності, правове становище Кабінету Міністрів України, місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

У межах навчального курсу проаналізовано правовий статус прокуратури України, її завдання і функції, судову владу, систему судів, порядок призначення і звільнення суддів з посади, принципи судочинства, компетенцію Вищої ради юстиції України, її склад, статус Верховного Суду України. Наголошено на гарантіях незалежності і недоторканності суддів, вимогах щодо претендентів на суддівські посади, акцентовано, що професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у політич-

ній діяльності, мати представницький мандат, обіймати інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Зосереджено увагу на тому, що вводяться спеціалізовані суди, суддями яких можуть бути особи, які мають фахову підготовку з питань юрисдикції цих судів, що ці судді відправляють правосуддя лише у складі колегій суддів.

У навчальному курсі розкрито правовий статус Конституційного Суду України згідно з Конституцією і новим Законом «Про Конституційний Суд України», проаналізовано його склад, порядок призначення суддів, гарантії їх незалежності та недоторканності, повноваження Конституційного Суду, юридична сила його актів.

У навчальному курсі проаналізовано Перехідні положення, які вперше знайшли відображення в Основному законі України, їх значення для розвитку конституційного процесу.

Ознайомлення з національним конституційним законодавством відіграє суттєву роль у формуванні демократичного світогляду, патріотичного ставлення до правової системи своєї держави. Це дає змогу краще орієнтуватися в загальнотеоретичних проблемах, розширює політичний світогляд. Опанування цієї навчальної дисципліни необхідне для набуття широкого професійного світогляду, без якого не може бути повноцінного фахівця у сфері юриспруденції.

Метою навчальної дисципліни є формування високого рівня правової культури майбутнього юриста на основі засвоєння знань, умінь і навичок з навчальної дисципліни «Конституційне право України» та можливості їх практичного застосування.

Діяльність професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів і факультетів юридичного профілю щодо навчання конституційному праву України є важливою, а іноді й визначальною. Інформація про конституційне право в епоху інформаційного суспільства є загальнодоступною. Натомість важливим для підготовки фахівця-конституціоналіста є формування знань з конституційного права, а також практичних вмінь та навичок щодо їх застосування в конституційній правотворчій і правозастосовній діяльності¹.

Система навчальної дисципліни з конституційного права містить насамперед такі самостійні (нормативні) навчальні дисципліни, як «Конституційне право України» та «Конституційне (державне) право зарубіжних країн», а також спеціальні навчальні курси, що деталізують основні інститути конституційного права.

Пріоритетною нормативною навчальною дисципліною є «Конституційне право України», яку викладають після фундаментальних теоретичних та історичних юридичних навчальних дисциплін: «Теорія держави і права»,

---

¹ Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищих навч. закладів. Харків: Право. 2008. 416 с.

«Юридична деонтологія», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія політичних і правових учень», «Філософія права» тощо. Водночас конституційне право України викладається першим у системі галузевих юридичних навчальних дисциплін.

У межах навчальної дисципліни «Конституційне право» традиційно є розділи й теми, що розкривають основні закономірності й особливості розвитку та функціонування інститутів конституційного права і базуються на відповідних напрямках наукових досліджень. Як правило, на вивчення винесено теми, присвячені теорії конституційного права, основам конституційного ладу України, конституційно-правовому статусу людини, формам та інститутам безпосередньої демократії, конституційно-правовим основам організації і здійснення державної влади в Україні, територіальному устрою та місцевому самоврядуванню, конституційній юстиції і правовому захисту Конституції України тощо. Тобто теми, які відповідають основним інститутам конституційного права як галузі права та основним напрямкам наукових досліджень у галузі конституційного права¹.

Навчальна дисципліна «Конституційне право» є головною, але не єдиною в системі навчальних дисциплін у галузі конституційного права. У вищих юридичних закладах освіти також викладають такі самостійні навчальні дисципліни як: «Конституційне право зарубіжних країн», присвячене узагальненій характеристиці конституційно-правової теорії і практики зарубіжних держав; «Муніципальне право України», спрямоване на вивчення нагальних питань теорії та практики місцевого самоврядування; «Порівняльне конституційне право», предметом якого є конституційна компаративістика; «Конституційне процесуальне право», присвячене вивченню конституційних процесів тощо.

Пристаючи до вивчення, (студенти) повинні насамперед уявити предмет конституційного права України – сферу суспільних відносин, які врегульовуються нормами конституційного права, структуру (внутрішню будову) конституційного права, його місце в системі правознавства загалом, зв'язок та взаємозалежність з іншими правовими навчальними дисциплінами.

Студенти повинні чітко розмежовувати поняття «Конституційне право» як галузі права, юридичної науки і навчальної дисципліни. Робота студентів під час вивчення тем кожного розділу курсу має охоплювати: вивчення рекомендованої теоретичної літератури; вивчення положень Конституції, законів та інших нормативно-правових актів України; вивчення рекомендованої спеціальної літератури.

Семінарські заняття з курсу конституційного права України мають на меті поглиблення теоретичних знань студентів, набуття ними необхідних навичок у практичній діяльності, вирішенні конкретних юридичних справ, за-

---

¹ Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів. Харків: Право, 2015. 328 с.

стосуванні чинного законодавства.

Готуючись до семінарського заняття, студенти повинні вивчити спеціальну літературу (підручники, монографічні матеріали, наукові статті та повідомлення), необхідні нормативно-правові акти, ознайомитись з практикою їх реалізації. Засвоєний матеріал слід закріпити, відповівши на запитання для самоконтролю та виконавши тестові завдання. Після цього можна приступати до виконання творчо-аналітичних та інших домашніх завдань. Відповіді повинні бути розгорнуті, аргументовані, з посиланням на відповідні нормативно-правові акти. Зазвичай, домашні завдання виконують у письмовій формі¹.

Ключові слова: конституційне право України як галузь права, державне право, соціальний зміст конституційного права України, юридичний зміст конституційного права України, функції конституційного права України, предмет правового регулювання, суверенітет народу, потенційний суверенітет, реальний суверенітет, влада, метод правового регулювання, система конституційного права України, принципи конституційного права України, конституційно-правова норма, матеріальні норми, процесуальні норми, регулятивні норми, охоронні норми, імперативні норми, диспозитивні норми, факультативні норми, ситуаційні норми, спеціалізовані норми, дефінітивні норми, загальні норми, норми-принципи, установчі норми, гарантуючі норми, оперативні норми, колізійні норми, конституційно-правовий інститут, загальні інститути, головні інститути, початкові інститути, суб'єкти конституційно-правових відносин, об'єкти конституційно-правових відносин, юридичні факти, правоздатність, дієздатність, джерела конституційного права України, наука конституційного права України, функції науки конституційного права України, предмет науки конституційного права України, методологія науки конституційного права України, система науки конституційного права України, джерела науки конституційного права України, джерела галузі конституційного права України, природне право, позитивне право, навчальна дисципліна «Конституційне право України», мета навчальної дисципліни «Конституційне право України».

1. Конституційне право України належить до публічних галузей права, оскільки:

- а) регулює відносини у сфері публічної адміністрації;
- б) метод правового регулювання цієї галузі здійснюється на імперативних засадах;
- в) має специфічний метод правового регулювання;
- г) предмет правового регулювання цієї галузі пов'язаний із публічним

---

¹ Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: Львів. держав. ун-т внутрішніх справ, 2012. 332 с.

здійсненням влади народу;

д) предметом цієї галузі є найважливіші суспільні відносини.

2. *Суспільні відносини, які виникають і діють у процесі здійснення влади народом України, – це:*

а) правовідносини;

б) конституційні правовідносини;

в) об'єкт конституційно-правового регулювання;

г) предмет конституційно-правового регулювання;

д) суб'єкт конституційно-правового регулювання.

3. *Політичні та інші найважливіші суспільні відносини в Україні, зміст яких полягає в утвердженні та гарантуванні конституційних прав і свобод людини, реалізації публічної влади Українським народом, Українською державою та територіальними громадами, а також забезпеченні взаємодії громадянського суспільства з державою на паритетних засадах, – це:*

а) конституційне право;

б) предмет конституційного права;

в) метод конституційного права;

г) конституційне право як наука;

д) конституційне право як навчальна дисципліна.

4. *Предмет конституційного права України опосередковує:*

а) відносини, що визначають характер зв'язку між державою і конкретною особою;

б) відносини між державами та державоподібними утвореннями;

в) особисті майнові та немайнові відносини;

г) відмінності між людьми, закладені природою, притаманні їм від народження: етнічна належність, статеві й вікові особливості, фізичні можливості, інтелектуальні здібності та ін.;

д) відносини, пов'язані з вирішенням міжнародних спорів.

5. *Елементом структури предмета конституційного права як галузі права є:*

а) відносини у сфері фінансування виборів в Україні;

б) відносини, пов'язані із вирішенням міжнародних спорів;

в) основоположні засади функціонування держави;

г) політико-правові відносини;

д) відносини, які виникають з права приватної власності.

6. *Відносини, що становлять предмет правового регулювання конституційного права України як галузі права:*

а) відносини управління;

- б) відносини щодо національної безпеки та оборони України;
- в) особисті немайнові відносини;
- г) відносини у сфері муніципального управління в Україні;
- д) відносини у сфері фінансування виборів в Україні.

7. До відносин, що визначають основні засади функціонування державно-владного механізму можна віднести такі:

- а) державний суверенітет, конституційний лад, якісні характеристики держави;
- б) економічну та ідеологічну багатоманітність, множинність форм власності, гарантії соціального забезпечення членів суспільства, право на підприємницьку діяльність;
- в) основи правового статусу людини й громадянина, тобто її правове становище в суспільстві та державі, належність до громадянства, державно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина;
- г) законність, демократичність, гуманізм, поділ влади, соціальна спрямованість;
- д) здійснення влади народом безпосередньо на виборах, референдумах, мітингах, демонстраціях або через систему представницьких органів.

8. Система способів, прийомів цілеспрямованого юридичного впливу норм конституційного права на суспільні відносини, що є предметом конституційно-правового регулювання, – це:

- а) предмет конституційного права;
- б) конституційне право України;
- в) метод конституційного права;
- г) функції конституційного права;
- д) режим конституційного права.

9. Специфіка конституційного методу правового регулювання полягає у такому:

- а) є специфічним способом владного впливу держави на суспільні відносини, який здійснюється за допомогою юридичних засобів;
- б) є сукупністю способів регулювання політико-правових суспільних відносин, які становлять предмет конституційного права;
- в) охороняє та регулює найбільш важливі політико-правові суспільні відносини;
- г) має системоутворюючу властивість;
- д) є системою конституційних норм та принципів.

10. Метод правового регулювання, який є традиційним в конституційному праві України:

- а) діалектичний;
- б) імперативний;

- в) соціологічний;
- г) універсальний;
- д) децентралізації.

11. До загальних методів конституційного права належить:

- а) метод конституційного зобов'язання;
- б) метод ліцензування;
- в) метод квотування;
- г) метод заохочення;
- д) установчий метод.

12. «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки» (ст. 66 Конституції України) – це:

- а) охоронювальний метод;
- б) заборонювальний метод;
- в) метод конституційного зобов'язання;
- г) метод заохочення;
- д) установчий метод.

13. «Кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» (ч. 1 ст. 41 Конституції України) – це:

- а) охоронювальний метод;
- б) метод дозволу;
- в) метод конституційного зобов'язання;
- г) заборонювальний метод;
- д) установчий метод.

14. До спеціальних методів конституційно-правового регулювання не належить:

- а) установчий метод;
- б) регулятивний метод;
- в) охоронювальний метод;
- г) метод заборон;
- д) заборонювальний метод.

15. Положення Конституції України «Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг 35 років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед виборами років та володіє державною мовою» (ч. 2 ст. 103 Конституції України) – це:

- а) установчий метод;
- б) регулятивний метод;
- в) охоронювальний метод;

- г) метод заборон;
- д) заборонювальний метод.

16. Положення Конституції України «Верховна Рада України уповноважена затвердити протягом двох днів з моменту звернення Президента України укази про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації» – це:

- а) метод заборони;
- б) метод уповноваження;
- в) метод зобов'язання;
- г) метод декларації;
- д) метод дозволу.

17. «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ст. 19 Конституції України), – це:

- а) охоронювальний метод;
- б) установчий метод;
- в) регулятивний метод;
- г) заборонювальний метод;
- д) метод заохочення.

18. «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» (ст. 1 Конституції України) – це:

- а) охоронювальний метод;
- б) регулятивний метод;
- в) установчий метод;
- г) заборонювальний метод;
- д) метод заохочення.

19. Сукупність конституційно-правових норм, інститутів та принципів, що об'єктивно взаємодіють і регулюють суспільні відносини, які становлять предмет конституційного права, – це:

- а) предмет конституційного права;
- б) система конституційного права;
- в) методи конституційного права;
- г) конституційно-правова норма;
- д) інститут конституційного права.

20. Систему конституційного права становлять:

- а) інститути, підгалузі права;
- б) принципи, норми, інститути;
- в) норми, інститути, юридичні факти;
- г) принципи, норми, галузі права;
- д) інститути, принципи, суб'єкти права.

21. Встановлене або санкціоноване державою одиничне, формально визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює або охороняє суспільні відносини, – це:

- а) конституційно-правова норма;
- б) конституційно-правові інститути;
- в) конституційно-правові принципи;
- г) предмет конституційного права;
- д) метод конституційного права.

22. До основних ознак конституційно-правової норми не належить:

- а) найвища юридична сила;
- б) установчий характер;
- в) найбільша стабільність;
- г) обмеженість і підпорядкованість конституційно-правової норми;
- д) підвищений рівень охорони з боку держави.

23. Нормам конституційного права України притаманна особлива система гарантій. Це означає, що:

- а) на норми конституційного права поширюється дія особливих гарантій національної системи права;
- б) норми конституційного права належать до публічного права, їх гарантіями є примус та переконання як методи влади;
- в) на норми конституційного права поширюється все коло загальних і спеціальних гарантій, що існують в Україні;
- г) норми конституційного права мають вищу юридичну силу;
- д) галузь конституційного права містить у своєму складі багато різновидів правових норм, що зумовлює формування особливої системи гарантій на всіх рівнях.

24. За структурою конституційно-правові норми повинні містити:

- а) гіпотезу та санкцію;
- б) гіпотезу, диспозицію та санкцію;
- в) диспозицію та санкцію;
- г) лише гіпотезу;
- д) будь-який з елементів або всі елементи.

25. Конституція України не має чіткого механізму, який забезпечував би підпорядкованість принципам конституційного права інших його норм, тому що:

- а) норми конституційного права не мають вищої юридичної сили;
- б) норми конституційного права встановлюються главою держави;
- в) норми конституційного права мають підзаконний характер;
- г) більшість норм конституційного права мають диспозитивний характер;
- д) всі норми конституційного права (як принципи, так й інші норми) мають однакову юридичну силу.

26. Елемент структури конституційно-правової норми, що визначає саму модель правил вольової поведінки або діяльності суб'єктів конституційного права, незалежно від їх волі, і містить правовий припис про їх діяльність в умовах, передбачених гіпотезою, – це:

- а) структура конституційного права;
- б) норма конституційного права;
- в) санкція норми конституційного права;
- г) диспозиція норми конституційного права;
- д) гіпотеза норми конституційного права.

27. Норма Конституції України, яка визначає, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, містить:

- а) лише диспозицію;
- б) лише санкцію;
- в) лише гіпотезу;
- г) гіпотезу і санкцію;
- д) гіпотезу, диспозицію і санкцію.

28. Норма Конституції України, яка визначає, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, містить:

- а) лише диспозицію;
- б) гіпотезу і диспозицію;
- в) диспозицію і санкцію;
- г) гіпотезу і санкцію;
- д) гіпотезу, диспозицію і санкцію.

29. Санкції конституційного права України, які виражаються у формулах: «обмежуються законом», «захищаються законом», «захищаються державою», – це:

- а) прями санкції;
- б) абсолютно-визначені санкції;

- в) альтернативні санкції;
- г) відносно-визначені санкції;
- д) бланкетні санкції.

30. *За призначенням у механізмі правового регулювання конституційно-правові норми класифікують на:*

- а) імперативні та диспозитивні;
- б) матеріальні та процесуальні;
- в) норми загальної дії та норми обмеженої дії;
- г) постійні, тимчасові та виключні;
- д) прямі та бланкетні.

31. *Норма конституційного права, яка закріплена в ст. 7 Конституції України: «В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування», належить до:*

- а) диспозитивних норм;
- б) матеріальних норм;
- в) імперативних норм;
- г) конкретних норм;
- д) норм-дефініцій.

32. *Норми конституційного права, які мають абсолютно-визначений характер та передбачають єдиний варіант правомірної поведінки суб'єктів конституційного права, – це:*

- а) диспозитивні норми;
- б) матеріальні норми;
- в) норми загального змісту;
- г) імперативні норми;
- д) норми-принципи.

33. *Ст. 117 Конституції України: «Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання» – це:*

- а) зобов'язуюча норма;
- б) диспозитивна норма;
- в) уповноважуюча норма;
- г) тимчасова норма;
- д) надзвичайна норма.

34. *Норми конституційного права України, які є правилами поведінки, що набувають сили імперативної норми, призупиняючи повно або частково дію інших конституційних норм за умови введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, – це:*

- а) зобов'язуючі норми;
- б) диспозитивні норми;
- в) виключні норми;
- г) постійні норми;
- д) норми-дефініції.

35. *Норми конституційного права України, які належать до норм загального змісту, – це:*

- а) імперативні і диспозитивні норми;
- б) процесуальні норми;
- в) уповноважуючі і забороняючі норми;
- г) норми-принципи і норми-дефініції;
- д) матеріальні норми.

36. *Розділ Конституції України, який закріплює положення, сформовані як норми-принципи політико-правового значення, що забезпечують найбільш загальний рівень регулювання суспільних відносин, – це:*

- а) прикінцеві положення;
- б) загальні засади;
- в) перехідні положення;
- г) преамбула;
- д) додаткові положення.

37. *Ст. 98 Конституції України: «Контроль за використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата» відображає:*

- а) диспозитивну норму;
- б) конкретну за змістом норму;
- в) норму-принцип;
- г) загальну за змістом норму;
- д) декларативну норму.

38. *Норма-принцип Конституції України відображена в:*

- а) ст. 72 Конституції України про порядок проголошення всеукраїнського референдуму;
- б) ст. 85 Конституції України про перелік повноважень Верховної Ради України;
- в) ст. 6 Конституції України про поділ державної влади;
- г) ст. 81 Конституції України щодо рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України;
- д) ст. 106 Конституції України про повноваження Президента України.

39. *Основний елемент системи конституційного права, який об'єднує від-*

носно відокремлену групу взаємозумовлених та взаємопов'язаних норм конституційного права, що регулюють конкретні сторони чи елементи суспільних відносин, врегульованих конституційним правом, – це:

- а) галузь права;
- б) підгалузь права;
- в) система конституційного права;
- г) інститут конституційного права;
- д) структура конституційного права.

40. Інститути конституційного права за внутрішньою структурою класифікуються на:

- а) головні та загальні;
- б) конституційні та законодавчі;
- в) прості та складні;
- г) охоронні, регулятивні та установчі;
- д) галузеві та міжгалузеві.

41. Інститути конституційного права за галузевою приналежністю класифікують на:

- а) загальні та спеціальні;
- б) галузеві та міжгалузеві;
- в) соціальні та державні;
- г) політичні та економічні;
- д) установчі та охоронні.

42. Інститути конституційного права за формами і видами об'єктивізації у чинному законодавстві класифікують на:

- а) установчі та охоронні;
- б) галузеві та міжгалузеві;
- в) генеральні інститути, основні та субінститути;
- г) конституційні та законодавчі;
- д) політичні та економічні.

43. Регулюють інтегровані сфери суспільних відносин, можуть поєднувати декілька споріднених інститутів, практично є відображенням структурного поділу Конституції України – це:

- а) конституційні інститути;
- б) субінститути;
- в) головні інститути;
- г) комплексні інститути;
- д) установчі інститути.

44. До інститутів конституційного права України належить:

- а) інститут власності;
- б) парламентське право;
- в) муніципальне право;
- г) інститут глави держави;
- д) інститут державної служби.

45. До генеральних інститутів у конституційному праві України можна віднести:

- а) інститут основ конституційного ладу України;
- б) інститут парламентаризму;
- в) інститут виконавчої влади;
- г) інститут фінансування виборів та референдумів;
- д) інститут Державного Герба.

46. До комплексних інститутів у конституційному праві можна віднести:

- а) інститут глави держави;
- б) інститут безпосередньої демократії;
- в) інститут законодавчої влади;
- г) інститут юридичної відповідальності;
- д) інститут складання присяги.

47. До первинних інститутів у конституційному праві можна віднести:

- а) інститут глави держави;
- б) інститут безпосередньої демократії;
- в) інститут законодавчої влади;
- г) інститут юридичної відповідальності;
- д) інститут складання присяги.

48. Конституційний інститут основ правового статусу людини і громадянина є:

- а) загальним;
- б) головним;
- в) початковим;
- г) галузевим;
- д) охоронним.

49. Відповідно до структурно-функціональної спрямованості інститут передвиборної агітації – це:

- а) основний інститут;
- б) підгалузь права;
- в) комплексний міжгалузевий інститут;
- г) генеральний інститут;

д) субінститут.

50. *Фундаментальні засади, в яких втілюється сутність і політико-правове призначення галузі конституційного права – це:*

- а) джерела конституційного права;
- б) функції конституційного права;
- в) принципи конституційного права;
- г) норми конституційного права;
- д) інститути конституційного права.

51. *Найбільш узагальнені керівні засади, ідеї, концепції конституційно-правового регулювання суспільних відносин, які прямо закріплені в Конституції та законах України, – це:*

- а) спеціальні принципи конституційного права;
- б) загальні принципи конституційного права;
- в) ознаки конституційного права;
- г) предмет конституційного права;
- д) об'єкт конституційного права.

52. *До юридичних властивостей принципів конституційного права України відносять:*

- а) верховенство права;
- б) є правотворчими орієнтирами законодавства України;
- в) мають соціальний характер;
- г) являють собою регулятор майнових та немайнових відносин;
- д) встановлюють сукупність діючих головних засобів регулювання суспільних відносин.

53. *Нормативне закріплення принципу конституційного права України означає, що:*

- а) принцип конституційного права не є основою, на якій базуються всі інші норми конституційного права як галузі права;
- б) кожен принцип конституційного права повинен міститись у тій чи іншій конституційно-правовій нормі;
- в) норма конституційного права буде принципом тільки у тому разі, коли вона повністю незалежна від усіх інших принципів;
- г) принципи конституційного права не обов'язково закріплюються у конституційно-правових нормах;
- д) принципи конституційного права відмежовуються від інших норм цієї галузі, які за своєю суттю є принципами інших галузей українського права.

54. *Положення «зміст і спрямованість діяльності держави визначають права і свободи людини та їх гарантії, найвищою соціальною цінністю в*

Україні визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» розкриває зміст:

- а) принципу верховенства;
- б) принципу демократизму;
- в) принципу гуманізму;
- г) принципу системності;
- д) принципу універсальності.

55. Поняття суб'єкта конституційного права щодо поняття суб'єкта конституційно-правових відносин є:

- а) конкретним;
- б) вторинним;
- в) загальним і первинним;
- г) немає жодного зв'язку між цими поняттями;
- д) поняття суб'єкта конституційно-правових відносин більш ширше, ніж поняття суб'єкта конституційного права.

56. Структура конституційно-правових відносин має у своєму складі:

- а) суб'єкт, об'єкт, юридичний факт;
- б) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивні права та обов'язки, об'єктивні права та обов'язки;
- в) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивну сторону, об'єктивну сторону;
- г) суб'єкт, об'єкт, зміст, юридичний факт;
- д) суб'єкт, об'єкт та зміст.

57. Встановлені юридичними нормами вид і міра можливої поведінки суб'єктів конституційних правовідносин, спрямовані на реалізацію конституційних прав і свобод людини:

- а) об'єктивне конституційне право;
- б) матеріальне конституційне право;
- в) регулятивне конституційне право;
- г) суб'єктивне конституційне право;
- д) процесуальне конституційне право.

58. Конституційно-правові відносини за змістом бувають:

- а) матеріальні;
- б) установчі;
- в) правовстановлюючі;
- г) строкові;
- д) правоохоронні.

59. Пріоритетним суб'єктом конституційно-правових відносин є:

- а) народ;

- б) органи державної влади;
- в) органи місцевого самоврядування;
- г) органи державної влади та місцевого самоврядування та їх посадові особи;
- д) територіальні громади.

60. Система знань у галузі конституційного права, одержаних наукою конституційного права та практикою конституційного будівництва і реалізації конституційного права, – це:

- а) галузь конституційного законодавства;
- б) наука конституційного права;
- в) предмет конституційного права;
- г) метод конституційного права;
- д) навчальна дисципліна конституційного права України.

61. Зовнішня форма об'єктивації встановлених чи санкціонованих Українським народом, Українською державою, територіальними громадами чи громадською спільнотою Автономної Республіки Крим конституційно-правових норм, які мають належну юридичну силу, – це:

- а) конституційне право;
- б) предмет конституційного права;
- в) метод конституційного права;
- г) конституційне право як наука;
- д) джерела конституційного права.

62. Нормативно-правові акти з конституційних питань, які приймаються громадянами України на всеукраїнському референдумі або простою більшістю голосів народних депутатів України, – це:

- а) конституційні закони;
- б) органічні закони;
- в) поточні закони;
- г) декларація;
- д) нормативно-правовий договір.

63. До джерел конституційного права України як галузі права належать, крім:

- а) Конституції України;
- б) конституційних законів;
- в) указів Президента України;
- г) науково-практичного коментаря до Конституції України;
- д) постанов Кабінету Міністрів України.

64. Нормативно-правові або індивідуально-владні акти, які приймають-

ся спеціально уповноваженими суб'єктами на основі, в межах і відповідно до Конституції і законів України з метою регулювання відносин, що становлять галузі конституційного права, – це:

- а) міжнародні угоди України;
- б) органічні закони;
- в) локальні джерела;
- г) підзаконні джерела;
- д) правова доктрина.

65. Наука конституційного права України вивчає:

- а) історію виникнення права взагалі;
- б) конституційно-правові відносини, норми та інститути;
- в) історію виникнення конституційно-правових інститутів;
- г) відносини, які виникають з права приватної власності;
- д) становлення і виникнення Конституції України.

66. Наука конституційного права України є системою:

- а) ідей, концепцій, теорій, вчень про основні права та обов'язки громадян;
- б) ідей, концепцій, теорій, вчень про становлення української державності;
- в) ідей, концепцій, теорій, вчень про конституційне право як галузь національного права;
- г) політичних ідей, концепцій, теорій та вчень;
- д) ідей, концепцій, теорій, вчень стосовно становлення державної влади України.

67. Функції науки конституційного права:

- а) політична, методологічна, прогностична, комунікативна та експертна;
- б) методологічна, прогностична, комунікативна та експертна;
- в) політична, методологічна, ідеологічна, прогностична, комунікативна та експертна;
- г) політична, методологічна, ідеологічна, прогностична;
- д) прогностична, експертна, ідеологічна.

68. Система принципів, правил, прийомів і способів пізнання конституційно-правових явищ – це:

- а) предмет науки конституційного права;
- б) об'єкт науки конституційного права;
- в) метод науки конституційного права;
- г) інститут науки конституційного права;
- д) ідеологічні засади науки конституційного права.

69. Метод науки конституційного права, що дозволяє зберегти та розвинути принцип цілісності у вивченні того чи того предмета дослідження, охо-

пити не тільки основні, а й усі подібні явища і, в такий спосіб, встановити та проаналізувати у сукупності цілий процес появи та розвитку відповідного предмета, встановити його основні зв'язки, зони впливу, – це:

- а) метод системного підходу;
- б) метод зобов'язання;
- в) імперативний метод;
- г) догматичний метод;
- д) метод аналізу.

70. В Україні конституційне (державне) право як навчальна дисципліна викладалося:

- а) з 1894 р.;
- б) з 1863 р.;
- в) з 1855 р.;
- г) з 1851 р.;
- д) з 1899 р.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. С. 7. Ст. 2597.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним по-

данням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. С. 289. Ст. 1137.

Спеціалізована література:

1. Андрущакевич Ю. Сутність конкретизації сучасного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 269-276.
2. Багрій О. Сутність принципу верховенства Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 83-87.
3. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 15-17.
4. Батанов О. Б. Інавгурація президента як інститут конституційного права: аксіологічні та онтологічні засади. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 114-119.
5. Батанов О. В. Територія як інститут конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 49-53.
6. Берназюк Я. Методологія проведення наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі: визначення основних завдань. *Право України*. 2014. № 11. С. 136-144.
7. Белов Д. М., Туряниця О. О. Реформа інституційної системи в Україні: конституційно-правові засади. *Конституційно-правові академічні студії*. 2015. Вип. 2. С. 51-60.
8. Білоус О. Ю. Конвенції міжнародної організації праці як джерела трудового права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
9. Богданевич Т. Теоретичні аспекти інституту тлумачення в системі конституційного права. *Юридична наука*. 2016. № 12. С. 4-10.
10. Болокан І. В. Реалізація норм права як інтеграційна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 4-8.
11. Боняк В. О. «Конституційно-правові засади», «конституційно-правові основи» та «конституційно-правові принципи»: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 64-76.
12. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 3-6.
13. Гайова О. В. Закон як джерело сучасного континентального права (загальнотеоретичні та порівняльно-правові аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 204 с.
14. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
15. Данилюк Ю. В. Конституційні правовідносини в Україні: питання теорії

- та практики: моногр. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 190 с.
16. Данилюк Ю. В. Конституційно-правові аспекти інституту глави держави: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 4. С. 21-26.
  17. Данилюк Ю. В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: проблемні питання. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 39-44.
  18. Дахова І. І., Чуб О. О. Багатоаспектність принципу правової визначеності щодо сучасних конституційно-правових відносин. *Форум права*. 2017. № 4. С. 59-68.
  19. Джерела конституційного права України: моногр. / Ю. С. Шемшученко та ін.; відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик. Київ: Наукова думка, 2010. 711 с.
  20. Джунь В. Про предмет соціології конституційного права. *Право України*. 2013. № 10. С. 194-202.
  21. Забоклицький І. І. Міжнародно-правові акти як джерела конституційного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 18 с.
  22. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві: теорія та правозастосування: моногр. Дніпро: Ліра, 2017. 379 с.
  23. Ісмаїлов К. Ю. Акти судової влади в системі джерел національного права України: моногр. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2014. 116 с.
  24. Кармазіна К. Ю. Механізм взаємодії джерел континентального та загального права: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 204 с.
  25. Ковальчук В. Б. Народний суверенітет та права людини в європейській доктрині конституціоналізму. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 1. С. 4-9.
  26. Козюбра М. І. Конституційне право: галузь права чи особлива базова підсистема – стрижень національної системи права. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С. 70-76.
  27. Конончук І. Історичні та політико-правові аспекти виникнення і розвитку інституту конституційного контролю. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1. С. 73-77.
  28. Коструба А. Норми права і правоприпиняючі юридичні факти в механізмі правового регулювання. *Право України*. 2011. № 3. С. 202-207.
  29. Кофман Б. Я. Принципи інституту громадянства в конституційному праві держави. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 31-36.
  30. Кравчук В. Інститут основ конституційного ладу у системі конституційного права України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 55-61.
  31. Львова Є. О. Еволюція функцій принципів міжнародного права з урахуванням його конституціоналізації та фрагментації. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 235-241.

32. Минченко О. Герменевтика как философско-правовая основа юридической лингвистики. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 97-100.
33. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 15-19.
34. Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-42.
35. Назаренко О. А. Міжнародні договори України в системі джерел конституційного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 230 с.
36. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
37. Нелін О. Конституційна доктрина України: проблеми концептуалізації основних підходів. *Юридична Україна*. 2015. № 9. С. 20-25.
38. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади здійснення впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 32-40.
39. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29-35.
40. Новіцький В. В. Судовий прецедент як джерело права в контексті захисту прав і свобод людини. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 232-236.
41. Носенко О. В. Сучасні інститути конституційного права України: поняття, види і сутнісні ознаки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 73-80.
42. Омельченко Н. Л. Джерела парламентського права України: проблеми систематизації та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 30 (1). С. 36-39.
43. Орзіх М. Конституційна модернізація та реформування: методологія співвідношення науково-прикладне значення. *Право України*. 2012. № 8. С. 43-49.
44. Орловська І. Г., Фаст О. О. Значення принципу верховенства права для сучасного демократичного суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 30-33.
45. Погорілко В. Поняття, ознаки, види і структура конституційно-правових норм. *Право України*. 2001. № 11. С. 9-14.
46. Погорілко В. Ф. Конституційно-правові відносини в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 7. С. 12-25.
47. Погорілко В. Ф. Об'єкти конституційного права України: поняття, ознаки та види. *Право України*. 2004. № 2. С. 9-16.
48. Подорожна Т. Дотримання принципу конституційності – основа функціонування правової системи. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 17-21.

49. Подорожна Т. Конституційно-правові категорії в системі понятійно-категоріального апарату конституційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 15-17.
50. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Право України*. 2013. № 9. С. 162-175.
51. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 296-309.
52. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 240-244.
53. Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 29-32.
54. Савчин М. Конституційні принципи та їх інтерпретація. *Право України*. 2017. № 7. С. 30-38.
55. Саннікова М. В. Декларація та акти декларативно-рекомендаційного характеру в системі джерел права: моногр. Харків: Друкарня Мадрид, 2014. 154 с.
56. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 129-135.
57. Скрипнюк О. Академічна школа конституційного права. *Право України*. 2014. № 5. С. 213-223.
58. Скрипнюк О. Методологічні проблеми теорії конституційного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 253-261.
59. Скрипнюк О. Специфіка конституційно-правових відносин в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 59-68.
60. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39-52.
61. Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 228 с.
62. Совгіря О. Конституційно-процесуальне право України як навчальна дисципліна: перспективи формування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 142-146.
63. Стадник Р. І. Джерела права: методологія дослідження. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 270-279.
64. Стеценко С. Біоюриспруденція – фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. *Право України*. 2013. № 9. С. 194-216.
65. Стрибко Т. І. Юридична природа конституційного нормативно-правового договору та особливості його договірного процесу. *Вісник*

- Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 4. С. 15-25.
66. Теплюк М. Введення в дію конституційних законів: проблемні питання. *Право України*. 2012. № 8. С. 132-138.
  67. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. *Право України*. 2017. № 6. С. 17-26.
  68. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.
  69. Фаловська І. М. Генеза відображення принципу рівності в конституційних актах України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 61-64.
  70. Федоренко В. Л. Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України: моногр. Ліра-К, 2013. 192 с.
  71. Федоренко В. Система конституційного права України: поняття, генезис і структура. *Право України*. 2017. № 5. С. 18-26.
  72. Федоренко В. Утвердження процесуального конституційного права як запорука дієвості принципу верховенства права в Україні. *Право України*. 2010. № 3. С. 89-97.
  73. Хряпченко В. П. Різноманітні моделі галузей права як прояв креативності в сучасній юриспруденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 12-16.
  74. Цоклан В. І., Федоренко В. Л. Система сучасних джерел конституційного права України: моногр. Київ: Ліра-К, 2009. 400 с.
  75. Чорнолуцький Р. В. Феноменологія нормопроектної діяльності в конституційному праві України: питання теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2018. 35 с.
  76. Чудик Н. О. Статут територіальної громади як джерело конституційного права в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 228 с.
  77. Шалінська І. В. Акти «м'якого права» у системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
  78. Шигаль Д. А. Джерельна база порівняльного історико-правового дослідження: питання методики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4. С. 78-88.
  79. Щокін Ю. Конституційна норма щодо міжнародно-правових звичаїв: обґрунтування доцільності і змісту. *Право України*. 2017. № 6. С. 98-105.
  80. Ярмиш О. Темпоральна дія конституційно-правових норм: проблеми теорії та практики. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 69-82.

ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

Основні етапи розвитку вітчизняного конституціоналізму. Державно-конституційні традиції українського козацтва. Пакти та Конституції законів і вольностей Війська Запорізького (Конституція Пилипа Орлика): юридичний аналіз. Розвиток національної конституційної думки та спроби її втілення у державотворчі процеси в XIX на початку XX століть. Конституція Української Народної Республіки 1918 р. Конституційний розвиток УРСР: аналіз українських радянських конституцій 1919, 1929, 1937, 1978 рр. Конституція УРСР 1978 р.: порівняльно-правовий аналіз із Конституцією України 1996 р. Розвиток конституційної реформи на основі Конституції України. Конституційне забезпечення політичної реформи в державі (з 2002 р.). Основні напрями, мета, засоби конституційного реформування держави та суспільства. Сучасна конституційна реформа в Україні. Сучасний український конституціоналізм: поняття, принципи конституціоналізму; складові системи сучасного українського конституціоналізму та місце в ній публічної влади.

У сучасних умовах становлення України як демократичної, соціальної, правової держави зростає значення науки конституційного права, яка також розвивається, збагачуючись новими категоріями. Одним з центральних понять у категоріальному апараті сучасної науки конституційного права є «конституціоналізм».

Питання визначення змісту вітчизняного конституціоналізму за часів радянської влади, незважаючи на велику кількість публікацій із цієї теми, залишається дискусійним.

Зокрема, П. Стецюк, досліджуючи дефініцію категорії «конституціоналізм», робить висновок, що «не зовсім логічними видаються окремі твердження про існування... “тоталітарного” конституціоналізму, оскільки... в тоталітарній системі – конституція із засади речі не може існувати або перетворюється виключно у фіктивну річ. Отже, говорити про наявність конституційних норм, а тим більше про їхню реалізацію в таких випадках не доводиться»¹.

В. Речицький з цього приводу, зокрема, зазначає, що ці конституції (радянські) слід віднести до семантичних (таких, що визначають, але не формують у демократичний спосіб владні структури) та водночас до номінальних (тобто таких, що проголошують нереальні ідеали)².

Конституціоналізм – це складна політико-правова система, що базується на низці основних принципів, вироблених людством у процесі свого розвитку, які стали світовими стандартами будівництва й формування демократичної держави і громадянського суспільства.

---

¹ Стецюк П. Про дефініцію категорії «конституціоналізм». *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2004. Вип. 39. С. 171-180.

² Речицький В. Конституціоналізм. Украинский опыт: харьковская правозащитная группа. Харьков: Фолио, 1998. Вып. 6 (38). С. 53.

Метою функціонування системи конституціоналізму є конституційна законність як режим точного й неухильного дотримання конституції та інших конституційно-правових актів усіма суб'єктами, яким вони адресовані, реальна дія ієрархії нормативно-правових актів, у системі яких конституція має вищу юридичну силу.

Зародження українського конституціоналізму пов'язано, насамперед, з Національно-визвольною війною українського народу 1648–1654 рр. під проводом гетьмана Б. Хмельницького та Гетьманщиною.

За часів Хмельницького з'явилася низка актів, що мали важливе конституційне значення та були спрямовані на побудову української державності:

- **Зборівська угода** (1649 р.),
- **Переяславські (Березневі) статті Богдана Хмельницького** (1654 р.),
- **Гадяцький трактат** (1658 р.), різні «статті (конституції)» пізніших років¹.

Так, за Зборівською угодою практично визначалася автономія козацької території в межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств із столицею в Чигирині тільки з номінальним підпорядкуванням польській короні. Територія козацької автономії поділялася на 16 полків (адміністративно-територіальних одиниць); водночас українська старшина мала не тільки військову владу, а й права вищих цивільних чиновників, тобто повноваження щодо адміністративного управління.

Розуміючи, що самостійно здолати Польщу навряд чи вдасться, Б. Хмельницький змушений був звернутися за допомогою до московського царя Олексія Михайловича.

Відповідно до Березневих статей Лівобережна Україна віддавалася під протекторат Московської держави, на правах автономії із збереженням військово-адміністративної системи на чолі з гетьманом та мала право підтримувати відносини з іноземними державами.

Проте незабаром козацька старшина та сам гетьман були розчаровані результатами Переяславського договору, що призвело до загострення відносин з Москвою. Українська старшина прагнула отримати від Москви допомогу в боротьбі з Польщею для звільнення України, Москва ж розглядала Україну як своє нове територіальне придбання і прагнула панувати в ній, як і в інших своїх провінціях та володіннях.

Політику Б. Хмельницького продовжив гетьман І. Виговський, який у вересні 1658 р. уклав Гадяцький договір із Польщею з метою отримати допомогу у війні проти Москви.

Відповідно до договору Україна поверталася до складу Польщі на правах повної автономії з назви «Велике князівство Російське».

Східна Україна (воєводства Київське, Брацлавське та Чернігівське) повинна була стати державним утворенням (зі своїми міністрами, скарбницею, гро-

¹ Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Київ, 1995. 624 с.

шовою одиницею) як і Велике князівство Литовське, а Сейм (орган законодавчої влади) мав бути загальним із Польщею і Литвою; при цьому главою Великого князівства Російського (тобто України) мав стати гетьман, який обирався б усіма станами; передбачалося, що збройні сили повинні були знаходитися в розпорядженні гетьмана; права католицької та православної віри зрівнювалися.

У травні 1659 р. польський сейм затвердив Гадяцький договір, а в червні 1659 р. відбулася присяга Війська Запорозького польському королю.

Але згодом у 1663 р. Гетьманщину було розділено на дві частини: Правобережну, гетьманом якої обраний П. Тетеря і яка залишилася під верховенством Польщі, та Лівобережну, гетьманом якої був обраний І. Брюховецький – під верховенством Москви¹.

Зокрема, 5 квітня 1710 р. було укладено **Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького**. У вітчизняній літературі цей акт отримав назву «**Конституція Пилипа Орлика**». Документ, написаний латинню і староукраїнською, під сильним впливом передових тоді західноєвропейських наукових доктрин (природних прав, поділу влади тощо), передбачав таку модель організації державної влади в Україні, яка базувалася б на засадах принципу поділу влади (законодавча влада мала належати Раді, членами якої повинні стати полковники зі своєю старшиною, сотники, «генеральні радники від усіх полків» та «посли від Низового Війська Запорозького»; виконавча – Гетьманові, а судова – Генеральному суду), мав вступну частину та 16 статей. За оцінкою істориків, Конституція Пилипа Орлика є однією з перших європейських конституцій нового часу.

У тексті документа її автори називають Українську державу Україною, Малою Руссю, Військом Запорозьким. У **вступній частині** викладено історію українського народу та Війська Запорозького:

- Україна втратила свою незалежність у боротьбі з Польщею;
- Б. Хмельницький відновив незалежність;
- Московське царство порушило взяті на себе зобов'язання щодо України, тому Військо Запорозьке змушене відстоювати права українців збройним шляхом;
- І. Мазепа був захисником інтересів України, Карл XII – «покровитель і протектор України».

Основний зміст Конституції:

- Україна – суверенна держава під протекторатом Швеції;
- державною релігією є православ'я;
- територія України складається з Чернігівського, Київського та Брацлавського воєводств;
- влада поділяється на 3 гілки: законодавчу (Генеральна рада), виконавчу (гетьман і генеральна старшина) та судову (Генеральний суд).

Законодавча влада надається Генеральній Раді, що виконує роль парла-

¹ Грушевський М. Ілюстрована історія України. Київ, 1996. 696 с.

менту, до якої входять генеральні старшини, цивільні полковники від міст, генеральні радники (делегати від полків з людей розважливих і заслужених), полкові старшини, сотники та представники від Запорозької Січі (ст. 6). Генеральній Раді належало працювати сесійно, тричі на рік – в січні (на Різдво Христове), квітні (на Великдень) і жовтні (на Покрову). На своїх зборах Генеральна Рада розглядає питання про безпеку держави, спільне благо, інші громадські справи, заслуховує звіти гетьмана, питання про недовіру йому, за поданням гетьмана обирає генеральну старшину.

Найвищу виконавчу владу мав гетьман, влада якого була довічною. У період між сесійними зборами Генеральної Ради виконував її повноваження. Можливості гетьмана і його владні повноваження було значно обмежено ст. 6, 7 і 8. Відповідно до цих положень гетьман не мав права розпоряджатися державним скарбом та землями, проводити власну кадрову політику, вести самостійну зовнішню політику. Йому також було заборонено створювати якусь власну адміністрацію, він не міг застосовувати покарання до винних. Для задоволення матеріальних потреб гетьманові виділялись певні рангові маєтності з чітко визначеними прибутками, проте лише на час його перебування на посаді¹.

У 30–40-х роках XIX ст. культурно-просвітницька діяльність патріотичної української інтелігенції набула політичного забарвлення.

Основною метою своєї діяльності Кирило-Мефодіївське товариство вважало утвердження національно державної незалежності України з демократичним ладом на зразок Сполучених Штатів Америки або Французької Республіки у конфедеративній спілці таких самих незалежних слов'янських країн².

Початок XIX ст. характеризувався також піднесенням національно-визвольного руху на західноукраїнських землях, що найбільш помітно виявлялося в галузях освіти та культури. Водночас з культурно-освітньою діяльністю в Західній Україні поширювався революційний рух.

Зокрема, велика частина української молоді, співчуваючи польському повстанню 1830–1831 рр., вступала до польських революційних об'єднань, де обстоювала інтереси українського населення. Під час революції 1848 р. українська громадськість висунула вимогу поділу Галичини на польську й українську частини з приєднанням до останньої Закарпаття і Північної Буковини та надання цим об'єднанням землям широкої автономії у складі Австрії.

¹ Кравченко В. В. Конституційне право України. Київ, 2006. 568 с.

² Реєнта О., Терещенко Ю. Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення. Київ, 2001. 102 с.

Початок ХХ ст. характеризується появою кількох нових конституційних документів, розроблених українськими вченими, серед них: проекти Григорія Андруського «Начерк Конституції Республіки» (1848–1850 рр.), Михайла Драгоманова «Проект основаній Устава українського общества «Вольный Союз» – «Вільна Спілка» (1884 р.), Миколи Міхновського «Основний Закон Самостійної України» (1905 р.), Михайла Грушевського (викладений в його статті «Конституційне питання і українство в Росії», 1905 р.).

Період відродження національної Української держави (1917-1920 рр.) позначений появою великої кількості конституційно-правових актів, які передбачали різні варіанти організації державної влади в Україні. До них належать *Перший Універсал Української Центральної Ради* від 10 червня 1917 р., *Другий Універсал Української Центральної Ради* від 3 липня 1917 р., *Третій Універсал Української Центральної Ради* від 7 листопада 1917 р., *Четвертий Універсал Української Центральної Ради* від 9 січня 1918 р., *Конституція Української Народної Республіки* (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 р., *Закони про тимчасовий державний устрій України* від 29 квітня 1918 р., *Закон про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці* від 12 листопада 1920 р., *Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії*, ухвалений Українською Національною Радою на засіданні 13 листопада 1918 р., та ін. До цієї групи конституційних актів можна віднести також і акти 30-40-х років ХХ ст., що були прийняті на українських землях, зокрема *конституційні акти Карпатської України* (березень 1939 р.), *Акт проголошення відновлення державності України* (30 червня 1941 р.), *Тимчасовий устрій УГВР* (1944 р.).

Серед цих актів провідне місце посідає *Конституція УНР* від 29 квітня 1918 р., яка юридично оформила відродження державності України. Це був прогресивний на ту пору документ, принципові положення якого зводилися до такого:

- Україна є суверенною, самостійною і ні від кого не залежною державою;
- вся влада в УНР належить народам України;
- за формою правління УНР є парламентарною республікою, верховним органом влади якої є Всенародні Збори;
- за формою державного устрою УНР – унітарна держава з широким місцевим самоврядуванням, територіальна організація влади в якій базується на дотриманні принципу децентралізації;
- відносини людини з Українською державою будуються відповідно до принципів ліберальної (європейської) концепції прав людини;
- організація державної влади базується на засадах принципу поділу влади: органом законодавчої влади проголошуються Всенародні Збори, які формують інші гілки влади; вища виконавча влада належить Раді Народних Міністрів; вищим органом судової влади є Генеральний суд УНР.

За Конституцією УНР 1918 р. в Україні встановлювалася парламентарна республіка, але вона не була реалізована, оскільки владу захопив Павло Скоропадський.

За часів Гетьманату Скоропадського діяли тимчасові конституційні закони: *Закон про тимчасовий державний устрій України від 29.04.1918 р. та Закон про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави ясновельможного пана Гетьмана всієї України від 01.08.1918 р.*

Державотворча діяльність П. Скоропадського як гетьмана України та його уряду в період Гетьманату в 1918 р. була спрямована на створення міцної Української держави. Директорія зорганізувала повстання проти Скоропадського та, захопивши владу, скасувала закони і постанови гетьманського уряду, Україна знову проголошувалася республікою.

28 січня 1919 р. Трудовий Конгрес Народів України прийняв Універсал (Резолюцію про владу), що відіграв роль «малої конституції» соборної УНР¹.

Незважаючи на те, що «*гетьманська конституція*» фактично закріплювала режим особистої влади Гетьмана України, вона містила і деякі демократичні положення, які, наприклад, передбачали недоторканність особи, недоторканність житла, право на вільне обрання місця проживання, недоторканність власності, певні політичні свободи. Проте сама модель організації влади за часів Гетьманату була глибоко антидемократичною, оскільки вона фактично передбачала поєднання законодавчої та виконавчої влади в руках Гетьмана України. Крім того, Гетьман України фактично одноосібно формував і вищий судовий орган – Генеральний Суд.

Повалення гетьманського режиму внаслідок народного повстання, очоленого Директорією, відкрило шлях до подальшого конституційного розвитку України. Велике значення для відновлення конституційних засад УНР відіграла *Декларація Української Директорії* від 13 грудня 1918 р., відповідно до якої Україна знову проголошувалася республікою, скасовувалися всі закони та постанови гетьманського уряду, спрямовані «проти інтересів трудящих класів», поновлювалася дія демократичних принципів, проголошених Центральною Радою в її Універсалах.

За останній період існування УНР (12 листопада 1920 р.) було прийнято ще два конституційні акти: *Закон про тимчасове верховне управління і порядок законодавства в Українській Народній Республіці* та *Закон про Державну Народну Раду Української Народної Республіки*. В них проголошувалося верховенство влади народу, яка тимчасово здійснювалася Директорією, Державною Народною Радою і Радою Народних Міністрів на засадах поділу влади. Нереалізованими залишилися два проекти Конституції УНР, підготовлені Урядовою комісією з розроблення Конституції УНР та професором О. Ейхельма-

¹ Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918. Київ: Філадельфія, 1995. 96 с.

ном, перший з яких передбачав унітарний устрій Української держави, а другий – федеративний.

Отже, за радянського періоду існування української державності було прийнято чотири *конституції (1919, 1929, 1937 і 1978 рр.)*. Але ці документи з погляду вимог теорії конституціоналізму можна вважати конституціями досить умовно, вони були скоріше квазіконституціями. Така оцінка конституцій радянського типу пов'язана з тим, що вони: по-перше, встановлювали неналежним чином організовану (радянську) модель влади, яка заперечувала принцип поділу влади та незалежне правосуддя; по-друге, конституції України радянського періоду мали повністю відтворювати структуру та положення Конституції СРСР, важливе місце серед яких посідали ідеологічні настанови щодо суспільного ладу, диктатури пролетаріату, завдань комуністичного будівництва тощо; по-третє, радянські конституції регулювали відносини людини й держави на засадах колективістської (класової) концепції прав людини без належного врахування міжнародних норм у галузі прав людини та надійного гарантування прав і свобод людини й громадянина.

Становлення новітнього конституційного процесу в Україні пов'язується з прийняттям *Декларації про державний суверенітет України* від 16 липня 1990 р., де утверджувалося здійснення українським народом його невід'ємного права на самовизначення та проголошувалися нові принципи організації публічної влади та правового статусу людини й громадянина. У цьому процесі можна виділити чотири основні етапи.

Перший етап новітнього конституційного процесу в Україні охоплює період від 16 липня 1990 р. до 26 жовтня 1993 р. На першому етапі розпочалася підготовка проєкту нової Конституції України.

Другий етап почався після завершення дострокових парламентських і президентських виборів та охопив період від 10 листопада 1994 р. по 8 червня 1995 р. Цей етап характеризувався відновленням конституційного процесу. 10 листопада Верховна Рада України затвердила новий склад Конституційної комісії, співголовами якої стали Президент України Л. Кучма та Голова Верховної Ради України О. Мороз. Завершився другий етап 8 червня 1995 р. укладенням Конституційного договору між Президентом України і Верховною Радою України про організацію державної влади та місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України. Конституційний договір дозволив створити умови для прискорення конституційного процесу в Україні.

Третій етап охопив період від 8 червня 1995 р. (підписання Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України») до 28 червня 1996 р. (прийняття Конституції України Верховною Радою України).

До прийняття Конституції України 1996 р. в Україні діяли окремі положення Конституції УРСР 1978 р. і радянського законодавства, які не суперечили

ли новим відносинам (з деякими змінами та доповненнями), а також поступово створювалася нова законодавча і нормативно-правова база незалежної України.

Цей період можна охарактеризувати як «посткомуністичний». Українські депутати всіх рівнів, урядовці та посадові особи здебільшого були членами або недавніми членами комуністичної партії.

Незважаючи на те, що більшість громадян підтримували здобуття Україною незалежності, комуністична ідеологія ще зберігала велику кількість своїх прихильників, а чимала кількість громадян України сподівалася на об'єднання у майбутньому України з Росією та Білоруссю у єдину союзню державу.

Голову Верховної Ради Української РСР Л. Кравчука було обрано першим Президентом України. У Верховній Раді України розпочалися дебати щодо майбутньої конституційної моделі України.

Над проєктом нової Конституції України працювала Конституційна комісія. Незважаючи на те, що нову Конституцію ще не було прийнято, в Україні у 1994–1995 рр. відбулися дострокові парламентські та президентські вибори.

У 1995 р. між Президентом України і Верховною Радою України було укладено Конституційний договір про організацію державної влади та місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України, що створило умови для подальшого конституційного процесу в Україні¹.

Четвертий (сучасний) етап сучасного конституційного процесу в Україні розпочався після прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. і триває дотепер. Він пов'язаний з необхідністю внесення змін до Конституції України 1996 р., спрямованих на трансформацію форми правління в Україні.

Отже, чинна Конституція України 1996 р. закріплює нормативно-правову модель сучасного конституціоналізму в Україні. Однак процес практичної її реалізації свідчить про необхідність здійснення конституційної і політичної реформ. Здійснення політичної реформи неможливо без її конституційного забезпечення, що спричиняє можливість внесення змін і доповнень у Конституцію України.

Новітній конституційний процес у сучасній Україні умовно можна поділити на три основні періоди.

Перший період конституційних реформ було розпочато у 2004 р. Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222.

Цей Закон України, як відомо, вніс суттєві зміни щодо розподілу повноважень між Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України, а також щодо переходу до найбільш поширеної в демократичних країнах Європи парламентсько-президентської республіки.

Конституційні зміни надали потужний імпульс для трансформації української політичної системи від президентсько-парламентської системи до

¹ Тація В. Я., Тодика Ю. М. Конституційно-правові засади становлення української державності. Харків, 2003. 328 с.

більш парламентської.

Венеціанська комісія у своєму висновку на ці зміни до Конституції України оцінила їх загалом позитивно, насамперед за «збільшення парламентських рис політичної системи», та водночас зазначила, що прийняті конституційні зміни ще не повністю відповідають меті конституційної реформи, результатом якої має стати створення збалансованої та функціональної системи управління та підсумувала, що «з метою приведення Закону про внесення змін до Конституції у відповідність з принципами плюралістичної демократії та верховенства права, закон має стати предметом подальшого обговорення і деякі вдосконалення мають бути зроблені, що потрібен час для пошуку реального консенсусу між усіма політичними силами і громадянським суспільством для збалансованої та узгодженої конституційної реформи, що забезпечило б легітимність нової Конституції та політичної системи в Україні»¹.

Та вже у 2008 р. проявилася закладена в Конституції України конфліктність механізму здійснення державної влади. Тож знову постала проблема системного оновлення конституційного регулювання суспільних відносин і підготовки чергового проєкту Конституції України. Для її вирішення тодішнім Президентом України В. Ющенком була створена Національна конституційна рада².

Результатом роботи цієї Конституційної ради став проєкт Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 31.03.2009 р. № 4290 (внесений Президентом України В. Ющенком як суб'єктом законодавчої ініціативи до Верховної Ради України)³.

Цей законопроєкт було винесено на всенародне обговорення. У висновку Венеціанської комісії щодо цього документа, зокрема, зазначалося, що законопроєкт більш чітко (порівняно з чинною на ту пору редакцією Конституцією України) визначає повноваження державних органів і ліквідує певні джерела напруженості у відносинах між ними.

Проте не можна прогнозувати, чи досягне він своєї мети з припинення постійних конституційних конфліктів між головними державними органами. Законопроєкт підтримував напівпрезидентську систему з подвійною виконавчою владою, а сфери постійного конфлікту між Президентом і Кабінетом Міністрів залишилися⁴.

¹ Про конституційну ситуацію в Україні : висновок; міжнародний документ від 17.12.2010 р. № 994_a36. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a36

² Про Національну Конституційну раду : Указ Президента України від 27.12.2007 р. № 1294/2007. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1294/2007>.

³ Про внесення змін до Конституції України : Проєкт Закону України від 31.03.2009 р. № 4290, внесений на всенародне обговорення Президентом України В. Ющенком. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4290&skl=7

⁴ Про конституційну ситуацію в Україні : висновок; міжнародний документ від 17.12.2010 р. №994_a36. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a36

Отже, створити збалансовану та функціональну систему управління, про яку зазначалося Венеціанською комісією, на практиці так і не вдалося. Політична криза була основною характеристикою того періоду.

У цьому контексті не можна нехтувати Рішенням Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010 р., яким було відновлено первинну редакцію Конституції України¹.

Цей період конституційної реформи закінчився визнанням Конституційним Судом України Закону № 2222 неконституційним «через порушення конституційної процедури його розгляду і прийняття», тобто фактичним скасуванням змін до Конституції України та поновленням попередньої редакції.

Тож цей період можна визначити «конституційною реформою з нульовим ефектом» як для становлення українського конституціоналізму, так і для розвитку суспільства та держави. Необхідність конституційної реформи знову постала гостро.

Про це зазначалось і в рішенні Венеціанської комісії, яка, зокрема, наголошувала, що поточна конституційна ситуація не повинна використовуватися як причини, щоб уникнути всеосяжної конституційної реформи, до якої закликають, зокрема, Парламентська Асамблея Ради Європи і ЄС.

На думку Венеціанської комісії, всеосяжна конституційна реформа в Україні має зміцнити стабільність, незалежність та ефективність державних інститутів за допомогою чіткого розподілу повноважень та ефективних стримувань і противаг.

Прописаний під конкретну особу він був політичним компромісом на шляху виходу з кризової ситуації, що склалася навколо виборів Президента України. Спрямований на переформатування відносин Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, цей закон остаточно розбалансував владу в державі. Слід відзначити, що питання щодо легітимності процедурних питань унормування конституційної реформи зберігали свою актуальність до 2010 р. А змістовні невідповідності конституційного проєкту загальним засадам Конституції України, наприклад: введення імперативного мандата; суперечливість у формуванні Уряду, його складу, відповідальності, злагодженості роботи; відновлення загальнонаглядової функції прокуратури тощо у 2006–2010 рр. спричинили низку конституційних конфліктів. Вказаний закон на практиці довів свою недієвість, і зміни, що відбулися у політичному керівництві країни, підштовхнули до наступного етапу конституційної реформи.

Другий період конституційних реформ було розпочато 30 вересня 2010

¹ У справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 р. № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України): Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010 (справа № 1-45/2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>

р. скасуванням наведених вище змін та відновленням дії Конституції України в редакції 1996 р. шляхом прийняття рішення Конституційного Суду України у справі про дотримання процедури внесення змін до Конституції від 8 грудня 2004 р. Крім того, в цей період Верховна Рада України двічі вносила зміни до Конституції. Зокрема, 4 лютого 2011 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Він встановлював п'ятирічний термін повноважень зазначених органів та змінив строки проведення виборів. 6 жовтня 2013 р. набрали чинності зміни, що стосувалися тільки ст. 98 Основного закону, які розширили повноваження Рахункової палати. Відтоді контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата (раніше – тільки контроль за використанням). Зміни мали на меті забезпечити повноцінний контроль за виконанням Державного бюджету України.

У 2012 р. ідея конституційної реформи отримала оформлення у вигляді Конституційної асамблеї, започаткованої указами тодішнього Президента України В. Януковича. Конституційній асамблеї вдалося розробити Концепцію внесення змін до Конституції України, що була запропонована до громадського обговорення. Однак широкому громадському обговоренню цієї Концепції відбутися не судилося через драматичні події 2013–2014 рр.¹

Третій період конституційних реформ розпочався у лютому 2014 р. та триває й досі. Події кінця 2013 р. – початку 2014 р. призвели до безпрецедентної кризи владної вертикалі. Верховна Рада України в умовах «революційної необхідності» та загалом без рішення профільного Комітету прийняла за основу проєкт закону про відновлення дії окремих положень Конституції України, де-факто повернувши дію Конституції України в редакції від 8 грудня 2004 р. Однак конституційна реформа на цьому не закінчилась. Перемога Революції Гідності поставила завдання реформування держави і провідне місце в комплексі необхідних реформ посіла конституційна².

Масові протестні акції з осені 2013 р. до весни 2014 р., внаслідок яких відбулася зміна правлячих політичних сил, зумовили новий поворот конституційної реформи в Україні. Верховною Радою України було прийнято Пос-

¹ Питання формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї : Указ Президента України від 25.01.2012 р. № 31/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31/2012#Text>

Про Конституційну Асамблею : Указ Президента України від 17.05.2012 р. № 328/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328/2012#Text>

² Про текст Конституції України» в редакції 28.06.1996 р., зі змінами і доповненнями, внесеними законами України від 08.12.2004 р. № 2222-IV , від 01.02.2011 р. № 2952-VI ; від 19.09.2013 р. № 586-VII : Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 р. № 750-VII. *Голос України*. 2014. № 34.

танову «Про текст Конституції України в редакції 28.06.1996 р., зі змінами і доповненнями, внесеними законами України від 08.12.2004 р. № 2222-IV, від 01.02.2011 р. № 2952-VI; від 19.09.2013 р. № 586-VII» та Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України»¹.

Так було поновлено чинність редакції Конституції України зразка 2006 р. Кінець четвертого, початок п'ятого, новітнього періоду конституційної реформи можна пов'язати з укладенням Коаліційної угоди депутатських фракцій 2014 р., в якій передбачалася необхідність проведення конституційної реформи, що має бути спрямована на досягнення європейської якості життя громадян України, подолання бідності, розбудову конкурентоспроможної економіки, сталого розвитку суспільства тощо.

Подальший перебіг цього періоду визначили ініціативи Президента України. Перша пов'язана з внесенням до Верховної Ради України проекту Закону України про внесення змін до Конституції України щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування (від 26.06.2014 р. № 4178а)².

Надалі курс на здійснення конституційної реформи в Україні був означений у Стратегії сталого розвитку «Україна2020»³ та Плані законодавчого забезпечення реформ в Україні⁴.

Зазначені документи передбачають здійснення конституційної реформи, що містить розвиток парламентаризму, удосконалення виборчого законодавства, реформу Кабінету Міністрів України та системи центральних органів виконавчої влади й державного управління загалом, а також здійснення реформ судової системи та правоохоронних органів; реформи адміністративно-територіального устрою й місцевого самоврядування.

Для здійснення конституційної реформи Президентом України започатковано Конституційну комісію як допоміжний орган при Президентові України для напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України із залученням до цієї роботи представників різних політичних сил, громадськості, вітчизняного та міжнародного експертного середовища. Тепер Конституційна комісія працює у складі трьох робочих груп, що розробляють зміни до Конституції за пріоритетними напрямками реформування: децентралізації, вдосконалення конституційних засад правосуддя та конституційного

¹ Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21.02.2014 р. № 742-VII. *Голос України*. 2014. № 39 (5789). Спецвипуск.

² Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування): Проект Закону України від 26.06.2014 р. № 4178а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513

³ Про схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

⁴ Про План законодавчого забезпечення реформ в Україні: Постанова Верховної Ради України від 4.06.2015 р. № 509-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 31. ст. 297.

регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина¹.

Триває робота над іншими предметними напрямками вдосконалення Конституції України.

Отже, сьогоднішній період конституційної реформи, як і всі попередні, так само характеризується двома напрямками.

Перший – стосується забезпечення реалізації конституційних змін (у зв'язку з відновленням дії положень Конституції України) в чинному законодавстві України.

Другий напрям пов'язаний з підготовкою змін до чинної Конституції України. Цей період конституційної реформи зумовлений усіма попередніми етапами та має відбиток усіх основних суперечностей як змісту Конституції України, так і конституційного процесу. Напрямом конституційної реформи в Україні стали реформи місцевого самоврядування й територіальної організації публічної влади, удосконалення судочинства й статусу суддів, модернізації механізмів утвердження й захисту прав людини та забезпечення партнерства громадянського суспільства й держави, що є визначальними трендами подальшого генезису Конституції України. Не менш важливими напрямками розвитку Основного закону, а також конституційної правотворчої і правозастосовної практики є: реінтеграція до складу України анексованої Автономної Республіки Крим і тимчасово окупованих районів Луганської та Донецької областей, створення дієвих механізмів запобігання та протидії корупції у державі, а також розвиток вітчизняної конституційно-правової науки та освіти.

Сучасні внутрішні та зовнішні виклики роблять досить складним прогнозування перспектив конституційної реформи на цьому історичному етапі розвитку Української держави. Та важливо зробити висновки з попередніх періодів конституційної реформи в Україні. Успішність і легітимність реформ великою мірою залежить від спроможності реформаторів створити зрозумілий і прийнятний образ майбутнього держави, в якій людина почуватиметься найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи та їхні гарантії визначатимуть зміст і спрямованість діяльності держави. Політичні сили, наявні у владі, мають усвідомлювати, що мета конституційної реформи полягає не в тому, щоби забезпечити їх панування, а в тому, аби забезпечити сталий розвиток суспільства та держави, становлення справжнього конституціоналізму в Україні.

Отже, на шляху сучасного етапу конституційного реформування вже здійснено окремі законодавчі кроки. Очевидним стає те, що конституційна реформа не обмежується питаннями децентралізації влади, реформування системи правосуддя у частині функціонування судової системи, Вищої ради правосуддя, Конституційного Суду, прокуратури, адвокатури, а й поширю-

---

¹ Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади: Постанова Верховної Ради України від 31.08.2015 р. № 656-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-19#Text>

ється на питання реформування прав, свобод та обов'язків людини й громадянина та інші важливі питання в державі.

Конституціоналізм – політико-правова система держави і суспільства. В науці склалися три основні підходи до його визначення: політичний, філософсько-історичний та юридичний. В українській спеціальній літературі конституціоналізм розкривається в політичному аспекті як особливий характер відносин між державою і суспільством на основі консенсусу, як ідейно-політична доктрина і рух. У політичному контексті витримано визначення українського конституціоналізму, надане в словнику-довіднику «Українське державотворення: не витребуваний потенціал», як скарбниці національної ідейно-політичної думки й державно-правової практики, яка створювалася на світовому досвіді вітчизняними мислителями і діячами впродовж століть і спрямована на конституційну регламентацію державного устрою, політичного режиму, прав і свобод людини, відносин особи, громадян, суспільства й держави.

Крім того, конституціоналізм розглядається у філософсько-історичному контексті як вчення про конституцію, включно з передконституційними ідеями божественного, природного права, договірної походження держави, вчення про плутократію, тиранію, деспотію, демократію тощо.

Водночас конституціоналізм як «вчення про конституцію» розглядається з двох позицій – широкої і вузької¹.

«У широкому плані він еволюціонує, починаючи від міфологічних форм світобачення – паранполітології IY-III тис. до н. е. ... до раціонально-логічних форм мислення, тобто до ознак теоретичного знання, виникнення політико-правової науки».

У вузькому розумінні конституціоналізм трактується як комплекс політико-правових ідей і практики державного будівництва буржуазії XV-II-XVIII ст., яка орієнтувалася на створення інституційно-правових умов функціонування держав, у яких забезпечувалося б народовладдя, верховенство права та широкі права і свободи людини. Безумовно, політична і філософсько-історична характеристики конституціоналізму становлять інтерес, але в їх межах, як правило, затверджуються тези, що мають достатньо абстрактний характер.

А. Георгіца розглядав конституціоналізм як «новий політико-правовий режим», який ґрунтується «на верховенстві прав і свобод людини та громадянина».

Здається, що у цьому понятті відображається, насамперед, один з основних принципів сучасного конституціоналізму — пріоритет прав людини над іншими соціальними цінностями та інтересами. Крім того, в одній із своїх ранніх праць А. Георгіца у співавторстві з І. Словською пропонував розгорнуте

¹ Орзиха М. Ф. Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика: монография. Киев: Интер, 2013. 512 с.

визначення конституціоналізму: «Конституціоналізм... – складна і специфічна політико-правова категорія, що включає як складові структурні елементи доктрину, чинне законодавство та юридичну практику реалізації відповідних ідей і норм, що їх закріплюють»¹.

Такий широкий підхід до дефініції конституціоналізму розкриває його зміст та структуру. В. Мелащенко розуміє конституціоналізм як «складне системне утворення», елементами якого є: фактична і юридична конституція, конституційна теорія, конституційні відносини, конституційна правосвідомість, конституційна законність і правопорядок.

Проте це визначення не стільки характеризує конституціоналізм, скільки містить перелік можливих складових його змісту.

С. Головатий розглядає конституціоналізм також в юридичному аспекті, додержуючись класичного розуміння цього феномена як ідеї про обмеження влади держави.

На його думку, «конституціоналізм – це результат ідеї, згідно з якою жодна гілка державної влади не є вільною від обмежень». При цьому вчений виділяє «три загальні риси», властиві конституціоналізму, а саме: «обмежена влада; дотримання верховенства права; захист основоположних прав і свобод людини»².

Аналогічний підхід щодо розуміння конституціоналізму простежується в працях М. Давидової, на думку якої, «конституціоналізм обмежує простір для влади». Водночас до його базових цінностей віднесено «громадянську і політичну свободи, служіння держави суспільству і праву, громадянська згода». Наведені тези загалом не викликають заперечень, проте їх важко розглядати як розкриття концепту конституціоналізму, оскільки в них містяться не сутнісні, а оцінні характеристики цього явища³.

У сучасній зарубіжній юридичній літературі конституціоналізм розглядається в нерозривному зв'язку з обмеженням влади держави на користь прав, свобод та інтересів людини, як «віра в існування конституційних способів щодо встановлення державних обмежень», «юридичне обмеження держави і повна протилежність свавільному правлінню», сукупність принципів, порядку діяльності й інституційних механізмів, які традиційно використовуються з метою обмеження державної влади.

На думку американського професора права і соціології К. Шенпелі, «історія конституціоналізму починається з того моменту, коли суспільство, з інтересами якого правитель не бажав рахуватися, починає чинити опір»; «консти-

¹ Георгіца А. З., Словська І. Є. Конституціоналізм як категорія науки конституційного права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія : Правознавство. 2001. Вип. 103. С. 59.

² Головатий С. Верховенство права: український досвід. Київ: Фенікс, 2006. С. 1627-1628.

³ Давидова М. Конституціоналізм як гарантія забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Людина і політика*. 2001. № 5. С. 105.

туціоналізм з'являється як результат учиненої свавілля протидії»; «вважається, що конституціоналізм (в умовах ХХ ст.) став відповіддю на беззаконня, що творяться необмеженою владою».

Мабуть, саме тому в країнах «молодої демократії» активізувався науковий інтерес до проблеми конституціоналізму з метою формування власної моделі в умовах конституційно-демократичних перетворень. Водночас, намагаючись сприймати ідеї класичного конституціоналізму, дослідження в цій сфері мають фрагментарний характер, з акцентуванням на поліелементному аналізі складових цього політико-правового феномена.

Найтипівішим визначенням конституціоналізму в конституційно-правовій науці близького зарубіжжя є його трактування як складного явища, яке містить:

- а) конституційні ідеї та категорії, що відображають первинні базові цінності суспільства;
- б) масову конституційну свідомість громадян, населення загалом;
- в) конституційні норми, акти та інститути як нормативно структуроване вираження двох вищезазначених елементів;
- г) конституційний порядок як процес і стан реалізації конституційних норм.

Отже, сучасний конституціоналізм є складною публічно-правовою системою конституційної організації сучасного суспільства на основі права та демократії, що цілеспрямована на утвердження конституційно-правової свободи людини.

Змістом цієї системи є сукупність елементів, до яких належать, зокрема, конституція (при цьому конституція разом з її доктринальними основами, системою політико-правових цінностей, які відображають її концепцію, філософію, сутність) та конституційне законодавство. Крім цих складових політико-правової системи конституціоналізму, важливе значення мають такі його елементи, як конституційна правосвідомість, конституційні правовідносини і конституційний правопорядок. Здається, що такий «набір» елементів системи конституціоналізму є якнайповнішим і відображає зміст цього соціально-правового явища повною мірою, а головне – саме ці елементи, «працюючи» спільно (в єдиній системі), дадуть змогу забезпечити досягнення соціально значущої мети конституціоналізму¹.

Принципи сучасного українського конституціоналізму. Принципи – це керівні ідеї, які відображають сутність та мету функціонування конституціоналізму.

До принципів конституціоналізму належать: принцип верховенства права, принцип верховенства Конституції та законів України, принцип пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами, прин-

---

¹ Тодика Ю. М., В. С. Журавський В. С. Конституційне право України: підруч. для студентів вищих навч. закладів. Київ: Ін Юре, 2002. С. 55.

цип конституційної законності, принцип демократизму.

Теоретичне призначення принципів конституціоналізму в тому, що вони сприяють формуванню змісту конституціоналізму, додаючи йому цілісності та єдиної спрямованості, оскільки всі елементи конституціоналізму мають на них ґрунтуватися.

Практичне значення принципів конституціоналізму полягає в їх безпосередньому впливі на конституційні реалії, у необхідності їх застосування при формуванні конституційного законодавства, а також при організації та функціонуванні публічної влади.¹

Принцип верховенства права відображено у ч. 1 ст. 8 Конституції України, а також закладено у законодавчих принципах діяльності державних органів, наприклад: ст. 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України», ст. 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» тощо.

Як зазначив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання), верховенство права – це панування права у суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозахисну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути сповнені передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. При цьому слід розуміти, що право не обмежується тільки законодавством, а містить й інші соціальні регулятори, такі як мораль, традиції, звичаї, що зумовлені культурним рівнем суспільства.

Принцип верховенства Конституції та законів України передбачає верховенство Конституції у законодавстві, тобто її найвищу юридичну силу, найвищу юридичну силу законів у системі нормативно-правових актів України, обов'язкову відповідність усіх інших нормативно-правових актів законам, тобто їх підзаконний характер.

Принцип конституційної законності (конституційності) передбачає, по-перше, дотримання норм, які безпосередньо закріплені у Конституції або впливають з неї; по-друге, це точне та неухильне здійснення положень Конституції та інших конституційно-правових актів всіма суб'єктами, яким їх адресовано, тобто як загальна вимога; по-третє, як сукупність вимог до владних структур у процесі створення конституційних приписів, їх виконання, а також система заходів, спрямованих на відновлення порушених конституційних норм.

Конституційна законність – це встановлення режиму реальності конституції, яка сповнена ідеями конституціоналізму.

Принцип демократизму об'єктивується у таких явищах та формах:

– демократичність конституції як акта установчої влади народу;

---

¹Тодика Ю. М., В. С. Журавський В. С. Конституційне право України: підруч. для студентів вищих навч. закладів. Київ: Ін Юре, 2002. С. 5.

- конституційно-демократична форма організації публічної влади, за якою влада належить народу (народовладдя);
- конституційно-демократичний державний режим, за яким забезпечується дія принципу виборності представницьких органів держави, державна влада здійснюється за участю громадян та їх об'єднань; функціонує місцеве самоврядування, рішення приймаються на основі консенсусу та узгодженості інтересів, реалізується принцип поділу влади;
- демократичні способи та методи здійснення публічної влади на основі права та закону;
- визнаються, забезпечуються та гарантуються права і свободи людини на рівні міжнародних стандартів;
- політичний та ідеологічний плюралізм (різноманітність).

Принцип пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами означає пріоритетність (значущість) прав людини у відносинах «людина – суспільство – держава» й обов'язок держави визнавати, дотримуватися й захищати ці права.

Зазначений принцип закріплено у ст. 3 Конституції України, у якій ідеться, зокрема, що людина визнається в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Зміст системи сучасного українського конституціоналізму. Конституція є ядром конституціоналізму. Це зумовлено, насамперед, тим, що вона є носієм трьох ідеалів: а) обмеження влади держави; б) закладення механізмів і процедур здійснення владних функцій; в) визначення юридичних меж втручання держави у сферу політичної, економічної і соціальної свободи людини.

У цьому зв'язку слушним є висновок, що «за історично сформульованим визначенням, яке ґрунтується на ідеях природного права, конституцією вважалася система обмежень державної влади у вигляді відповідно встановлених прав і свобод, а також юридичних гарантій їх реалізації» (В. Шаповал). О. Скрипнюк справедливо характеризує Конституцію і як «захисний бастион від свавілля держави», і як «основу суспільного визнання легітимності держави і державної влади»¹.

Отже, Конституція, яка є «фундаментальною основою всіх правових регуляторів у державі» (А. Селіванов) та яка за своєю сутністю є головним об'єднуючим джерелом права і демократії, повинна містити норми, що регулюють суспільні відносини, які визначають демократичну і правову організацію публічної влади та суспільства на основі принципів сучасного конституціоналізму.

Разом із Конституцією України нормативною основою системи сучасного українського конституціоналізму та складовою його змісту є конституційне за-

---

¹ Скрипнюк О. Сучасний конституційний процес в Україні: передумови, завдання та перспективи. *Право України*. 2012. № 8. С. 35-42.

конодавство. Конституція у повному обсязі виконує свої функції, якщо на її основі формується і функціонує конституційне законодавство. Незважаючи на те, що категорія «конституційне законодавство» все частіше застосовується сучасною конституціоналістикою, вона трактується по-різному¹.

Така ситуація частково зумовлена невизначеністю змісту законодавства як такого. Цю проблему на сьогодні не вирішено. Можна констатувати наявність декількох підходів, що сформувалися. Згідно з «вузьким» підходом, законодавство – це «тільки закони» (Ю. Тодика).

Відповідно до «широкого» підходу, законодавство подано як система нормативних актів, що видаються найвищими органами законодавчої та виконавчої влади (тобто законодавчі акти та урядові рішення нормативного характеру). Водночас у науці і практиці великою мірою поширено широке розуміння законодавства, яке може бути застосованим і до визначення конституційного законодавства.

Саме зважаючи на широкий підхід, тлумачить термін «законодавство» Конституційний Суд України у рішенні від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98. Зокрема, «законодавство», на думку Суду, «охоплює закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети та постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень і відповідно до Конституції України та законів України». Аналіз чинних в Україні нормативно-правових актів, що містять конституційно-правові норми, дає змогу зробити висновок щодо недостатньої ефективності наявного конституційного законодавства в Україні. Найвагомими причинами подібного стану системи конституційного законодавства є: колізійність норм різних актів конституційного законодавства, неузгодженість положень, що регулюють однорідні суспільні відносини; відсутність офіційної видової класифікації законів залежно від предмета правового регулювання (зокрема, невиокремлення конституційних законів у системі конституційного законодавства); недостатність наукових характеристик конституційного законодавства як цілісної системи (відсутність єдиної наукової концепції конституційного законодавства); відсутність стійкої правової культури законотворчості й недотримання ієрархії нормативно-правових актів у системі конституційного законодавства.

Конституційне законодавство України слід визначати з урахуванням низки особливостей, серед яких те, що конституційне законодавство має регулювати особливі суспільні відносини, які відрізняє основоположний, базовий характер (тобто особлива сфера регулювання), що зумовлює іншу особливість – провідне місце конституційного законодавства в загальній системі українського законодавства. Конституція через її специфічні властивості, в яких розкри-

¹ Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя. Київ: Логос, 2012. 152 с.

вається її сутність не тільки як правового, але й соціально-політичного документа, посідає особливе місце щодо системи конституційного законодавства. Конституція як правове явище – це основний закон, що має особливі юридичні властивості¹.

Основний закон є первинною основою конституційного права і, відповідно, конституційного законодавства. Конституція як закон, що має найвищу юридичну силу, очолює систему конституційного законодавства.

Слід наголосити, що конституція – це не «надзаконний» акт, а закон, що реально діє та має характер основного закону. Водночас конституція – це основний закон не тільки держави, але й суспільства, що зумовлює його характеристику як документа, який поєднує соціально-політичні, ідеологічні та правові риси. Це визначає місце та призначення конституції щодо системи конституційного законодавства і конституціоналізму. Так, ціннісні характеристики держави і суспільства на певному етапі їх історії, цілі і тенденції подальшого розвитку становлять соціальні, ідеологічні й політичні установки конституції, які мають формальне вираження у нормах-принципах, нормах-цілях, нормах-завданнях, відображуючи ідеї, теорії і погляди, сприйняті суспільством на певному етапі його розвитку.

Отже, з огляду на особливості соціально-правової природи конституції, зокрема сутності Конституції України як акта установчої влади народу, можна зробити висновок, що вона виходить за межі конституційного законодавства. На цій підставі, а також з огляду на функціональне призначення та основоположну роль конституції у змісті й системі конституціоналізму, під час характеристики нормативної основи системи конституціоналізму є обґрунтованим використовувати вербальну конструкцію «конституція і конституційне законодавство».

Поняття сучасного конституціоналізму та його елементи. Загальновизнано, що термін «конституціоналізм» вперше з'явився в американській політико-правовій думці кінця XVIII – початку XIX ст. Цим терміном діячі американської революції і засновники Конституції США 1787 р. наголошували на верховенстві писаної конституції над законами та іншими правовими актами. Тобто він визначав саму суть конституції. Згодом в юридичних, політичних та історичних дослідженнях термін «конституціоналізм» одержав більш широке значення і почав вживатися для характеристики процесів переходу до демократії та встановлення конституційного ладу в країнах Центральної, Східної і Південної Європи, Латинської Америки, Азії, наголошуючи на змістовому елементі конституції.

У сучасних теоріях концепція конституціоналізму пов'язується насамперед із пануванням права, правового закону, їх верховенством, що істотно розширює значення цього поняття. Саме панування права, правового закону,

¹ Тодыка Ю. Н. Конституция Украины – Основной Закон государства и общества. Харків: Факт, 2001. 382 с.

пов'язується, як правило, з писаною конституцією як засобом здійснення державної влади і, водночас, її обмеження. Тобто конституціоналізм вважається в своїй основі нормативним явищем і нормативною концепцією. Але все ж його опосередковують далеко не всі конституції, адже конституціоналізм за своїм змістом є нормативною основою демократичного розвитку суспільства.

Класичний конституціоналізм остаточно формується з появою перших конституцій та актів конституційного характеру (Великобританія, США, Німеччина, Франція) як єдиних нормативно-правових актів, що є основними законами країни і актами найвищої юридичної сили, і утвердженням думки про те, що суспільство, в якому не забезпечені гарантії прав особи та поділ влади, не має конституції.

Сучасний конституціоналізм може бути певною мірою ототожнений ідеологією лібералізму, яка набула широкого розвитку в сучасних країнах західних демократій. Її зміст полягає у тому, що вільні від природи, аполітичні індивіди як носії фундаментальних прав потребують і тому створюють державу, яку вони можуть та повинні контролювати. Цей контроль є необхідним, оскільки історичний досвід показує, що існує постійна тенденція перетворення держави у свавільну та деспотичну, тенденція, що походить від людської природи і є наслідком незмінної логіки діяльності державних інститутів. Саме для унеможливлення свавілля державної влади та її носіїв виникла ідея писаної конституції як засобу захисту від необмеженої авторитарної державної влади, який втілює ідею обмеженого правління на практиці та забезпечує юридичні гарантії. Конституція США 1787 р. є вдалим прикладом практичного втілення цієї ідеї.

Конституціоналізм належить до тих фундаментальних цінностей світової культури, які людство постійно удосконалює протягом власної історії. Теоретичні витoki конституціоналізму закладені в юридично-правових, філософських, історичних, культурологічних поглядах мислителів минулого. Історично вони збагачуються, наповнюються якісно новим змістом, перманентно розвиваючись, відображають реалії сучасності. Зауважимо також, що конституціоналізм тісно пов'язаний із конституціями. Цей зв'язок виявляється передусім у тому, що нормативною основою конституціоналізму є конституція певної держави та її конституційне законодавство. Крім того, між цими феноменами простежується й термінологічний взаємозв'язок, оскільки конституціоналізм походить від слова *constitutio* (конституція). Тому аксіоматичним є те, що конституціоналізм неможливий без конституції.

До того ж, конституція може бути писаною і неписаною, кодифікованою і некодифікованою. Та й демократичну державу сучасного світу, яка не мала б своєї конституції, важко уявити. Адже саме в конституції закріплено вихідні положення, на яких ґрунтуються найголовніші форми життя суспільства. Вона закладає підвалини організації та функціонування державних і громадських структур, формулює основи правового статусу особи, є підгру-

нтям цієї правотворчої діяльності.

Необхідною передумовою забезпечення конституційних положень, неухильного впровадження їх до повсякденної практики всіх учасників суспільних відносин є правильне розуміння сутності конституції, її місця та ролі в житті суспільства й держави.

У цьому контексті вартій уваги методологічно окреслений підхід Б. Кістяківського до тлумачення сутності конституції. На його думку, з метою поглиблення наукового пізнання поняття «конституція» доцільно визначати так, щоб воно містило основні риси правової, або конституційної, держави. Тоді це поняття можна використати для правової характеристики конституційних, а не абсолютистсько-монархічних держав. Учений зробив також висновок: у вузькому сенсі конституція є сукупністю основних, або інституційних, норм права, які встановлюють лад держави, що має народне представництво, і визначають склад та організацію вищих органів державної влади, гарантуючи підзаконність їхньої діяльності й недоторканність відомих прав особистості.

Слід зауважити, що у переважній більшості країн конституція являє собою основний законодавчий акт держави. Вона розробляється й ухвалюється на основі спеціальної процедури. Однією з головних юридичних ознак конституції є її верховенство. У разі колізії норми конституції й норми будь-якого іншого законодавчого акта переважну силу завжди має норма конституції.

Однією зі складових концепції конституціоналізму Б. Кістяківського є обґрунтування ним теоретичного положення про поступовий, еволюційний перехід від монархічної до конституційної держави. Зазначимо, що воно тісно пов'язане з філософським осмисленням права як культурного феномена, який становить емпіричний та нормативний аспекти, що співіснують між собою. Досліджуючи механізм перетворення різних суспільних форм, учений не ототожнював ідеальне з реальним, поряд з тим акцентував на взаємодії в конституційному процесі емпіричних та нормативних цінностей. Сучасні вітчизняні дослідники конституційний процес визначають у широкому і вузькому сенсі.

Перший – це вся сукупність дій суб'єктів політики щодо створення та зміни конституції в конкретній країні та у світі загалом, другий – діяльність щодо прийняття першої чи нової або зміни чинної конституції держави. Конституційний процес у широкому сенсі є неперервним, у вузькому – циклічним (триває від ініціювання конкретних конституційних змін до запровадження їх у дію). У будь-якому сенсі конституційний процес є складовою політичного процесу і водночас його різновидом. Слід наголосити: в концепції Б. Кістяківського конституційна держава є втіленням правової держави й передбачає взаємодію принципів та ідеалів конституціоналізму та соціалізму. Це означає, що соціалістична держава могла розвиватися за умов конституціоналізму, а конституційний лад набував досконалості лише в соціалі-

стичній системі¹.

Багатогранність поняття «конституціоналізм» дає змогу охарактеризувати різні його аспекти: теоретичний, практичний, нормативний, організаційний.

Теоретичний підхід до розгляду зазначеного поняття дозволяє визначити його як систему ідей і поглядів щодо організації державного і суспільного життя згідно з конституцією. У кожній країні ця політико-правова теорія має певні відмінності, тому поряд із застосуванням загального поняття «конституціоналізм» можна говорити про його різновиди: американський, англійський, французький, німецький, польський, російський, український конституціоналізм. Звичайно, конституційні ідеї про демократичний устрій держави, організації в ній влади і про взаємини останньої з громадянами втілюються у найбільш концентрованому вигляді в теоретичних уявленнях про конституційну державу. Конституціоналізм є своєрідною ідеологією, яка орієнтує правову і політичну думку, право і державно-правову практику.

Практичний аспект конституціоналізму пов'язаний безпосередньо з реалізацією положень конституцій. До них у літературі відносять такі загальноновизнані універсальні ідеї, як: верховенство права, забезпечення свободи людини та її гідного існування, організація державної влади, втілення ідеї народного представництва в процесі формування і діяльності органів влади. Названі ознаки конституційної держави залежно від конкретної історичної ситуації є різними, варіюються у змісті та акцентах, але у будь-якому разі вони є орієнтирами демократичного розвитку держави і суспільства, й наближення до них означає втілення доктрини конституціоналізму в життя.

Нормативний аспект конституціоналізму полягає в тому, що конституціоналізм опосередковується насамперед в Основному законі. Існує нерозривний зв'язок між поняттями «конституція» і «конституціоналізм». З одного боку, конституція є невід'ємним компонентом конституціоналізму, в якому втілюються його зміст і форма. З іншого – доктрина конституціоналізму містить вчення про конституцію.

Організаційний аспект характеристики конституціоналізму пов'язаний з відображенням в його ідеях демократичної форми правління. Йдеться про правління, обмежене конституцією².

Система українського конституціоналізму має такі складові (елементи):

- 1) принципи та цінності, зафіксовані в Конституції;
- 2) конституційні доктрини, в тому числі теорія Конституції;
- 3) конституційна практика, тобто досвід реалізації конституційних при-

¹ Павко А. Концепція конституціоналізму Б. Кістяківського в контексті модернізації сучасної конституційно-правової системи в Україні. *Віче*. 2015. № 16. С. 13-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_16_5

² Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів. Харків: Право, 2015. 328 с.

писів.

Ключові слова: конституційний процес, етапи історичного розвитку Конституції України, акти конституційного характеру, звичаєве право, віче, «Руська Правда», гетьманські статті – конституція, Зборівська угода, Білоцерківський договір, Переяславські (Березневі) статті, Гадяцький трактат, Конституція П. Орлика, Універсали Центральної Ради, Декларація про державний суверенітет України, Декларація Української Директорії, Конституція Української Народної Республіки, українські радянські конституції, декларація, державний суверенітет, незалежність, державна влада, територіальне верховенство, економічна самостійність, національна ідеологія, національний суверенітет, конституційна реформа, політична реформа, конституційна модернізація, політична (конституційна) криза, Революція Гідності, конституціоналізм, принципи конституціоналізму, система конституціоналізму.

1. Конституціоналізм – це:

а) форма реалізації конституційного права, за якої суб'єкт реалізує активні дії з метою здійснення своїх конституційних обов'язків;

б) теорія і практика організації державного і суспільного життя у відповідності з ідеєю конституційно-правового обмеження державно-владної діяльності, забезпечення індивідуальної свободи, прав і свобод кожної людини;

в) система уявлень про політико-правові цінності сучасного державно-організованого суспільства, що передбачає здійснення керівництва державою на основі та відповідно до конституції;

г) сукупність якісно однорідних, найбільш важливих суспільних відносин у сферах державного та суспільного ладу, реалізації конституційних прав та свобод, а також формування і функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування;

д) сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення державної влади та регулюються нормами конституційного права.

2. Вихідним елементом поняття конституціоналізму є вчення:

а) про державну владу;

б) про державу і право у конституційному праві;

в) про позитивне право;

г) про сутність конституції та її функціональне призначення;

д) про співвідношення природного і позитивного права.

3. За формою конституціоналізм опосередковує:

а) міжнародний лад;

б) соціальний лад;

в) економічний лад;

г) конституційний лад;

д) правовий лад.

4. У конституційно-правовій науці є такі основні підходи щодо визначення конституціоналізму:

- а) методологічний, філософсько-історичний та юридичний;
- б) політичний, філософсько-історичний та юридичний;
- в) політичний, правовий та юридичний;
- г) політичний, філософсько-історичний та соціологічний;
- д) соціологічний, філософсько-історичний та юридичний.

5. Сучасний конституціоналізм містить такі елементи:

- а) теоретичний, нормативний, практичний, процедурний;
- б) теоретичний, функціональний, практичний, організаційний;
- в) функціональний, практичний, організаційний;
- г) теоретичний, нормативний, практичний, організаційний;
- д) теоретичний, функціональний, прикладний, практичний, організаційний.

6. Цілісна система політико-правових ідей, поглядів, переконань; своєрідний суспільний ідеал, відповідно до якого свобода визнається основною соціальною цінністю, та інше – це:

- а) конституційна ідеологія;
- б) політико-правова доктрина;
- в) конституційно-правовий порядок;
- г) масова конституційна свідомість;
- д) система конституційно-правового регулювання.

7. Науково обґрунтовані конституційні ідеї та категорії, що втілюють основні, базові цінності суспільства, – це:

- а) конституційно-правовий порядок;
- б) конституційна ідеологія;
- в) доктринальні основи Конституції;
- г) масова конституційна свідомість;
- д) конституційні норми та інститути.

8. Цілісна, науково обґрунтована правова теорія (вчення, система поглядів, керівних засад), сформульована визнаними політиками, авторитетними науковцями у сфері юриспруденції, змістом якої є головні правові цінності та ідеали (верховенство права, права і свободи людини, поділ державної влади, її виборність, підконтрольність, відповідальність тощо), – це:

- а) конституційно-правовий порядок;
- б) конституційна ідеологія;
- в) політико-правова доктрина;

- г) масова конституційна свідомість;
- д) система конституційно-правового регулювання.

9. Процес та результат практичної реалізації конституційно-правових норм, організація і функціонування громадянського суспільства, інститутів публічної влади та інших суспільних інституцій – це:

- а) масова конституційна свідомість;
- б) конституційна ідеологія;
- в) політико-правова доктрина;
- г) конституційно-правовий порядок;
- д) система конституційно-правового регулювання.

10. Конституційний процес – це:

- а) система конституційних проступків;
- б) система підходів, за допомогою яких забезпечується виконання всіх встановлених у конституції норм та режиму конституційної законності у всіх сферах суспільного життя;
- в) послідовний, історично зумовлений процес формування конституціоналізму, який становить собою конституційну реформу, що триває;
- г) сукупність змін до Конституції України;
- д) сукупність юридичних засобів.

11. Предметом конституційного процесу є:

- а) правові відносини з приводу охорони Конституції України;
- б) конституційна ідеологія;
- в) конституційно-процесуальні відносини;
- г) дипломатичні відносини;
- д) сукупність змін до Конституції України.

12. Сукупність процесуальних норм, що визначають конкретний порядок здійснення (виконання) передбачених законом дій, прийняття відповідними суб'єктами рішень, які забезпечують реалізацію прав і обов'язків учасників конституційних правовідносин на відповідних стадіях конституційного процесу, – це:

- а) конституційні процедури;
- б) конституційна реформа;
- в) реалізація положень Конституції;
- г) правотлумачний процес;
- д) немає правильної відповіді.

13. Головною функцією конституційної реформи на сучасному її етапі можна вважати:

- а) економічну функцію;

- б) соціально-економічну функцію;
- в) політичну функцію;
- г) виховну функцію;
- д) функцію інституціоналізації.

14. *Складний процес, що полягає у внутрішньому структурно-предметному перевлаштуванні найважливіших правових категорій: права як сукупності норм, установлених або санкціонованих державою; системи права як складної, ієрархічно впорядкованої підпорядкованості правових норм, їх групування за інститутами, галузями тощо – це:*

- а) розбудова політичних структур;
- б) стабілізація соціальних відносин;
- в) формування громадянського суспільства;
- г) органічне входження країни до світової спільноти;
- д) інституціоналізація.

15. *Встановлений нормами конституційного права порядок діяльності суб'єктів конституційних відносин, спрямований на з'ясування змісту правових норм та його роз'яснення іншим суб'єктам з метою правильної та ідентичної реалізації ними цих норм права, – це:*

- а) підготовка законопроекту про внесення змін до Конституції України;
- б) розробка та прийняття законопроекту;
- в) правотворчий процес;
- г) правотлумачний процес;
- д) правореалізаційний процес.

16. *Найважливішим принципом конституційного процесу, що характеризується як режим відповідності суспільних відносин у конституційній сфері вимогам чинних конституції і конституційних законів:*

- а) принцип рівності;
- б) принцип законності;
- в) принцип публічності;
- г) принцип гласності;
- д) принцип гуманізму.

17. *Принцип конституційного процесу, який спирається на конституційне положення про те, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, і що не може бути будь-яких привілеїв чи обмежень щодо будь-кого з них:*

- а) принцип публічності;
- б) принцип законності;
- в) принцип гласності;
- г) принцип юридичної рівності;

д) принцип гуманізму.

18. *Принцип конституційного процесу, що передбачає встановлення на законодавчому рівні конкретних строків реалізації тих чи інших процесуальних положень (законом чітко встановлюються строки виборчого процесу, строки окремих стадій законодавчого процесу, строки провадження у справах у порядку конституційного судочинства тощо):*

- а) принцип юридичної рівності;
- б) принцип інтенсивності перебігу;
- в) принцип самостійності в ухваленні правозаконних рішень;
- г) принцип об'єктивності;
- д) принцип гласності.

19. *Принцип конституційного процесу, спрямований на максимально можливе в суб'єктивних умовах виключення з конституційного процесу проявів суб'єктивізму, однобічності в аналізі й оцінці дій і фактів суб'єктів:*

- а) принцип об'єктивності;
- б) принцип гласності;
- в) принцип самостійності в ухваленні правозаконних рішень;
- г) принцип юридичної рівності;
- д) принцип інтенсивності перебігу.

20. *У розвитку змісту конституційного процесу найбільш характерною його ознакою, яка означає наявність вимог суворої регламентації черговості дій, що зумовлює досконалість, оптимальність та ефективність конституційного процесу, є:*

- а) системний характер;
- б) реальність;
- в) послідовність;
- г) систематичність;
- д) гласність.

21. *Історичні передумови розвитку конституційного процесу в Україні сягають часів Київської Русі та зумовлені таким джерелом, як:*

- а) «Українська Правда»;
- б) «Російська Правда»;
- в) «Правда»;
- г) «Руська Правда»;
- д) «Середньовічна Правда».

22. *«Руська Правда» містила норми:*

- а) комерційного, спадкового, торгового і процесуального законодавства;
- б) кримінального, спадкового, торгового і міжнародного законодавства;

в) кримінального, спадкового, адміністративного і процесуального законодавства;

г) кримінального, спадкового, торгового і процесуального законодавства;

д) кримінального, цивільного, торгового і процесуального законодавства.

23. Початком історії української конституції вважається:

а) проєкт Григорія Андруського «Начерк Конституції Республіки»;

б) Конституція Пилипа Орлика;

в) проєкт Миколи Міхновського «Основний Закон Самостійної України»;

г) проєкт Михайла Грушевського, викладений в його статті «Конституційне питання і українство в Росії»;

д) проєкт Михайла Драгоманова «Проект основаній Устава украинского общества «Вольный Союз» – «Вільна Спілка».

24. Найвідомішим політико-правовим документом часів гетьманства П. Орлика є:

а) «Закон Війська Запорозького»;

б) «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького»;

в) Глухівська конституція;

г) Коломацька конституція;

д) «Дух законів».

25. Фундаментом американського та європейського конституціоналізму є:

а) Конституції США та Франції, Польщі;

б) Конституції Пилипа Орлика та Франції;

в) Конституції США та Пилипа Орлика;

г) Конституції США та Німеччини;

д) Конституції Німеччини та Франції.

26. Формально започаткували європейський конституціоналізм, закріпили природні та громадянські права, обмеження влади, інші політико-правові цінності:

а) Конституції США та Польщі;

б) Конституції Пилипа Орлика та Франції;

в) Конституції Польщі та Франції;

г) Конституції США та Німеччини;

д) Конституції Німеччини та Франції.

27. У 1884 р. український вчений та політичний діяч М. Драгоманов подав фундаментальну працю:

а) «Проект основаній Устава украинского общества «Вольный Союз» – «Вільна Спілка»;

- б) «Конституційне питання і українство в Росії»;
- в) «Начерки Конституції Республіки»;
- г) «Закони про тимчасовий державний устрій України»;
- д) Перший Універсал Української Центральної Ради.

28. У травні 1905 р. М. Грушевським опубліковано статтю, де розвинуті основи, закладені М. Драгомановим, децентралізації Російської імперії та конституційно-правового будівництва в Україні:

- а) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- б) «Конституційне питання і українство в Росії»;
- в) «Начерки Конституції Республіки»;
- г) «Закони про тимчасовий державний устрій України»;
- д) Перший Універсал Української Центральної Ради.

29. 17 березня 1917 р. представниками українських партій, суспільних, культурних організацій створюється:

- а) Верховна Рада;
- б) Тимчасовий уряд;
- в) Центральна комісія;
- г) Центральна Рада;
- д) Рада міністрів.

30. Першим головою Центральної Ради став:

- а) М. Драгоманов;
- б) М. Грушевський;
- в) В. Винниченко;
- г) С. Єфремов;
- д) М. Міхновський.

31. 29 квітня 1918 р. відбувається сесія Центральної Ради, на якій:

- б) приймається розробка та прийняття законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції УНР;
- а) приймається конституція УНР;
- в) здійснюється підготовка законів про внесення змін до конституції УНР;
- г) приймають закони про внесення змін до конституції УНР;
- д) вносять зміни та доповнення до Конституції УНР.

32. 13 листопада 1918 р. Українською Національною Радою приймається «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії» та проголошується утворення:

- а) Української Республіки;
- б) Української Народної Республіки;
- в) Західноукраїнської Народної Республіки;

- г) Центральноукраїнської Народної Республіки;
- д) Південноукраїнської Народної Республіки.

33. *1 грудня 1918 р. делегація Західноукраїнської Народної Республіки підписує у Фастові з Директорією Української Народної Республіки:*

- а) Конституцію Західноукраїнської Народної Республіки;
- б) Акт проголошення незалежності України;
- в) прийняття Конституції України;
- г) «Передвступний договір»;
- д) Акт про утворення Південноукраїнської Народної Республіки.

34. *Визначну роль для відновлення конституційних засад після повалення гетьманського режиму відіграла:*

- а) Декларація Директорії від 13 грудня 1919 р.;
- б) Декларація Української Директорії від 13 грудня 1918 р.;
- в) Коломацька конституція від 21 травня 1911 р.;
- г) Декларація Української Директорії від 13 вересня 1918 р.;
- д) «Дух законів» від 21 травня 1911 р.

35. *Державно-політичні акти, грамоти-прокламації, які видавала Українська Центральна Рада для широкого загалу:*

- а) Ужгородська унія;
- б) Березневі статті;
- в) Переяславські статті;
- г) Універсали Української Центральної Ради;
- д) Гетьманські статті.

36. *Державно-політичний акт, універсал Центральної Ради, що проголосив автономію України:*

- а) Перший Універсал Української Центральної Ради;
- б) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- в) Третій Універсал Української Центральної Ради;
- г) Четвертий Універсал Української Центральної Ради;
- д) П'ятий Універсал Української Центральної Ради.

37. *Державно-правовий акт, універсал Української Центральної Ради, що зафіксував домовленості між Українською Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії:*

- а) Перший Універсал Української Центральної Ради;
- б) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- в) Третій Універсал Української Центральної Ради;
- г) Четвертий Універсал Української Центральної Ради;
- д) П'ятий Універсал Української Центральної Ради.

38. *Державно-правовий акт, Універсал Української Центральної Ради, що проголошував Українську Народну Республіку:*

- а) Перший Універсал Української Центральної Ради;
- б) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- в) Третій Універсал Української Центральної Ради;
- г) Четвертий Універсал Української Центральної Ради;
- д) П'ятий Універсал Української Центральної Ради.

39. *Утворення Української Народної Республіки та побудова відносин із Росією на федеративних засадах відбулось з ухваленням:*

- а) Третього Універсалу Української Центральної Ради;
- б) Другого Універсалу Української Центральної Ради;
- в) Четвертого Універсалу Української Центральної Ради;
- г) П'ятого Універсалу Української Центральної Ради;
- д) Першого Універсалу Української Центральної Ради.

40. *Універсал, яким проголошено Українську Народну Республіку «самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу»:*

- д) Перший Універсал Української Центральної Ради;
- б) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- а) Третій Універсал Української Центральної Ради;
- в) Четвертий Універсал Української Центральної Ради;
- г) П'ятий Універсал Української Центральної Ради.

41. *Директорія Української Народної Республіки не зберегла практику оголошення Універсалів, замість чого почали видавати:*

- д) конституції;
- б) декларації;
- а) хартії;
- в) договори;
- г) петиції.

42. *За радянського періоду існування української державності було прийнято чотири конституції:*

- а) 1920, 1929, 1946, 1978 рр.;
- б) 1919, 1929, 1937, 1978 рр.;
- в) 1921, 1931, 1941, 1980 рр.;
- г) 1922, 1932, 1942, 1978 рр.;
- д) 1923, 1933, 1941, 1980 рр.

43. Основним принципом, закладеним у Конституції УСРР 1919 р., є:

- а) принцип законності;
- б) принцип рівності;
- в) принцип публічності;
- г) принцип гласності;
- д) принцип диктатури пролетаріату.

44. Структура Конституції УРСР 1978 р.:

- а) преамбула, 9 розділів та 170 статей;
- б) преамбула, 11 розділів, 171 стаття;
- в) преамбула, 10 розділів, 171 стаття;
- г) преамбула, 10 розділів, 170 статей;
- д) преамбула, 9 розділів, 171 стаття.

45. Відповідно до підходу Л. Наливайко, перший етап становлення та розвитку конституційного процесу в Україні 1990–1995 рр. розпочався з моменту прийняття:

- а) Декларації про державний суверенітет України;
- б) Акта проголошення незалежності України;
- в) Конституції України;
- г) Декларації прав національностей України;
- д) Закону України «Про правонаступництво України».

46. Декларацію про державний суверенітет України було прийнято:

- а) 16 липня 1990 р. Верховною Радою УРСР;
- б) 19 липня 1990 р. Верховною Радою України;
- в) 16 липня 1991 р. Верховною Радою УРСР;
- г) 16 липня 1990 р. Верховною Радою України;
- д) 19 липня 1991 р. Верховною Радою України.

47. Структура Декларації про державний суверенітет України містить такі елементи:

- а) 12 розділів та прикінцеві положення;
- б) преамбула та 10 розділів;
- в) 8 розділів та перехідні положення;
- г) преамбула, 11 розділів та перехідні положення;
- д) 5 розділів, перехідні та прикінцеві положення.

48. У Декларації про державний суверенітет України немає положень щодо:

- а) нової назви держави – Україна;
- б) принципу розподілу влади;
- в) принципу народовладдя;

- г) запровадження інституту Президента України;
- д) запровадження Державного Гербу та Прапора України.

49. З юридичного погляду УРСР припинила своє існування після прийняття:

- а) Декларації про державний суверенітет України;
- б) Акта проголошення незалежності України;
- в) Конституції Пилипа Орлика;
- г) Декларації прав національностей України;
- д) Закону України «Про правонаступництво України».

50. Акт проголошення незалежності України було прийнято:

- а) 24 квітня 1990 р. Верховною Радою України;
- б) 24 серпня 1991 р. Верховною Радою УРСР;
- в) 24 грудня 1991 р. Верховною Радою УРСР;
- г) 24 липня 1990 р. Верховною Радою України;
- д) 24 червня 1992 р. Верховною Радою УРСР.

51. Закон України «Про правонаступництво України» було прийнято:

- а) 28 червня 1991 р.;
- б) 02 червня 1990 р.;
- в) 12 вересня 1991 р.;
- г) 12 липня 1991 р.;
- д) 01 грудня 1990 р.

52. 19 червня 1991 р. Верховна Рада схвалила Концепцію нової Конституції України, за якою найвищою соціальною цінністю проголошено:

- а) державний бюджет;
- б) освіту;
- в) людину, її права і свободи;
- г) громадянське суспільство;
- д) права людини на вільне висловлювання своїх думок.

53. 26 серпня 1991 р. Верховна Рада України прийняла Указ:

- а) про передачу архівних документів Комітету державної безпеки України до державних архівів;
- б) про скликання Верховної Ради УРСР;
- в) про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів;
- г) про тимчасове припинення діяльності Комуністичної партії України як гаранта існування СРСР;
- д) про внесення деяких змін до Виправно-трудоного кодексу УРСР.

54. Декларація прав національностей України була прийнята:

- а) 11 жовтня 1995 р.;
- б) 01 листопада 1991 р.;
- в) 04 грудня 1999 р.;
- г) 15 вересня 1992 р.;
- д) 13 грудня 2001 р.

55. Декларацією прав національностей України було гарантовано:

- а) прийняття в українське громадянство всіх осіб, що залишились на території України після проголошення цієї Декларації;
- б) право на подвійне громадянство всім особам, що проживали на території колишнього СРСР;
- в) рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права всім народам, що проживають на території України;
- г) рівні соціальні та культурні права всім народам, національним групам, що проживають на території України;
- д) рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права всім народам, національним групам, що проживають на території України.

56. Дія законів, ухвалених Верховною Радою УРСР, на території України забезпечується:

- а) Декларацією про державний суверенітет України;
- б) Актом проголошення незалежності України;
- в) Конституцією України;
- г) Декларацією прав національностей України;
- д) Законом України «Про правонаступництво України».

57. Органи державної влади і управління, органи прокуратури, суди та арбітражні суди, сформовані на підставі Конституції УРСР, здійснювали свою діяльність на території незалежної України до:

- а) розпаду СРСР;
- б) прийняття Акта проголошення незалежності України;
- в) прийняття Конституції України;
- г) прийняття Закону України «Про правонаступництво України»;
- д) створення відповідних органів на підставі нової Конституції України.

58. Відповідно до підходу Л. Наливайко, другий етап в еволюції конституційного процесу України 1995–1996 рр. пов'язаний із:

- а) підписанням Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- б) обранням складу Конституційної комісії;
- в) утворенням Конституційного Суду України;
- г) підписанням Конституційного Договору;
- д) обранням складу Тимчасової спеціальної комісії.

59. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України був підписаний:

- а) 08 січня 1995 р.;
- б) 08 березня 1995 р.;
- в) 08 червня 1995 р.;
- г) 08 серпня 1995 р.;
- д) 08 листопада 1995 р.

60. Конституційний договір 1995 р. не вирішував проблему:

- а) прийняття «Передвступного договору»;
- б) прийняття та підписання документів Української Головної Визвольної Ради (УГВР) 1940–1950 рр.;
- в) прийняття Акта проголошення незалежності України;
- г) підписання Акта проголошення незалежності України;
- д) прийняття нової Конституції України.

61. На думку В. Погорілка, Конституційним договором між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України Україна проголошувалась:

- а) президентсько-парламентською республікою;
- б) парламентсько-президентською республікою;
- в) президентською республікою;
- г) парламентською республікою;
- д) автономною республікою.

62. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України втратив чинність:

- а) 16 травня 1996 р.;
- б) 28 червня 1996 р.;
- в) 22 липня 1996 р.;
- г) 24 серпня 1996 р.;
- д) 18 вересня 1996 р.

63. Відповідно до підходу Л. Наливайко, третій етап становлення та розвитку конституційного процесу 1996–2004 рр. в Україні розпочався з прийняттям:

- а) Декларації про державний суверенітет України;
- б) Акта проголошення незалежності України;

- в) Конституції України;
- г) Декларації прав національностей України;
- д) Закону України «Про правонаступництво України».

64. Згідно з підходом Л. Наливайко, четвертий етап становлення та розвитку конституційного процесу в Україні 2004-2010 рр. ознаменувався:

- а) прийняттям Декларації про державний суверенітет України;
- б) прийняттям Акта проголошення незалежності України;
- в) підписанням Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України;
- г) прийняттям Конституції України від 28 червня 1996 р.;
- д) внесенням змін до чинної Конституції України від 28 червня 1996 р.

65. Закон України «Про внесення змін до Конституції України», що втілює волю народу України щодо зміни форми державного правління, набув чинності:

- а) 08 грудня 2006 р.;
- б) 01 січня 2006 р.;
- в) 08 жовтня 2010 р.;
- г) 01 січня 2005 р.;
- д) 08 грудня 2004 р.

66. Після внесення змін до Конституції України у 2004 р. за формою правління Україна стала:

- а) президентсько-парламентською республікою;
- б) парламентсько-президентською республікою;
- в) президентською республікою;
- г) парламентською республікою;
- д) автономною республікою.

67. Відновлено дію Конституції України в редакції 1996 р. шляхом прийняття рішення Конституційного Суду України у справі про дотримання процедури внесення змін до Конституції від 8 грудня 2004 р.:

- а) 30 вересня 2004 р.;
- б) 30 грудня 2010 р.;
- в) 30 березня 2004 р.;
- г) 30 вересня 2010 р.;
- д) 30 вересня 2008 р.

68. До Конституції України 02 червня 2016 р. внесено зміни:

- а) щодо системи місцевого самоврядування;

б) щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;

в) щодо недоторканності народних депутатів України;

г) щодо відновлення дії окремих положень Конституції України;

д) щодо правосуддя.

69. Останні зміни до Конституції України внесені:

а) 03 вересня 2019 р. (про внесення змін до ст. 98 Конституції України);

б) 03 вересня 2019 р. (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору);

в) 03 вересня 2019 р. (щодо недоторканності народних депутатів України);

г) 03 вересня 2019 р. (про відновлення дії окремих положень Конституції України);

д) 03 вересня 2019 р. (щодо правосуддя).

70. З метою сприяння подальшому розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина, з урахуванням міжнародних зобов'язань України, у 2019 р. при Президентові України утворено консультативно-дорадчий орган:

б) Конституційно-наглядову комісію;

в) Конституційну комісію;

а) Комісію з питань правової реформи;

г) Судову комісію;

д) Адміністративну комісію.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- ❖ Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>.
- ❖ Конституційні пакти Пилипа Орлика, новообраного гетьмана Війська Запорозького, з його присягою та підтверджувальною грамотою Короля Швеції, підписані у м. Бендери 5 квітня 1710 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_002.
- ❖ Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на

- Україні й поза Україною суцього (I) від 10 червня 1917 року. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-17>.
- ❖ Універсал Української Центральної Ради (II) від 03 липня 1917 року. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-17>.
  - ❖ Універсал Української Центральної Ради (III) від 07 листопада 1917 року. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005300-17>.
  - ❖ Універсал Української Центральної Ради (IV) від 09 січня 1918 року. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18>.
  - ❖ Декларація Української Директорії, що зробила Директорія від 26 грудня 1918 року. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18>.
  - ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
  - ❖ Декларація прав національностей України від 01 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
  - ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
  - ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
  - ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
  - ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
  - ❖ Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. Ст. 445.
  - ❖ Про національні меншини в Україні від 25 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.
  - ❖ Про назву, структуру та кількісний склад нового парламенту України: Закон України від 07 жовтня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 42. Ст. 395.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 12-17.
2. Актуальні проблеми сучасного конституціоналізму (на прикладі України та Республіки Польща): колектив. моногр. Київ: Талком, 2017. 392 с.
3. Андреев Д., Вовк В. Природне право у працях Лейбніца. *Юридична Укра-*

- їна. 2012. № 5. С. 12-15.
4. Бабенко К. Участь парламенту у формуванні уряду: проблеми і перспективи конституційної реформи в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 1 (109). С. 12-17.
  5. Барабаш Ю. Конституційна реформа і стабільність конституційного ладу: конфліктологічно-правовий аналіз системного взаємозв'язку. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 77-96.
  6. Барабаш Ю. Модернізація держави як конституціоналізм у дії*. *Віче*. 2014. № 3. С. 26-27.
  7. Берназюк Я. О. Конституційний процес в Україні: сучасний стан та основні кроки на шляху до прийняття нової Конституції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 48-51.
  8. Берченко Г. В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13-23.
  9. Бехруз Х. Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 349-356.
  10. Бондаренко О. В. Конституційна модернізація: поняття та співвідношення з суміжними категоріями. *Наше право*. 2015. № 3. С. 31-37.
  11. Бондаренко О. В. Принципи проведення конституційної модернізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 40 (1). С. 36-39.
  12. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 247-256.
  13. Бровар О. Історико-правові аспекти євроатлантичної інтеграції України у 90-х роках ХХ ст. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 119-121.
  14. Буроменський М., Закоморна К. До питання про методологію дослідження проблеми конституційного розвитку постсоціалістичних країн Східної Європи (на прикладі пострадянської доктрини). *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 100-113.
  15. Васецький В. Ю. Історичні передумови виникнення правової ідеології в Стародавньому світі та в період Середньовіччя. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 55-61.
  16. Вовк О. Й. Закон про міста 1791 року: пам'ятка міського права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 43-51.
  17. Габінет Д. А. Унітарна форма державного устрою України у поглядах представників вітчизняної політико-правової думки в період між світовими війнами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: право*. 2012. Вип. 19. С. 14-18.
  18. Гончаренко В. Бікамералізм у контекст конституційної реформи в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 67-77.

19. Гончаренко В. Конституція Української РСР 1937 р. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 75-83.
20. Городовенко А. Конституционная модернизация судебной системы в условиях европейской межгосударственной интеграции: проблемы теории и практики. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 31-34.
21. Гультай М. Вітчизняний конституціоналізм радянської доби та його трансформація після здобуття Україною незалежності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 59-77.
22. Гультай М. Засади вітчизняного конституціоналізму за козацької доби. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 198-207.
23. Даниляк О. Шляхи вдосконалення механізму контрасигнації в межах конституційної модернізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 4. С. 51-54.
24. Евдокимов В. Галицкая традиция украинского парламентаризма. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 56-59.
25. Єрмолаєв В. Богдан Хмельницький про проблеми і перспективи українського державотворення (до 365-річчя Національної революції 1648 р.). *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 66-79.
26. Журавель М. В. Судове провадження при розгляді кримінальних справ у Гетьманщині в другій половині XVII ст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 33-43.
27. Жученко Я. Європейський вимір конституційної модернізації та реформування в Україні за науковими поглядами М. П. Орзіха. *Юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 135-140.
28. Захарчук А. С. Вітчизняне державотворення періоду Центральної Ради крізь призму доктрини прав людини: теоретико-методологічний аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 23-30.
29. Івченко Ю. Конституційний патріотизм як фактор консолідації народу и гарант захисти прав громадянина. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 32-36.
30. Кагадій М. І. Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкт порівняльного правознавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 53- 59.
31. Калініченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.
32. Калінкін А. С. Вплив процесів децентралізації на функціонування державної влади в умовах конституційної реформи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 64-66.
33. Квелиашвили И. Реформы: декларация намерений или способ обновления. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 63-66.
34. Коваленко В. В. Гарантії прав і свобод людини в Україні та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 57-65.

35. Коваленко В. В. Модернізація конституційних засад національної безпеки і оборони України – пріоритет діяльності Конституційної Асамблеї. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 39-46.
36. Коваленко В. В. Проблеми державотворення та правотворення в період реформ в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 35-43.
37. Колісник В. Сприйняття ідей конституціоналізму на тлі штучної міфологізації масової свідомості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 132-138.
38. Колодій А. Конституційний процес та сучасна конституційна реформа в Україні: етапи розвитку. *Право України*. 2012. № 8. С. 114-121.
39. Колюх В. В. Сучасний конституційний процес в Україні (політологічний аналіз): автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2016. 32 с.
40. Крусс В. И. Конституционализация права: основы теории: моногр. Москва: НОРМА; Инфра-М, 2016. 239 с.
41. Крусян А. Конституція в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму (у контексті актуальних питань конституційних перетворень). *Право України*. 2016. № 6. С. 70-78.
42. Крусян А. Р. Модернізація Конституції України: досвід, сучасність та перспективи. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 235-247.
43. Купрій В. М. Конституційний процес: питання правових обмежень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с.
44. Кушниренко А. Ценности конституционного строя: понятие, сущность и соотношение с конституционными принципами. *Leges si Viata*. 2016. № 6, ч. 2. С. 59-62.
45. Лемак В. Технологія конституційної реформи: основні вимоги європейського досвіду для України. *Право України*. 2016. № 6. С. 44-51.
46. Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 194-203.
47. Литвин В. Життя вимагає модернізації Основного Закону України. *Право України*. 2012. № 8. С. 16-18.
48. Львов Б. Вдосконалення національного законодавства у сфері міжнародного комерційного арбітражу і третейського розгляду спорів у процесі судової та конституційної реформ в Україні. *Право України*. 2016. № 5. С. 12-18.
49. Мартинюк Р. Поновлення чинності положень редакції Конституції України від 8 грудня 2004 р.: питання конституційності та легітимності. *Право України*. 2016. № 2. С. 144-121.
50. Марцеляк О. Роль науки конституційного права в конституціоналізації правової системи України. *Право України*. 2016. № 6. С. 79-87.
51. Могілевський В. С. Роль місцевого самоврядування в становленні націо-

- нального та глобального конституціоналізму: питання взаємодії та ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
52. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 15-19.
  53. Морозюк С. М. Особливості дії індивідуальних принципів реалізації Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 43-46.
  54. Моткова О. Д. Дія норм Конституції: доктринальний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 31-34.
  55. Носенко О. В. Особливості конституційно-правового розвитку Автономної Республіки Крим на сучасному етапі державотворення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 28-33.
  56. Оніщенко Н. Конституційний процес: до питання про термінологічну визначеність і сутнісну спрямованість. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 130-135.
  57. Оніщенко Н. М. До питання про авторитет діючого законодавства (теоретичні засади, практичні передумови, перспективі зміцнення). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 27-32.
  58. Орзіх М. Конституційна модернізація та реформування: методологія співвідношення та науково-прикладне значення. *Право України*. 2012. № 8. С. 43-49.
  59. Павко А. Концепція конституціоналізму Б. Кістяківського в контексті модернізації сучасної конституційно-правової системи в Україні. *Віче*. 2015. № 16. С. 13-16.
  60. Пересада О. М. Конституційна модернізація як засіб конституційної інтеграції України в контексті глобалізаційних процесів забезпечення прав та свобод людини: досвід пострадянських держав. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 9-10. С. 33-42.
  61. Погорілко В. Конституційні основи українського державотворення і розвиток безпосереднього народовладдя в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3. С. 54-65.
  62. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: моногр. / [за ред., передм. Н. М. Пархоменко]. Львів: ПАІС, 2014. 307 с.
  63. Приходько Х. До визначення історичних і змістовно-пізнавальних коренів формалізації конституційного процесу. *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 16-24.
  64. Різник С. Реформа конституційного правосуддя в Україні: сучасний етап. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 159-164.
  65. Селіванов А. Конституційність як критерій суспільної довіри до судової влади. *Право України*. 2014. № 5. С. 92-96.
  66. Селіванов А. Конституція України у правоутворенні сучасного публічного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 239-

- 245.
67. Селіванов А. Судовий конституціоналізм як ціннісна категорія інтеграційного напрямку конституціоналізації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 116-119.
  68. Середюк В. «Украинский вопрос» в программных документах украинских политических партий начала XX ст. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 144-148.
  69. Скоморовський В. Союзний договір радянських республік та його роль в історії розпаду СРСР. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 19-22.
  70. Скрипнюк О. Демократизація політичної системи України як фактор європейської інтеграції: проблеми і перспективи. *Юридична Україна*. 2013. № 2. С. 26-30.
  71. Скрипнюк О. Конституційний лад в Україні: методологічні проблеми розвитку та вдосконалення в конспекті конституційної модернізації. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 123-134.
  72. Ставнійчук М. Окремі проблеми новітнього конституційного процесу у світлі висновків Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія). *Право України*. 2012. № 8. С. 146-153.
  73. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом: теорія та практика: моногр. Київ: Правова єдність; Алерта, 2017. 531 с.
  74. Стрельцова О. В. Механізм секторальної гармонізації законодавства України з правом ЄС у сферах свободи, безпеки і юстиції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 5-14.
  75. Тацій В., Святоцький О. Конституційна реформа в Україні: здобутки та перспективи. *Право України*. 2009. № 11. С. 6-11.
  76. Томенко М. В. Конституційний процес як пошук стратегічних пріоритетів України: моногр. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т», 2010. 299 с.
  77. Федоренко В. Л. Конституція України: від прийняття до Конституційної Асамблеї. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 15-21.
  78. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2. С. 78-94.
  79. Чернопищук Я. В. Конституціоналізація процесу європейської інтеграції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 22 с.
  80. Щербанюк О. Проблема реалізації народного суверенітету в умовах конституційної модернізації. *Право України*. 2012. № 9. С. 291-301.
  81. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47-58.
  82. Яковлев А. А. Конституційні акти початку XX століття в історії конституційного процесу в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 96-106.

ТЕМА 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Конституційно-правова відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності. Поняття та підходи до розуміння конституційно-правової відповідальності. Співвідношення конституційно-правової відповідальності з конституційною, державно-правовою, політичною, соціальною відповідальністю. Ознаки конституційно-правової відповідальності (2 групи): їх характеристика. Функції конституційно-правової відповідальності: поняття та види. Класифікація конституційно-правової відповідальності: критерії та види. Конституційне правопорушення (делікт): поняття, склад (характеристика), класифікація. Конституційний контроль. Судовий конституційний контроль. Склад конституційного контролю. Санкції як міра конституційно-правової відповідальності. Конституційно-правова відповідальність та конституційний контроль, їх співвідношення.

На сучасному етапі розвитку конституційного права України актуальною є проблема підвищення якості конституційно-правового регулювання, відповідності чинних нормативних актів реальним політико-правовим процесам в Україні. Великою мірою це залежить від рівня правової культури законодавця, чіткої урегульованості законодавчого процесу, а також від ефективності застосування санкцій конституційно-правової відповідальності¹.

Конституційно-правова відповідальність є елементом *соціальної відповідальності особи*, асоціацій, різноманітних формальних і неформальних суспільних інституцій, особливим видом *юридичної відповідальності*.

До поняття відповідальності, як соціально-філософської категорії, що відображає об'єктивний характер взаємодії суб'єктів діяльності на підставі взаємних вимог, які детерміновані соціальними нормами, активно звертаються науковці у різноманітних дискурсах, зокрема в контексті юридичної, економічної, політичної, екологічної, моральної, професійної відповідальності.

Інститут відповідальності є найважливішим елементом будь-якої правової системи, однією з головних і незамінних ознак права й всього механізму його дії. Тому проблеми юридичної відповідальності посідають одне із провідних місць як у теорії права, так і в галузевих юридичних науках.

Юридична практика давно виявила необхідність самостійного існування конституційно-правової відповідальності, яка предметно відокремлена від кримінальної, цивільної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності.

Конституційно-правові відносини з огляду на їх специфіку потребують особливого й самостійного правового захисту, якого норми кримінального чи адміністративного права або інші галузеві інститути надати не можуть. Адже

---

¹ Майданник. О. О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

саме конституційно-правова відповідальність забезпечує пріоритет і верховенство конституційного законодавства, формує режим конституційного правопорядку, необхідний для побудови правової, демократичної держави, є одним із загальних принципів організації й діяльності державного апарату.

Слід відзначити, що в юридичній науці ХХ ст. конституційна відповідальність довго розглядалася як відповідальність влади за стан законності в правотворчій і правозастосовній діяльності державного апарату і його представників як охоронне правове відношення, яке виражається у застосуванні певних встановлених державою санкцій.

Утім сьогодні акцент зміщується: конституційна відповідальність сприймається як інституційний прояв відповідальності держави перед людиною і як засіб здійснення контролю над публічною владою. Проблеми відповідальності в конституційному праві сьогодні фактично переживають друге народження, мають безперечне теоретичне значення й високу затребуваність у практиці конституційно-правового регулювання¹.

Аналіз теоретичних джерел, в яких наявна проблематика юридичної відповідальності, дає підстави виділити такі її основні ознаки:

- юридична відповідальність завжди передбачається нормами права;
- нормативною підставою конституційно-правової відповідальності завжди є правовий припис, тобто її настання передбачене не релігійними, моральними, політичними або іншими соціальними нормами, а саме нормами права, є наслідком правопорушення, іншими словами, фактичною підставою настання юридичної відповідальності є завжди вчинення правопорушення, притягнення суб'єкта до конституційно-правової відповідальності можливе лише на основі порушення ним конституційно-правової норми, тобто тільки після вчинення конституційного правопорушення (делікту), це зі свого боку яскраво підкреслює її ретроспективний характер;
- вона має чіткий законодавчо встановлений процесуальний характер її реалізації, процедура реалізації конституційно-правової відповідальності визначена на законодавчому рівні;
- пов'язана, як правило, з державно-владною діяльністю, ця ознака також властива і конституційно-правовій відповідальності, оскільки реалізуватися інакше, ніж як через діяльність органів державної влади або органів місцевого самоврядування, вона не може.

Юридична відповідальність має примусовий характер, тобто її реалізація забезпечується примусовою силою держави. Щодо конституційно-правової відповідальності, то її реалізація також підтримується та гарантується державою. Як і інші види юридичної відповідальності, конституційно-правова відповідальність має визначений вид і форму.

Має зовнішню форму, тобто її реалізація не може протікати, наприклад, у

¹ Дашковська О. Конституційна відповідальність: методологічні засади дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. Київ, 2013. № 3. С. 101-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_3_15

свідомості суб'єкта.

Отже, всі вказані вище ознаки притаманні і конституційно-правовій відповідальності, тому з впевненістю необхідно констатувати, що конституційно-правова відповідальність є саме видом юридичної відповідальності. Водночас можна визначити, що конституційно-правова відповідальність має також додаткові, специфічні ознаки (властивості), їх ще можна назвати кваліфікаційні, тому що вони визначають, кваліфікують її саме як окремих та самостійний вид юридичної відповідальності.

Як окремих вид юридичної відповідальності конституційно-правову відповідальність характеризує те, що вона забезпечується примусовою силою держави, що гарантує стабільну, стійку, навіть можна сказати сувору, а також передбачувану її реалізацію. Водночас у певних випадках поряд з державною владою додатковою силою її забезпечення є влада громадянського суспільства, народу. В інших видах юридичної відповідальності такої особливості не спостерігається так чітко, як у процесі реалізації конституційно-правової відповідальності.

Конституційна відповідальність має як багато спільного з іншими видами юридичної відповідальності, так і свої особливості, що виокремлюють її у специфічний вид¹.

Зокрема, В. Мелашенко розглядав ретроспективну відповідальність як відповідальність за минуле, а позитивну – як відповідальну поведінку, відповідальне ставлення особи (органу) до своїх обов'язків, належне виконання своїх обов'язків, підзвітність, юридичну компетентність. Він вважав, що у сфері конституційних відносин домінує саме позитивна відповідальність, а ретроспективна відіграє роль допоміжної, хоча далеко не другорядної відповідальності².

Л. Наливайко визначає конституційно-правову відповідальність як вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права, характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації та санкціями й полягає у примусовому зазнаванні засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкта (позитивний аспект), є найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції³.

На думку В. Погорілка та В. Федоренка, конституційно-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, визначений нормами конституційного права, що передбачає заохочення державою позитивного діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект) або не-

¹ Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

² Мелашенко В. Ф. Конституційно-правова відповідальність. Конституційне право України. Київ, 2000. С. 21.

³ Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. С. 7.

гативну реакцію держави на конституційний делікт, що передбачає зазнавання суб'єктом конституційного правопорушення визначених санкцій у межах чинного конституційного законодавства¹.

Обов'язок сумлінного і відповідального виконання встановлених повноважень не завжди і не повною мірою супроводжується забезпеченням відповідними юридичними санкціями, а відсутність останніх виключає відповідальність. Навпаки, конституційна відповідальність настає тільки тоді й тільки за порушення таких норм, що закріплюють конституційні права й обов'язки, що забезпечені юридичними санкціями.

На переконання В. Годованця та А. Головіна, конституційна відповідальність є особливим видом соціальних відносин, що мають складний політико-правовий характер і настають за конституційне правопорушення (делікт).

Узагальнюючи наведені дефініції, конституційно-правову відповідальність можна визначити як самостійний вид юридичної відповідальності, що передбачає заохочення суспільством і державою позитивного діяння чи поведінки суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект), або негативну реакцію держави на конституційний делікт (правопорушення) в порядку, встановленому Конституцією та законами України².

Під позитивною (проспективною) відповідальністю розуміють конституційно-правову відповідальність, яка існує ще до вчинення правопорушення або незалежно від його вчинення; це відповідальність за правомірну діяльність.

Конституційно-правова відповідальність має загальні та особливі ознаки, що визначають особливості її правової природи.

До **загальних ознак** можна віднести такі: вона є видом соціальної відповідальності; конституційно-правова відповідальність має позитивне (проспективне) і негативне (ретроспективне) значення; конституційно-правова відповідальність є наслідком конституційного делікту; вона є інститутом відповідної галузі права тощо.

До **особливих ознак** конституційно-правової відповідальності належать:

- має конститууючий (системоутворюючий) характер, тобто визначає загальні принципи для інших видів юридичної відповідальності;
- відповідно до особливостей предмета конституційно-правового регулювання має чітко виявлений політичний характер, оскільки відповідальність настає за порушення суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням влади в державі;
- передбачає конституційні санкції як міру юридичної відповідальності;
- специфічність підстав конституційно-правової відповідальності: підс-

¹ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс. Київ: Юрид. думка, 2006. С. 518–519.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

тавою ретроспективної відповідальності є юридичний факт конституційного делікту, а проспективної – юридичний факт набуття статусу суб'єкта конституційно-правової відповідальності;

➤ суб'єктами конституційно-правової відповідальності можуть бути лише орган публічної влади або його посадова особа (об'єднання громадян, державні органи й органи місцевого самоврядування);

➤ є функціональним інститутом конституційного права, що об'єднує сукупність конституційно-правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері проспективної та ретроспективної юридичної відповідальності деліктоздатних суб'єктів за порушення норм, конституційного права України;

➤ конституційно-правова відповідальність є важливим елементом механізму правового захисту і охорони Конституції України та чинного конституційного законодавства;

➤ конституційно-правова відповідальність є гарантією всіх основних інститутів конституційного права – об'єктів конституційно-правової відповідальності;

➤ джерелами конституційно-правової відповідальності є не тільки норми Конституції України, але й всі інші конституційно-правові норми, об'єктивовані в системі чинного конституційного законодавства;

➤ характерні особливі процесуальні форми реалізації. В окремих випадках процедура конституційно-правової відповідальності регулюється комплексом конституційних та інших галузевих норм чинного законодавства.

Форми конституційно-правової відповідальності можуть бути **класифіковані** за різними підставами – **за суб'єктами відповідальності** (орган державної влади, орган місцевого самоврядування, посадова особа, політична партія, громадська організація тощо), **характером санкцій** (попереджувальні, правовідновлювальні, штрафні тощо), **суб'єктами застосування санкцій** (парламент, президент, глава уряду, суд тощо) та ін.

Докладне уявлення про форми конституційно-правової відповідальності дає розрізнення їх за характером негативних наслідків санкції, які можна узагальнити до трьох основних **видів**: дострокове припинення повноважень органів публічної влади, їхніх посадових осіб та депутатів; скасування, зупинення чи недопущення дії актів органів публічної влади та їхніх посадових осіб; встановлення обмежень щодо реалізації окремих конституційних прав і свобод суб'єктами конституційного права.

Функції конституційно-правової відповідальності можна визначити як основні напрямки її впливу на поведінку людей та суспільно-правові відносини, які виникають у сфері дії норм конституційного права; цілеспрямовані засоби реалізації та захисту конституційних норм, а також досягнення мети конституційної відповідальності; головні напрямки юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку, державної дисципліни і виховання суб'єктів конституційно-правових відносин, що скоїли чи можуть скоїти конституційно-правовий делікт.

Види функцій конституційної відповідальності: правоорієнтована, попереджувальна (превентивна), організуюча (установча), обмежувальна, правоохоронна, стимулююча (активізуюча), регулятивна (інтегративна), правозабезпечувальна, репресивно-каральна, сигналізаційна (інформаційна), правовиховна (профілактична), дисциплінуюча, правозахисна, політична (ідеологічна).

Конституційне правопорушення (делікт) – це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на конституційний лад та його інститути, за вчинення якого передбачена конституційно-правова відповідальність.

На думку дослідника А. Пащенко, конституційний делікт характеризується як таке діяння (дія або бездіяльність) учасника конституційних правовідносин, що порушує позитивний конституційний припис, відхиляється від конституційної моделі належної поведінки. Тобто це таке діяння, в основі якого лежить неналежна поведінка суб'єкта, що суперечить нормам права; це завжди негативний бік моралі¹.

Під конституційним деліктом, з погляду О. Батанова, розуміється діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта конституційної відповідальності як учасника конституційних правовідносин, яке не відповідає очікуваній поведінці і тягне за собою застосування заходів конституційної відповідальності². Автор зазначає, що про конституційний делікт слід говорити у разі правопорушень не тільки конституційних норм, але й загальновизнаних принципів та норм міжнародного права і чинних міжнародних договорів.

Інші дослідники (Л. Наливайко, М. Беляєва) визначають конституційний делікт як суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), яке посягає на основи конституційного ладу, організацію публічної влади, права і свободи людини і громадянина, за вчинення якого передбачені заходи конституційно-правової відповідальності³.

За сутністю конституційний делікт є суспільно небезпечним посяганням на цінності, що охороняються конституційним правом, через вчинення або загрозу вчинення їм шкоди. За змістом він є винним діянням суб'єкта конституційно-правової відповідальності, що посягає на конституційний лад та його інститути.

За формою конституційний делікт є протиправною дією або бездіяльністю, за вчинення якої передбачена конституційно-правова відповідальність.

Для конституційного делікту властиві усі **загальні ознаки** правопорушення, які характерні й для інших видів правопорушень: суспільна небезпечність,

¹ Пащенко А. Конституційний делікт як підстава конституційної відповідальності. *Юридический вестник*. 2002. № 1. С. 86-89.

² Баймуратов М. А., Батанов А. В. Курс конституционного права Украины. Общая часть: Основы теории конституционного права. Харьков: Одиссей, 2008. 672 с.

³ Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. авторів; за заг. ред. Л.Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.

протиправність, винність, караність. Він також є діянням (дією або бездіяльністю), яке вчинене деліктоздатним суб'єктом. Проте ці ознаки у конституційному делікті мають свої особливості, які свідчать про своєрідність його як самостійного виду правопорушення.

Конституційний делікт є юридичним фактом, внаслідок якого виникають відносини конституційно-правової відповідальності й, одночасно, підставою конституційно-правової відповідальності.

Саме з моменту вчинення конституційного делікту у правопорушника виникає обов'язок зазнати мір конституційно-правової відповідальності, які передбачені санкцією порушеної норми, і понести несприятливі наслідки, а у суб'єкта, який є інстанцією конституційно-правової відповідальності, з'являється право і обов'язок притягнути його до конституційно-правової відповідальності.

Отже, між інстанцією конституційно-правової відповідальності та правопорушником (деліквентом) виникають правовідносини конституційно-правової відповідальності. Це правовідносини нерівноправних сторін – відносини, які засновані на державному (або прирівняному до нього суспільному) примусі, елементами якого є взаємні права і обов'язки.

Склад конституційного правопорушення, що є підставою для притягнення до конституційно-правової відповідальності, має такі елементи.

Основними елементами складу конституційно-правової відповідальності є: об'єкт, суб'єкт, зміст конституційно-правової відповідальності та юридичний факт конституційного делікту.

Об'єкт конституційного делікту загалом тотожний об'єкту конституційних правовідносин. Це ті цінності, які утворює та захищає конституційне право, а також унормовує Конституція України, інші акти чинного конституційного законодавства. Зокрема, йдеться про такі об'єкти конституційно-правової відповідальності як людина, її життя і здоров'я, права та свободи, верховенство права і демократія, публічна влада Українського народу та Української держави, територіальних громад тощо.

Система суб'єктів, наділених конституційною деліктоздатністю (деліквентів), не може повністю ототожнюватися із системою суб'єктів конституційних правовідносин.

До них належать лише ті суб'єкти таких правовідносин, які наділені конституційною деліктоздатністю. У цьому сенсі навряд чи доцільно відносити до суб'єктів конституційно-правової відповідальності, навіть у її ретроспективному аспекті, основні суб'єкти публічної влади у державі – народ України, територіальні громади, громадянське суспільство, національні меншини тощо. Адже Конституція та закони України не визначають форм, процедури і санкцій конституційно-правової відповідальності за цими суб'єктами.

Суб'єктами конституційно-правової відповідальності є передусім Українська держава, яка, наприклад, відповідає перед своїми громадянами в Європейському суді з прав людини у разі порушення їх основоположних прав, органи

державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, політичні партії та інститути громадянського суспільства, громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні й релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства. До числа суб'єктів конституційної відповідальності слід також віднести громадян України, іноземців, осіб без громадянства та біженців, які законно перебувають на території України.

Зміст деліктних конституційно-правових відносин визначається суб'єктивними правами та юридичними обов'язками деліквентів. Йдеться насамперед про визнання за ними права на судовий захист. Щодо обов'язків, то це, передусім, обов'язок нести юридичну відповідальність за конституційний делікт.

Важливим елементом деліктних конституційно-правових відносин є і юридичні факти – передбачені чи санкціоновані конституційно-правовою нормою причини або наслідки діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, або дії (вплив) об'єктивних обставин, що зумовлюють виникнення, зміну та припинення конституційного делікту.

Об'єктивною стороною правопорушення є протиправна поведінка суб'єкта, що не відповідає нормам конституційного права. У деяких складах конституційних правопорушень передбачається необхідність доведення факту настання шкоди та наявності причинного зв'язку між ним та порушенням норми.

Об'єктивна сторона характеризує конституційний делікт ззовні, тобто розкриває саме діяння і ті наслідки, з якими пов'язані збитки, завдані об'єкту конституційного делікту. Необхідно також враховувати спосіб скоєння конституційного делікту.

Важливим елементом об'єктивної сторони є протиправність¹. У юридичній літературі, як відомо, протиправними визнаються ті діяння, які виходять за межі належної поведінки. Така потреба є одночасно і заборонаю неналежної поведінки.

Заборона тих чи інших діянь здійснюється державою шляхом встановлення юридичних санкцій у разі їх скоєння. Протиправність слугує юридичним вираженням небезпеки чи шкідливості правопорушень для суспільства. Стосовно конституційних деліктів, то суспільна шкідливість деяких з них, як зазначалося раніше, підвищується до рівня суспільної небезпеки². Отже, об'єктивна сторона розкриває саме діяння і наслідки, завдані об'єкту конституційного делікту.

Як зазначає А. Пащенко, об'єктивна сторона конституційного делікту характеризується протиправністю діяння органу державної влади, яке було нас-

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Україна. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Лучин В. О. Конституционные деликты. *Государство и право*. 2000. № 1. С. 12-19.

лідком настання певного шкідливого результату. Протиправними можуть бути як дія, так і бездіяльність органу державної влади. Прикладами протиправних діянь можуть слугувати видання нормативного акта, який не відповідає державному законодавству, нецільове витрачання бюджету тощо. Неправомірною бездіяльністю слід вважати невиконання (неналежне виконання) главою держави своїх обов'язків тощо. За словами науковця, об'єктивна сторона конституційного делікту полягає в неналежній поведінці, тобто поведінці, яка відхиляється від вимог конституційно-правових положень. Можна виділити три основні варіанти таких відхилень: по-перше, це незастосування конституційно-правової норми; по-друге, її неналежне застосування, що може виявитися в недостатньо ефективній реалізації розпоряджень норми або у використанні одного з можливих способів поведінки на шкоду іншим; по-третє, конституційно-деліктним слід, безумовно, визнати пряме порушення конституційно-правової норми¹.

З цього випливає, що об'єктивна сторона конституційного делікту полягає в неналежній поведінці, тобто поведінці, яка виходить за межі дозволеного, суперечить загальним принципам.

Інакше кажучи, конституційний делікт має місце у випадках, коли державно-владні суб'єкти здійснюють свої повноваження протиправно, неповно, а також тоді, коли їх діяльність не досягає поставленої мети, є неефективною. Тобто зазначеним деліктом є протиправна дія (або бездіяльність) органів державної влади, наслідком якої буде певний шкідливий результат.

Отже, об'єктивна сторона конституційно-правового делікту – це активні дії правопорушника або ж протиправна бездіяльність, яка характеризується невиконанням обов'язків, неналежним виконанням цих обов'язків, покладених на суб'єкта. Об'єктивна сторона конституційного делікту є протиправною поведінкою суб'єкта, яка не відповідає нормам конституційного права. Вона характеризує конституційний делікт ззовні, тобто розкриває саме діяння і ті наслідки, з якими пов'язані збитки, завдані об'єкту конституційного делікту.

Суб'єктивна сторона конституційного делікту відображає психічний стан суб'єкта стосовно діяння, яке не відповідає належній поведінці і його наслідкам². Психічне ставлення може виражатися в одній з форм вини: намір або необережність. Намір, як відомо, означає, що особа, яка скоїла діяння, що не відповідає належній поведінці, усвідомлювала його характер, передбачала його шкідливі наслідки і бажала чи підсвідомо допускала їх настання.

Необережність має місце тоді, коли особа передбачила можливість настання шкідливих наслідків свого діяння, однак без достатніх підстав самовпевнено розраховувала на їх запобігання чи не передбачала можливості настання таких наслідків, але повинна була чи могла їх передбачати. Конституційні делікти можуть бути здійснені як з наміру, так і з необережності. Склад багатьох

¹ . Пашенко А. Фактичні та юридичні підстави конституційної відповідальності. *Право України*. 2002. № 5. С. 126-130.

² Лучин В. О. Конституционные деликты. *Государство и право*. 2000. № 1. С. 12-19.

конституційних деліктів передбачає, що вони можуть бути здійснені тільки у формі наміру, наприклад, заволодіння владою чи присвоєння владних повноважень, перевищення повноважень тощо. Разом із наміром суб'єктивну сторону характеризують такі факультативні ознаки, як мотив та мета. Мотивом є усвідомлена спонука особи, що викликала в неї намір вчинити злочин.

Мета – це уявлення про бажаний результат, досягти якого прагне особа, що вчиняє суспільно небезпечне діяння. Отже, суб'єктивна сторона характеризує внутрішній стан людини під час дії, під час скоєння конституційно-правового делікту. Це внутрішнє психічне ставлення суб'єкта до вчиненого ним протиправного діяння і його наслідків. Особливістю конституційно-правових деліктів є те, що в законодавстві відсутній чітко сформульований склад багатьох правопорушень. Відсутність чітких підстав і порядку притягнення до конституційно-правової відповідальності залишають велике поле для власного розсуду суб'єкта, який застосовує міри відповідальності, створює ґрунт для зловживань.

Процесуальний порядок притягнення до конституційно-правової відповідальності теж відрізняється фрагментарністю і розрізненістю нормативного оформлення, великою кількістю прогалін. Так, наприклад, відсутній строк давності притягнення до конституційно-правової відповідальності, відсутня процедура оскарження застосування мір конституційно-правової відповідальності та відміни неправомірних рішень. Це є суттєвими прогалинами чинного конституційного законодавства, яку необхідно ліквідувати шляхом прийняття закону про конституційно-правову відповідальність.

По-перше, конституційний контроль – невід'ємний елемент правової держави, важливий гарант верховенства Конституції, суттєва перепона на шляху до узурпації влади, умова і показник функціонування політико-правового режиму в межах Конституції.

По-друге, конституційний контроль – обов'язковий компонент механізму поділу влади, призначений для підтримання рівноваги; арбітр у конфліктах між гілками влади: законодавчою, виконавчою і судовою, що забезпечує необхідний баланс між владними структурами.

По-третє, конституційний контроль є інструментом подолання і згладжування федеративних суперечностей, а також узгодженостей між державою і територіями з місцевим самоврядуванням.

По-четверте, конституційний контроль виконує роль найбільш ефективного механізму захисту особи від влади, є засобом забезпечення основних (конституційних) прав і свобод людини й громадянина, чинником перетворення Конституції на чинне право.

По-п'яте, інститут конституційного контролю, особливо після Другої світової війни – це спроба подолати суперечності між позитивним і природним правом, поєднати юстицію, яка застосовує закон, з юстицією, яка ґрунтується на нормах права справедливості, а також створити нову стабільну конституційну основу влади.

З таких позицій очевидною є важливість ретельного аналізу здобутків, досягнутих конституційною наукою і державно-правовою практикою зарубіжних країн у справі правового регулювання форм організації та діяльності конституційного контролю. Отже, теоретична і практична потреба дослідження зарубіжного конституційного контролю в його європейському варіанті є цілком очевидною, що також зумовлено:

а) відсутністю комплексних вітчизняних досліджень з проблем конституційного контролю;

б) необхідністю вдосконалити конституційний контроль в Україні, беручи до уваги позитивний досвід організації та діяльності конституційного контролю в зарубіжних країнах;

в) завданням подальшого розвитку конституційної теорії з урахуванням нових явищ і процесів, характерних для сучасної практики зарубіжного конституціоналізму;

г) необхідністю підвищення науково-теоретичного рівня викладання конституційного (державного) права зарубіжних країн, забезпечення розширення знань і формування у студентів глибоких й об'єктивних поглядів на особливості конституційно-правових інститутів демократичного спрямування.

Конституційний контроль є будь-якою формою перевірки на відповідність конституції актів та дій органів публічної влади, а також громадських об'єднань, що здійснюють публічні функції або створені (формально і/або фактично) для участі у здійсненні публічної влади¹.

У юридичній літературі є різні визначення цього поняття. Наприклад, М. Нудель вважає, що конституційний контроль (нагляд) – це перевірка законів на відповідність їх конституції². А. Бланкенагель дає визначення конституційного контролю як діяльності, що полягає в обмеженні влади і вирішенні конфліктів³. В. Шаповал трактує конституційний контроль як діяльність судів загальної або конституційної юрисдикції або так званих несудових органів, спрямовану передусім на вирішення питань конституційності правових актів⁴.

Навіть з наведених визначень конституційного контролю, яким притаманне авторське бачення його характерних ознак, можна виокремити два підходи до його розуміння.

---

¹ Кельман М. С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 19 с.

² Нудель М. А. Конституционный контроль в капиталистических странах. Москва, 1968. 224 с.

³ Бланкенагель А. Теория и практика конституционного контроля в ФРГ. *Советское государство и право*. 1989. № 1. С. 102-109.

⁴ Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс. Київ, 2010. 464 с.

У широкому розумінні конституційний контроль – це діяльність компетентних органів державної влади з перевірки, виявлення, визначення та усунення невідповідності нормативних актів Конституції.

У вузькому – це діяльність судових і квазісудових органів із вирішення питань конституційності нормативних та інших актів.

Суб'єктами конституційного контролю можуть бути фізичні та юридичні особи, а також державні органи, що мають право запиту про конституційність того чи того акта. Коло суб'єктів конституційного контролю встановлюється законодавством і наглядовою практикою відповідної країни.

Об'єктами конституційного контролю можуть бути конституційні, органічні та ординарні закони, поправки до конституції, парламентські регламенти, нормативні акти виконавчих органів державної влади. Конституційні або органічні закони можуть мати вищу юридичну силу, ніж звичайні закони. Перевірка звичайних законів на несуперечність органічним законам входить у цьому разі в поняття конституційного контролю. В цей час закони, прийняті шляхом референдуму, перевірки на конституційність звичайно не підлягають, оскільки являють собою безпосередній прояв народного суверенітету.

Конституційний контроль може бути класифікований за такими критеріями:

– за часом здійснення: попередній (превентивний, попереджувальний) і наступний (репресивний) конституційний контроль. Під час попереднього контролю акт перевіряється до його набрання чинності, наступний контроль поширюється на акти, які набули чинності. Конституційний Суд України здебільшого здійснює наступний контроль. Попередній конституційний контроль здійснюється ним лише під час надання висновку щодо відповідності Конституції України міжнародним договорам України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, і надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України;

– за правовими наслідками: консультативний і постановний конституційний контроль;

– за обов'язковістю проведення: обов'язковий і факультативний конституційний контроль. Під час обов'язкового конституційного контролю правовий акт чи діяльність відповідних органів повинні бути перевірені Конституційним Судом на конституційність з огляду на пряму вказівку на це в законодавстві. Факультативний конституційний контроль полягає не в обов'язковості, а в можливості здійснення відповідної перевірки;

– за способом проведення: абстрактний і конкретний конституційний контроль. Абстрактний контроль означає перевірку конституційності акта поза зв'язком з конкретною справою. Конкретний контроль здійснюється Конституційним Судом України під час розгляду конституційної скарги. У решті випадків використовується абстрактний конституційний контроль;

– за підставами перевірки конституційності актів: конституційний контроль змісту актів (матеріальний контроль), за формою акта і способу його ухвалення (формальний контроль). Матеріальний контроль означає перевірку відповідності конституції змісту акта.

Під час формального контролю перевіряється дотримання конституційних вимог щодо процедури видання акта (чи входило видання акта в компетенцію органу, який видав, чи дотримані процедурні правила, чи в належній формі виданий акт).

Різновидом конституційного контролю є судовий конституційний контроль. На думку Б. Ебзеева, судовий конституційний контроль – це офіційна діяльність спеціально уповноваженого Конституцією і прийнятими на її розвиток законами та іншими актами органу (органів), що здійснюється за допомогою особливої процедури з метою захисту основ конституційного ладу, основних прав і свобод людини й громадянина, забезпечення верховенства і прямої дії Конституції на всій території держави, запобігання появі у правовій системі неконституційних актів, офіційного тлумачення Конституції.

Наведені дефініції суттєві, однак вони, на наш погляд, не розкривають усього змісту та особливостей судового конституційного контролю, форм і основних стадій його здійснення. Державні органи створюються державою для здійснення її певних функцій, а отже, їх діяльність завжди є офіційною, а тому введення терміна «офіційна діяльність» у поняття «судовий конституційний контроль» не виправдане. Судовий конституційний контроль можна визначити як діяльність компетентних судових та/або спеціалізованих судових органів щодо перевірки, оцінки, визначення відповідності законів, інших нормативно-правових актів Конституції і вирішення питання про їх застосування або щодо їх конституційності, яка здійснюється у формі судочинства і спрямована на забезпечення правової охорони Конституції, встановлених нею основ конституційного ладу, прав і свобод людини й громадянина, конституційної законності.

В Україні судовий конституційний контроль здійснюють Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції відповідно до встановлених повноважень. Для більш повної його характеристики, розкриття особливостей, сутності конституційний контроль прийнято класифікувати за певними критеріями: абстрактний та конкретний; попередній (превентивний) та наступний (репресивний); обов'язковий та факультативний; універсальний та обмежений; повний та частковий; внутрішній та зовнішній; матеріальний та формальний; постановляючий та консультативний.

За обов'язковістю проведення він є обов'язковим і факультативним.

У першому випадку конституційний контроль здійснюється щодо законопроектів про внесення змін до Конституції України, що передбачено ст. 159 Конституції України, якою опосередковано визначено і повноваження Конституційного Суду України стосовно надання висновків щодо таких за-

конопроектів. За змістом цієї статті Верховна Рада України може розпочати розгляд законопроекту про внесення змін до Конституції України лише за наявності висновку Конституційного Суду України.

Водночас питання про момент надання висновку стосовно законопроекту про внесення змін до Конституції України залишається дискусійним. Правильне визначення його дасть змогу оптимізувати роботу Верховної Ради України та Конституційного Суду України з розгляду відповідних питань, а також конституційну парламентську процедуру – встановлений Конституцією та законами України порядок здійснення Верховною Радою України повноважень щодо внесення змін до Конституції України. Вона є самостійною, оскільки ст. 85 Конституції України виокремила повноваження Верховної Ради України вносити зміни до неї й окремо передбачила її повноваження щодо прийняття законів.

При цьому Основний Закон України не тільки установив таке повноваження, а й визначив межі та порядок його реалізації.

Це означає, що положення Конституції України, якими регулюється порядок розгляду інших питань, зокрема законодавчої парламентської процедури, не можуть застосовуватися під час розгляду законопроектів на всіх стадіях конституційної парламентської процедури.

Для встановлення конкретного моменту надання Конституційним Судом України висновку стосовно законопроекту про внесення змін до Конституції України необхідно визначити мету запровадження обов'язкового, попереднього конституційного контролю змін до Основного закону України, тобто застосувати теологічний спосіб тлумачення.

Метою є збереження найважливіших конституційних цінностей: непорушності прав і свобод людини й громадянина, що виключає можливість їх скасування чи обмеження, незалежності й територіальної цілісності, а також забезпечення стабільності Основного закону України як основного джерела права національної правової системи, недопущення внесення змін до нього в умовах воєнного і надзвичайного стану та верховенство права.

Ця мета може бути досягнута у разі надання висновку щодо законопроекту на завершальній стадії конституційної парламентської процедури перед прийняттям його як закону. Формально висновок Конституційного Суду України можна вважати правовою підставою розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України Верховною Радою України, і наступні зміни до нього не потребують повторного за своєю суттю висновку, адже Конституція України цього не передбачає.

Законопроект розглядається за певним реєстраційним номером, зазначеним у висновку Конституційного Суду України, і за цим номером він буде прийнятий як закон. За змістом статті 159 Конституції України має надаватися один висновок стосовно одного такого законопроекту. Якщо висновок буде надаватися лише один раз до початку розгляду законопроекту, тоді втрачається сенс у конституційному контролі.

За такого підходу акцент переноситься на дотримання вимог Конституції України в первісному варіанті законопроекту, а в процесі розгляду можна буде вносити до нього будь-які зміни, у тому числі заборонені нею.

Головним повноваженням органів конституційного контролю є оцінка законодавчих актів, тобто перевірка нормативно-правових актів на предмет їх конституційності. Перевіряючи відповідність акта конституції, орган конституційного контролю оцінює насамперед зміст і форму акта, порядок прийняття акта та його введення в дію, належність акта до компетенції органу, що його видав. До повноважень органів конституційного контролю належать також офіційне тлумачення конституції і законів, визначення відповідності основному закону міжнародних договорів, питання розмежування компетенції між федерацією та її суб'єктами у федеративній державі, вирішення спорів між вищими органами державної влади, здійснення процедури щодо дострокового припинення повноважень президента, здійснення контролю щодо відповідності конституції статутних і програмних документів політичних партій та їх фактичної діяльності та інші питання.

За змістом перевірки конституційний контроль може бути матеріальним і формальним. Обсяг матеріального контролю встановлений ст. 157 Конституції України і включає заборону внесення змін, які передбачають скасування чи обмеження змісту та обсягу прав і свобод людини й громадянина, спрямованих на ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності, а також заборону внесення змін в умовах воєнного або надзвичайного стану. Надзвичайний стан не можна розглядати формально як умови, передбачені законом. Суть цього обмеження полягає у внесенні змін до Конституції України в умовах політичної та економічної стабільності у державі. Якщо ж фактично у державі відбувається революція, масові виступи проти влади, то це вже є надзвичайним станом, хоча відповідного рішення й не прийнято. За таких умов позитивний висновок щодо законопроекту не може надаватися.

Не виключається можливість безпідставного запровадження надзвичайного стану з метою недопущення внесення змін до Конституції України. Відповідне рішення не є безумовною підставою для надання негативного висновку щодо законопроекту і може бути визнане неконституційним згідно зі ст. 61 Закону України «Про Конституційний Суд України» під час його розгляду. Формальний попередній контроль здійснюється в межах, встановлених статтею 158 Конституції України, яка передбачає часові обмеження щодо внесення та розгляду проєктів законів про внесення змін до Конституції України.

Вона допускає повторне внесення законопроекту не раніше ніж через рік з дня неприйняття парламентом закону стосовно таких змін та забороняє неодноразово змінювати ті самі положення Конституції України Верховною Радою України протягом строку своїх повноважень.

За змістом вказаної статті не можуть подаватися кілька законопроєктів,

що передбачають внесення однакових змін незалежно від їх кількості.

При цьому законопроект розглядається як єдиний, цілісний документ, що не містить змін, які є в іншому законопроекті, який розглядався і не був прийнятий як закон. Це означає, що до розгляду Верховна Рада України може допускати лише законопроекти, які не містять однакових змін навіть одного положення, незалежно від його змісту, сутності, значущості. Недотримання цього правила нівелює вимоги статті 158 Конституції України, її спрямованість на забезпечення стабільності, принципу правової визначеності, обмеження тривалості, а то й безперервності розгляду питань внесення змін до Конституції України. Проведення наступного формального конституційного контролю через значний проміжок часу породжує низку проблем щодо регулювання правових наслідків визнання неконституційним закону про внесення змін до Конституції, особливо коли ним змінювався механізм здійснення державної влади чи діяльності органів місцевого самоврядування. Визнання такого закону неконституційним – втрата ним чинності. Логічним буде відновлення попередньої редакції положень Основного закону України. Однак питання правового регулювання перехідного періоду за автоматичної втрати чинності законом, визнаним неконституційним, без відповідного застереження у рішенні залишаються відкритими, зокрема щодо обсягу та строків повноважень органів державної влади, порядку їх формування.

Вони мають вирішуватися з дотриманням конституційних принципів суверенітету народу, верховенства права та його складової – принципу правової визначеності, засад здійснення державної влади.

Порядок застосування нових чи відновлених положень Конституції України встановлюється в Перехідних положеннях, прийняття яких є прерогативою органу, компетентного вносити зміни до Конституції. Тобто ці питання мають вирішуватися шляхом внесення змін до Основного закону України, що потребує певного часу.

Тому за наявності прогалини у правовому регулюванні Конституційний Суд України має зробити відповідне застереження у рішенні, яким закон про внесення змін до Конституції України визнано неконституційним¹.

Конституційно-правова відповідальність отримує завершення у санкціях. Санкції конституційно-правової відповідальності – це форми і міри її застосування, визначені Конституцією та законами України.

Санкції в конституційному праві є досить різноманітними. Свого часу В. Виноградов на основі узагальнення зарубіжного конституційного досвіду визначав такі види санкцій, як розпуск представницьких органів усіх рівнів; заборона діяльності об'єднань громадян; усунення з посади та/чи позбавлення мандату; відкликання депутатів всіх рівнів виборцями; позбавлення громадянства (ст. 4 Конституції Греції); позбавлення державних нагород і поче-

¹ Чушенко В. І., Заяць І. Я. Конституційне право України : підручник. Київ: Ін Юре, 2007. 488 с.

сних звань; скасування реєстрації; обмеження чи позбавлення суб'єктивних конституційних прав; відмова; покладення додаткового конституційного обов'язку; перехід конституційних повноважень до іншого суб'єкта; оціночні санкції (резолуція недовіри тощо); визнання неконституційним, протиправним; заява заперечення; попередження; визнання юридичного результату недійсним; відміна та/чи скасування правових актів; конституційно-правові санкції процедурного та фінансового змісту.

Об'єднуючою ознакою конституційно-правових санкцій залишається політичний характер і наступні негативні політичні наслідки для суб'єктів, що здійснили конституційний делікт. Очевидно, що санкції як міра конституційно-правової відповідальності передбачені насамперед Конституцією та законами України. Основний Закон не унормовує положень про джерела закріплення відповідних санкцій. Водночас зі змісту п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України про засади цивільної, кримінальної та адміністративної відповідальності вбачається, що й основи конституційно-правової відповідальності визначено у законах України.

Аналіз Конституції та законів України дає підстави виокремити такі види конституційно-правових санкцій: відмова у реєстрації політичної партії (ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні»); втрата депутатського мандату (ст. 79, 81 Конституції України); дострокове припинення повноважень Верховної Ради України (ст. 90, п. 8 ч. 1 ст. 106 Основного Закону); усунення з поста Президента України в порядку імпічменту (п. 10 ст. 85, ст. 111 Конституції України); прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України, наслідком чого є відставка Уряду (ч. 3 ст. 115 Конституції України); припинення Президентом України повноважень Прем'єр-міністра України та його відставка (п. 9 ч. 1 ст. 106 Основного закону); рішення Конституційного Суду України про неконституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів країни, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, що має наслідком їх скасування (ст. 150 Конституції України); скасування Президентом України рішень голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції України та законам України (ст. 118 Основного закону); висловлення обласною чи районною радою недовіри голові відповідної місцевої державної адміністрації (ч. 9 ст. 118 Конституції України); звільнення Верховною Радою Автономної Республіки Крим за погодженням із Президентом України з посади голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим (ст. 136 Конституції України); зупинення органами суду рішень органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України (ст. 144 Конституції України) та ін.

Розрізняють основні та додаткові конституційні санкції. Наприклад, ст. 111 Конституції України передбачає такі санкції у вигляді усунення Президента України з поста Верховною Радою України у порядку імпічменту

(основна санкція), а ст. 105 чинного Основного закону визначає додаткову санкцію – позбавлення звання Президента України в разі усунення його з поста в порядку імпічменту. Велику кількість конституційних санкцій містять і чинні закони України. Наприклад, такими санкціями є: відмова у реєстрації політичної партії (ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні»); відкликання виборцями обраного ними депутата місцевої ради (розд. V Закону України «Про статус депутатів місцевих рад»); дострокове припинення за рішенням місцевого референдуму повноважень сільського, селищного, міського голови (ч. 2 ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»); скасування Президентом України актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим (ч. 8 ст. 52 Закону України «Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим») тощо.

Дослідження санкцій конституційно-правової відповідальності зумовлює необхідність аналізу юридичної природи такого специфічного та невідомого для України до 2014 р. інституту як інститут люстрації.

Серед вітчизняних вчених і практиків нині триває дискусія стосовно того, чи слід ототожнювати застосування процедури люстрації до посадових осіб державної влади та органів місцевого самоврядування з конституційно-правовою відповідальністю і відповідними санкціями. Чи є люстрація різновидом політичної цензури та політичної відповідальності для високопосадовців, які були основою поваленого недемократичного політичного режиму? **Як відомо, категорія «люстрація» (від лат. *Lustratio* – «очищення через жертвопринесення»)** була відома ще у Давньому Римі. Люстрацією називався сакральний релігійно-магічний обряд, що передбачав обведення жертвних тварин по колу повз воїнів для захисту від хвороб і прощення гріхів кожного та общини загалом. У Середньовіччі під люстраціями розуміли спеціальні ревізії королівських володінь, що здійснювалися спеціально уповноваженими особами з метою оптимізації доходів виділення їх частки на утримання армії.

У сучасному значенні люстрація як обмеження на професію в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також на роботу у сфері освіти, почала застосовуватися після Другої світової війни у державах Західної та Північної Європи щодо колаборантів, які співпрацювали з фашистськими і нацистськими режимами. У 1970-80-х рр. минулого століття режим політичної люстрації реалізовувався щодо активних функціонерів недемократичних, у тому числі й комуністичних, режимів у країнах Латинської Америки (Аргентина, Бразилія, Нікарагуа, Сальвадор, Чилі й ін.).

Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. інститут люстрації отримав своє нове звучання в конституційному праві низки постсоціалістичних (Албанія, Болгарія, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія та ін.) і пострадянських (Естонія, Грузія, Латвія, Литва) держав, у яких було встановлено обмеження щодо колишніх комуністичних функціонерів (іноді – до всіх членів комуністичних партій), співробітників і агентів комуністичних

спецслужб. В Україні, як і в більшості інших пострадянських республік, за винятком країн Балтії, після розпаду колишнього СРСР 1991 р. люстрацію не було проведено, оскільки новоутворені республіки очолили переважно вихідці із прокомуністичних ВЛКСМ, КПРС і КДБ.

Після Революції Гідності 2014 р. у громадянському суспільстві назріла необхідність законодавчого обмеження участі у державному управлінні високопосадовців режиму В. Януковича. Реагуючи на цей суспільний запит, Верховна Рада України VII скликання прийняла спочатку Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 р., який мав на меті застосування до суддів судів загальної юрисдикції процедур перевірки дотримання ними суддівської присяги. А вже 16 вересня 2014 р. Парламент прийняв Закон України «Про очищення влади», яким було унормовано інститут люстрації та процедуру його застосування¹.

Також пропонуємо розглянути класифікацію за групами санкцій щодо порушення правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування за такими підставами:

– санкції конституційної відповідальності, що передбачають несприятливі наслідки для самих органів (посадових осіб) публічної влади як суб'єктів конституційно-правового порушення статусу суб'єктів місцевого самоврядування;

– санкції конституційної відповідальності, спрямовані на результат (продукт) діяльності органу (посадової особи) публічної влади – виданий ним закон, інший нормативний акт, що порушує правовий статус суб'єктів місцевого самоврядування;

– санкції конституційної відповідальності за порушення правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування у сфері функціонування інститутів громадянського суспільства – виборів, референдуму, функціонування партій та ін.

До першої класифікаційної групи можна віднести: а) покладання на органи публічної влади, їхніх посадових осіб судом обов'язку у встановлений законом термін усунути протиріччя виданих ними актів, що стали причиною порушення прав і обов'язків суб'єктів місцевого самоврядування, Конституції України і нормативних актів, чи примушення до виконання рішення органу місцевого самоврядування; б) припинення повноважень виборної посадової особи місцевого самоврядування внаслідок місцевого референдуму чи уповноваженим на те представницьким органом місцевого самоврядування; в) вираження недовіри населенням чи дострокове примусове припинення повноважень виборних органів місцевого самоврядування, якщо їхніми діями були порушені чи обмежені права територіальної громади чи права і свободи її членів. Така санкція як дострокове припинення повноважень депутата за

---

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

рішенням представницького органу застосовується в цей час тільки в тому разі, якщо стосовно особи, яка є депутатом, набув законної сили обвинувальний вирок суду.

Другу групу видів санкцій конституційної відповідальності¹, становлять конституційні санкції, спрямовані на результат (продукт) діяльності органу (посадової особи) публічної влади, тобто виданий ним закон, інший нормативний акт: а) визнання закону (іншого нормативного акта) чи його частини неконституційним рішенням Конституційного Суду України, якщо таким актом порушені права й законні інтереси суб'єктів місцевого самоврядування; б) визнання судами загальної юрисдикції незаконності будь-яких дій (рішень), що порушують права і свободи громадян – членів територіальної громади, за винятком тих, перевірка яких віднесена законодавством до виняткової компетенції Конституційного Суду України; в) відхилення закону шляхом застосування вето; призупинення дії нормативного акта.

Третю групу видів санкцій становлять конституційні санкції, які застосовуються у сфері функціонування інститутів громадянського суспільства – виборів, референдуму, функціонування партій та ін.: а) скасування своїх рішень (чи рішень відповідних виборчих комісій) виборчою комісією на основі рішення суду в частині реєстрації кандидата в депутати органів місцевого самоврядування, що порушує законодавство про вибори депутатів місцевих рад; б) направлення судом у виборчу комісію вказівки зобов'язати усунути порушення кандидатом у депутати місцевих рад або виборчим об'єднанням норм, визначених відповідними виборчими комісіями, для проведення агітаційної роботи; в) визнання недійсним юридично значущого результату (скасування результатів голосування по виборах депутата в органи місцевого самоврядування чи на посаду голови ради, визнання виборів недійсними, касація повноважень депутата).

Особливий інтерес проблема конституційного контролю загалом, його конституювання, інституціоналізації та функціонування викликає з погляду реалізації Конституції та конституційного законодавства, формування конституціоналізму та проведення конституційної реформи в Україні. Безумовно, в чинній Конституції України вже закладені окремі процедурно-процесуальні засади, які забезпечують реалізацію конституційних положень щодо конституційного контролю та знаходять своє продовження в законодавстві України. З іншого боку, правозастосовна практика свідчить про те, що існує життєва потреба у підвищенні якості та кількісного збільшення процедур, які регламентують реалізацію конституційно-правового статусу суб'єктів конституційного права, зокрема й органів, які здійснюють конституційний контроль, з урахуванням світового досвіду їх функціонування та особливостей вітчизняного конституційного механізму організації публічної

---

¹ Краснікова О. В. Конституційна відповідальність в системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 19 с.

влади.

На жаль, вітчизняна конституційно-правова наука досі не виробила чіткої позиції щодо багатьох проблем сутності, змісту та розвитку конституційного контролю, передусім процесуального забезпечення реалізації Конституції, конституційних прав і свобод людини й громадянина, забезпечення конституційної безпеки та, особливо, застосування заходів конституційно-правової відповідальності. Юридична наука дуже часто реагує на події, які відбуваються у конституційному житті, та відповідні дії влади постфактум, пояснюючи їх шляхом «підгонки» до відповідної ситуації тих чи тих теоретичних моделей. Слід констатувати, що в жодній із вітчизняних монографічних і дисертаційних робіт із загальних питань державного контролю, насамперед, питань конституційного контролю, проблематика щодо співвідношення та взаємодії контролю і конституційно-правової відповідальності не була безпосереднім предметом дослідження. Попри підвищений останніми роками інтерес до проблеми конституційно-правової відповідальності у правовій доктрині України, сучасний стан її наукової розробки характеризується фрагментарністю, певною концептуальною невпорядкованістю та не завжди ґрунтується на єдиній теоретичній і методологічній базі. Доволі рельєфно це проявляється у контексті аналізу процесів здійснення конституційного контролю.

Це свідчить про відсутність у вітчизняній юриспруденції комплексного узгодженого бачення контрольних функцій та повноважень органів публічної влади в аспекті застосування мір конституційно-правової відповідальності та науково обґрунтованих перспектив запровадження відповідних механізмів та перевірених зарубіжною конституційною практикою моделей в Україні. В основі контрольних зв'язків у конституційному механізмі державної влади лежить так звана система стримувань і противаг, що ґрунтується на принципі дотримання суб'єктивних прав і свобод та взаємному контролю гілок влади. Система стримувань і противаг є фактично конституційно-правовим засобом обмеження держави, покликаним не допустити зайвого регулюючого втручання у приватне життя людини. Але, зважаючи на природу держави як політико-правового феномена, варто пам'ятати, що добровільно вона «себе обмежувати» в жодному разі не буде, тому в ролі заборони, що перешкоджає формуванню зловживань державною владою, може бути лише інша влада.

Інакше кажучи, серед заходів, покликаних не допустити зосередження влади в одних руках і як наслідок цього – державного деспотизму, особливе місце посідає правова діяльність, спрямована на розподіл державної влади.

Конституція та система стримувань і противаг покликані ефективно протидіяти будь-якій гілці влади чи політичній силі отримати абсолютну владу. Головне призначення і завдання системи стримування і противаг – забезпечення політичної стабільності та безперервності функціонування державної влади; узгодження дій всіх гілок влади, недопущення кризи діяльності державного механізму. Під системою стримувань і противаг розуміється су-

купність законодавчо закріплених повноважень, форм, методів і процедур, призначених для забезпечення реалізації принципу розподілу влади, недопущення домінування будь-якої гілки влади та досягнення динамічної стабільності між ними.

Найбільш загальними елементами системи стримувань і противаг, які існують у сучасній теорії та практиці конституційного права та використовуються в Україні, є: різні строки функціонування державних органів влади; різні способи формування гілок влади; відкладальне вето Президента щодо прийнятих парламентом законів; інтерпеляція (запити депутата); створення контрольних і слідчих комісій Парламенту; інвеститура (вотум довіри) – при формуванні уряд повинен одержати довіру Парламенту; право промульгації, під яким розуміють дії глави держави з метою визнання та офіційного оприлюднення прийнятого Парламентом закону для забезпечення його чинності та реалізації; інститут контрастигування, за якого акти Президента діють лише за умови скріплення їх підписом Прем'єр-міністра або міністра, відповідального за виконання цього акта; колегіальний характер уряду; конституційно-правова відповідальність вищих державних органів та посадових осіб; порядок відносин між парламентською більшістю та опозицією. У Конституції України передбачені такі інститути системи стримувань і противаг: прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України, яка має наслідком його відставку (ч. 1 ст. 87); усунення Президента України з поста Верховною Радою України у порядку імпічменту (ч. 1 ст. 111); дострокове припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України у визначених Конституцією випадках (ч. 2 ст. 90); право «вето» Президента України щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України (п. 30 ч. 1 ст. 106) та ін.

У сучасній конституційній доктрині майже не викликає дискусій позиція, що конституційно-правова відповідальність – це насамперед, відповідальність органів публічної влади та їх посадових осіб перед народом за неналежну реалізацію тих владних повноважень, які народ як єдине джерело влади їм передав, реальна гарантія проти надмірної концентрації влади та зловживання нею, дієвий правовий механізм, за допомогою якого народ здійснює свій суверенний контроль за владою в державі. Водночас дослідження конституційно-правової відповідальності як гарантії конституційних норм потребує вивчення питання співвідношення та взаємодії конституційного контролю, відповідальності та інших елементів механізму охорони Конституції. Визнання Конституції України загалом і цінностей, передбачених нею, є запорукою правомірної поведінки суб'єктів конституційних правовідносин, елементом функціонування державного механізму та способом вирішення завдань, що стоять перед суспільством у процесі конституційного розвитку (утвердження правової, демократичної, соціальної держави, забезпечення

стабільності конституційного ладу та правопорядку); а також передумовою здійснення волі Українського народу.

Втілення приписів Конституції України у правомірних діях суб'єктів конституційно-правових відносин і є реалізацією її принципів та норм. На думку Л. Бориславського, це забезпечується: а) організацією щодо виконання конституційних положень; б) безпосереднім здійсненням норм конституції шляхом їх використання, дотримання, виконання, застосування; в) застосуванням заходів заохочення, виховання та примусу; г) наглядом та контролем за дотриманням та виконанням норм права. Правоохоронна діяльність спрямована на захист конституційних цінностей, під яким у науці розуміють «сукупність юридичних, організаційних та інших засобів і способів, які використовуються державою для неухильного дотримання режиму конституційної законності, відповідності конституційним нормам і принципам всіх інших правових актів, прийнятих у державі, а також дій органів публічної влади, тобто органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. Захист конституційних цінностей може здійснюватися різними шляхами, у тому числі й через конституційний контроль і конституційний нагляд». Якщо конституційний контроль, зазначає О. Бориславська, є функцією держави щодо забезпечення верховенства її конституції, то поняття «конституційна юрисдикція» позначає діяльність органів державної влади щодо реалізації цієї функції (вузьке значення). Проте конституційний контроль здійснюється, по-перше, відповідними органами держави, по-друге, через повноваження таких органів, по-третє, у певній формі (судовій чи несудовій). Тому поняття конституційної юрисдикції у широкому значенні охоплює як сам орган, так і повноваження та діяльність щодо забезпечення верховенства конституції. Поряд із вирішенням питань щодо неконституційності правових актів, тлумаченням конституції, захистом конституційних прав і свобод, що є основними напрямками діяльності органів конституційної юрисдикції європейських держав, деякі із них виконують й інші функції (зокрема, вирішення компетенційних спорів та інших спорів між федерацією та її суб'єктами, виборчих спорів, притягнення до відповідальності вищих посадових осіб держави тощо), які переважно спрямовані на забезпечення балансу в системі поділу державної влади. Однак особливої уваги у цьому разі набуває процес аксіологізації конституційно-правової відповідальності.

Наприклад, О. Болсунова ціннісними засадами юридичної відповідальності називає такі аспекти:

«1) юридична відповідальність посідає центральне місце в системі різновидів соціальної відповідальності й спрямована на забезпечення правопорядку в суспільстві та застосування заходів негативного примусового характеру до осіб – членів суспільства, які скоїли правопорушення;

2) юридична відповідальність має правовий характер, оскільки різновиди юридичної відповідальності закріплені нормами права та реалізуються за допомогою відповідних актів правозастосування у закріпленому правом по-

рядку;

3) юридична відповідальність має інституційну цінність, що проявляється у тому, що юридичну відповідальність можна розглядати, з одного боку, як самостійний правовий інститут, а з іншого – як складний правовий інститут, що має власну внутрішню структуру;

4) юридична відповідальність має гносеологічну цінність, що заснована на системі поглядів, ідей та положень про негативність наслідків за порушення певних правил;

5) юридична відповідальність має державно-владну цінність, що характеризує її як таку, що походить від держави в особі її органів, які мають відповідні повноваження, що закріплені правовими нормами;

6) юридична відповідальність має каральну цінність, оскільки юридична відповідальність надає змогу засобами покарання виправити та не допустити в подальшому скоєння правопорушень тими особами, які їх скоювали у минулому;

7) юридична відповідальність має правопоновлюючу цінність, що визначає її як засіб поновити порушені права потерпілих від правопорушення суб'єктів»¹.

Виявлення співвідношення контролю і відповідальності дає змогу ставити питання про особливий зміст контролю як гарантії конституційних норм. Конституційний контроль є специфічним інститутом забезпечення принципу верховенства конституції. Конституційний контроль є як спеціалізований механізм, система забезпечення конституції як нормативно-правового акта вищої юридичної сили, різновид контролю як відповідної функції. Отже, конституційний контроль – це діяльність органів держави щодо реалізації принципу верховенства конституції і підтримки режиму конституційної законності за допомогою своїх специфічних методів. Щодо інших видів конституційний контроль визначає в різних зрізах сутність, зміст та основні функції усіх видів контролю соціального. Поряд з тим конституційний контроль детермінує і відносини відповідальності. Відповідальність ґрунтується на результатах контролю, посилює його дієвість і пов'язується з його організаційними формами. У конституційному праві об'єктивний зв'язок відповідальності з контролем знаходить найбільш повне вираження в конституційних та інших нормах, в яких відповідальність органів закріплюється разом з їх підзвітністю, що є найвищим проявом контрольної функції.

Тому для подальшого удосконалення інституту конституційно-правової відповідальності необхідно закріпити чіткий перелік прав та обов'язків посадових осіб органів державної влади і органів місцевого самоврядування та встановити конституційно-правові санкції, які будуть вжиті до порушників у разі неналежного виконання ними своїх обов'язків або в разі зловживання

¹ Болсунова О. М. Сутнісні засади принципів юридичної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 48-52.

ними своїми правами. Адже в демократичній державі має бути не лише баланс повноважень органів публічної влади, а й баланс відповідальності, у тому числі й конституційно-правової, за їх невиконання або ж неналежне виконання. Ефективність здійснення конституційного контролю та реалізації конституційно-правової відповідальності детермінується низкою чинників організаційно-правового та політичного характеру, розвиненою інституційно-правовою системою, яка регулює питання застосування заходів конституційного впливу, у тому числі та насамперед конституційно-правових санкцій. Конституційне право головним чином регулює політичні відносини, а це означає, що конституційно-правова відповідальність має політичний зміст, а її заходи – політичний характер.

Ефективна реалізація конституційного контролю та застосування заходів конституційно-правової відповідальності створюють політико-правові передумови для формування системи відповідального правління, здатного мінімізувати порушення Конституції, гарантувати змінюваність і наступність публічної влади, забезпечити демократизм конституційних процесів. Конституційно-правова відповідальність як відповідальність влади за наявний режим законності в державі є однією з найважливіших форм реалізації конституційного контролю, який є передумовою виникнення відносин конституційно-правової відповідальності. Тож конституційний контроль як інституційна та функціональна форма захисту Конституції, з одного боку, та конституційно-правова відповідальність як інструментальна складова механізму забезпечення конституційної законності та конституційного правопорядку – з другого, у своїй системній єдності та функціональній спрямованості стають не лише ефективним засобом мінімізації конституційних деліктів і захисту конституційних цінностей та державних і суспільних інтересів від посягань, а й сприяють становленню конституціоналізму та правової державності в Україні¹.

Ключові слова: юридична відповідальність, конституційно-правова відповідальність, конституційна відповідальність, державно-правова відповідальність, соціальна відповідальність, політична відповідальність, загальні ознаки конституційно-правової відповідальності, спеціальні ознаки конституційно-правової відповідальності, функції конституційно-правової відповідальності, види функцій конституційно-правової відповідальності, форми конституційно-правової відповідальності, ретроспективна конституційно-правова відповідальність, позитивна конституційно-правова відповідальність, конституційне правопорушення (делікт), юридичний склад конституційного правопорушення, об'єкт конституційного правопорушення, об'єктивна сторона конституційного правопорушення, суб'єкт конституційного правопорушення, суб'єктивна сторона конституційного правопорушення, конституцій-

¹ Батанова Н. М. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність: концептуальні проблеми співвідношення та взаємодії. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 147–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2019_30_19

ний контроль.

1. Вид юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права і характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації, санкціями й полягає у примусовому зазначанні засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкта (позитивний аспект), є найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції – це:

- а) політична відповідальність;
- б) конституційно-правова відповідальність;
- в) моральна відповідальність;
- г) публічна відповідальність;
- д) відповідальність у конституційному праві.

2. Поняття «конституційно-правова відповідальність» та «соціальна відповідальність» співвідносяться так:

- а) «конституційно-правова відповідальність» є більш широким поняттям;
- б) ці поняття є тотожними;
- в) «конституційно-правова відповідальність» є видом соціальної відповідальності;
- г) ці поняття є складовими елементами поняття «юридична відповідальність»;
- д) ці поняття позначають різні види юридичної відповідальності у конституційно-правовій сфері.

3. Поняття «конституційно-правова відповідальність» та «відповідальність у конституційному праві» співвідносяться так:

- а) «конституційно-правова відповідальність» є більш широким поняттям;
- б) ці поняття є тотожними;
- в) ці поняття є складовими елементами поняття «державно-правова відповідальність»;
- г) «конституційно-правова відповідальність» є видом відповідальності у конституційному праві;
- д) ці поняття позначають різні види юридичної відповідальності у конституційно-правовій сфері.

4. Сутність конституційно-правової відповідальності полягає:

- а) в обмеженні здійснення певного виду діяльності суб'єктами конституційно-правової відповідальності;
- б) у позбавленні політичної підтримки;
- в) у позбавленні осіб державно-владних повноважень, зміщенні з посади;
- г) у компенсації шкоди, заподіяної посадовими особами;

д) у догані, суворій догані.

5. *Системоутворюючий (конститууючий) характер конституційно-правової відповідальності полягає у тому, що:*

- а) конституційно-правова відповідальність має розгалужену структуру;
- б) конституційно-правова відповідальність визначає загальні принципи для інших видів юридичної відповідальності;
- в) конституційно-правова відповідальність є функціональним інститутом конституційного права;
- г) конституційно-правова відповідальність утворює інші види юридичної відповідальності;
- д) конституційно-правова відповідальність у поєднанні з політичною відповідальністю утворює специфічну систему юридичної відповідальності.

6. *За формами реалізації конституційно-правова відповідальність поділяється на:*

- а) безпосередню та опосередковану;
- б) позитивну та негативну;
- в) формальну та фактичну;
- г) основну та додаткову;
- д) колективну та індивідуальну.

7. *Позитивний аспект конституційно-правової відповідальності – це:*

- а) безвідповідальність, неналежне виконання обов'язків, юридична некомпетентність;
- б) відповідальна поведінка, відповідальність за належне виконання обов'язків;
- в) обов'язок винного перетерплювати примусове позбавлення певних благ шляхом застосування до нього заходів державного примусу;
- г) вид соціальної і політичної відповідальності за вчинення конституційного правопорушення;
- д) політико-правова відповідальність учасників державно-правових відносин за свої дії, зумовлена оцінкою призначення цих осіб.

8. *Негативний (ретроспективний) аспект конституційно-правової відповідальності – це:*

- а) відповідальна поведінка, відповідальність за належне виконання обов'язків;
- б) обов'язок винного перетерплювати примусове позбавлення певних благ шляхом застосування до нього заходів державного примусу;
- в) безвідповідальність, неналежне виконання обов'язків, вчинення конституційного правопорушення;
- г) вид соціальної і політичної відповідальності за вчинення конституцій-

ного правопорушення;

д) політико-правова відповідальність учасників державно-правових відносин за свої дії, зумовлена оцінкою призначення цих осіб.

9. Функція конституційно-правової відповідальності, в якій виявляється ретроспективний аспект, яка реалізується шляхом заборон і санкцій, – це:

- а) правоохоронна функція;
- б) стимулююча функція;
- в) правозабезпечувальна функція;
- г) онтологічна функція;
- д) регулятивна функція.

10. Функція конституційно-правової відповідальності, в якій виявляється позитивний аспект, що реалізується шляхом добровільної правомірної поведінки суб'єкта:

- а) правоохоронна функція;
- б) стимулююча функція;
- в) правозабезпечувальна функція;
- г) онтологічна функція;
- д) регулятивна функція.

11. Моментом настання позитивної юридичної відповідальності є:

- а) вчинення конституційного делікту;
- б) набрання законної сили рішення суду;
- в) відкриття конституційного провадження;
- г) отримання державними органами та посадовими особами державно-владних повноважень;
- д) прийняття рішення органом конституційного контролю.

12. До форми вираження позитивної конституційно-правової відповідальності належить:

- а) нагляд;
- б) звіт;
- в) притягнення винних до відповідальності;
- г) зміна наявних чинних правовідносин;
- д) припинення наявних чинних правовідносин.

13. Юридичною підставою конституційно-правової відповідальності є:

- б) судові рішення;
- в) правова позиція Конституційного Суду України;
- а) норма права;
- г) провина;
- д) судовий прецедент.

14. Фактична підстава конституційно-правової відповідальності полягає у:

- а) можливості конституційно-правової відповідальності;
- б) дійсності відповідальності;
- в) застосуванні конституційно-правової відповідальності;
- г) здійсненні конституційного правопорушення;
- д) підконтрольності суб'єктів конституційно-правової відповідальності.

15. Рішення компетентного суб'єкта про застосування конкретного заходу конституційно-правової відповідальності – це:

- а) фактична підстава конституційно-правової відповідальності;
- б) процесуальна підстава конституційно-правової відповідальності;
- в) юридична підстава конституційно-правової відповідальності;
- г) матеріальна підстава конституційно-правової відповідальності;
- д) органічна підстава конституційно-правової відповідальності.

16. Процедурно-процесуальна форма реалізації ретроспективної конституційно-правової відповідальності – це:

- а) відносини з приводу створення умов для звітності і підконтрольності суб'єктів конституційно-правової відповідальності;
- б) певний порядок звітності і підконтрольності суб'єктів конституційно-правової відповідальності;
- в) система організаційно-процесуальних відносин з приводу здійснення звітності, підконтрольності суб'єктів конституційно-правової відповідальності;
- г) певний порядок порушення та розгляду питань про відповідальність винних суб'єктів конституційного права, що здійснюється уповноваженими суб'єктами правозастосовної діяльності;
- д) форма притягнення винних суб'єктів до конституційно-правової відповідальності.

17. У науці конституційного права конституційне правопорушення визначається як:

- а) делікт;
- б) злочин;
- в) проступок;
- г) конституційний злочин;
- д) казус.

18. Юридичний факт, що є підставою для конституційно-правової відповідальності:

- а) конституційні відносини;
- б) конституційний делікт;
- в) конституційна дія або подія;

- г) конституційна санкція;
- д) конституційний акт.

19. Деліквентом у конституційному праві є:

- а) апатрид;
- б) злочинець;
- в) біпатрид;
- г) правопорушник;
- д) орган, що застосовує санкції за конституційні правопорушення.

20. Підстава настання «ретроспективної» конституційно-правової відповідальності:

- а) скоєння державної зради;
- б) вихід з громадянства;
- в) скоєння конституційно-правового делікту;
- г) рішення Конституційного Суду України;
- д) указ Президента України.

21. До елементів юридичного складу конституційно-правового делікту належать:

- а) спеціальний суб'єкт, об'єкт, об'єктивна сторона;
- б) суб'єкт, об'єкт, юридичний факт;
- в) суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, юридичний факт;
- г) суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона;
- д) суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона, юридичний факт.

22. За суб'єктом конституційно-правова відповідальність класифікується на:

- а) індивідуальну та колегіальну;
- б) позитивну та негативну;
- в) формальну та фактичну;
- г) основну та додаткову;
- д) безпосередню та опосередковану.

23. Суб'єкт конституційного права не несе відповідальності:

- а) перед українським народом;
- б) перед Верховною Радою України;
- в) перед Президентом України;
- г) перед іноземцями, біпатридами, апатридами;
- д) перед громадянами України.

24. Основним суб'єктом конституційно-правової відповідальності є:

- а) народ;
- б) індивід;
- в) державні органи;
- г) громадяни;
- д) громадські організації.

25. До елементів суб'єктивної сторони конституційного правопорушення належить:

- а) діяння;
- б) мета;
- в) наслідки;
- г) спосіб;
- д) думка.

26. Форма зовнішнього вираження конституційного правопорушення – це:

- а) об'єкт правопорушення;
- б) об'єктивна сторона правопорушення;
- в) суб'єктивна сторона правопорушення;
- г) діяння;
- д) суб'єктивна сторона правопорушення.

27. Об'єктивна сторона конституційно-правового делікту – це:

- а) діяння і ті наслідки, з якими пов'язана шкода, заподіяна об'єкту конституційно-правового делікту;
- б) дія і ті наслідки, з якими пов'язана шкода, заподіяна об'єкту конституційного делікту;
- в) бездіяльність і ті наслідки, з якими пов'язана шкода, заподіяна об'єкту конституційного делікту;
- г) діяння, у результаті якого не спричиняється шкода, але воно є забороненим конституційним законодавством;
- д) нездатність посадових осіб або всього персонального складу державного органу виконати покладені на них обов'язки.

28. Елементом об'єктивної сторони конституційного правопорушення є:

- а) вина;
- б) ціль;
- в) діяння;
- г) суб'єктивне право;
- д) імпічмент.

29. Яка з названих санкцій є мірою конституційно-правової відповідальності:

- а) позбавлення волі;
- б) усунення з посади у порядку імпічменту;
- в) пеня;
- г) сувора догана;
- д) догана.

30. Зовнішня сторона конституційно-правового делікту – це:

- а) існування органу конституційно-правової відповідальності;
- б) існування норми конституційного права, що закріплює обов'язкову поведінку;
- в) порушення вираженої у нормах конституційного права обов'язкової поведінки;
- г) існування закріпленої в нормах конституційного права санкції за скоєння конституційно-правового делікту;
- д) некомпетентність суб'єкта конституційно-правової відповідальності.

31. Заходи конституційно-правової відповідальності застосовуються:

- а) тільки в адміністративному порядку;
- б) у позасудовому порядку;
- в) тільки у судовому порядку;
- г) у судовому та в адміністративному порядку;
- д) за допомогою органів місцевого самоврядування.

32. Конституційно-правова санкція – це:

- а) передбачений конституційно-правовою нормою примусовий захід, що застосовується до іноземців та осіб без громадянства;
- б) міра конституційно-правової відповідальності, що застосовується за здійснення конституційного правопорушення;
- в) рішення компетентного державного органу про застосування конституційно-правової відповідальності;
- г) дозвіл на застосування примусових заходів;
- д) передбачений конституційно-правовою нормою примусовий захід щодо суб'єктів цивільно-правових відносин.

33. За загальним правилом до санкцій конституційно-правової відповідальності не належать:

- а) дострокове позбавлення (зміна) конституційно статусу державних органів, посадових осіб, громадських об'єднань;
- б) обмеження (позбавлення) спеціального чи соціального статусу фізичної особи;

- в) усунення конституційного правопорушення;
- г) компенсація заподіяної моральної чи матеріальної шкоди;
- д) відміна неконституційних актів.

34. *Найбільш поширеною санкцією щодо державного органу, що вчинив конституційний делікт, є:*

- а) розпуск такого державного органу;
- б) притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб такого державного органу;
- в) притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб такого державного органу;
- г) скасування або призупинення дії неконституційного акта;
- д) офіційне визнання роботи такого державного органу незадовільною.

35. *«Санкції нікчемності» щодо санкцій конституційно-правової відповідальності передбачають:*

- а) відміну рішення про прийняття у громадянство;
- б) позбавлення державних нагород та медалей;
- в) визнання актів суб'єктів конституційно-правової відповідальності неконституційними;
- г) вираження недовіри;
- д) позбавлення повноважень депутата.

36. *Порушення суверенітету народу полягає:*

- а) у відмові проведення референдуму;
- б) у відмові призначати референдуму;
- в) в обмеженні права народу здійснювати свою владу;
- г) в обмеженні суб'єктивного права народу здійснювати владу безпосередньо;
- д) в обмеженні прав громадян на формування органів місцевого самоврядування.

37. *Позбавлення народного депутата України обов'язку нести юридичну відповідальність за результати голосування у Парламенті – це:*

- а) індульгенція;
- б) повновладдя;
- в) інвеститура;
- г) імунітет;
- д) привілей.

38. *Нормативне положення «Народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Верховній Раді України та її органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» є частиною:*

- а) депутатського індемнітету;
- б) депутатського імунітету;
- в) депутатського обліку;
- г) депутатського статусу;
- д) прав народного депутата.

39. *Позбавлення звання Президента України в разі усунення його з поста в порядку імпичменту, на думку В. Погорілка та інших, є:*

- а) основною санкцією;
- б) додатковою санкцією;
- в) головною санкцією;
- г) допоміжною санкцією;
- д) фіктивною санкцією.

40. *Орган державної влади, що уповноважений приймати рішення про усунення Президента України з посади глави держави в порядку імпичменту – це:*

- а) Верховна Рада України;
- б) Верховний Суд;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Офіс Президента України;
- д) Конституційний Суд України.

41. *До суб'єктів права на звернення до Конституційного Суду України для вирішення питання про відповідність акта Президента України Конституції України не належить:*

- а) народні депутати України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Верховний Суд;
- г) уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- д) Верховна Рада АРК.

42. *Підставами для застосування процедури імпичменту до Президента України є:*

- а) державна зрада і невиконання обов'язків;
- б) злочин і державна зрада;
- в) невиконання обов'язків або неналежне виконання обов'язків, злочин;
- г) некомпетентність;
- д) вчинення будь-якого правопорушення.

43. *Відповідальність Президента України за вчинення ним державної зради або іншого злочину регулюється:*

- а) ст. 105 Конституції України;
- б) Законом України «Про Президента України»;
- в) у чинному законодавстві відсутня норма права, яка встановлює відповідальність Президента;
- г) ст. 110 Конституції України;
- д) ст. 111 Конституції України.

44. *Яка кількість народних депутатів ініціюють питання про усунення Президента України з поста:*

- а) не менше ніж 221 народний депутат;
- б) не менше ніж 223 народні депутати;
- в) не менше ніж 224 народні депутати;
- г) не менше ніж 225 народних депутатів;
- д) не менше ніж 226 народних депутатів.

45. *Яка кількість парламентаріїв приймають рішення про усунення Президента України з поста:*

- а) не менше ніж 334 парламентарії;
- б) не менше ніж 335 парламентаріїв;
- в) не менше ніж 336 парламентаріїв;
- г) не менше ніж 337 парламентаріїв;
- д) не менше ніж 338 парламентаріїв.

46. *Юридичною підставою усунення Президента з поста у порядку імпичменту є:*

- а) висновок Верховного Суду України;
- б) висновок Конституційного Суду України;
- в) прийняття Верховною Радою України рішення про усунення Президента України в порядку імпичменту;
- г) прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Президенту України;
- д) прийняття Спеціальною тимчасовою слідчою комісією відповідного рішення.

47. *Спеціальна слідча комісія при Верховній Раді України, що проводить парламентське розслідування, має такий склад:*

- а) всі депутати Верховної Ради України;
- б) депутати Верховної Ради України та спеціальний прокурор;
- в) спеціальні слідчі;
- г) депутати Верховної Ради України, спеціальний прокурор та спеціальні слідчі;

д) спеціальний прокурор та спеціальні слідчі.

48. Яким критеріям має відповідати особа, яка під час процедури імпичменту може бути обрана на посади спеціального прокурора, спеціальних слідчих:

а) є громадянином України, який вільно володіє державною мовою, має не менше ніж десятирічний стаж роботи на посаді атестованого прокурора чи слідчого правоохоронних органів України;

б) є громадянином України, який проживає на її території не менше десяти років, який вільно володіє державною мовою, має вищу юридичну освіту, не має судимості;

в) є громадянином України, який проживає на її території не менше десяти років, який вільно володіє державною мовою, має не менше ніж десятирічний стаж роботи на посаді атестованого прокурора чи слідчого правоохоронних органів України, не має судимості;

г) є громадянином України, який проживає на її території не менше десяти років, який вільно володіє державною мовою, має не менше ніж п'ятирічний стаж роботи на посаді атестованого прокурора чи слідчого правоохоронних органів України, не має судимості;

д) є громадянином України, який проживає на її території не менше п'яти років, знає державну мову, має не менше ніж п'ятирічний стаж роботи на посаді атестованого прокурора чи слідчого правоохоронних органів України, не має судимості.

49. Строк провадження процедури імпичменту:

а) 3 місяця з моменту виявлення відповідних підстав;

б) 1 місяць з моменту початку дослідження обставин щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину;

в) 2 місяці з моменту початку дослідження обставин щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину;

г) 1 рік;

д) законодавством не передбачено.

50. Конституційно-правова відповідальність уряду є:

а) лише колегіальною;

б) лише індивідуальною;

в) лише солідарною;

г) як колегіальною, так й індивідуальною або солідарною;

д) відповідальністю голови уряду.

51. Принцип солідарної відповідальності міністрів означає, що:

а) кожен міністр звітує за доручену сферу діяльності;

б) міністри разом несуть відповідальність перед Президентом;

- в) міністри разом звітують перед Верховною Радою України;
- г) кожен міністр несе відповідальність за політику і рішення уряду, навіть якщо він з нею не згоден;
- д) міністр несе відповідальність лише за те рішення уряду, на яке дав свою згоду.

52. Резолюція недовіри Кабінету Міністрів України приймається:

- а) Верховною Радою України;
- б) Президентом України;
- в) Прем'єр-міністром України;
- г) народом України;
- д) Конституційним Судом України.

53. Суб'єкти, які мають право ініціювати відповідальність Кабінету Міністрів України:

- а) Голова Верховної Ради України;
- б) не менше ніж 150 народних депутатів;
- в) Президент України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) 226 народних депутатів.

54. Резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України приймає:

- а) 50 % народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 50 % + 1 народний депутат від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 2/3 народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 1/3 народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 3/4 народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України.

55. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України:

- а) більше одного разу протягом однієї чергової сесії;
- б) більше двох разів протягом однієї чергової сесії;
- в) протягом двох років після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- г) більше трьох разів протягом однієї чергової сесії;
- д) більше одного разу протягом двох чергових сесій.

56. Юридичним наслідком прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України є:

- а) відсторонення Прем'єр-міністра України;
- б) звільнення Прем'єр-міністра України;
- в) імпічмент Прем'єр-міністра України;
- г) відставка Президента України;
- д) відставка Кабінету Міністрів України.

57. Прем'єр-міністр у випадку прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України зобов'язаний подати заяву Президентові України про відставку Кабінету Міністрів України:

- а) у день прийняття такої резолюції;
- б) не пізніше ніж у триденний строк після прийняття такої резолюції;
- в) не пізніше ніж у п'ятиденний строк після прийняття такої резолюції;
- г) не пізніше ніж у десятиденний строк після прийняття такої резолюції;
- д) не пізніше ніж у п'ятнадцятиденний строк після прийняття такої резолюції.

58. Нормативно-правовий акт, що регулює питання про прийняття резолюції недовіри Кабінету Міністрів України:

- а) Закон України «Про центральні органи виконавчої влади»;
- б) Закон України «Про прийняття резолюції недовіри Кабінету Міністрів України»;
- в) Закон України «Про Кабінет Міністрів України»;
- г) Конституція України;
- д) Закон України «Про відставку Кабінету Міністрів України».

59. До форм конституційно-правової відповідальності уряду не належить:

- а) скасування або призупинення дії неконституційного акта;
- б) відправка уряду у відставку;
- в) офіційне визнання роботи уряду або його окремого члена незадовільною;
- г) усунення з посади члена уряду в порядку імпічменту або інших подібних процедур;
- д) застосування адміністративних санкцій до члена уряду.

60. Конституційний контроль в Україні здійснює:

- а) Верховна Рада України;
- б) Президент України;
- в) Генеральна прокуратура України;
- г) Конституційний Суд України;
- д) Верховний Суд.

61. *Ідея конституційного контролю вперше зародилася:*

- а) в Німеччині;
- б) в США;
- в) у Великобританії;
- г) у Франції;
- д) в Іспанії.

62. *Вид конституційного контролю, який означає перевірку конституційності акта або норми поза зв'язком з якою-небудь справою:*

- а) формальний конституційний контроль;
- б) попередній конституційний контроль;
- в) обов'язковий конституційний контроль;
- г) інцидентний конституційний контроль;
- д) абстрактний конституційний контроль.

63. *Система конституційного контролю, що зумовлена особливостями існування так званого загального, прецедентного права:*

- а) європейська;
- б) американська;
- в) латиноамериканська;
- г) континентальна;
- д) мусульманська.

64. *Способами формування органів конституційного контролю в зарубіжних країнах є:*

- а) парламентський та непарламентський;
- б) парламентський та позапарламентський;
- в) парламентський та змішаний;
- г) парламентський, позапарламентський і змішаний;
- д) парламентський, непарламентський і змішаний.

65. *Конституційний Суд України не вирішує питання про конституційність:*

- а) актів Президента України;
- б) актів Кабінету Міністрів України;
- в) правових актів Верховної Ради України;
- г) актів органів місцевого самоврядування;
- д) правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

66. *Рішення про ліквідацію політичної партії приймається:*

- а) Міністерством юстиції України;
- б) Генеральним прокурором України;
- в) Конституційним Судом України;

- г) Верховним Судом;
- д) Адміністративним Судом.

67. Відповідно до Конституції України не знання законів має такі правові наслідки:

- а) полегшує юридичну відповідальність;
- б) звільняє від юридичної відповідальності;
- в) залишаються на розгляд суду;
- г) погіршує становище особи, яка вчинила порушення;
- д) не звільняє від юридичної відповідальності.

68. Згідно зі ст. 61 Конституції України:

- а) «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за різні види правопорушення»;
- б) «особа може бути двічі притягнута до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення»;
- в) «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності за різні види одного і того самого правопорушення»;
- г) «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення»;
- д) «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності за правопорушення».

69. Верховна Рада України достроково припиняє повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявністю:

- а) подання Голови Верховної Ради АРК;
- б) висновку Генеральної прокуратури;
- в) звернень населення АРК (певна кількість);
- г) висновку Конституційного Суду України;
- д) постанови Верховної Ради України, прийнятої на пленарному засіданні.

70. Дострокове припинення повноважень сільських, селищних, міських голів декларується:

- а) ст. 90 Конституції України;
- б) ч. 10 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- в) ст. 115 Конституції України;
- г) ст.ст. 19, 21 Закону «Про громадянство України»;
- д) ст. 79 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні».

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності

народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 18 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- ❖ Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

Спеціалізована література:

1. Аземша І. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 44-47.
2. Балан С. В. Співвідношення політичної та конституційно-правової відповідальності у здійсненні державної влади: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2007. 223 с.
3. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність політичних партій у світлі міжнародного досвіду. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 198-205.
4. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність у контексті взає-

- модії держави та громадянського суспільства. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 102-106.
5. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності: понятійна та видова характеристика. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 211-218.
  6. Батанова Н. М. Співвідношення конституційно-правової відповідальності та політичної відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 24-30.
  7. Берназюк І. Еволюція конституційно-правового регулювання стратегічної правотворчості в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 7-12.
  8. Білозьоров Є. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади: теоретико-правовий аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 7. С. 104-109.
  9. Бойчук А. Понятие и признаки юридической ответственности. *Leges vitae*. 2018. № 1, ч. 2. С. 11-16.
  10. Бондарчук І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Юридична Україна*. 2009. № 10. С. 28-33.
  11. Волощук О. Відповідальність уряду у сучасних демократичних державах (політико-правовий аналіз). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 32-41.
  12. Волощук О. Т. Поняття та сутність конституційно-правової відповідальності вищих органів державної влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 77-84.
  13. Гецько В. В. Правові позиції Конституційного Суду України з питань конституційно-правової відповідальності депутатів. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 67-72.
  14. Гревцов Ю. Методологічні проблеми пізнання відповідальності суб'єкта права. *Право України*. 2014. № 1. С. 187-194.
  15. Дашковська О. Ідея взаємодії відповідальності держави й особи в європейській політико-правовій думці. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 105-113.
  16. Єзеров А. Конституційна конфліктологія як перспективна доктринальна концепція. *Право України*. 2009. № 6. С. 167-170.
  17. Задніпряна М. Ю. Гармонізація принципів юридичної відповідальності України та Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
  18. Калініченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.
  19. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 68-73.

20. Книш В. В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 40 с.
21. Книш В. В. Теоретико-правовий аналіз законодавства України про конституційно-правову відповідальність. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2017. № 3. С. 61-71.
22. Книш В. В. Генеза інституту конституційно-правової відповідальності у правовій системі Київської Русі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* 2019. № 8. С. 22-29.
23. Книш В. В. Історичні аспекти конституційно-правової відповідальності на українських землях у 1917-1920 рр. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2019. Вип. 51. С. 213-221.
24. Ковальов Д. В. Конституційні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2017. № 2. С. 60-69.
25. Колісник В. Конституційна реформа в контексті посилення політичної відповідальності. *Вісник Академії правових наук України.* 2005. № 1. С. 38-44.
26. Колпаков В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі в системі принципів адміністративного судочинства. *Право України.* 2014. № 3. С. 47-56.
27. Колюх В. В. Політична відповідальність Конституційного Суду України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Політологія. Соціологія. Право.* 2016. № 3-4. С. 158-163.
28. Коновейчук Х. Б. Конституційно-правова відповідальність за порушення законодавства у сфері благодійної діяльності в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2013. Вип. 62. С. 159-164.
29. Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
30. Краснікова О. В. Конституційна відповідальність в системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 197 с.
31. Кучма О. Л. Юридична відповідальність у теорії та конституції України. *Соціальне право.* 2017. № 1. С. 28-36.
32. Кучук А. Конституційно-правова відповідальність: міф чи реальність? *Підприємництво, господарство і право.* 2006. № 12. С. 26-30.
33. Ліпський Д. Касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України: аналіз сучасних наукових досліджень. *Право України.* 2014. № 3. С. 64-74.
34. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави дер-

- жави. *Форум права*. 2017. № 4. С. 141-146.
35. Мельник О. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 175 с.
  36. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6, Т. 2. С. 15-19.
  37. Муртіщева А. О. Система санкцій конституційно-правової відповідальності уряду в державах – членах ЄС. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 33. С. 171-181.
  38. Муртіщева А. О. Конституційно-правова відповідальність уряду в державах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
  39. Наливайко Л. Р. Види конституційно-правової відповідальності за її суб'єктами та підставами. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*. 2002. С. 47-51.
  40. Наливайко Л. Р. Види конституційно-правової відповідальності за мірами відповідальності за конституційні правопорушення. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1999. № 4. С. 156-159.
  41. Наливайко Л. Р. Деякі проблеми конституційної відповідальності в Україні. *Концепція формування законодавства України*. 1999. С. 86-89.
  42. Наливайко Л. Р. Історичні аспекти застосування конституційно-правової відповідальності. *Політика і час*. 1999. № 9-10. С. 67-72.
  43. Наливайко Л. Р. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність. *Нова політика*. 1999. № 5. С. 48-52.
  44. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність в Україні: критерії класифікації та види. *Віче*. 1999. № 10. С. 25-32.
  45. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 180 с.
  46. Наливайко Л. Р. Місце конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2001. Вип. 11. С. 182-186.
  47. Наливайко Л. Р. Позитивний та ретроспективний аспекти конституційно-правової відповідальності. *Нова політика*. 1999. № 3. С. 54-58.
  48. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Науковий вісник ЗДУ. Серія: Юридичні науки*. 2001. № 1. С. 18-27.
  49. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій конституційної відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Право України*. 1999. № 10. С. 45-50.
  50. Наливайко Л. Р. Теоретичні аспекти конституційного делікту. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2001. № 13. С. 3-8.
  51. Олькіна О. Функції конституційного інституту дострокового припинення повноважень вищих посадових осіб України. *Підприємництво, господар-*

- ство і право*. 2012. № 2 (194). С. 11-14.
52. Павловська Н. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16 (1). С. 22-24.
  53. Павловська Н. Механізм процедури імпічменту (теоретичний та практичний досвід). *Право України*. 2010. № 3. С. 115-119.
  54. Паришка В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
  55. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
  56. Полевий В. І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні: моногр. Київ: НА СБУ, 2007. 184 с.
  57. Польовий О. Л. Місце інституту відповідальності суддів у системі юридичної відповідальності органів публічної влади України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 105-110.
  58. Рижук І. В. Конституційно-правова модель відповідальності парламентаріїв: порівняльно-аналітичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
  59. Руднева О. Правова природа відповідальності органів місцевого самоврядування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 3. С. 81-86.
  60. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): [моногр.]. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
  61. Сердюк Л. М. Конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності особи в аспекті теорії конституційно-правової відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 105-111.
  62. Слободян Н. Проблеми конституційно-правової відповідальності за порушення законодавства про вибори. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 1. С. 77-82.
  63. Цимбалістий Т. О. Інститут імпічменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.

**ТЕМА 4. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ**

Поняття, ознаки, структура, особливості конституційного ладу України. Україна – демократична, правова, світська держава: конституційно-правова характеристика. Політичний плюралізм та ідеологічне розмаїття (порівняльний аналіз: Україна та європейських країн). Плюралізм форм власності: конституційно-правові засади. Гарантії конституційного ладу України: поняття, система. Поняття, принципи, ознаки державного ладу України. Система державних органів України. Поняття, ознаки, принципи суспільного ладу України. Структура суспільного ладу України: поняття, елементи та їх характеристика. Політична, економічна, соціальна, духовно-культурна системи суспільства як елементи суспільного ладу України.

Конституційне право України як галузь національного права містить норми, які утворюють окремі конституційно-правові інститути. Кожен із таких правових інститутів регулює певну групу однорідних і взаємопов'язаних між собою суспільних відносин. Одним із найважливіших інститутів конституційного права України є *конституційний лад України*. Норми цього інституту регулюють одну з найбільш важливих груп суспільних відносин, що становлять предмет регулювання конституційного права України. Тому цей інститут поправу посідає перше місце серед всіх інших інститутів конституційного права України. Він становить фундамент і не лише конституційного права, а всієї системи національного права України¹.

В юридичній літературі зазначається, що «*конституційний лад*» є основною інтегруючою категорією, яка створює понятійну систему науки конституційного права в аспекті як її компонентів (блоків), так і відносин, що виникають між ними. Основне навантаження цієї категорії полягає в забезпеченні цілісності науки конституційного права та її провідної ролі в юриспруденції².

Поняття «конституційний лад» порівняно нове в українській конституційно-правовій науці. Радянською наукою державного права воно не розроблялося й не було закріплене у нормативно-правових актах того періоду. Його уведення в законодавство і в науковий обіг зумовлене прагненням вітчизняного законодавця і науковців відмовитися від підходу, згідно з яким у Конституції УРСР 1978 р. закріплювалися «основи суспільного ладу» та «державний устрій». Замінити відповідні поняття, якими оперувала радянська наука, і була покликана категорія «конституційний лад»³.

---

¹ Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ Алерта, 2011. 380 с.

² Рябовол Л. Т. Конституційний лад України: наукова дискусія щодо визначення поняття і структурування. *Актуальні проблеми сучасної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 37–41.

³ Там само.

Поширеним у науці є розуміння конституційного ладу як системи суспільних відносин, передбачених і гарантованих конституцією і законами, прийнятими на її основі й відповідно до неї. Особливо слід підкреслити, що не будь-які суспільні відносини можна розглядати як складову конституційного ладу, а тільки такі, що передбачені й гарантовані Конституцією як Основним законом держави і суспільства. Тільки подібний зв'язок між конституційними нормами і суспільними відносинами дає змогу перейти на новий теоретичний рівень і тлумачити конституційний лад як певний тип конституційно-правових відносин, зумовлених рівнем розвитку суспільства¹.

Пряме підтвердження розмаїття підходів науковців до визначення конституційного ладу знаходимо у Рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 у справі № 1-5/2005 (справа про здійснення влади народом). Унаслідок аналізу відповідей провідних конституціоналістів на запити КСУ в цьому документі прямо зазначено, що науковці по-різному визначають поняття конституційного ладу в Україні².

Деякі науковці зазначають, що конституційний лад – це система пануючих економічних, політичних та ідеологічних відносин в їх конституційній формі вираження, які втілюють повновладдя (суверенітет) народу і визначають сутність та основні риси суспільства загалом. Акцентують також на тому, що це механізм вираження і реалізації природного права народу бути носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі – це інституційна, структурована система суспільних відносин, які виражають і забезпечують суверенітет народу, основні права і свободи людини і громадянина, визначають принципи громадянського суспільства, тип і форму держави, організацію державної влади й місце самоврядування³.

Комплексний аналіз різноманітних поглядів науковців щодо цієї проблеми дозволив врахувати як традиційні, так і специфічні підходи, які умовно можна поділити на такі групи: 1) *конституційний лад ототожнюється з державним ладом* (Д. Катков, К. Козлова, О. Кутафін, В. Маклаков, О. Фрицький та ін.); 2) *конституційний лад уособлює в собі суспільний і державний лад* (Н. Богданова, О. Костюченко, О. Міцкевич, Є. Супрунук, Ю. Тодика та ін.); 3) *народовладдя є сутністю конституційного ладу, а конституційний лад є механізмом реального забезпечення народовладдя* (Н. Боброва, Ю. Єрьоменко, А. Каягін, В. Лучин, О. Тодика та ін.); 4) *конституційний лад характеризується державним забезпеченням прав людини як вищої соціальної цінності* (М. Баглай, Б. Габричидзе, О. Кушніренко, А. Мучник, О. Рум'янцев, Б. Страшун, О.

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

² Рішення Конституційного Суду України у справі про здійснення влади народом від 5 жовтня 2005 р. № 6 рп/2005 (справа № 1-5/2005). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>.

³ Наливайко Л. Р. Співвідношення категорій «конституційний лад» та «державний лад» в умовах конституційної модернізації. *Право України*. 2014. № 9. С. 32-44.

Фрицький та ін.); 5) *конституційний лад є співвідношенням влади і відповідальності* (Н. Боброва, Т. Зражевська та ін.); 6) *конституційний лад – це основи державності та права* (О. Кокотов, М. Кукушкін, В. Лафітський та ін.); 7) *конституційний лад є системою політичних, економічних і соціальних відносин, норм і принципів* (В. Годованець, В. Додонов, В. Кабишев, В. Кравченко, О. Кокотов, В. Погорілко, О. Рум'янцев, О. Тодика, В. Федоренко та ін.)¹.

Необхідно зазначити, що поняття «конституційний лад» не слід ототожнювати із поняттями «конституційний порядок», «державна організація» – «державний лад». Конституційний лад є значно ширшим від конституційного порядку та державного ладу, які охоплюються ним. Отже, у найбільш загальному розумінні, конституційний лад будь-якої країни – це офіційний суспільний та державний лад та офіційна система інших суспільних відносин, проголошених і закріплених актом вищої юридичної сили – конституцією².

За своєю *суттю* конституційний лад являє собою певний тип конституційно-правових відносин, зумовлених рівнем розвитку суспільства, держави і права. Конституційний лад можна визначити як реально наявний суспільний і державний лад. Його основу становлять ті об'єктивно наявні суспільні відносини, які визначають найбільш суттєві економічні, політичні, соціальні та інші характеристики суспільства. Отже, за своїм змістом конституційний лад охоплює низку складових. Основними серед них є: основи соціальних відносин, основи політичних відносин, основи економічних відносин, основи духовного життя, основи правового статусу особи³.

За своїм *змістом* конституційний лад опосередковує собою, насамперед і головним чином, передбачені й гарантовані Конституцією України державний і суспільний лад, конституційний статус людини і громадянина, систему безпосереднього народовладдя, організацію державної влади і місцевого самоврядування, територіальний устрій, основи національної безпеки та інші найважливіші інститути конституційно-правових відносин.

За *формою* конституційний лад становить собою систему основних організаційних і правових форм суспільних відносин, передбачених Конституцією України, основних видів організації і діяльності держави, суспільства та інших суб'єктів конституційно-правових відносин, насамперед, опосередковує собою передбачену Конституцією України форму держави: за характером державного устрою і державного правління – унітарну республіку і форму безпосереднього народовладдя – вибори, референдуми тощо⁴.

Найбільш поширеним підходом до розуміння *конституційного ладу* є

¹ Наливайко Л. Р. Співвідношення категорій «конституційний лад» та «державний лад» в умовах конституційної модернізації. *Право України*. 2014. № 9. С. 32-44.

² Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 380 с.

³ Там само.

⁴ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

таке його визначення – це система конституційних відносин як предмета конституційного регулювання, а також конституційні норми й принципи, що регулюють і закріплюють окремі види суспільних відносин реально наявного ладу. Такий підхід пов'язаний з розширеним тлумаченням конституційного ладу і, порівняно з традиційним підходом, акцентує на конституційних відносинах¹.

Конституційний лад побудований на засадах, які сприяють реалізації прагнення суспільства й окремої особи до соціального порядку на ґрунті співіснування індивідуального та групового інтересів із загальними, забезпечувати пріоритет прав людини. І в цьому сенсі конституційну природу ладу зумовлюють його *засади*. Соціально-моральні установки, політико-правові правила справедливої та розумної організації суспільства зумовлюють найважливіші ознаки конституційного ладу, форми правління, державного устрою, політичного режиму, правового статусу людини та громадянина, принцип народовладдя, форми його здійснення та інші цінності².

Поряд із поняттям засад використовується термін «основи конституційного ладу». Науковці тлумачать основи конституційного ладу України як систему визначених у Конституції фундаментальних конституційних принципів, реалізація та гарантування яких забезпечує розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а також сприяє розбудові в Україні гармонійно розвиненого, політично структурованого громадянського суспільства; стрижневі конституційні ідеї, ідеали та цінності, які лежать в основі розвитку суспільства та держави й породжують та змінюють відповідні правовідносини³.

Засади конституційного ладу України – це соціально-моральні установки і політико-правові правила розумної та справедливої організації суспільства, які повинні перебувати під захистом держави⁴.

Засади конституційного ладу – це система вихідних принципів організації державної влади в конституційній державі, відносин конституційної держави з людиною та інститутами громадянського суспільства.

До засад конституційного ладу за Конституцією України належать:

- народовладдя (народний суверенітет);
- верховенство права;

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.

² Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Конституційне право України : посіб. для підготовки до іспитів; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2015. 328 с.

³ Рябовол Л. Т. Конституційний лад України: наукова дискусія щодо визначення поняття і структурування. *Актуальні проблеми сучасної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 37-41.

⁴ Рябовол Л. Т. Базові цінності як складник засад / основ конституційного ладу України. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року): у 2 ч. Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права ім. Леоніда Юзькова, 2019. Ч. 2. 307 с.

- державний суверенітет і незалежність України;
- республіканська форма правління, яка відповідає вимогам демократії та поділу влад;
- унітарний устрій України;
- пряма дія норм Конституції;
- визнання людини як найвищої соціальної цінності, утвердження і забезпечення її прав і свобод;
- соціальний захист людини;
- статус української мови як державної;
- поділ влади;
- єдине громадянство;
- гарантованість місцевого самоврядування;
- політична, економічна та ідеологічна багатоманітність;
- вища юридична сила Конституції України і пряма дія її норм;
- рівність усіх суб'єктів права власності перед законом;
- відповідальність держави перед людиною і суспільством за свою діяльність;
- визнання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, частиною національного законодавства України;
- адміністративна автономія окремих адміністративно-територіальних одиниць (Автономна Республіка Крим) тощо.

Специфіка основ конституційного ладу виражається в таких рисах:

- основоположні, фундаментальні, узагальнюючі значення для розвитку соціальних процесів;
- політико-правовий характер;
- нормативність і загальнообов'язковість;
- юридичне верховенство щодо інших положень Конституції, усіх нормативно-правових актів держави;
- визначеність і категоричність;
- стислість і концентрованість положень;
- постійність дії;
- загальноприйнятність і свобода від ідеологічних установок;
- цілісність;
- стійкість і особливий порядок зміни¹.

Конституційний лад є цілісною системою основних політико-правових, економічних та суспільних відносин, які закріплені всіма галузями національного законодавства. Загальні засади конституційного ладу знайшли своє відображення саме в Конституції України як нормативно-правовому акті найвищої

---

¹ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Конституційне право України : навч. посіб. для студентів за напрямками підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Одеса: ОДУВС, 2015. 368 с.

юридичної сили¹. Закріплений Конституцією України конституційний лад характеризується низкою політико-правових **принципів** (базових цінностей), на які орієнтується суспільство, здійснюючи його розвиток:

➤ **суверенність** – означає суверенітет народу (його повновладдя, що закріплене державно-правовими актами, здійснюється через систему владних структур різного рівня – центральних, регіональних, місцевих і зводиться до володіння народом соціально-економічними та політичними засадами, які всебічно й послідовно забезпечують його участь в управлінні справами суспільства та держави, виробленні й прийнятті важливих рішень) і держави (верховенство, самостійність і незалежність державної влади як усередині країни так і за її межами);

➤ **демократизм** – означає, передусім, існування необмеженої влади народу (як щодо її належності, так і щодо здійснення);

➤ **гуманізм** – полягає в закріпленні Конституцією України порядку, що ґрунтується на реальній і всебічній повазі до особи, людини й громадянина, збереженні й гарантуванні її прав і свобод;

➤ **реальність** – конституційний лад має бути не формальним, символічним, а справжнім, дійсним, тобто реально відображати наявні на момент прийняття та в перспективі суспільні відносини;

➤ **системність** – послідовність, логічність, усебічність, повнота закріплення в Основному законі інститутів суспільства і держави;

➤ **наступність** – враховуються традиції та історичний досвід організації і функціонування державної влади, суспільних інститутів;

➤ **науковість** – теоретичні основи конституційного ладу базуються на досягненнях світової конституційної думки, деяких положеннях радянського державного (конституційного) права, надбанні української конституційної думки від часу проголошення незалежності України;

➤ **фактичність** – конституційний лад існує у повсякденному житті суспільства та держави;

➤ **історизм і наступність** – у конституційному ладі сучасної України акумульовано весь той прогресивний досвід, накопичений в українському державотворенні, в державному та суспільному ладі України в минулому;

➤ **програмний характер** – той конституційний лад, який закріплений Конституцією України, є не тільки реальним, але й повною мірою утворює програму подальшого розвитку держави, суспільства та її окремих інститутів;

➤ **відносна стабільність**, що забезпечується системою державних гарантій, передбачених конституційними нормами;

➤ **гарантованість** – наявність системи гарантій конституційного ладу (організаційно-правових, нормативно-правових тощо).

Зважаючи на аналіз змісту першого розділу Основного закону, присвяче-

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

ного засадам конституційного ладу, він має бути структурований на певні «видові» основи, а саме:

- основні характеристики Української держави;
- гуманістичні основи конституційного ладу;
- політичні основи конституційного ладу;
- соціально-економічні основи конституційного ладу;
- національно-культурні основи конституційного ладу;
- екологічні основи конституційного ладу¹.

Кожна з вищевказаних підсистем життєдіяльності Українського суспільства тісно взаємодіє з іншими підсистемами суспільного ладу, і завдання Конституції України забезпечити з допомогою державно-правового регулювання взаємодію цих систем в інтересах народу України. Саме через основи конституційного ладу, передусім, визначається творча дія Конституції України і загалом конституційного права на всі галузі національної правової системи².

Звернемось до конституційно-правової характеристика України як демократичної, правової та соціальної держави. Ідейну основу для формування засад конституційного ладу України закладено у Декларації Про державний суверенітет України, що прийнята 16 липня 1990 р. Прийняття Декларації про державний суверенітет у 1990 р. та Акта проголошення незалежності України у 1991 р. зумовило початок нового етапу розвитку Українського суспільства та держави³. Основні характеристики Української держави як одні з засад (основ) конституційного ладу містять положення ст. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 17, 19 Конституції⁴.

Демократія – це народовладдя, що виходить з організації і функціонування державної влади, форми організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу єдиним джерелом влади, який здійснює реальне управління суспільними і державними справами.

Стосовно положень ст. 1 Конституції України щодо визначення України як «демократичної, соціальної, правової держави» слід зазначити таке. Враховуючи вітчизняні конституційні реалії, доктринальні концепції щодо співвідношення демократичної, правової та соціальної держави та ґрунтуючись на сучасній теорії демократії та демократизму, можна зробити висновок, що характеристика України як демократичної держави, яка має ознаки правової держави, є теоретично та практично виправданою. Ст. 2 Конституції України встановлює засади державного ладу України – суверенітет України поширюється на

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

² Задорожня В. Г., Задорожній Ю. А., Сопілко І. М. Конституційне право України : підручник. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 448 с.

³ Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

всю її територію. Україна є унітарною державою. Територія України в межах наявного нинішнього кордону є цілісною і недоторканною. Вказані статті Конституції України встановлюють притаманні правовим державам засади функціонування держави: носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (ст. 6 Конституції України); державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 7 Конституції України); в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8 Конституції); правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ст. 19 Конституції України) тощо. Крім того, як суверенна держава Україна також має всі необхідні державні атрибути: державні символи (ст. 20 Конституції України), державну мову (ст. 10 Конституції України), власну національну грошову одиницю (ст. 99 Конституції України), столицю, офіційну назву, власну правову систему тощо.

Гуманістичні засади конституційного ладу України – це основоположні принципи, які визначають і закріплюють провідну роль громадянина в державному будівництві та місцевому самоврядуванні. Як зазначається у науковій літературі, гуманізм конституційного ладу полягає в закріпленні і гарантуванні Конституцією такого порядку, який ґрунтується на повазі до особи, людини й громадянина, забезпеченні прав і свобод особи, їх гарантуванні. Гуманістичні засади конституційного ладу містяться, зокрема, у положеннях ст. 3, 4, 25 Конституції України¹.

Держава – це політико-територіальна суверенна організація політичної влади більшості населення або частини суспільства, що має спеціальний апарат управління та примусу, здатна за допомогою права робити свої веління загальнообов'язковими, здійснює керівництво й управління загальносуспільними справами і є суб'єктом міжнародних відносин².

Ознаки Української держави як демократичної:

- носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 5 Конституції України);
- державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1 ст. 6 Конституції України);
- місцеве самоврядування визнається і гарантується (ст. 7 Конституції України);
- громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

² Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч. 1 ст. 36 Конституції України);

– громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

– громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 39 Конституції України);

– усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40 Конституції України);

– вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення (ст. 71 Конституції України);

– народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ч. 4 ст. 124 Конституції України)¹.

Крім того, демократичність Української держави проявляється у республіканській формі державного правління, що дає змогу громадянам обирати главу держави, парламент, органи місцевого самоврядування².

Правова держава – це суверенна, політико-територіальна організація публічної влади, яка ґрунтується на принципах поваги і законодавчого визнання прав і свобод людини, законності, верховенства права.

Ознаки Української держави як правової:

– верховенство права (ст. 8 Конституції України) – право є основою організації і життєдіяльності держави в особі її органів і посадових осіб, інших організацій, тому не держава надає права і свободи людині, а народ створює право, щоб, насамперед, обмежити ним державну владу. Нормативний зміст верховенства права означає:

- Конституція України має найвищу юридичну силу;
- закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй;
- норми Конституції України є нормами прямої дії, тому звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина безпо-

¹ Задорожня В. Г., Задорожній Ю. А., Сопілко І. М. Конституційне право України: підручник. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 448 с.

² Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

середньо на підставі Конституції України гарантується¹;

- беззаперечне визнання і нормативне утвердження суверенітету народу як єдиного джерела публічної влади;
- нормативне врегулювання і практичне забезпечення реалізації принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову;
- забезпечення і гарантія прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина;
- взаємодія особи і держави на основі дотримання принципу: «Фізичній особі дозволено робити те, що прямо не заборонено законом. Юридичній особі дозволено робити тільки те, що прямо дозволено законом»;
- рівність усіх індивідів, громадян перед законом і судом;
- політична багатоманітність;
- максимальні гарантії прав і свобод людини й громадянина;
- здійснення державою і громадянами (громадянським суспільством) взаємного ефективного контролю й нагляду за реалізацією законів і дотриманням принципу верховенства права;
- визнання міжнародних правових актів, зокрема в частині закріплення прав і свобод людини й громадянина, частиною національного законодавства (ст. 9 Конституції України);
- взаємна відповідальність особи і держави за свою діяльність;
- високий рівень правосвідомості та правової культури громадян².

Отже, ст. 1 Конституції України проголосила Українську державу правовою, однак зазначену конституційну норму необхідно сприймати як норму-мету, оскільки побудова такої держави вимагає значних зусиль.

Світська держава – це держава, в якій церква, релігійні об'єднання відділені від неї і не втручаються в діяльність державних органів, маючи власну сферу діяльності, без впливу держави.

Для світської держави характерно визнання церкви, релігійних об'єднань не державними інститутами, а інститутами громадянського суспільства, громадськими організаціями та їх відділення в зв'язку з цим від держави. Водночас у такій державі зазвичай закріплюється:

- рівноправність різних конфесій;
- свобода організації, функціонування і діяльності релігійних (як і атеїстичних) об'єднань у межах, встановлених законом;
- невтручання держави у відносини громадян з церквою і у внутрішні справи релігійних об'єднань, а також невтручання церкви, релігійних об'єднань у справи держави, в політику, у місцеве самоврядування тощо;
- відділення державної системи освіти від церкви, релігійних об'єднань і визнання її світського характеру та ін.

До інших характерних ознак України як світської держави можемо віднес-

---

¹ Задорожня В. Г., Задорожній Ю. А., Сопілко І. М. Конституційне право України: підручник. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 448 с.

² Там само.

ти такі:

- людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України);
- забезпечується необхідний прожитковий мінімум для людини;
- громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом;
- основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення, засади регулювання праці і зайнятості встановлюються законами України (п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України);
- громадянам України гарантується право на матеріальне забезпечення у разі тимчасової втрати працездатності, на допомогу у разі народження дитини, її догляду тощо;
- створюються спеціальні державні заклади по догляду за непрацездатними особами – територіальні центри соціального обслуговування населення, будинки-інтернати для самотніх і престарілих громадян, дитячі будинки;
- конституційні норми та закони України в частині регламентації соціального захисту людини відповідають міжнародним правовим актам, наприклад, Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакту про економічні, соціальні та культурні права тощо¹;
- розвиток соціально орієнтованої економіки;
- право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею. Держава повинна створювати робочі місця з гарантованою мінімальною оплатою праці;
- право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів;
- право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло;
- недоторканність житла тощо².

Політичні основи конституційного ладу містяться в положеннях ст. 14, 15, 17, 18, 20, 36, 37, 69, 71-74 та інших Конституції.

Характеризуючи *політичні основи конституційного ладу, насамперед, слід відмітити політичну та ідеологічну багатоманітність*. Вчені зазначають, що громадянське суспільство може існувати лише за умови реального політичного та ідеологічного плюралізму, що випливає з права кожної людини на свободу переконань і на вільне їх виявлення. Закріплений ст. 15 Конституції України принцип політичної багатоманітності означає багатопартійність, можливість створення будь-якої політичної партії чи громадської організації, які

¹ Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

² Задорожня В. Г., Задорожній Ю. А., Сопілко І. М. Конституційне право України: підручник. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 448 с.

провадять свою діяльність відповідно до вимог закону. Принцип багатоманітності суспільного життя є відправним у реалізації права на свободу об'єднання і встановлення інститутів громадянського суспільства. Громадські організації, вільні асоціації, союзи та політичні партії здійснюють функцію формування суспільної думки та політичної волі. Закріпивши свободу думки і слова, право на вільне вираження своїх поглядів і переконань та свободу об'єднань, Основний закон став правовим фундаментом публічності політичного процесу.

Конституція розділяє три суміжні поняття: політичну, економічну та ідеологічну багатоманітність. *Принцип політичної багатоманітності* (політичний плюралізм) означає можливість існування різних поглядів на політичні напрями розвитку держави та суспільства, легального створення та діяльності неоднакових за своїми ідеологічними орієнтирами політичних партій та рухів, їх вільну конкуренцію між собою за суспільну підтримку. Головним призначенням політичного плюралізму є виявлення різноманітних політичних поглядів, ідей, концепцій, їх конкуренція в атмосфері демократичних дискусій з метою пошуків істини, досягнення на її основі прийнятних компромісних рішень задля забезпечення єдності та ефективного розвитку суспільства¹.

Політична багатоманітність і багатопартійність стали невід'ємною частиною суспільно-політичного життя у незалежній Україні. Закріплення цього принципу в Конституції означає незворотність процесу становлення основ правової демократичної державності, її наближення до стандартів державно-правового устрою країн з демократичною політичною системою, де партії виконують роль своєрідного представника інтересів громадянського суспільства у державній владі. Політичний плюралізм також має певні *обмеження*. Конституція України забороняє створення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини².

Діяльність політичних партій є необхідною передумовою формування демократичної, правової держави та розвинутого громадянського суспільства, а також їх взаємодії. Конституційні засади існування багатопартійної політичної системи, принципи організації та діяльності політичних партій в Україні закріплено у ст. 15, 36, 37 Основного закону держави, а саме: політична багатоманітність; свобода політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України; право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії; визначення основної мети функціонування політичних партій, зокрема, сприяння

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

² Там само.

формуванню і вираженню політичної волі громадян та участь у виборах; членами політичних партій можуть бути лише громадяни України; закріплення норми щодо обмеження членства у політичних партіях встановлюються виключно Конституцією і законами України¹.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про політичні партії в Україні» право громадян на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів визначається і гарантується Конституцією України. Встановлення обмежень цього права допускається відповідно до Конституції України в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також в інших випадках, передбачених Конституцією України².

Ідеологічна багатоманітність спирається на задеклароване Конституцією визнання людини найвищою соціальною цінністю і закріплені Основним законом права кожного на вільний розвиток своєї особистості, свободу світогляду, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 23, 34, 35). Проте принцип ідеологічного плюралізму передбачає певні обмеження у сфері поширення та пропагування поглядів, які є несумісними з принципами демократії та дотриманням прав і свобод громадян.

Наприклад, ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплює, що будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом; будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. визначає расову дискримінацію як будь-яке розрізнення, виняток, обмеження або перевагу, засноване на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, що мають на меті або наслідком знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя. Відповідно до Конвенції держави-учасниці засуджують всяку пропаганду і всі організації, засновані на ідеях або теоріях переваги однієї раси чи групи осіб певного кольору шкіри або етнічного походження, проголошують злочином всяке поширення ідей, заснованих на расовій перевазі або ненависті, всяке підбурювання до расової дискримінації, а також оголошують протизаконними і забороняють організації, а також організовану і всяку іншу пропагандистську діяльність, які заохочують расову дискримінацію та підбурюють до

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

² Про політичні партії в Україні: Закон України 5 квітня 2001 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст.118.

неї¹.

Економічна багатоманітність (економічний плюралізм) передбачає визнання рівноправності існування, функціонування та рівний юридичний захист усіх форм власності – приватної, державної та комунальної.

Здійснюючи регулювання відносин власності, Конституція України:

1. Встановлює однаковий загальний правовий режим для всіх форм господарювання – всі суб'єкти права власності проголошуються рівними перед законом (ч. 3 ст. 13 Конституції).

2. Закріплює принцип гарантованості прав усіх суб'єктів власності й господарювання (ч. 3 ст. 13 Конституції).

3. Встановлює перелік природних об'єктів власності Українського народу – земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що перебувають у межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони (ч. 1 ст. 13 Конституції)².

Розвиток підприємницької діяльності – основний засіб зростання ефективності економіки, який потребує створення дійового механізму для її стимулювання. У Конституції України закріплено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом³.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополією становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (ст. 42 Конституції)⁴.

В умовах сьогодення одним із найважливіших питань суспільного та державного життя України залишається питання щодо гарантій конституційного ладу. Під *гарантіями конституційного ладу України* слід розуміти систему загальних і спеціальних (нормативно-правових та інституційних чи організаційно-правових) умов і засобів забезпечення існування та дієвості основних інститутів громадянського суспільства і правової держави⁵.

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

⁵ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

Гарантованість конституційного ладу кожної країни передусім залежить від стану загального розвитку всіх сфер суспільного і державного життя – політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної), інформаційної, екологічної та ін. Реальність, відповідність нормативно закріпленого конституційного ладу стану розвитку суспільства і держави є однією з основних гарантій ефективності конституційного ладу.

Існують різні думки щодо *класифікації відповідних гарантій*.

З одного боку, до гарантій конституційного ладу належать дві групи елементів: а) суб'єкти державної влади та елементи громадянського суспільства; б) сама конституція та закони держави, які визначають порядок функціонування державної влади, встановлюють права і свободи людини та громадянина, окреслюють принципи конституційного ладу. До суб'єктів державної влади належать органи всіх трьох гілок державної влади (парламент, уряд, загальні та спеціальні суди), інститут глави держави, органи конституційного контролю, органи місцевого самоврядування, державна служба. До суб'єктів, що є елементами громадянського суспільства та входять до системи гарантій конституційного ладу, належать політичні партії, різноманітні громадські організації, засоби масової інформації, територіальні громади тощо.

Інші дослідники вважають, що існують: а) правові гарантії, які охоплюють дію принципів верховенства права та справедливості, а також механізм реалізації установчої влади; б) інституційні гарантії, які мають організаційно-правову форму і втілюються у демократичних засадах функціонування суспільства, свободі політичної діяльності та належному функціонуванні публічної влади; в) процесуальні гарантії становлять комплекс процесуальних процедур забезпечення конституційного ладу України¹.

Тож важливим елементом системи гарантій конституційного ладу є *спеціальні юридичні гарантії*, що охоплюють нормативно-правові та організаційно-правові (інституційні) гарантії конституційного ладу України. Нормативно-правові гарантії конституційного ладу визначаються досконалістю системи чинного конституційного законодавства України, яке встановлює і закріплює основні інститути суспільства і держави. Відповідні матеріальні та процесуальні норми конституційного права втілено в чинних Конституції України, законах України та підзаконних конституційних актах, інших джерелах конституційного права².

Нормативно-правові гарантії конституційного ладу постійно вдосконалюються, що проявляється як у змінах Конституції України, так і в удосконаленні чинного законодавства, що розвиває та деталізує нормативні положення Основного закону³.

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Томенко М. В. Конституційний лад як елемент політико-правової легітимації держави. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С 238–253.

Організаційно-правові (інституційні) гарантії конституційного ладу утворені системою суб'єктів конституційного права України, уповноважених забезпечувати реалізацію основних інститутів суспільного і державного ладу¹.

Низка гарантій конституційного ладу міститься безпосередньо в Основному законі:

1. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (ст. 5 Конституції).

2. Внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України є можливим виключно на всеукраїнському референдумі (ст. 156 Конституції).

3. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини й громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 157 Конституції).

4. Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються (ст. 37 Конституції).

5. Створення та функціонування спеціалізованого органу конституційною юстиції (ст. 147 Конституції)².

Аналіз чинної Конституції України дає достатні підстави для висновку, що вона встановила відносно цілісну систему організаційно-правових гарантій її конституційного ладу. Ця система охоплює: Український народ, Українську державу загалом та органи державної влади (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, прокуратура тощо), територіальні громади й органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські голови, місцеві ради та ін.), Автономну Республіку Крим, а також інститути громадянського суспільства (громадські організації, професійні й творчі спілки, організації роботодавців, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації (ЗМІ) та інші непідприємницькі товариства й установи тощо), а також міжнародні організації, які легально діють на території України. Тобто гарантіями конституційного ладу України є майже всі основні суб'єкти конститу-

---

¹ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Алерта, 2010. 432 с.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

ційно-правових відносин.

Водночас пріоритетне місце в гарантуванні конституційного ладу відводиться за Конституцією – *народу України*. Саме він є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади та має виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні (ст. 5 КУ). Проте основним гарантом конституційного ладу є, звичайно, *держава*. Відповідно до ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, гарантування її економічної та інформаційної безпеки покладається насамперед на державу.

Важливою складовою конституційного ладу є державний лад. У найбільш загальному значенні конституційні *основи державного ладу України* – це система основоположних конституційних цінностей, принципів, правил і режимів організації та діяльності Української держави, які визначають соціальне призначення держави у триаді «людина – суспільство – держава»¹.

Державний лад – це система основних політико-правових, економічних, соціальних відносин, які закріплюються державно-правовими (конституційно-правовими) нормами. Державний лад може бути конституційним, якщо мова йде про конституційну державу, тобто державу, яка впливає на суспільний лад правовим шляхом (встановлюючи або санкціонуючи правові норми, забезпечуючи їх реалізацію на основі конституції та інших легітимних джерел права), виконує певні обов'язки перед людиною і суспільством, і неконституційним – державний лад тоталітарної держави².

За своєю суттю, змістом і формами він є багатограним явищем. Зокрема, державний лад України, як і будь-якої іншої держави, охоплює структурні (організаційні) і функціональні основи держави, у складі яких можна розрізнити політичну, економічну, соціальну, культурну та інші основи держави. Наприклад, політичну основу державного ладу України становить політичний механізм і відповідна політична функція держави; соціальну основу – соціальний механізм і відповідна функція держави; культурну основу – культурний механізм і відповідна функція держави. Водночас сучасний державний лад України має низку особливостей, свою специфіку³. Політичними основами державного ладу України є насамперед політичний механізм і відповідна політична функція (функції) держави; економічними основами – економічний механізм і відповідні функції держави тощо⁴.

Конституція України визначає основні засади, принципи державного ладу України, що є керівними засадами організації та діяльності держави та її основних інститутів; органів державної влади, основних функцій держави, інших елементів (атрибутів) держави. Основними *принципами державного ладу*

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Подвірна О. В. Теоретико-правова характеристика конституційного ладу України та його роль у розбудові держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2. С. 17-20.

³ Майданник О. О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

⁴ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

України є принцип суверенності та незалежності держави; принцип демократизму держави; принцип соціальної і правової держави; принцип унітарності (єдності, соборності) держави; принцип республіканської форми державного правління тощо¹.

Принципи суверенності та незалежності нашої держави є спорідненими і передбачають внутрішній та зовнішній суверенітет, незалежність України в усіх основних сферах: політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній) та ін. За своєю суттю суверенітет, незалежність держави означають верховенство, повноту, цілісність, невідчужуваність і самостійність державної влади в межах державного кордону та рівноправність і незалежність держави у відносинах з іншими державами. *Принцип демократизму держави* характеризує передусім відносини держави і громадянського суспільства, держави та особи. Першочергове значення у становленні та функціонуванні демократичної держави має порядок формування органів державної влади. Відповідно до Конституції України шляхом вільних і справді демократичних виборів обираються народні депутати України, Президент України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, сільські, селищні, міські голови, депутати місцевих рад. *Принцип соціальної держави* полягає в тому, що держава є і має бути виразником, представником і захисником інтересів усього суспільства, усього народу, тобто як публічних, загальних інтересів, так й інтересів кожної особи, кожної людини й громадянина. Соціальною, як правило, вважається держава, що бере на себе обов'язок піклуватися про соціальну справедливість, добробут громадян, їх соціальну захищеність. Однак соціальна держава не повинна трансформуватися на патерналістську. У демократичному суспільстві соціальна держава насамперед дбає і має дбати про соціально незахищених та про відповідні соціальні верстви населення (безробітних, непрацевдатних та ін.). Стосовно більшості громадян соціальна держава має створювати сприятливі умови для їхньої діяльності, вияву професійних, ділових, творчих можливостей у власних інтересах і в інтересах суспільства та держави². *Принцип унітарності* Української держави передбачає, що територія України в межах наявного кордону є цілісною і недоторканною. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території (ч. 1 ст. 132 Конституції України). Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України (ч. 3 ст. 133 Конституції України). Особливий статус автономії в Україні має Автономна Республіка Крим, але це не впливає на визначення України як унітарної держави. *Принцип республіканської форми правління* передбачений ст. 5 Конституції України і зумовлений тим, що Президент України обирається громадянами України шляхом

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

прямих виборів строком на п'ять років¹.

З огляду на вищезазначене, загальна специфіка принципів державного ладу визначається такими суттєвими рисами (ознаками): основоположне, фундаментальне, узагальнююче значення; політико-правовий та програмний характер; нормативність і загальнообов'язковість; визначеність і категоричність; юридичне верховенство щодо інших положень Конституції і всіх інших нормативних актів держави; постійний характер дії; загальноновизнаність (на відміну від інших ідеологічних настанов); цілісність; стислий і сконцентрований характер викладення; стійкість і відповідно особливий порядок зміни².

Характер державного ладу відображається також у *функціях держави*, оскільки саме основні напрямки діяльності держави опосередковують собою суть, тип, природу і призначення держави. Тому Конституція України, визначаючи державний лад, закріплює основні його функції. Ці функції закріплюються як прямо, безпосередньо, так і опосередковано, маючи до того ж неоднакову назву: зміст і спрямованість держави, її обов'язок (ст. 3 КУ), здійснення державної влади (ст. 6 КУ), державне забезпечення, піклування (ст. ст. 11,12,13 КУ), найважливіші функції (ст. 17 КУ) тощо. Основні функції держави не закріплюються повною мірою в якомусь одному розділі Конституції, вони є змістом майже всіх її розділів, але насамперед закріплені в розділі I, присвяченому загальним засадам Конституції і конституційного ладу.

Функції держави, втілюючи пріоритетні шляхи розвитку та діяльності держави, визначають основні напрями та види (сторони) її діяльності, взаємодії з громадянами і громадянським суспільством. Функції сучасної держави є досить багатоманітними. Зокрема, серед основних функцій сильної держави, можна визначити її спроможність забезпечувати і гарантувати: 1) захист; 2) закон і порядок; 3) право власності; 4) захист бідних; 5) макроекономічне регулювання; 6) суспільну охорону здоров'я; 7) освіту; 8) фінансове регулювання; 9) перерозподіл пенсій; 10) захист довкілля; 11) виплати безробітним; 12) перерозподіл активів; 13) розвиток ринків; 14) колективні ініціативи.

Функції державного ладу є багатоманітними і можуть бути класифіковані за такими критеріями: 1) суб'єкти; 2) об'єкти; 3) способи; 4) засоби діяльності; 5) мета і завдання діяльності тощо³.

Можемо виділити такі класифікаційні критерії та відповідні види функцій Української держави (зважаючи на ступінь їх суттєвості й об'єктивний характер):

– за об'єктами (сферами) діяльності держави – об'єктні (лінійні): внутрішні і зовнішні функції держави. Внутрішні: політична, економічна, соціальна, екологічна, культурна; зовнішні: оборонна, зовнішньополітична, зовнішньо-

¹ Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

² Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

кономічна, зовнішньокультурна (гуманітарна);

- за способами діяльності держави – технологічні (владні, процесуальні, організаційні): законодавча (правотворча), виконавча (управлінська), судова;
- за тривалістю дії (за умовами діяльності держави): постійні, тимчасові;
- за суб'єктами діяльності: загальнодержавні, функції суб'єктів федерації (у федеративних державах), функції органів державної влади тощо¹.

Найбільш рельєфно Основний закон визначив політичні функції державного ладу України (ст. 1, 5, 6, 15, 36, 39, 85, 102, 106, 116 та ін.). Зокрема, Українська держава в особі уповноважених органів державної влади визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики (ст. 85), здійснює внутрішню та зовнішню політику (ст. 116).

Докладно висвітлено у Конституції також економічну функцію держави (ст. 13, 14, 41, 42, 85, 106, 116 та ін.). Зокрема, Українська держава в особі відповідних органів державної влади здійснює від імені Українського народу права власника на природні ресурси, забезпечує захист прав усіх суб'єктів власності, господарювання (ст. 13), охороняє основне національне багатство – землю (ст. 14), забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності (ст. 42) та ін.

Найдетальніше Конституція України визначила соціальну функцію державного ладу України (ст. 1, 3, 13, 24, 43, 46, 47, 49, 85, 92 та ін.). Насамперед, наша держава згідно з Конституцією є соціальною (ст. 1). Вона визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю і проголошує визначальними щодо змісту і спрямованості своєї діяльності права і свободи людини та їхні гарантії (ст. 3). Держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (ст. 13), створює належні умови для повного здійснення громадянам права на працю (ст. 43) та інших соціальних прав.

Всебічно визначено і культурну (духовну) функцію держави (ст. 10, 11, 12, 53, 54, 85, 116 та ін. Основного закону). Зокрема, держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (ст. 11), забезпечує розвиток та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (ст. 10) тощо.

Порівняно новим явищем у конституційному праві та регулюванні функцій держави є закріплення в чинній Конституції екологічної функції держави (ст. 16, 50, 85, 92, 116 та ін.)².

Детальне визначення в Конституції отримали й зовнішні функції держави: оборони, захисту суверенітету і територіальної цілісності (ст. 17), зовнішньополітична (ст. 18) та зовнішньоекономічна функції, функція культурного спів-

---

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

робітництва (гуманітарна)¹.

У контексті розгляду державного ладу України доречно звернутись до системи державної влади. Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на **законодавчу, виконавчу та судову**. Концепція поділу влади спрямована, насамперед, на забезпечення демократії в державному апараті, на встановлення взаємного контролю влади, на запобігання виникненню авторитаризму тощо².

Важливою складовою конституційного ладу України є її суспільний лад, який визначає сутність і характер державного ладу, насамперед, політичний режим держави та інших інститутів публічної влади, модель взаємодії людини із суспільством, а також людини і суспільства з державою. Основний закон визначає порядок функціонування не лише держави, а й суспільства, що є партнером держави у сфері утвердження та гарантування конституційних прав і свобод людини, верховенства права та демократії³. **Предметом** безпосереднього конституційного регулювання є, зазвичай, не всі аспекти суспільного ладу, а його основи (засади), тобто система принципів організації та діяльності суспільства.

Суспільний лад – це фактичний та реальний стан суспільних відносин, що існують у зв'язку із функціонуванням інститутів суспільства (політичні партії, громадські організації)⁴.

Конституційні основи суспільного ладу України – це система конституційних цінностей і принципів розвитку людини та громадянського суспільства у взаємодії з Українською державою⁵.

Наукову цінність має визначення суспільного ладу за сутністю, змістом та формою. *За змістом* суспільний лад є системою політичних, економічних, соціальних, духовних та інших напрямів суспільних відносин, тобто відносин в усіх основних сферах життєдіяльності суспільства, системою політичного, економічного, соціального і духовного ладу суспільства. *За формою* суспільний лад є системою організаційних і функціональних форм у всіх сферах життєдіяльності суспільства, системою його організацій і форм діяльності. Тобто суспільний лад є системою політичних, економічних, соціальних та інших організацій і форм політичної, економічної, соціальної та іншої діяльності, тобто системою систем – політичної, економічної, моральної тощо. Суспільний лад є досить складним за своєю структурою. Його основними складовими є: політична система суспільства; економічна система та соціальна

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

⁴ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

⁵ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

структура суспільства¹. На відміну від державного ладу, гарантованість суспільного ладу та розвитку громадянського суспільства України характеризується насамперед нормативно-правовими гарантіями. Права і свободи людини та їх гарантії, принципи і процедури залучення громадян та інститутів громадянського суспільства до управління державними справами, правовий режим здійснення громадськістю контролю за діяльністю органів державної влади, їх посадових осіб унормовано в чинному законодавстві².

Щодо організаційно-правових гарантій суспільного ладу України, то вони полягають насамперед у позитивних зобов'язаннях держави, закріплених в Основному законі. Йдеться про обов'язки Української держави: відповідати перед людиною за свою діяльність (ст. 3 Конституції); утверджувати і забезпечувати права людини (ст. 3 Конституції); гарантувати місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції); забезпечувати розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя (ст. 10); сприяти вивченню мов національного спілкування (ст. 10); сприяти консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури (ст. 11 Конституції); сприяти розвиткові етичної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (ст. 11 Конституції); забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, а також соціальну спрямованість економіки (ст. 13 Конституції); гарантувати свободу політичної діяльності (ст. 15 Конституції) тощо³.

Конституційні принципи суспільного ладу України виявляються насамперед в основних засадах організації та діяльності громадянського суспільства. Громадянські суспільства, які є добре розвинутими, не терплять насилля з боку держави й існують в межах свободи громадських інтересів. Його основою є людина, яка активно взаємодіє з іншими людьми.

Громадянське суспільство знаходиться в діалектичному взаємозв'язку з державою. Цей зв'язок проявляється в тому, що чим сильніше громадянське суспільство, тим менш примітною є роль держави. І навпаки – нерозвинуте суспільство призводить до надзвичайного посилення ролі держави, яка намагається диктувати свою волю такому суспільству. Одночасно слід пам'ятати, що ні держава, ні суспільство не можуть існувати окремо, вони взаємно доповнюють один одного і на них однаково впливають взаємні антагоністичні відносини. Громадянським суспільствам властива відкритість, соціальна мобільність, розвинута система загальних інтересів. Таке суспільство вміє добре саморегулювати діяльність найбільш важливих своїх інтересів і делегує державі ті пов-

¹ Майданник О. О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Там само.

новаження, які вважає за необхідні¹.

До принципів суспільного ладу належать:

- суверенність влади народу, тобто народний суверенітет;
- демократизм громадянського суспільства та суспільного ладу загалом;
- верховенство права в урегулюванні суспільних відносин;
- конституційність суспільного ладу;
- політичний, економічний та ідеологічний плюралізм суспільного життя;
- визнання та повага приватної власності у поєднанні з відповідальністю;
- наслідки її використання;
- багатокладність та соціальна спрямованість економіки;
- етнічна, мовна, конфесійна багатоманітність суспільства та політична єдність Українського народу;
- соціальна справедливість тощо².

В організаційному сенсі суспільний лад становить певну систему, складовими якої є політична, економічна, соціальна, культурна (духовна, ідеологічна) підсистеми. **Політична система** – це народ, держава, політичні партії, територіальні громади, органи місцевого самоврядування. Серед ознак політичної системи суспільства слід виділити: цілісність та складноорганізованість елементів, умовна самостійність, внутрішній та зовнішній взаємозв'язок, статичність та динамічність, нормативна урегульованість³. Складовими елементами політичної системи суспільства є:

1. Інституційний блок – суб'єкти політики: громадяни, політичні партії, громадські організації і рухи, профспілки, держава. Її можна визначити, як найбільш значущу складову тому, що саме через зазначених суб'єктів окреслюються напрямки політичного розвитку держави. Створюється підґрунтя для утвердження та розвитку правової та політичної культури в країні.

2. Нормативний блок – на нього покладається обов'язок за допомогою системи політичних та правових норм здійснювати регулювання відносин між всіма суб'єктами політичних відносин. Центральне місце посідають саме правові норми, які містяться у положеннях чинного законодавства. Дотримання правових норм є обов'язковим для того, щоб не виходити за встановлені законом правові межі та здійснювати свої функції у відповідних межах.

3. Функціональний блок – знаходить своє вираження у політичному процесі, політичних відносинах, політичній діяльності, політичному режимі,

¹ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2015. 328 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Чепік-Трегубенко О. С. Теоретико-прикладна характеристика сучасного суспільного ладу України: поняття, сутність, принципи, система: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2017. 250 с.

що визначають ступінь участі суб'єктів політичної системи у формуванні і функціонуванні політичної влади.

4. Ідеологічний блок – політична ідеологія, політична свідомість, правова та політична культури. Політична свідомість є відображенням політичного буття, насамперед, політичних відносин і інтересів. Політична культура є надзвичайно важливим елементом політичної системи, вона значною мірою впливає на ефективність функціонування, подальший розвиток та вдосконалення політичної системи суспільства. Правова культура є відображенням загальної культури, являє собою сукупність цінностей, через яку проявляються такі феномени, як демократія і правопорядок. Вона сприяє гармонійному розвитку людини, завдяки якому досягається загальносоціальний прогрес.

5. Комунікативний блок – інтеграційні зв'язки між усіма елементами політичної системи суспільства, а також між партіями, суспільством і державою, між політичною та іншими системами¹.

Економічна система суспільства охоплює відносини власності (існування власності українського народу, державної, комунальної, приватної), форми управління економічними процесами, розвиток підприємницької діяльності, монетарну та фіскальну політику. Економічна система суспільства базується на таких принципах:

➤ *принцип розбудови ринкової економіки.* Це положення не знайшло свого безпосереднього закріплення в Основному законі України, але виводиться із його змісту. Конституційні норми, що стосуються економічної системи (зокрема, ст. 13-15, 41, 42 Конституції), дають підстави вважати, що Українська держава підтримує та розвиває принципи ринкової економіки;

➤ *принцип народовладдя.* У ст. 13 Конституції України вказано, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу, а від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування²;

➤ *принцип економічної багатоманітності.* Закріплення в ст. 15 Конституції України цього принципу свідчить про намагання України побудувати економічну систему на засадах свободи підприємництва, рівної конкуренції та відсутності монополізму;

➤ *принцип непорушності права приватної власності.* Він знаходить своє вираження у ст. 13 та ст. 41 Конституції України;

➤ *принцип єдності та прозорості економічного простору.* Цей прин-

¹ Назаренко О. Політична система суспільства: сутність, основні риси, функції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 94. С. 84-89.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

цип передбачає єдину та прогнозовану державну політику в економічній сфері, підтримання державою вільного переміщення товарів, послуг та капіталів як всередині країни, так і з іншими державами;

➤ *принцип соціальної спрямованості* економіки визначено у ч. 4 ст. 13 Конституції України. Це означає, що держава має побудувати таку економічну систему, яка б дозволила реалізувати повною мірою принцип соціальної справедливості – кожен повинен мати можливість користуватися соціально-економічними благами, які існують у державі відповідно до своїх потреб і можливостей¹.

Соціальна система – сукупність соціальних об'єднань (українська нація як етнос; корінні народи; національні меншини; соціальні групи; трудові колективи; територіальні громади; громадські організації та ін.) і форм соціальної діяльності (трудова діяльність, праці; системи охорони здоров'я; соціального захисту). Головною метою соціальної держави є сприяння суспільному прогресу, що базується на принципах соціальної рівності, загальної солідарності та взаємної відповідальності. Головним завданням соціальної держави є: забезпечення соціальної орієнтації економіки; попередження та пом'якшення соціальних ризиків і негативних наслідків, пов'язаних з ринковими відносинами; проведення активної державної соціально-економічної політики; забезпечення безпеки, добробуту, соціального та людського розвитку; створення умов для реалізації конституційних прав і свобод людини; забезпечення рівних можливостей, гідного рівня та якості життя населення; соціальної активності та вільного розвитку особистості; досягнення соціальної стабільності в країні в інтересах кожного члена суспільства; забезпечення гармонізації відносин державних інститутів і суспільства. Соціальна система побудована на таких принципах:

➤ *принцип соціальної рівності* передбачає гарантування економічної свободи людини, реалізацію права вільного вибору будь-якого виду діяльності у сфері найманої праці та підприємництва, забезпечення гендерної рівності чоловіків і жінок;

➤ *принцип соціальної справедливості* реалізується шляхом рівного доступу громадян до всіх видів ресурсів, економічного перерозподілу доходів у суспільстві та піклування про непрацездатних його членів;

➤ *принцип соціальної безпеки* зумовлює запобігання виникнення і розвитку соціальних ризиків, соціальних загроз особі, суспільству, держави шляхом забезпечення скоординованості системи національної безпеки і соціальної політики, розвитку систем соціального страхування, соціального самозахисту людини, інтеграції з міжнародними системами соціального розвитку;

➤ *принцип демократизації та загальної солідарності* визначає: забез-

¹ Ткаченко Ю. В. Конституційні засади економічної системи України. *Форум права*. 2014. № 2. С. 428-431.

печення солідарності між різними соціальними групами суспільства та між різними поколіннями; розвитку соціального партнерства; залучення громадян до участі в управлінні державою; створення умов саморегуляції соціальних процесів індивідами та їх громадськими об'єднаннями;

➤ *принцип взаємної відповідальності* передбачає чітке визначення та розподіл сфер соціальної відповідальності всіх рівнів влади і управління, соціальних партнерів, суспільства та кожного громадянина¹.

Культурна система – сукупність форм духовного (культурного) життя та духовної (культурної) діяльності, духовних (культурних) об'єднань (організацій) та ідеологій².

Важливо звернути увагу на питання відкритого суспільства в контексті суспільного ладу. Концепція відкритого суспільства безпосередньо співвідноситься з такими фундаментальними парадигмами як концепція демократії та концепція громадянського суспільства (зазначені терміни не можна вважати синонімами, про що наголошують деякі вітчизняні та зарубіжні науковці). У відкритому суспільстві панує влада закону, що дозволяє наблизитися до ідеалів свободи, справедливості і чесності. Відкрите суспільство – вільне суспільство із динамічною структурою, в якому присутній достатній рівень транспарентності державної влади, що дозволяє кожному з його членів мати публічний доступ до потрібної інформації, підтримує прозорість владних дій, дотримується принципу гласності та підзвітності всіх рішень на регіональному і національному рівнях. Нині триває накопичення досвіду й компетентності обох сторін у налагодженні конструктивної взаємодії та паритетних відносин. Концептуальне узагальнення проблематики становлення відкритого суспільства в Україні в контексті глобалізації та аналіз дозволили зробити такі висновки

На сучасному етапі формування відкритого суспільства є багатоплановою і багаторівневою науковою проблемою, вирішення якої сприяє ефективності реалізації прав та свобод людини й громадянина в Україні. Це зумовлює продовжувати науковий пошук оптимальної моделі демократичного розвитку, у тому числі концепції відкритого суспільства.

Проблема доступу до публічної інформації була і залишається провідною в юридичній літературі. Останніми роками збільшується кількість наукових праць у цій сфері. Така ситуація пов'язана з тим, що державна політика у галузі забезпечення доступу громадян до публічної інформації не відповідає стандартам демократичної та відкритої держави, особливо в умовах євроінтеграції та глобалізації, що зумовлено відсутністю єдиної теоретичної концепції, яка забезпечує демократичний рівень відносин суспільства і засобів

¹ Волинець У. А. Концепція соціальної держави як один із напрямів боротьби з бідністю в Україні. *Економіка та управління національним господарством*. 2015. № 1. С. 82-85.

² Орленко В. І. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів. 5-е вид., допов. та перероб. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. 156 с.

масової інформації, та ролі у цьому процесі державної політики.

Серед ключових завдань реформування сучасної української державно-правової системи управління одне із чільних місць посідає модернізація державної політики у контексті забезпечення становлення відкритого суспільства. Виявлення й обґрунтування основних напрямів державної політики на науковому рівні зумовить подальший розвиток вітчизняного суспільного ладу. Ще більшої актуальності ця проблематика набуває на перехідному етапі суспільного розвитку¹.

Отже, аналіз поняття «конституційного ладу», а також співвідношення визначень понять «конституційний лад», «державний лад», «суспільний лад», з наукового погляду, дозволяє говорити про конституційний лад як про відокремлену правову категорію, політико-юридичне вираження такого державного і суспільного ладу, який потребує більш складного механізму державної влади – влади від імені народу, що конституційно декларується як народовладдя. Змістом конституційного ладу є те, що народ визнається (формальний конституційний лад) і є джерелом всієї державної влади (реальний конституційний лад), бере участь в її формуванні і функціонуванні у формах прямої і представницької демократії. Конституційний лад є більш широкою конституційно-правовою категорією, ніж народовладдя, оскільки народовладдя є тільки одним із принципів конституційного ладу, хоча й визначальним. Зв'язок народовладдя і конституційного ладу полягає в тому, що народовладдя суттєво впливає на конституційний лад, оскільки такі форми народовладдя як референдуми і вибори мають важливе значення для формування й подальшого розвитку демократичного конституційного ладу².

Ключові слова: конституційний лад України (за суттю, змістом, формою), конституційний порядок, державний лад, державна організація, принципи конституційного ладу, засади конституційного ладу, демократія, держава, демократична держава, ознаки демократичної держави, правова держава, ознаки правової держави, соціальна держава, ознаки соціальної держави, світська держава, громадянське суспільство, політичний плюралізм, ідеологічний плюралізм, економічний плюралізм, верховенство права, верховенство закону, гарантії конституційного ладу, спеціальні юридичні гарантії, нормативно-правові гарантії конституційного ладу, організаційно-правові гарантії конституційного ладу, гарантії конституційного ладу України, державний лад України, основи державного ладу, ознаки державного ладу, принципи державного ладу, суверенітет, державний суверенітет, національний суверенітет, форма держави, механізм держави, державний апарат, функції держави, класифікація функцій держави, зовнішні функції

¹ Чепік-Трегубенко О. С. Теоретико-правові проблеми становлення відкритого суспільства в Україні в умовах глобалізації. *Форум права*. 2014. № 3. С. 417-422.

² Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків, 2009. 600 с.

держави, внутрішні функції держави, технологічні функції держави, об'єктні функції держави, система державних органів, державний орган, суспільний лад України (за змістом, за формою), конституційні основи суспільного ладу, принципи суспільного ладу, система суспільного ладу України, політична система суспільства, суб'єкти політичної системи, елементи політичної системи, політичні партії, громадські об'єднання, економічна система суспільства, принципи економічної системи суспільства, власність, форми власності, підприємницька діяльність, фінансова система, податки, бюджетний процес, банківська система, соціальна система суспільства, принципи соціальної системи суспільства, нація, етнос, корінні народи; національні меншини; соціальні групи; трудові колективи; територіальні громади; громадські організації, духовно-культурна система суспільства, релігійні організації, концепція відкритої держави, концепція відкритого суспільства.

1. Конституційний лад України – це:

а) сукупність суспільних (економічних, соціальних, політичних) відносин формальних і неформальних структур;

б) зовнішня форма об'єктивізації встановлених чи санкціонованих Українським народом відносин;

в) устрій і система всіх суспільних відносин;

г) сукупність процедурних стадій розробки, прийняття та зміни конституції;

д) закріплена в Конституції України форма організації держави і система суспільних відносин, яка охоплює багатогранні аспекти її соціально-економічного, духовного, політичного розвитку.

2. Специфічні правові норми, на основі яких формуються відповідні правовідносини – це:

а) економічна багатоманітність;

б) ідеологічна багатоманітність;

в) засади конституційного ладу;

г) основи конституційного ладу;

д) принцип верховенства права.

3. За формою конституційний лад є:

а) системою соціального забезпечення та охорони здоров'я та забезпечення права;

б) системою підпорядкованої влади під волю суверенного народу;

в) системою основних організаційних і правових форм суспільних відносин, передбачених Конституцією України, тобто основних видів організації та діяльності держави, суспільства та інших учасників конституційно-правових відносин;

г) системою захисту прав і свобод людини від обмежень з боку держави;

д) системою багатоманітності у політичній сфері суспільства.

4. Змістом конституційного ладу є:

а) забезпечення права та підпорядкування влади під волю суверенного народу;

б) створення системи соціального забезпечення та охорони здоров'я та забезпечення права;

в) підпорядкування влади під волю суверенного народу та створення системи соціального забезпечення й охорони здоров'я та захист свобод людини від обмежень з боку держави;

г) підпорядкування влади під волю суверенного народу;

д) передбачені і гарантовані конституційними нормами державний та суспільний лад, основи національної безпеки, система безпосереднього народовладдя, правовий статус людини і громадянина, територіальний устрій, організація та діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, статус української мови як державної та інші виключно важливі інститути конституційно-правових відносин.

5. Згідно з Конституцією України право визначати і змінювати конституційний лад належить:

а) народові;

б) Верховній Раді України;

в) Президенту України;

г) Кабінету Міністрів України;

д) суспільній організації.

6. Ознакою конституційного ладу, яка характеризує, його існування в повсякденному житті суспільства і держави, відображає дійсний стан суспільних відносин, існує не в уяві, а в повсякденному житті конкретної держави є:

а) фактичність;

б) суверенність;

в) програмність;

г) відносна стабільність;

д) наступність.

7. Ознакою конституційного ладу, яка характеризує, що його розвиток здійснюється на основі теоретично-обґрунтованих принципів, концепцій, закріплених у Конституції та законах України є:

а) програмність;

б) фактичність;

в) суверенність;

г) відносна стабільність;

д) наступність.

8. *Ознакою конституційного ладу, яка характеризує, що лише народ України має право визначати та змінювати конституційний лад є:*

- а) суверенність;
- б) фактичність;
- в) програмність;
- г) відносна стабільність;
- д) наступність.

9. *Ознакою конституційного ладу, яка характеризує урахування традицій та історичного досвіду в організації і функціонуванні державної влади та суспільних інститутів є:*

- а) суверенність;
- б) фактичність;
- в) програмність;
- г) відносна стабільність;
- д) наступність.

10. *Ознакою конституційного ладу, яка характеризує забезпечення правовідносин системою державних гарантій, передбачених конституційними нормами є:*

- а) суверенність;
- б) фактичність;
- в) програмність;
- г) відносна стабільність;
- д) наступність.

11. *Під гарантіями конституційного ладу України слід розуміти:*

- а) систему захисту свобод людини від обмежень з боку держави;
- б) систему загальносоціальних і спеціальних юридичних умов і засобів матеріального та процесуального характеру, які забезпечують дієвість основних принципів та інститутів суспільного і державного ладу України;
- в) систему багатоманітності у політичній сфері суспільства;
- г) систему соціального забезпечення та охорони здоров'я та забезпечення права;
- д) систему основних організаційних і правових форм суспільних відносин, передбачених Конституцією України.

12. *Гуманізм конституційного ладу полягає в:*

- а) існуванні необмеженої влади народу;
- б) закріпленні і гарантуванні Конституцією України такого порядку, який ґрунтується на реальній і всебічній повазі до особи, людини і громадя-

нина, забезпеченні прав і свобод особи, їх гарантуванні;

- в) організації публічної влади;
- г) забезпеченні громадянам гідних умов існування;
- д) підпорядкуванні влади.

13. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні відповідно до статті 5 Конституції України є:

- а) народ України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Президент України;
- г) органи місцевого самоврядування;
- д) територіальна громада.

14. Державний лад – це:

- а) сукупність суспільних (економічних, соціальних, політичних) відносин формальних і неформальних структур;
- б) складний комплекс відносин, передбачених Конституцією і законами України, з формування, організації та здійснення державної влади;
- в) устрій і система всіх суспільних відносин;
- г) сукупність процедурних стадій розробки, прийняття та зміни конституції;
- д) закріплена в Конституції України форма організації держави і система суспільних відносин, яка охоплює багатогранні аспекти її соціально-економічного, духовного, політичного розвитку.

15. Відповідно до ст. 1 Конституції України:

- а) Україна є суверенна і світська, соціальна, правова держава;
- б) Україна є світська і незалежна, суверенна і соціальна, правова і демократична держава;
- в) Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава;
- г) Україна є суверенна і незалежна, демократична, правова держава;
- д) Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова і світська держава.

16. Демократична держава – це:

- а) тип держави, в якій народ є джерелом влади;
- б) держава, в якій панує право, де діяльність держави, її органів та посадових осіб здійснюється на підставі і в межах, визначених правом, де держава відповідає перед особою за свою діяльність;
- в) держава, в якій церква і релігія відокремлені від держави;
- г) держава, лідери якої прагнуть повного контролю над країною та народом;

д) держава, в якій її голова є одночасно і главою церкви.

17. Свідченням демократизму держави є:

а) нечисленність, наявність конкуренції у сфері державотворчої діяльності, забезпечення ефективності в її функціонуванні;

б) нестійкість, встановлення рівноваги в суспільстві, високий рівень довіри до інститутів держави;

в) забезпечення ефективності в її функціонуванні, наявність конкуренції у сфері державотворчої діяльності, встановлення рівноваги у суспільстві та гармонійних відносин між державою і громадянами, високий ступінь довіри населення до інститутів держави;

г) нечисленність, нестійкість, високий ступінь довіри населення до інститутів держави;

д) комерційні організації, встановлення рівноваги в суспільстві та гармонійних відносин між державою і громадянами.

18. Світська держава – це:

а) держава, яка вільна у міжнародних відносинах;

б) держава, в якій гарантуються права і свободи людини і громадянина;

в) держава, в якій є взаємовідповідальність людини і громадянина;

г) держава, в якій церква і релігія відокремлені від держави;

д) держава, в якій її голова є одночасно і главою церкви.

19. Правова держава – це:

а) держава, територія якої складається з державних утворень, наділених юридичною і певною політичною самостійністю;

б) держава, в якій панує право, де діяльність держави, її органів та посадових осіб здійснюється на підставі і в межах, визначених правом, де держава відповідає перед особою за свою діяльність;

в) держава, в якій церква і релігія відокремлені від держави;

г) держава, лідери якої прагнуть повного контролю над країною та народом;

д) держава, в якій її голова є одночасно і главою церкви.

20. Ознаки правової держави:

а) протистояння інтересів різних соціальних груп, які створюють політичні партії як інструмент для реалізації власних інтересів;

б) верховенство закону, вищість представницьких органів влади, поділ влади, гарантія прав і свобод особи, високий рівень громадських структур, контроль державної влади з боку суспільства;

в) контроль державної влади, протистояння інтересів різних соціальних груп;

г) акумуляція та вираження соціальних інтересів, мобілізація ресурсів,

визначення цілей і завдань суспільства;

д) верховенство права, вищість представницьких органів влади, поділ влади, гарантія прав і свобод особи, високий рівень громадських структур, контроль державної влади з боку суспільства.

21. До формальних ознак правової держави належить:

а) врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»;

б) наявність органу конституційної юрисдикції;

в) нерегламентованість в законах основних прав людини;

г) панування в суспільному та державному житті розпоряджень та вказівок керівництва;

д) неухильне і повсюдне виконання законів і підзаконних нормативних актів усіма учасниками суспільного життя.

22. Правова держава забезпечує:

а) верховенство права та закону;

б) мінімальну гарантію прав і свобод людини;

в) нерівність усіх перед законом і судом;

г) відповідальність громадян;

д) безкоштовний захист особи некваліфікованими службовцями.

23. Вихідним у забезпеченні правової справедливості і стабільності конституційного ладу України є принцип:

а) верховенства Конституції України;

б) принцип демократизму;

в) верховенства закону;

г) верховенства права;

д) наукового обґрунтування.

24. Фундаментальний правовий принцип і правова доктрина, яка передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом – це:

а) верховенство права;

б) політичний плюралізм;

в) верховенство народу;

г) верховенство закону;

д) ідеологічне розмаїття.

25. Принцип верховенства права регламентовано в:

а) ст. 1 Конституції України;

- б) ст. 5 Конституції України;
- в) ст. 8 Конституції України;
- г) ст. 32 Конституції України;
- д) ст. 10 Конституції України.

26. *Свобода вибору суспільного ладу і форми правління, право народу визначати і змінювати конституційний лад, забезпечення захисту прав людини – це:*

- а) рівноправна участь всього народу (а не тільки частини населення) в правлінні справами у суспільстві і державі;
- б) проголошення і реальна гарантованість основоположних прав людини і громадянина;
- в) політична свобода;
- г) правова законність як режим суспільно-політичного життя;
- д) взаємна відповідальність держави і громадянина.

27. *Відповідно до Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки покладається насамперед на:*

- а) народ;
- б) Верховну Раду України;
- в) державу;
- г) місцеве самоврядування;
- д) Президента України.

28. *Ст. 20 Конституції України встановлює, що:*

- а) державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України;
- б) держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України;
- в) держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей;
- г) держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України;
- д) конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

29. *Соціальна держава – це:*

- а) особлива форма організації суспільства з визначеною територією, економікою, політичною владою;

б) формальний інститут, який є формою організації політичної спільноти під управлінням уряду;

в) діяльність з управління та керівництва суспільством на основі публічної влади;

г) форма організації державної влади, за якої верховенство в усіх сферах життя належить правовому закону;

д) соціально орієнтована держава, що визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які потрапили у важку життєву ситуацію, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості і своє призначення вбачає в забезпеченні громадського миру і злагоди в суспільстві.

30. Держава, яка надає підтримку незахищеним верствам населення – це:

- а) світська держава;
- б) правова держава;
- в) союзна держава;
- г) соціальна держава;
- д) клерикальна держава.

31. Поняття «соціальна держава» виникло у:

- а) XIV ст.;
- б) XIX ст.;
- в) XVII ст.;
- г) XVIII ст.;
- д) XX ст.

32. Соціальна держава прагне:

- а) врегулювати економіку;
- б) планування свавілля;
- в) мінімізувати гарантії прав і свобод людини;
- г) забезпечити громадянам гідні умови існування;
- д) підпорядкувати владу.

33. До основних ознак соціальної держави належить:

- а) зрівняння всіх громадян у соціальному статусі;
- б) визнання людини найвищою соціальною цінністю;
- в) відсутність соціальної політики;
- г) відсутність системи соціального захисту вразливих верств населення;
- д) нерозвинуте соціальне законодавство.

34. *Соціально-правовою ознакою правової держави є:*

- а) незакріплення в конституційному законі основних прав людини;
- б) юридична захищеність особи;
- в) панування у суспільному та державному житті законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюють основні права людини, загальнолюдські цінності та ідеали;
- г) самостійне врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»;
- д) відповідальність лише особи перед державою.

35. *До основних ознак сучасної демократії належить:*

- а) визнання вождя вищим джерелом влади;
- б) жорстокий контроль з боку органів державної влади;
- в) дотримання прав людини, пріоритет прав людини над правами держави, конституційне обмеження влади більшості над меншістю, повага прав меншості до власної думки та її вільне вираження;
- г) система єдності влади;
- д) наявність цензури, культ вождя.

36. *За сферами суспільного життя демократію поділяють на:*

- а) пряму, непряму, змішану;
- б) внутрішню, зовнішню;
- в) особисту, правову, політичну;
- г) соціальну, культурну, політичну;
- д) регуляторну, охоронну, контрольну.

37. *Ліберальний, радикальний та консервативний режими є різновидами:*

- а) тоталітарного режиму;
- б) конфедеративного режиму;
- в) авторитарного режиму;
- г) демократичного режиму;
- д) недемократичного режиму.

38. *Сукупність таких засобів і способів реалізації державної влади, за яких уся життєдіяльність суспільства й кожної окремої особи абсолютно регламентована – це:*

- а) тоталітарний режим;
- б) консервативний режим;
- в) авторитарний режим;
- г) демократичний режим;
- д) недемократичний режим.

39. Сукупність таких засобів і способів реалізації державної влади, за яких вона концентрується в руках правлячої верхівки – це:

- а) тоталітарний режим;
- б) консервативний режим;
- в) авторитарний режим;
- г) демократичний режим;
- д) недемократичний режим.

40. Система форм безпосереднього вільного волевиявлення народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні шляхом прямої його участі у встановленні представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування і безпосередньому прийнятті владних рішень з передбачених Конституцією та законами України питань – це:

- а) референдум;
- б) лібералізм;
- в) демократія;
- г) ідеологія;
- д) народовладдя.

41. Функції демократії – це:

а) основні напрями впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;

б) основні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність і соціальне призначення у суспільстві;

в) сукупність засобів та способів впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;

г) основні форми взаємодії громадянського суспільства з демократичною державою;

д) основні напрями впливу демократії на розвиток народовладдя в державі.

42. Функціональними інститутами демократії є:

- а) парламентські сесії, політичні партії, парламентські комітети;
- б) депутатські запити, накази виборців, вибори, громадська думка;
- в) місцеве самоврядування, парламентські сесії;
- г) безпосередні та представницькі інститути демократії;
- д) імперативні та консультативні інститути демократії.

43. До функціональних інститутів демократії належать:

- а) депутатські запити;

- б) депутатські фракції;
- в) накази влади;
- г) відповідальність лише особи перед державою;
- д) думка влади.

44. Основними принципами демократії є:

а) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, поділ влади, прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості;

б) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, гуманізм, соціальна рівність громадян, гласність, відсутність плюралізму;

в) політична свобода, рівноправність громадян, соціальна рівність громадян, поділ влади, прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості, толерантність, призначення вищих органів влади;

г) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, поділ влади, прийняття рішень в інтересах меншості з урахуванням інтересів більшості;

д) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, наявність цензури, принцип загального виборчого права.

45. Принцип демократії, який полягає у тому, що держава гарантує існування різних ідей, думок, ідеологічних підходів, можливість їх вільного висловлення, різного тлумачення окремих явищ суспільного життя – це:

а) політичний плюралізм;

б) побудова влади в державі на засадах її поділу на різні гілки;

в) гласність;

г) конституційна закріплення прав, свобод і обов'язків людини та їх реальна гарантованість;

д) ідеологічний плюралізм.

46. Ст. 2 Конституції України закріплює, що:

а) Україна є унітарною державою;

б) Україна є республікою;

в) Україна є змішаною республікою;

г) Україна є демократичною державою;

д) Україна є президентської республікою.

47. Унітарна держава – це:

а) держава, яка вільна у міжнародних зносинах;

б) держава, в якій гарантуються права і свободи людини і громадянина;

в) держава, в якій є взаємовідповідальність людини і громадянина;

г) держава, в якій всі або переважна більшість вищих територіальних оди-

ниць не мають державно-подібного статусу;

д) держава, в якій її голова є одночасно і головою церкви.

48. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності відповідно до Конституції України покладаються на:

а) Збройні Сили України;

б) Збройні Сили України, Службу безпеки України;

в) Збройні Сили України, прокуратуру, Президента України;

г) Службу безпеки України;

д) кожного громадянина України.

49. Обов'язок захищати незалежність та територіальну цілісність України покладено на:

а) усіх, хто перебуває на території України;

б) громадян України;

в) громадян України, іноземців та осіб без громадянства;

г) союзників держави, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори;

д) військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

50. Конституційно регламентовані, загальні, об'єктивно необхідні напрями й види внутрішньої та зовнішньої діяльності держави для досягнення відповідних цілей шляхом реалізації основних завдань на конкретному історичному етапі розвитку, які виражають сутність та соціальне призначення держави – це:

а) функції політичної системи суспільства;

б) функції Української держави;

в) функції органів місцевого самоврядування;

г) методи державної діяльності;

д) форми державної діяльності.

51. «Технологічні» функції держави – це:

а) зовнішньоекономічна і зовнішньополітична;

б) захист суверенітету та території держави;

в) законодавча, виконавча та судова;

г) бюджетно-фінансова;

д) політична та економічна.

52. Співвідношення понять «функції державної влади», «функції держави» та «функції державних органів» полягає у наступному:

а) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою;

б) функції держави є похідними від функцій державної влади та функцій

державних органів;

в) функції державної влади є різновидом функцій держави, а функції державних органів більш ширше поняття, ніж функції державної влади;

г) всі ці поняття збігаються за змістом та обсягом;

д) функції державної влади є поняттям загальним щодо функцій державних органів та більш конкретним щодо функцій держави.

53. Формою власності, що не закріплена Конституцією України є:

а) державна власність;

б) комунальна власність;

в) приватна власність;

г) колективна власність;

д) власність Українського народу..

54. Гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина виступає:

а) Конституційний Суд України;

б) Кабінет Міністрів України;

в) Президент України;

г) Верховна Рада України;

д) Прокуратура України.

55. Ст. 17 Конституції України забезпечує:

а) захист конкуренції у підприємницькій діяльності;

б) захист від незаконного звільнення;

в) захист своїм громадянам, які перебувають за її межами;

г) захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу;

д) захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованість економіки.

56. Відповідно до ст. 11 Конституції України:

а) держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України;

б) Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави;

в) захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу;

г) держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей;

д) держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

57. «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством», регламентовано:

а) ст. 59 Конституції України;

б) ст. 49 Конституції України;

в) ст. 11 Конституції України;

г) ст. 20 Конституції України;

д) ст. 19 Конституції України.

58. В концепції Дж. Локка важливе місце займає ідея відокремлення:

а) політики від релігії та моралі;

б) політики від культури;

в) влади від народу;

г) влади від політики;

д) влади від держави.

59. Співвідношення понять «демократія» і «самоврядування» полягає у наступному:

а) ці поняття тотожні;

б) ці поняття не пов'язані між собою;

в) «демократія» є формою здійснення «самоврядування»;

г) «самоврядування» виступає формою «демократії»;

д) «демократія» та «самоврядування» є формами реалізації народовладдя.

60. Гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України – це:

а) районні та обласні ради;

б) місцева державна адміністрація;

в) органи самоорганізації населення;

г) місцеве самоврядування в Україні;

д) територіальна громада.

61. Жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр – це:

- а) районні та обласні ради;
- б) місцева державна адміністрація;
- в) органи самоорганізації населення;
- г) місцеве самоврядування в Україні;
- д) територіальна громада.

62. Рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, схвалює:

- а) органи місцевого самоврядування;
- б) Верховна Рада України;
- в) Генеральний штаб Збройних Сил України;
- г) Президент України;
- д) Міністр оборони України.

63. Фактичний та реальний стан суспільних відносин, що існують у зв'язку із функціонуванням інститутів суспільства – це:

- а) конституційний лад;
- б) правова держава;
- в) суспільний лад;
- г) світська держава;
- д) державний лад.

64. Суспільний лад – це:

а) встановлений Основним Законом порядок організації і функціонування інститутів держави і суспільства, система суспільних відносин, що гарантуються, забезпечуються і регулюються законами, прийнятими відповідно до Конституції;

б) система основних політико-правових, економічних, соціальних відносин, які закріплюються державно-правовими (конституційно-правовими) нормами і визначають особливості організації держави та її відносин з іншими суб'єктами суспільних відносин;

- в) форма організації державної влади в країні;
- г) система господарювання в суспільстві;

д) система організаційних і правових форм соціальних відносин у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах, передбачених і закріплених конституцією та законами України.

65. *Суспільний лад, в якому відносини між людьми регулюють «мононорми» – це:*

- а) рабовласницький лад;
- б) феодалський лад;
- в) первісний лад;
- г) буржуазний лад;
- д) демократичний лад.

66. *Політичний плюралізм – це:*

- а) свобода слова і думки;
- б) заборона цензури;
- в) функціонування у державі лише однієї політичної партії;
- г) багатоманітність у політичній сфері суспільства;
- д) багатоманітність форм власності.

67. *Багатоманітність, яка означає можливість рівноправного існування різних форм власності та господарювання, однакової їх підтримки і захисту з боку держави, називається:*

- а) соціальна;
- б) дискримінаційна;
- в) культурна;
- г) ідеологічна;
- д) економічна.

68. *Право різних суб'єктів безперешкодно формулювати, пропагувати і втілювати в практику суспільних відносин різноманітні теорії, ідеї, погляди, які стосуються різних аспектів життя держави і суспільства, – це:*

- а) соціальна багатоманітність;
- б) дискримінаційна багатоманітність;
- в) культурна багатоманітність;
- г) ідеологічна багатоманітність;
- д) економічна багатоманітність.

69. *Система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення й передачі від покоління до покоління – це:*

- а) місцеве самоврядування;
- б) неурядова правова організація;
- в) громадське об'єднання;
- г) громадянське суспільство;
- д) політична система суспільства.

70. Залежно від представництва у вищих органах влади політичні партії поділяють на:

- а) революційні та реформаторські;
- б) національні та комуністичні;
- в) консервативні та ліберальні;
- г) правлячі та опозиційні;
- д) демократичні та недемократичні.

71. Система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення й передачі від покоління до покоління – це:

- а) суспільство;
- б) політична партія;
- в) громадське об'єднання;
- г) громадянське суспільство;
- д) політична система суспільства.

72. Закон України «Про громадські об'єднання» прийнятий:

- а) 18 лютого 2013 р.;
- б) 16 червня 1992 р.;
- в) 1 січня 1997 р.;
- г) 16 липня 2012 р.;
- д) 22 березня 2012 р.

73. Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів – це:

- а) громадське об'єднання;
- б) громадська організація;
- в) громадська спілка;
- г) громадський блок;
- д) громадський рух.

74. Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи є:

- а) громадське об'єднання;
- б) громадська організація;
- в) громадська спілка;
- г) громадський блок;
- д) спілка.

75. Громадське об'єднання, яке має намір здійснювати діяльність без статусу юридичної особи, повідомляє про своє утворення уповноважений орган з питань реєстрації протягом:

- а) 50 днів з дня його утворення;
- б) 30 днів з дня його утворення;
- в) 65 днів з дня його утворення;
- г) 60 днів з дня його утворення;
- д) 80 днів з дня його утворення.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.
- ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
- ❖ Про Державний Гімн України: Закон України від 6 березня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 163.
- ❖ Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
- ❖ Про прикордонний контроль: Закон України від 5 листопада 2009 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 6. Ст. 46.
- ❖ Про державні символи України: Постанова Верховної Ради України від 3 вересня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 45. Ст. 241.
- ❖ Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15 січня

- 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 79.
- ❖ Про економічну самостійність Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 3 серпня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 34. Ст. 499.
  - ❖ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 29. Ст. 377.
  - ❖ Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 1. Ст. 2.
  - ❖ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
  - ❖ Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.
  - ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
  - ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
  - ❖ Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
  - ❖ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
  - ❖ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
  - ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» 28 лютого 2018 № 2-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 2. Стор. 102.
  - ❖ Про деякі заходи щодо запобігання порушенням конституційного ладу та забезпечення невтручання Національного банку України у дії, які загрожують конституційному правопорядку: Постанова Верховної Ради України від 3 квітня 2007 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 23. Ст. 304.

Спеціалізована література:

1. Nalivayko L. R. Performance problems of the Ukrainian state in social. *European Journal Of Natural History*. 2006. № 5. P. 85-86.

2. Андрушко І. П. Особливості застосування категорії «інтерес» у конституційному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 19 с.
3. Бакумов О. С. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньо. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
4. Барабаш Ю. Право на зміну конституційного ладу як складова правосуб'єктності Українського народу. *Право України*. 2019. № 10. С. 66-81.
5. Батанов О. В. Конституційний лад України: протиріччя, конфліктогенний потенціал, виклики сучасності. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 38-42.
6. Бедрій Р. Б. Об'єкти комунальної власності в Україні: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 75-83.
7. Беха В. П. Громадські організації у дискусії демократизації суспільства: моногр. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 680 с.
8. Белов Д. Реформування конституційного ладу: позитиви та негативи. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 101-104.
9. Борисова В. Релігійна організація – функціональний вид невідповідних організацій. *Право України*. 2014. № 2. С. 123-130.
10. Василенко В. Юридична регламентація статусу офіційної (державної) мови у практиці європейських держав. *Право України*. 2016. № 3. С. 74-83.
11. Веніславський Ф. Правове обмеження державної влади – необхідна передумова стабільності конституційного ладу. *Право України*. 2010. № 6. С. 108-116.
12. Гаєва Н. П. Закон України «Про громадські об'єднання»: деякі актуальні проблеми. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 97-104.
13. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2011. № 5. С. 159-174.
14. Головатий С. Україна – «соціальна» держава: що це? *Право України*. 2014. № 7. С. 199-233.
15. Горбунова Л. М. Правові основи розвитку громадянського суспільства в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 6-11.
16. Гудзь Т. І. Конституційне закріплення суспільного ладу: основні підходи. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 21-25.
17. Дзевелюк М. Номенклатура функції сучасної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 11. С. 171-176.
18. Длугопольський О. В. Сучасні соціально-економічні проблеми теорії та практики розвитку економічних систем: моногр. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2016. 204 с.
19. Дроботов С. Поняття ідеологічної функції права і специфіка її реалізації у демократичній державі. *Юридична Україна*. 2011. № 2. С. 10-17.

20. Залізнюк В. В. Деякі аспекти дефініції поняття «політична партія» в наукових працях та національному законодавстві України як відображення її функцій та ролі в суспільстві. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 99-103.
21. Заславська О. Органи державної влади України як відкрита інформаційна система. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. Вип. 13. С. 190-194.
22. Зінченко Ю. Принцип пропорційності як складова верховенства права. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 7. С. 14-17.
23. Зюзь Д. В. Сутність та чинники розвитку економічної системи. *Державне будівництво*. 2016. № 2. С. 1-12.
24. Ільницький М. С. Становлення конституційного ладу в Україні. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 10-15.
25. Іщук С. І. Концептуальні засади реалізації права на свободу об'єднань в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2012. № 2. С. 1-12.
26. Кабанець О. С. Демократія як явище правової дійсності (теоретико-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
27. Кашуба О. М. Підприємництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 103-106.
28. Кельман М. Аспекти аналізу методологічних проблем співвідношення держави та права. *Право України*. 2009. № 2. С. 60-67.
29. Кісель В. Й. Генезис уявлень про сутність права власності: історія та сучасність. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 115-118.
30. Клименко О. І. Поняття конституційного права громадян на мирні зібрання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 134-141.
31. Ковальчук В. Б., Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: моногр. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2016. 209 с.
32. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.
33. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою. *Право України*. 2014. № 4. С. 9-16.
34. Коломоєць О. В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 41-44.
35. Константинова Т. В. Пліуралізм політичних груп як основа демократичного політичного вибору. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 49-56.
36. Кохановська О. Інформаційно-правова основа громадянського суспільства. *Право України*. 2015. № 4. С. 35-42.
37. Краковська А. Є. Поняття соціальної функції держави в сучасній юридич-

- ній науці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. С. 14-19.
38. Кресіна І. О. Держава і громадянське суспільство: проблеми взаємодії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 378-383.
  39. Кройтор А. В. Роль, місце та функції політичних партій у процесі формування паритетної демократії. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 108-113.
  40. Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку. *Право України*. 2014. № 4. С. 17-25.
  41. Крутій В. О. Політична система незалежної України: вади і ризики. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2019. Вип. 85. С. 326-338.
  42. Куракін О. М. Співвідношення верховенства права та закону в розрізі соціологічної концепції право розуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2. С. 33-36.
  43. Лазор К. П. Релігійні об'єднання в Україні: організаційно-правові основи діяльності. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 282-287.
  44. Литвинов О. М. Республіканська форма правління як засада конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
  45. Лоцихін О. М., Якубовський Д. Г., Янішевський А. В. Реформування місцевої влади як одна з засад і гарантій конституційного ладу України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 77-81.
  46. Луцький Р. П. Соціально-економічне середовище як визначальний фактор формування та розвитку позитивного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 39-44.
  47. Макаренков О. Ознаки права відкритого суспільства: концептуальний підхід. *Юридична Україна*. 2012. № 11 С. 12-19.
  48. Макаренков О. Співвідношення генетичного і структурно-функціонального методів у дослідженні напрямів трансформації права відкритого суспільства. *Юридична Україна*. 2012. № 8 С. 12-19.
  49. Малкіна Я. Д. Економічний зміст податків, їх роль та сучасний стан податкової системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 854-858.
  50. Наливайко Л. Р. Верховенство права як принцип основ державного ладу України. *Актуальні проблеми політики*. 2006. Вип. 28. С. 117-122.
  51. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.
  52. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
  53. Наливайко Л. Р. До питання про визначення поняття «механізм Української держави». *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 92-96.
  54. Наливайко Л. Р. Історія становлення державного ладу України. *Підприєм-*

- ництво, господарство і право. 2009. № 10. С. 31-35.
55. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові засади та зміст екологічної функції Української держави. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2006. № 1. С. 181-185.
  56. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові основи економічної функції Української держави. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2007. Вип. XVIII. С. 29-34.
  57. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові основи механізму Української держави та його принципів. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 8-11.
  58. Наливайко Л. Р. Концепції і підходи до розуміння поняття «державний лад». *Юридичні і політичні науки*. 2005. Спецвипуск, т. 1. С. 176-181.
  59. Наливайко Л. Р. Нормативно-правові гарантії державного ладу України. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2009. № 1. С. 24-27.
  60. Наливайко Л. Р. Регулююча роль Української держави в економічній сфері. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2007. № 2. С. 3-9.
  61. Наливайко Л. Р. Реформування механізму держави в контексті євроінтеграційної орієнтованості зовнішньої політики України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2007. № 2 (33). С. 48-53.
  62. Наливайко Л. Р. Роль принципів державного ладу у розбудові демократичної, соціальної і правової держави *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2008. № 1. С. 11-15.
  63. Наливайко Л. Р. Система організаційно-правових гарантій державного ладу України. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 3-12.
  64. Наливайко Л. Р. Системний взаємозв'язок категорій «державний лад» та «суспільний лад». *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2007. Спецвипуск. С. 78-83.
  65. Наливайко Л. Р. Системний взаємозв'язок категорій конституційний та державний лад: теоретико-методологічний підхід. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2006. № 4. С. 3-13.
  66. Наливайко Л. Р. Соціальна функція Української держави та її конституційно-правові основи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 2. С. 155-159.
  67. Наливайко Л. Р. Співвідношення категорій «державний лад» і «політична система» в аспекті розробки загальної концепції розбудови Української держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2006. № 3. С. 17-24.
  68. Наливайко Л. Р. Форми здійснення політичної функції Української держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 8. С. 3-7.
  69. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-

- Тек Прес, 2013. 316 с.
70. Оніщенко Н. М. Нормотактика як складова державної правової політики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 37-42.
  71. Орзіх М. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління. *Право України*. 2009. № 10. С. 72-75.
  72. Остапенко М. Політичний плюралізм: багатогранність змісту. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 29-36.
  73. Палінчак М. М. Мережа релігійних організацій в Україні: стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 205-214.
  74. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
  75. Пархоменко Н. Роль громадянського суспільства у захисті прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2014. № 4. С. 116-125.
  76. Пацурківський Ю. П. Основні підходи до визначення поняття та природи власності в цивільних правовідносинах. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. № 628. С. 59-64.
  77. Петришин О. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України*. 2009. № 10. С. 57-61.
  78. Погорілко В. Функції Української держави та їх правові основи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 1. С. 9-14.
  79. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2009. 40 с.
  80. Прудов Ю. Соціальні виплати та пільги в українському законодавстві. *Юридична Україна*. 2006. № 1. С. 49-53.
  81. Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
  82. Рибчак В. І. Аналіз сучасних підходів до державного регулювання підприємницької діяльності. В Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. № 1. С. 41-45.
  83. Рябовол Л. Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 49-52.
  84. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: моногр. Ужгород: Право, 2018. 440 с.
  85. Святоцька В. Основоволожні стандарти і принципи організації та діяльності адвокатури у міжнародному просторі. *Право України*. 2015. № 12. С. 83-91.
  86. Серьогін С. В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування: моногр. Дніпропетровськ: Середняк Т. К, 2014. 124 с.
  87. Таран Д. П. Форми захисту конституції на сучасному етапі: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 217 с.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Поняття, основні риси та юридичні властивості, сутність, предмет та метод Конституції України. Розкрити співвідношення понять: конституція та держава, конституція та політична система суспільства, конституція та конституціоналізм. Функції конституції та їх характеристика. Класифікація конституцій: мета та критерії класифікації. Види конституцій в Україні. Характеристика Конституції Автономної Республіки Крим. Об'єкти конституційного регулювання. Дія Конституції України. Форма і структура Конституції України. Мова та стиль Конституції України. Внесення змін та доповнень до Конституції України (Розділ XIII Конституції України). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 158 та ст. 159 Конституції України. Поняття, структура механізму реалізації Конституції України. Чинники, що визначають реалізацію та ефективність дії Конституції України, проблеми її реалізації. Додержання та охорона Конституції України: гарантії, механізм захисту та охорони. Суб'єкти захисту Конституції України. Місце конституції в системі національного законодавства. Конституція і проблема імплементації норм міжнародного права.

Слід зазначити, що термін «конституція» використовувався в різних значеннях в різні часи. На сьогодні наука конституційного права використовує цей термін у кількох значеннях, а саме: конституція юридична та фактична. Проте існують різні підходи до розкриття їхнього змісту¹.

У вітчизняній юридичній науці Конституція – це основний закон держави, який відображає волю народу і в його інтересах закріплює найбільш важливі засади суспільного ладу і державної організації країни. Як головний закон Конституція являє собою єдиний законодавчий акт, що встановлює принципи організації і функціонування представницьких органів держави, основні права і свободи людини і громадянина, територіальний устрій, форму правління, місце самоврядування тощо².

Перші конституції, в сучасному значенні цього терміна, виникли в XVII-XVIII ст. під час демократичних буржуазних революцій, і їх поява була зумовлена намаганнями запровадити належну організацію державної влади, тобто таку, яка унеможливила б або значно ускладнила б можливість узурпації влади окремими особами чи групами осіб та її використання у вузькокорпоративних інтересах, що, своєю чергою, могло б забезпечити захист людини від свавілля держави, обмеження сфери державної влади і гарантованість природних прав і

¹ Шапгала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2010. 416 с.

свобод людини¹.

Конституція в усіх державах є політико-правовим документом і головним джерелом національної системи права, в ній на найвищому правовому рівні узаконюється баланс інтересів усіх соціальних верств суспільств². У зв'язку з цим термін «конституція» вживається паралельно з терміном «основний закон», а в деяких країнах (Ватикан, Німеччина, Саудівська Аравія, Фінляндія) цим терміном офіційно називають свої конституції³.

Ознаки конституції України – це основні кваліфікуючі характеристики, які визначають її сутність і зміст, мету та призначення у суспільстві і державі.

Основні риси конституції:

➤ **основоположний характер** (полягає в тому, що конституція регулює не всі суспільні відносини, а лише найбільш важливі і має загальний характер, є стрижнем правової системи будь-якої держави);

➤ **народність** (конституція є засобом вираження волі та інтересів усього населення країни чи його більшості, закріплює суспільні відносини, які притаманні саме цьому народу, приймається народом безпосередньо або через його представників);

➤ **реальність** (конституція має відображати фактичний стан суспільства, тому що цей документ не буде сприйматися і виконуватися народом);

➤ **стабільність** (конституція як документ тривалої дії у часі не повинна постійно підлягати змінам. Однак слід зазначити, що у деяких країнах конституції змінювалися неодноразово)⁴.

Конституція має низку **юридичних властивостей** (ознаки, що характеризують її як основний закон держави та суспільства), а саме:

– **конституція – основний закон держави**. Свідчить про особливе місце в системі законів, які схвалюються в державі і його особливе значення порівняно з іншими правовими актами. Саме такий підхід відповідає уявленню про конституцію як про Основний закон, що склався історично;

– **юридичне верховенство конституції**. Конституція виконує щодо всієї системи права роль активного «установчого центру», вона має найвищу юридичну силу, тобто її норми завжди мають перевагу над положеннями інших джерел права. Зокрема, на думку М. Козюбри, верховенство Конституції проявляється насамперед у її найвищій юридичній силі, під якою слід розуміти

¹ Конституційне право України: навч. посіб. / за ред. В. В. Кравченка. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: Атіка, 2007. 592 с.

² Конституційне право України: підручник / за ред. В. І. Чушенко, І. Я. Заяць. Київ: Ін Юре, 2007. 488 с.

³ Теорія держави та права: навч. посіб. / заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

⁴ Оніщенко О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 215 с.

пріоритет (верховенство) норм Конституції¹. Слід звернути увагу, що у ст. 8 Основного Закону йдеться про те, що Конституція України має найвищу юридичну силу²;

– **юридична база поточного законодавства.** Конституція є фундаментом усього законодавства. Закони та підзаконні нормативно-правові акти приймаються на основі конституційних положень з метою їх деталізації та конкретизації та з метою забезпечення їх реалізації³;

– **системоутворюючий документ,** який визначає принципи організації та діяльності органів державної влади;

– **демократичний правовий акт** як за змістом, так і за способом прийняття;

– **особливий порядок прийняття.** Конституція України приймається з дотриманням спеціальної процедури безпосередньо народом або спеціально уповноваженим органом держави⁴.

Предмет (суспільні відносини що регулюються чи реально можуть бути урегульовані конституційними нормами) і **метод** (засоби, способи та прийоми регулювання предмета конституції) конституції забезпечують відмежування Основного закону від інших законів та підзаконних нормативно-правових актів⁵.

Функції конституції – це основні напрями її впливу на суспільні відносини, які зумовлені соціальним призначенням конституції.

Основними функціями конституції є:

– **юридична** – закріплює та регулює найважливіші суспільні відносини;

– **політична** – полягає в тому, що конституція встановлює основи організації публічної влади, визначає основні принципи політичної діяльності, функціонування інститутів політичної системи суспільства;

– **ідеологічна** – конституційні положення сприяють формуванню у людини певної ідеології на системі конституційних цінностей;

– **установча** – встановлює найважливіші інститути суспільства (політичні партії, громадські організації та ін.) і держави (глави держави, парламенту, уряду, органу конституційної юрисдикції та ін.), утвердження і визначення

¹ Козюбра М. І. Принципи верховенства права і верховенства Конституції України: співвідношення. *Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Ужгород, 2000.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

³ Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. для студентів юрид. вузів та ф-тів. Харків: Право, 2014. 376 с.

⁴ Конституційне право України: академічний курс: підручник : у 2 т. / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ: Юрид. думка, 2006. Т. 1. 544 с.

⁵ Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / за заг. ред. А. Ю. Олійника. Київ: Скіф, 2012. 552 с.

конституційно-правового статусу людини й громадянина, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, форми держави;

– **правоохоронна** – полягає у встановленні системи конституційних гарантій реалізації державних і суспільних інститутів;

– **правотворча** – визначає основні засади правотворення в державі;

– **інтегративна (системотворча)** – визначає основні напрями взаємоузгоджених зв'язків між людиною, суспільством і державою на основі конституційних норм і принципів;

– **організаційна** – полягає у встановленні механізму здійснення державної влади, регламентації системи організації та діяльності публічних інститутів держави і суспільства;

– **обмежувальна** – полягає в тому, що конституційні норми створюють основу і визначають межі діяльності державних органів, стримують узурпацію і монополізацію влади певними владними структурами державної влади;

– **зовнішньополітична** – знаходить свій вияв у тому, що інші держави й народи за змістом Конституції можуть робити висновки щодо рівня демократизму держави.

Принципи Конституції – це фундаментальні засади, що об'єднують її в єдине ціле, визначають її основні ідеї, характер, призначення, соціальну роль і динамічну спрямованість. Вони мають нормативний характер і є обов'язковими для виконання.

До **основних принципів Конституції України** належать: народовладдя; розподіл влади; пріоритет прав людини та громадянина; соціальна, демократична, правова держава; державний суверенітет; рівноправність громадян перед судом і законом; верховенство права; політична, економічна та ідеологічна багатоманітності¹.

Конституції **класифікують** за різними підставами.

За юридичною силою конституції поділяють на **юридичні** (офіційна вершина національного законодавства) та **фактичні** (відображають дійсний стан суспільних відносин, які існують у політиці, економіці, культурі).

За формою (структурою) конституції поділяють на писані, неписані та змішані. **Писана конституція** являє собою єдиний нормативний акт або кілька актів, перелік яких чітко визначений. Своєю чергою, неписана конституція складається з чітко невизначеної кількості джерел, серед яких можуть бути як писані (акти парламенту, судові прецеденти), так і неписані або усні (конституційні звичаї). При цьому остання група джерел становить велику частку в структурі конституції. Водночас конституція може бути і дарована монархом, конституція може мати назву, зокрема: Пакти, Статут, Білль, Хартія, Акт, Ордонанс тощо. **Неписані конституції** – це неписані, тобто усні норми, норми звичаєвого права, так звані конституційні традиції. Ці усні норми не закріплені

¹ Конституційне право України / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. Київ: Ін Юре, 2002. С. 62.

в установленому порядку в жодному документі, однак неухильно використовуються, наприклад, під час формування державних органів, реалізації прав людини тощо. Нині вони застосовуються лише у Великобританії та Новій Зеландії *Змішані конституції* характеризуються поєднанням елементів писаної та неписаної конституцій¹.

За терміном дії конституції поділяють на *постійні* (приймаються на необмежений термін, але це не означає неможливості їх зміни або скасування) і *тимчасові* (приймаються на обмежений строк або до настання певних подій, наприклад, до прийняття нової конституції).

За способом прийняття розрізняють *октройовані* (даровані «згори», наприклад, Конституція Нігерії 1960 р.), *народні* (прийняті представницьким органом або шляхом референдуму) та *договірні* (приймаються через укладання відповідної угоди між різними суб'єктами конституційного процесу) конституції.

За порядком зміни, внесення поправок і доповнень конституції поділяють на: *жорсткі*, які змінюються і доповнюються в особливому порядку, з дотриманням ускладненої (порівняно зі звичайною законодавчою) процедури, наприклад Конституції США та Японії; *гнучкі*, які змінюються у звичайному порядку, без будь-яких процедур (некодифіковані конституції як, наприклад у Швеції); *змішані* – містять статті, що змінюються та доповнюються як звичайні закони².

За формою правління, яка закріплюється в конституції, розрізняють *монархічні* (прийняті монархом або парламентом, наприклад, Конституція Князівства Монако 1962 р.) та *республіканські* (прийняті у державах, які за формою державного правління є республікою, наприклад, Конституція Естонської Республіки 1992 р.).

Залежно від державно-політичного режиму розрізняють *демократичні*, *авторитарні* й *тоталітарні* конституції. Згідно з конституційною доктриною конституція може бути лише демократичною, такою, що встановлює належну модель організації влади, реально гарантує права та свободи людини й громадянина. Авторитарні (обмежують певні права людини, насамперед громадянські й політичні) або тоталітарні (затверджують одну ідеологію як загальнообов'язкову і державну та однопартійну систему) конституції, за великим рахунком, взагалі не можна називати конституціями з огляду на їхній антиконституційний зміст.

За формою державного устрою, що встановлюється конституціями, вони поділяються на *федеративні* та *унітарні*. Федеративними є конституції союзних держав, вони закріплюють принципи федералізму, систему федеральних

¹ Марчук Р. П. Поняття конституції та її види: політико-юридичний аспект. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. Серія : Політичні науки. 2015. № 4. С. 11-16.

² Градова Ю. В., Гопич М. К., Дунаєва О. М. Конституційне право України в схемах: навч. посіб. Одеса, ОДУВС, 2013. 142 с.

органів, розмежування компетенції між федерацією та її суб'єктами. Своєю чергою, суб'єкти багатьох федерацій можуть мати свої конституції, які регулюють питання організації державної та муніципальної влади суб'єкта федерації, закріплюють відповідні права і свободи людини і громадянина тощо¹.

Під **дією конституції** розуміють її впорядковувальний вплив на суспільні відносини. Аналіз дії конституції передбачає визначення часових і просторових меж, кола осіб, на яких поширюються положення конституції, а також механізмів такої дії – дію конституції в часі, у просторі та за колом осіб.

Дія конституції в часі визначається початком і припиненням її дії. Конституція починає діяти від моменту набуття нею чинності, і цей момент зазначається в самому тексті конституції або в окремому законі.

Дія конституції в просторі характеризується тим, що її положення поширюються на всю територію держави, а зі зміною території держави одночасно змінюється і сфера просторової дії конституції.

Дія конституції за колом осіб характеризується тим, що її положення поширюються на всіх суб'єктів права, що перебувають на території країни. Щодо громадян, а також своїх юридичних осіб, установ та організацій, то дія конституції поширюється на них також і у випадках перебування за кордоном².

Конституція України являє собою єдиний наділений найвищою юридичною силою та гарантований державою і суспільством правовий акт, через який Український народ і Українська держава виражають свою суверенну волю та реалізують легітимні інтереси, утверджуючи основи конституційного ладу України, конституційні основи розвитку громадянського суспільства і його інститутів, загальні засади конституційно-правового статусу людини, принципи та інститути реалізації народовладдя, встановлюють систему, організацію та повноваження органів державної влади й органів місцевого самоврядування, а також конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим, конституують механізми реалізації державно-владних повноважень і адміністративно-територіальний устрій держави.

Конституція України є продуктом і одночасно стрижнем розвитку такого складного політико-правового феномена як «конституціоналізм». Зміст цієї категорії опосередковує роль і місце Конституції України в правовій системі, суспільстві та державі, підтверджує її верховенство в регулюванні суспільних відносин. До того ж, як справедливо зауважує А. Крусян, формуючи власну модель конституціоналізму, кожна держава має спиратися саме на те, що конституціоналізм передусім був і залишається ідейним, інституціональним, конституційно-правовим антиподом необмеженої вседозволеності публічної влади. При цьому саме конституція є найнадійнішим запобіжником стосовно недопущення свавілля публічної влади та зневажання прав і свобод

¹ Конституційне право України: повний курс: навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.

² Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра, 2012. 575 с.

людини.

Щодо сутності конституціоналізму та його співвідношення з Основним Законом вітчизняні правознавці висловлювали різні погляди. Зокрема, свого часу В. Мелашенко писав, що конституціоналізм слід розуміти як складне системне утворення, елементами якого є: фактична та юридична конституція, конституційна теорія, конституційні відносини, конституційні правосвідомість, законність і правопорядок¹. На думку О. Совгирі та Н. Шукліної, систему українського конституціоналізму становлять: чинна Конституція України як нормативно-правовий акт; теорія, історія, ідеологія Конституції України; наявний конституційний лад. У взаємодії ці елементи формують нормативно-правові, наукові, історичні, ідеологічні та організаційні основи конституціоналізму. Є й інші підходи до вирішення проблеми співвідношення конституціоналізму та Конституції України².

Отже, можна стверджувати, що Конституція України є результатом і водночас визначальним складником національного конституціоналізму, під яким слід розуміти упорядковану сукупність (систему) історично сформованих ідеологічно-правових світоглядних поглядів на способи і методи ефективного регулювання конституційних правовідносин, об'єктивно сформовану систему конституційного права, систему конституційного законодавства, стрижнем якої є Основний закон, систему конституційно-правової науки та освіти, а також усталену конституційну правотворчу та правозастосовну практику.

Особливого значення набувають *мова і стиль Основного Закону*. При написанні текстів конституцій ключовою проблемою стає логічність, чіткість та однозначність конституційних формулювань, понять і словосполучень. Це пов'язано із самою природою конституції, яка посідає специфічне місце у національній правовій системі. Якщо в конституції те чи інше поняття позначено одним певним терміном, то і в усіх інших нормативно-правових актах має у відповідних випадках використовуватися саме цей термін, без інших синонімів, щоб не ставити суб'єктів застосування норм права в скрутне становище щодо того, чи має він справу з тим самим поняттям або з різними.

Стиль конституційного тексту в основному офіційно-діловий, але інколи (преамбули, хартії, декларації про права і свободи) вживається так званий «високий стиль», покликаний зробити певний емоційний вплив. Для низки країн з англосаксонської та романської системами права характерно під час формулювання норм вживання майбутнього часу. В актах англосаксонської правової системи помітна деталізація регулювання, що забезпечує необхідну точність тлумачення відповідних правових норм.

Форма конституції – це спосіб організації того правового матеріалу, що

¹ Мелашенко В. Ф. Основи конституційного права України: курс лекцій для студентів юрид. вузів і ф-тів. Київ: Вентурі, 1995. 240 с.

² Шукліна Н. Г., Совгиря О. В. Оновлений підручник з конституційного права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 7. С. 81-82.

в ній вміщений.

Під *структурою Конституції України* слід розуміти її внутрішню побудову, поділ на частини, внутрішню узгодженість складових частин та їх послідовність розташування.

Преамбула конституції – це традиційна для світової конституційної практики лаконічна за обсягом, урочиста, написана навіть із певним державницьким пафосом вступна частина до її основного змісту, що має багатофункціональний характер. По-перше, преамбула засвідчує, хто і в якому порядку прийняв конституцію, а по-друге, визначає мету та завдання конституції, характеризує її консолідуючий потенціал для людини, суспільства та держави¹.

Розділ I «Загальні засади» містить статті, що визначають основи конституційного ладу, громадянство, суверенітет України, соціальний захист громадян, екологічну безпеку, державну символіку.

Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» містить норми, що визначають основні особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні права і свободи громадян, конституційні обов'язки людини й громадянина, встановлюють гарантії їх здійснення.

Розділ III «Вибори. Референдум» окреслює такі форми безпосередньої демократії, як вибори і референдуми, через які здійснюється народне волевиявлення.

Розділ IV «Верховна Рада України» закріплює правовий статус єдиного законодавчого органу в Україні – Верховної Ради України, її склад та повноваження, статус народного депутата.

Розділ V «Президент України» містить норми, що регулюють конституційний статус Президента України, порядок його обрання, повноваження та умови їх припинення.

Розділ VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» містить норми, що визначають правовий статус уряду, його склад, повноваження та статус місцевих державних адміністрацій.

Розділ VII «Прокуратура» – виключено на підставі Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02 червня 2016 р.

Розділ VIII «Правосуддя» розкриває систему судів загальної юрисдикції в Україні, визначає основні засади судочинства, статус суддів та Вищої ради правосуддя.

Розділ IX «Територіальний устрій України» розкриває основні засади та систему адміністративно-територіального устрою України.

Розділ X «Автономна Республіка Крим» присвячений правовому становищу автономії, її повноваженням, основам відносин між Україною і Автономною Республікою Крим.

¹ Конституція України: науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2011. 1128 с.

Розділ XI «Місцеве самоврядування» містить норми, що визначають систему органів місцевого самоврядування, їх повноваження та статус депутатів місцевих рад.

Два останні розділи Конституції України присвячено механізму правового захисту Основного Закону.

Зокрема, **розділ XII** «Конституційний Суд України» закріплює правовий статус Конституційного Суду України, конституційно-правові норми, що визначають основні функції Конституційного Суду України, порядок його організації та діяльності, правовий статус суддів Конституційного Суду України, а також названо суб'єктів звернення до Конституційного Суду України тощо.

Розділ XIII Конституції України визначає порядок внесення змін до Основного закону, при цьому відповідна процедура диференціюється залежно від їх предмета. Зокрема, внесення змін до розділів I, III, XIII з урахуванням їх фундаментального системоутворюючого значення для структури Конституції передбачає більш складну процедуру, ніж внесення змін до інших розділів Основного закону¹.

Завершальними елементами структури Конституції України є її **прикінцеві** та **перехідні положення**, які за змістом слід відносити до нормативних гарантій Основного закону, оскільки вони мають на меті утвердження дати прийняття Конституції України як державного свята та забезпечення комплексної дії Основного закону на період повної адаптації чинного законодавства України до положень нової Конституції.

Конституція України може бути змінена лише в особливому, закріпленому нею ж порядку, що значно відрізняється від внесення змін до поточного законодавства. Такий порядок закріплений в Конституції України (ст. 154-159) і має на меті забезпечення стабільності Конституції як Основного Закону нашої держави. Водночас він спрямований і на поєднання стабільності та гнучкості (динамізму) конституції, що дає змогу своєчасно на конституційному рівні реагувати на об'єктивні потреби розвитку суспільства й удосконалення державного управління².

За своєю правовою природою нормативно-правовий акт про внесення змін до Конституції України відрізняється від законів, прийнятих ВРУ на здійснення повноважень, встановлених п. 3 ч. 1 ст. 85 Конституції України (прийняття законів)³.

У ст. 154 Конституції України визначено обмежене коло суб'єктів, яким надано право порушувати питання про зміну положень Основного закону. Це

¹ Рудик П. А. Особливості процедури внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 87-90.

² Перерва Ю. М. Внесення змін до Конституції України: особливості процедури. *Митна справа*. 2014. № 5 (2.2). С. 15-20.

³ Рудик П. А. Правові вимоги до процедури внесення змін до Конституції України. *Віче*. 2014. Вип. 12. С. 20-23.

суб'єкти, що безпосередньо представляють Український народ – всенародно обраний Президент України та не менше третини народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Звуження кола суб'єктів законодавчої ініціативи при внесенні змін до Конституції України, порівняно зі внесенням звичайного законопроекту, є суттєвою конституційною гарантією стабільності Конституції України й обґрунтованості вимог внесення до неї змін¹.

Законопроект про внесення змін до Конституції України, як це передбачено Регламентом Верховної Ради України, повинен бути поданий у письмовій формі із супровідною запискою, в якій має бути обґрунтована необхідність розробки та прийняття закону, вказано про фінансові й інші витрати, пов'язані з прийняттям і впровадженням закону. Всі законопроекти щодо внесення змін до Конституції України розглядаються Верховною Радою України тільки за наявності висновку Конституційного Суду України².

До Конституції України не може бути внесено будь-яких змін в умовах воєнного чи надзвичайного стану. При цьому під останнім розуміють особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, що тимчасово допускає обмеження в здійсненні конституційних прав та свобод громадян, а також прав юридичних осіб, покладає на них додаткові обов'язки³.

Отже, вся система процесуальних конституційних норм, за якими можливе внесення змін до Конституції України, спрямована на захист Конституції, що є історичним надбанням українського народу та відповідає його прагненням до збереження й розвитку держави, зміцнення громадської злагоди і забезпечення гідних умов життя.

Загалом правову охорону конституції можна визначити як сукупність правових засобів (гарантій), за допомогою яких забезпечується реалізація конституційних норм і дотримання режиму конституційної законності. Це поняття слід розглядати у вузькому та широкому значеннях. Під правовою охороною Конституції України **у вузькому значенні** слід розуміти цілеспрямовану, визначену Конституцією та законами України діяльність Конституційного Суду України щодо вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Водночас правова охорона Конституції України **у широкому розумінні** здійснюється за допомогою спеціальних юридичних способів і засобів, якими

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

² Савенко М. Д. Конституційний контроль змін до Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4-5. С. 179-184.

³ Про надзвичайний стан: Закон України від 16.03.2000 р. (зі змінами і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 16.

є **нормативно-правові** та **організаційно-правові механізми забезпечення правової охорони** Конституції України. Сукупність нормативно- та організаційно-правових механізмів правового захисту Конституції України також прийнято називати **гарантіями Конституції України**¹.

Ф. Веніславський виокремлює три головних напрямки правової охорони конституції: 1) забезпечення стабільності власне самої конституції, недопущення кон'юнктурного й необґрунтованого реформування конституційного тексту; 2) забезпечення її юридичного верховенства за допомогою ефективного функціонування інституту конституційного контролю; 3) забезпечення її реальної дії, дотримання конституційних положень усіма суб'єктами правовідносин з метою встановлення в державі і суспільстві режиму конституційної законності та правопорядку².

Правова охорона Конституції України у широкому значенні тотожна гарантіям Основного Закону, під якими слід розуміти систему загальних і спеціальних (юридичних) умов і засобів, що забезпечують режим конституційної законності в усіх сферах суспільного і державного ладу нашої держави. **Система гарантій** Конституції України являє собою, насамперед, загальні та спеціальні (юридичні) гарантії.

Загальні гарантії Конституції України визначаються за основними сферами конституційного ладу і, відповідно, поділяються на політичні, економічні, соціальні та культурні (духовні) гарантії належного дотримання та виконання Конституції України. Належний розвиток усіх сфер суспільного та державного ладу є загальною умовою дії Основного закону. Навіть найдосконаліша конституція виявиться «паперовою» за умови, коли суспільство та держава не в змозі реалізувати її положення через недостатній розвиток хоча б однієї із названих сфер суспільного та державного життя.

Спеціальні або власне **юридичні гарантії** Конституції України умовно поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові. **Нормативно-правові гарантії** Конституції – це сукупність матеріальних і процесуальних конституційних та інших норм права, що визначають порядок прийняття, внесення змін до Конституції України і порядок дії норм Основного закону в часі, просторі та за колом суб'єктів. Ці норми об'єктивізуються в системі чинного конституційного законодавства України, а в широкому розумінні – у всій системі чинного національного законодавства України. До того ж слід зазначити, що основні принципи та положення нормативно-правових гаран-

¹ Курс конституційного права України. Общая часть: Основы теории конституционного права: учебник / под. ред. М. А. Баймуратова и А. В. Батанова. Харьков: Одиссей, 2008. Т. 1. 672 с.

² Веніславський Ф. В. Правова охорона Конституції як передумова стабільності конституційного ладу України: теоретичні аспекти. *Вісник Чернівецького університету*. 2008. Вип. 478. С. 41-47.

тій Конституції України закріплено в її тексті¹.

Організаційно-правові гарантії Конституції України представлено системою суб'єктів конституційного права, на які покладається обов'язок реалізувати Основний закон. Первинним елементом системи організаційно-правових гарантії Конституції України, безперечно, є Український народ. Так, відповідно до ст. 5 Конституції України, Український народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Він здійснює свою владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Власне, й Конституція України, як зазначено у преамбулі Основного закону, «від імені всього Українського народу» виражає його суверенну волю, тож цілком закономірно, що народ України і є основним захисником цієї Конституції.

Ключові слова: конституціоналізм, конституція у матеріальному значенні, конституція у формальному значенні, юридична конституція, фактична конституція, фіктивна конституція, Конституція як Основний Закон держави або система правових актів, зміст конституції, правовий зміст конституції, суспільний зміст конституції, ознаки конституції, юридичні властивості конституції, юридичне верховенство конституції, предмет конституції, метод конституції, система Конституції України, принципи конституції, форма конституції, функції конституції, види конституції, писані конституції, неписані конституції, кодифіковані (консолідовані) конституції, некодифіковані (неконсолідовані) конституції, народні конституції, октройовані конституції, гнучкі конституції, жорсткі конституції, змішані конституції, постійні конституції, тимчасові конституції, демократичні конституції, авторитарні конституції, тоталітарні конституції, констатуючі конституції, програмні конституції, унітарні конституції, федеративні конституції, республіканські конституції, монархічні конституції, дія конституції в часі, дія конституції за колом осіб, дія конституції в просторі, мова конституції, стиль основного закону, структура Конституції України, преамбула, прикінцеві положення, перехідні положення, Конституція Автономної Республіки Крим, правова охорона Конституції України, охорона Конституції України в широкому розумінні, охорона Конституції України у вузькому розумінні, суб'єкти захисту Конституції, гарантії дотримання Конституції України, загальні гарантії, спеціальні гарантії, організаційно-правові гарантії, нормативно-правові гарантії, механізм реалізації Конституції України, конституційний контроль, конституційний нагляд.

¹ Луць З. Правова охорона Конституції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 16 с.

1. Вихідним елементом поняття «конституціоналізм» є вчення про:

- а) природне право;
- б) державу і право;
- в) позитивне право;
- г) сутність конституції та її функціональне призначення;
- д) співвідношення природного і позитивного права.

2. Термін «конституція» в Стародавньому Римі вживали для позначення:

- а) декларацій;
- б) вимог-прохання;
- в) законодавчих актів;
- г) номоканонів;
- д) угод.

3. Вперше ідея створення конституції виникла:

- а) у Великій Британії;
- б) в Польщі;
- в) в Японії;
- г) в УРСР;
- д) в Італії.

4. У сучасному значенні нормативно-правовий термін «конституція» вперше вжив:

- а) Ж.-Ж. Руссо;
- б) І. Кант;
- в) Ш.-Л. Монтеск'є;
- г) Вольтер;
- д) Д. Дідро.

5. Правова природа конституції відповідно до доктрини конституціоналізму – це:

- а) верховенство;
- б) акт установчої влади народу;
- в) вищий акт у системі законодавства;
- г) пряма дія її норм;
- д) прояв вищої юридичної норми.

6. Конституція – це:

а) доктринальні положення, що визначають засади конституційного ладу, основи народовладдя, засади організації та функціонування органів публічної влади;

б) система правових норм, які мають вищу юридичну силу та регулюють основи відносин між людиною і суспільством, з одного боку, та державою – з

іншого, а також основи організації самої держави;

в) система нормативно-правових актів, що визначають порядок організації держави та суспільства;

г) система конституційних звичаїв, які мають вищу юридичну силу;

д) судові прецеденти, що регулюють основи відносин між людиною і суспільством, з одного боку, та державою – з іншого, а також основи організації самої держави.

7. Легітимність конституції – це:

а) реалізація в процесі її прийняття установчої влади народу, що забезпечує визнання конституції з боку суспільства;

б) відповідність її норм загальноновизнаним принципам міжнародного права;

в) прийняття її відповідно до процедури, визначеної попередньою конституцією (редакцією конституції);

г) наявність дієвої системи гарантування дотримання її положень з боку суспільства;

д) визнання її найвищим актом у системі законодавства держави.

8. Матеріальний аспект легітимності конституції передбачає:

а) прийняття її за процедурою, визначеною законом;

б) закріплення у тексті конституції гарантій прав людини;

в) визнання за її нормами прямої дії;

г) визнання її найвищим актом у системі законодавства держави;

д) відповідність тексту конституції волі народу та загальноновизнаним принципам та нормам.

9. Процесуальний аспект легітимності конституції передбачає:

а) наявність дієвої системи гарантування дотримання її положень з боку суспільства;

б) прийняття її за процедурою, що забезпечує реалізацію установчої влади народу;

в) перевірку положень конституції на предмет відповідності її норм загальноновизнаним принципам міжнародного права;

г) прийняття її відповідно до процедури, визначеної законом;

д) затвердження конституції на загальнонаціональному референдумі.

10. Прихильники природно-правової теорії походження конституції стверджують, що вона є:

а) втіленням божественних приписів суспільства про правила життя;

б) суспільним договором, що встановлює принципові основи існування суспільства та правила, за якими воно функціонує;

в) проявом волі народу, його суверенітету;

г) проявом державної влади, що обмежує її;

д) вираженням волі не всього суспільства, а економічно панівного класу.

11. Договірна теорія походження конституції передбачає, що:

- а) конституція – це прояв волі народу, його суверенітету;
- б) усі члени суспільства укладають між собою договір щодо принципів заснування та функціонування суспільства, який виявляється у конституції;
- в) конституція – це прояв божественних настанов суспільству щодо правил життя, ідей вищої справедливості та розуму;
- г) конституція виражає волю не всього суспільства, а лише економічно панівного класу, тобто має класовий характер;
- д) конституція виникла внаслідок органічного розвитку суспільства – його поділу за достатком та спеціалізацією.

12. Теологічна теорія походження конституції передбачає, що:

- а) у конституції виражається воля народу, а також його суверенітету;
- б) конституція – це прояв божественних настанов суспільству щодо правил життя, ідей вищої справедливості та розуму;
- в) усі члени суспільства укладають між собою договір щодо принципів заснування та функціонування суспільства, який виявляється у конституції;
- г) конституція виражає волю не всього суспільства, а лише економічно панівного класу, тобто має класовий характер;
- д) конституція виникла внаслідок розвитку суспільства – його поділу за достатком та спеціалізацією.

13. Марксистсько-ленінська теорія походження конституції передбачає, що:

- а) у конституції виражається воля народу, а також його суверенітету;
- б) даний акт – це прояв божественних настанов суспільству щодо правил життя, ідей вищої справедливості та розуму;
- в) конституція виражає волю не всього суспільства, а лише економічно панівного класу, тобто має класовий характер;
- г) усі члени суспільства укладають між собою договір, який знаходить свій вияв у конституції про те, на яких принципах засновується та функціонує суспільство;
- д) конституція виникла внаслідок того, що кожна окрема людина неспроможна задовольнити свої потреби, а тому люди «збираються» разом і виробляють основні правила поведінки, що виявляється у конституційно-правових нормах.

14. У 1809 р. термін «основний закон» для позначення конституційного акта був використаний у тексті документа:

- а) «Форми правління у Великій Британії»;
- б) «Форми правління Польщі»;

- в) «Форми правління у США»;
- г) «Форми правління у Швеції»;
- д) «Форми правління у Нідерландах».

15. Початком історії української Конституції вважається:

- а) «Руська правда» (XI ст.);
- б) Статті Богдана Хмельницького (1654 р.);
- в) Декларація про державний суверенітет України (1990 р.);
- г) Конституція Пилипа Орлика (1710 р.);
- д) Конституція УНР (1918 р.).

16. Політико-правовий документ, яким керувалася Верховна Рада України, приймаючи Конституцію України:

- а) Білль про права;
- б) Акт проголошення незалежності України;
- в) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод;
- г) Загальна декларація прав людини;
- д) Декларація про державний суверенітет України.

17. Конституція України прийнята від імені:

- а) Української нації;
- б) Верховної Ради України;
- в) Президента України;
- г) Українського народу;
- д) органів державної влади.

18. До юридичних властивостей Конституції України не належить:

- а) установчий характер та вища юридична сила;
- б) конституція як юридична база поточного законодавства та особливий порядок її прийняття, внесення змін і доповнень;
- в) підвищена стабільність у поєднанні з динамічною рухливістю;
- г) програмний характер та специфічний предмет правового регулювання;
- д) казуїстичність об'єкта регулювання.

19. Сутність Конституції України полягає:

- а) в тому, що вона є продуктом класової боротьби, засобом, за допомогою якого той чи той клас закріплює своє панівне політичне становище;
- б) в утвердженні демократичних цінностей, гуманізму, забезпеченні прав і свобод людини та громадянина, законності та правопорядку;
- в) у співвідношенні конституційно-правового механізму забезпечення дотримання, охорони і захисту Конституції України з конституційними гарантіями (загальними та спеціальними);
- г) у тому, що вона є формою прояву народних (національних), а не класо-

вих інтересів, результатом високого ступеня політичного та юридичного консенсусу;

д) у співвідношенні конституційного контролю та конституційного правосуддя з повноваженнями та функціями різноманітних державних і недержавних структур з охорони та захисту Конституції України.

20. *Ознакою конституції не є:*

- а) специфічне найменування;
- б) особливий порядок прийняття, введення в дію, внесення змін та доповнень;
- в) особливе коло законодавчо регламентуючих суспільних відносин;
- д) приймається на основі законів та узгоджується з раніше прийнятими законами;
- г) вища юридична сила.

21. *Ознакою конституції, яка полягає у тому, що вона як документ тривалої дії у часі не повинна постійно підлягати змінам, є:*

- а) стабільність;
- б) системність;
- в) суспільність;
- г) народність;
- д) реальність.

22. *Однією з рис конституції, яка полягає у тому, що вона регулює не всі суспільні відносини, а лише найбільш важливі і має загальний характер, є стрижнем правової системи будь-якої держави. Усі інші суспільні відносини повинні регламентуватися законами та підзаконними актами, які приймаються на основі конституції і не можуть їй суперечити, є:*

- а) народність;
- б) основоположний характер;
- в) суспільність;
- г) реальність;
- д) стабільність.

23. *Установчий характер Конституції України полягає у:*

- а) властивості створювати загальноправові установки;
- б) закріпленні в узагальненому вигляді положень, які мають найбільш важливе значення для життя суспільства на цьому етапі;
- в) властивості наділяти певні суб'єкти (органи, організації, посадові особи) конкретними правами та обов'язками;
- г) гарантованості та здатності сприяти розвитку прогресивних тенденцій у суспільстві та державі;
- д) особливому порядку прийняття, доповнення і зміни.

24. Нормативність Конституції України означає, що:

а) у Конституції закріплюються найважливіші права, свободи та обов'язки громадян, система й основні принципи діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування;

б) Конституція має свій особливий предмет правового регулювання, унормовує найважливіші суспільні відносини, а саме: основи правового статусу людини і громадянина, територіальний устрій, виборчу систему, референдуми, систему і принципи діяльності органів державної влади, їх компетенцію тощо;

в) Конституція містить норми, за допомогою яких забезпечується непорушність Основного закону;

г) Конституція обов'язкова до виконання всіма суб'єктами права та є актом постійної і прямої дії;

д) Конституція визначає перспективи розвитку держави і суспільства, тенденції та напрями розвитку, основні цілі соціального прогресу, містить основні принципи здійснення влади, є орієнтиром розвитку всієї правової системи держави.

25. Загальнонормативні якості норм Конституції України, посилюються:

а) загальнообов'язковістю для виконання на всій території держави;

б) нормативністю;

в) формальною визначеністю, що має суттєве значення для розкриття регулятивного потенціалу;

г) високою захищеністю її норм;

д) верховенством її норм у правовій системі держави.

26. Термін «законодавство» використовується у Конституції України та в законодавстві України як сукупність:

а) міжнародно-правових договорів;

б) законів;

в) законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права;

г) законів та кодексів;

д) законів та міжнародно-правових договорів.

27. До конституційно-правових принципів функціонування держави та суспільства, що закріплені в Конституції України, не належить:

а) Україна – суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава, визнається та діє принцип верховенства права;

б) людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю;

в) носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ;

г) поділ державної влади на законодавчу, виконавчу, судову, контрольно-наглядову гілки влади;

д) держава сприяє консолідації і розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій та культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

28. Організаційна функція конституції полягає:

а) у її покликанні здійснювати важливі зовнішньополітичні завдання, встановлювати рамки державних національних інтересів;

б) у її невичерпному переліку прав і свобод людини та громадянина, який базується на міжнародних актах про права людини і громадянина;

в) у закріпленні нею системи органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні, визначенні основ взаємодії і відносин між гілками влади, встановленні форм правління, основ повноважень різноманітних державних органів;

г) у встановленні основ правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпеченні необхідних зв'язків між ними;

д) є інструментом державної політики, проведення загальносоціальних заходів, встановлення основ політичного режиму, принципів організації і діяльності політичної системи суспільства.

29. Соціальна функція конституції зумовлена тим, що:

а) конституція визнає і юридично оформлює найважливіші соціально-економічні і політичні інститути, є політико-правовою основою розвитку суспільства і держави;

б) предмет регулювання конституції становлять фундаментальні суспільні відносини, пов'язані з такими соціально-політичними явищами та категоріями, як суверенітет народу, громадянське суспільство, правовий статус особи, основи конституційного устрою;

в) відповідно до її норм будується система національного законодавства, а закони та інші правові акти, які їй суперечать, не мають юридичної сили;

г) конституція встановлює правовий статус різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади та забезпечує необхідний зв'язок між ними;

д) конституція покликана здійснювати важливі зовнішньополітичні завдання, встановлювати рамки державних національних інтересів.

30. Обмежувальна функція конституції проявляється у тому, що вона:

а) визнає і юридично оформлює найважливіші соціально-економічні і політичні інститути, є політико-правовою основою розвитку суспільства і держави;

б) у встановленні правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпеченні необ-

хідних зв'язків між ними;

в) виконує роль обмежувача необґрунтованого вторгнення держави в особисте життя особи, у питання організації і функціонування суспільних формувань, в тому числі політичних партій, релігійних організацій;

г) у спрямованості її норм на захист конституційного устрою, вказує на механізм її «самозабезпечення», «самозахисту»;

д) являє собою стабілізуючий чинник розвитку суспільних відносин та розглядається як результат консенсусу різноманітних політичних сил.

31. Стабілізуюча функція Конституції України проявляється у тому, що:

а) вона виконує роль обмежувача необґрунтованого вторгнення держави в особисте життя особи, у питання організації і функціонування суспільних формувань, в тому числі політичних партій, релігійних організацій;

б) будучи результатом консенсусу різних політичних сил і угруповань, вона є чинником стабілізації суспільних відносин, їх подальшого розвитку на демократичних засадах;

в) вона встановлює правовий статус різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;

г) відповідно до її норм будується система національного законодавства, має верховенство у системі джерел права, вищу юридичну силу, застосовує специфічні форми захисту конституції, а закони та інші нормативно-правові акти, які їй суперечать, юридичної сили не мають;

д) її норми спрямовані на захист конституційного устрою, вказує на механізм її «самозабезпечення», «самозахисту».

32. Функція загальносоціального регулювання та забезпечення балансу соціальних інтересів Конституції України не спрямована на забезпечення:

а) установленого розвитку соціальної системи «людина – громадянське суспільство – світ»;

б) балансу між політичними силами, спокоєм, порядком, прогресом;

в) тісних зв'язків та порозуміння між центральною і місцевою владою;

г) широкого переліку прав і свобод людини та громадянина; свободи праці, підприємницької діяльності, соціальної відповідальності власників, активної участі держави в регулюванні економічних процесів в інтересах всього суспільства, а не окремих його прошарків;

д) конституції як Основного Закону у державі.

33. Політична функція Конституції України проявляється в тому, що:

а) вона встановлює правовий статус різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;

б) вона є інструментом державної політики та проведення демократичних

перетворень, закріплює основи політичного режиму, принципи організації і діяльності політичної системи суспільства;

в) її норми спрямовані на забезпечення широкого переліку прав і свобод людини та громадянина;

г) вона виконує роль обмежувача необґрунтованого вторгнення держави в особисте життя особи, у питання організації і функціонування суспільних формувань, в тому числі політичних партій, релігійних організацій;

д) вона є фактором стабілізації суспільних відносин, їх подальшого розвитку на демократичних засадах.

34. Програмна функція Конституції України проявляється у:

а) спрямованості конституційно-правових норм на забезпечення широкого переліку прав і свобод людини та громадянина, механізму їх реалізації;

б) стабілізації суспільних відносин, їх подальшого розвитку на демократичних засадах;

в) закріпленні тих принципів та цінностей, які ще необхідно буде втілити у життя, які є орієнтиром для всієї законотворчої діяльності;

г) встановленні правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;

д) відповідності конституційно-правових норм міжнародним нормам та стандартам у будь-якій галузі законодавства України.

35. Зовнішньополітична функція Конституції України проявляється у тому, що вона:

а) відіграє значну роль у правовому забезпеченні зовнішньої діяльності України, визначає основи відносин України з іншими державами світу, встановлює основні принципи зовнішньої політики України, що впливає на її авторитет у світовому співтоваристві;

б) є чинником стабілізації суспільних відносин, їх подальшого розвитку на демократичних засадах;

в) спрямована на забезпечення широкого переліку прав і свобод людини та громадянина, механізму їх реалізації;

г) встановлює правовий статус різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;

д) закріплює демократичну спрямованість розвитку держави та суспільства, сприяє формуванню нових демократичних інститутів.

36. Функція забезпечення рівних економічних умов господарювання та соціального партнерства Конституції України передбачає:

а) встановлення правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необ-

хідних зв'язків між ними;

б) правове забезпечення зовнішньої діяльності України, встановлення основ відносин України з іншими країнами світу, гарантування основних принципів зовнішньої політики України, що впливає на їх авторитет у світовому співтоваристві;

в) встановлення принципів економічного плюралізму, рівного захисту всіх форм власності, свободи підприємництва, непорушності приватної власності тощо;

г) закріплення тих принципів та цінностей, які ще необхідно буде втілити у життя, які є орієнтиром для всієї законотворчої діяльності;

д) спрямованість конституційно-правових норм на захист конституційного устрою, вказують на механізм її «самозабезпечення», «самозахисту».

37. Охоронна функція Конституції України проявляється у:

а) спрямованості її норм на захист конституційного ладу, що вказують на механізм її «самозабезпечення» і «самозахисту»;

б) встановленні правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;

в) правовому забезпеченні зовнішньої діяльності України, забезпеченні основ відносин України з іншими країнами світу;

г) закріпленні демократичної спрямованості розвитку держави та суспільства, сприянні формуванню нових демократичних інститутів;

д) встановленні принципів економічного плюралізму, рівного захисту всіх форм власності, свободи підприємницької діяльності, непорушності приватної власності тощо.

38. Виховна функція Конституції України проявляється у тому, що вона:

а) закріплює такі принципи і цінності, які ще необхідно буде втілити у життя, які є орієнтиром для всієї законотворчої діяльності;

б) є основою для формування та розвитку конституційно-правової свідомості;

в) закріплює демократичну спрямованість розвитку держави та суспільства, сприяє формуванню нових демократичних інститутів;

г) встановлює основи відносин України з іншими країнами світу, гарантує основні принципи зовнішньої політики України, що впливає на її авторитет у світовій спільноті;

д) встановлює принципи економічного плюралізму, рівного захисту всіх форм власності, свободи підприємництва, непорушності приватної власності тощо.

39. За формою зовнішнього виразу конституції поділяють на:

а) прості та складні;

- б) октройовані та народні;
- в) жорсткі, гнучкі та змішані;
- г) писані та неписані;
- д) демократичні та тоталітарні.

40. Писана конституція – це:

- а) два або більше правових актів, складених у формі Основного закону держави;
- б) єдиний правовий акт, складений у формі підзаконного нормативно-правового акта;
- в) єдиний правовий акт, що являє собою Основний закон суспільства та держави;
- г) сукупність звичаїв, що являють собою Основний закон держави і містяться у правовій свідомості його виконавців;
- д) Основний закон держави, норми якого не відповідають реальним суспільним відносинам і мають декларативний характер.

41. Кодифікованою є конституція, яка:

- а) існує у вигляді одного чи кількох писаних актів;
- б) становить сукупність писаних та неписаних джерел;
- в) існує у вигляді одного писаного акта;
- г) прийнята парламентом;
- д) офіційно тлумачиться органом конституційного контролю.

42. Конституції, які мають у своєму складі багато законів, судових прецедентів, правових звичаїв, конституційних угод – це:

- а) писані конституції;
- б) неписані конституції;
- в) кодифіковані конституції;
- г) гнучкі конституції;
- д) жорсткі конституції.

43. За змістом конституції поділяють на:

- а) ліберальну, етатистську, ліберально-етатистську;
- б) просту, звичайну, розгорнуту;
- в) нормативну, номінальну, семантичну;
- г) стару, нову, новітню;
- д) демократичну, авторитарну, тоталітарну.

44. За часом дії конституції поділяють на:

- а) писані та неписані;
- б) демократичні та тоталітарні;
- в) юридичні та фактичні;

- г) тимчасові та постійні;
- д) гнучкі та жорсткі.

45. За формою політико-територіального устрою країни конституції поділяють на:

- а) прості та складні;
- б) унітарні та федеративні;
- в) жорсткі та гнучкі;
- г) кодифіковані та некодифіковані;
- д) республіканські та монархічні.

46. За способом прийняття конституції поділяють на:

- а) гнучкі, жорсткі та змішані;
- б) писані та неписані;
- в) установчі, октройовані та договірні;
- г) постійні та тимчасові;
- д) кодифіковані та некодифіковані.

47. Народна конституція – це:

- а) конституція, яка була прийнята за результатами референдуму, установчими зборами або парламентом;
- б) єдиний правовий акт, складений у формі Основного закону держави;
- в) сукупність конституційних актів, звичаїв, традицій та судових прецедентів, що являють собою Основний закон держави та не потребують ускладненої процедури щодо внесення змін і доповнень до нього;
- г) конституція, що набуває чинності з моменту оприлюднення відповідного акта глави держави, проєкт якої розробляється під контролем глави держави без залучення представницького органу або виборчого корпусу і ним же затверджується;
- д) конституція, яка має складну процедуру внесення змін та доповнень до неї.

48. Конституція, що введена в дію одноособовим актом виконавчої влади – монархом або президентом, без участі парламенту або референдуму – це:

- а) гнучка конституція;
- б) октройована конституція;
- в) жорстка конституція;
- г) виконавча конституція;
- д) імперативна конституція.

49. Конституція, прийнята шляхом укладання відповідної угоди між різними суб'єктами конституційного процесу – це:

- а) дарована конституція;

- б) гнучка конституція;
- в) договірна конституція;
- г) жорстка конституція;
- д) постійна конституція.

50. *За порядком внесення змін конституції поділяють на:*

- а) прості та складні;
- б) постійні та тимчасові;
- в) юридичні, фактичні та змішані;
- г) жорсткі, гнучкі та змішані;
- д) диспозитивні та імперативні.

51. *«Гнучка» конституція – це:*

- а) сукупність конституційних актів, звичаїв і судових прецедентів, що являють собою Основний закон держави;
- б) єдиний правовий акт, складений у формі Основного закону держави;
- в) конституція, яка має складну процедуру внесення змін і доповнень до неї;
- г) конституція, яка не потребує ускладненої процедури щодо внесення змін та доповнень до неї;
- д) Основний закон держави, норми якого відповідають реальним суспільним відносинам та адекватно реалізуються в системі суспільних відносин.

52. *Конституцію України можна охарактеризувати як:*

- а) некодифіковану, гнучку, федеративну, тимчасову, тоталітарну, монархічну;
- б) некодифіковану, гнучку, федеративну, октройовану, тимчасову, тоталітарну;
- в) некодифіковану, гнучку, федеративну, тимчасову, авторитарну, монархічну;
- г) некодифіковану, гнучку, федеративну, октройовану, тимчасову, авторитарну;
- д) кодифіковану, жорстку, унітарну, народну, постійну, демократичну, республіканську.

53. *«Реальна» конституція – це:*

- а) єдиний правовий акт, складений у формі Основного закону держави, норми якого не відповідають наявним суспільним відносинам і мають декларативний характер;
- б) сукупність конституційних актів, звичаїв і судових прецедентів, що являють собою Основний закон держави та мають складну процедуру внесення змін і доповнень до нього;
- в) сукупність конституційних актів, звичаїв і судових прецедентів, що яв-

ляють собою Основний закон держави та не потребують ускладненої процедури щодо внесення змін і доповнень до нього;

г) конституція, норми якої відображають реальні суспільні відносини та адекватно реалізуються в системі суспільних відносин;

д) конституція тієї держави, яка має республіканську форму державного правління та унітарну форму державного устрою.

54. Реальний наявний суспільний устрій (конституційний лад), основу якого становлять ті об'єктивні відносини, які визначають найсуттєвіші економічні, політичні, соціальні та інші характеристики суспільства:

- а) офіційна конституція;
- б) реальна конституція;
- в) політична конституція;
- г) юридична конституція;
- д) фактична конституція.

55. До способів забезпечення стабільності конституції не належать:

- а) ускладнена процедура внесення змін та доповнень до конституції;
- б) судове або законодавче тлумачення норм конституції;
- в) особливий порядок зміни основних принципів;
- г) верховенство конституції у системі нормативно-правових актів;
- д) особлива процедура перегляду чинної та прийняття нової конституції.

56. Правова охорона Конституції України – це:

а) конституційне право народу України здійснювати опір кожному, хто намагається ліквідувати Українську державу, конституційний устрій, порушити її територіальну цілісність або здійснювати дії, спрямовані на захоплення державної влади, якщо передбачені конституцією способи не можуть бути використані;

б) сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується виконання всіх встановлених в конституції норм та режиму конституційної законності у всіх сферах суспільного життя;

в) наявність консенсусу різноманітних політичних сил щодо шляхів ефективного виконання і реалізації конституційно-правових норм;

г) наявність розгалуженої системи органів державної влади загальної та спеціальної компетенції, які забезпечують охорону і захист Конституції України;

д) наявність загальнонаціональної ідеології як теоретичної форми обґрунтування необхідності ефективного виконання і реалізації Конституції України.

57. Способами захисту жорстких конституцій є:

а) наявність переліку положень, які не підлягають перегляду;

б) ускладнена процедура прийняття змін та доповнень лише кваліфікова-

ною більшістю членів парламенту;

в) вимога щодо згоди на зміни або доповнення позапарламентських органів та інститутів;

г) довготривалий процес прийняття змін та доповнень;

д) наявність консенсусу політичних сил щодо конституційно-правового розвитку та реформування держави і суспільства.

58. До системи загальних гарантій додержання та охорони Конституції України не належать:

а) економічні гарантії;

б) політичні гарантії;

в) ідеологічні гарантії;

г) соціальні гарантії;

д) культурні гарантії.

59. Економічні гарантії додержання і охорони Конституції України розглядаються як:

а) наявність розгалуженої системи органів державної влади, які забезпечують охорону та захист Конституції України;

б) наявність стабільного економічного розвитку суспільства, гарантованість соціально-економічних та інших прав і свобод людини і громадянина;

в) реалізація на практиці соціального потенціалу держави, наявність соціальних програм та їх ефективне здійснення, підтримання населенням соціальної політики держави;

г) наявність консенсусу різноманітних політичних сил щодо шляхів конституційно-правового розвитку та реформування держави і суспільства;

д) сукупність юридичних прийомів і способів, які забезпечують додержання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах суспільних відносин.

60. Ідеологічні гарантії додержання і охорони Конституції України розглядаються як:

а) наявність розгалуженої системи органів державної влади загальної компетенції, які забезпечують охорону та захист Конституції України;

б) реалізація на практиці соціального і економічного потенціалу держави, наявність соціальних програм та їх ефективне здійснення, підтримання населенням соціально-економічної політики держави;

в) наявність розгалуженої системи органів державної влади спеціальної компетенції, які забезпечують охорону та захист Конституції України;

г) наявність загальнонаціональної ідеї, яка забезпечує консолідацію суспільства на демократичних засадах;

д) сукупність юридичних засобів, які забезпечують виконання всіх встановлених в Основному законі держави конституційно-правових норм, неухильне забезпечення у всіх сферах суспільного життя режиму конституційної за-

конності.

61. Політичні гарантії додержання і охорони Конституції України розглядається як:

- а) наявність багатопартійної системи в державі, що забезпечує всебічний захист і охорону Конституції України;
- б) наявність консенсусу різноманітних політичних сил щодо шляхів конституційно-правового розвитку та реформування держави і суспільства;
- в) реалізація на практиці соціального і економічного потенціалу держави, наявність соціальних програм та їх ефективне здійснення, підтримання населенням соціально-економічної політики держави;
- г) наявність розгалуженої системи органів державної влади загальної та спеціальної компетенції, які за допомогою юридичних способів і прийомів забезпечують захист і охорону Конституції України;
- д) наявність загальнонаціональної ідеології у формі складної теоретико-практичної конструкції, яка відображає сферу людської життєдіяльності і є раціонально-універсальною формою організації суспільного буття.

62. Соціальні гарантії додержання і охорони Конституції України розглядаються як:

- а) наявність загальнонаціональної ідеології як теоретичної форми обґрунтування і легітимізації суспільних цінностей у вигляді певної системи переконань;
- б) реалізація на практиці соціального потенціалу держави, наявність соціальних програм та їх ефективне здійснення, підтримання населенням соціальної політики держави;
- в) сукупність юридичних прийомів і способів, які забезпечують додержання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах суспільних відносин;
- г) наявність розгалуженої системи органів державної влади загальної і спеціальної компетенції, які за допомогою юридичних способів і прийомів забезпечують захист і охорону Конституції України;
- д) наявність консенсусу різноманітних політичних сил щодо шляхів конституційно-правового розвитку та реформування держави і суспільства.

63. Організаційні чинники реалізації конституційно-правових норм полягають:

- а) у сприйнятті громадянами конституційно-правових норм як справедливих, що у повному обсязі відповідають їх уявленням та сподіванням;
- б) як виконавчо-розпорядча та контрольна діяльність органів державної влади;
- в) у безпосередній взаємозалежності рівня економічного розвитку держави та ефективності реалізації конституційно-правових норм;
- г) у становленні держави як суверенного суб'єкта міжнародних відносин

та досягнення міжнаціональної злагоди на основі демократичних цінностей;

д) у становленні політичного та ідеологічного розмаїття, багатопартійності та демократизації політичної системи суспільства.

64. Соціально-психологічні чинники реалізації конституційно-правових норм полягають:

а) у становленні держави як суверенного суб'єкта міжнародних відносин та досягнення міжнаціональної злагоди на основі демократичних цінностей;

б) у безпосередній взаємозалежності рівня економічного розвитку держави та ефективності реалізації конституційно-правових норм;

в) у сприйнятті громадянами конституційно-правових норм як справедливих, що у повному обсязі відповідають їх уявленням та сподіванням;

г) як виконавчо-розпорядча та контрольна діяльності органів державної влади;

д) у демократизації політичної системи суспільства та становленні політичного та ідеологічного розмаїття, багатопартійності.

65. Найбільш поширена, стандартизована структура конституції передбачає наявність таких елементів, як:

а) преамбула, основний зміст, додатки;

б) преамбула, основний зміст, прикінцеві та перехідні положення;

в) основний зміст, заключні, прикінцеві та перехідні положення;

г) преамбула, основний зміст, прикінцеві та перехідні положення, бібліографічний покажчик;

д) початкові положення, основний зміст, прикінцеві та перехідні положення.

66. Преамбула Конституції України не містить положення:

а) про державно-політичне (офіційне) розуміння поняття «український народ», за яким останній визначається як єдність громадян України різних національностей, тобто всі особи, які належать до громадянства України, разом утворюють український народ;

б) про те, що ця конституція приймається на основі здійснення українською нацією права на самовизначення;

в) про те, що ця конституція спрямовується на забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя;

г) про те, що в парламентарії, приймаючи Основний закон України, усвідомлюють всю свою відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми і майбутніми поколіннями українського народу;

д) про розуміння поняття «рідна мова».

67. Норми Конституції України є:

а) нормами відсилочної дії;

- б) нормами загально-спеціальної дії;
- в) нормами спеціальної дії;
- г) нормами прямої дії;
- д) нормами загальної дії.

68. Конституція України містить:

- а) 15 розділів;
- б) 14 розділів;
- в) 13 розділів;
- г) 12 розділів;
- д) 11 розділів.

69. Кількість статей Конституції України становить:

- а) 121;
- б) 158;
- в) 166;
- г) 172;
- д) 161.

70. Конституція України не містить розділу з назвою:

- а) Територіальний устрій України;
- б) Місцеве самоврядування;
- в) Рахункова палата України;
- г) Правосуддя;
- д) Прикінцеві положення.

71. Статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається:

- а) Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;
- б) виключно Конституцією України;
- в) Концепцією державної мовної політики;
- г) Декларацією про державний суверенітет України;
- д) рішенням Конституційного Суду України.

72. Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений:

- а) політичною необхідністю;
- б) державотворчим самовизначенням української нації;
- в) мовною політикою держави;
- г) державотворчим самовизначенням органів публічної влади;
- д) Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

73. Розділ Конституції України, в якому закріплена стаття відповідно до якої «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава»:

- а) Розділ 3;
- б) Розділ 5;
- в) Розділ 2;
- г) Розділ 1;
- д) Розділ 11.

74. Стаття Конституції України, яка визначає, що: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»:

- а) стаття 81;
- б) стаття 3;
- в) стаття 35;
- г) стаття 2;
- д) стаття 121.

75. Згідно із статтею 7 Конституції України «В Україні визнається і гарантується ...»:

- а) права і свободи людини;
- б) приватна власність;
- в) місцеве самоврядування;
- г) єдине громадянство;
- д) вільний розвиток і захист мов національних меншин України.

76. Стаття 8 Конституції України встановлює, що:

- а) Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй;
- б) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України;
- в) держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України;
- г) жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова;
- д) державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

77. Стаття 68 Конституції України встановлює, що:

- а) кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом;
- б) кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань;

- в) кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність;
- г) кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки;
- д) кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

78. *Стаття Конституції України, що встановлює поділ державної влади:*

- а) стаття 5;
- б) стаття 15;
- в) стаття 6;
- г) стаття 15;
- д) стаття 1.

79. *Стаття 38 Конституції України: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування», закріплює:*

- а) природні права;
- б) політичні права;
- в) економічні права;
- г) соціальні права;
- д) культурні права.

80. *У ст. 46 Конституції України закріплено:*

- а) право на об'єднання в політичні партії;
- б) право на соціальний захист;
- в) право збиратися мирно без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації;
- г) право брати участь в управлінні державними справами;
- д) право на свободу світогляду і віросповідання.

81. *Право на громадянство закріплено у:*

- а) ст. 24 Конституції України;
- б) ст. 58 Конституції України;
- в) ст. 42 Конституції України;
- г) ст. 25 Конституції України;
- д) ст. 32 Конституції України.

82. *У статті 59 Конституції України закріплено право:*

- а) на правову допомогу;
- б) знати свої права та обов'язки;

- в) на недоторканність житла;
- г) на особисту недоторканність;
- д) на свободу слова.

83. Згідно зі ст. 41 Конституції України конфіскація майна може бути застосована виключно:

- а) за рішенням Верховної Ради України;
- б) за постановою прокурора;
- в) за рішенням суду;
- г) за рішенням колегії місцевих депутатів;
- д) за указом Президента України.

84. Після конституційної реформи 2016 р. положення II Розділу Конституції України щодо прав і свободи людини і громадянина розширено:

- а) правом на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;
- б) правом звертатися за захистом своїх прав до уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- в) правом звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України;
- г) правом звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна;
- д) правом на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди.

85. Відповідно до статті 160 Конституції України «Конституція України набуває чинності з ...»:

- а) дня ухвалення Конституційним Судом України рішення у справі про набрання чинності Конституцією України;
- б) дня її офіційного оприлюднення;
- в) дня, зазначеного в Законі України «Про порядок набрання чинності Конституцією України»;
- г) дня її прийняття;
- д) дня, зазначеного в Конституції України.

86. Визначте місце (за юридичною силою) в ієрархії нормативно-правових актів – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конституції України, законів України:

- а) Конституція України – закони України – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод;
- б) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – Конституція України – закони України;

- в) Конституція України – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – закони України;
- г) закони України – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – Конституція України;
- д) закони України – Конституція України – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

87. Чи допускається укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України:

- а) укладення таких міжнародних договорів допускається за умови надання Верховною Радою України згоди на їх обов'язковість однією третиною народних депутатів України;
- б) укладення таких міжнародних договорів заборонено;
- в) укладення таких міжнародних договорів допускається за умови надання Верховною Радою України згоди на їх обов'язковість двома третинами народних депутатів України;
- г) укладення таких міжнародних договорів можливе як виняток – у випадку, передбаченому самим міжнародним договором;
- д) укладення таких міжнародних договорів можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

88. Законопроект про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України затверджується:

- а) Президентом України;
- б) Верховною Радою України;
- в) всеукраїнським референдумом;
- г) Конституційним Судом України;
- д) Кабінетом Міністрів України.

89. Верховна Рада України одного скликання протягом строку своїх повноважень може змінювати ті самі положення Конституції України:

- а) три рази;
- б) один раз;
- в) не більше двох разів;
- г) не більше п'яти разів, оскільки це можливо не раніше, ніж через рік після попередньої зміни;
- д) у разі потреби.

90. Законопроект про внесення змін до Конституції України подається до:

- а) Президента України;
- б) Верховної Ради України;
- в) Конституційного Суду України;

- г) Кабінету Міністрів України;
- д) Верховного Суду України.

91. *Законопроект про внесення змін до Конституції України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції розглядається Верховною Радою України, якщо є висновок:*

- а) Президента України;
- б) Конституційного Суду України;
- в) Верховного Суду України;
- г) Верховної Ради України;
- д) Прем'єр Міністра України.

92. *Законопроект про внесення змін до Конституції України подається:*

- а) Конституційним Судом України або не менше ніж половиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) Президентом України або не менше ніж третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) Кабінетом Міністрів України за умови попереднього схвалення законопроекту Конституційним Судом України;
- г) Прем'єр-міністром України або не менше ніж половиною присутніх на засіданні Верховної Ради України народних депутатів України;
- д) Президентом України.

93. *Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України і не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше, ніж через:*

- а) шістдесят днів з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту;
- б) рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту;
- в) два місяці з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту;
- г) шість місяців з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту;
- д) дев'яносто днів з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

94. *Особливістю внесення змін у неписану конституцію є:*

- а) необхідність дотримання спеціальної ускладненої парламентської процедури;
- б) особливі (порівняно зі зміною звичайних законів) суб'єкти внесення законопроекту;
- в) зміна структурних частин конституції автоматично призводить до конституційних змін;
- г) необхідність контрасигнації актів, що вносять зміни до конституції;
- д) необхідність затвердження таких змін актом глави держави.

95. Відповідно до Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти приймаються:

- а) на основі законодавства України;
- б) на основі Конституції України та законів України, які були прийняті раніше і повинні відповідати їм;
- в) на основі Конституції України і повинні відповідати їй;
- г) з урахуванням Конституції України, проте у випадках, передбачених нею, можуть не відповідати їй;
- д) на основі Конституції України та законів України, проте у випадках, передбачених нормативно-правовими актами, можуть не відповідати їм.

96. Роль Конституційного Суду України у забезпеченні легітимності конституції пов'язана з його діяльністю щодо:

- а) визнання законів неконституційними;
- б) надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до конституції вимогам статей 157, 158 Конституції України;
- в) доктринального тлумачення положень конституції;
- г) офіційного тлумачення конституції та законів України;
- д) розгляду конституційних звернень та подань.

97. Закони та інші нормативно-правові акти можуть бути визнані Конституційним Судом України неконституційними:

- а) лише повністю;
- б) лише в окремій частині;
- в) повністю чи в окремій частині;
- г) вирішення цього питання не належить до компетенції Конституційного Суду України;
- д) це питання не регулюється Конституцією України.

98. Правові акти, які Конституційний Суд України визнав неконституційними, втрачають чинність з дня:

- а) офіційного оприлюднення;
- б) підписання рішення усіма суддями Конституційного Суду України;
- в) ухвалення Конституційним Судом України рішення про неконституційність правового акта;
- г) вказаного у самому рішенні Конституційного Суду України про неконституційність правового акта;
- д) через 10 днів з моменту офіційного оприлюднення.

99. Закони та інші нормативно-правові акти, прийняті до набуття чинності Конституції України:

- а) є чинними;
- б) є такими, що втратили чинність;

- в) є чинними у частині, що не суперечить Конституції України;
- г) чинним є перелік законів та нормативно-правових актів, визначений у Конституції України;
- д) чинним є перелік законів та нормативно-правових актів, який визначений Конституційним Судом України.

100. Державним святом, закріпленим у чинній Конституції України, є:

- а) День незалежності України;
- б) Конституцією України не закріплено жодного державного свята;
- в) День Конституції України;
- г) День Соборності України;
- д) День Української держави.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.
- ❖ Про прийняття Конституції України і введення її в дію: Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 142.

Спеціалізована література:

1. Андреев Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 11-16.
2. Бабенко К. Розвиток конституціоналізму як елемент сучасної правової культури в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 4. С. 99-106.
3. Багрій О. І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України): дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 239 с.
4. Багрій О. Принципи верховенства Конституції України у контексті застосування практики Європейського суду з прав людини. *Юридична*

- Україна*. 2012. № 3. С. 37-42.
5. Бехруз Х. Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 349-356.
  6. Бичков І. Конституція в системі чинників обмеження державної влади. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 242-249.
  7. Білоскурська О. Цінність Конституції. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 105-108.
  8. Бондаренко О. В. Способи модернізацій конституцій: у площині пошуку оптимального варіанта для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37 (1). С. 51-55.
  9. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.
  10. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 247-256.
  11. Буткевич В. Конституція України: проблеми вироблення нового проекту. *Право України*. 2014. № 7. С. 85-110.
  12. Волошин Ю. О., Пересада О. М. Конституційна реформа та модернізація в сучасній державі в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії та практики: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 206 с.
  13. Горячов Д. О. Система надзвичайних засобів захисту конституції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 20 с.
  14. Грабчук Я. І. Роль прем'єр-міністра України у забезпеченні правової охорони Конституції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. С. 47-50.
  15. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
  16. Євграфова Є. Щодо ідеальної конституції, її виконання і вітчизняного досвіду проектування. *Право України*. 2014. № 7. С. 121-129.
  17. Єзеров А. Конфліктологічна експертиза актів конституційного законодавства. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 275-283.
  18. Задорожня Г. Аксіологічний вимір Конституції України: проблеми теорії та практики. *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8 (121-122). С. 98-102.
  19. Заєць А. Концепції правової держави і верховенства права в українській правовій доктрині. *Право України*. 2013. № 9. С. 243-269.
  20. Зубчик Ю. Щодо сутності суб'єктивного права. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 14-19.
  21. Коваленко В. Гарантії прав і свобод людини в Україні та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 57-65.
  22. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми прав-

- ління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.
23. Колісник В. Правовий механізм трансформації української Конституції. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 59-67.
  24. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення. *Право України*. 2012. № 9. С. 274-280.
  25. Кравець М. О. Порядок реалізації конституції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 20-23.
  26. Кравець М. О. Проблеми реалізації конституції в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 1. ч. 2. С. 14-17.
  27. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
  28. Кузнецова З. В. Дотримання конституційних норм в механізмі реалізації Конституції України. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 52-56.
  29. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.
  30. Малишев Б. В. Природні права людини: загальнотеоретична характеристика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 23-29.
  31. Мартинюк Р. Нормативне визначення порядку розробки і прийняття нової Конституції України. *Право України*. 2011. № 6. С. 113-121.
  32. Марчук Р. П. Поняття конституції та її види: політико-юридичний аспект. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 4. С. 11-16.
  33. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
  34. Махніцький О. І. Конституційний принцип верховенства права та його реалізація судовою владою в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 2014. 22 с.
  35. Мацюк А. Конституція – правова основа суспільного ладу, формування, організації та здійснення влади народу. *Публічне право*. 2014. № 1 (13). С. 223-230.
  36. Мірошниченко Ю. Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: моногр. Київ: Фенікс, 2012. 360 с.
  37. Морозюк С. Загальна характеристика гарантій реалізації Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 13. С. 168-172.
  38. Морозюк С. М. Місце конституційної правової норми в механізмі реалізації основного закону. *Форум права*. 2015. № 5. С. 154-159.
  39. Морозюк С. М. Особливості структури механізму реалізації Конституції України. *Науковий Вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 5. С. 32-36.
  40. Морозюк С. М. Принципи реалізації Конституції України: поняття, ознаки, місце в системі принципів права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 26-30.

41. Нікольська О. Конкретизація Конституції України як необхідна умова її застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11 (119). С. 29-35.
42. Нікольська О. Пряма дія норм Конституції України як її юридична властивість. *Юридична Україна*. 2009. № 7. С. 40-44.
43. Павшук К. О. Демократичні засади конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
44. Пелих Н. Конституція України в умовах сьогодення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 51-56.
45. Петракова Є. Р. Політичний шлях до конституції США: спроба аналізу на основі синергетичної методології. *Гілея*. 2019. Вип. 151 (3). С. 53-56.
46. Петришин О. Демократичні основи правової соціальної державності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 32-41.
47. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 44-56.
48. Подорожна Т. Дефінітивна специфіка Конституції як Основного Закону держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 11. С. 39-42.
49. Подорожна Т. С. Конституція України – правова основа становлення громадянського суспільства. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 26-39.
50. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: моногр. Львів: ПА-ІС, 2014. 307 с.
51. Пушкіна О. Правове регулювання внесення змін до Конституції України. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 27-32.
52. Рабінович С. Фактична конституція: перспективи соціолого-правового осмислення. *Право України*. 2014. № 3. С. 161-170.
53. Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
54. Рудик П. А. Суб'єкти внесення змін до Конституції України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 90-97.
55. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): [моногр.]. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
56. Ситник О. Передумови проголошення конституційного проекту 1710 р. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*. 2019. Вип. 1. С. 35-46.
57. Сінкявічюс В. Конституція: від основного закону до вищого права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 74-80.
58. Таран Д. П. Форми захисту конституції на сучасному етапі: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 23 с.
59. Ющик О. Конституція України і політика: до питання критерію істинності. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 31-35.
60. Яригін А. Створення і ухвалення Конституції США у 1787-1789 рр.: формування політико-правових принципів та ідеалів. *Зовнішні справи*. 2016. № 7. С. 28-31.

**ТЕМА 6. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**

Поняття, правова природа, ознаки, структура та конституційні принципи правового статусу людини та громадянина в Україні. Класифікація конституційних прав і свобод людини й громадянина в Україні. Система гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків людини й громадянина в Україні. Громадянство України: законодавство; міжнародні акти; зміст права на громадянство; документи, які підтверджують громадянство України. Принципи та способи набуття громадянства України. Територія держави. Умови прийняття до громадянства України (порядок розгляду заяв громадян з питань громадянства України). Припинення громадянства України. Зміна громадянства України. Роль міжнародних актів у регулюванні конституційних прав, свобод та обов'язків в Україні. Конституційно-правові засади статусу іноземних громадян, осіб без громадянства та біженців в Україні. Конституційні обов'язки громадян: поняття, види та їх характеристика. Необмеженість конституційних прав і свобод людини й громадянина. Право власності за Конституцією України та чинним законодавством. Статус мови в Україні. Право громадян на звернення (Закон України «Про звернення громадян»). Право на правову допомогу (Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Право звернення до міжнародних установ (Закон України «Про ратифікацію конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» та ін.). Право на повагу до гідності, невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, недоторканність житла (ст. 162, 163 КК України, ст. 27 КПК України, ст. 289, 297, 301, 306, 311 ЦК України, ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (преса) в Україні» від 16 листопада 1992 р., ст. 2, 37, Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. і ст. 2, 33 Закону України «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р., Європейська конвенція про захист приватного життя).

Конституційно-правовий статус людини й громадянина – це встановлена конституцією та іншими законами система юридичних параметрів, яка визначає фактичне становище людини й громадянина у суспільстві на конкретному етапі суспільно-політичного розвитку держави¹.

До **елементів конституційно-правового статусу** людини і громадянина належать:

- права, свободи і обов'язки як основи конституційного статусу особи;
- громадянство, правосуб'єктність, юридичні гарантії як умови реалізації прав, свобод та обов'язків;

---

¹ Конституційне право України: повний курс: навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.

➤ принципи правового статусу особи як вихідні засади, що інтегрують у собі нормативний зміст прав, свобод та обов'язків особи, а також умови їх реалізації¹.

Термін **«права»** вживається в тому разі, коли йдеться про право громадян отримати від суспільства та держави певне матеріальне, культурне чи духовне благо (право на працю, освіту, матеріальне забезпечення тощо). Термін **«свободи»** використовують тоді, коли мовиться про свободу здійснити той чи той вчинок (свобода слова, друку, мітингів, демонстрацій, віросповідання та ін.).

Права та свободи, закріплені в конституції. Однак не завжди можна провести чітке розмежування між правами людини та правами громадянина. І ті й ті, будучи записаними в конституції, повинні забезпечуватися державою.

Права людини – це природні, невід'ємні права, що належать людині від її народження, права, пов'язані з людською істотою, її існуванням та розвитком. Ці права ніколи ніким людині не надавались, а тому не можуть бути ніким відібрані чи обмежені. **Права громадянина** пов'язані з державою, її законодавством, правом. Вони надаються громадянам з огляду на матеріальні можливості держави (право на охорону здоров'я, освіту), рівень розвитку демократії (право на свободу об'єднання в політичні партії) та ін.

Ознаки конституційних прав і свобод людини й громадянина:

- мають верховенство (є правовою базою для прийняття всіх інших прав і свобод);
- є нормами прямої дії і мають гарантований захист;
- базуються на конституційних принципах рівності для кожного;
- основні права належать їй з народження;
- їх якісний рівень залежить від рівня соціально-економічного, політичного, культурного та іншого розвитку суспільства та держави².

У поняття загального правового статусу як найбільш широкої категорії, слід включити складові елементи змісту, які характеризують його структуру:

- ✓ правові принципи, що складають методологічну основу правового статусу;
- ✓ норми права, що встановлюють загальні для всіх права, свободи та обов'язки;
- ✓ правосуб'єктність, тобто можливість суб'єкта мати права та обов'язки, користуватися ними й нести відповідальність за свої дії;
- ✓ законні інтереси, що спонукають суб'єкта права до відповідних дій, або навпаки орієнтують його на дозволену нормами права пасивність;
- ✓ юридична відповідальність як обов'язок нести відповідальність за порушення правового статусу;

¹ Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії і практики): монографія. Київ: Центр навч. літ., 2005. С. 164.

² Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

✓ громадянство, тобто такий правовий стан, який вказуючи про належність людини до відповідної держави, дає право на те, щоб розширити коло прав та обов'язків;

✓ правовідносини загального (статусного) характеру¹.

Принцип правового статусу людини й громадянина – це вихідні засади, на основі яких визначаються захист і умови реалізації прав, свобод та обов'язків людини й громадянина.

До принципів правового статусу людини й громадянина належать:

- свободи людини;
- рівність людей у своїй гідності і правах;
- невідчуженість й непорушність прав і свобод людини;
- гарантованість прав і свобод і обов'язків людини й громадянина;
- невичерпності конституційного переліку прав і свобод людини й громадянина;

➤ рівність конституційних прав і свобод громадян України та рівності перед законом;

➤ єдності прав людини та її обов'язків перед суспільством².

Існує кілька класифікацій прав і свобод на основі різних критеріїв.

Найбільш загальним є поділ прав і свобод на **негативні** (полягають у праві людини на захист від будь-якого втручання, зокрема і з боку держави, в здійсненні особою своїх прав як суб'єкта громадянського суспільства, не потребують великих державних ресурсів і не залежать від рівня соціально-економічного розвитку країни) та **позитивні** (потребують підтримки та забезпечення з боку держави – право на працю, освіту, охорону здоров'я та ін.)³.

За часом виникнення розрізняють **права першого покоління** (були сформовані та закріплені під час буржуазних революцій, а потім набули відображення в конституційних актах XVII-XVIII ст. – це особисті (громадянські) та політичні права); **права другого покоління** (сформувався у процесі боротьби народів за покращення свого економічного становища та підвищення культурного статусу); **права третього покоління** (сформувався після Другої світової війни – колективні (солідарні) права)⁴.

У сучасних умовах найпоширенішою та визнаною класифікацією прав і свобод є їх **поділ за змістом та сферою дії**. Така класифікація, що властива й Конституції України, вважається найбільш доцільною, оскільки демонструє межі охорони прав громадян у різних сферах людського існування. Закріплюючи права та свободи людини й громадянина, інших категорій населення, чин-

¹ Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання. Харків: Право, 2009. 468 с.

² Конституційне право України: навч. посіб. / за ред. В. В. Кравченка. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: Атіка, 2007. 592 с.

³ Права і свободи людини і громадянина: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Кушніренка, Т. М. Слінько. Харків: Факт. 2001. С. 13-14.

⁴ Скрипнюк О. В. Зазнач. твір.

на Конституція України не визначає їхньої системи та поділу на різні групи, але передбачає певну послідовність при їх викладі, що дає можливість, керуючись теорією конституційного права, всю сукупність прав і свобод поділити на **такі групи**:

- **права та свободи, що забезпечують рівноправність громадян** (рівні права перед законом чи рівноправність незалежно від національності);
- **соціально-економічні та культурні права** (створюють юридичні умови для активної участі громадянина у сфері соціально-економічного та культурного життя суспільства – право на працю, освіту, на використання досягнень культури);
- **політичні права і свободи** (пов'язані з участю громадянина у сфері політичного життя суспільства, наданням йому можливості для участі в управлінні державою, суспільним життям – виборчі права, свобода слова);
- **особисті права та свободи** (гарантують недоторканність особи та її гідності).

Конституція України закріплює цілий комплекс **гарантій прав та свобод людини й громадянина** (передбачені Основним законом України умови, засоби, методи і механізми, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини й громадянина). Умовно їх можна поділити на **дві групи**: загальні гарантії – стосуються всіх або більшості прав і свобод; спеціальні гарантії – щодо певних прав і свобод або їх груп. Також серед **загальних гарантій** виділяють: економічні; політичні; юридичні¹.

Основні **економічні гарантії**: володіння, користування та розпорядження власністю, вільний вибір праці, соціальна діяльність держави та ін.

Політичні гарантії прав пов'язані з різними формами здійснення влади народу: загальні та «чесні» вибори, проведення з принципових питань референдумів, участь громадян в управлінні державою, поділ влади.

Юридичні гарантії пов'язані зі способами здійснення основних прав, допомогою органів держави в їх реалізації, їх захистом. Важливою юридичною гарантією вважається існування правової держави, зв'язаної законами, що несе відповідальність перед особою, зобов'язана захищати громадянина і його права².

Організаційно-правові гарантії – це передбачені в нормативно-правових актах суспільно-політичні інституції, на які покладаються відповідні функції та повноваження щодо організації та здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони і захисту свободи людини й громадянина³.

¹ Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина: навч. посіб. / за заг. ред. Ж. М. Пустовіт. Київ: КНТ, 2009. 232 с.

² Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Конституційне право України у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Харків: Майдан, 2012. 330 с.

³ Барабаш Ю. Г. Правова політика у сфері прав людини: шляхи підвищення ефективності. *Право України*. 2009. № 4. С. 55-61.

Захист конституційних прав може здійснюватися:

- громадянами (необхідна оборона під час замаху з боку хулігана на недоторканність особи);
- об'єднаннями громадян (захист професійними спілками конституційного положення про своєчасне одержання винагороди за працю чи від незаконного звільнення);
- органами державної влади та місцевого самоврядування в межах своїх повноважень і відповідними посадовими особами;
- підприємствами, установами, організаціями, незалежно від форм власності;
- засобами масової інформації;
- спеціалізованими державними та громадськими органами й організаціями у справі захисту прав і свобод людини й громадянина (адвокатура, нотаріат тощо);
- судовим захистом (особливе значення).

Громадянство – постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється в їхніх взаємних правах і обов'язках. Такий зв'язок виникає, зазвичай, з народженням людини та зберігається протягом усього її життя. Наявність громадянства (підданства) надає особі весь обсяг прав і обов'язків, які передбачені конституцією та законодавством певної держави. Саме цим відрізняється статус громадянина (підданого) від правового статусу іноземців і осіб без громадянства, які, на відміну від громадян, суттєво обмежені в правах та свободах¹.

До **громадян України** належать:

- усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (на 24 серпня 1991 р.) постійно проживали в Україні;
- особи, що при набранні чинності Законом України «Про громадянство України» постійно проживали в Україні;
- особи, які народилися чи постійно проживали в Україні, їхні нащадки;
- особи, що набули громадянства України відповідно до законів України та міжнародних договорів України².

В Україні статус осіб у сфері громадянства ґрунтується на таких принципах, як: єдність громадянства України; рівне громадянство як основа правового статусу особи; загальний порядок прийому до громадянства України; поєднання принципу ґрунту і принципу крові; невизнання автоматичної втрати громадянства; недопустимість позбавлення громадянства; єдність громадянства членів сім'ї; невизнання подвійного громадянства; дозвільний порядок виходу з громадянства; принцип невидачі громадян України іноземній державі; свобода і добровільність вибору громадянства; збереження громадянства України осо-

---

¹ Янковський С. А. Правова сутність інституту громадянства ЄС. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 28-32.

² Про громадянство: Закон України від 01.03.2001 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

бами, які проживають за кордоном¹.

Документи, що підтверджують громадянство України:

- паспорт громадянина України;
- паспорт громадянина України для виїзду за кордон;
- тимчасове посвідчення громадянина України;
- дипломатичний паспорт;
- службовий паспорт;
- посвідчення особи моряка;
- посвідчення члена екіпажу;
- посвідчення особи на повернення в Україну.

Законодавством України передбачені різні способи набуття громадянства України.

За народженням («філіація» – зв’язок, наступництво, розвиток у формі наступництва, повторення) громадянство набувається на основі двох принципів: «права крові» та «права ґрунту». Суть «права крові» полягає в тому, що дитина набуває громадянства батьків незалежно від місця народження; «права ґрунту» – дитина стає громадянином тієї держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства батьків. Одержання громадянства за народженням є основною формою набуття особою статусу громадянина держави в більшості країн світу. У нормах законодавства України, що регулюють набуття громадянства України, поєднуються принципи права крові та права ґрунту².

За походженням громадянство набувається у разі, якщо особа, яка сама або хоча б один з її батьків, дід або баба, повнорідні брат чи сестра народились або постійно проживали до 16 липня 1990 р. на території, що стала територією України, а також на інших територіях, які належали до складу УНР, ЗУНР, Української Держави, УСРР, Закарпатської України, УРСР, і є особою без громадянства чи іноземцем, яка взяла зобов’язання припинити іноземне громадянство та подала заяву про набуття громадянства України, а також її діти реєструються громадянами України.

Прийняття до громадянства України, що визначається як **натуралізація**, та полягає в наданні органами державної влади країни громадянства заінтересованій особі на її прохання. У світовій практиці натуралізація є найбільш поширеним способом надання громадянства. Виділяють натуралізацію індивідуальну та натуралізацію внаслідок правонаступництва держави.

Необхідні **умови** прийняття особи до громадянства України:

- визнання і дотримання Конституції України та законів України;
- неперебування особи в іноземному громадянстві (ґрунтується на одному з основних принципів громадянства України – принципі єдиного грома-

¹ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра, 2012. 575 с.

² Завгородній В. А., Бугайов В. С. Підстави набуття громадянства України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 41-46.

дянства України);

– безперервне проживання особи на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років (не поширюється на осіб, які виявили бажання стати громадянами України, за умови, якщо вони народилися чи довели, що хоча б один з їхніх батьків, дід або баба народилися на території України);

– знання української мови в обсязі, достатньому для спілкування (не поширюється на осіб, які мають певні фізичні вади – сліпі, глухі, німі);

– наявність у особи законних джерел існування (не поширюється на осіб, яким надано статус біженців в Україні чи притулок)¹.

Поновлення в громадянстві (репатріація чи реінтеграція) застосовується до осіб, які раніше перебували в громадянстві України, але втратили його з якихось причин. Репатріація відрізняється від натуралізації спрощеним порядком набуття громадянства.

Припинення громадянства – це припинення постійного правового зв'язку особи з державою, що полягало в їхніх взаємних правах і обов'язках.

Громадянство України **припиняється**:

– **внаслідок виходу з громадянства** (експатріація) – вільне волевиявлення особи, що вирішила набути громадянства іншої держави.

– **внаслідок втрати громадянства**, якщо громадянин України добровільно набув громадянства іншої держави; внаслідок вступу особи на військову службу, в правоохоронні й інші органи державної влади й управління іноземної держави без згоди на те відповідних органів України; в разі отримання громадянства України внаслідок подання неправдивих свідоцтв або фальшивих документів.

– **на підставах, передбачених міжнародними договорами**, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Законодавством передбачено три підстави втрати громадянства:

➤ добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави;

➤ набуття особою громадянства України внаслідок обману або фальшивих документів;

➤ добровільний вступ на військову службу іншої держави.

Правовий статус іноземних громадян та осіб без громадянства, які проживають на території України, регламентується як українським законодавством (Конституцією України, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»), так і міжнародними угодами.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановлени-

¹ Про громадянство: Закон України від 01.03.2001 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

ми Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Законодавство України чітко визначає *умови імміграції*. Згідно з ними, іноземець може іммігрувати в Україну на постійне проживання, якщо:

- має в Україні законне джерело існування;
- перебуває на утриманні громадянина України;
- має на своєму утриманні громадянина України;
- перебуває в близьких родинних стосунках з громадянами України;
- в інших передбачених законами України випадках¹.

Слід зазначити, що іноземцям можуть надаватися притулок, статус біженців, створюватись умови для натуралізації. Перебуваючи в Україні, іноземці мають право займатися всіма видами підприємницької діяльності; працювати на українських підприємствах і організаціях; відпочивати нарівні з громадянами України; користуватися медичною допомогою, соціальним захистом; мати у власності будь-яке майно, користуватися досягненнями культури, сповідувати будь-яку релігію чи бути атеїстом; укладати та розривати шлюби з громадянами України; пересуватися територією України та обирати місце проживання. Здійснення іноземцями своїх прав і свобод повинно не завдавати шкоди національним інтересам України, правам і свободам її громадян та інших осіб, які проживають в Україні. Вони зобов'язані поважати і дотримуватися Конституції України та законів України, шанувати традиції й звичаї українського народу².

Проте для іноземців існують і певні *обмеження*: вони не можуть бути членами політичних партій, обирати та бути обраними до органів державної влади й місцевого самоврядування, брати участь у референдумах, виборах, служити в Збройних силах України, мати паспорт громадянина України.

Згідно із Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» *біженцем* визнається особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань³.

¹ Про імміграцію: Закон України від 07.07.2001 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.

² Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 19-20. Ст. 179.

³ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.

Україна сприяє збереженню єдності сімей біженців та осіб, які потребують додаткового захисту або яким надано тимчасовий захист.

Не може бути визнана в Україні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, особа яка:

- вчинила злочин проти миру, воєнний злочин або злочин проти людства і людяності, як їх визначено у міжнародному праві;
- вчинила злочин неполітичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, якщо таке діяння відповідно до Кримінального кодексу України належить до тяжких або особливо тяжких злочинів;
- винна у вчиненні дій, що суперечать меті та принципам Організації Об'єднаних Націй;
- стосовно якої встановлено, що умови, передбачені п. 1 або 13 ч. 1 ст. 1 вищевказаного Закону, відсутні;
- до прибуття в Україну була визнана в іншій країні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту;
- до прибуття в Україну з наміром бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, перебувала в третій безпечній країні. Дія цього абзацу не поширюється на дітей, розлучених із сім'ями, а також на осіб, які народилися чи постійно проживали на території України, а також їх нащадків (дітей, онуків)¹.

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 28 грудня 2014 р. Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні².

Внутрішньо переміщена особа, зокрема, **має право** на:

- достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового по-

---

¹ Градова Ю. В., Гопич М. К., Дунаєва О. М. Конституційне право України в схемах: навч. посіб. Одеса, ОДУВС, 2013. 142 с.

² Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

селення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод;

➤ забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, інвалідів, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено;

➤ сприяння у переміщенні її рухомого майна;

➤ влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади;

➤ отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування;

➤ проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування;

➤ на безкоштовний проїзд для повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі виникнення обставин, що спричинили таке переміщення¹.

Конституція України, поряд з низкою найважливіших прав і свобод людини та громадянина, про які вже зазначалося, встановлює конституційні обов'язки як громадян, так і кожного, хто постійно проживає чи перебуває на території України.

Обов'язки – це певне коло дій, покладених на особу та безумовних для виконання.

Обов'язок характеризується певними рисами, а саме:

➤ це завжди певне обмеження прав людини;

➤ це категорія необхідної поведінки для людини;

➤ виконання обов'язку забезпечується певним механізмом, який має держава.

Громадяни України мають такі **основні обов'язки**: неухильно дотримуватися Конституції України та законів України; шанувати її державні символи; оберігати інтереси держави; сприяти зміцненню її могутності; захищати свою Вітчизну, її незалежність і територіальну недоторканність; відбувати військову службу відповідно до закону; сплачувати податки та збори; поважати національну гідність інших громадян, їхні законні права та інтереси; піклуватися про виховання дітей, про батьків, надавати їм допомогу; берегти навколишнє середовище, історичні пам'ятники й інші культурні цінності².

Конституція України в чітких формулюваннях закріплює тільки **індивідуальні обов'язки** – обов'язки людини, що живе в суспільстві, й обов'язки гро-

¹ Булеца С. Б., Котляр О. І., Лазур Я. В. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти; за заг. ред. О. Я. Рогача, М. В. Савчина, М. В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. 348 с.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

мадянина держави. Водночас деякі заборони, що стосуються колективів, громадських організацій, можуть одночасно розглядатись і як їхні обов'язки.

Кожен має право вільно визначати мову, яку вважає рідною, і вибрати мову спілкування, а також визнавати себе двомовним чи багатомовним і змінювати свої мовні уподобання. Кожен незалежно від етнічного походження, національно-культурної самоідентифікації, місця проживання, релігійних переконань має право вільно користуватися будь-якою мовою у суспільному та приватному житті, вивчати і підтримувати будь-яку мову¹.

Законодавство України про мови складається з Конституції України, Декларації прав національностей України, законів України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», «Про національні меншини», «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» та інших законів України, а також міжнародних договорів, що регулюють питання використання мов, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до ст. 40 Конституції України усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. Вказане право можна розглядати у двох розуміннях:

- звернення громадян є однією з форм участі населення в державному управлінні, у вирішенні державних і суспільних справ;
- спосіб відновлення порушеного права громадянина через подання до органів державної влади скарг, заяв і клопотань².

З метою законодавчого врегулювання вищезазначеної конституційної норми 2 жовтня 1996 р. було прийнято Закон України «Про звернення громадян». Окрім того, законодавством передбачені й інші законодавчі акти, що регулюють питання про звернення громадян.

Вищезазначений закон надає і забезпечує можливість: для впливу громадян на поліпшення роботи органів державної влади, установ, організацій, підприємств незалежно від форм власності; для захисту своїх прав та законних інтересів; для подальшої демократизації управління державними і громадськими справами.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про звернення громадян» громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ,

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення¹.

Військовослужбовці, працівники органів внутрішніх справ і державної безпеки, а також особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України мають право подавати звернення, які не стосуються їх службової діяльності.

Особи, які не є громадянами України і законно знаходяться на її території, мають таке саме право на подання звернення, як і громадяни України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

Ст. 55 Конституції України встановлено, що кожному громадянину гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Громадянин має право звернутися як зі скаргою до вищого у порядку підлеглості органу чи посадової особи, так і до суду згідно з чинним законодавством. Право вибору звернення належить особі².

Тож Законом України «Про звернення громадян» визначено такі види звернень: **пропозиція** (зауваження); **заява** (клопотання); **скарга**.

Пропозиція (зауваження) – це звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява – це звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності.

Клопотання – це письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Скарга – це звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Звернення, незалежно від його виду, може бути **усним** – викладеним

¹ Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

громадянином і записаним посадовою особою на особистому прийомі, чи **письмовим** – надісланим поштою або переданим громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, якщо ці повноваження оформлені відповідно до чинного законодавства. Звернення може бути подано як окремою особою (індивідуальне), так і групою осіб (колективне).

Якщо питання, щодо яких може бути подана пропозиція чи заява, законодавцем чітко не окреслені, то рішення, дії чи бездіяльність, на які громадянином може бути подана скарга, регламентовані ст. 4 Закону України «Про звернення громадян», де вказано вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності, які можуть бути оскаржені у разі, якщо:

- порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян);
- створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод;
- незаконно покладено на громадянина обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності.

Громадяни мають право звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, посадових осіб українською чи іншою мовою, прийнятною для сторін.

Рішення щодо звернень громадян та відповіді на них оформляються відповідно до вимог законодавства про мови. Такі рішення та відповіді можуть бути викладені в перекладі мовою спілкування заявника.

Контроль за дотриманням законодавства про звернення громадян відповідно до своїх повноважень здійснюють Верховна Рада України, народні депутати України, Президент України, Кабінет Міністрів України, уповноважений з прав людини Верховної Ради України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі комітети, депутати місцевих рад, а також міністерства, інші центральні органи виконавчої влади щодо підпорядкованих їм підприємств, установ та організацій.

Громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з **електронними петиціями** через офіційний вебсайт органу, якому вона адресована, або вебсайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції¹.

В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено: прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу

---

¹ Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 35. Ст. 341.

електронної пошти. На вебсайті відповідного органу або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію.

Електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Відповідальність за зміст електронної петиції несе автор (ініціатор) електронної петиції.

Положення ч. 1 ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує.

Право на правову допомогу, зокрема і безкоштовну, гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі і біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених законом¹.

Право на безоплатну первинну правову допомогу згідно з Конституцією України та Законом України «Про безоплатну правову допомогу» мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України. При цьому безоплатна первинна правова допомога містить такі види правових послуг: 1) надання правової інформації; 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань; 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації².

Україна, ратифікувавши Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., взяла на себе зобов'язання створити умови та можливості для надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим особам при обвинуваченні у вчиненні кримінального правопорушення. Впродовж останніх років в Україні діє Закон України «Про безоплатну правову допомогу», відповідно до Прикінцевих та перехідних положень якого з 1 липня 2015 р. безоплатна вторинна правова допомога надається всім категоріям осіб, визначених цим Законом, в повному обсязі. Закон передбачає на-

¹ Про безоплатну правову допомогу: Закону України від 02.06.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

² Личко В. С. Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2013. 24 с.

дання двох видів безоплатної правової допомоги – первинної та вторинної¹.

Надання первинної правової допомоги забезпечують органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, а саме з питань, що належать до їх компетенції, а також утворені ними спеціалізовані установи та залучені фізичні і юридичні особи приватного права. Для одержання цього виду допомоги особа має надіслати поштою або подати особисто до відповідного органу письмове звернення.

Безоплатна вторинна правова допомога полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя та отримання правових послуг, як-от захист, здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складання документів процесуального характеру.

Надання вторинної правової допомоги здійснюють Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. В Україні створені і діють Координаційний центр та регіональні центри з надання правової допомоги².

Відповідно до Конституції України кожен має право на повагу до гідності, невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, недоторканність житла.

Право людини на повагу до її гідності забезпечується встановленням заборон на протиправні дії, що посягають на людську гідність: катування, жорстоке, нелюдське таке, що принижує гідність, поводження або покарання, примусові медичні або наукові дослідження на людині³.

Сутність **права на недоторканність житла** полягає в тому, що без підстав, передбачених законом, ніхто не має права увійти до житла проти волі осіб, які в ньому проживають. Під житлом слід розуміти не тільки відповідну кімнату, квартиру, житловий будинок, а й усі допоміжні приміщення, якими користуються у повсякденному житті тимчасово: у готелях, санаторіях, будинках відпочинку тощо. Винятки з цього правила допускаються тільки під час порятунку життя людей і майна (наприклад, у разі пожежі, стихійного лиха), а також з метою переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні злочину⁴.

Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної

---

¹ Коршенко А. В. Міжнародно-правові стандарти права особи на правову допомогу та їх співвідношення з національними стандартами. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 121-127.

² Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації надання безоплатної вторинної правової допомоги місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги : наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 26.06.2015 р. № 160. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS24975.html

³ Шукліна Н. Г. Зазнач. твір.

⁴ Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ, 2004. 347 с.

та іншої кореспонденції належить до загально визнаних суб'єктивних прав особи. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом. Ці винятки зумовлені виключно гуманною метою – запобігти злочину або з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими засобами одержати інформацію неможливо.

Право на невтручання в особисте і сімейне життя. Таємниця особистого і сімейного життя – ще одна межа свободи особи. Законодавством заборонено збирання, збереження, використання і поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і тільки в інтересах національної безпеки, економічного добробуту і прав людини. Виняток може мати місце лише тоді, коли поведінка особи суперечить закону і громадській моралі, прикладом чого може бути систематичне здійснення у сім'ї насильства над дитиною, її експлуатація¹.

Отже, громадянські права є своєрідними гарантіями охорони життя людини з боку держави, основним обов'язком якої є саме захист життя людини. Вони охоплюють широкий комплекс дій усіх державних і суспільних структур зі створення і підтримки нормальних умов життя людини. Система прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, встановлена Конституцією України, визначає основний зміст правового статусу людини і громадянина України. Залежно від характеру діяльності, здійснюваної в основних сферах життя громадянського суспільства, Конституція України фіксує основні права, свободи і обов'язки громадянина й людини.

Ключові слова: конституційно-правовий статус людини й громадянина, права людини, права громадянина, абсолютне суб'єктивне право, відносне суб'єктивне право, свобода людини і громадянина, позитивні права, негативні права, конституційний обов'язок громадянина і людини, правовий статус, індивідуальний статус особи, родовий (спеціальний) статус особи, галузевий статус особи, конституційно-правовий (базовий) статус особи, конституційно-правовий статус людини і громадянина як конституційно-правовий інститут, принципи конституційно-правового інституту прав і свобод людини й громадянина, обов'язок, конституційні права, свободи та обов'язки, політичні гарантії прав, економічні гарантії прав, юридичні гарантії прав, загальна правоздатність, дієздатність, захист конституційних прав, громадянство, принципи громадянства, філіація, принцип «права крові», принцип «права ґрунту», натуралізація, індивідуальна натуралізація, натуралізація внаслідок правонаступництва держав, іноземець, імміграція, іммігрант, міграція, апатриди, біпатриди, біженці, внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує тимчасового захисту, природні права і свободи людини, громадянські права, економічні права, соціальні права, культурні права, політичні права і свободи,

¹ Породько В. Право на недоторканність особистого життя людини: проблема термінології. *Підприємництво, господарювання і право*. 2018. № 11. С. 146–149.

конституційні обов'язки людини й громадянина, механізм реалізації прав і свобод людини й громадянина, система гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків, організаційні гарантії, механізм захисту прав і свобод людини й громадянина, право на захист, право на звернення, пропозиція, заява, клопотання, скарга, електронна петиція, адвокат, безоплатна первинна правова допомога, безоплатна вторинна правова допомога.

1. Суспільна біосоціальна психофізіологічна істота, яка наділена здатністю мислити, створювати і використовувати знаряддя праці, володіти членороздільною мовою і нормально розвиватися у спілкуванні із собі подібними – це:

- а) індивід;*
- б) особистість;*
- в) особа;*
- г) людина;*
- д) громадянин.*

2. Особа, яка перебуває у сталих юридично визначених взаємозв'язках із конкретною державою, що виражається у наявності в особи відповідного громадянства, – це:

- а) індивід;*
- б) душа;*
- в) особистість;*
- г) людина;*
- д) громадянин.*

3. Індивідуально визначена сукупність соціально значущих властивостей людини, які сформовані у процесі суспільного життя, – це:

- а) індивід;*
- б) особистість;*
- в) особа;*
- г) людина;*
- д) громадянин.*

4. Юридично закріплене становище особи як соціального суб'єкта в суспільстві, сукупність прав та обов'язків особи, які визначені та гарантовані конституцією і законами, – це:

- а) права, свободи і обов'язки як основи конституційного статусу особи;*
- б) правовий статус особи;*
- в) юридичні гарантії як умови реалізації прав, свобод та обов'язків;*
- г) принципи правового статусу особи як вихідні засади;*
- д) політичний абсентеїзм.*

5. Законодавчий акт, який уперше запровадив розмежування між правами людини й громадянина, – це:

- а) Декларація незалежності США 1776 р.;
- б) Білль про права 1689 р.;
- в) Декларація прав людини і громадянина 1789 р.;
- г) Велика хартія вольностей 1215 р.;
- д) Декларація прав Вірджинії від 4 липня 1776 р.

6. Принцип безпосередньої дії прав і свобод людини й громадянина передбачає, що:

- а) конституційні права і свободи людини й громадянина поширюються на кожного безпосередньо;
- б) конституційні права і свободи людини й громадянина діють незалежно від того, чи конкретизовані вони у відповідних нормативних актах;
- в) конституційні права і свободи людини й громадянина діють, якщо для них передбачено конкретний механізм реалізації;
- г) конституційні права і свободи людини й громадянина здійснюються особою особисто;
- д) конституційні права і свободи людини й громадянина завжди конкретизовані у відповідних нормативних актах.

7. Зміст ліберальної концепції прав людини полягає у тому, що:

- а) права людини встановлюються державою;
- б) людина має певні невід’ємні від її буття права, реалізація яких залежить від держави;
- в) права людини не мають своєї реалізації окремо від держави;
- г) кожна людина від моменту її народження наділена невід’ємними правами;
- д) кожний громадянин держави є суб’єктом певних правовідносин, у процесі яких він набуває суб’єктивні права та юридичні обов’язки.

8. Перший офіційний документ, в якому була сформована ідея невід’ємності прав людини:

- а) Декларація незалежності США 1776 р.;
- б) Білль про права 1789 р.;
- в) французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р.;
- г) Конституція США 1787 р.;
- д) Декларація до французького народу 1871 р.

9. Права, свободи та обов’язки людини й громадянина регламентує:

- а) 1 розділ Конституції України;
- б) 10 розділ Конституції України;
- в) 12 розділ Конституції України;

- г) 2 розділ Конституції України;
- д) 7 розділ Конституції України.

10. Кількість статей Конституції України, що закріплюють права, свободи і обов'язки людини і громадянина:

- а) 27 статей;
- б) 31 стаття;
- в) 44 статті;
- г) 13 статей;
- д) 48 статей.

11. Стаття Конституції України, що закріплює невід'ємне право на життя. – це:

- а) стаття 21;
- б) стаття 29;
- в) стаття 27;
- г) стаття 42;
- д) стаття 58.

12. З огляду на зміст ч. 1 ст. 21 Конституції України правильним є положення:

- а) усі громадяни є вільні і рівні у своїх правах та обов'язках;
- б) усі люди є вільні і рівні у своїх правах та обов'язках;
- в) усі громадяни є вільні у своїй гідності та правах;
- г) усі громадяни є рівні у своїй гідності та правах;
- д) усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах.

13. Під час прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод людини й громадянина, затверджено в:

- а) ст. 21 Конституції України;
- б) ст. 22 Конституції України;
- в) ст. 18 Конституції України;
- г) ст. 45 Конституції України;
- д) ст. 33 Конституції України.

14. Особисті права і свободи людини й громадянина:

- а) створюють юридичні умови для активної участі громадянина у сфері соціально-економічного та культурного життя суспільства;
- б) пов'язані з участю громадянина у сфері політичного життя суспільства, наданням йому можливості для участі в управлінні державою, суспільним життям;
- в) забезпечують рівноправність громадян перед судом і законом;

- г) гарантують недоторканність особи та її гідності;
- д) гарантують індивідуальний розвиток кожної особи.

15. До особистих конституційних прав і свобод людини й громадянина не належить:

- а) право на вільний розвиток своєї особистості;
- б) право на повагу до гідності;
- в) право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- г) право на свободу пересування й вільний вибір місця проживання;
- д) право мирно, без зброї збиратися та проводити збори, мітинги, походи й демонстрації.

16. Право на свободу думки та слова, закріплене в статті 34 Конституції України, належить до групи:

- а) політичних прав і свобод;
- б) соціально-економічних прав і свобод;
- в) соціально-політичних прав і свобод;
- г) особистих прав і свобод;
- д) соціально-культурних прав і свобод.

17. Права і свободи людини й громадянина, що полягають у праві людини на захист від будь-якого втручання, зокрема і з боку держави, в здійсненні особою своїх прав як суб'єкта громадянського суспільства, – це:

- а) позитивні права;
- б) негативні права;
- в) позитивні й негативні права;
- г) політичні права;
- д) соціально-культурні права.

18. Політичні права громадян України іноді називають негативними, тому що:

- а) загрожують територіальній цілісності країни;
- б) їх активне використання громадянами призведе до негативних наслідків;
- в) не відіграють важливу роль у функціонуванні держави, тому лише просто перенапружують зміст Конституції нормами;
- г) держава не зобов'язана вживати позитивних дій для їх забезпечення, а повинна утриматися від зазіхань на права та свободи;
- д) громадяни України негативно сприймають надані їм політичні права.

19. Щодо політичних прав особи, то правосуб'єктність у повному обсязі настає з:

- а) 14 років;
- б) 16 років;
- в) 18 років;
- г) 21 року;
- д) з моменту народження особи.

20. Вік, якого необхідно досягти громадянину України, щоб бути обраним на посаду народного депутата України:

- а) 18 років;
- б) 25 років;
- в) 32 років;
- г) 28 років;
- д) 21 рік.

21. Закон України «Про політичні партії в Україні» прийнято:

- а) 25 грудня 1996 р.;
- б) 16 липня 1991 р.;
- в) 11 вересня 1995 р.;
- г) 05 квітня 2001 р.;
- д) 19 червня 2001 р.

22. Політичні партії, що створюються і діють в Україні, мають статус:

- а) державних;
- б) виборчих;
- в) національних;
- г) всеукраїнських;
- д) юридичних організацій незалежно від наявності реєстрації.

23. До політичних прав і свобод громадян України, закріплених Конституцією, належить:

- а) право на життя (ст. 27);
- б) право об'єднання в політичні партії, громадські організації та профспілки (ст. 36);
- в) повага честі і гідності (ст. 28);
- г) вільний розвиток індивідуальності (ст. 23);
- д) гідне існування (ст. 48).

24. Членами (учасниками) громадської організації, крім молодіжної та дитячої, можуть бути особи:

- а) які досягли 14 років;
- б) які досягли 16 років;

- в) які досягли 18 років;
- г) які досягли 21 року;
- д) які досягли 25 років.

25. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» було прийнято:

- а) 08 жовтня 2005 р.;
- б) 08 вересня 2006 р.;
- в) 08 вересня 2005 р.;
- г) 08 жовтня 2006 р.;
- д) 18 вересня 2005 р.

26. Класифікація конституційних прав і свобод людини й громадянина за суб'єктами передбачає:

- а) загальні та спеціальні права і свободи;
- б) виключні та невиключні права і свободи;
- в) особисті та суспільні права і свободи;
- г) права і свободи індивіда та права і свободи групи індивідів;
- д) права і свободи індивіда та права і свободи певних верств населення.

27. За часом виникнення права людини й громадянина поділяють на:

- а) права першого і другого покоління;
- б) права першого, другого і третього покоління;
- в) постійні та тимчасові;
- г) звичайні та надзвичайні;
- д) ординарні та екстраординарні.

28. Група прав людини, що сформувалася після Другої світової війни:

- а) права першого покоління;
- б) права другого покоління;
- в) права третього покоління;
- г) права першого етапу;
- д) права третього етапу.

29. Термін «екологічні права» вперше в Україні на законодавчому рівні закріплений у:

- а) Законі України «Про екологічну експертизу»;
- б) Законі України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру»;
- в) Законі України «Про охорону атмосферного повітря»;
- г) Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
- д) Конституції України.

30. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги в Україні діє:

- а) прокуратура;
- б) адвокатура;
- в) нотаріат;
- г) уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- д) Міністерство юстиції України.

31. Вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у разі їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб – це:

- а) безоплатна первинна правова допомога;
- б) правові послуги;
- в) правова допомога;
- г) діяльність адвокатури;
- д) діяльність органів виконавчої влади.

32. Безоплатна первинна правова допомога не містить такий вид правових послуг:

- а) надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- б) надання правової інформації;
- в) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру;
- г) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації;
- д) надання ідеологічної інформації.

33. У сфері безоплатної правової допомоги створюється:

- а) юридична рада Координаційного центру з надання правової допомоги;
- б) правова рада Координаційного центру з надання правової допомоги;
- в) конституційна рада Координаційного центру з надання правової допомоги;
- г) наглядова рада Координаційного центру з надання правової допомоги;
- д) охоронна рада Координаційного центру з надання правової допомоги.

34. Гарантії недискримінації осіб у доступі до безоплатної правової допомоги полягають у такому:

- а) правовому захисті пенсіонерів;
- б) праві на безкоштовну правову допомогу;
- в) не допускається застосування привілеїв чи обмежень до осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

- г) захисті громадян України, іноземців, осіб без громадянства, у тому числі біженців чи осіб, які потребують додаткового захисту;
- д) правовому захисті виключно іноземців та осіб без громадянства.

35. Систему надання безоплатної правової допомоги становлять:

- а) мережа юридичних клінік при вищих навчальних закладах юридичної спеціалізації;
- б) Координаційний центр з надання правової допомоги, суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги, суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- в) суб'єкти надання первинної правової допомоги;
- г) мережа юридичних клінік при територіальних органах юстиції України;
- д) органи виконавчої влади.

36. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть брати плату за надання правових послуг:

- а) не більше однієї мінімальної заробітної плати;
- б) не більше двох мінімальних заробітних плати;
- в) не більше одного прожиткового мінімуму доходів громадян;
- г) не більше двох прожиткових мінімумів доходів громадян;
- д) забороняється встановлювати плату за надання будь-якого з видів правових послуг.

37. Спеціалізовані установи, що надають безоплатну первинну правову допомогу, утворені органами місцевого самоврядування, фінансуються за рахунок коштів:

- а) банківських установ;
- б) місцевих бюджетів, інших не заборонених законодавством джерел;
- в) Міжнародного валютного фонду;
- г) виключно за рахунок коштів добровільних пожертв;
- д) утворювати спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги заборонено.

38. Органи місцевого самоврядування можуть укладати договори про надання на постійній або тимчасовій основі первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці з:

- а) судовими органами;
- б) Міністерством юстиції України;
- в) фізичними особами, які відповідно до свого статуту мають право надавати правову допомогу;
- г) юридичними особами приватного права, які відповідно до свого статуту мають право надавати правову допомогу;

д) укладати договори про надання на постійній або тимчасовій основі первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці органам місцевого самоврядування заборонено.

39. Порядок та критерії залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги затверджуються:

- а) Міністерством інформаційної політики України;
- б) Міністерством юстиції України;
- в) Верховною Радою України;
- г) юридичними особами приватного права, які відповідно до свого статуту мають право надавати правову допомогу;

д) укладати договори про надання на постійній або тимчасовій основі первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці органам місцевого самоврядування заборонено.

40. Заборона щодо вимагання від священнослужителів відомостей, одержаних ними під час сповіді віруючих, прямо прописана в:

- а) Законі України «Про релігійні організації»;
- б) Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації»;
- в) Законі України «Про релігію»;
- г) Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;
- д) Законі України «Про прокуратуру».

41. Право на свободу совісті містить:

а) свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання;

б) свободу змінювати громадянство або країну для постійного місця проживання;

в) свободу вільно виражати себе у сферах: літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно та інших видах діяльності людини, що відображають дійсність у художніх образах;

г) свободу на здобуття професійно-технічної освіти особами, які раніше не мали робітничої професії, або спеціальності іншого освітньо-кваліфікаційного рівня, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації, необхідний для продуктивної професійної діяльності;

д) незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

42. Сфера, в якій відповідно до законодавства провадиться культурна діяльність та задовольняються культурні, інформаційні та дозвілєві потреби громадян, що охоплює, зокрема, телебачення, радіомовлення, періодичні друковані видання та книговидавничу продукцію, ринок культурних благ, а також культурно-мистецьке середовище, це:

- а) національне культурне надбання;
- б) культура;
- в) культурні блага;
- г) культурно-мистецький проєкт;
- д) культурний простір України.

43. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» прийнятий:

- а) 11 грудня 2015 р.;
- б) 11 грудня 2003 р.;
- в) 15 січня 2000 р.;
- г) 23 жовтня 2003 р.;
- д) 16 червня 2003 р.

44. Громадянство – це:

- а) постійний правовий зв'язок між фізичною особою та державою, що проявляється в їхніх взаємних правах і обов'язках;
- б) постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється в правах і обов'язках громадянина;
- в) постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється в правах особи і обов'язках держави;
- г) постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється в приналежності особи до певної держави;
- д) постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється у наданні державою дозволу особі щодо постійного проживання на території цієї держави.

45. Ознакою громадянства як певного зв'язку особи з державою слід вважати:

- а) заборона участі в управлінні державними справами;
- б) проходження щорічної перереєстрації за місцем проживання;
- в) максимальний обсяг взаємних прав та обов'язків;
- г) мінімальний обсяг взаємних прав та обов'язків;
- д) обмеженість у просторі та часі.

46. Громадянин України – це:

- а) особа, яка народилася на території України незалежно від громадянства батьків;

- б) особа, яка є українцем за національним походженням;
- в) особа, яка набула громадянства України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами;
- г) особа, яка вступила у шлюб із громадянином України;
- д) особа, яка безперервно проживає на території України протягом останніх п'яти років на законних підставах.

47. *Формування інституту громадянства у незалежній Україні почалося з прийняттям:*

- а) Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.;
- б) Акта проголошення незалежності України від 1 грудня 1991 р.;
- в) Конституції України від 28 червня 1996 р.;
- г) Декларації прав національностей України від 1 листопада 1991 р.;
- д) Закону України «Про громадянство України» від 8 жовтня 1991 р.

48. *Закон України «Про громадянство України» прийнято:*

- а) 08 жовтня 1991 р.;
- б) 08 січня 1991 р.;
- в) 18 січня 1991 р.;
- г) 18 січня 2001 р.;
- д) 18 жовтня 2001 р.

49. *Відповідно до ст. 2 Закону України «Про громадянство України» законодавство України про громадянство ґрунтується, зокрема, на:*

- а) принципі територіального верховенства держави;
- б) принципі колегіальності;
- в) принципі єдиного громадянства;
- г) принципі суверенності особи;
- д) принципі безпосередньої участі народу в здійсненні правосуддя.

50. *Принцип єдності громадянства не виключає:*

- а) існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України;
- б) виникнення випадків без громадянства;
- в) можливість позбавлення громадянина України громадянства України;
- г) автоматичне набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України;
- д) збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

51. Ст. 15 Загальної декларації прав людини: «Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство» передбачає:

- а) принцип єдиного громадянства;
- б) принцип запобігання виникненню апатризму;
- в) принцип збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України;
- г) принцип неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;
- д) принцип неможливості набуття громадянства України іноземцем.

52. Відповідно до Закону України «Про громадянство України» документом, який не підтверджує громадянство України, є:

- а) дипломатичний паспорт;
- б) посвідчення особи моряка;
- в) посвідчення члена екіпажу;
- г) посвідчення особи на повернення в Україну;
- д) посвідчення водія.

53. Рішення про прийняття до громадянства України і про припинення громадянства України приймає:

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) спеціальний орган виконавчої влади;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Конституційний Суд України.

54. Не бере участі у вирішенні питань громадянства:

- а) Президент України;
- б) Комісія з питань громадянства при Президентові України;
- в) Конституційний Суд України;
- г) Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань громадянства;
- д) Дипломатичні представництва і консульські установи України за кордоном.

55. До необхідних умов для прийняття особи до громадянства України не належить:

- а) визнання і дотримання Конституції України та законів України;
- б) неперебування особи в іноземному громадянстві;
- в) знання української мови в обсязі, достатньому для спілкування;
- г) наявність у особи законних джерел існування;
- д) наявність загальнообов'язкової середньої освіти.

56. Датою набуття громадянства України є:

- а) тиждень з дня підписання відповідного указу Президентом України;
- б) дата видання відповідного указу Президента України;
- в) 10 діб з дня офіційного підписання відповідного указу;
- г) день подачі заяви на набуття громадянства України;
- д) дата прийняття рішення про оформлення набуття громадянства України.

57. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про громадянство України» громадянами України є:

а) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) постійно проживали на території України;

б) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 р. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 р. органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», а також діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну, якщо на момент прибуття в Україну вони не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України;

в) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) проживали за межами території України;

г) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 р.) були громадянами інших держав;

д) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) тимчасово проживали на території України.

58. Складовими інституту громадянства є:

- а) індивідуальний статус;
- б) народження;
- в) прийняття до громадянства;
- г) статус фізичних та юридичних осіб;
- д) громадянство дітей при зміні громадянства батьків і при усиновленні.

59. Філіація – це:

- а) ускладнене набуття громадянства;
- б) позбавлення громадянства;
- в) поновлення громадянства;
- г) набуття громадянства за народженням;
- д) відмова від громадянства.

60. *Правові принципи, на підставі яких відбувається філіація:*

- а) право ґрунту та право крові;
- б) право крові та право народження;
- в) право народження та право на громадянство;
- г) територіальне право та родинне право;
- д) територіальне право та право першого громадянства.

61. *Дитина, що народилася на території України від осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні:*

- а) не набуває жодного громадянства;
- б) набуває громадянства України за правом ґрунту;
- в) набуває громадянства України за правом крові;
- г) набуває громадянства України за земельним правом;
- д) набуває громадянства України за територіальним правом.

62. *Найбільш поширеним способом надання громадянства у світовій практиці є:*

- а) натуралізація;
- б) філіація;
- в) репатріація;
- г) реінтеграція;
- д) оптація.

63. *Натуралізація – це:*

- а) набуття громадянства згідно із встановленою законом процедурою;
- б) поновлення громадянства;
- в) набуття громадянства за місцем народження;
- г) письмова згода батьків про вибір громадянства дитини;
- д) набуття громадянства у випадку надання політичного притулку.

64. *Види натуралізації:*

- а) індивідуальна натуралізація та групова натуралізація;
- б) індивідуальна натуралізація та натуралізація внаслідок правонаступництва держави;
- в) індивідуальна натуралізація та родинна натуралізація;
- г) первинна натуралізація та вторинна натуралізація;
- д) добровільна натуралізація та примусова натуралізація.

65. *До необхідних умов для прийняття особи, якій надано статус біженця, до громадянства України не належить:*

- а) визнання і дотримання Конституції України;
- б) визнання і дотримання законів України;
- в) знання української мови в обсязі, достатньому для спілкування;

- г) наявність в особі законних джерел існування;
- д) неперешкоди особі в іноземному громадянстві.

66. *Необхідною умовою для прийняття особи до громадянства України є безперервне проживання особи на законних підставах на території України протягом:*

- а) трьох років;
- б) чотирьох років;
- в) п'яти років;
- г) семи років;
- д) десяти років.

67. *Повернення на Батьківщину та відновлення у громадянстві – це:*

- а) репатріація;
- б) оптація;
- в) право ґрунту;
- г) право крові;
- д) патріація.

68. *Експатріація – це:*

- а) вихід з громадянства;
- б) набуття громадянства, якщо батьки цієї особи були або є громадянами країни;
- в) отримання громадянином статусу підданого;
- г) автоматичне припинення громадянства у зв'язку з розірванням шлюбу;
- д) надання громадянства у випадку всиновлення.

69. *Трансферт – це:*

- а) вибір громадянства тієї чи тієї держави у зв'язку з переходом території однієї держави до іншої;
- б) набуття громадянства дитиною, батьки якої невідомі;
- в) перехід території однієї держави до іншої, який супроводжується зміною громадянства без права вибору;
- г) набуття громадянства дитиною, яка народилась на території цієї держави і батьки якої є громадянами іншої держави;
- д) набуття громадянства особами тільки певної національності.

70. *До підстав для втрати громадянства України не належить:*

- а) добровільне набуття громадянства іншої держави;
- б) вступ особи на військову службу іноземної держави без згоди на те відповідних органів України;
- в) набуття громадянства України внаслідок свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів;

- г) набуття громадянства України внаслідок обману;
- д) скоєння злочину проти Української держави.

71. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про громадянство України» підставою припинення громадянства є:

- а) одруження з іноземцем;
- б) клопотання особи, якій повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;
- в) тимчасовий виїзд за кордон;
- г) смерть особи;
- д) втрата громадянства України.

72. Добровільне припинення громадянства, яке здійснюється за ініціативою особи – це:

- а) трансферт;
- б) вихід із громадянства;
- в) позбавлення громадянства;
- г) оптація;
- д) принцип «права крові».

73. Екстрадиція – це:

- а) вихід з громадянства;
- б) позбавлення громадянства;
- в) видворення громадянина з країни;
- г) видача громадянина однієї держави іншій;
- д) надання політичного притулку.

74. Громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру – це:

- а) внутрішньо переміщена особа;
- б) іноземець;
- в) апатрид;
- г) біженець;
- д) дезертир.

75. Внутрішньо переміщені особи мають право на:

- а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

- б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;
- в) фінансову підтримку;
- г) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;
- д) не мають права на безоплатну вторинну правову допомогу.

76. Осіб без громадянства також називають:

- а) апатридами;
- б) біженцями;
- в) іноземцями;
- г) біпатридами;
- д) підданими.

77. Особа, що належить до громадянства іншої держави та не є громадянином України, є:

- а) особа без громадянства;
- б) біженець;
- в) іноземець;
- г) законний представник;
- д) громадянин України.

78. Іноземець, перебуваючи на законних підставах на території України, може користуватися:

- а) правом на об'єднання у політичні партії;
- б) правом брати участь в управлінні державними справами;
- в) правом володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю;
- г) правом створювати профспілки;
- д) правом брати участь у референдумах.

79. Реадмісія – це:

- а) передавання з території України або приймання на територію України іноземців та осіб без громадянства відповідно до міжнародного законодавства;
- б) документ, що посвідчує особу іноземця або особу без громадянства та підтверджує право на постійне проживання в Україні;
- в) документ, що посвідчує особу без громадянства під час перетинання нею державного кордону України;
- г) пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні;
- д) реєстрація в пункті пропуску через державний кордон.

80. *Особа, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами своєї країни та не може або не бажає користуватися захистом цієї країни внаслідок таких побоювань, – це:*

- а) переміщена особа;
- б) іноземець;
- в) апатрид;
- г) біженець;
- д) дезертир.

81. *Основний принцип, на основі якого встановлюється правовий статус іноземця та особи без громадянства в Україні:*

- а) іноземці та особи без громадянства користуються тими самими правами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України;
- б) іноземці та особи без громадянства мають більш широкий перелік прав, ніж громадяни України;
- в) іноземці та особи без громадянства мають більш вузький перелік прав, ніж громадяни України;
- г) іноземці та особи без громадянства не несуть такі самі обов'язки, як громадяни України, хоча користуються тими самими правами і свободами;
- д) на іноземців та осіб без громадянства не поширюється юрисдикція України.

82. *Особа, яка з наміром бути визнаною біженцем в Україні перетнула державний кордон України, повинна звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту:*

- а) наступного дня з моменту пересічення державного кордону;
- б) протягом 5 днів;
- в) протягом 10 днів;
- г) протягом 15 днів;
- д) протягом одного місяця.

83. *Особа, яка з наміром бути визнаною біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, під час в'їзду в Україну незаконно перетнула державний кордон України:*

- а) не має права звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;
- б) повинна негайно покинути територію України;
- в) повинна без зволікань звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребу-

ють додаткового або тимчасового захисту;

г) має право протягом 5 робочих днів звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців;

д) має право протягом 15 робочих днів звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців.

84. Може бути визнана біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, особа:

а) яка вчинила злочин проти миру, військовий злочин або злочин проти людства і людяності;

б) яка вчинила злочин не політичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою бути визнаною біженцем;

в) яка винна у вчиненні дій, що суперечать меті та принципам ООН;

г) яка до прибуття в Україну була визнана в іншій країні біженцем;

д) яка зазнавала катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність у рідній країні.

85. Строк розгляду заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, становить:

а) 5 робочих днів;

б) не більше одного тижня;

в) не більше одного місяця;

г) не більше трьох місяців;

д) може бути продовжений до пів року.

86. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців оформлює та видає посвідчення біженця особі, якій виповнилося:

а) 14 років;

б) 16 років;

в) 18 років;

г) 21 рік;

д) досягнення певного віку не є умовою видання такого посвідчення.

87. Особа, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем, не має права на:

а) тимчасове працевлаштування та медичну допомогу;

б) безоплатну правову допомогу;

в) участь в управлінні державними справами;

г) провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом;

д) направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади.

88. На біженців покладається обов'язок:

- а) захищати незалежність та територіальну цілісність України;
- б) набути загальну середню освіту;
- в) притримуватися релігії України;
- г) працювати на користь України;
- д) проходити щорічну перереєстрацію у строки, встановлені органом міграційної служби за місцем проживання.

89. Форма захисту, що надається в Україні на індивідуальній основі іноземцям та особам без громадянства, які прибули в Україну або перебувають в Україні і не можуть або не бажають повернутися в країну громадянської належності або країну попереднього постійного проживання внаслідок обставин, які загрожують їх життю, безпеці чи свободі, – це:

- а) тимчасовий захист;
- б) додатковий захист;
- в) постійний захист;
- г) прямий захист;
- д) внутрішній захист.

90. Країна, в якій особа перебувала до прибуття в Україну, крім випадків транзитного проїзду через територію такої країни, і могла звернутися з клопотанням про визнання біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту, – це:

- а) друга безпечна країна;
- б) постійний захист;
- в) третя безпечна країна;
- г) УВКБ ООН;
- д) пункт тимчасового розміщення біженців.

91. Агентство системи Організації Об'єднаних Націй, що займається захистом та підтримкою біженців, сприяє їх місцевій інтеграції, добровільному поверненню на Батьківщину чи переселенню до третьої країни – це:

- а) ЮНЕСКО;
- б) ЮНІСЕФ;
- д) УВКБ ООН;
- в) Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку;
- г) Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

92. Особи, до яких застосовано адміністративний арешт, мають право на такі види правових послуг:

- а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

ру;

в) на захист; на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

г) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

93. Особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, мають право на такі види правових послуг:

а) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

г) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

94. Особи, засуджені до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, мають право на такі види правових послуг:

а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

г) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

95. Особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», мають право на такі види правових послуг:

а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального

характеру;

г) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

д) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги.

96. Ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» мають право на такі види правових послуг:

а) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

г) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

97. Особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, мають право на такі види правових послуг:

а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

г) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

98. Розмір відшкодування моральних (немайнових) збитків, що завдані неправомірними діями або рішеннями органу чи посадової особи, під час розгляду скарги, визначається:

а) керівниками установ;

б) судом;

в) на засіданні трудового колективу;

г) чинним законодавством встановлено таблицю розмірів відшкодування моральних збитків;

д) чинним законодавством не передбачено відшкодування моральних збитків.

99. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод ратифікована Верховною Радою України:

- а) 01 березня 1996 р.;
- б) 17 липня 1997 р.;
- в) 25 січня 1991 р.;
- г) 08 лютого 1999 р.;
- д) 23 червня 1998 р.

100. Європейський суд з прав людини виконує роль:

- а) перевірки дотримання державами прав та свобод громадянина;
- б) скасування рішень Апеляційного суду України;
- в) скасування незаконних нормативно-правових актів;
- г) перевірку рішень суддів України;
- д) скасування рішень Конституційного Суду України.

101. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на питання тлумачення і застосування:

- а) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї;
- б) Загальної декларації прав людини;
- в) міжнародних нормативно-правових актів, прийнятих Європейським Союзом;
- г) міжнародних нормативно-правових актів, прийнятих Радою Європи;
- д) Конституції України.

102. Подати заяву до Європейського суду з прав людини мають право:

- а) тільки посадові особи держави;
- б) тільки громадяни держави;
- в) будь-які особи, неурядові організації або групи осіб;
- г) тільки державні установи;
- д) тільки юридичні особи.

103. Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод піддання особи катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, буде визнано:

- а) порушенням права на свободу та особисту недоторканність;
- б) порушенням права на життя;
- в) порушенням права на справедливий суд;
- г) порушенням заборони катування;
- д) порушення права на вільний вибір віросповідання.

104. Згідно з яким протоколом до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено скасування смертної кари:

- а) одинадцятим;
- б) чотирнадцятим;
- в) шостим;
- г) сьомим;
- д) четвертим.

105. Особа, яку звинувачено у скоєнні кримінального правопорушення відповідно до ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вважається невинуватою до моменту:

- а) підписання обвинувального акта;
- б) надання зізнавальних показів у скоєнні кримінального правопорушення;
- в) винесення Європейським судом з прав людини відповідного рішення;
- г) доки її вину не буде доведено у законному порядку;
- д) винесення Верховною Радою України відповідного рішення.

106. Виконання рішень Європейського суду з прав людини відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» здійснюється за рахунок:

- а) Державного бюджету України;
- б) Бюджету Європейського Союзу;
- в) Бюджету Європейського суду з прав людини;
- г) Бюджету Ради Європи;
- д) місцевого бюджету.

107. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виплата стягувачеві відшкодування з моменту набуття рішенням статусу остаточного має бути здійснена:

- а) у тримісячний строк або у строк, передбачений у рішенні;
- б) у шестимісячний строк;
- в) протягом року;
- г) протягом трьох років;
- д) у двомісячний строк, незалежно від строку, який передбачений у рішенні.

108. Для того щоб електронна петиція була розглянута Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, вона повинна набрати:

- а) 5 000 підписів громадян;
- б) 15 000 підписів громадян;
- в) 20 000 підписів громадян;

- г) 25 000 підписів громадян;
- д) 35 000 підписів громадян.

109. Розгляд електронної петиції здійснюється:

- а) не пізніше п'яти днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду;
- б) не пізніше десяти днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду;
- в) не пізніше семи днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду;
- г) не пізніше п'ятнадцяти днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду;
- д) не пізніше дванадцяти днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду.

110. Система гарантій конституційних прав і свобод в Україні містить:

- а) позитивні та негативні гарантії;
- б) економічні, юридичні та політичні гарантії;
- в) загальні та спеціальні гарантії;
- г) загальні та судові гарантії
- д) загальні та спеціально-конституційні гарантії.

111. «Міра належної поведінки особи у суспільних відносинах, що гарантована засобами державного примусу» – це:

- а) особисті права громадян України;
- б) конституційні обов'язки громадян України;
- в) соціальні права громадян України;
- г) культурні права громадян України;
- д) економічні права громадян України.

112. Певне коло дій, покладених на особу Конституцією України та безумовних для виконання, – це:

- а) конституційні обов'язки;
- б) конституційні права;
- в) конституційні свободи;
- г) конституційні гарантії;
- д) конституційна відповідальність.

113. Конституцією України не передбачено обов'язок:

- а) сплачувати податки та інші збори;
- б) брати участь у виборах та референдумах;
- в) проходити військову службу;
- г) неухильно додержуватись Конституції та законів України;

д) не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

114. Наслідком порушення обов'язку шанувати державні символи України

є:

- а) притягнення до конституційної відповідальності;
- б) притягнення до адміністративної відповідальності;
- в) притягнення до кримінальної відповідальності;
- г) притягнення до дисциплінарної відповідальності;
- д) притягнення до цивільної відповідальності.

115. Альтернативна військова служба існує для тих громадян, які:

- а) за станом свого здоров'я не можуть проходити військову службу;
- б) не мають бажання служити в армії;
- в) не досягли 18-річного віку, але мають бажання здобути військову спеціальність;
- г) за своїми світоглядними та релігійними переконаннями не можуть нести військову службу;
- д) знаходяться поза межами України.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Про державний кордон: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
- ❖ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 21. Ст. 81.
- ❖ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
- ❖ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
- ❖ Європейська конвенція про громадянство від 7 листопада 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 13. Ст. 359.
- ❖ Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011
- ❖ Конвенція про статус апатридів від 28 вересня 1954 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 51 / № 12. ст. 450. Стор. 447. Ст. 1875.
- ❖ Конвенція про кіберзлочинність 23 листопада 2001 року. *Офіційний вісник*

- України. 2007. № 65. Стор. 107. Ст. 2535.*
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.*
  - ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.*
  - ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.*
  - ❖ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. Ст. 380.*
  - ❖ Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року. *Голос України. 2020. № 50.*
  - ❖ Про вищу освіту: Закон України від 7 липня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37-38. Ст. 2004.*
  - ❖ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.*
  - ❖ Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 6 червня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. Ст. 577.*
  - ❖ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2012. № 16. Ст. 146.*
  - ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.*
  - ❖ Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2001. № 13. Ст. 65.*
  - ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.*
  - ❖ Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 403.*
  - ❖ Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2013. № 51. Ст. 716.*
  - ❖ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561.*
  - ❖ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.*
  - ❖ Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року (зі змі-

- нами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 343.
- ❖ Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
  - ❖ Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.
  - ❖ Про інформаційні агентства: Закон України від 28 лютого 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 13. Ст. 83.
  - ❖ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.
  - ❖ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.
  - ❖ Про підприємництво: Закон України від 7 лютого 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 14. Ст. 168.
  - ❖ Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 18. Ст. 101.
  - ❖ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 83.
  - ❖ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232.
  - ❖ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.
  - ❖ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
  - ❖ Про комісію при Президенті України з питань громадянств: Указ Президента України від 30 квітня 2005 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 2005. № 85.
  - ❖ Про затвердження зразків довідок про подання особою заяви про надання їй статусу біженця, про особу стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання їй статусу біженця, про прийняття скарги до розгляду, про звернення до суду: Наказ Державного комітету України у справах еміграції від 14 квітня 2004 року № 21. *Офіційний вісник України*. 2004. № 18. С. 68-74.
  - ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» 28 лютого 2018 № 2-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 2. Стор. 102.

Спеціалізована література:

1. Hromivchuk I., Subbotina N. The European Court of Human Rights: the prospects for protection of human rights in the Autonomous Republic of Crimea. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1, ч. 1. С. 32-36.
2. Iacob I. Dreptul fundamental la viață: între garantare constituțională și restrângere legală. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 48-53.
3. Nurcan O. Limitele și caracterul efectiv al dreptului de acces la justiție. *Legea și Viata*. 2017. № 5, ч. 1. С. 53-58.
4. Panina T. Legal and non – legal ways of realization of human rights provide. *Sciences of Europe*. 2017. № 18, ч. 2. С. 57-59.
5. Аблякімова Е. Е. Реалізація права на доступ по публічної інформації в законодавстві Європейського Союзу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 164-171.
6. Аврамова О. Право народу на протест. *Юридична Україна*. 2010. № 12 (96). С. 11-16.
7. Адашис Л. І., Дробко О. А. Конституційне право громадян на мирні зібрання: сучасний стан правового регулювання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 54-57.
8. Ажнюк Б. Мовні права: колективні й індивідуальні. *Право України*. 2016. № 3. С. 84-93.
9. Андрієвська О. Конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина: питання окремих елементів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 54-59.
10. Асірян С. Р. Рада ООН з прав людини (інституційно-організаційний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
11. Бабак М. А. Індивідуалістичні форми захисту прав та свобод людини Конституційним Судом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 18-21.
12. Базов О. В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини. Доктрина та практика: моногр. Київ: Істина, 2017. 422 с.
13. Баймуратов М. Муніципальні права людини: теоретико-аксіологічні підходи до визначення та розуміння. *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8 (121-122). С. 76-83.
14. Бакумов О. С. Правові пропозиції Європейського суду з прав людини щодо прав на вільні вибори: спірні питання практики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 183-193.
15. Барабаш О. О. Право, людина, антропологія. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 12-15.
16. Баран С. О. Конституційне право людини і громадянина на відшкодування шкоди та його забезпечення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 236 с.
17. Бережанська В. В. Поняття та зміст конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

- чів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 1. С. 33-39
18. Бисага Ю. М. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект: моногр. Ужгород: Гельветика, 2015. 207 с.
  19. Біла-Кисельова А. Від антидемократичних тенденцій до сучасної концепції прав людини в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 43-48.
  20. Богашева Н. Об'єднання громадян у контексті свободи об'єднання. *Право України*. 2011. № 6. С. 122-126.
  21. Богдан І. А. Вплив природно-правової доктрини на зміст права на творчість. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 115-121.
  22. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини та рішень Європейського суду з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 52-54.
  23. Бойко В. Б. Забезпечення доступу до правосуддя на стадії пред'явлення позову. *Форум права*. 2016. № 2. С. 11-17.
  24. Бойко В. І. Застосовність статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при розгляді справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 59-71.
  25. Борщевська Г. Європейська система гарантій і захисту соціально-економічних прав працівників-мігрантів. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 156-159.
  26. Бочарова Н. Права человека и права интеллектуальной собственности: современные доктринальные подходы. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 49-54.
  27. Бреус С. М. Механізми реалізації права на безоплатну професійну правничу допомогу в Молдові: досвід для України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 52-54.
  28. Буайя Ф. Захист прав людини на національному та наднаціональному рівні. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 196-199.
  29. Букач В. В., Шевченко А. О. Люстрація як інститут захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 59-61.
  30. Васильченко О. Сучасний зміст конституційного принципу рівності прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2017. № 7. С. 47-55.
  31. Великоречанін П. О. Правове регулювання множинного громадянства: моногр. Одеса: Юридична література, 2015. 179 с.
  32. Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні: моногр. Харків: Право, 2015. 399 с.

33. Вітів В. А. Інформаційні права людини у сфері охорони навколишнього природного середовища: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.
34. Віткова В. С. Суб'єкти конституційного права на медичну допомогу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 17-20.
35. Власенко О. Конституційно-правовий механізм реалізації права громадян на свободу мирних зборів. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 5. С. 111-113.
36. Волинець В. Правове забезпечення державної підтримки науки, освіти і культури в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 9-15.
37. Гаврилова І. О. Правовий статус фізичних осіб-підприємців як суб'єктів адміністративної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 116-120.
38. Гаврильців М. Т. Організаційно-правові гарантії конституційного права людини та громадянина на судовий захист у сфері публічних правовідносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 38-41.
39. Галич Р. В. Реалізація конституційного права працівника на захист: моногр. Дніпропетровськ: Форест, 2015. 176 с.
40. Ганзицька Т. С. Роль принципів права в механізмі забезпечення гендерної рівності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 85-91.
41. Головка О. М. Інформаційно-правова політика України у сфері безпеки людини у медіапросторі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.
42. Горбова Н. А. Правова культура та культура прав людини: співвідношення понять та шляхи імплементації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 16-18.
43. Гоша І. О. Розвиток права на освіту в умовах євроінтеграційних процесів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 14-17.
44. Грабовська О. Застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у цивільному процесі України. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 64-70.
45. Грицай І. Обеспечение политических прав и свобод человека и гражданина в Украине в контексте гендерного паритета. *East European Science Journal*. 2016. № 3, ч. 4. С. 156-161.
46. Громовчук М. В. Право людини на життя: теоретичні та практичні засади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 37-41.
47. Гула І. Л. Адміністративно-правове забезпечення примусового видворення іноземців та осіб без громадянства з України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 20 с.
48. Дахова І. І. Обмеження реалізації права на свободу віросповідання. *Форум права*. 2017. № 3. С. 27-32.

49. Добренька Н. В. Проблеми реалізації прав особами з особливими потребами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 26-29.
50. Дорофеева В. І. Конституційні засади участі громадських об'єднань в системі захисту прав людини: Україна та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2018. 16 с.
51. Дроздова О. Репродуктивні права: міжнародно-правовий аспект. *Право України*. 2016. № 5. С. 183-189.
52. Дученко А. Ю. Свобода слова в Україні: стан, гарантії, перспективи. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 39. С. 54-58.
53. Євстіфеев М. До питання про природу люстраційних заходів у контексті конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 1. С. 88-97.
54. Єрмакова Г. С. Релігійний фактор і його вплив на закріплення релігійних прав і свобод людини в правовому полі Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 19-23.
55. Жаровська І. М., Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 3-6.
56. Жупанова Е. Конституционные гарантии обеспечения прав, свобод и законных интересов личности в уголовном производстве. *Legae si Viata*. 2017. № 12, ч. 2. С. 58-62.
57. Завгородний В. Понятие и сущность практики Европейского суда по правам человека. *Legae si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 30-35.
58. Закриницька В. Омбудсмен з прав дитини в механізмі державного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей: зарубіжний досвід. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. №4 (71). С. 346-356.
59. Залізник В. Міжнародно-правове регулювання права на інформацію. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 8. С. 69-72.
60. Заросило В. Щодо формування сучасного сприйняття прав людини. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 20-23.
61. Захист конституційних прав і свобод людини у процесі проведення біомедичних досліджень: моногр. Ужгород: Гельветика, 2018. 177 с.
62. Іванченко О. П. Систематизація законодавства: особливості сучасного етапу розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 11. С. 39-46.
63. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.
64. Іщук С. Завчасне сповіщення при реалізації конституційного права на проведення мирних зібрань. *Право України*. 2016. № 1. С. 136-143.
65. Капінус Л. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 1. С. 53-57.

66. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.
67. Катаева Э. Защита прав и интересов физических и юридических лиц как результат решения публично-правовых споров административными судами Украины. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 50-54.
68. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: моногр. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 538 с.
69. Китайка О. Основные аспекты конституционного статуса ребенка в ЕС. *Leges si Viata*. 2017. № 2, ч. 2. С. 54-57.
70. Ключковський Ю. Суб'єктивні права, похідні від основних виборчих прав. *Право України*. 2015. № 10. С. 122-130.
71. Кобрусєва Є. А., Соколенко О. Л., Кононець В. П. Адміністративно-правовий захист прав та свобод людини і громадянина на мирні зібрання: моногр. Дніпропетровськ: Крос-Принт, 2016. 236 с.
72. Коваль В. Забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства в адміністративних справах про їх видворення за межі України. *Право України*. 2016. № 3. С. 269-276.
73. Коваль Н., Кайдаш Л. К вопросу о понятии решений Европейского суда по правам человека в международном и украинском законодательстве. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 65-69.
74. Козинець І. Г., Козинець О. Г. Права біженців в контексті прав людини в сучасному світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 21-24.
75. Комзюк В. Т. Адміністративне видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства: правове регулювання та місце в системі заходів державного примусу. *Форум права*. 2017. № 4. С. 105-110.
76. Кондратенко В. М. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: шляхи перейняття зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 36-38.
77. Коцюба Р. О. Гарантування прав людини в контексті імперативів конституційного забезпечення ядерної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 29-33
78. Кравченко Т. А. Права людини як основний критерій легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 13-17.
79. Кудрявцева О. Класифікація та систематизація конституційних прав і свобод дитини в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 47-52.
80. Кулабухова А. В. Інститут громадянства Європейського Союзу (загаль-

- нотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
81. Куліцька С. Ефективні засоби захисту права на справедливий суд (у частині дотримання розумних строків) в Україні: місія здійснення? *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 121-126.
  82. Куракін О. М. Право на мирні зібрання: від авторитаризму до демократії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. С. 39-42.
  83. Курко М. Право громадян на проведення масових заходів в Україні та його застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 16-19.
  84. Кучук А. М. Гендерна рівність і рівність чоловіка і жінки: правовий дискурс. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 24-26
  85. Легін Л. М. Право на інформацію про нові закони та інші правові акти. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 338-349.
  86. Любашенко В. І. Концепція «обов'язок захищати» як гарантія захисту основоположних прав людини в міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 22 с.
  87. Ляшенко Н. А. Застосування практики Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
  88. Марущак Н. В. Щодо питання співвідношення міжнародного й національного права у сфері забезпечення прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 11-13.
  89. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
  90. Мацькевич М. М. Конституційно-правові засади забезпечення культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні: моногр. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 462 с.
  91. Мельничук О. Ф. Право людини на освіту: моногр. Вінниця: Меркьюрі-Поділл, 2013. 283 с.
  92. Мисюк Ю. І. Право на здобуття вищої освіти осіб з особливими потребами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6, Т. 1. С. 13-15.
  93. Митник О. В. Питання вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини у зв'язку з конституційними перетвореннями в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 70-74.
  94. Мойсей Г. Г. Право на людську гідність: поняття та гарантії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 59-61.
  95. Нагорний Є. В. Становлення та розвиток інституту громадянства України (1917-2007 рр.): [моногр.]. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 186 с.
  96. Наливайко Л. Р. Гарантування трудових прав державних службовців в

- умовах очищення влади в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 83-88.
97. Наливайко Л. Р., Вітвіцький С. С. Право на доступ до публічної інформації в контексті контролю громадян за діяльністю держави. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 28-33.
  98. Онишко О. Б. Гарантії забезпечення конституційного права громадянина на невторчання в особисте і сімейне життя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 115-120.
  99. Опольська Н. Зміст суб'єктивного права на творчість. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 17-20.
  100. Павлишин С. Я. Захист прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2017. 15 с.
  101. Папарига Д. Ю. Правове підґрунтя обов'язковості членства в професійних асоціаціях. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 26-31.
  102. Петришин О. О. Євроінтеграція України: аспекти прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 25-28.
  103. Писаренко Н. Б. Застосовність гарантій права на справедливий суд в адміністративному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 214-228.
  104. Погорілко В. Ф. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії і практики). *Право України*. 2005. № 8. С. 144-146.
  105. Подковенко Т. О., Бобер С. Ю. Право на життя як найвища цінність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 34-38.
  106. Подорожна Т. С. Конституційна скарга як форма судового захисту прав людини в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 1. С. 97-101.
  107. Політанський В. С. Право на інформацію як фундаментальне право людини: моногр. Харків: Право, 2017. 206 с.
  108. Почанская Е. Понятие, структура и особенности административно-правового статуса субъектов обеспечения прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 102-106.
  109. Права людини в контексті сучасного суспільствотворення: моногр. / [М. Г. Вербенський та ін.]. Київ; Вінниця: Нілан, 2016. 260 с.
  110. Протопопова Я. С. Компенсація моральної шкоди у разі порушення конституційного права та завдання шкоди репутації працівника. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 29-35.
  111. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Правовий аналіз статусу біженців та іноземних громадян в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 10-15.

- нції. 2017. № 2, Т. 1. С. 35-38.
112. Рабінович П. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: можливості оптимізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 19-31.
  113. Рабінович П. М. Конституційне забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні: можливості ефективізації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 5. С. 68-78.
  114. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 19-29.
  115. Рабінович П. Права людини у сучасній православної інтерпретації (у світлі міжнародних стандартів). *Право України*. 2015. № 2 (81). С. 7-16.
  116. Рабінович П. Соціальна сутність правових систем і забезпеченість ними прав людини – складові предмета юридичної. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 16-24.
  117. Рабінович С. Критерії конституційності обмежень прав людини: можливості уточнення в Основному Законі України. *Право України*. 2012. № 8. С. 139-145.
  118. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.
  119. Рабінович С. Проблеми застосування принципу рівності в захисті прав людини (за матеріалами практики Конституційного суду України). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 7-20.
  120. Романяк М. М. До питання про вдосконалення правового регулювання процедури захисту прав громадян у позасудовому порядку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 1. С. 98-101.
  121. Савіщенко В. М. Поняття та мета політики держави у сфері освіти та науки в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 55-61.
  122. Слабан М. М. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на повагу до сімейного життя (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 18 с.
  123. Слабко С. М. Правове забезпечення та особливості реалізації прав осіб з інвалідністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 44-46.
  124. Слинько Т. Еволюція права на свободу слова: сравнительно-правовой аспект. *Leges si Viata*. 2017. № 9, ч. 2. С. 110-114.
  125. Сопільник Р. Л. Судовий захист фундаментальних прав людини: євроінтеграційний вектор розвитку: моногр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 406 с.
  126. Сорока О. С. Конституційне право людини на вільний розвиток своєї особистості: проблеми забезпечення у контексті світового досвіду: авто-

- реф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
127. Сурженко О. А. Право дитини на житло. *Форум права*. 2016. № 4. С. 291-295
  128. Тацій В. Імплементация європейських стандартів у галузі прав людини – важливий напрям правової політики України. *Право України*. 2010. № 10. С. 48-53.
  129. Тітко Е. В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини: моногр. Вінниця: Нілан, 2016. 167 с.
  130. Тольксдорф К. Національні Верховні суди як гаранті захисту прав людини та верховенства права. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 204-206.
  131. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65.
  132. Турянський Ю. І. Новий час як етап стрімкого розвитку прав людини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 21. С. 7-12.
  133. Турянський Ю. І. Права людини нового покоління: суспільна мораль vs людська гідність. *Публічне право*. 2019. № 3. С. 9-15.
  134. Цветкова Ю. В. Свобода віросповідання: поняття та співвідношення з іншими правами людини у державах західної традиції права. *Публічне право*. 2019. № 3. С. 16-21.
  135. Чехович С. Б. Безгромадянство в Україні: конституційно-правові аспекти: моногр. Київ: Ін-т зак-ва Верховної Ради України, 2016. 231 с.
  136. Чехович Т. В. Правові та історичні передумови закріплення конституційного принципу рівності громадян перед законом у Конституції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 17-23.
  137. Шалабай А. В. Поняття конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами та визначення його складників. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 79-81.
  138. Шаповал В. Генезис регламентации права граждан на профессиональную юридическую помощь в Украине. *Leges si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 154-157.
  139. Швець Ю. Ю. Порядок та підстави обмеження конституційного права особи на охорону здоров'я в законодавстві України та зарубіжних країн. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 4. С. 9-14.
  140. Швець Ю. Ю. Роль Конституційного суду в захисті права особи на охорону здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 36-39.
  141. Шорський П. О. Виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 2. С. 72-77.

ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Конституційно-правове регулювання питань організації і діяльності органів державної влади. Поняття та особливості органів державної влади. Форми та методи здійснення державної влади. Ознаки та принципи діяльності державної влади. Система та структура органів державної влади, їх компетенція. Види органів державної влади: критерії класифікації та види. Принцип єдності та розподілу державної влади та його реалізація. Легалізація та легітимація державної влади в Україні. Місце прокуратури в системі органів державної влади: система і структура прокуратури; функції і повноваження прокуратури; акти органів прокуратури.

Важливою ознакою держави є державний апарат – система органів державної влади, бо саме через їх діяльність здійснюється державна влада, реалізуються її функції та забезпечується захист інтересів.

Державна влада – це вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами, здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку людей та діяльність об'єднань, що знаходяться на її території¹.

Ознаками державної влади є:

- **суверенітет** державної влади;
- **легальність** – нормативність, здатність втілюватися в нормах права, обмежуватися законом, функціонувати в межах права;
- **легітимність** – прийняття населенням країни законної влади, а також визнання її права управляти соціальними процесами, готовність їй підкорятися²;
- **єдність** державної влади;
- **поділ влади** (це конституційна ознака, яка закріплюється у ст. 6 Конституції України та проголошує, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову)³;
- **спирання на примус**.

Основоположними **принципами** державної влади є:

- **принцип суверенітету**, що означає верховенство і незалежність державної влади;

¹ Рабінович П. М. Державна влада. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Укр. Енциклоп., 1999. Т. 2. 380 с.

² Коваль О. Я. Легальність як юридична форма вираження легітимності влади. *Вісник юридичної науки в умовах сучасності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 17–18 берез. 2017 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. С. 6-9.

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

➤ **принцип законності**, що має обов'язкове значення для всіх видів та рівнів влади, для всіх державних органів, посадових осіб і полягає у неухильному дотриманні ними норм Конституції, законів та інших нормативних правових актів;

➤ **принципи виборності та призначення**, які визначають процес формування влади (представники державного апарату отримують посади шляхом виборів або призначення, будь-які захоплення чи узурпування державної влади є неприпустимими)¹;

➤ **принципи розділення і з'єднання влади**, які розглядаються в різні історичні періоди як способи раціональної організації державної влади;

➤ **принципи єдиноначальності та колегіальності**, що відображають специфіку тієї чи тієї гілки влади і допомагають оперативної та відповідально вирішувати питання;

➤ **принцип ієрархічності, супідрядності** (чітке підпорядкування органів державної влади за вертикальною схемою. Тобто органи, що стоять нижче, повинні підпорядковуватися органам, що стоять вище);

➤ **принцип професіоналізму**, що означає наявність системи підготовки кадрів, їх стабільність і своєчасне просування по службі, контроль за відповідністю рівня професійних знань і навичок займаній посаді².

Однією з фундаментальних характеристик влади, яка свідчить про те, що суспільство добровільно приймає (або не приймає) наявну державну владу, є **легітимність**.

Легітимація державної влади є специфічним, динамічно змінюваним, соціально значущим та внормованим порядком відносин між владою і суспільством, який ґрунтується на визнанні громадянами державної влади. Влада вважається легітимною, якщо її дії узгоджуються з уявленнями громадян про справедливість, законність та доцільність³.

Основні ознаки легітимації державної влади:

- верховенство права;
- народний суверенітет;
- народне волевиявлення;
- система стримувань і противаг та наявність механізму конституційного контролю;
- узаконення влади на території та схвалення її народом;

---

¹ Ткаля О. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 274-279.

² Липовська Н. А. Реформування системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: теоретичні аспекти. *Грані*. 2012. № 12 (92). С. 144-148.

³ Сердюк В. Легітимність влади як один з її основних атрибутів. *Юридична Україна*. 2006. № 11. С. 10-15.

• взаємодія суспільства і влади¹.

Вважається, що процес легітимації стримує суспільство від саморуйнування й хаосу та окреслює образ майбутнього трансформованого ладу².

Юридичним вираженням легітимності влади є її легальність – нормативність, здатність втілюватися в нормах права, обмежуватися законом, функціонувати в рамках законності.

Легалізація державної влади – це порядок обрання, формування та функціонування органів державної влади згідно із встановленими нормами права, здійснення влади відповідно до обсягу повноважень, наданих законом³.

Ознаки легальної державної влади:

- 1) невід’ємна умова державної влади;
- 2) юридично засвідчений, підтверджений факт установлення;
- 3) правила і процедури легалізації, встановлені до моменту настання юридичного факту⁴.

За звичайних умов легалізація державної влади здійснюється конституційним шляхом, особливо якщо Конституція приймається на референдумі: вважається, що цим шляхом народ конституційно здійснює установчу владу – посилює основи суспільного й державного ладу. Легалізація може здійснюватися шляхом прийняття Конституції обраними народом установчими зборами або парламентом.

Державні органи набувають властивість легітимності по-різному. Представницькі органи стають легітимними на основі проведення передбачених і регламентованих законом виборів. Ці органи отримують владні повноваження безпосередньо від першоджерела влади. Органи управління набувають легітимності шляхом конкурсного відбору, призначення їх представницькими органами і в порядку, передбаченому законом.

Нелегітимна влада визнається узурпованою. **Узурпація** – це насильницьке протизаконне захоплення влади будь-якою особою або групою осіб, а також привласнення чужих владних повноважень⁵.

З урахуванням географічних факторів, національного складу населення, державного устрою, державного режиму країни, найпоширенішими сучасними моделями систем державних органів у світі є централізовано-сегментна та мо-

---

¹ Депа Ю.-М. Р. Правова сутність і теоретико-правова конструкція легітимації державної влади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 3-14.

² Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз: монографія / за ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2004. 360 с.

³ Коваль О. Я. Співвідношення понять «легітимність», «легальність» та «легалізація». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 7-10.

⁴ Мороз С. П. Теорія держави : навч. посіб. Дніпропетровськ : Ун-т митної справи та фінансів, 2016. 119 с.

⁵ Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015.

ноцефальна.

Централізовано-сегментна система державних органів побудована за принципом розподілу влади. За цією системою органами державної влади є центральні органи, які діють у масштабі всієї країни (глава держави, парламент, уряд), а також їхні представники на місцях (голови місцевих державних адміністрацій та ін.). Ця система містить кілька видів органів, які формуються специфічними засобами, мають власну компетенцію і особливості формування. Принцип розподілу влади визначає сегментність цієї системи, проте це не розрізнений набір елементів. Органи держави об'єднані загальними завданнями, метою управління суспільством, методами управління, які мають загальні принципи. Органи цієї моделі зазвичай класифікують за трьома гілками, кожна з яких є певною системою – органи законодавчої, виконавчої та судової влади¹.

Моноцефальна система державних органів побудована за принципом єдності державної влади від верху до низу. Очолює таку систему один орган чи посадова особа, наділені всією повнотою влади, які, своєю чергою, наділяють певними повноваженнями всі інші органи. Характерною рисою цієї системи є вертикальна підпорядкованість. При цьому згадана модель такої системи пов'язана з однопартійністю, з відмовою від політичного плюралізму, гіпертрофуванням ролі держави, яка «зверху» наділяє громадян правами і свободами. Система державних органів цієї моделі складалася з органів державної влади, державного управління, суду, прокуратури, системи народного контролю².

Конституційно-правова концепція України виходила з потреби впровадження централізовано-сегментної системи державних органів як найбільш прогресивної. Тому види центральних і місцевих органів в Україні визначаються на основі принципів, закладених у згаданій системі. Державні органи України становлять єдину систему центральних органів, склад якої об'єктивно впливає з принципу єдності державної влади в Україні.

Елементами державної влади є:

- суб'єкт влади;
- об'єкт влади;
- державно-владні відносини.

Окреме значення мають форми, методи та способи державно-владної діяльності; конституційно-правові норми, що її регламентують; система державних інституцій, які здійснюють владний вплив, забезпечують реальне управління в процесі державно-владних відносин. Сукупність вищевказаних елементів, за допомогою яких здійснюється влада, утворює **механізм реалізації державної влади**. Функціонування такого механізму здійснюється за допомогою наявності цілісної та внутрішньо впорядкованої системи органів державної

¹ Рубцов В. П., Перинська Н. І. Державне управління та державні установи : навч. посіб. для дистанційного навчання / за ред. Ю. П. Сурміна. Київ: Ун-т «Україна», 2008. 440 с.

² Косілова О. І. Механізм правової держави: принципи функціонування, тенденції розвитку в сучасній Україні. *Інформаційне право*. 2016. № 1. С. 92-101.

влади та посадових осіб, на які покладено відповідні функції здійснення державно-владної діяльності.

Механізм реалізації влади передбачає:

- наявність партнерів, які беруть участь у владних відносинах;
- волевиявлення суб'єкта політики, зафіксованого у формі правових актів з констатацією санкцій у разі невиконання їх;
- обов'язковість підпорядкування громадян тим, хто здійснює владу;
- нормотворче закріплення права одних видавати законодавчі акти, а інших – виконувати їх.

Елементами конституційного статусу **органів державної влади** є:

- конституційні принципи формування, організації та діяльності органів державної влади;
- компетенція державних органів;
- організаційна структура органів державної влади;
- форми і методи діяльності органів державної влади.

В юридичній літературі термін «державний орган» різними авторами трактується по-різному. Проте важливим залишається той факт, що саме державні органи становлять структуру державного апарату та наділені владними повноваженнями. Адже саме від рівня їх розвитку, взаємодії, налагодженості взаємозв'язків та чіткості повноважень залежать ефективність державного апарату, його розвиток та подальше вдосконалення¹.

Ознаками державного органу є:

- структурна відокремленість;
- внутрішня організованість;
- юридична оформленість;
- наявність державно-владних повноважень;
- наявність правових, матеріально-фінансових засобів;
- спрямованість на реалізацію завдань і функцій держави;
- використання правових та організаційних форм і методів діяльності².

Спільним для всіх державних органів є те, що вони мають властиві їм повноваження, обсяг і характер яких залежить від цілей та завдань кожного із них і визначаються відповідними законодавчими актами.

Державні органи доцільно **класифікувати** за такими критеріями:

- **за принципом поділу державної влади**: законодавчі (Верховна Рада України), виконавчі (Кабінет Міністрів України), судові, контрольні (контрольно-наглядові) державні органи (Верховний Суд);
- **за характером і змістом діяльності**: представницькі органи (органи законодавчої влади, глава держави), органи виконавчої влади, правоохоронні органи, судові органи та контрольно-наглядові органи держави;

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.

² Органи державної влади в Україні: структура, функції й тенденції розвитку: навч. посіб. / заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ: НІЧЛАВА, 2003. 284 с.

- **за способом (формою) створення:** первинні та похідні (вторинні) або виборні та призначувані державні органи;
- **за часом функціонування:** постійні (Верховна Рада України) та тимчасові (спеціальні слідчі комісії Верховної Ради України, виборчі комісії) державні органи;
- **за кількісним складом:** колегіальні (Верховна Рада України) та одноособові (Президент України, уповноважений Верховної Ради України з прав людини) державні органи;
- **за способом прийняття рішень:** єдиноначальні та колегіальні державні органи;
- **за широтою компетенції:** органи загальної та спеціальної компетенції;
- **за територіальною ознакою, тобто за територією, на яку поширюються повноваження:** загальнодержавні (Президент України) (центральні) та місцеві (локальні) державні органи (місцеві державні адміністрації);
- **за правовими формами діяльності:** правотворчі (Верховна Рада України, Президент України), правозастосовні (Кабінет Міністрів України), правоохоронні (Служба Безпеки України), контрольно-наглядові (Генеральна прокуратура України) та установчі державні органи¹.

Застосування різних класифікаційних критеріїв дозволяє отримати всебічну та цілісну характеристику системи державних органів, зрозуміти специфіку їх практичної діяльності.

З моменту прийняття Конституції України 1996 р. система органів держави зазнала істотних змін, насамперед, через закріплення демократичного принципу поділу державної влади на три гілки та створення нових державних інституцій – Конституційного Суду України, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо. Але трансформаційні процеси в сучасній системі органів держави тривають, що пов'язано із суттєвими змінами в ній, зокрема в частині перерозподілу повноважень між її елементами.

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Концепція поділу влади спрямована, насамперед, на забезпечення демократії в державному апараті, на встановлення взаємного контролю влади, на запобігання виникненню авторитаризму тощо².

Законодавча влада – це галузь (гілка) державної влади, делегована народом своїм представникам у парламенті, що надає їм виключне право приймати

¹ Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

закони¹.

Відповідно до Конституції України (ст. 75) єдиним органом законодавчої влади є Верховна Рада України. Парламент є органом державної влади, який не має верховенства влади над іншими органами державної влади.

Парламент – єдиний представницький орган народу і єдиний законодавчий орган, який цілком або частково створює інші вищі органи держави, визначає основи внутрішньої і зовнішньої політики держави і бере участь у її здійсненні, контролює діяльність інших вищих органів і посадових осіб².

Загальними **функціями парламенту** є:

- **представницька** – обов’язок представляти інтереси народу, його різні верстви за допомогою депутатського корпусу;
- **законодавча** – видання законів (основна діяльність, що має юридичний характер);
- **фінансова** – прийняття рішень з фінансових питань (щорічно затверджувати бюджет країни);
- **установча** – участь у формуванні вищих виконавчих, а також судових органів;
- **контрольна** – здійснення контролю за діяльністю уряду, інших вищих органів і посадових осіб;
- **політична** – визначення основ внутрішньої і зовнішньої політики та її здійснення³.

Виконавча влада – галузь (гілка) державної влади, що володіє правом безпосередньо управляти країною, виконувати закони та інші нормативні акти, ухвалені законодавчою владою. Органом виконавчої влади у масштабах усієї країни є уряд⁴.

Основними **функціями уряду** є: виконавча та розпорядча.

Виконавча функція уряду полягає у безпосередньому виконанні нормативних приписів правових актів, прийнятих органами законодавчої влади. Особливим видом виконавчої діяльності є адміністративні (управлінські) послуги – публічно-правова, виконавчо-зобов’язальна діяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямована на юридичне оформлення умов, встановлених законодавством, які є необхідними для належної реалізації прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що звертаються до них з цією метою (реєстрація, ліцензування, сертифікація то-

¹ Законодавча влада // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / за заг. ред. О. В. Петришин. 2017. Т. 3: Загальна теорія права. С. 152.

² Шаповал В. М. Конституційний контур парламенту: посіб. для народних депутатів. Київ: Друкарський дім Олега Федорова, 2019. 118 с.

³ Гошовська В. А., Пашко Л. А., Задоя К. Ф. Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 48 с.

⁴ Державна виконавча влада в Україні: формування і функціонування: зб. наук. праць УАДУ при Президентові України. Київ, 2000. Ч. 1. 154 с.

що)¹.

Розпорядча функція уряду полягає у здійсненні управління шляхом видання підзаконних (управлінських) актів і виконання організаційних дій (відповідних розпоряджень)².

Судова влада – незалежна галузь (гілка) державної влади, що має виключне право здійснювати правосуддя, ухвалювати рішення у процесі судочинства та доводити їх до виконання (здійснюють свою діяльність на основі ст. 124–131 Конституції України та Законом України «Про судоустрій та статус суддів»³. Ці та інші законодавчі акти визначають правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Функції судової влади – це напрями і види здійснення правосуддя судами в межах і в порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України⁴.

Основними **функціями судової влади** є:

- **охоронна** (профілактична) – охорона прав і свобод людини, винесення окремих ухвал щодо виявлення судом порушень прав громадян;
- **контрольна** – стримування інших галузей влади, в межах права, за допомогою судового контролю;
- **правосудна (захисна)** – захист прав і свобод людини у разі їх порушення, відновлення порушених прав, притягнення правопорушників до юридичної відповідальності;
- **конституційного нагляду** – нагляд за додержанням конституційної законності, тобто за відповідністю Конституції нормативних актів держави⁵.

Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII (зі змінами та доповненнями станом на 20.03.2020 р.) закріплено засади, на яких ґрунтується діяльність **прокуратури**. Серед них: верховенство права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; законність, справедливість, неупередженість та об'єктивність; територіальність; презумпція невинуватості; незалежність прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень під час виконання службових обов'язків; політична нейтральність прокуратури; недопустимість незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законода-

¹ Дуда А. В. Удосконалення функцій і структури Кабінету Міністрів України в період адміністративної реформи: автореф. дис. ... канд. наук з державного управління. Київ, 2001. 19 с.

² Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Алерта, 2010. 432 с.

³ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №31. Ст. 545.

⁴ Певцов М. В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД. *Форум права*. 2014. № 2. С. 358-363.

⁵ Скрипнюк В. Функції правосуддя в структурі державної влади в Україні. *Юридична Україна*. 2005. № 2. С. 70-76.

вчої, виконавчої і судової влади; повага до незалежності суддів, прозорості діяльності прокуратури; неухильне дотримання вимог професійної етики та поведінки¹.

Відповідно до ст. 131-1 Конституції України (набрала чинності 30 вересня 2016 р.) прокуратура здійснює такі **функції**:

- підтримання публічного обвинувачення в суді;
- організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Згідно з Перехідними положеннями Основного закону України прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функції:

- досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції;
- нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій.

Організація та порядок діяльності прокуратури згідно з вимогами ст. 131-1 Конституції України визначаються законом.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» **систему прокуратури** становлять: Генеральна прокуратура України, регіональні прокуратури, місцеві прокуратури, військові прокуратури, Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

З метою забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури Генеральна прокуратура України організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури.

Прокуратуру в Україні очолює **Генеральний прокурор**, який має такі **повноваження**:

- представляє прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями, а також прокуратурами інших держав та міжнародними організаціями;
- організовує діяльність органів прокуратури, у тому числі визначає межі повноважень Генеральної прокуратури України, регіональної та місцевих прокуратур у частині виконання конституційних функцій;
- призначає прокурорів на адміністративні посади та звільняє їх з адмі-

---

¹ Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12

ністративних посад у випадках та порядку, встановлених цим Законом;

– у встановленому цим Законом порядку на підставі рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів приймає рішення про застосування до прокурора Генеральної прокуратури України, прокурора регіональної чи місцевих прокуратур дисциплінарного стягнення або неможливість подальшого перебування їх на посаді прокурора;

– призначає на посади та звільняє з посад прокурорів Генеральної прокуратури України у випадках та порядку, встановлених цим Законом;

– у десятиденний строк із дня вивільнення посади повідомляє Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів про наявність вакантної або тимчасово вакантної посади у Генеральній прокуратурі України;

– здійснює розподіл обов'язків між першим заступником та заступниками Генерального прокурора;

– затверджує акти з питань щодо внутрішньої організації діяльності органів прокуратури;

– забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів Генеральної прокуратури України;

– затверджує загальні методичні рекомендації для прокурорів з метою забезпечення однакового застосування норм законодавства України під час здійснення прокурорської діяльності;

– за поданням Генеральної інспекції направляє матеріали до Державного бюро розслідувань;

– виконує інші повноваження, передбачені цим та іншими законами України¹.

Генеральний прокурор особисто не менше одного разу на рік звітує перед Верховною Радою України на пленарному засіданні про діяльність органів прокуратури шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних.

Керівники *регіональних* та *місцевих прокуратур* на відкритому пленарному засіданні відповідної ради, на яке запрошуються представники засобів масової інформації, не менше ніж двічі на рік інформують населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці про результати діяльності на цій території шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних.

З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює відповідно до Закону України «Про прокуратуру» міжнародне співробітництво.

Отже, найважливіше призначення кожної держави полягає в тому, щоб керувати суспільними справами. Сутність державної влади полягає в тому, що, відображаючи загальну волю громадян, вона цілеспрямовано впливає на все суспільство. Втілення державної влади в діяльність державних органів через такі засоби її здійснення, як політика, адміністративні акти, правові норми,

---

¹ Басараб Р. І. Організаційно-правові засади діяльності Генерального прокурора України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 245 с.

економічне стимулювання, ідеологічний вплив, способи примусу, забезпечує функціонування державно-владного механізму.

Ключові слова: влада, соціальна влада, політична влада, публічна влада, державна влада, державна влада як конституційно-правовий інститут, ознаки державної влади, суверенітет держави, поділ влади, принципи, організації і діяльності державної влади, принцип єдності державної влади, принцип розподілу державної влади, принцип законності, принцип ієрархічності, форми здійснення державної влади, методи здійснення державної влади, державний апарат, елементи державної влади, моноцефальна система державних органів державної влади, централізовано-сегментна система органів державної влади, державний орган України, ознаки органу державної влади, центральні органи державної влади, компетенція державного органу, посадова особа, постійні державні органи, тимчасові державні органи, правотворчі державні органи, правоохоронні державні органи, контрольно-наглядові державні органи, установчі державні органи, державна програма, система стримувань і противаг, легалізація державної влади, легітимація державної влади, форми легітимації державної влади, раціональна легітимація державної влади, ідеологічна легітимація державної влади, державний суверенітет, конституціоналізм, конституційні засади організації і здійснення державної влади, конституційно-правовий статус органу державної влади, функції Української держави, функції державних органів, структура державної влади в Україні, прокуратура, неурядові організації, державне управління, механізм здійснення державної влади, верховенство державної влади, парламент, функції парламенту, парламентський контроль, глава держави, Президент України, уряд, функції уряду, виконавчо-розпорядча діяльність, Кабінет Міністрів України, державна служба, державні службовці, урядові органи державного управління, органи місцевого самоврядування, управлінські послуги, правосуддя, функції судової влади, Генеральний прокурор.

1. *Влада – це:*

- а) визнання свободи дій підлеглих суб'єктів з обмеженням її у такий спосіб, щоб захистити від свавільних дій інших осіб;
- б) контрольно-наглядова діяльність, яка виражається в здійсненні юридичних дій щодо спостереження над виконанням підконтрольними суб'єктами правових приписів;
- в) здатність, право і можливість, вирішально впливати на діяльність і поведінку людей за допомогою волі, права та авторитету;
- г) організаційно-управлінська форма діяльності уповноважених суб'єктів;
- д) вплив уповноважених посадових осіб держави на особу.

2. *Влада, яка характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю владно-примусового впливу на поведінку всіх людей та їх організацій, що забезпечується державно-правовими методами, – це:*

- а) соціальна влада;
- б) державна влада;
- в) муніципальна влада;
- г) соціально-економічна влада;
- д) політична влада.

3. *Поняття «державна влада» та «соціальна влада» співвідносяться так:*

- а) соціальна влада є вужчим поняттям, ніж державна влада;
- б) державна влада є видом соціальної влади;
- в) державна влада охоплює поняття соціальної влади;
- г) державна та соціальна влада є тотожними поняттями;
- д) соціальна влада є видом державної влади.

4. *Ознака, яка відрізняє державну владу від соціальної влади:*

- а) виробляє загальні інтереси та цілі для суспільства;
- б) виявляється природно-історичним шляхом;
- в) владний суб'єкт має монопольне право приймати рішення;
- г) можливість застосування державного примусу;
- д) здійснює керівництво за допомогою різних засобів та методів.

5. *Поняття «державна влада» та «публічна влада» співвідносяться так:*

- а) поняття публічна влада є ширшим ніж державна влада;
- б) у своїй побудові публічна влада спирається на своєрідну «державну» основу;
- в) державна та публічна влада за суб'єктним складом є тотожними поняттями;
- г) державна влада є видом публічної влади;
- д) публічна влада є видом державної влади.

6. *«Державна влада» та «політична влада» співвідносяться так:*

- а) політична влада є засобом здійснення державної влади;
- б) політична влада вужча за змістом, ніж державна влада;
- в) політична діяльність вичерпується державною діяльністю;
- г) політична і державна влади мають однакові механізми здійснення;
- д) державна влада є засобом здійснення політичної влади.

7. *Головна риса, що характеризує державну владу та відмежовує її від політичної, проявляється у:*

- а) моноцентричності, тобто існуванні загальнодержавного центра прийняття рішень;

- б) домінуванні владної волі;
- в) виконанні функції розвитку держави;
- г) здійсненні влади уповноваженими суб'єктами – державними органами;
- д) можливості примусу щодо суспільства та особи.

8. Принцип державної влади, що означає верховенство і незалежність державної влади, – це:

- а) принцип суверенітету;
- б) принцип законності;
- в) принцип рівності;
- г) принципи виборності та призначення;
- д) принцип професіоналізму.

9. Принцип державної влади, що має обов'язкове значення для всіх видів та рівнів влади, для всіх державних органів, посадових осіб і полягає у неухильному дотриманні ними норм Конституції, законів та інших нормативних правових актів, – це:

- а) принцип гласності судового процесу;
- б) принцип державної мови;
- в) принцип професіоналізму;
- г) принцип законності;
- д) принципи виборності.

10. Принципи державної влади, які визначають процес формування влади, – це:

- а) принципи розділення і з'єднання влади;
- б) принципи єдиноначальності та колегіальності;
- в) принципи виборності та призначення;
- г) принцип ієрархічності та супідрядності;
- д) принцип професіоналізму та виборності.

11. Принципи державної влади, що відображають специфіку тієї чи тієї гілки влади і допомагають оперативно та відповідально вирішувати питання, – це:

- а) принципи розділення та колегіальності;
- б) принципи єдиноначальності та розділення;
- в) принципи професіоналізму та колегіальності;
- г) принципи єдиноначальності та колегіальності;
- д) принципи єдиноначальності та виборності.

12. *Принципи державної влади, що відображають специфіку державної влади як єдиної цілісної системи, здатної реалізовувати свої рішення у життя, – це:*

- а) принцип ієрархічності та супідрядності;
- б) принцип професіоналізму та супідрядності;
- в) принцип ієрархічності та колегіальності;
- г) принцип ієрархічності та виборності;
- д) принцип ієрархічності та поєднання влади.

13. *Принцип державної влади, що означає наявність системи підготовки кадрів, їх стабільність і своєчасне просування по службі, контроль за відповідністю рівня професійних знань і навичок займаній посаді, – це:*

- а) принци гуманізму;
- б) принцип професіоналізму;
- в) принцип законності;
- г) принцип виборності;
- д) принцип призначення.

14. *Універсальна репрезентативність, яка властива державній владі, означає, що:*

- а) нормою для держави є одна державна влада;
- б) державна влада поширює свою дію на всю територію держави і всіх індивідів, які проживають та перебувають на ній;
- в) державна влада представляє все суспільство, виступає від його імені у внутрішніх і зовнішніх загальних справах;
- г) державна влада відокремлена від суспільства, стоїть над ним і матеріально втілена в державному апараті;
- д) державна влада є самостійною і незалежною від будь-якої іншої влади всередині країни і поза нею.

15. *Державна влада реалізується через:*

- а) повноваження органів місцевого самоврядування;
- б) функції держави;
- в) повноваження органів державної влади;
- г) державне управління;
- д) владу народу.

16. *Певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий і розпорядчий характер і полягає в організуючому впливі на суспільні відносини в політичній, соціально-економічній, духовно-культурній та інших сферах, шляхом застосування державно-владних повноважень, – це:*

- а) виконавча влада;
- б) державне управління;

- в) апарат держави;
- г) механізм держави;
- д) законодавча влада.

17. Вперше на законодавчому рівні теорію поділу влади закріплено в:

- а) Конституції Алжиру 1976 р.;
- б) Конституції США 1787 р.;
- в) Конституції України 1710 р.;
- г) Конституції Франції 1791 р.;
- д) Конституції Німецької імперії 1871 р.

18. Мета поділу державної влади полягає у тому, щоб:

- а) припустити зосередження влади в руках особи або невеликої групи осіб для змоги зловживати владою;
- б) не припустити зосередження влади в руках однієї особи або невеликої групи осіб і тим самим запобігти можливості зловживання владою;
- в) не зосереджувати владу в руках однієї особи і тим самим була можливість зловживати владою;
- г) припустити зосередження влади в руках невеликої групи осіб і тим самим була можливість зловживання владою;
- д) легше було керувати державою.

19. Автором концепції системи «стримувань і противаг» є:

- а) Дж. Локк;
- б) Н. Макіавеллі;
- в) Г. Гегель;
- г) М. Вебер;
- д) Т. Гоббс.

20. Система «стримувань і противаг» забезпечує:

- а) взаємну підконтрольність різних гілок і центрів державної влади та запобігає концентрації влади;
- б) взаємну незалежність різних гілок і центрів державної влади та запобігає концентрації влади;
- в) взаємну підконтрольність різних гілок і центрів державної влади та сприяє концентрації влади;
- г) створення протистояння всередині державного механізму;
- д) домінування однієї гілки влади над іншою та обмін повноваженнями між різними гілками влади.

21. Система «стримувань і противаг» застосовується лише в країнах, де:

- а) реалізований принцип розподілу влади;

- б) відсутня реалізація принципу розподілу влади;
- в) абсолютна монархічна форма державного правління;
- г) правлячою партією є комуністична;
- д) панує економічно панівний клас.

22. *Суб'єктами системи стримувань і противаг за Конституцією України 1996 р. є:*

- а) Президент України, Конституційний Суд України та Верховний Суд;
- б) Президент України та органи місцевого самоврядування;
- в) Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України;
- г) Європейський Суд з прав людини, Конституційний Суд України;
- д) Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України і Верховний Суд.

23. *Одним із передбачених Конституцією України інститутів системи «стримувань та противаг» є:*

- а) охорона особи з боку судової влади;
- б) право громадян обирати органи місцевого самоврядування;
- в) право вето Президента України на законопроект, прийнятий Верховною Радою України;
- г) право Президента України на безпосереднє керівництво державою;
- д) призначення всеукраїнського референдуму.

24. *Легітимність державної влади означає, що влада:*

- а) концентрується в апараті, системі органів держави та здійснюється через ці органи;
- б) виступає від імені всього суспільства, має «публічну» основу своєї діяльності;
- в) юридично обґрунтована і визнана народом, а також світовою спільнотою;
- г) має монополічне право видавати закони і спиратися на апарат примусу;
- д) відділена від інших видів влади всередині країни.

25. *В Україні джерелом легітимності державної влади є:*

- а) Верховна Рада України;
- б) Конституція України;
- в) народ України;
- г) Президент України;
- д) судова система.

26. *Юридичне проголошення правомірності виникнення (встановлення) державної влади, її організації і здійснення – це:*

- а) Закон України «Про легалізацію доходів»;

- б) юридична особа;
- в) легітимація державної влади;
- г) легалізація державної влади;
- д) офіційний документ.

27. Специфічний, динамічно змінюваний, соціально значущий та внормований порядок відносин між владою і суспільством, який ґрунтується на визнанні громадянами державної влади, – це:

- а) легалізація державної влади;
- б) верховенство влади;
- в) державний суверенітет;
- г) легальність;
- д) легітимація державної влади.

28. Основними формами легітимації державної влади є:

- а) традиційна, державна і раціональна;
- б) традиційна, харизматична і раціональна;
- в) традиційна, раціональна і нераціональна;
- г) традиційна, довготривала і раціональна;
- д) історична, харизматична і раціональна.

29. Ознака влади держави, що означає визнання її як в середині країни, так і на міжнародній арені:

- а) цілісність;
- б) суверенітет;
- в) автономія;
- г) легальність;
- д) легітимність.

30. Здатність того чи того політичного режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади – це:

- а) політична легітимність;
- б) економічна легітимність;
- в) легітимність;
- г) соціальна легітимність;
- д) легітимація державної влади.

31. Заснована на вірі в особисті якості лідера – це:

- а) легальна легітимність;
- б) харизматична легітимність;
- в) нераціональна легітимність;
- г) соціальна легітимність;

д) легітимація державної влади.

32. *Легітимність, що має за джерело раціонально встановлені правила, норми, – це:*

- а) економічна легітимність;
- б) соціальна легітимність;
- в) легальна легітимність;
- г) нераціональна легітимність;
- д) політична легітимність.

33. *Легітимація державної влади, що пов'язана із звичаями, традиціями населення, нерідко з особливою роллю релігії, з особистою, племінною, ставною залежністю, – це:*

- а) легальна;
- б) нераціональна;
- в) нетрадиційна;
- г) історична;
- д) традиційна.

34. *Під час легітимності відбувається:*

- а) здатність держави приймати обов'язкові рішення та домагатися їх виконання;
- б) вольові відносини, що виникають між людьми;
- в) сприйняття суспільством державної влади та її дій;
- г) забезпечення стабільності і порядку в суспільстві;
- д) здатність політичного режиму досягти суспільного визнання.

35. *Принцип легітимності влади полягає у:*

- а) верховенстві і незалежності державної влади;
- б) неухильному дотриманні норм Конституції, законів та інших нормативно-правових актів;
- в) забезпеченні добровільної згоди громадян підкорюватися її рішенням і визнавати за владою право на застосування примусу;
- г) наявності системи підготовки кадрів, їх стабільність і своєчасне просування по службі;
- д) визначенні процесу формування влади.

36. *Юридичним вираженням легітимності влади є її:*

- а) політична легальність;
- б) юридична легальність;
- в) легальність;
- г) економічна легальність;
- д) екологічна легальність.

37. Установлена державою можливість існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції, являє собою принцип:

- а) представницької демократії;
- б) державного суверенітету;
- в) законності;
- г) поділу державної влади;
- д) конституціоналізму.

38. Насильницьке протизаконне захоплення влади будь-якою особою або групою осіб, а також привласнення чужих владних повноважень – це:

- а) незаконність;
- б) привласнення;
- в) досягнення;
- г) узурпація;
- д) напад.

39. Однією із властивих державній владі характеристик, що вказує на відокремленість державної влади від суспільства та матеріальну втіленість у державний апарат, є:

- а) суверенність;
- б) універсальна репрезентативність;
- в) організаційне оформлення;
- г) єдність;
- д) загальність.

40. Нормативно визначена ієрархічна система державних інститутів – органів, підприємств, установ та інших структур, зазначених необхідними організаційними, матеріально-технічними та фінансовими засобами з метою практичної реалізації функцій держави – це:

- а) механізм держави;
- б) апарат держави;
- в) орган державної влади;
- г) політична система суспільства;
- д) виконавча гілка влади.

41. Раса державної влади, що уособлює загальнообов'язкову волю всього суспільства, має у своєму розпорядженні монопольне право видавати закони і спиратися на апарат примусу:

- а) універсальність влади;
- б) верховенство влади;
- в) публічність влади;
- г) легітимність влади;

д) суверенність влади.

42. *Ознака механізму держави, що означає забезпечення єдиними принципами організації та діяльності державних органів і установ та підпорядкування нижчих органів держави вищим, – це:*

- а) ознака управління;
- б) ознака організаційної та матеріальної сили;
- в) ознака гарантування та охорони законів;
- г) ознака цілісності та ієрархії;
- д) ознака державних органів та установ.

43. *Відносно самостійна, організаційно та структурно відокремлена частина державного механізму, утворена відповідно до Конституції та законів України, наділена державно-владними повноваженнями, а також правовими та матеріальними ресурсами, необхідними для здійснення завдань і функцій держави, – це:*

- а) орган держави;
- б) механізм держави;
- в) апарат держави;
- г) інститут держави;
- д) апарат управління.

44. *Поняття «державний орган» та «державна організація» співвідносяться так:*

- а) «державний орган» є різновидом «державної організації»;
- б) «державна організація» є ширшим поняттям за «державний орган»;
- в) «державний орган» є ширшим поняттям за «державна організація»;
- г) поняття «державний орган» та «державна організація» є тотожними;
- д) поняття «державний орган» та «державна організація» є цілком самостійними та не перебувають у зв'язку.

45. *Основною рисою органу державної влади є:*

- а) те, що він не є складовою механізму держави;
- б) чітка регламентація та тимчасовий характер повноважень;
- в) відсутність самостійного джерела його фінансування;
- г) наявність компетенції;
- д) неможливість застосування методу примусу.

46. *Незалежність державної влади від всякої іншої влади всередині країни і поза нею, виражена в її винятковому, монопольному праві самостійно і вільно вирішувати усі свої справи, – це:*

- а) національний суверенітет;
- б) безпосередня демократія;

- в) державний суверенітет;
- г) представницька демократія;
- д) народний суверенітет.

47. *Ознака державного суверенітету, яка виражає відсутність іншої більш високої суспільної влади на території країни:*

- а) самостійність;
- б) універсальність;
- в) верховенство (прерогатива влади);
- г) неподільність влади держави в межах її території;
- д) незалежності у зовнішніх відносинах.

48. *Джерелом державного суверенітету є:*

- а) міжнародний суверенітет;
- б) національний суверенітет;
- в) народний суверенітет;
- г) міський суверенітет;
- д) територіальний суверенітет.

49. *Спільною ознакою для всіх різновидів державних організацій, що входять до складу механізму держави, є таке положення:*

- а) за своєю природою є державними інститутами на відміну від громадських або приватних організацій;
- б) за їх посередництвом практично не виконуються завдання і функції держави;
- в) ліквідуються за рішенням уповноважених приватних органів;
- г) створюються державою з метою забезпечення реалізації соціальних інтересів;
- д) їх працівники не мають правового статусу державного службовця.

50. *Громадяни здійснюють свої права згідно з принципом:*

- а) дозволено лише те, що визначено законом;
- б) дозволено все, що не карається Кримінальним кодексом України;
- в) дозволено все, що не заборонено законом;
- г) заборонено все, що карається Кримінальним кодексом України;
- д) дозволено лише те, що прямо передбачено в Конституції України.

51. *За способом формування органи держави поділяють на:*

- а) виборні і призначувані;
- б) загальнодержавні і локальні;
- в) постійні і тимчасові;
- г) колегіальні й одноособові;
- д) законодавчі, виконавчі і судові.

52. *За часом дії органи державної влади поділяють на:*

- а) виборні і призначувані;
- б) загальнодержавні і локальні;
- в) постійні і тимчасові;
- г) колегіальні й одноособові;
- д) законодавчі, виконавчі і судові.

53. *За територією, на яку поширюється юрисдикція, органи державної влади поділяють на:*

- а) виборні і призначувані;
- б) загальнодержавні і локальні;
- в) постійні і тимчасові;
- г) колегіальні й одноособові;
- д) законодавчі, виконавчі і судові.

54. *За складом органи державної влади поділяють на:*

- а) виборні і призначувані;
- б) загальнодержавні і локальні;
- в) постійні і тимчасові;
- г) колегіальні й одноособові;
- д) законодавчі, виконавчі і судові.

55. *За функціями і правовими формами діяльності державні органи класифікують на:*

- а) правотворчі, правозастосовні, правоохоронні та контрольні-наглядові;
- б) загальнодержавні, місцеві та локальні;
- в) первинні та вторинні;
- г) виборні, призначувані та успадковані;
- д) постійні та тимчасові.

56. *Найпоширенішими сучасними моделями систем державних органів у світі є:*

- а) централізовано-сегментна та юридична;
- б) сегментна та централізована;
- в) централізована та правова;
- г) моноцефальна та політична;
- д) централізовано-сегментна та моноцефальна.

57. *Централізовано-сегментна система державних органів – це:*

- а) система, в якій існує жорстка централізація;
- б) система, в якій існує принцип розподілу влади;
- в) система, яка складається з одного виду органів;
- г) система, в якій органами державної влади є лише другорядні центральні

органи;

д) система, в якій не має органів, що діють у масштабах всієї країни, а лише на місцях.

58. За централізовано-сегментною системою органами державної влади є:

- а) законодавчі органи;
- б) центральні органи;
- в) суди;
- г) правоохоронні органи;
- д) правові органи.

59. Моноцефальна система державних органів – це:

- а) система, в якій існують тільки представницькі органи;
- б) система, в якій основними засобами формування органів державної влади є обрання;
- в) система, в якій існує єдність державної влади зверху донизу;
- г) система, в якій існує принцип розподілу влади тільки на виконавчу та судову;
- д) система, де в одній особі поєднуються глава держави та вища духовна особа країни.

60. Моноцефальну систему очолює:

- а) глава держави;
- б) один орган чи посадова особа;
- в) парламент;
- г) уряд;
- д) адвокат.

61. Характерною рисою моноцефальної системи є:

- а) горизонтальна підпорядкованість;
- б) пряма підпорядкованість;
- в) змішана підпорядкованість;
- г) вертикальна підпорядкованість;
- д) складна підпорядкованість.

62. Елементом конституційного статусу органів державної влади не є:

- а) форми і методи діяльності органів державної влади;
- б) організаційна структура органів державної влади;
- в) компетенція державних органів;
- г) політичні принципи формування;
- д) конституційні принципи формування.

63. Законодавчо визначені універсальні юридичні засади, які становлять підґрунтя побудови та функціонування органів державної влади, – це:

- а) завдання організації та діяльності органів державної влади України;
- б) форми організації та діяльності органів державної влади України;
- в) методи організації та діяльності органів державної влади України;
- г) принципи організації та діяльності органів державної влади України;
- д) функції організації та діяльності органів державної влади України.

64. Одна з внутрішніх функцій, що здійснюється державою за сферами її діяльності, яка виражає створення умов для повного здійснення права громадян на працю та життєвого достатнього рівня, має назву:

- а) культурна;
- б) економічна;
- в) правоохоронна;
- г) соціальна;
- д) оподаткування і фінансового контролю.

65. Функція органів державної влади, яка проявляється у тому, що кожна з гілок державної влади і відповідні органи здійснюють правотворчу та правозастосовну роботу:

- а) юридична;
- б) представницька;
- в) організаційна;
- г) правозахисна;
- д) контрольна.

66. Однією із основних правових форм здійснення державної влади, яка забезпечує безперервність процесу здійснення нормативно-правових приписів шляхом наділення одних учасників правових відносин суб'єктивними правами, а інших – юридичними обов'язками, є:

- а) правотворча діяльність;
- б) правоохоронна діяльність;
- в) правозастосовна діяльність;
- г) установча діяльність;
- д) контрольно-наглядова діяльність.

67. У демократичних країнах принцип конституціоналізму конституційно-правового регулювання державного механізму полягає:

а) у створенні державними органами та посадовими особами необхідних умов для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) у наявності визначених державою професійних прав та обов'язків, що характеризуються як статус посадової особи та надають цим посадовим осо-

бам можливість найповніше реалізовувати повноваження від імені держави;

в) в обов'язку посадових осіб нести відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) у здійсненні діяльності органів держави на основі закону та прийняття рішень у межах їх повноважень;

д) в установленій державою можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

68. Принцип забезпечення реалізації прав та свобод особи в демократичних країнах полягає:

а) у створенні державними органами та посадовими особами необхідних умов для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) у наявності визначених державою професійних прав та обов'язків, що характеризуються як статус посадової особи та надають цим посадовим особам можливість найповніше реалізовувати повноваження від імені держави;

в) в обов'язку посадових осіб нести відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) у здійсненні діяльності органів держави на основі закону та прийняття рішень у межах їх повноважень;

д) в установленій державою можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

69. Принцип юридичної відповідальності в демократичних країнах полягає:

а) у створенні державними органами та посадовими особами необхідних умов для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) у наявності визначених державою професійних прав та обов'язків, що характеризуються як статус посадової особи та надають цим посадовим особам можливість найповніше реалізовувати повноваження від імені держави;

в) в обов'язку посадових осіб нести відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) у здійсненні діяльності органів держави на основі закону та прийняття рішень у межах їх повноважень;

д) в установленій державою можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

70. Принцип законності у демократичних країнах полягає:

а) у створенні державними органами та посадовими особами необхідних умов для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) у наявності визначених державою професійних прав та обов'язків, що характеризуються як статус посадової особи та надають цим посадовим особам можливість найповніше реалізовувати повноваження від імені держави;

в) в обов'язку посадових осіб нести відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) у здійсненні діяльності органів держави на основі закону та прийняття рішень у межах їх повноважень;

д) в установленій державою можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

71. Принцип демократизму реалізується через:

а) вираження волі народу;

б) невідворотну відповідальність за вину громадян і посадових осіб;

в) якість нормативно-правових актів, несуперечність їх один одному;

г) суворе додержання та виконання юридичних норм, правових приписів усіма суб'єктами права;

д) надання свободи вибору суспільного ладу та форми правління, забезпечення захисту прав людини та задоволення основних потреб її життя.

72. Принцип демократизму у побудові та діяльності механізму сучасної держави полягає:

а) у пріоритетності захисту прав і свобод людини і громадянина у діяльності держави;

б) у побудові та функціонуванні державного апарату;

в) у діяльності державного апарату;

г) у професіоналізмі державних службовців і компетентності державних органів;

д) у формуванні та діяльності державних органів, що дозволяє враховувати різноманітні інтереси переважної більшості громадян.

73. Принцип представницької демократії у демократичних країнах означає, що:

а) створені державними органами та посадовими особами необхідні умови для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) наявні визначені державою професійні права та обов'язки, що характеризують статус посадової особи та надають цим посадовим особам можли-

вість найповніше реалізовувати повноваження від імені держави;

в) посадові особи несуть відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) правління у державі здійснюється через виборні державні органи, які, зі свого боку, можуть формувати інші державні органи;

д) державою установлені можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

74. Принцип законності організації та функціонування державних органів полягає:

а) у спрямуванні діяльності державних органів в інтересах людини і громадянина як вищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України);

б) у тому, що ніхто не може узурпувати державну владу (ч. 4 ст. 5 Конституції України);

в) у забороні створення політичних партій в органах державної влади (ч. 3 ст. 37 Конституції України);

г) у користуванні громадянами рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

д) у тому, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України).

75. Принцип суверенності державної влади в організації та функціонуванні державних органів полягає:

а) у спрямуванні діяльності державних органів в інтересах людини і громадянина як вищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України);

б) у тому, що ніхто не може узурпувати державну владу (ч. 4 ст. 5 Конституції України);

в) у забороні створення політичних партій в органах державної влади (ч. 3 ст. 37 Конституції України);

г) у користуванні громадянами рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

д) у тому, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України).

76. Принцип позапартійності організації та функціонування державних органів полягає:

а) у спрямуванні діяльності державних органів в інтересах людини і громадянина як вищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України);

б) у тому, що ніхто не може узурпувати державну владу (ч. 4 ст. 5 Конституції України);

в) у забороні створення політичних партій в органах державної влади (ч. 3 ст. 37 Конституції України);

г) у користуванні громадянами рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

д) у тому, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України).

77. Принцип демократичності організації та функціонування державних органів полягає:

а) у спрямуванні діяльності державних органів в інтересах людини і громадянина як вищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України);

б) у тому, що ніхто не може узурпувати державну владу (ч. 4 ст. 5 Конституції України);

в) у забороні створення політичних партій в органах державної влади (ч. 3 ст. 37 Конституції України);

г) у користуванні громадянами рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

д) у тому, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України).

78. До специфічних принципів організації та діяльності органів державної влади належить:

а) принцип професійної компетентності;

б) принцип забезпечення соціальної справедливості;

в) принцип поділу державної влади;

г) принцип позапартійності;

д) принцип суверенності державної влади.

79. *Методом здійснення державної влади, для якого характерним є активний вплив на волю та свідомість особи, ідейно-етичними засобами для формування у неї поглядів та уявлень, заснованих на глибокому розумінні сутності державної влади, її цілей та функцій є метод:*

- а) інформаційного впливу;
- б) переконання;
- в) примусу;
- г) рекомендацій;
- д) нормативно-правового регулювання.

80. *Метод здійснення державної влади, що передбачає створення умов, за яких певна діяльність стає вигідною для суб'єкта, який її здійснює, має назву:*

- а) метод рекомендації;
- б) метод заохочення;
- в) метод державного примусу;
- г) централізований метод;
- д) метод переконання.

81. *Децентралізація як метод здійснення державної влади полягає:*

- а) у впливі на волю та свідомість людини ідейно-етичними засобами;
- б) у висуненні пропозиції здійснити дії, виконання яких дозволить домогтися соціально значущих цілей;
- в) у матеріальному впливі повноважних органів на особу з метою примусити її діяти на користь держави;
- г) у встановленні державою єдиних правил для всієї території;
- д) у здійсненні владою визнання ідей самоврядування, певної самостійності суб'єктів держави.

82. *Елемент системи держави, що охоплює громадян, партії, громадські організації та рухи, профспілки, має назву:*

- а) нормативний блок;
- б) інституційний блок;
- в) функціональний блок;
- г) ідеологічний блок;
- д) комунікативний блок.

83. *Елементом структури механізму держави, що виконує загальносоціальні функції є:*

- а) державний апарат;
- б) державні службовці;
- в) організаційні засоби і фінансові кошти;
- г) державні установи і підприємства, що не наділені владними повноваженнями.

женнями;

д) примусова сила, що забезпечує діяльність механізму держави.

84. Первинним структурним елементом державного апарату є:

- а) державна установа;
- б) державне підприємство;
- в) державний орган;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

85. Згідно зі статтею 6 Конституції України державна влада поділяється на:

- а) законодавчу, виконавчу, судову та контрольню-наглядову;
- б) законодавчу, виконавчу, судову та президентську;
- в) законодавчу, виконавчу та судову;
- г) законодавчу, виконавчу, судову та конституційну;
- д) законодавчу, президентську та судову.

86. Відповідно до Конституції України Президент України:

- а) входить до законодавчої гілки влади;
- б) входить до виконавчої гілки влади;
- в) входить до судової гілки влади;
- г) не входить до жодної гілки влади;
- д) очолює усі гілки влади.

87. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Президент України;
- в) Верховна Рада України;
- г) Верховний Суд;
- д) Конституційний Суд України.

88. Постійно діючий Постійний орган контролю, який утворюється Верховною Радою України та підпорядкований і підзвітний їй:

- а) Урядовий комітет;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Рахункова палата;
- г) Вища рада правосуддя;
- д) Міністерство юстиції України.

89. Колегіальним органом виконавчої влади є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Міністерство оборони України;

- в) Верховна Рада України;
- г) Антимонопольний комітет України;
- д) Вища рада правосуддя.

90. Вищим органом у системі органів виконавчої влади є:

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Верховний Суд;
- д) Конституційний Суд України.

91. До органів виконавчої влади належить:

- а) Верховна Рада України;
- в) Генеральна прокуратура України;
- б) Міністерство закордонних справ України;
- г) Національний банк України;
- д) Конституційний Суд України.

92. До органів виконавчої влади належить:

- а) Верховна Рада України;
- б) Міністерство соціальної політики України;
- в) Генеральна прокуратура України;
- г) Національний банк України;
- д) Конституційний Суд України.

93. До правоохоронних органів державної влади належить:

- а) Конституційний Суд України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Міністерство внутрішніх справ України;
- г) Генеральна прокуратура України;
- д) Кабінет Міністрів України.

94. Найвищим органом у системі судів судоустрою є:

- а) Верховний Суд;
- б) Конституційний Суд України;
- в) Вища рада правосуддя;
- г) Міністерство юстиції України;
- д) Вищий спеціалізований суд.

95. До судової гілки влади не належить:

- а) Верховний Суд;
- б) апеляційний господарський суд;
- в) адміністративний суд;

- г) третейський суд;
- д) місцевий суд.

96. Судді системи судоустрою обіймають посади:

- а) 5 років;
- б) 8 років;
- в) 10 років;
- г) 12 років;
- д) безстроково.

97. Відповідно до статті 8 Закону України «Про прокуратуру» Генеральну прокуратуру України очолює Генеральний прокурор, який має:

- а) першого заступника та чотирьох заступників, а також заступника Генерального прокурора – Головного військового прокурора;
- б) першого заступника та трьох заступників, а також заступника Генерального прокурора;
- в) першого заступника та двох заступників, а також заступника Генерального прокурора – Головного військового прокурора;
- г) першого заступника та чотирьох заступників;
- д) першого заступника та двох заступників, а також заступника Генерального прокурора.

98. Генеральний прокурор України призначається на посаду та звільняється з посади:

- а) Верховною Радою України за згодою Президента України;
- б) Президентом України за згодою Верховної Ради України;
- в) Президентом України за згодою Кабінету Міністрів України;
- г) Кабінетом Міністрів України за згодою Президента України;
- д) Конституційним Судом України за згодою Президента України.

99. Строк повноважень Генерального прокурора України становить:

- а) п'ять років;
- б) три роки;
- в) чотири роки;
- г) шість років;
- д) два роки.

100. Згідно із Законом України «Про прокуратуру» Генеральний прокурор України звітує перед Верховною Радою України на пленарному засіданні про діяльність органів прокуратури шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних:

- а) не менше ніж 1 раз на рік;
- б) обов'язково 2 рази: на початку та в кінці року;

- в) кожного року, як стан злочинності істотно змінюється;
- г) звітує наприкінці кожного місяця;
- д) звітує кожні 6 місяців.

101. До функцій, що здійснюються прокуратурою, належить:

- а) здійснення заходів щодо підтримання державного обвинувачення;
- б) здійснення заходів щодо прийняття політичних рішень;
- в) здійснення заходів щодо надання висновків до проєктів законодавчих актів;
- г) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності;
- д) здійснення заходів щодо законодавчого визначення діянь, які є злочинами.

102. Відповідно до чинного законодавства, делегування функцій прокуратури, а також привласнення цих функцій іншими органами:

- а) допускається, у передбачених законом випадках;
- б) відбувається за узгодженням з відповідними органами;
- в) здійснюється зі згоди Генерального прокурора України;
- г) допускається у разі введення режиму надзвичайного чи воєнного стану;
- д) не допускається у жодному випадку.

103. Принципом діяльності прокуратури, який вказує на вживання заходів щодо усунення порушень закону, від кого б вони не виходили, поновлення порушених прав і притягнення у встановленому порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення, є:

- а) принцип централізації;
- б) принцип незалежності;
- в) принцип захисту прав громадян;
- г) принцип публічності;
- д) принцип законності.

104. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» був прийнятий:

- а) у 2014 р.;
- б) у 2015 р.;
- в) у 2017 р.;
- г) у 2018 р.;
- д) у 2019 р.

105. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначає порядок функціонування і застосування державної мови:

- а) під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, в інших публічних сферах суспільного життя

та у сфері приватного спілкування;

б) під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, в інших публічних сферах суспільного життя, а також у сфері приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів;

в) під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя;

г) у сферах суспільного життя, приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів;

д) під час здійснення повноважень лише органами державної влади.

106. Шкала рівнів володіння державною мовою визначає:

а) два загальні рівні навичок;

б) три загальні рівні навичок;

в) чотири загальні рівні навичок;

г) п'ять загальних рівнів навичок;

д) шість загальних рівнів навичок.

107. Класифікація рівнів володіння державною мовою розробляється і затверджується:

а) Кабінетом Міністрів України;

б) Міністерством освіти та науки України;

в) Радою Європи з мовної освіти;

г) Національною комісією зі стандартів державної мови;

д) Міністерством освіти та науки спільно з Радою Європи з мовної освіти.

108. Завдання для проведення іспиту на рівень володіння державною мовою затверджує:

а) Інститут української мови Національної академії наук України;

б) Національна академія наук України;

в) Національна комісія зі стандартів державної мови;

г) Міністерство освіти та науки України;

д) Кабінет Міністрів України.

109. Члени Національної комісії зі стандартів державної мови призначаються на посади:

а) наказом голови Національної комісії зі стандартів державної мови;

б) рішенням Кабінету Міністрів України;

в) Указом Президента України;

г) наказом Міністерства освіти та науки України;

д) рішенням Національної академії наук України.

110. Члени Національної комісії зі стандартів державної мови звільняються з посади:

- а) наказом голови Національної комісії зі стандартів державної мови;
- б) рішенням Кабінету Міністрів України;
- в) Указом Президента України;
- г) наказом Міністерства освіти та науки України;
- д) рішенням Національної академії наук України.

111. Строк повноважень члена Національної комісії зі стандартів державної мови становить:

- а) 1 рік;
- б) 3 роки;
- в) 5 років;
- г) 6 років;
- д) 7 років.

112. Особа може бути членом Національної комісії зі стандартів державної мови не більше ніж:

- а) один строк;
- б) два строки;
- в) два строки поспіль;
- г) три строки;
- д) три строки поспіль.

113. Вимоги до рівнів володіння державною мовою для набуття громадянства України затверджує:

- а) Інститут української мови Національної академії наук України;
- б) Національна академія наук України;
- в) Національна комісія зі стандартів державної мови;
- г) Міністерство освіти та науки України;
- д) Кабінет Міністрів України.

114. Державну програму сприяння опануванню державної мови затверджує і забезпечує виконання:

- а) Офіс Президента України;
- б) Національна академія наук України;
- в) Міністерство освіти та науки України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Національна комісія зі стандартів державної мови.

115. Класифікація рівнів володіння державною мовою затверджується:

- а) Національною комісією зі стандартів державної мови;
- б) Міністерством освіти та науки;

- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Радою Європи з мовної освіти;
- д) Національною академією наук України.

116. За шкалою рівнів володіння державною мовою початковий рівень визначається як:

- а) рівень А;
- б) рівень С;
- в) рівень D;
- г) I рівень;
- д) III рівень.

117. За шкалою рівнів володіння державною мовою середній рівень визначається як:

- а) рівень А;
- б) рівень С;
- в) рівень D;
- г) рівень В;
- д) II рівень.

118. За шкалою рівнів володіння державною мовою вільне володіння мовою визначається як:

- а) рівень А;
- б) рівень С;
- в) рівень D;
- г) I рівень;
- д) III рівень.

119. За шкалою рівнів володіння державною мовою кожен рівень має:

- а) один ступінь;
- б) два ступеня;
- в) три ступені;
- г) чотири ступені;
- д) п'ять ступенів.

120. Державні сертифікати про рівень володіння державною мовою видає:

- а) Інститут української мови Національної академії наук України;
- б) Національна академія наук України;
- в) Національна комісія зі стандартів державної мови;
- г) Міністерство освіти та науки України;
- д) Кабінет Міністрів України.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- ❖ Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
- ❖ Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року. *Урядовий кур'єр*. № 138.
- ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- ❖ Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року

- (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
- ❖ Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
  - ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 4. Ст. 170.
  - ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

Спеціалізована література:

1. Arnaut V. Competența legislativă a parlamentului și limitele acesteia. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 1. С. 22-28.
2. Arnaut V. Procesul legislativ și procedura legislativă. (Partea I). *Legea si Viata*. 2017. № 11, ч. 1. С. 24-28.
3. Boguta E., Bogomolova V. Definierea conceptului de autoritate judecătoreasca în contextul reglementărilor constituționale. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 23-26.
4. Cozna D. Unele reflecții asupra statutului de funcționar public al magistratului. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 41-45.
5. Moldovean B. Mecanismul puterii în stat: istorie și actualitate. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 51-53.
6. Nalyvaiko L. R., Oreshkova A. F. Mass Media as Actors of Public Control over the Activities of Judicial Authorities. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 47. С. 16-24.
7. Ondrová D. Public administration, ethical integration and globalization. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 22-30.
8. Railean P. Unele reflecții pe marginea autonomiei puterii judecătorești în cadrul unui stat de drept. *Верховенство Права*. 2017. № 2 (27). С. 104-108.
9. Sidorenko N. Conceptual foundations of modelling of the institution of public service. *Legea si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 162-165
10. Tataru G. Imunitatea șefului de stat: evoluție, continut is forme. *Верховенство Права*. 2016. № 1 (33). С. 51-57.
11. Tataru G. Răspunderea șefului de stat în spațiul European. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 51-54
12. Turcan O. Puterea judecătorească în statul de drept: concept și valoare. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 55-58.
13. Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2017. 20 с.
14. Белей Є. Н. Публічне правонаступництво органів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 65-67.

15. Беріша Ф. Контроль за діяльністю адміністративних органів та носії державного управління. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 3. С. 100-111.
16. Бриль К. І. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 39 с.
17. Буличев А. Проблемні питання встановлення взаємозв'язку понять «публічний службовець», «державний службовець» і «військовослужбовець». *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 8. С. 138-142.
18. Бурбика В. Понятие и особенности взаимодействия органов местного самоуправления с правоохранительными органами. *Leges si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 21-24.
19. Вандін Є. В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
20. Веклич В. О. Взаємодія органів державної влади і громадянського суспільства при впровадженні концепції правової політики щодо подолання корупції в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 1. С. 47-52.
21. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
22. Гілін Є. О. Нормативно-правові засади впровадження інноваційних технологій управління в діяльність органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 12-16.
23. Глуховець В. А. Адміністративно-правовий статус МВС України: шляхи удосконалення окремих структурних елементів. *Форум права*. 2017. № 2. С. 36-40.
24. Глуховець В. А. Вплив світових стандартів на сучасний статус поліцейського в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 114-120.
25. Гнатенко Н. Політична корупція у діяльності українського парламенту: теорія і практика. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 6. С. 140-146.
26. Данко В. Й. Про дослідження природи та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 60-64.
27. Дем'янюк В. Правовые основы реализации антикоррупционной политики в Украине. *Leges si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 42-46.
28. Діденко С. В. Адміністративно-правовий статус національної поліції у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 88-92.
29. Діденко С. В. Методи адміністративної діяльності публічної адміністра-

- ції у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 46-49.
30. Добровольський Д. М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
  31. Дьячков Д. Принцип политической нейтральности прокуроров при осуществлении ими функций прокуратуры. *Legea si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 44-47.
  32. Загорулько Є. О. Контроль та нагляд за застосуванням заходів адміністративного примусу органами державної виконавчої служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 77-80.
  33. Зозуля О. Место в государственном механизме и цель деятельности комитетов и временных комиссий Верховной Рады Украины. *Legea si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 51-55.
  34. Зубрицький М. І. Особливості адміністративної відповідальності державних службовців. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1, Т. 1. С. 280-284.
  35. Зуй В. В. Правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 107-111.
  36. Ізотова М. О. Правовий статус керівника місцевої прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
  37. Калінкін А. С. Вплив процесів децентралізації на функціонування державної влади в умовах конституційної реформи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 64-66.
  38. Калінкін А. С. Конституційна реформа у сфері децентралізації державної влади: проблеми теорії та практик: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
  39. Карпунець А. С. Механізм реформування державної служби України: соціокомунікативний аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Чернігів, 2018. 20 с.
  40. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект. Київ: Логос, 2018. 376 с.
  41. Карпунцов В. В. Функціонування спеціалізованих антикорупційних інституцій в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 74-78.
  42. Катрич Д. Классификация функций полиции сквозь призму законодательных актов Украины и Республики Молдова. *Legea si Viata*. 2017. № 12. ч. 2. С. 72-76.
  43. Качний О. С. Інноваційні механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіонів України: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 626 с.
  44. Квітка С. А. Державне управління формуванням партнерських відносин

- між владою та бізнесом в умовах соціальних перетворень: моногр. Дніпро: Грані, 2017. 266 с.
45. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
  46. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правові аспекти місця і ролі судової влади в механізмі держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 34-39.
  47. Кобрин В. С. Конституційно-правове регулювання статусу глав урядів держав Вишеградської групи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 61-64.
  48. Ковалёв Я. Электронное правительство – будущее уже сегодня. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 86-88.
  49. Козак Ю. М. Р. Народ як системоутворюючий суб'єкт легітимаційних процесів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 7-10.
  50. Козак Ю. М. Р. Правові засади легітимації державної влади в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 15-19.
  51. Козачук О. С. Військові прокуратури в Україні: організаційно-правові засади функціонування: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 242 с.
  52. Котюк І. Ідея «потрійного поділу державної влади» є хибною. *Юридичний вісник України*. 2018. № 10/11. С. 14-15.
  53. Кошова О. В. Судова влада як соціокультурний феномен: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 193 с.
  54. Кравцова З. С. Історичні витоки дослідження конституційних основ організації та здійснення державної влади. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3. С. 319-329.
  55. Кубаенко А. Общественное доверие к органам Национальной полиции как ключевой фактор эффективности правоохранительной системы. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 80-84.
  56. Курусь Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
  57. Лучко М. О. Поняття та сутність децентралізації публічної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 29-34.
  58. Мазурик С. В. Інформаційно-правове забезпечення діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.
  59. Мартинюк О. Г. Адміністративна діяльність органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
  60. Миколенко В. А. Правова модернізація органів прокуратури України в умовах європейської міждержавної інтеграції: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.

61. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання виникнення корупційних ризиків в органах місцевого самоврядування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 81-84.
62. Наливайко Л. До питання про визначення поняття «механізм Української держави». *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 92-96.
63. Наливайко Л. Конституційно-правові основи механізму Української держави та його принципів. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 8-11.
64. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.
65. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
66. Наливайко Л. Р. Європейський досвід забезпечення транспарентності державної влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Спецвипуск. С. 51-58.
67. Наливайко Л. Співвідношення категорій «конституційний лад» та «державний лад» в умовах конституційної модернізації. *Право України*. 2014. № 9. С. 32-44.
68. Наливайко Л., Чепік-Трегубенко О. Децентралізація влади в Україні в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 44-47.
69. Новак А. Принципы делегирования органам местного самоуправления отдельных полномочий органов исполнительной власти в Украине. *Legea si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 120-124.
70. Новак А. Теоретические основы исследования особенностей формирования национальной антикоррупционной политики: публично-правовой аспект. *Legea si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 108-112.
71. Новосад Ю. О некоторых потенциальных возможностях прокуратуры, связанных с выявлением, устранением и блокировкой причин и условий преступности в Украине. *Legea si Viata*. 2017. № 3, ч. 2. С. 91-94.
72. Носик О. А. Розвиток служби управління персоналом державного органу на засадах компетентнісного підходу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
73. Оксенчук І. Сучасне визначення наукових підходів до формування пенітенціарної політики України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2. С. 112-114.
74. Олійник В. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні: види та їх характеристика. *Верховенство Права*. 2017. № 3 (30). С. 20-26.
75. Осауленко С. В. Конституційні норми про політичні партії в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 16-19.
76. Остапенко О. Г. Децентралізація чи федералізація – оптимальний шлях

- реформування публічної влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 26-29
77. Остропілець В. Р. Форми взаємодії органів досудового розслідування міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 110-114.
  78. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
  79. Поклад О. В. Поняття та зміст громадського контролю за діяльністю поліції в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 139-145.
  80. Политанский В. Доктрина поняття електронного управління. *Leges in Vita*. 2018. № 1, ч. 2. С. 98-101.
  81. Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність Служби безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 121-123.
  82. Радченко О. О. Генезис легітимації інститутів публічної влади в Україні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
  83. Ременяк О. Децентрализація публічної влади в українській правовій мислі новішого часу. *Leges in Vita*. 2017. № 11, ч. 2. С. 134-137.
  84. Рєзнік О. М. Реформування правоохоронних органів в аспекті забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 145-151.
  85. Родченко І. Ю. Розвиток механізмів самовпорядкування в системі державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 21 с.
  86. Роман В. Ф. Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
  87. Рудниченко С. Адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 143-149.
  88. Савченко О. В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
  89. Самбор М. Поліція та органи внутрішніх справ: роздуми про співвідношення понять. *Право України*. 2016. № 4. С. 149-156.
  90. Саунін Р. Д. Адміністративні процедури в системі реалізації владної компетенції публічної адміністрації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 182-186.
  91. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парлам. вид-во, 2018. 184 с.
  92. Сіренко Д. О. Становлення та розвиток інституту протидії адміністрати-

- вним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, у національному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 91-95.
93. Стефанчук М. М. Теоретико-методологічні та організаційно-правові засади реалізації прокуратурою України представницької функції: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.
  94. Ткаченко О. В. Форми адміністративної діяльності публічної адміністрації Національної гвардії України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 2. С. 48-51.
  95. Толстенко В. Принцип поділу влади в генезі форми сучасної держави. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 15-21.
  96. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65.
  97. Торяник О. Ю. Компетенція органів прокуратури України як основи її конституційно-правового статусу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 64-66.
  98. Тулик І. І. Основні повноваження органів державної влади у сфері місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 85-87.
  99. Усаченко О. О. Розвиток системи базових механізмів державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
  100. Фейзула Б. Судовий контроль за адміністративною діяльністю. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 3. С. 148-156.
  101. Циганок С. В. Адміністративно-правовий статус регіональної прокуратури в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
  102. Цимбалістий Т. О. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
  103. Чорнописький П. Б. Конституційні реформи в Литві і Грузії у сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади як приклад для України. *Форум права*. 2017. № 4. С. 282-293.
  104. Шалабай А. В. Поняття конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами та визначення його складників. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 79-81.
  105. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.
  106. Шатіло В. А. Поняття та ознаки конституційного механізму державної влади. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 9-17.
  107. Шатіло В. А. Суб'єктивні фактори та їх вплив на розвиток конституційного механізму державної влади. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 81-84.
  108. Яковлева Л. І. Процес легітимації публічної влади в умовах перехідного суспільства. *Гілея*. 2019. Вип. 149 (3). С. 76-80.

ТЕМА 8. ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС

Типові форми безпосередньої демократії: загальна характеристика. Поняття, ознаки, принципи та функції виборів в Україні. Становлення інституту виборів в Україні. Класифікація виборів в Україні: критерії, види та їх характеристика. Виборча система в Україні: поняття та конституційно-правова регламентація. Виборчий процес в Україні: поняття, стадії та їх характеристика. Інформаційне та фінансове забезпечення проведення виборів в Україні. Відповідальність за порушення законодавства про вибори. Референдуми в Україні: поняття, види та принципи. Законодавче закріплення процедури проведення референдуму. Передумови виникнення референдумів. Референдний процес: поняття, стадії та їх характеристика. Юридична сила рішень, прийнятих на референдумі. Відповідальність за порушення порядку проведення референдуму.

Сучасний конституціоналізм ґрунтується на принципі представництва, а тому неабияку цікавість викликають особливості існування та реалізації форм безпосередньої демократії в межах представницької системи. У світі прийнята велика кількість національних нормативно-правових та міжнародних актів, що передбачають гарантії існування прямої демократії. Наприклад, Загальною декларацією з прав людини, яку ухвалено Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., закріплено право громадян на безпосередню участь в управлінні своєю країною. Конституціями сучасних держав, і Україна тут не стала винятком, громадянину держави гарантовано право на використання різноманітних форм прямої демократії¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування². Згідно з Конституцією України, народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Наука конституційного права виокремлює дві основні форми народовладдя – безпосередня (пряма) і представницька (непряма) демократія³.

Безпосередня демократія – це форма прямого народовладдя, що пов'язана зі здійсненням прямого волевиявлення народу України, територіальної громади чи іншої, визначеної законом, спільноти громадян⁴.

---

¹ Михайлов М. Б. Нетипові (допоміжні) форми безпосередньої демократії: теорія та конституційно-правове регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 221 с.

² Момотюк В. Конституційно-правове забезпечення безпосередньої демократії в Україні. *National law journal: theory and practice*. 2018. С. 28-31.

³ Поняття, види виборів та їх соціальна функція: базовий правничий спецкурс. URL: <https://dl.sumdu.edu.ua/textbooks/114125/682338/index.html>.

⁴ Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

У науці конституційного права існує низка визначень поняття «безпосередня демократія». Зокрема, В. Ф. Коток сформулював одне з найбільш поширених в радянській юридичній науці визначень безпосередньої демократії, а саме як ініціативу і самодіяльність народних мас в управлінні державою, їх пряме волевиявлення при розробці і прийнятті державних рішень, а також пряму участь в реалізації цих рішень, у здійсненні народного контролю¹. М. І. Ставнійчук запропоновано певним чином адаптований до сучасного розвитку суспільних відносин в Україні визначення безпосередньої демократії, під якою вона розуміє систему форм безпосереднього владного волевиявлення народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, шляхом прямої участі у встановленні 28 представницьких органів державної влади й органів місцевого самоврядування та безпосередньому прийнятті владних рішень з передбачених Конституцією та законами підстав².

Форми безпосередньої демократії – це способи здійснення влади народом України або його частиною, які виключають передавання владних повноважень будь-яким органам чи особам³.

Звернемо увагу на деякі доктринальні визначення форм безпосередньої демократії. Фундаментальним вважаємо запропоноване В. В. Комаровою визначення форм безпосередньої демократії, під якими вона розуміє способи й засоби безпосереднього здійснення влади народом або його частиною, які виключають передачу владних повноважень будь-яким органам чи особам. При цьому формами безпосередньої демократії є ті її вияви, що «інституціують» безпосереднє волевиявлення народу як володаря всієї повноти влади⁴. В. Ф. Погорілко зазначає, що пряме народовладдя, як і будь-яка влада, здійснюється в певних формах, які становлять, як правило, способи волевиявлення народу з метою здійснення суспільних функцій, що мають правові наслідки⁵.

Формами **прямої демократії** є:

- вибори;
- референдуми;
- дорадче опитування громадян (консультативний референдум);
- загальні збори громадян;
- місцеві ініціативи;
- громадські слухання.

У сучасній юридичній науці виокремлюють типові та нетипові форми

¹ Коток В. Ф. Проблемы развития непосредственной демократии в Советском государстве: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1965. 38 с.

² Ставнійчук М. І. Система безпосереднього народовладдя в умовах незалежності України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 4 (6). С. 22-26.

³ Поняття, види виборів та їх соціальна функція: базовий правничий спецкурс. URL: <https://dl.sumdu.edu.ua/textbooks/114125/682338/index.html>.

⁴ Комарова В. В. *Формы непосредственной демократии: учеб. пособ. по спецкурсу*. Москва-Берлин: Директ-Медиа, 2014. 424 с.

⁵ Погорілко В. Ф. Основні засади теорії безпосередньої демократії. *Право України*. 2001. № 8. С. 26-32.

прямої демократії. Типові (основні) форми безпосередньої демократії – базова група форм прямого народовладдя, до якої може входити необмежена кількість конкретних форм, які за історичним розвитком, демократичною традицією, значимістю, першорядністю й інтерактивністю в процесі вираження народної волі стають базою (основною) реалізації народом належної йому влади в межах окремих правових систем¹.

Нетипові (допоміжні) форми прямого волевиявлення народу містять такі форми прямої демократії, як народні обговорення, законодавча ініціатива, народне вето тощо, які об'єктивно є мало поширеними або не передбачені практикою вітчизняного народовладдя. Вони виконують насамперед допоміжну роль, відображаючи ті суспільні настрої та ідеї, що не можуть бути виражені під час реалізації основних форм. Такі форми не мають деяких важливих рис, притаманних типовим (основним) формам прямого народовладдя. Вони, як правило, почали формуватися лише на найновішому етапі розвитку суспільства; не отримали суттєвого доктринального й нормативно-правового підґрунтя; здебільшого не породжують прийняття виключно імперативних рішень. Водночас з огляду на принцип імперативності, характерний для безпосередньої демократії, реалізація нетипових (допоміжних) форм прямого народовладдя за належного рівня демократизму правової системи неминує породжувати певні правові наслідки².

Вибори є найбільш поширеною формою прямого народовладдя.

Вибори – це форма безпосередньої демократії, народного волевиявлення, в процесі яких шляхом голосування формуються державні органи та органи місцевого самоврядування, а також заповнюються вакантні виборні посади, зокрема пост глави держави³.

За сутністю вибори є інститутом безпосередньої демократії, який дає змогу трансформувати волевиявлення громадян на спільну волю народу України і територіальної громади під час формування їх представницьких органів. *За змістом* вибори є волевиявленням народу чи територіальних громад щодо формування легітимних представницьких органів державної влади, органів місцевого самоврядування і Верховної Ради Автономної Республіки Крим. *За суб'єктами* вибори передбачають обрання Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад і сільських, селищних, міських голів. Після утворення в Україні в 2015–2016 рр. об'єднаних територіальних громад, у січні-березні цього року відбулися вибори старост, які можна вважати самостійним видом виборів. *За формою* вибори є загальним, рівним, прямим, кратним і таємним голосуванням громадян України, які досягли 18 років і мають право голосувати за кандидатів

¹ Михайлов М. Б. Класифікація типових та нетипових форм безпосередньої демократії. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 127-131.

² Там само.

³ Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

або їх списки (в частині пропорційної виборчої системи) на виборні посади. Іншими словами, вибори є формою реалізації конституційного права громадян обирати і бути обраними¹.

Поняття виборів традиційно пов'язують із терміном «виборче право», що вживається в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. В об'єктивному значенні *виборче право* – це інститут конституційного права, що об'єднує норми та інститути конституційного й інших галузей права, які визначають поняття, види, принципи виборів, порядок їх організації та проведення, а також юридичну відповідальність за порушення законодавства про вибори².

Зміст суб'єктивного виборчого права громадян розкрито у ст. 38, 70, 71 Конституції України. Узагальнюючи положення чинного законодавства та правової науки, можна стверджувати, що *суб'єктивне виборче право* – це конституційне право громадянина України вільно обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування³. Це право також слід розуміти як встановлене Конституцією та законами України право громадянина України брати участь у всіх видах виборів на всіх стадіях їх організації та проведення.

Структурними елементами інституту виборів є:

- виборче право;
- виборчі системи;
- історичні традиції виборності влади;
- тип партійної системи;
- суспільні уявлення про вибори;
- електоральна культура;
- виборчі технології⁴.

Основні *ознаки* виборів:

- є формою безпосереднього народовладдя, оскільки під час виборів народ або його певна частина здійснює владу;
- проводяться шляхом голосування;
- необхідні для формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Вибори базуються на відповідних принципах. Під демократичними принципами виборів розуміють правові засади, на основі яких здійснюється виборчий процес і відповідно до змісту яких вибори є реальним волевиявленням громадян. Для розуміння суті та особливостей демократичних принципів вибо-

¹ Федоренко В. Л. Знач. твір.

² Там само.

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁴ Климкова І. І., Остапенко М. А. *Вибори і виборчі системи* : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Персонал, 2011. 160 с.

рів важливо здійснити їхню комплексну класифікацію¹.

Звернемо увагу на класифікацію принципів виборів, запропоновану В. Погорілком, згідно з якою принципи поділяються на базові і додаткові. Доцільно розглядати їх у комплексі з третьою групою принципів – процесуальними принципами. З урахуванням цього класифікація демократичних принципів виборів виглядатиме так:

- базові – принципи, які стосуються участі виборців у виборчому процесі, мають універсальний характер, є загальновизнаними у всьому світі і без дотримання яких вибори як демократичний інститут втрачають будь-який зміст. До базових принципів належать: *принцип вільних виборів, принцип рівних виборів, принцип загальних виборів, принцип прямих виборів, принцип таємного голосування.*

- додаткові – принципи, що стосуються участі у виборчому процесі кандидатів, політичних партій та блоків. Додаткові принципи виборів не мають універсального характеру і по-різному розкриваються під час виборчих кампаній у різних країнах. Додаткові принципи виборів охоплюють: *принцип загального пасивного виборчого права, принцип свободи агітації та принцип рівності суб'єктів виборчого процесу.*

- процесуальні – принципи, які характеризують особливості протікання самого виборчого процесу. До процесуальних демократичних принципів виборів належать: *принцип гласних виборів, принцип законного фінансування, принцип незалежності виборчих комісій*².

Конституційне положення про *вільні вибори* означає, що участь у виборах в Україні є правом громадян, а не обов'язком. Самі громадяни вирішують, брати їм участь у виборах чи утриматись. Звідси випливає, що під час визначення результатів виборів не слід брати до уваги, який процент виборців проголосував: якщо хоча б один проголосував, то вибори відбулися. Небажання брати участь у виборах виборців називається абсентеїзмом. Щоб зменшити аполітичний абсентеїзм, вводяться такі інститути, як голосування по пошті, голосування по дорученню. В деяких країнах передбачений *обов'язковий вотум* щодо прийняття участі у голосуванні³.

Принцип *загального виборчого права* означає, що виборчі права визнаються за всіма дорослими і психічно здоровими громадянами. Але це максимум можливого і розумного, який насправді практично ніде не досягається. Коло осіб, за якими конституція і виборчі закони визнають виборчі права, обмежу-

¹ Бучин М. А. Демократичні принципи виборів як умова реалізації виборчих прав громадян: проблема типології. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Серія: Питання політології. 2013. № 1. С. 70-74.

² Там само.

³ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Конституційне право України : навч. посіб. для студентів за напрямками підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Одеса: ОДУВС, 2015. 368 с.

ються так званими *цензами* (кваліфікаціями), тобто спеціальними умовами¹. *Віковий ценз* — це вимога, за якою виборець повинен досягти певного віку для набуття права голосу. Віковий ценз для пасивного виборчого права означає те саме, тільки це стосується кандидата, який обирається на будь-яку посаду у представницькі органи влади. *Ценз освіти* застосовується у деяких країнах під час реєстрації виборців. Наприклад, в окремих штатах США існувало правило, за яким виборець під час реєстрації повинен був прочитати декілька рядків Конституції і розтлумачити їх, тобто показати певний рівень політичних знань. *Ценз осілості* (ценз проживання) — це встановлена законом вимога, за якою право голосу надається громадянам, що проживають у цій місцевості певний час, який може коливатися від 1 до 12 місяців².

Принцип рівності виборчого права передбачає надання кожному громадянину можливостей однакового з іншими громадянами ступенем впливу на результат виборів. Рівність виборчого права може мати формальний і матеріальний характер. Формальна рівність виборчого права означає, що кожний громадянин, який бере участь у виборах, незалежно від віку, статі, раси, національності, майнового стану, соціального походження тощо має однакову з іншими виборцями кількість голосів на виборах, а також у всьому іншому бере участь у виборах на рівних підставах³.

Ефективність виборів залежить від економічних, соціальних, правових, культурних умов, відсутність яких може перетворити вибори в антисоціальний механізм:

- *в економічній сфері* — це сформовані відносини власності, які передбачають наявність ринкових механізмів і волю до підприємництва; наявність економічних інтересів потребує відповідних політичних механізмів, їх артикуляції і захисту, серед яких вибори є одним із таких механізмів;

- *у соціальній сфері* — це існування економічно заможного середнього класу, який забезпечує суспільну стабільність;

- *у політико-правовій сфері* — це наявність сформованого громадянського суспільства зі структурованими інститутами; сталої законодавчої бази, яка створює умови для цивілізованої конкурентної боротьби претендентів на виборні посади; незалежного від держави функціонування ЗМІ; розвинутої багатопартійності, яка репрезентує різні суспільні інтереси;

- *в соціально-культурній сфері* — це сформованість демократичних традицій як основи політичної культури демократичного типу; наявність суспільно-політичного консенсусу щодо державного устрою, державних інститутів, а також поваги до закону і почуття державної відповідальності⁴.

¹ Там само.

² Кимкова І. І., Остапенко М. А. *Вибори і виборчі системи: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів*. Київ: Персонал, 2011. 160 с.

³ Мошак О. В., Мазуренко А. С. *Знач. твір*.

⁴ Климкова І. І. *Вибори і виборчі системи: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів*. Київ: Персонал, 2011. 160 с.

Вибори виконують певні функції, до яких можемо віднести такі:

- легітимація і стабілізація політичної системи, а також легітимація конкретних інститутів влади: парламенту, уряду, президента;
- створення функціонуючої представницької системи, завдяки якій відбувається артикуляція, агрегація і представництво різноманітних інтересів населення;
- мобілізація населення для підтримки суспільно значущих цінностей та на вирішення актуальних суспільних завдань;
- формування волі більшості і вирішення конфліктів, що виникають шляхом інституційованого, мирного врегулювання;
- інтеграція різноманітних думок і формування загальної волі – за допомогою виборів забезпечується об'єднання більшості громадян навколо відповідної політичної платформи і лідерів, які її представляють, формується домінуюча в державі політична воля;
- формування нової еліти; вибори – найважливіший канал входження громадян до складу політичної еліти, здійснення політичної кар'єри; через вибори оновлюється склад правлячої й опозиційної еліти, змінюється політична вага партій та їхніх представників.

Найважливіша функція виборів – стабілізація політичної системи з метою пошуку для країни оптимального політичного курсу¹.

Процес становлення та розвитку інституту виборів в Україні охоплює декілька фундаментальних етапи (1993, 1996, 1998, 1999, 2001, 2015 рр.) та є незавершеним. Вихідним пунктом аналізу еволюції виборчого законодавства в незалежній Україні є вибори до Верховної Ради України, що відбулися у березні 1994 р., які проходили за новим Законом, прийнятим ВРУ 18 листопада 1993 р. У зв'язку з прийняттям у червні 1996 р. Конституції України, настав якісно новий етап реформування виборчої системи. Конституція визначила як фундаментальний принцип організації державної влади вільні вибори, а носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні – народ як політичну спільність. Отже, в Конституції вперше знайшов своє відображення політичний і правовий статус громадянина України як суб'єкта виборчого процесу, а виборча політика і право отримали необхідні для їх збалансованого розвитку і гармонійного існування передумови².

Вибори до ВРУ, що відбулися у березні 1998 р., проводилися за новим Законом «Про вибори народних депутатів України». Народні депутати обиралися громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування за змішаною системою. Це був крок вперед на шляху формування багатопартійної системи в нашій країні. Наступний етап реформування виборчого законодавства розпочався з прийняття 5 березня 1999 р. Закону України «Про вибори Президента України». Він прямо закріплював

¹ Климкова І. І., Остапенко М. А. Знач. твір.

² Нечаєва Г. М. Політико-правові аспекти законодавчого забезпечення виборчого процесу в сучасній Україні. *Сучасне суспільство*. 2019. № 1. С. 134-44.

добровільність участі громадян у виборах, відмовлявся від інституту призупинення активного виборчого права (для осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі) і обмежував право голосу тільки для осіб, визнаних судом недієздатними. З 18 січня по 18 жовтня 2001 р., внаслідок «гострих парламентських баталій» та з п'ятої спроби, ВРУ приймає Закон «Про вибори народних депутатів України», а Президент чотири рази накладав на нього вето і тільки останній варіант був підписаний. Основні принципові моменти, навколо яких точилася політична боротьба, – це вид виборчої системи, за якою повинні проводитися вибори до парламенту, тривалість виборчої кампанії, порядок формування виборчих комісій¹.

Світовою спільнотою у міжнародно-правових актах вироблена низка норм, міжнародних виборчих стандартів у галузі прав людини, спрямованих на забезпечення вільних, справедливих виборів. Ці стандарти закріплені, зокрема, у Загальній декларації прав людини (ст. 21), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст. 25), Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ (п. 6 та 7) і визнають головним правом особи брати участь в управлінні країною, право обирати і бути обраним, право на рівний доступ до державної служби².

Класифікація виборів здійснюється за різними критеріями.

За об'єктом обрання:

- вибори парламенту – вибори до Верховної Ради України;
- вибори на пост Президента України;
- вибори представницького органу територіальної автономії – вибори Верховної Ради АРК;
- вибори представницьких органів місцевого самоврядування, тобто сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад;
- виборні на посади сільських, селищних, міських голів.

За територіальною ознакою:

- загальнонаціональні (загальнодержавні), які здійснюються на всій території країни;
- локальні – місцеві вибори до представницьких органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад та сільських, селищних, міських голів).

За часом проведення:

- чергові, які проводяться в період закінчення строку повноважень певного виборного органу;
- позачергові або дострокові, які проводяться у разі дострокового припинення строку повноважень виборного органу;
- повторні, які проводяться за умови визнання судом попередніх виборів (чергові або/чи позачергові) недійсними через їх фальсифікацію або визнання

¹ Галус О. О. Становлення і розвиток інституту виборів в Україні. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 36-41.

² Нечаєва Г. М. Зазнач. твір.

відповідною виборчою комісією виборів такими, що не відбулися, наприклад, жодного кандидата не обрано;

– вибори замість депутатів, голів (сільських, селищних, міських рад), які вибули;

– вибори, що проводяться в разі утворення нової адміністративно-територіальної одиниці.

За кількісною ознакою участі виборців:

– загальними, основними, коли в них за законом мають право брати участь усі виборці держави;

– частковими (додатковими), коли поповнюється склад місцевих рад у разі дострокового вибуття деяких депутатів, або в разі визнання виборів недійсними.

За правовими наслідками:

– дійсні – це вибори, проведені в порядку, визначеному Конституцією і законами України;

– недійсні – вибори, в ході яких мали місце порушення виборчого законодавства, які вплинули на підсумки виборів¹.

За роки незалежності виборчі системи в Україні постійно змінювалися. Україна застосовувала мажоритарну, змішану та пропорційну виборчі системи на виборах народних депутатів². Розкриваючи сутність сучасної виборчої системи в Україні, звернемось до загальної характеристики виборчих систем.

Виборча система – це система суспільних відносин, пов'язаних з формуванням складу представницьких органів через вибори³.

Мажоритарна виборча система – це голосування, в основу якого покладено принцип більшості: обраним є кандидат по виборчому округу, який одержав більшість голосів виборців. Розрізняють мажоритарні системи відносної, абсолютної та кваліфікованої більшості⁴.

Мажоритарна система є найдавнішою і протягом тривалого часу була єдиною виборчою системою. Голосування може відбуватись в одномандатних округах, у межах яких обирається по одному представнику, чи багатомандатних, де обирається по кілька представників; округи визначаються так, щоб на кожен округ припадала приблизно однакова кількість виборців; межі виборчих округів найчастіше збігаються з межами адміністративно-територіальних округів; голосування відбувається за конкретні персоналії – одного чи кількох кандидатів в одномандатних чи багатомандатних округах відповідно, внаслідок

---

¹ Поняття, види виборів та їх соціальна функція: базовий правничий спецкурс. URL: <https://dl.sumdu.edu.ua/textbooks/114125/682338/index.html>.

² Михайлова Д. С. Досвід виборчих систем України в політико-правовому аспекті. *Політичні інститути та процеси*. 2018. № 4. С. 23–30.

³ Рибак Н. С. Основні підходи щодо визначення категорії «виборча система» у конституційному праві. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. № 2. С. 56–67.

⁴ Там само.

чого виникають і зміцнюються безпосередні зв'язки між кандидатами і виборцями; виборці можуть голосувати як за незалежних кандидатів, так і за інших; визначення результатів голосування може відбуватися кількома способами¹.

При мажоритарній системі *відносної більшості* кандидатові для того, щоб бути обраним, потрібно отримати більше голосів порівняно з іншими кандидатами².

Мажоритарна система *абсолютної більшості* вимагає для обрання отримати не менше ніж 50 % від поданих і визнаних дійсними голосів. Обраним вважається кандидат, який отримав не менше ніж 50 % + 1 голос.

Мажоритарна система *кваліфікованої більшості* передбачає, що закон встановлює певний відсоток голосів, який повинен зібрати кандидат, аби бути обраним. Цей відсоток завжди вищий від абсолютної більшості, тобто перевищує 50 % + 1. Якщо в першому турі ніхто з кандидатів не перемагає, відбувається другий тур голосування, що, звичайно, проводиться через один-два тижні. У другому турі виборцям пропонується або тільки дві кандидатури, що набрали більшу кількість голосів, порівняно з іншими, або на голосування виборців виносяться всі кандидатури, які зібрали в першому турі встановлений законом відсоток голосів³.

Пропорційна виборча система – це голосування за списки кандидатів від політичних партій або інших політичних сил і розподіл місць у парламенті (депутатських мандатів) пропорційно до кількості голосів, відданих за списки. Ця система може бути застосована тільки в багатомандатних і загальнодержавних (теж багатомандатних) виборчих округах. Головне в пропорційній виборчій системі – врахування *виборчої квоти* (виборчого місця), тобто кількості голосів, необхідних для обрання одного депутата⁴.

Застосування у зарубіжній та вітчизняній практиці пропорційної виборчої системи дало можливість виявити її переваги та недоліки. До переваг цього типу виборчої системи можна віднести, зокрема: враховується широкий спектр суспільних інтересів; забезпечується підвищення інтересу громадян до суті політичних проблем; чітко визначена структура партійного представництва у парламенті. Найбільш явними недоліками пропорційної системи є такі: вона є не досить зрозумілою для значної частини громадян; послаблюються безпосередні зв'язки між виборцями та обраними особами; посилюється партійний контроль за діяльністю їхніх представників у виборному органі; ця система сприяє фрагментації політичних сил; під час розпаду правлячої парламентської коаліції і неможливості створити нову, проводяться дострокові вибори.

¹ Демченко В. Г. Мажоритарна виборча система: порівняльно-правова характеристика. *Молодий вчений*. 2016. № 11. С. 292–296.

² Нікіфорова І. І. Система виборів до органів місцевого самоврядування як чинник розвитку політичної конкуренції. *Економіка, фінанси та право*. 2013. № 3. С. 41–44.

³ Орленко В. І. Конституційне право України : навч. посіб. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. 156 с.

⁴ Там само.

Це, як правило, викликає апатію серед виборців¹.

Різновидами пропорційної виборчої системи є:

– пропорційна виборча система із закритими списками – передбачає можливість голосування за список партії, відповідно до того як він був сформований на з'їзді (конференції) партії, без можливості зміни послідовності кандидатів у списку. Тобто виборець голосує за список загалом. Мандати розподіляються за послідовністю, визначеною самою партією;

– пропорційна виборча система із відкритими списками – надає виборцю можливість голосувати не тільки за партію (точніше за її список), але і надавати пріоритет окремим кандидатам всередині списку, тим самим збільшуючи їх шанси на отримання мандата. За цією виборчою системою підраховуються не тільки голоси, віддані за ту чи ту партію, але і «переваги» (які в конституційному праві йменуються як «преференції»), віддані виборцями конкретним кандидатам. Внаслідок чого розташування кандидатів у виборчому списку може змінитись порівняно із тим, як цю послідовність визначила сама партія до голосування².

Змішана виборча система є комбінацією, поєднанням мажоритарної та пропорційної виборчих систем. Змішані виборчі системи застосовують у тих країнах, де відбувається пошук і встановлення виборчих систем або існує необхідність у досягненні компромісу між принципом представництва в парламенті різних політичних сил і стабільністю сформованого ними уряду.

Окрім зазначених виборчих систем у деяких країнах світу (США, Франції та ін.), застосовуються традиційні, іноді архаїчні виборчі системи (праймеріз, панашування та ін.), які є досить складними на практиці. Загалом вчені виокремлюють велику кількість різних типів, класів і видів виборчих систем. Зокрема, А. Лійпгарт нарахував на кінець ХХ ст. майже 70 виборчих систем³.

Міжнародні організації, що здійснюють моніторинг стану демократії та верховенства права в Європі, спростовують можливість віднайти універсальну виборчу систему чи найоптимальнішу модель виборчого процесу як для парламентських, так і для інших видів виборів. Зокрема, у доповіді Венеціанської комісії «Про виборчі системи: огляд можливих розв'язків та критерії відбору», затвердженій на 57 пленарній сесії 12–13 грудня 2003 р. у Венеції, констатовано, що немає жодних підстав для здійснення абсолютного вибору на користь будь-якої конкретної виборчої системи. Очевидно, що важливим чинником для вибору виборчої системи і визначення демократизму виборів залишається практика їх проведення⁴.

¹ Майданник О. О. Перспективи розвитку виборчої системи України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 74-78.

² Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. Г., Дахова І. І. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів; за заг. ред, Ю. Г. Барабаша. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2015. 328 с.

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

⁴ Там само.

Сьогодні питання організації та проведення виборів в Україні врегульовано кодифікованим нормативно-правовим актом – **Виборчим кодексом України**, прийнятим 19.12.2019 р. Набрання чинності зазначеним документом спричинило втрату чинності низки нормативно-правових актів, положення яких увійшли до тексту Кодексу. Зокрема, втратив чинність Закон України «Про вибори Президента України».

Крім Кодексу, до системи виборчого законодавства належать: Конституція України; спеціальні Закони України: «Про вибори народних депутатів України» (*Закон втратив чинність, крім положень щодо організації та проведення проміжних виборів і заміщення народних депутатів України, обраних у загальнодержавному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів народних депутатів України*), «Про місцеві вибори» (*Закон втратив чинність, крім положень щодо організації та проведення повторних, проміжних, додаткових виборів і заміщення депутатів, обраних у багатомандатному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів депутатів місцевих рад, на підставі Виборчого кодексу України*), «Про Центральну виборчу комісію», «Про Державний реєстр виборців»; міжнародні правові акти, що регулюють проведення виборів, ратифіковані Україною; нормативно-правові акти конституційного законодавства України; галузеві нормативні акти, якими регулюються певні процедури виборчого процесу й інститути виборчого права, зокрема норми адміністративного, трудового, житлового, кримінального, фінансового законодавства та ін.

Розглядаючи окремі акти цієї системи, слід зазначити, що Конституція України закріплює засади конституційного ладу та принципи виборчого права України, визначає основи статусу окремих суб'єктів виборчого процесу, встановлює основи регламентації його найважливіших стадій (ст. 5, 69–71, 76–77). На нормативне регулювання виборів народних депутатів України впливають також рішення Конституційного Суду України¹.

У тексті Виборчого кодексу України зазначено, що вибори до парламенту відбуваються за *пропорційною системою з відкритими регіональними списками*, що дає змогу виборцям впливати на те, хто від партій потрапить до Ради. На початку виборчої кампанії партії розподіляють усіх своїх кандидатів на 27 регіональних списків. Територія України, відповідно, ділиться на 27 виборчих округів. У бюлетені дві порожні графи: одна для номера партії, друга – номер кандидата від цієї партії. До ВРУ потрапляють лише партії, що долають п'ятивідсотковий загальнонаціональний бар'єр. Гарантовано місця отримують перші 9 кандидатів з партійного списку. Далі рахується виборча квота – ціна одного мандата в перерахунку на голоси виборців. Для цього за-

¹ Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні : монографія. Київ : Ваіте, 2018. 908 с.

гальну кількість голосів, подану за прохідні партії, ділять на 450 депутатських місць. Після цього загальну кількість поданих за партію в регіоні голосів ділять на виборчу квоту. Результат ділення = кількість місць партії в Раді, не рахуючи перших дев'яти. Ці місця віддаються кандидатам, які отримали найбільшу кількість голосів виборців у регіоні, а не тим, яких партія поставила на перші місця в регіональному виборчому списку¹.

Норми, що регулюють окремі питання організації та проведення виборів народних депутатів України, містяться в законах: «Про громадянство України»; «Про статус народного депутата України»; «Про Конституційний Суд України»; «Про об'єднання громадян»; «Про політичні партії в Україні»; «Про інформацію»; «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»; «Про телебачення і радіомовлення» та ін.

У процесі правового забезпечення виборів народних депутатів України велику роль відіграють також підзаконні акти з питань організації та проведення виборів. Зокрема, на виконання норм Виборчого кодексу України Кабінет Міністрів України повинен прийняти відповідні постанови, якими визначити: розмір і порядок оплати праці члена виборчої комісії, що виконує свої повноваження на платній основі; порядок закупівлі товарів, оплати робіт і послуг підготовки та проведення виборів².

Обов'язкові для виконання всіма виборчими комісіями – роз'яснення Центральної виборчої комісії (ЦВК). Зокрема, ЦВК визначає порядок надання ефірного часу для проведення передвиборної агітації за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, які виділяють на підготовку та проведення виборів народних депутатів України, порядок проведення жеребкування щодо введення до складу окружних виборчих комісій представників політичних партій та ін.³

Слід звернути увагу, що в Україні реалізується *Концепція розвитку електронної демократії від 8 листопада 2017 року*. Концепція прийнята у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та з метою розширення можливостей участі громадян у процесі державотворення та державного управління⁴. Відповідно до її положень, на першому етапі (2017–2018 рр.) відбувається формування основ впровадження електронного голосування, а також електронного виборчого процесу, електронних референдумів та електронних плебісцитів. На другому етапі (2019–2020 рр.) передбачається впровадження електронного голосування, а також електронного вибор-

¹ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст. 48.

² Там само.

³ Про Центральну виборчу комісію : Закон України № 1932-IV від 30 червня 2006 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.

⁴ Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження КМУ № 797-р від 8 листопада 2017 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 797-р.

чого процесу, електронних референдумів та електронних плебісцитів.

Виборчий процес – це врегульована Конституцією та законами України специфічна діяльність органів і громадян (суб'єктів виборчого процесу), спрямована на підготовку і проведення виборів з метою формування представницьких органів влади¹.

Відповідно до нормативного визначення виборчого процесу, під ним розуміють здійснення суб'єктами, визначеними у тексті Виборчого кодексу України, протягом встановленого цією статтею періоду часу процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та оприлюдненням їх результатів².

Виборчий процес кожних виборів здійснюється на засадах:

1) гарантії реалізації виборчих прав громадян, визначених Конституцією України та Кодексом;

2) дотримання основних принципів виборчого права, визначених Конституцією України та Кодексом;

3) законності та заборони протиправного втручання будь-кого у виборчий процес;

4) політичного плюралізму та багатопартійності;

5) публічності і відкритості виборчого процесу, усіх його процедур з урахуванням обмежень, встановлених законом, належного інформування виборців та інших суб'єктів виборчого процесу;

6) свободи передвиборної агітації, рівного доступу всіх кандидатів і суб'єктів їх висування на відповідних виборах до засобів масової інформації незалежно від їх форми власності, крім засобів масової інформації, засновниками яких є партії (організації партій)³.

Суб'єктом виборчого процесу відповідних виборів є:

1) виборець, який має право голосу на відповідних виборах;

2) виборча комісія, уповноважена здійснювати підготовку і проведення відповідних виборів;

3) партія (організація партії), яка висунула кандидатів на відповідних виборах;

4) кандидат, зареєстрований для участі у відповідних виборах у порядку, встановленому цим Кодексом;

5) офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) – суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації, зареєстрований у порядку, встановленому цим Кодексом⁴.

Виборчий процес охоплює такі **етапи**:

¹ Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

² Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст. 48.

³ Там само.

⁴ Там само.

- складання та уточнення списків виборців;
- утворення виборчих округів;
- утворення виборчих дільниць;
- утворення виборчих комісій;
- висування та реєстрація кандидатів у народні депутати України;
- проведення передвиборчої агітації;
- голосування;
- підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків голосування;
- встановлення результатів виборів народних депутатів України та їх офіційне оприлюднення;
- припинення діяльності виборчих комісій.

Виборчий процес завершується через 15 днів після дня офіційного оприлюднення ЦВК результатів виборів депутатів.

У разі потреби виборчий процес може охоплювати також такі етапи:

- повторне голосування;
- підрахунок голосів виборців і встановлення підсумків повторного голосування та результатів виборів¹.

Списки виборців складаються з метою надання можливості проголосувати кожному виборцеві, а також унеможливити участь у виборах осіб, які не мають права голосу або не можуть його реалізувати.

Територіальна організація виборів становить певні системи, складовими елементами якої є:

- 1) єдиний загальнодержавний виборчий округ;
- 2) територіальні виборчі округи;
- 3) виборчі дільниці.

Єдиний загальнодержавний виборчий округ охоплює всю територію України та закордонний виборчий округ. Закордонний округ охоплює всі закордонні дільниці, утворені відповідно до Кодексу.

Територіальний виборчий округ є проміжним просторовим утворенням, покликаним забезпечити технологічний зв'язок між виборчими органами, що утворюються у виборчій дільниці та в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі. Він необхідний для спрощення управління підготовкою та проведенням виборів на достатньо великій території України. Утворюється Центральною виборчою комісією². Територіальні округи утворюються в межах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

Виборчі дільниці – це територіальні одиниці, що об'єднують виборців спільним місцем голосування. Виборча дільниця може бути звичайною, спеціальною або закордонною. Виборчі дільниці поділяють на:

- 1) малі – з чисельністю виборців до 500 осіб;
- 2) середні – з чисельністю виборців від 500 до 1500 осіб;

---

¹ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Знач. твір.

² Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст. 48.

3) великі – з чисельністю виборців понад 1500 осіб.

В Україні утворюються і діють *виборчі комісії* як незалежні органи адміністрування виборчих процесів, які відповідно до своїх повноважень забезпечують здійснення визначених Конституцією України та Кодексом основних принципів виборчого права, засад виборчого процесу, реалізацію виборчих прав громадян України, підготовку та проведення виборів.

Виборчі комісії в Україні – спеціальні органи, до виключних повноважень яких входить забезпечення організації підготовки і проведення виборів народних депутатів України, виборів Президента України, виборів депутатів Верховної Ради АРК, депутатів місцевих рад, сільських, селищних і міських голів, контролю за дотриманням виборчого законодавства держави тощо¹. До виборчих комісій належать:

- 1) Центральна виборча комісія;
- 2) окружні виборчі комісії;
- 3) територіальні виборчі комісії;
- 4) дільничні виборчі комісії².

Висування кандидатів у депутати – стадія виборчого процесу, під час якої визначається коло осіб, з-поміж яких будуть обрані Президент України, народні депутати України, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови. Кандидатом може бути висунутий будь-який громадянин України, який є суб'єктом пасивного виборчого права.

Реєстрація кандидатів (списків) здійснюється відповідними виборчими комісіями: списки кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків партій і кандидатів у Президенти України реєструє Центральна виборча комісія; кандидатів у народні депутати в одномандатних округах, кандидатів у депутати сільських, селищних, міських рад та кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів – окружні комісії; кандидатів у депутати районних та обласних рад – територіальні комісії³.

Передвиборна агітація – це діяльність громадян, політичних партій, інших об'єднань громадян, колективів підприємств, установ і організацій, спрямована на формування громадської думки і поведінки виборців в інтересах конкретних кандидатів чи політичних партій.

Стадія **голосування** проводиться в день виборів або в день повторного голосування. Дільнична виборча комісія зобов'язана сповістити виборців про час та місце голосування не пізніше, ніж за 15 днів до дня виборів. Голосування відбувається в спеціально обладнаних приміщеннях. Кожний виборець голосує особисто. Голосування за інших осіб не допускається.

Підрахунок голосів починається одразу після закінчення часу голосування і проводиться без перерви до оформлення протоколів дільничної вибо-

¹ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст. 48.

² Там само.

³ Там само.

рчої комісії. Дільнична виборча комісія складає два протоколи (кожний у трьох примірниках: *перший* разом із пакетами виборчих бюлетенів та контрольних талонів негайно надсилається до окружної виборчої комісії, *другий* – зберігається у секретаря дільничної виборчої комісії, *третій* – відразу вивіщується для загального ознайомлення)¹. Встановлюють результати виборів Центральна виборча комісія (під час виборів Президента України та в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі під час виборів народних депутатів), територіальні та окружні виборчі комісії².

Повторні вибори – проводяться тоді, коли у якомусь виборчому окрузі балотувалися не більше двох кандидатів у депутати і жодний з них не був обраний, або коли основні вибори визнані такими, що не відбулися, або недійсними³.

Під час проведення виборів особлива увагу приділяється **інформаційному забезпеченню цього процесу**. Зокрема, виборцям, у тому числі з порушеннями зору та слуху, забезпечується можливість доступу до різнобічної, об'єктивної та неупередженої інформації, потрібної для здійснення усвідомленого вільного вибору. З метою забезпечення доступу до інформації особам з порушенням зору та слуху така інформація може надаватися із використанням доступних форматів у порядку та обсягу, визначених Центральною виборчою комісією⁴.

Інформація, що міститься в документах, поданих до відповідної виборчої комісії для реєстрації кандидатів, є відкритою. Окружні та територіальні виборчі комісії в порядку, встановленому цим Кодексом, передають для оприлюднення на офіційному вебсайті Центральної виборчої комісії відомості, зазначені в частині третій цієї статті. Така інформація може бути оприлюднена та надана у порядку, визначеному Законом України «Про доступ до публічної інформації». З метою забезпечення належної поінформованості виборців Центральна виборча комісія, відповідна територіальна виборча комісія забезпечують виготовлення плакатів, що роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про вибори. Форма, розмір, текст та поліграфічне виконання плакатів, а також порядок їх виготовлення та передачі дільничним виборчим комісіям встановлюються Центральною виборчою комісією⁵.

Порядок фінансування виборів закріплений у Виборчому кодексі України. Передбачено, що витрати на підготовку та проведення виборів Пре-

¹ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст. 48.

² Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Знач. твір.

³ Поняття, види виборів та їх соціальна функція: базовий правничий спецкурс. URL: <https://dl.sumdu.edu.ua/textbooks/114125/682338/index.html>.

⁴ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст. 48.

⁵ Там само.

зидента України, народних депутатів України та місцевих виборів здійснюються виключно за рахунок коштів державного бюджету, виділених на підготовку та проведення зазначених виборів та коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України, власних виборчих фондів кандидатів у депутати, включених до виборчих списків партій – суб'єктів виборчого процесу, коштів відповідних місцевих бюджетів. Фінансування виборчої кампанії кандидата на пост Президента України з інших джерел, окрім як виборчий фонд кандидата на пост Президента України, незалежно від наявності погодження з партіями – суб'єктами виборчого процесу чи кандидатами на пост Президента України, **забороняється**¹.

Обсяг коштів для підготовки та проведення виборів Президента України за поданням Центральної виборчої комісії передбачається окремим рядком у законі про Державний бюджет України на відповідний рік. Витрати на підготовку та проведення виборів Президента України здійснюються Центральною виборчою комісією та окружними виборчими комісіями відповідно до затверджених Центральною виборчою комісією кошторисів видатків у межах коштів, передбачених на підготовку і проведення виборів у Державному бюджеті України. Обсяг коштів для підготовки і проведення виборів депутатів за поданням Центральної виборчої комісії передбачається окремим рядком у законі про Державний бюджет України на відповідний рік. Витрати на підготовку і проведення позачергових виборів депутатів можуть здійснюватися з резервного фонду бюджету в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України².

Витрати на підготовку і проведення чергових, позачергових, додаткових та перших виборів депутатів, сільських, селищних, міських голів здійснюються за рахунок коштів державного бюджету, передбачених на здійснення Центральною виборчою комісією керівництва та управління у сфері проведення виборів та референдумів, коштів відповідного місцевого бюджету, отриманих як цільова субвенція з Державного бюджету України, а також коштів власних виборчих фондів організацій партій, які висунули виборчі списки кандидатів у депутати в багатомандатних виборчих округах, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, старости села, селища. Усі інші види місцевих виборів проводяться за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів та коштів власних виборчих фондів організацій партій, які висунули виборчі списки кандидатів у депутати в багатомандатних виборчих округах, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, старости села, селища³.

За порушення законодавства про вибори в Україні передбачена *конституційно-правова, адміністративна, кримінальна, цивільна та дисциплінарна*

¹ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст. 48.

² Там само.

³ Там само.

відповідальність.

Так, конституційно-правова відповідальність передбачає накладення виборчими комісіями санкції у формі попередження кандидатам, відмови їм у реєстрації або скасування рішення про реєстрацію кандидатів. Також конституційно-правовими санкціями є визнання голосування і виборів недійсними, припинення діяльності груп, що ініціюють референдум. До виборчих органів та їх представників можуть бути застосовані такі санкції, як дострокове припинення повноважень виборчої комісії або її члена¹.

Адміністративна відповідальність за порушення виборчого законодавства (передбачена виборчими законами) – це правові обмеження, які ускладнюють або ж взагалі унеможливають участь певних суб'єктів у виборчому процесі чи тягнуть за собою інші негативні наслідки, матеріальною підставою яких є певні порушення виборчого законодавства.

Зміст вказаної адміністративної відповідальності становлять такі види санкцій:

- дострокове припинення повноважень усього складу виборчої комісії;
- дострокове припинення повноважень члена виборчої комісії;
- заміна голови, заступника голови або секретаря виборчої комісії;
- відмова у реєстрації кандидата (кандидатів) у депутати, кандидата на пост Президента України;
- винесення рішення про попередження партії, кандидати від яких включені до виборчого списку партії, або окремого кандидату у депутати;
- скасування реєстрації кандидата у депутати, кандидата на пост Президента України;
- припинення повноважень та позбавлення права присутності на засіданні виборчої комісії офіційного спостерігача².

Відповідно до ст. 216 КПК, досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 157–160 КК, здійснюють:

- 1) слідчі органів Національної поліції – за загальним правилом;
- 2) слідчі органів ДБР – у випадках, коли ці кримінальні правопорушення вчинено: Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом КМ, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, головою Фонду державного майна України,

¹ Поняття, види виборів та їх соціальна функція: базовий правничий спецкурс. URL: <https://dl.sumdu.edu.ua/textbooks/114125/682338/index.html>.

² Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Шехавцов Р. Відповідальність за порушення виборчого законодавства : посіб. для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / за ред. М. Хавронюка. Київ: АК-Group, 2019. 122 с.

його першим заступником та заступником, членом ЦВК, народним депутатом України, уповноваженим ВР з прав людини, директором НАБУ, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, головою НБУ, його першим заступником та заступником, секретарем РНБО України, його першим заступником та заступником, постійним представником Президента України в АРК, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови ВР, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А»; службовими особами НАБУ, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

3) детективи НАБУ – у випадках, коли ці кримінальні правопорушення необхідно розслідувати з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, які віднесені до підслідності НАБУ, за рішенням директора НАБУ та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

4) слідчі відповідного державного органу – у випадках, коли ці кримінальні правопорушення встановлено під час досудового розслідування і вони пов'язані із злочинами, вчиненими особою, щодо якої цим органом ведеться досудове розслідування, та якщо прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, своєю постановою визначає підслідність всіх цих кримінальних правопорушень. З огляду на п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК, порушення правил підслідності, передбачених у ст. 216 КПК, створює підстави для визнання недопустимими доказів, зібраних після початку кримінального провадження, шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень¹.

До дисциплінарної відповідальності у встановленому порядку притягуються члени виборчих органів, інші посадові особи, якщо в їх протиправних діях, так чи інакше пов'язаних з виборчим процесом, відсутній склад адміністративно- або кримінально-карних правопорушень².

Цивільно-правова відповідальність за вчинені порушення під час виборчого процесу полягає у відшкодуванні матеріальної та моральної шкоди і може застосовуватися як додатковий вид відповідальності одночасно з іншими видами³.

Термін «референдум» походить від латинського слова *referendum*, означає «те, що має бути повідомленим». **Референдум** – це форма прямої демократії, змістом якої є голосування громадян з важливого питання або за схва-

¹ Там само.

² Поняття, види виборів та їх соціальна функція: базовий правничий спецкурс. URL: <https://dl.sumdu.edu.ua/textbooks/114125/682338/index.html>.

³ Там само.

лення чи відхилення законопроекту шляхом всенародного голосування¹. Референдум відрізняється від виборів як форми безпосередньої демократії тим, що під час референдуму громадяни безпосередньо вирішують конкретні питання. При цьому рішення, ухвалені на референдумі, є остаточним. Водночас на виборах громадяни формують представницький корпус (якщо йдеться про парламент чи місцеві ради) або ж наділяють представницьким мандатом відповідну посадову особу (глава держави чи міський, селищний, сільський голова)².

Вважається, що батьківщина такого політичного явища як референдум – Швейцарія. Проте певні джерела вказують, що плебісцити, які проводив імператор Франції Луї Наполеон у 1851–1852 рр., очевидно і можна вважати першими референдумами. Слід визнати, що в Швейцарії референдуми проводилися і проводяться частіше, ніж в інших країнах.

У конституціях багатьох країн використовується поняття «плебісцит» (Коста-Рика, Чилі), в інших країнах використовується лише термін «референдум» (Італія, Іспанія). Аналізуючи співвідношення цих понять, зазначимо, що термін «плебісцит» з латинської мови перекладається як «рішення народу». В літературі зазначається, що з юридичного погляду відмінності між плебісцитом і референдумом немає³.

У Концепції розвитку електронної демократії наведено визначення понять «електронний плебісцит» та «електронний референдум». Тож електронний плебісцит – це форма консультаційного застосування шляхом інформаційно-комунікаційних технологій та електронних засобів, що мають рекомендаційний характер для органів державної влади. Електронний референдум розуміють як всеукраїнський або місцевий референдум з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, електронних засобів для прийняття громадянами рішень з важливих справ держави та суспільства на загальнодержавному та місцевому рівні⁴.

Теоретичним підґрунтям інституту референдуму є теорія народного суверенітету. При цьому, як зазначають вітчизняні вчені, розкриваючи зміст поняття народного суверенітету, слід підкреслити, що головне в ньому – похідність влади від народу, належність влади народові та здійснення влади народом. З огляду на положення Конституції, зокрема ст. 5, народ України є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі. Це конституційне закріплення правового статусу народу є фундаментом для визначення правових засад здійснення державної влади в Україні⁵.

¹ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Знач. твір.

² Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Знач. твір.

³ Климкова І. І., Остапенко М. А. Знач. твір.

⁴ Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження КМУ № 797-р від 8 листопада 2017 року (зв змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 797-р.

⁵ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Знач. твір.

Класифікацію референдумів здійснено за різними критеріями, зокрема:

За територією проведення:

- загальнонаціональний;
- регіональний;
- місцевий.

Такий поділ референдумів пов'язаний з питаннями, які можуть виноситись на той чи інший референдум. Наприклад, на місцевий референдум не можуть виноситись питання, які мають конституційний характер¹.

За суб'єктом ініціювання (призначення):

- за парламентською ініціативою;
- за урядовою ініціативою;
- за ініціативою президента;
- за народною ініціативою.

Залежно від необхідності проведення для вирішення державно-правових питань:

- обов'язкові, тобто такі, необхідність проведення яких передбачена Конституцією чи законами;
- факультативні, тобто такі, які проводяться з інших питань, в межах допустимо загального предмета референдуму.

За юридичним значенням рішень, які приймаються на референдумі:

– імперативний, рішення, прийняті на якому не потребують додаткового розгляду і затвердження з боку будь-яких органів влади в тому разі, якщо предметом референдуму був проєкт конкретного нормативного акта (відповідно до Рішення КСУ під 16.04.2008 р. № 23-рп/2008 рішення всеукраїнського референдуму щодо прийняття законів є остаточним і не потребує будь-якого затвердження, в тому числі Верховною Радою України);

– консультативний, має місце тоді, коли предметом такого референдуму стають питання, сформульовані в загальному, концептуальному вигляді без прив'язки до конкретної законодавчої ініціативи. При цьому такі референдуми проводяться з ініціативи вищих органів влади, передовсім парламенту для того, щоб визначатись із вибором у вирішенні питання, щодо якого відсутня консолідована більшість серед провідних політичних сил. Рішення такого референдуму носять рекомендаційний для органів влади характер. Як приклад консультативного референдуму можна привести референдум, що відбувся 20 січня 2013 р. в Австрії з приводу скасування загальнообов'язкового призову до армії².

За часом проведення (в контексті законодавчого процесу):

– дозаконодавчий (до цієї категорії можна віднести також місцеві референдуми, які проводяться до розгляду відповідного питання (проєкту нормативного акта) місцевими радами чи іншими органами місцевого самовряду-

---

¹ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Зазнач. твір.

² Мошак О. В., Мазуренко А. С. Зазнач. твір.

вання);

– післязаконодавчий. Такий референдум може носити затверджувальний (ратифікаційний) характер або ж, як це має місце в таких країнах, як Італія, скасовувальний характер, коли на вимогу певної кількості громадян або регіональних органів влади проводиться референдум, на який виноситься питання про повне чи часткове скасування прийнятого закону¹.

Залежно від черговості проведення:

– звичайний референдум. Проводиться вперше з певного питання;
– новий референдум. Проводиться повторно щодо питання, яке виносилось на звичайний референдум. Новий всеукраїнський референдум може бути проведено не раніш ніж через рік з дня оголошення результатів проведеного першого референдуму.

Залежно від предмета референдуму:

– конституційний референдум: про схвалення нової редакції Конституції України, внесення змін до Конституції України, скасування, втрату чинності чи визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції України;

– ратифікаційний референдум: про зміну території України;

– законодавчий референдум: щодо прийняття чи скасування закону України або внесення змін до чинного закону України;

– загальний референдум: з будь-якого питання за винятком тих, щодо яких референдум не допускається згідно з Конституцією України².

Залежно від характеру відповіді:

– стверджувальні референдуми, які проводять у зв'язку з прийняттям закону або вирішенням важливого питання;

– відхиляючі референдуми: мають місце тоді, коли уряд зацікавлений у скасуванні будь-якого закону чи правила, проте не впевнений, чи парламент піде на цей крок (скасування).

Залежно від характеру відносин, до яких належить предмет референдуму:

– міжнародно-правовий референдум, де вирішують питання, пов'язані з міжнародним статусом або відносинами з іншими державами, зокрема референдуми щодо вступу до ЄЕС, НАТО тощо;

– адміністративний референдум, на який може бути винесено питання державного значення в межах країни. Наприклад, про зміну кордонів між суб'єктами федерації³.

Роль референдумів у регулюванні суспільних відносин визначається з огляду на їхні основні соціальні функції.

1. Референдум є одним із основних інструментів реалізації права народного суверенітету і легітимізації владних рішень. Легітимізація рішень здійс-

¹ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Баривши

² Там само.

³ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Баривши

нюються і шляхом прийняття закону або рішення під час референдуму, і шляхом підтвердження рішень органів державної влади з питань, що належать до виняткової компетенції референдумів через надання вищої юридичної сили в обох випадках законам та рішенням. Певний рівень легітимізації прийнятих рішень витримується і під час проведення консультативних референдумів, оскільки, за законом, їхні результати розглядаються і враховуються державними органами під час прийняття рішень.

2. Референдум є однією з основних форм реалізації права національного суверенітету, оскільки за умов виконання певної конституційної процедури щодо всеукраїнського референдуму і виконання вимог закону щодо місцевих референдумів громадяни України, представники певної нації і народності нашої країни можуть ініціювати проведення того чи того референдуму з питань, пов'язаних з конституційним чи законодавчим регулюванням їхніх прав і свобод.

3. Референдум є одним із способів формування громадської думки.

4. За умов демократичного суспільства референдум може бути використаний народом як протипага рішенням органів державної влади та місцевого самоврядування, що не задовольняють інтереси громадян.

Варто звернути особливу увагу на нормативне врегулювання питань референдумів в Україні. Проведення референдумів в Україні передбачено Конституцією України, законами України «Про Центральну виборчу комісію», «Про Державний реєстр виборців», а також Законом України «Про місцеве самоврядування», в тексті якого регламентовано деякі аспекти проведення місцевого референдуму.

Конституція України проголошує, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії¹. Водночас у тексті Основного закону регламентовано положення про правосуб'єктність учасників референдуму та суб'єктів ініціювання такої форми безпосередньої демократії. Однак нормативне закріплення референдумів лише на рівні Конституції є недостатньо ефективним для їх правової регламентації.

26 квітня 2018 р. Конституційний Суд України ухвалив Рішення у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум». Конституційний Суд України визнав закон неконституційним як через порушення процедури його розгляду та ухвалення, так і з огляду на його зміст. На підставі встановлення нелегітимності мети закону та невідповідності його положень вимогам Конституції України, КСУ зробив висновок, що Закон повністю суперечить Основному закону держави. Зокре-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

ма, КСУ звернув увагу на порушення конституційної процедури розгляду й ухвалення Закону, які мали системний характер та істотно вплинули на остаточний результат прийняття Закону¹.

Суд наголосив, що ухвалення актів Верховної Ради на її пленарних засіданнях має здійснюватися виключно шляхом особистого голосування народними депутатами. У Рішенні зазначено, що повноваження щодо перевірки на конституційність питань, які виносяться на всеукраїнський референдум, законом покладено на Центральну виборчу комісію. Це положення закону істотно обмежує повноваження Конституційного Суду щодо здійснення ним превентивного конституційного контролю, передбаченого Конституцією, що ставить під загрозу права і свободи людини і громадянина, незалежність і територіальну цілісність України².

Зважаючи на відсутність спеціального нормативно-правового акта, який врегулював би усі аспекти зазначеного питання, доцільним є спрямування нормотворчої діяльності відповідними суб'єктами саме на цих проблемах. Зокрема, на офіційному вебсайті Верховної Ради України опубліковано законопроект № 2182 «Про всеукраїнський референдум» від 26.09.2019 року. Відповідно до положень проекту Закону України, предметом всеукраїнського референдуму можуть бути: ухвалення нової Конституції України (установчий референдум); внесення змін до Розділу I «Загальні положення», Розділу III «Вибори. Референдум» та Розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» Конституції України (конституційний референдум); зміна території України (ратифікаційний референдум); визнання таким, що втратив чинність, закону України або виключення окремих його положень (законодавчий референдум); питання загальнодержавного значення у принципі чи інші пропозиції у загальному формулюванні (загальний референдум)³.

Щодо проведення місцевих референдумів, правова регламентація передбачена у ст. 7 Закону України «Про місцеве самоврядування». Зокрема, зазначено, що місцевий референдум є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення. Доцільно звернути увагу на ч. 5 ст. 7 Закону, відповідно до якої порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми⁴.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Всеукраїнський референдум». *Нормативні акти Конституційного Суду України*. URL: <http://ccu.gov.ua/docs/2173>.

² Закон України «Про Всеукраїнський референдум» визнано неконституційним. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/zakon-ukrayiny-pro-vseukrayinskyu-referendum-vyznano-nekonstytuciynum>.

³ Про всеукраїнський референдум : проект Закону України від 26.09.2019 р. № 2182. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66954.

⁴ Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Однак через те, що Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 03 липня 1991 року втратив чинність у 2012 році, сьогодні український народ фактично позбавлений права на здійснення народовладдя шляхом прямого волевиявлення.

У зв'язку з цим сьогодні існує низка проєктів нормативно-правових актів у галузі місцевого референдуму, що вносяться у порядку законодавчої ініціативи народними депутатами України до Верховної Ради України. Зважаючи на велику кількість законопроєктів, представники Головного науково-експертного управління Верховної Ради України виокремили типові недоліки, характерні для вказаних документів, серед яких: проблема визначення предмета місцевого референдуму; встановлення обов'язкового референдуму при об'єднанні територіальних громад та загалом зміни меж адміністративно-територіальних одиниць; класифікація референдумів за несумісними критеріями; непрозорий механізм фінансування референдуму тощо¹. Сьогодні проєкти, які були подані до Верховної Ради України, відкликані або повернуті на доопрацювання суб'єкту ініціювання.

До принципів проведення референдумів можемо віднести такі:

- загального права голосу;
- рівності;
- законності;
- прямого волевиявлення;
- вільної участі у всеукраїнському референдумі;
- таємності голосування;
- особистої участі у голосуванні;
- однократності голосування².

Звернемося до *передумов організації референдумів*. Проведенню першого в Україні всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. сприяв комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників політичного, економічного, соціального та культурного (духовного) характеру.

Об'єктивні чинники поділяють на *політичні, економічні, соціальні та духовні (культурні) та ін.* Зокрема, останніми роками помітно зростає вплив на становлення і розвиток референдумів в Україні інформаційного, екологічного та інших чинників. Серед політичних чинників впровадження референдумів у політичне життя України став курс на розбудову демократичної правової держави, в якій носієм влади є народ, а головною цінністю – людина. Ст. 5 Конституції України визначила, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, що здійснює свою владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування, а ст. 3 Основного за-

¹ Макаров Г. В. Відновлення інституту місцевого референдуму в Україні як чинника розвитку прямої демократії : аналіт. записка. *Національний інститут стратегічних досліджень. Серія: Політика*. 2019. № 1. 14 с.

² Бондар М. Ю. Принципи конституційних референдумів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 37–40.

кону декларує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Іншим політичним чинником виникнення референдумів в Україні став курс України на інтеграцію до європейського демократичного простору, який не міг бути реалізований без визнання України як суб'єкта міжнародного права та суверенної, незалежної і демократичної держави міжнародною спільнотою. До того ж шлях легітимації незалежності держави не мав викликати жодного сумніву щодо демократичності його правової природи, через що і був підтверджений проведенням всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р¹.

Серед *економічних чинників* впровадження референдумів найголовнішим було створення економічних передумов реалізації референдумів у національну практику, які полягали в реформуванні економічної системи України з перших днів існування її як суверенної держави. Законодавче закріплення права на власність, різноманітних форм підприємницької діяльності вело до поступового ослаблення державного сектора, а отже, поступового переходу економічних важелів влади до громадян, що є суттєвим чинником демократизації суспільства. Українська держава не тільки закріплює можливість проведення всеукраїнського та місцевих референдумів, а й гарантує фінансування та матеріально-технічне забезпечення їх проведення².

До соціальних чинників належать багатонаціональність та багатоконфесійність України. Будь-яке порушення гармонії громадянського суспільства з боку керівництва держави на перехідному етапі, будь-який упереджений крок, навіть у разі його неприйняття лише однією соціальною, національною або релігійною групою, можуть призвести до соціальної нестабільності, громадянського конфлікту. Всенародне вирішення через референдум найважливіших загальнодержавних проблем є оптимальною моделлю збереження соціальної стабільності та гармонійного розвитку громадянського суспільства в Україні та запорукою генези національної державності. До *духовних (культурних) чинників* впровадження референдумів в Україні слід віднести піднесення національної самосвідомості всіх народів, що проживали в радянських союзних та автономних республіках, у тому числі в Україні, в останні роки існування Радянського Союзу та після його фактичного розпаду. Особливої актуальності у світі набувають *екологічні чинники* впливу на генезу референдумів. Проблеми довкілля стали постійним предметом місцевих, а іноді й національних референдумів у світі. На них вирішуються питання охорони довкілля, статусу природних комплексів, режиму мисливства та рибальства тощо. Через наростання екологічних проблем в Україні проведення подібних референдумів вбачається перспективним³.

Не менш вагомим підґрунтям впровадження референдумів у національ-

¹ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України: навч. посіб. Київ: Ліра, 2009. 366 с.

² Там само.

³ Там само.

ну практику став комплекс суб'єктивних передумов, до яких можемо віднести правову доктрину, вдосконалення національної теорії і практики правотворення, а також вдосконалення системи органів державної влади та системи місцевого самоврядування¹.

Початок історії референдумів в Україні збігається із початком української незалежності. Йдеться про *всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р.*, на який виносилося тільки одне питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». Тоді «так» сказало понад двадцять вісім мільйонів виборців – це більше 90 відсотків. Явка була рекордною – голосувати прийшли майже 85 відсотків людей. Це був перший та єдиний плебісцит, який мав юридичні наслідки. Одночасно з референдумом пройшли перші в історії незалежної України вибори президента².

Другий *всеукраїнський референдум* відбувся *16 квітня 2000 р.* У бюлетені було чотири питання:

- про право дострокового припинення Президентом повноважень Верховної Ради;
- про скасування депутатської недоторканності;
- про скорочення кількості депутатів до трьохсот;
- про формування двопалатного парламенту.

Критики ініціативи Президента Л. Кучми говорили, що вже самі формулювання питань підштовхували виборців до вигідних ініціаторам відповідей. Верховна Рада не імплементувала результати.

Найбільше референдумів ініціювали в Криму. Одне з волевиявлень із запитанням «Чи підтримують кримчани Акт про державну самостійність Республіки Крим?» мало відбутися у 1992 р. У 1995 та 1996 рр. на референдумі ініціювали винесення питання про конституцію Автономної Республіки Крим. У 1998 р. про надання російській мові статусу державної в Криму. Мовний референдум на півострові ініціювали і на березень 2006 р. – ініціативу визнано нелегітимною. Один так званий «народний» референдум у Криму таки відбувся – в грудні 2006 р. майже 900 тисяч кримчан висловилися проти вступу України до НАТО. Проте ніяких юридичних наслідків він не отримав³.

Загалом, предмет референдуму – це питання, з приводу вирішення якого проводиться референдум. Категорія «предмет референдуму» може бути використана як до державно-правових відносин чи інституту, який зазнає змін внаслідок проведення референдуму, так і в більш вузькому сенсі – до конкретно оформлюваного в бюлетені для голосування питання (в останньому випадку інколи застосовують термін «формула референдуму»)⁴.

Зважаючи на нормативну неврегульованість питання предмета прове-

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Зазнач. твір.

дення всеукраїнського та місцевого референдумів, зазначимо загальні положення щодо цього питання. **Предметом** всеукраїнського референдуму можуть бути будь-які питання за винятком тих, вирішення яких референдумом не допускається Конституцією України, законами України.

На всеукраїнський референдум можуть виноситися декілька питань з однієї проблеми.

Референдний процес слід розуміти в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. В **об'єктивному значенні** референдний процес – це інститут конституційного права, що об'єднує конституційно-правові та інші галузеві норми права, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з ініціюванням, організацією й проведенням всеукраїнського та місцевих референдумів, а також реалізацією їх рішень на практиці. У **суб'єктивному значенні** референдний процес слід розуміти як сукупність низки нормативно визначених послідовних дій, спрямованих на реалізацію права громадян на участь у референдумі. Ці дії (ініціювання, організація та проведення референдумів і реалізація їх рішень) визначаються як **стадії референдного процесу**¹. До етапів проведення референдуму можемо віднести:

- призначення;
- підготовка і проведення;
- голосування і визначення підсумків;
- опублікування і введення в дію законів та інших рішень.

Усі стадії референдного процесу підпорядковані загальним принципам, властивим виборчому процесу. У всеукраїнському та місцевому референдумах мають право брати участь громадяни України, які на день проведення референдуму досягли 18 років і постійно проживають на території України або області, району, міста, району в місті, селища, села. Громадяни беруть участь у референдумі на рівних засадах. Кожний громадянин має один голос. Голосування під час референдуму є таємним: контролю за волевиявленням громадян не допускається. Законом запроваджені гарантії реалізації вказаних демократичних засад².

Суб'єктами ініціювання всеукраїнського референдуму є Український народ, Верховна Рада України у випадках та порядку, встановлених Конституцією України та цим Законом.

Суб'єктом призначення (проголошення) є Президент України та Верховна Рада України.

Не може бути ініційовано призначення всеукраїнського референдуму щодо законопроектів з питань: податків; бюджету; амністії. На всеукраїнський референдум за народною ініціативою не може бути винесене (ініційоване) питання про зміну території України³.

¹ Теліпка В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2009. 567 с.

² Мошак О. В., Мазуренко А. С. Зазнач. твір.

³ Там само.

Документом, який посвідчує особу і громадянство України учасника всеукраїнського референдуму, є:

- паспорт громадянина України;
- тимчасове посвідчення громадянина;
- картка (довідка) установи кримінально-виконавчої системи, що повинна містити: прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, громадянство, фотографію особи, підпис керівника та печатку установи (для осіб, які перебувають в установах кримінально-виконавчої системи);
- паспорт громадянина України для виїзду за кордон;
- дипломатичний паспорт;
- службовий паспорт;
- посвідчення члена екіпажу¹.

Можна стверджувати, що референдум буде ефективним інструментом реалізації права народного суверенітету тільки в тому разі, якщо у державі буде панувати демократичне суспільство та політична й економічна стабільність; якщо громадська думка не буде дезорієнтована маніпулятивними гаслами і закликами, а також помилковими соціальними цінностями; якщо буде достатнє інформаційне забезпечення, яке дало б змогу громадянам чітко зрозуміти переваги та недоліки положень, які виносяться на референдум; якщо будуть створені всі необхідні організаційно-технічні та інші умови для підготовки і проведення всенародних голосувань².

Рішення, прийняті на референдумі, мають обов'язковий характер. Результати народного волевиявлення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою є остаточними та не потребують затвердження або схвалення будь-якими органами державної влади і є обов'язковими для виконання громадянами України, органами державної влади України, яких воно стосується та до повноважень яких віднесено³.

Велике значення для ефективності референдумів також має суворе встановлення і законодавче закріплення їх статусу, процедури їх проведення та порядку підбиття підсумків, місця і ролі в системі конституційного та поточного законодавства прийнятих шляхом референдумів нормативно-правових актів. Юридична відповідальність за порушення права громадян на участь у референдумі поділяється на такі види: конституційно-правова, адміністративно-правова, кримінально-правова, цивільно-правова. Конституція України не містить переліку правових санкцій за порушення конституційних приписів, що закріплюють право громадянина України на участь у референдумі⁴.

Зокрема, ст. 157-160 Кримінального кодексу України визначають види

¹ Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Знач. твір.

² Москалюк О. В. Перевага та недоліки інституту референдуму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. № 30. С. 81-84.

³ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Знач. твір.

⁴ Дашковська О. Референдум як інститут безпосередньої демократії: досвід зарубіжних країн. *Вісник Академії правових наук України.* 2010. № 1. С. 235-240.

порушень законодавства про референдум та встановлюють санкції за ці порушення. Суспільна небезпека злочинів полягає у тому, що їхнє вчинення перешкоджає громадянам вільно здійснити своє право на участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, порушує порядок його проведення, може вплинути на результати голосування і на вирішення питання, з якого проводиться референдум¹.

Адміністративно-правова відповідальність за порушення права громадян на участь у референдумі передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП):

- порушення передбаченого законом порядку ведення агітації під час підготовки і проведення референдуму з використанням друкованих, електронних (аудіовізуальних) засобів масової інформації;
- агітація в день проведення референдуму;
- порушення порядку опублікування документів або інформації, пов'язаних з підготовкою і проведенням референдуму виборчою комісією чи засобом масової інформації².

Цивільно-правова відповідальність настає за порушення права громадянина на участь у референдумі. Така відповідальність визначена главою 30 Цивільного процесуального кодексу України, яка регламентує порядок подання скарги у разі виявлення помилок у списках громадян України, які мають право брати участь у референдумі³.

Ключові слова: демократія, народовладдя, безпосередня демократія, типові форми безпосередньої демократії, нетипові форми безпосередньої демократії, народне волевиявлення, вибори, виборче право, об'єктивне виборче право, принципи виборів, ознаки виборів, функції виборів, виборчий корпус, суб'єктивне виборче право, загальне виборче право, активне виборче право, пасивне виборче право, рівне виборче право, пряме виборче право, вільне виборче право, принцип таємного голосування, принцип загального пасивного виборчого права, принцип свободи агітації та принцип рівності суб'єктів виборчого процесу, принцип гласних виборів, принцип законного фінансування, принцип незалежності виборчих комісій, виборче право як конституційно-правовий інститут, виборчі цензи, необраність, несумісність, легітимні вибори, вільні вибори, загальні вибори, справедливі вибори, парламентські вибори, регіональні вибори, муніципальні вибори, прямі вибори, непрямі вибори, чергові вибори, позачергові вибори, повторні вибори, дійсні вибори, недійсні вибори, виборча система (в широкому та вузькому значенні), мажоритарна виборча система, мажоритарна система відносної більшості, мажоритарна система абсолютної більшості, мажоритарна система кваліфікованої більшості, пропорційна виборча система, пропорційна виборча система із закритими списками,

---

¹ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Зазнач. твір.

² Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Зазнач. твір.

³ Там само.

пропорційна виборча система із відкритими списками, виборча квота, змішана виборча система, виборчий процес, засади виборчого процесу, стадії виборчого процесу, суб'єкти виборчого процесу, списки виборців, територіальний виборний округ, виборчі округи, виборчі дільниці, виборчі органи, Центральна виборча комісія, грошова застава, передвиборна агітація, принципи передвиборної агітації, таємне голосування, інформаційне забезпечення, інформаційні відносини, фінансування виборів, відповідальність за порушення законодавства про вибори, референдум, плебісцит, предмет референдуму, формула референдуму, конституційний референдум, ратифікаційний референдум, законодавчий референдум, загальний референдум, дозаконодавчий референдум, післязаконодавчий референдум, звичайний референдум, новий референдум, вирішальний референдум, консультативний референдум, міжнародно-правовий референдум, адміністративний референдум, обов'язковий референдум, факультативний референдум, загальнодержавний референдум, регіональний референдум, місцевий референдум, передумови проведення референдуму (об'єктивні та суб'єктивні), політичні передумови, економічні передумови, соціальні передумови, духовні передумови, референдний процес (в об'єктивному та суб'єктивному значенні), стадії референдного процесу, суб'єкти ініціювання референдуму, суб'єкти призначення референдуму, обов'язковість рішень, відповідальність за порушення законодавства про референдум.

1. Основними конституційними формами здійснення влади народу в Україні визначено:

- а) вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії;*
- б) народні слухання, референдум та народні збори;*
- в) петиції та референдум;*
- г) вибори, петиції, референдум;*
- д) вибори та петиції.*

2. До імперативних інститутів демократії належать:

- а) вибори, референдуми;*
- б) профспілки, страйки;*
- в) консультативний референдум, мітинги;*
- г) право вето, імпічмент;*
- д) парламентські сесії та місцеве самоврядування.*

3. Основними формами демократії в Україні є:

- а) безпосередня та представницька;*
- б) проміжна та соціальна;*
- в) соціальна та пряма;*
- г) непряма та соціальна;*
- д) пряма, проміжна та непряма.*

4. *Основною політичною гарантією актів прямого народовладдя є:*

- а) існування розвинутої суспільної системи;
- б) стійкі історичні традиції;
- в) фінансово-матеріальне забезпечення їх реалізації;
- г) існування демократичного правового режиму в державі;
- д) існування високої правової культури суспільства.

5. *До допоміжних інститутів прямої демократії не належить:*

- а) петиція;
- б) всенародне обговорення;
- в) опитування;
- г) відкликання;
- д) абдикація.

6. *Першим нормативним актом писаного виборчого права України вважається:*

- а) Конституція України П. Орлика 1710 р.;
- б) Універсали УНР 1917 рр.;
- в) Конституція УНР 1918 р.;
- г) Конституція УРСР 1937 р.;
- д) «Положення про вибори до Верховної Ради УРСР» від 21 лютого 1938 р.

7. *Виходячи з поділу гарантій актів прямого народовладдя на загальні та спеціальні, основною загальною гарантією актів прямого народовладдя є:*

- а) умови волевиявлення;
- б) засоби волевиявлення;
- в) усвідомлення особою свого волевиявлення;
- г) контроль за здійсненням волевиявлення;
- д) забезпечення реалізації рішення, прийнятого безпосередньо народом.

8. *Спосіб формування органів державної влади і наділення повноваженнями посадової особи через волевиявлення громадян – це:*

- а) безпосередня демократія;
- б) референдум;
- в) передвиборна агітація;
- г) вибори;
- д) виборча квота.

9. *Абсентеїзм – це:*

- а) порушення законодавства про вибори;
- б) відсутність активного права на участь у виборах;
- в) відсутність пасивного права на участь у виборах;

- г) неприйняття участі у виборах виборцями;
- д) порушення законодавства про вибори.

10. Активне виборче право – це:

- а) право обирати;
- б) право бути обраним;
- в) право агітувати за власного кандидата;
- г) право громадян брати участь в утворенні представницьких органів;
- д) право громадян обирати та бути обраними.

11. Згідно зі ст. 71 Конституції України вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є:

- а) рівноправними;
- б) гуманними;
- в) відкритими;
- г) вільними;
- д) незалежними.

12. Зміст принципу прямих виборів полягає у тому, що:

- а) виборець має належати до певної територіальної громади;
- б) громадянам забезпечуються умови для вільного формування своєї волі;
- в) громадяни України обирають депутатів безпосередньо шляхом голосування за кандидатів у депутати;
- г) на день виборів виборець має бути громадянином України;
- д) кожен виборець бере участь у виборах на рівних засадах.

13. Принцип таємності голосування передбачає, що:

- а) розповсюдження інформації про вибори забороняється;
- б) на виборчому бюлетені зазначається лише дата народження та домашня адреса виборців;
- в) кожен виборець бере участь у виборах на засадах анонімності;
- г) громадянам забезпечуються умови для відкритого формування своєї волі;
- д) контроль за волевиявленням виборців забороняється.

14. «Ценз осілості» як вимога до кандидатів в народні депутати України означає, що кандидатом може бути особа, яка проживає на території України:

- а) протягом останніх трьох років;
- б) протягом останніх п'яти років;
- в) протягом останніх семи років;
- г) протягом п'яти років;
- д) протягом останніх десяти років.

15. До суб'єктів виборчого процесу не відносяться:

- а) виборець;
- б) виборча комісія;
- в) кандидат на пост Президента;
- г) партія, яка висунула кандидата на пост Президента України;
- д) місцева організація партії, відносно якої прийнято рішення про невідповідність діяльності.

16. Мажоритарна виборча система абсолютної більшості передбачає, що:

- а) обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців, що взяли участь у голосуванні;
- б) обраним вважається кандидат, за якого проголосувало не менше 70% виборців, які прийшли на вибори;
- в) обраним вважається кандидат, за якого проголосувало більше половини виборців, що прийшли на вибори, тобто 50 % + 1 голос;
- г) обраним вважається кандидат або список, який отримав певну кваліфіковану більшість голосів виборців, яка є більшою за абсолютну;
- д) обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців.

17. Різновид виборчої системи, за допомогою якої визначаються результати виборів Президента України:

- а) пропорційна виборча система;
- б) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- д) змішана виборча система.

18. Класифікація пропорційних виборчих систем за впливом виборців на розташування кандидатів у списку для голосування не передбачає існування:

- а) пропорційної виборчої системи з жорсткими списками;
- б) пропорційної виборчої системи з напівжорсткими списками;
- в) пропорційної виборчої системи з преференціями;
- г) пропорційної виборчої системи з системою панаширування;
- д) пропорційної виборчої системи з системою розшарування.

19. Різновид виборчої системи, за допомогою якої відбуваються вибори народних депутатів України:

- а) пропорційна виборча система;
- б) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;

- г) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- д) пропорційна система за єдиними списками кандидатів у депутати у загальнодержавному виборчому окрузі.

20. *Виборча квота – це:*

- а) кількість голосів, необхідних для вибору хоча б одного депутата з того чи іншого списку депутатів;
- б) кількість депутатів у виборчому бюлетені;
- в) кількість голосів, що може віддати виборець за одного депутата;
- г) кількість голосів, що має виборець;
- д) грошова застава, яку повинен внести кандидат, щоб зареєструватися.

21. *Відсоток голосів, який необхідно набрати партійним спискам для участі у розподілі місць після голосування – це:*

- а) виборча квота;
- б) виборчий метр;
- в) виборчий поріг;
- г) виборчий коефіцієнт;
- д) виборчий дільник.

22. *Виборчий поріг в Україні складає:*

- а) 1 % голосів;
- б) 2 % голосів;
- в) 3 % голосів;
- г) 4 % голосів;
- д) 5 % голосів.

23. *Виборчий процес чергових виборів Президента України розпочинається:*

- а) не пізніше як за сто днів до дня виборів;
- б) за дев'яносто днів до дня голосування;
- в) не пізніше як за двісті днів до дня голосування;
- г) не пізніше як за два місяці до дня голосування;
- д) не пізніше як за сто двадцять днів до дня голосування.

24. *Однією з умов реєстрації кандидата на пост Президента України є:*

- а) сплата грошової застави;
- б) збір підписів на підтримку в кількості не менше ніж 3 мільйони;
- в) збір підписів на підтримку в кількості не менше ніж 4 мільйони;
- г) сплата добровільного внеску до Державного бюджету України;
- д) проведення зборів (конференцій) у більшості регіонів України на знак підтримки даного кандидата.

25. *Кандидат у Президенти України на території України перед днем виборів має безперервно проживати:*

- а) останніх 20 років;
- б) останніх 10 років;
- в) останніх 5 років;
- г) останніх постійно проживати на території України;
- д) останніх 12 років.

26. *Центральна виборча комісія приймає рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України або відмову у реєстрації кандидата на пост Президента України протягом:*

- а) п'яти днів з дня прийняття документів;
- б) десяти днів з дня прийняття документів;
- в) п'ятнадцяти днів з дня прийняття документів;
- г) протягом робочого дня після подачі кандидатом документів;
- д) негайно після подачі кандидатом документів.

27. *Використання коштів з рахунків виборчого фонду політичних партій здійснюється у:*

- а) готівковій формі;
- б) безготівковій формі;
- в) готівковій та безготівковій формі;
- г) готівковій, безготівковій та електронній формі;
- д) електронній формі.

28. *До джерел формування виборчого фонду місцевої організації партії не належать:*

- а) кошти місцевої організації партії;
- б) внески кандидатів, включених до виборчого списку кандидатів у депутати від цієї місцевої організації партії;
- в) добровільні внески фізичних осіб;
- г) кошти державного бюджету України, місцевих бюджетів, виділені на фінансування статутної діяльності політичних партій;
- д) добровільні внески юридичних осіб.

29. *Якщо за підсумками виборів партія отримала право на участь у розподілі депутатських мандатів, грошова застава:*

- а) перераховується в Державний бюджет України;
- б) перераховується в місцевий бюджет;
- в) повертається політичній партії;
- г) перераховується на рахунок Центральної виборчої комісії;
- д) грошова застава не повертається.

30. *Вибори міського голови в Україні проводяться за:*

- а) пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі;
- б) пропорційною виборчою системою в єдиному багатомандатному виборчому окрузі;
- в) мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах;
- г) мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі;
- д) змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою.

31. *Віковий ценз, що встановлюється до кандидата на виборну посаду міського голови:*

- а) 18 років;
- б) 21 рік;
- в) 25 років;
- г) 30 років;
- д) 35 років.

32. *Представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах має становити:*

- а) не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку;
- б) не менше 51 відсотка загальної кількості кандидатів у виборчому списку;
- в) не менше 60 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку;
- г) не менше 40 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку;
- д) не менше 45 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку.

33. *Рішення про проведення чергових виборів депутатів обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів, старост приймається:*

- а) Територіальною виборчою комісією;
- б) Конституційним Судом України;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Центральною виборчою комісією;
- д) Верховною Радою України.

34. Загальний склад (кількість депутатів) місцевої ради при чисельності виборців понад 2 мільйони виборців становить:

- а) 100 депутатів;
- б) 150 депутатів;
- в) 120 депутатів;
- г) 84 депутати;
- д) 64 депутати.

35. Кількість територіальних виборчих округів з виборів депутатів обласної ради, які утворюються на території міста, району, не може перевищувати:

- а) 15 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради;
- б) 10 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради;
- в) 25 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради;
- г) 20 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради;
- д) 30 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради.

36. Державний реєстр виборців – це:

- а) автоматизована телекомунікаційна система, призначена для обробки даних виборців;
- б) державна електронна система, призначена для обробки даних виборців;
- в) автоматизований банк даних, призначений для ведення обліку громадян;
- г) автоматизована інформаційна система, призначена для обліку громадян;
- д) автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, створена для забезпечення обліку громадян.

37. Підставою для видання наказу про внесення змін до персональних даних виборця включеного до реєстру є:

- а) закінчення встановленого строку збереження запису про виборця;
- б) рішення розпорядника реєстру в разі виявлення в базі даних Реєстру запису про особу, яка не є виборцем;
- в) звернення, передане засобами автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи реєстру органом ведення Реєстру;
- г) рішення розпорядника реєстру з дорученням знищити зайві записи реєстру;
- д) подані у встановленому порядку до відповідного органу ведення Реєстру документи, які підтверджують набуття особою права голосу.

38. Уточнені списки виборців передаються окружним чи дільничним виборчим комісіям:

- а) не пізніше як за десять днів до голосування;
- б) не пізніше як за місяць до голосування;
- в) не пізніше як за два тижні до голосування;
- г) не пізніше як за сім днів до голосування;
- д) не пізніше як за два дні до голосування.

39. Виборець, у разі допущення помилки під час заповнення виборчого бюлетеня володіє правом:

- а) виправити помилку у виборчому бюлетені;
- б) звернутися з письмовою заявою до члена виборчої комісії з проханням видати йому інший виборчий бюлетень;
- в) відмовитися від участі у голосуванні;
- г) погасити виборчий бюлетень;
- д) порвати виборчий бюлетень.

40. Документом, який не може підтверджувати особу та громадянство України виборця на виборах є:

- а) службовий паспорт;
- б) паспорт громадянина для виїзду за кордон;
- в) дипломатичний паспорт;
- г) військовий квиток;
- д) службова перепустка.

41. До стадій виборчого процесу не належить:

- а) утворення виборчих округів;
- б) утворення виборчих дільниць;
- в) формування складу територіальних виборчих комісій, утворення дільничних виборчих комісій;
- г) повідомлення громадянам України про дату проведення виборів;
- д) проведення передвиборної агітації.

42. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» виборчий процес завершується:

- а) через 10 днів після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;
- б) через 15 днів після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;
- в) через 5 днів після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;
- г) через 3 дні після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;

д) через 7 днів після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів.

43. Одномандатні виборчі округи в Україні формуються:

- а) урядом;
- б) органами місцевого самоврядування;
- в) Верховною Радою України за поданням Президента України;
- г) дільничними виборчими комісіями;
- д) Центральною виборчою комісією.

44. Кількість одномандатних виборчих округів визначається:

- а) територіальною виборчою комісією;
- б) Центральною виборчою комісією;
- в) урядом;
- г) органами місцевого самоврядування;
- д) Верховною Радою України.

45. Центральна виборча комісія є:

- а) суб'єктом виборчого процесу утвореним на час проведення виборчої кампанії;
- б) постійно діючим колегіальним органом;
- в) консультативно-дорадчим органом при Верховній Раді України;
- г) органом державної виконавчої влади;
- д) органом місцевого самоврядування.

46. Основною формою роботи виборчої комісії є:

- а) слухання;
- б) наради;
- в) консультації;
- г) засідання;
- д) скликання.

47. Особам, яких призначено на посаду члена Центральної виборчої комісії, після складання присяги видається:

- а) спеціальний жетон;
- б) свідоцтво;
- в) орден;
- г) посвідчення;
- д) спеціальна картка.

48. Скарги, які подані до Комісії під час виборчого процесу чи процесу референдуму та стосуються цього процесу, розглядаються Комісією:

- а) протягом двох днів;

- б) протягом десяти днів;
- в) протягом трьох днів;
- г) протягом п'яти днів;
- д) негайно після подання такої скарги.

49. Виборчі комісії з місцевих виборів є:

а) постійно діючим колегіальним органом, що в межах своїх повноважень забезпечує організацію та проведення місцевих виборів.

б) спеціальними колегіальними органами, уповноваженими організувати підготовку та проведення відповідних місцевих виборів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про місцеві вибори;

в) територіальними утвореннями Центральної виборчої комісії яка є виборчою комісією вищого рівня для всіх виборчих комісій з усіх місцевих виборів;

г) звичайними виборчими дільницями, уповноваженими організувати підготовку та проведення відповідних місцевих виборів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про місцеві вибори;

д) обмеженими виборчими дільницями, уповноваженими організувати підготовку та проведення відповідних місцевих виборів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про місцеві вибори.

50. Окружна виборча комісія набуває статусу юридичної особи:

а) після сплати реєстраційного збору;

б) після подачі реєстраційної картки встановленого зразка;

в) з моменту внесення запису про включення відомостей про комісію до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;

г) після перевірки фінансово-контролюючими органами;

д) після прийняття відповідного пакету документів державним реєстратором.

51. Повноваження дільничної виборчої комісії припиняються:

а) через п'ять днів після дня офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;

б) після підрахунку результатів місцевих виборів;

в) одразу після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;

г) через десять днів після дня оприлюднення результатів місцевих виборів;

д) через три дні після дня оприлюднення результатів місцевих виборів.

52. На засіданнях окружної чи дільничної виборчої комісії без дозволу чи запрошення відповідної комісії мають бути присутніми:

а) члени виборчих комісій вищого рівня;

б) представники органів державної влади та місцевого самоврядування;

в) повноважні особи органів ведення державного реєстру виборців;

г) правоохоронні органи;

д) громадяни України.

53. Рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму оскаржуються:

- а) за місцезнаходженням відповідної комісії;
- б) до Верховного Суду;
- в) до Київського апеляційного адміністративного суду;
- г) до окружного адміністративного суду;
- д) місцевого загального суду як адміністративного суду.

54. Члени Центральної виборчої комісії призначаються на посади:

- а) Верховною Радою України за поданням Президента України;
- б) Президентом України за поданням Голови Верховної Ради України;
- в) Головою Верховної Ради України;
- г) Президентом України;
- д) органами місцевого самоврядування.

55. Територіальна виборча комісія утворюється:

- а) Верховною Радою України;
- б) Центральною виборчою комісією;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) органами місцевого самоврядування
- д) Президентом.

56. Вибори депутатів сільських, селищних рад здійснюються за:

- а) пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі;
- б) пропорційною виборчою системою в єдиному багатомандатному виборчому окрузі;
- в) мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах;
- г) мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі;
- д) змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою.

57. Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах рад здійснюються за:

- а) мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах;
- б) мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі;
- в) пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому

окрузі;

г) пропорційною виборчою системою в єдиному багатомандатному виборчому окрузі;

д) змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою.

58. *Кількість голосів, яку повинен отримати кандидат за мажоритарною виборчою системою відносної більшості, щоб вважатись обраним:*

а) найбільшу порівняно з іншими кандидатами кількість голосів виборців;

б) більше 50% голосів виборців;

в) 50% +1 голос виборців;

г) встановлену законом більшість голосів виборців, відміну від 50%;

д) більше 45% голосів виборців.

59. *Кількість голосів, яку повинен отримати кандидат за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості, щоб вважатись обраним:*

а) більше 45% голосів виборців;

б) найбільшу порівняно з іншими кандидатами кількість голосів виборців;

в) більше половини голосів усіх зареєстрованих виборців;

г) більше 50% голосів виборців усіх громадян з правом голосу;

д) голоси виборців, необхідні для подолання 5%-го виборчого бар'єру.

60. *Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата міської ради міста обласного значення за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:*

а) 150 осіб;

б) 300 осіб;

в) 200 осіб;

г) 400 осіб;

д) 500 осіб.

61. *Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата обласної ради за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:*

а) 150 осіб;

б) 300 осіб;

в) 200 осіб;

г) 400 осіб;

д) 500 осіб.

62. *Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата сільської ради за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:*

а) 50 осіб;

- б) 30 осіб;
- в) 100 осіб;
- г) 150 осіб;
- д) 200 осіб.

63. Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата сільської ради за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:

- а) 50 осіб;
- б) 30 осіб;
- в) 100 осіб;
- г) 150 осіб;
- д) 200 осіб.

64. Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата міської ради міста районного значення за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:

- а) 150 осіб;
- б) 100 осіб;
- в) 200 осіб;
- г) 300 осіб;
- д) 400 осіб.

65. Способом висування депутатів в багатомандатному виборчому окрузі є:

- а) самовисування;
- б) висування групами виборців;
- в) висування громадськими об'єднаннями;
- г) висування політичними партіями;
- д) виборчими посадовими особами.

66. Брати участь у передвиборчій агітації дозволено:

- а) членам виборчих комісій;
- б) офіційним спостерігачам політичної партії;
- в) особам, які не є громадянами України;
- г) посадовим особам органів державної влади;
- д) недієздатним громадянам України.

67. Суб'єктами передвиборчої агітації не мають права бути:

- а) громадяни України;
- б) політичні партії;
- в) громадські організації та трудові колективи;
- г) масові рухи;
- д) органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

68. Момент, з якого відбувається завершення передвиборчої агітації:

- а) о 18 годині останньої п'ятниці напередодні виборів;
- б) о 19 годині останньої п'ятниці напередодні виборів;
- в) о 20 годині останньої п'ятниці напередодні виборів;
- г) о 21 годині останньої п'ятниці напередодні виборів;
- д) о 24 годині останньої п'ятниці напередодні виборів.

69. Складовими виборчого бюлетеня є:

- а) текстова частина і протокол;
- б) контрольний талон і протокол;
- в) текстова частина і контрольний талон;
- г) текстова частина і реєстраційний лист;
- д) текстова частина і реєстраційний акт.

70. Виборча документація у місцевих державних архівах зберігається протягом:

- а) одного року;
- б) двох років;
- в) п'яти років;
- г) шести років;
- д) виборча документація знищується після встановлення результатів виборів.

71. Під час голосування за пропорційною системою з преференціями виборець:

- а) голосує за списки партії, що обирає, робить помітку навпроти номеру того кандидата від партії, якому від віддає свій голос;
- б) голосує за партію, що обирає;
- в) голосує за список у цілому, позначає чи вписує прізвище 1-го або кількох кандидатів;
- г) голосує за певну кількість кандидатів у партійних списках;
- д) голосує за певного кандидата, незалежно від його належності до визначеної партії.

72. Кумулятивне голосування передбачає, що:

- а) виборець має стільки голосів, скільки мандатів в окрузі і може їх розподілити між всіма кандидатами, а може віддати тільки за одного;
- б) виборці можуть обрати кількох кандидатів з одного бюлетеня, але їх має бути менше, ніж кількість місць для заповнення;
- в) в одномандатному окрузі виборець голосує за одного кандидата;
- г) виборець має стільки голосів, скільки мандатів в окрузі і розподіляє їх між декількома депутатами;
- д) в багатомандатному виборчому окрузі виборець голосує лише за одного кандидата.

73. *Результати виборів народних депутатів України оприлюднює:*

- а) Верховна Рада України;
- б) Газета «Голос України»;
- в) Бюлетень Центральної виборчої комісії;
- г) Центральна виборча комісія;
- д) Верховний Суд.

74. *Спосіб здійснення влади безпосередньо народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування:*

- а) виборче право;
- б) виборчий процес;
- в) референдум;
- г) правосвідомість громадян;
- д) правова поведінка.

75. *Право проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою передбачено у:*

- а) ст. 70 Конституції України;
- б) ст. 71 Конституції України;
- в) ст. 72 Конституції України;
- г) ст. 73 Конституції України;
- д) ст. 74 Конституції України.

76. *Різновид референдуму, на який вноситься закон, прийнятий Верховною Радою України, що набуває чинності лише за результатами референдуму:*

- а) факультативний референдум;
- б) ратифікаційний референдум;
- в) консультативний референдум;
- г) законодавчий референдум;
- д) імперативний референдум.

77. *Консультативні референдуми плебісцитного характеру – це:*

- а) референдуми щодо продовження повноважень глави держави;
- б) референдуми щодо прийняття нової конституції;
- в) референдуми щодо довіри (недовіри) законодавчому органу або главі держави;
- г) референдум щодо внесення змін до конституції;
- д) референдум з питань адміністративно-правового управління.

78. *Різновид референдуму, що не має юридичної сили та призначення якого полягає в установленні думки голосуючих з приводу того чи іншого питання:*

- а) імперативний;

- б) факультативний;
- в) обов'язковий;
- г) законодавчий;
- д) консультативний.

79. *Право голосу на референдумах мають громадяни України, які досягли:*

- а) 21 року на день проведення;
- б) 18 років на день включення у списки учасників;
- в) 16 років на день проведення;
- г) 18 років на день проведення;
- д) 18 років у рік проведення.

80. *Підставою реалізації громадянином України свого права голосу на всеукраїнському референдумі є:*

- а) належність громадянина до певної територіальної громади;
- б) повна правоздатність громадянина;
- в) отримання громадянином паспорту;
- г) включення громадянина до списків учасників всеукраїнського референдуму на ділянці всеукраїнського референдуму;
- д) досягнення громадянином повноліття.

81. *Документом, який посвідчує особу і громадянство України учасника всеукраїнського референдуму не є:*

- а) тимчасове посвідчення громадянина;
- б) паспорт громадянина України для виїзду за кордон;
- в) дипломатичний паспорт;
- г) посвідчення особи моряка;
- д) посвідчення члена екіпажу.

82. *Кожен учасник всеукраїнського референдуму:*

- а) має право використати свій голос на двох ділянках: за місцем фактичного проживання та за місцем реєстрації;
- б) має один голос;
- в) має право на використання на референдумі свого голосу та голосу за свого непрацездатного члена сім'ї за наявності відповідної медичної довідки;
- г) бере участь у референдумі залежно від майнового становища особи;
- д) може реалізувати право на голос замість свого неповнолітнього члена сім'ї.

83. *Рівність прав і можливостей суб'єктів процесу всеукраїнського референдуму брати участь у процесі всеукраїнського референдуму забезпечується:*

- а) дозволом на втручання органів державної влади та органів місцевого

самоврядування у процес всеукраїнського референдуму як у передбачених, так і не передбачених законодавством випадках;

б) неупередженим ставленням органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх службових та посадових осіб до ініціативної групи всеукраїнського референдуму, інших суб'єктів процесу референдуму;

в) дозволом на використання під час фінансування агітації всеукраїнського референдуму інших коштів, крім визначених цим Законом, виділених на забезпечення процесу всеукраїнського референдуму;

г) упередженим ставленням засобів масової інформації до процесу всеукраїнського референдуму;

д) незбалансованим висвітленням позицій на підтримку та проти питання всеукраїнського референдуму.

84. Пряме волевиявлення на всеукраїнському референдумі характеризується у тому, що:

а) участь громадян України у всеукраїнському референдумі є добровільною;

б) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні;

в) забороняється застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі учасника всеукраїнського референдуму;

г) голосування на всеукраїнському референдумі є таємним;

д) громадяни України безпосередньо беруть участь у всеукраїнському референдумі та у вирішенні питань, які виносяться на референдум.

85. Вільна участь у всеукраїнському референдумі виявляється у тому, що:

а) участь громадян України у всеукраїнському референдумі є добровільною;

б) громадяни України безпосередньо беруть участь у всеукраїнському референдумі та у вирішенні питань, які виносяться на референдум;

в) голосування на всеукраїнському референдумі є таємним;

г) кожний учасник всеукраїнського референдуму голосує на референдумі особисто;

д) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнському референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише на одній ділянці референдуму.

86. Принцип таємності голосування на референдумі полягає у тому, що:

а) громадяни України безпосередньо беруть участь у всеукраїнському референдумі та у вирішенні питань, які виносяться на референдум;

б) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнсько-

му референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише на одній ділянці референдуму;

в) членам комісій всеукраїнського референдуму, іншим особам забороняється вчиняти будь-які дії чи розголошувати відомості, які дають можливість встановити зміст волевиявлення конкретного учасника всеукраїнського референдуму;

г) підготовка та проведення всеукраїнського референдуму здійснюються публічно і відкрито;

д) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні.

87. Принцип особистої участі у голосуванні характеризується тим, що:

а) ніхто не може бути примушений до участі чи неучасті у референдумі;

б) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні;

в) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнському референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише на одній ділянці референдуму;

г) голосування за інших осіб чи передача учасником всеукраїнського референдуму права голосу будь-якій іншій особі забороняється;

д) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнському референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише один раз.

88. Принцип однократності голосування на референдумі полягає у тому, що:

а) підготовка та проведення всеукраїнського референдуму здійснюються публічно і відкрито;

б) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнському референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише один раз і лише на одній ділянці референдуму;

в) голосування за інших осіб чи передача учасником всеукраїнського референдуму права голосу будь-якій іншій особі забороняється;

г) голосування на всеукраїнському референдумі є таємним: контроль за волевиявленням учасників всеукраїнського референдуму забороняється;

д) кожний учасник всеукраїнського референдуму голосує на референдумі особисто.

89. Публічність і відкритість процесу референдуму як принцип референдуму виявляється у тому, що:

а) участь громадян України у всеукраїнському референдумі є добровільною;

б) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування

своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні;

в) голосування на всеукраїнському референдумі є таємним: контроль за волевиявленням учасників всеукраїнського референдуму забороняється;

г) кожний учасник всеукраїнського референдуму голосує на референдумі особисто;

д) комісії референдуму відповідно до своїх повноважень забезпечують можливість ознайомлення громадян із списками учасників референдуму.

90. Принцип публічності і відкритості процесу референдуму не полягає у тому, що:

а) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні;

б) підготовка та проведення всеукраїнського референдуму здійснюються публічно і відкрито;

в) комісії референдуму відповідно до своїх повноважень оприлюднюють відомості про свій склад, місцезнаходження та режим роботи;

г) комісії референдуму відповідно до своїх повноважень оприлюднюють відомості про утворення округів референдуму і дільниць;

д) комісії референдуму відповідно до своїх повноважень забезпечують можливість ознайомлення громадян із списками учасників референдуму.

91. Референдум не допускається щодо законопроектів з питань:

а) зміни структури органів державної влади;

б) зміни назв територіальних одиниць держави;

в) внесення змін до Конституції України;

г) бюджету;

д) щодо зміни території України.

92. У референдному порядку не допускається вирішення питань:

а) про внесення змін до Конституції України;

б) про прийняття законів України;

в) про скасування, втрату чинності чи визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції України;

г) про податки, бюджет та амністію;

д) про зміну території України.

93. Виключно всеукраїнським референдумом згідно з Конституцією України вирішується питання:

а) про внесення змін до Конституції України;

б) про прийняття законів України;

в) про прийняття Конституції України;

г) про податки, бюджет, амністію;

д) про зміну території України.

94. Суб'єктом призначення ратифікаційного референдуму щодо зміни території України є:

- а) Український народ;
- б) Верховна Рада України;
- в) Президент України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Президент України та Кабінет Міністрів України.

95. Суб'єктами ініціювання всеукраїнського референдуму є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Президент України та Український народ;
- в) український народ та Кабінет Міністрів України;
- г) Верховна Рада України та український народ;
- д) Центральна виборча комісія та український народ.

96. Суб'єктами призначення всеукраїнського референдуму є:

- а) Кабінет Міністрів України та Президент України;
- б) Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України;
- в) Верховна Рада України та Конституційний Суд України;
- г) Президент України та Верховна Рада України;
- д) Президент України та Конституційний Суд України.

97. Суб'єктом призначення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою є:

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) Центральна виборча комісія;
- в) Верховна Рада України;
- г) Голова Верховної Ради України;
- д) Президент України.

98. Всеукраїнський референдум за народною ініціативою проголошується на вимогу не менш, як:

- а) двох мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- б) трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- в) чотирьох мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- г) п'яти мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- д) шести мільйонів громадян України, які мають право голосу.

99. Мінімальна кількість підписів громадян, що мають бути зібрані у кожній із двох третин областей, необхідних для проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою:

- а) 1 мільйон;
- б) 2 мільйона;
- в) 100 тисяч;

- г) 3 мільйона;
- д) 5 мільйонів.

100. Збір підписів під вимогою щодо проведення всеукраїнського референдуму організовує і здійснює:

- а) місцева державна адміністрація;
- б) орган місцевого самоврядування;
- в) Центральна виборча комісія;
- г) дільнична комісія референдуму;
- д) ініціативна група всеукраїнського референдуму.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року. *Офіційний вісник України*. 2020. № 4. Т. 1. Стор. 9. Ст. 188.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
- ❖ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- ❖ Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 20. Ст. 282.
- ❖ Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України «Про вибори народних депутатів України», пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі» (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 1. Стор. 46.

- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. *Офіційний вісник України*. 2018. № 41. Стор. 77. Ст. 1460.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 21 травня 2019 року № 303/2019. *Урядовий кур'єр*. 2019 року № 6-р/2019.

Спеціалізована література:

1. Адашис Л. І. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу на виборах народних депутатів України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 232 с.
2. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України: моногр. Суми: Університетська книга, 2012. 227 с.
3. Баймуратов М. Проблема становлення єдиної системи міжнародних виборчих стандартів. *Право України*. 2013. № 5. С. 63-76.
4. Бакумов О. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньої демократії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
5. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації: моногр. Харків: Право, 2015. 245 с.
6. Барабаш Ю. Окремі питання модернізації конституційних засад виборчого права України. *Право України*. 2013. 5. С. 46-53.
7. Барабаш Ю. Установча влада Українського народу як конституційний феномен. *Право України*. 2009. № 11. С. 73-77.
8. Берченко Г. В. Внутрішня організація політичних партій як предмет конституційного регулювання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 111-117.
9. Білан С. В. Доктринальні підходи до поняття референдуму у науці конституційного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 33-36.
10. Білан С. В. Конституційно-правові засади референдуму, як форми прямої демократії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
11. Білоус А. Пропорційні вибори в Україні: ілюзії чи реалії. *Нова політика*. 2001. № 1. С. 2-5.

12. Богачов С. В. Про стан та завдання щодо правової просвіти громадян у сфері виборчого законодавства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 118-127.
13. Богашева Н. Еволюція виборчої системи в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 1. С. 42-50.
14. Богашов О. А. Виборчі комісії в системі органів публічної влади України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 18 с.
15. Богашов О. Електоральна гілка влади як потенційний напрям розвитку системи виборчих комісій України. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 3. С. 110-114.
16. Боголюбов С. А. Референдуми по экологическим проектам. *Государство и право*. 1999. № 11. С. 31-37.
17. Бондар М. Ю. Конституційний референдум: теорія та практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
18. Бурда С. Я. Адміністративно-правовий захист учасників виборів і референдумів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 16 с.
19. Бучин М. А. Демократичні вибори в Україні: принципи, механізми та технології реалізації: моногр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 448 с.
20. Бучковський Є. Виборчий кодекс: вибрані зміни, впроваджені до польського виборчого права. *Право України*. 2013. № 5. С. 77-85.
21. Гудзь Л. Механізм забезпечення виборчих прав громадян України та його основні елементи. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 7. С. 129-131.
22. Журавель Я. Проблеми призначення виборів до органів місцевого самоврядування. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 100-101.
23. Заворотченко Т. М. Виборче законодавство та право на референдум: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 69-78.
24. Задорожня Г. В. Принцип рівного виборчого права громадян у рішеннях Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 42-49.
25. Кампо В. М. Конституційні засади виборів у практиці Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 17-28.
26. Кириченко Л. Народовладдя і місцеве самоврядування в Україні. *Право України*. 2001. № 6. С. 99-101.
27. Клименко О. І. Права громадян на народне волевиявлення: історичні та теоретико-правові аспекти виборів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 145-150.
28. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: моногр. Київ: Час Друку, 2011. 132 с.
29. Ключковський Ю. Деякі проблеми конституційного регулювання виборів

- України. *Право України*. 2012. № 8. С. 86-92.
30. Ключковський Ю. Суб'єктивні права, похідні від основних виборчих прав. *Право України*. 2015. № 10. С. 122-130.
  31. Ключковський Ю. Виборчий процес: правова природа і суб'єктний аспект. *Право України*. 2014. № 7. С. 157-166.
  32. Книгін К. Правове визначення референдуму як форми народовладдя (проблеми теорії і практики). *Право України*. 2001. № 11. С. 28-31.
  33. Князев С. Д. Предмет современного российского избирательного прав. *Государство и право*. 2000. № 5. С. 31-40.
  34. Князевич Р. П. Конституційно-правові засади виборів Президента України: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2002. 18 с.
  35. Коваль О. Я. Підходи до розуміння легітимності влади в історії політичних і правових учень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 21-24.
  36. Коваль О. Я. Проблеми легітимності влади в сучасному інформаційному суспільстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 11-15.
  37. Коваль О. Я. Теоретико-правові засади легітимності державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 23. С. 32-35.
  38. Колісник В. Голосування та встановлення результатів виборів: проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 93-102.
  39. Корольова-Борсоді Н. В. Правове регулювання виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 254 с.
  40. Костишин Р. В. Поняття та зміст принципів передвиборчої агітації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2006. № 34. С. 192-199.
  41. Лавринович О. В. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року: досвід визначальних рішень вітчизняного державотворення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 5-10.
  42. Лавринович О. Реформа виборчої системи і Парламент України. *Право України*. 2000. № 1. С. 97-98.
  43. Левіна Ю. Інститути демократії в умовах розвитку громадянського суспільства. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 265-271.
  44. Лізунова О. Д. Актуальні питання законодавчого регулювання інформаційного забезпечення виборів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 12. С. 31-37.
  45. Логачова В. В. Конституційно-правові засади громадського контролю в проведенні виборів та референдумів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 19 с.
  46. Логачова В. Перспектива розвитку громадського контролю за виборами і референдумами в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 3 (111). С. 43-47.

47. Максакова Р. Дострокове припинення повноважень представницьких органів влади як предмет всеукраїнського референдуму: позиція народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 9. С. 6-10.
48. Максакова Р. М. Вибори як форма реалізації установчої влади в Україні: актуальні питання сьогодення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 1 (99). С. 52-58.
49. Марцеляк О. Конституційні засади виборчого права України (загальнотеоретична характеристика). *Право України*. 2013. № 5. С. 38-45.
50. Молчанова Ю. Інститут місцевого референдуму: опыт зарубешных стран, перспективы для Украины. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 62-65.
51. Наливайко Л. Р., Пізнюр І. В. Процедура імпічменту: проблемні питання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 17-21.
52. Натуркач Р. П. Виборче право в системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2014. 16 с.
53. Неліна Н. Вибори як форма волевиявлення українського народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 15-18.
54. Неліпа Н. Проблеми визначення конституційно-правового статусу українського народу. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 29-33.
55. Нечаєва Г. М. Політико-правові аспекти законодавчого забезпечення виборчого процесу в сучасній Україні. *Сучасне суспільство*. 2019. № 1. С. 134-144.
56. Петришин О. Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави. *Право України*. 2009. № 6. С. 4-9.
57. Погорілко В. Вибори народних депутатів України як ключовий процес державотворення і право творення. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 1. С. 38-45.
58. Погорілко В. Основні засади теорії безпосередньої демократії. *Право України*. 2001. № 8. С. 26-32.
59. Пономарьова Г. Змішана виборча система (досвід виборів народних депутатів України у 2002 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 48-58.
60. Примуш М. Політичні партії та виборчий процес. *Право України*. 2001. №3. С. 124-127.
61. Розум І. О. Теоретичні та практичні аспекти провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій та комісій з референдуму: моногр. Київ: Славутич-Дельфін, 2015. 198 с.
62. Селіванов А. Суверенітет народу і його забезпечення публічною владою. *Право України*. 2009. № 11. С. 66-70.
63. Серьогіна С. Вибори як спосіб легітимізації форми правління: конституційно-правовий аспект. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 2. С. 45-54.
64. Скрипнюк О. Категорії «народний університет», «народне волевиявлен-

- ня», «безпосередня демократія», «форма безпосередньої демократії»: теоретико-методологічні аспекти. *Право України*. 2012. № 9. С. 281-290.
65. Скрипнюк О. Політичні та організаційні фактори в системі гарантій принципу народного суверенітету в Україні. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 22-28.
  66. Смокович М. І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 575 с.
  67. Смук М. М. Сучасний стан законодавчого регулювання теми народної законодавчої ініціативи. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 257-268.
  68. Сопілко І. М. Особливості правосвідомості молоді як суб'єктів виборчого процесу на прикладі опитування студентів ЮФ НАУ. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 1. С. 54-60.
  69. Співаков І. Виборчі (електоральні) відносини як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 20-23.
  70. Співаков І. Теоретичні аспекти адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері виборчих відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 12. С. 32-35.
  71. Ставнійчук А. П. Місцевий референдум як форма безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
  72. Ставнійчук М. Вибори як ключовий інститут демократичного конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 5. С. 18-29.
  73. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення участі громадян України у всеукраїнському та місцевих референдумах. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 3. С. 89-94.
  74. Федоренко В. Л. Запровадження окремих міжнародних стандартів виборчого права в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 12-19.
  75. Шорський П. О. Виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 2. С. 72-77.

**ТЕМА 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ**

Ідея парламентаризму та її реалізація в Україні. Поняття та ознаки Верховної Ради України як органу законодавчої влади. Кількісний та якісний склад Верховної Ради України. Принципи діяльності парламенту. Повноваження Верховної Ради України: правова характеристика. Функції Верховної Ради України: поняття, зміст. Конституційно-правовий статус народного депутата України: поняття, структура, нормативне закріплення. Структура Верховної Ради України: конституційно-правова характеристика елементів. Апарат Верховної Ради України: правовий статус та структура. Рахункова палата: поняття, функції, повноваження, структура. уповноважений Верховної Ради України з прав людини: конституційно-правовий статус. Основні форми діяльності Верховної Ради України. Ведення пленарних засідань: прийняття рішень; порядок надання слова; організація розгляду питань; протокол, стенографічний бюлетень, стенографічний звіт. Рішення Верховної Ради України. Законотворча діяльність Верховної Ради України. Зовнішньополітична діяльність Верховної Ради України і міжпарламентські зв'язки: засади зовнішньої політики України; законодавство з питань зовнішньої політики України; ратифікація та приєднання до міжнародних договорів; співробітництво України з Організацією Об'єднаних Націй; Європейське регіональне співробітництво; співробітництво Верховної Ради України з парламентами інших країн.

Одним із фундаментальних понять у сучасній науці конституційного права загалом та парламентського права зокрема є категорія «парламентаризм» (франц. *parlementarisme* – парламентська система). Термінологічно, як правильно визначає Ю. Шемшученко, «парламентаризм» походить від терміна «парламент» і означає систему організації державної влади, яка базується на активній ролі парламенту у здійсненні цієї влади¹. Проте слід зазначити, що парламентаризм є порівняно новою категорією для юридичної науки, яка не отримала єдиного визначення в юридичній літературі і по-різному інтерпретується. Передусім, як підкреслює В. Шаповал, це «пов'язано з багатоманітністю парламентської практики в різних країнах як тоді, так і в наші дні»². Автор наголошує, що для тих самих цілей вживаються терміни «парламентаризм», «парламентське правління», «парламентський лад», «парламентський режим» тощо³.

Розглядаючи поняття «*парламентаризм*» у вузькому та широкому ро-

¹ Шемшученко Ю. С. Проблеми українського парламентаризму у світлі конституційної реформи в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 2. С. 99.

² Шаповал В. М. *Основи теорії парламентаризму* : монографія. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 136 с.

³ Омельченко Н. Л. Парламентаризм як концептуальна та інституційна основа сучасного парламентського права. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 74-79.

зумінні слід зазначити, що у вузькому сенсі парламентаризм – це процес організації представницької влади, функціональна характеристика якого проявляється в представницькому значенні, законодавчих та контрольних повноваженнях, що здійснюються за допомогою реалізації принципів народного представництва, виконує функцію легітимації влади. А в широкому сенсі парламентаризм розглядається як спосіб організації державної влади, структурно і функціонально заснований на принципах верховенства закону, поділу і незалежності влади¹.

Парламентаризм як суспільно-політичне явище є одним із найвагоміших демократичних надбань цивілізації, безпосередньо пов'язане з визнанням і реалізацією принципів народного суверенітету, пріоритету прав людини, представництвом народу, верховенством парламенту серед органів державної влади. Дедалі частіше в юридичній літературі парламентаризм називають однією з основних цінностей сучасного конституціоналізму².

Деякі науковці визначають парламентаризм як особливий конституційно-правовий режим, що забезпечується високим авторитетом парламенту в країні та виявляється в спроможності парламенту ефективно забезпечити народне представництво, своєчасно та якісно здійснювати народне представництво, своєчасно та якісно здійснювати законодавче регулювання всіх сфер життя у суспільстві та державі, утверджувати та гарантувати права і свободи людини, сприяти консолідації нації довкола демократії та верховенства права³.

Отже, **парламент** – єдиний представницький орган народу і єдиний законодавчий орган, який цілком або частково створює інші вищі органи держави, визначає основи внутрішньої і зовнішньої політики держави, бере участь у її здійсненні, контролює діяльність інших вищих органів і посадових осіб⁴.

Досліджуючи поняття та ознаки парламентаризму, науковці зазначають, що на сучасному етапі державотворення парламентаризм може бути охарактеризований як режим здійснення державної влади, за умов якого парламент є єдиним загальнонаціональним представницьким і законодавчим органом влади, що активно виконує покладені на нього функції з реалізації й захисту інтересів народу, а його рішення мають беззаперечний авторитет серед усіх суб'єктів права, насамперед органів і посадових осіб виконавчої влади⁵.

До системи сучасного парламентаризму відносять *організаційні основи*

¹ Сурай І. Г., Гончар В. В. Сутнісні ознаки сучасного парламентаризму. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1 (49). С. 1-5.

² Омельченко Н. Л. Знач. твір.

³ Федоренко В. Л. Знач. твір.

⁴ Білозьоров Є. В. Теорія держави та права : практикум. Київ: Маслаков, 2018. 166 с.

⁵ Барабаш Ю. Г. Парламентаризм в системі демократичних цінностей сучасного суспільства. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права*. 2004. № 4. С. 47-51.

(державний лад, що ґрунтується на особливій, пріоритетній ролі парламенту серед інших гілок влади) та *наукові основи* (теорія парламентаризму, що охоплює досягнення вітчизняної та зарубіжної наукової думки). Доповнюють складне політико-правове явище *нормативно-правові основи* (конституція та законодавство з питань парламентської діяльності), *історичні основи* (передумови, основні етапи, тенденції еволюціонування парламентаризму), *ідеологічні основи* (сукупність поглядів, ідей, понять, заснованих на певних наукових і політичних знань та уявленнях, які мають за мету вплив на формування і розвиток правової, моральної та політичної культури населення) та *основи правової й політичної культури*, моральної духовності громадян (легітимність і легальність парламенту в сприйнятті народними масами)¹.

Історичний досвід вітчизняного і зарубіжного парламентаризму переконливо свідчить, що він був, є і буде основою демократичного устрою в суспільстві, а парламент, якщо він обраний демократичним шляхом, є органом, що втілює волю народу «як вищого суверена, джерела і суб'єкта державної влади». І в незалежній Україні згідно зі ст. 5 Конституції України «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ»². Основний закон передбачає функціонування Верховної Ради України, спеціально присвятивши їй розділ IV «Верховна Рада України», яка містить ст. 75–101 Конституції. Безумовно, під час підготовки зазначеного розділу Конституції України враховувався як зарубіжний досвід організації та діяльності парламентів зарубіжних країн, так і вітчизняний досвід функціонування найвищих представницьких органів, передусім Верховної Ради УРСР за Конституціями Української РСР 1937 і 1978 рр., а також Верховної Ради України, що діяла за часів становлення незалежної України (1991 – перша половина 1996 рр.).

Уведення Конституцією України 1996 р. терміну «парламент» символізувало дистанціювання Верховної Ради України періоду незалежної України від радянської конституційної моделі Верховної Ради і перехід до парламентаризму, оскільки парламент є вагомим показником демократичності держави, в якій функціонує цей загальнонаціональний представницький орган законодавчої влади, який найчастіше обирається населенням країни.

Доцільно підкреслити, що розвиток парламентаризму прямо пропорційно залежить від розвитку демократії. У сучасних умовах для розвитку парламентаризму важливо чітко розмежувати гілки влади, їхній контроль та відповідальність за результат діяльності. У більшості демократичних держав світу можливість здійснення суспільного контролю діяльності уряду, як і функціональність інститутів парламентського контролю, індивідуальної та колективної відповідальності уряду, впливає зі свободи діяльності засобів масової

¹ Омельченко Н. Л. Знач. твір.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

інформації та демонополізованості інформаційного простору¹.

Справедливо було б відзначити, що наявність самого парламенту як інституції не свідчить про наявність парламентаризму в державі. Водночас у кожній країні традиції парламентаризму мають свої особливості, що зумовлені, насамперед, культурно-історичними подіями та політичними традиціями. Політико-правове явище парламентаризму передбачає наявність мінімальних стандартів, характеристик, реалізація яких у владному механізмі держави повинна відбуватись з врахуванням специфіки парламентської системи, її характерних рис. Виокремлення мінімальних стандартів дає змогу побудувати загальний «каркас» парламентаризму, в якій політичні реалії кожної держави вкладають специфічні властивості².

Однією з ознак парламентаризму є *легітимність парламенту*. Поняття розглядається у вузькому та широкому значенні. При цьому зовнішній пов'язується з формуванням самого органу, а внутрішній – вже функціонуванням сформованого органу. Перший, зовнішній аспект, позначає визначений законом спосіб формування парламенту та відповідно свідчить про прийняття народом парламенту. Легітимність парламенту забезпечується політичними виборами як механізмом реалізації влади народу в демократичних державах. Такі вибори повинні бути загальними, прямими, рівними, вільними та з дотримання принципу таємного голосування. Венеціанська комісія детально описала усі складові демократичних виборів, на підставі яких забезпечується легітимність законодавчого органу держави. Венеціанська комісія у Кодексі належної практики у виборчих справах наголошує, що «вибори, які відповідають спільним для європейської спадщини засадам, на які оперте справді демократичне суспільство, мають провадитись з дотриманням таких основних норм: виборче право має бути загальним, рівним, вільним і прямим при таємному голосуванні»³.

Інший аспект легітимності парламенту (внутрішній) – функціонування та його діяльність повинні відповідати принципу верховенства права. Легітимність парламенту – це відповідний рівень довіри народу до нього. Якщо на етапі його формування легітимність забезпечується виборами та встановленням результатів Центральною виборчою комісією, то надалі легітимність слід розглядати крізь призму його функціонування.

Парламентарна незалежність як вимога сучасного парламентаризму є

¹ Гончар В. В. Проблеми становлення сучасного українського парламентаризму. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 3 (58). С. 1-6.

² Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської комісії «За демократію через право»). *Український часопис конституційного права*. 2019. № 2. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/Dopovid_Dubas_10.10.2019.pdf

³ Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report - Adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr)

однією з найскладніших, оскільки вона передбачає декілька аспектів: це незалежність від інших гілок влади відповідно до теорії розподілу влади та водночас гарантії діяльності парламентарів. Деякі науковці, серед яких Ю. Шемшученко, Ю. Барабаш та ін., пов'язують концепцію парламентаризму із верховенством парламенту, що впливає з їхнього розуміння сутності парламентаризму загалом. Верховенство парламенту розглядаємо в контексті виконання основної ролі в системі органів державної влади в законодавчій сфері та винятковій компетенції – втілювати волю народу шляхом прийняття законів. Конституція України визначає єдиний законодавчий орган – Верховну Раду України. Водночас змішана форма державного правління ускладнює взаємини між парламентом, урядом та президентом. Тому, характеризуючи незалежність парламенту як вимогу побудови парламентаризму, варто наголосити також й на взаємодії інституцій трьох гілок влади, а головне – парламенту та уряду. Саме така взаємодія визначає якість парламентаризму. Щодо другого аспекту незалежності парламентаризму, то вказана вимога пов'язана із конституційно-правовим статусом представників – парламентарів. Конституційно-правовий статус парламентаря охоплює низку елементів, серед яких права й обов'язки, гарантії діяльності та підстави припинення повноважень тощо¹.

Важливий аспект, необхідний для розгляду інституту парламентаризму в Україні, – це конституційний розвиток. Конституція країни віддзеркалює, яких принципів дотримується країна (демократичних чи авторитарних), чи є держава правовою. В Україні парламент нині відіграє особливу роль у зв'язку з необхідністю створення законодавчої бази для нового суспільства. Українське суспільство вже пройшло перший етап свого становлення як громадянського. При цьому варто відзначити, що однією з проблем, що перешкоджає розвитку парламентаризму в Україні, є відсутність сталих традицій парламентаризму. Крім того, є проблеми, пов'язані з кризовими явищами практично в усіх сферах життя². У зв'язку з цим актуальним на сьогодні є питання реалізації парламентської реформи, яка передбачає посилення інституційної спроможності парламенту та забезпечення реалізації його основних функцій: законодавчої, контрольної, представницької. Реалізація парламентської реформи є однією з передумов здійснення інших важливих для держави реформ. Адже саме законодавча база є інструментом, який допомагає упровадити необхідні зміни в державі. Реалізація парламентської реформи сьогодні має здійснюватися у взаємодії з всеохопними реформами, що реалізуються в Україні за ініціативи ВРУ, Президента України та Уряду³. Зокрема, Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» визначає конституційну реформу

¹ Дубас В. Зазнач. твір.

² Гончар В. В. Зазнач. твір.

³ Лихач Ю. Ю. Реалізація парламентської реформи в Україні в умовах європейської інтеграції. *Теорія та практика державного управління*. 2018. № 2 (61). С. 1–7.

однією з 62 реформ, необхідних для проведення¹. Згідно з цим документом кінцева мета реформи – ухвалення нової Конституції та відповідних змін в усьому законодавстві. У результаті має змінитися як форма правління, так і адміністративно-територіальний устрій. Це так звана реформа владного трикутника (президент – уряд – парламент), визначення меж їхньої відповідальності та перелік обов'язків.

У межах конституційної реформи звернемо увагу на такому. 29 серпня 2019 р., у перший день роботи Верховної Ради України (ВРУ) IX скликання, Президент України подав сім законопроектів про внесення змін до Конституції України, кожен з яких стосувався окремих аспектів конституційного статусу Парламенту та Президента. Станом на січень 2020 р. три законопроекти з семи отримали негативний висновок Конституційного Суду України (КСУ), два – позитивний висновок із застереженнями (юридичними позиціями) і ще два – позитивний висновок без будь-яких застережень. 14 січня 2020 р. ВРУ попередньо схвалила законопроекти, які не отримали застережень від КСУ, а саме про скасування адвокатської монополії (№ 1013) та про консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи ВРУ (№ 1028). Важливо зазначити, що ВРУ за рекордно короткий час (попереднє схвалення законопроекту – 30 серпня 2019 р., остаточне ухвалення – 3 вересня 2019 р.) внесла зміни до Конституції України щодо скасування депутатської недоторканності, які вже набрали чинність з 1 січня 2020 року².

В Україні законодавча влада представлена Верховною Радою України. Відповідно до ст. 75 Конституції України, *єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України*³. За загальною характеристикою, Верховна Рада є єдиним, представницьким, загальнонаціональним, виборним, колегіальним, однопалатним, постійно діючим **органом законодавчої влади**, в складі якого 450 народних депутатів. Вони обираються на основі вільного, загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування терміном на п'ять років.

Звернемося до характеристики парламенту. Сучасний парламент (англ. parliament, франц. parlement, первісно – розмова, від франц. parler – говорити) традиційно визначають як вищий орган народного представництва, який виражає суверенну волю народу шляхом прийняття головним чином законів⁴.

¹ Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

² Кириченко Ю., Марусяк О., Коліушко І. Галузевий бриф «конституційна реформа». Ukraine reform conference. 2020. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Const.pdf>.

³ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

⁴ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

Сучасний парламент у демократичній державі має низку важливих ознак. Це верховний орган держави, створений на основі того чи того способу представництва народу; виражає його суверенну волю; визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики держави; приймає закони та інші; акти здійснює контроль за діяльністю виконавчих органів державної влади, інших органів та деяких вищих посадових осіб. Слід зазначити, що реальний парламентаризм функціонує в системі державної влади, яка ґрунтується на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Ст. 75 конституюючи Верховну Раду України парламентом, закріпила за нею статус єдиного органу законодавчої влади. Однак законодавча функція парламенту України є хоча і головною, проте не єдиною. Логічно, що розділ IV називається «Верховна Рада України» і присвячений правовому регулюванню статусу Верховної Ради України як загальнонаціонального, представницького, колегіального, виборного, однопалатного, постійно діючого єдиного органу законодавчої влади. Закладений ст. 75 Конституції України 1996 р. демократичний потенціал дозволив перетворити Верховну Раду України на повноцінний парламент із законодавчою, представницькою, установчою (кадровою), контрольною та іншими функціями. Такий статус Верховної Ради України суттєво й вигідно відрізняє її від Верховної Ради УРСР, яка була найвищим органом державної влади (ст. 97 Конституції (Основного Закону) УРСР 1978 р.), однак ніяк не парламентом у сучасному розумінні¹.

Парламент України є провідним органом у системі органів державної влади. Він представляє і реалізує повноваження пріоритетної гілки державної влади – законодавчої, бере участь у формуванні органів виконавчої і судової влади, здійснює контроль за додержанням прав і свобод громадян, є загальним представником народу і виразником його волі, парламент України має багатогранні відносини з іншими органами державної влади та із суб'єктами політичної системи: політичними партіями, громадськими організаціями тощо.

Провідна роль Верховної Ради України зумовлена її особливою політико-правовою природою, що має прояв у її представницькому, колегіальному, виборному та постійному характері організації та діяльності, періодичності формування, легальності, легітимності та інших ознаках².

У Преамбулі Конституції України зазначається, що Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, приймає цю Конституцію – Основний Закон України. Крім того, ст. 5 Конституції України проголошує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Також у ст. 6 закладено принцип поділу влади, згідно з яким державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України¹. Наведені положення свідчать про представницьку природу Верховної Ради України. Це обґрунтовано в конституційно-правових положеннях про те, що тільки Верховна Рада України має право виступати від імені Українського народу. Цей факт зумовлює її первинне суспільне призначення – представництво інтересів Українського народу, вираження його суверенної волі шляхом прийняття законів та інших актів². Пріоритетною рисою українського парламенту є його винятковість як єдиного органу законодавчої влади у державі, універсальність у системі органів державної влади, зумовлена насамперед унітарним характером нашої держави, тобто державним устроєм, поділом державної влади на законодавчу, виконавчу, судову, внутрішньою структурою парламенту та іншими обставинами³.

Отже, *Верховна Рада України* – це єдиний виборний колегіальний загальнонаціональний постійно діючий представницький орган законодавчої влади в Україні⁴.

Колегіальний характер Верховної Ради як парламенту України зумовлений насамперед її складом і порядком роботи. Верховна Рада має у своєму складі 450 народних депутатів і є повноважною за умови обрання не менше двох третин від її конституційного складу. Рішення Верховної Ради приймаються на її пленарних засіданнях шляхом голосування⁵.

Виборний характер українського парламенту, як і парламентів інших країн, полягає в тому, що він формується виключно шляхом виборів народних депутатів України. Ці вибори зазвичай є вільними та демократичними. Вони проводяться на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування⁶. Під час проведення парламентських виборів відбувається процес інтеграції настроїв, інтересів

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

⁴ Там само.

⁵ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁶ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

суспільства у представницьку установу з метою їх реалізації та захисту. І саме в цей момент парламент України набуває рис так званого інтеграційного центру, що сприяє виявленню суспільних інтересів у державі¹.

Постійний характер українського парламенту полягає, зокрема, в тому, що народні депутати обираються до Верховної Ради строком на чотири роки і здійснюють свої повноваження в ній на постійній основі. Верховна Рада України, як зазначається в Конституції (ст. 82), працює сесійно, що передбачає постійну професійну діяльність народних депутатів України.

Щодо *легальності* парламенту, то відповідно до ч. 2 ст. 6 Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Отже, статус Верховної Ради України визначається розділом IV «Верховна Рада України» та іншими нормами Конституції, законами України, а саме: «Про регламент Верховної Ради України», «Про статус народного депутата України», «Про комітети Верховної Ради України», «Про звернення громадян», «Про державну службу», «Про політичні партії в Україні», «Про джерела фінансування органів державної влади» тощо².

Наступною ознакою Верховної Ради є *легітимність*. Ця ознака – показник рівня відповідності пріоритетів діяльності парламенту інтересам і потребам Українського народу, який є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Легітимність є основою розвитку правових способів урегулювання конфліктів не тільки у суспільстві, а й в державі загалом. Особливе значення це має за кризових ситуацій у політичній сфері і проявляється в незастосуванні силових способів їх урегулювання. Легітимний характер Верховної Ради України зумовлений низкою чинників, насамперед способом формування, виборчою системою, процедурами прийняття рішень у парламенті. Для поліпшення показників легітимності Верховної Ради України доцільно створювати умови для активізації участі громадян у політичному житті та поліпшення інформаційних зав'язків між громадянами та політичними партіями – основними суб'єктами виборчого процесу³.

Ці та інші особливості парламенту зумовлюють властиве лише йому місце в системі органів державної влади. Парламент України є одним із пріоритетних органів у системі органів державної влади України, оскільки він здійснює важливий вид державної влади – законодавчу владу, бере участь у формуванні органів виконавчої та судової влади, є загальним представником народу і виражає його волю. Парламент України має багатоаспектні відносини з іншими органами державної влади та із суб'єктами політичної системи (політичними партіями тощо)⁴.

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

Зупинимось більш детально на питаннях кількісного та якісного складу Верховної Ради України. Згідно зі ст. 76 Конституції України, конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років¹.

Кількісний склад парламенту України – це загальна кількість народних депутатів, зумовлена певними об'єктивними обставинами: кількістю населення держави, територією держави, виборчою системою тощо. Кількісний склад парламентів країн світу досить різний, зокрема в Естонії 101, Литві – 141, Молдові – 101, Латвії – 100, Словаччині – 150, Хорватії – 160, Чехії – 200. У деяких країнах численними є й нижні палати парламентів, зокрема у Росії – 450, США – 435, Франції – 577, Італії – 630, Німеччині – 662².

На відміну від кількісного *якісний склад* Верховної Ради України не може суворо регламентуватися, оскільки вибори до парламенту в Україні є демократичними і вільними. І все ж існують законодавчі вимоги до кандидатів у народні депутати України. Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років тощо³.

16 грудня 2019 р. Конституційний Суд України надав Висновок у справі щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи. Цим Висновком Конституційний Суд України визнав таким, що відповідає вимогам ст. 157 і 158 Конституції України, законопроект про внесення змін до ст. 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи). Конституційний Суд України зробив висновок, що пропонувані Законопроектом зменшення конституційного складу Верховної Ради України з чотирьохсот п'ятдесяти народних депутатів України до трьохсот народних депутатів України, вилучення із тексту ст. 76 Конституції України положення «на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування»; встановлення для кандидатів у народні депутати України таких вимог, як постійне проживання в Україні не менше останніх п'яти років і володіння державною мовою; заміна слів «не може бути обраним до Верховної Ради України» словами «не може бути народним депутатом України», закріплення пропорційної виборчої системи для

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Шаптала Н. К. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізунівПрес, 2012. 472 с.

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

обрання Верховної Ради України та доповнення розділу XV «Перехідні положення» Конституції України п. 17, не спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України, не передбачають скасування та обмеження прав і свобод людини і громадянина, а отже, відповідають вимогам ч. 1 ст. 157 Конституції України. У Висновку також зазначається, що Законопроект відповідає вимогам ч. 2 ст. 157 Конституції України, ст. 158 Конституції України. Водночас Конституційний Суд України зробив низку застережень для врахування Верховною Радою України при подальшій роботі над Законопроектом¹.

Принципи діяльності, функції та компетенція Верховної Ради України є тими юридичними параметрами, які найбільш виразно визначають роль і місце парламенту в системі органів державної влади України. Принципи організації й діяльності українського парламенту прямо чи опосередковано відображені у Конституції України та Регламенті Верховної Ради України. Аналіз названих актів дозволяє виділити такі **принципи**:

- *народовладдя* – Верховна Рада України є одним з органів, через які носій суверенітету і єдине джерело влади – народ – здійснює свою владу;
- *законність* (легітимність) – парламент діє на основі Конституції та законів України, у порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України;
- *виборність* – Верховна Рада України є виборним органом, усі члени якого отримують мандат довіри безпосередньо від народу;
- *колегіальність* – рішення парламенту є результатом колективного пошуку і приймаються абсолютною чи кваліфікованою більшістю народних депутатів;
- *гласність* – Верховна Рада України працює у режимі постійного інформаційного обміну з широкими колами громадськості, робота парламенту і всіх його органів є відкритою для виборців;
- *діяльність парламенту на професійних засадах* – парламент є постійно діючим органом, протягом усього скликання парламентарі можуть у будь-який час збиратися і приймати рішення з питань своєї компетенції.

Правовий статус Верховної Ради України виявляється також через її *компетенцію*, під якою слід розуміти сукупність юридично визначених повноважень і функцій парламенту України, що визначають місце цієї інституції в системі державних органів України.

Отже, **функції Верховної Ради України** – це основні, встановлені Конституцією України і деталізовані у законах України, напрями і види діяльності українського парламенту. Множинність функцій парламенту не суперечить його природі як органу законодавчої влади. Наведене зумовлено тим, що парламент, як й інші органи державної влади, у властивих йому формах

¹ Зменшення кількості народних депутатів відповідає Основному Закону держави. *Голос України*. 2019. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/zmenschennya-kilkosti-narodnyh-deputativ-vidpovidaye-osnovnomu-zakonu-derzhavy-ksu>.

бере участь у здійсненні багатьох функцій держави як об'єктних, зумовлених змістом діяльності держави (політичної, економічної, соціальної, культурної, інформаційної, екологічної), так й інших функцій, зокрема «технологічних», владних (законодавчої, установчої тощо)¹.

Класифікація функцій Верховної Ради України має багатоаспектний характер. Окрім зазначеної класифікації, функції Верховної Ради України можна поділяти на такі види: за об'єктами (сферами) діяльності Верховної Ради України – внутрішні (політична, економічна, соціальна, духовно-культурна) та зовнішні (зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, функція національної безпеки та ін.); за суб'єктами Верховної Ради України – загальнопарламентські, функції народних депутатів, функції комітетів, функції тимчасових спеціальних та слідчих комісій, функції фракцій, коаліції депутатських фракцій (парламентської більшості), функції опозиції; за терміном діяльності Верховної Ради України – постійні та тимчасові функції; за механізмом реалізації функцій Верховної Ради України – складні (комплексні) та прості функції².

Серед основних функцій Верховної Ради України слід виокремити: *представницьку, установчу, законодавчу, програмну, охоронну, зовнішньополітичну, бюджетно-фінансову, контрольну, арбітражну, кадрову, антикорупційну* та інші. Звернемось до змісту функцій більш детально³.

Пріоритетною функцією Верховної Ради України є, природно, її *законодавча функція*, яка знаходить своє відображення у ст. 6, 75, п. 3 ст. 85, 91, 92 Конституції України⁴. Вона полягає у прийнятті законів, внесенні до них змін, визнанні їх такими, що втратили чинність (в порядку скасування), або у призупиненні їх дії⁵. Складовими цієї функції вважають прийняття законів, внесення до них змін, визнання їх такими, що втратили чинність, припинення дії законів. До законодавчої функції Верховної Ради України також відносять розробку законопроектів, внесення їх на розгляд Верховної Ради України, обговорення на пленарних засіданнях Верховної Ради, забезпечення видання законів, наукові дослідження, «насамперед із проблем ефективності і розвитку законодавства, наукову експертизу законопроектів тощо».

Представницька функція Верховної Ради являє собою вид і напрям діяльності парламенту України, що полягає в представництві Українського народу – громадян України всіх національностей – у здійсненні законодавчої влади шляхом виявлення, узагальнення, узгодження, формування, реалізації

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁵ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

та захисту його інтересів. Зазначене право, як виключне право Верховної Ради України, безпосередньо закріплене в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.

Іншою, не менш важливою функцією Верховної Ради є її *установча функція*. Пріоритетними напрямками діяльності парламенту по здійсненню цієї функції є, звичайно, формування та участь у формуванні органів публічної влади. Частиною установчої діяльності парламенту є також формування внутрішніх органів Верховної Ради – комітетів, комісій, Апарату Верховної Ради, а також органів парламенту зі спеціальним статусом – Рахункової палати й уповноваженого Верховної Ради з прав людини. До установчої функції Верховної Ради України Конституцією віднесено право парламенту усунути Президента України з поста в порядку імпічменту в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. До зазначеної функції парламенту України віднесено також повноваження у сфері територіального устрою і місцевого самоврядування.

Як загальнодержавний представницький орган, парламент наділений повноваженнями здійснювати *функцію парламентського контролю*. Зазначена функція надає парламенту реальну можливість впливати на діяльність органів державної влади, насамперед, виконавчої гілки, забезпечувати законність, ефективність та доцільність державного управління. Об'єктами парламентського контролю є Президент України, виконавча влада, представницький орган Автономної Республіки Крим – Верховна Рада Автономії, органи місцевого самоврядування. До контрольних повноважень Верховної Ради України відносять також право народних депутатів України звернутися на сесії Верховної Ради України із запитами. Формою парламентського контролю у сфері захисту прав людини є діяльність уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Політична функція Верховної Ради України полягає в тому, що, по-перше, парламент як загальнодержавний представницький орган є суб'єктом політичних відносин, по-друге, здійснюючи законодавчу функцію, Верховна Рада України забезпечує правове регулювання політичної сфери, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики.

Економічна функція Верховної Ради України має на меті, передусім, законодавче забезпечення економічної самостійності, безпеки та розвитку Української держави. Забезпечуючи економічну самостійність, Верховна Рада України здійснює правове регулювання: статусу суб'єктів економічної діяльності, режиму об'єктів права власності; правових засад і гарантій підприємницької діяльності, правил конкуренції тощо.

Верховна Рада України має значні повноваження по здійсненню *бюджетно-фінансової функції*. Зокрема Верховна Рада затверджує закон про Державний бюджет та вносить у відповідній формі до нього зміни, здійснює контроль за його виконанням, приймає відповідне рішення щодо звіту про його виконання тощо.

Останнім часом виокремилася ще одна важлива функція парламенту – *антикорупційна*. Формування законодавчих основ державної антикорупційної політики, а також удосконалення законодавства про запобігання корупції стали важливим напрямом діяльності Українського парламенту.

В межах *зовнішньополітичної функції* Верховна Рада визначає засади зовнішньої політики, ратифікації і денонсації міжнародних договорів, схвалення рішення про надання та прийняття фінансової допомоги, про надання та прийняття військової допомоги іноземним державам або від іноземних держав та міжнародних організацій¹.

Зазначені функції Верховної Ради України доповнюють одна одну та отримують продовження і реальне втілення у правотворчій та правозастосовній діяльності, яка здійснюється для реалізації системи повноважень, наведених у ст. 85 та інших статтях Основного закону.

Здійснення функцій Верховної Ради України – це процедури або процес, який має свої формальні особливості, свій порядок реалізації, що має прояв у формах діяльності Верховної Ради України. Верховна Рада України здійснює діяльність у формах, що мають певні особливості, які дозволяють розмежувати ці форми на види. Різновидом таких заходів є: сесії, пленарні засідання, парламентські дебати, парламентські слухання з окремих питань, проведення днів уряду у Верховній Раді України, заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє та зовнішнє становище України².

Повноваження Верховної Ради, Президії Верховної Ради України, Голови Верховної Ради та інші важливі питання зафіксовані у розділі IV Конституції України. Ці **повноваження** класифікують за такими ознаками:

➤ **загального значення** (розгляд та вирішення будь-яких питань, що не входять до компетенції інших гілок влади, визначає основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики України, затверджує важливі загальнодержавні програми);

➤ **законодавчої діяльності** (прийняття Конституції, конституційних та інших законів, постанов, накладання вето на укази Президента, регулювання відносин громадянства, власності, оподаткування та ін.);

➤ **з питань адміністративно-територіального устрою України** (утворення, ліквідація областей, районів, затвердження кордонів тощо);

➤ **щодо кадрових питань** (призначення виборів, референдумів, обрання Голови Верховної Ради та його заступників, призначення суддів обласної та вищої ланки, призначення та звільнення Генерального прокурора України за поданням Президента);

➤ **контрольного характеру** (за дотриманням Конституції України та інших законів; у сфері захисту прав людини; за наданням Україною позик,

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

² Там само.

економічної допомоги іноземним державам;

➤ **щодо міжнародних відносин** (розгляд доповіді Президента України про зовнішню політику України, ратифікація та денонсування міжнародних договорів тощо);

➤ **стосовно виняткових випадків** (запровадження надзвичайного, стану, затвердження рішення про оголошення війни, запровадження військового стану, делегування законодавства Кабінету Міністрів України).

Порядок роботи Верховної Ради України, її органів та посадових осіб, засади формування, організації діяльності та припинення діяльності депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді встановлюються Конституцією України, Регламентом Верховної Ради України та законами України «Про комітети Верховної Ради України», «Про статус народного депутата України», про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України. Регламент встановлює порядок підготовки і проведення сесій Верховної Ради, її засідань, формування державних органів, визначає законодавчу процедуру, процедуру розгляду інших питань, віднесених до її повноважень, та порядок здійснення контрольних функцій Верховної Ради¹.

До складу Верховної Ради України входять народні депутати, обрані шляхом прямого, таємного голосування, строком на 5 років. Статус депутата є відображенням рівня демократизму держави і суспільства, розвитку парламентаризму, стану безпосереднього та представницького народовладдя в країні². Конституційно-правовий статус народного депутата закріплений у Конституції України та Законі України «Про статус народного депутата України». Згідно з положеннями Закону, **народний депутат** – це обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України³.

Народний депутат здійснює свої повноваження на постійній основі. Під час виконання своїх повноважень народний депутат керується Конституцією України, законами України та загальновизнаними нормами моралі. Держава гарантує народному депутату забезпечення необхідними умовами для здійснення ним депутатських повноважень⁴.

Конституційний статус народного депутата – це сукупність конститу-

¹ Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

³ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами № 11-р/2019 від 02.12.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.

ційно-правових чинників, які визначають правове становище народного депутата. Такими правовими чинниками є: правосуб'єктність; принципи конституційного статусу; права та обов'язки народного депутата; гарантії діяльності; відповідальність народного депутата¹.

Правосуб'єктність як елемент правового статусу народного депутата розкривається насамперед у самому визначенні поняття народного депутата та у вимогах щодо кандидатів у депутати. Народний депутат України – це представник Українського народу у Верховній Раді України, уповноважений ним виражати і захищати інтереси суспільства, здійснювати повноваження, пов'язані з реалізацією парламентом законодавчої, установчої та контрольної функцій. Народним депутатом може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Не може бути обраним до Верховної Ради громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку².

Основними принципами, які лежать в основі діяльності народного депутата України, є:

– *принцип вільного мандата*. Народний депутат України згідно зі ст. 78 Конституції України не може мати іншого представницького мандату чи перебувати на державній службі або на службі в органах місцевого самоврядування, займатися іншою оплачуваною чи підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку;

– *принцип здійснення своїх повноважень на постійній основі*. Принцип означає, що діяльність депутата як члена парламенту (депутатська діяльність) є його основною роботою на весь період повноважень. Він не може бути членом Кабінету Міністрів України, керівником центрального органу виконавчої влади, мати інший представницький мандат чи одночасно бути на державній службі, обіймати посаду міського, сільського, селищного голови;

– *принцип гарантованості*. Принцип полягає в неможливості свавільного обмеження депутатських повноважень, у депутатській недоторканності, у належному матеріально-фінансовому, соціальному, організаційному забезпеченні діяльності народного депутата тощо;

– *принцип рівності народних депутатів*. Рівність народних депутатів забезпечується у рівній можливості представників Українського народу займати парламентські посади та у їх рівних можливостях впливати на результати голосування у Верховній Раді України³.

Повноваження народного депутата починаються після складення ним присяги на вірність Україні перед Верховною Радою України з моменту скрі-

¹ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. Г., Дахова І. І. Зазнач. твір.

² Там само.

³ Там само.

плення присяги особистим підписом під її текстом. Народний депутат не може брати участі у засіданнях Верховної Ради України та її органів, а також здійснювати інші депутатські повноваження до того часу, поки він не скріпить присягу особистим підписом під її текстом. Відмова скласти та підписати присягу має наслідком втрату депутатського мандата. Повноваження народного депутата припиняються з моменту відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання¹.

Народний депутат у порядку, встановленому законом:

- бере участь у засіданнях Верховної Ради України;
- бере участь у роботі депутатських фракцій (груп);
- бере участь у роботі комітетів, тимчасових спеціальних комісій, тимчасових слідчих комісій, утворених Верховною Радою України;
- виконує доручення Верховної Ради України та її органів;
- бере участь у роботі над законопроектами, іншими актами Верховної Ради України;
- бере участь у парламентських слуханнях;
- звертається із депутатським запитом або депутатським зверненням до Президента України, органів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ та організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності².

Депутатський запит – це вимога народного депутата, народних депутатів чи комітету Верховної Ради України, яку заявлено на сесії Верховної Ради України до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції. Депутатський запит вноситься у письмовій формі народним депутатом або на вимогу групи народних депутатів чи комітету Верховної Ради України. Направлення депутатського запиту не потребує прийняття рішення Верховною Радою України. Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, до яких звернуто запит, зобов'язані повідомити народного депутата, групу народних депутатів, комітет Верховної Ради України у письмовій формі про результати розгляду запиту у 15-денний строк з дня його одержання або в інший, встановлений Верховною

---

¹ Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

² Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.

Радою України, строк¹.

Народний депутат має право брати безпосередньо участь у розгляді внесеного ним запиту керівником органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації. Народний депутат, представник групи народних депутатів, комітет Верховної Ради України мають право дати оцінку відповіді на свій депутатський запит. Щодо відповіді на депутатський запит може бути проведено обговорення, якщо на ньому налягає не менше однієї п'ятої від конституційного складу Верховної Ради України².

Народний депутат має право на депутатське звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та підпорядкування, об'єднань громадян з питань, пов'язаних з депутатською діяльністю, і брати участь у розгляді порушених ним питань.

Депутатське звернення – викладена в письмовій формі пропозиція народного депутата, звернена до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян здійснити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з питань, віднесених до їх компетенції. Орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, яким адресовано депутатське звернення, зобов'язані протягом 10 днів з моменту його одержання розглянути і дати письмову відповідь³.

Народний депутат наділений також комплексом обов'язків, до яких можемо віднести такі: 1) дбати про благо України і добробут Українського народу, захищати інтереси виборців та держави; 2) додержуватися вимог Конституції України та законів України, додержуватися присяги народного депутата України; 3) бути присутнім та особисто брати участь у засіданнях Верховної Ради України та її органів, до складу яких його обрано; 4) особисто брати участь у голосуванні з питань, що розглядаються Верховною Радою України та її органами; 5) виконувати доручення Верховної Ради України, відповідного комітету, депутатської фракції (групи), тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, до складу яких його обрано; 6) інформувати Верховну Раду України та її органи, до складу яких його обрано, про виконання доручень Верховної Ради України та її органів; 7) додержуватись вимог трудової дисципліни та норм депутатської етики; 8) як член депутатської фракції (групи) представляти інтереси депутатської фракції (групи) у комітеті, тимчасовій спеціальній або тимчасовій слідчій

¹ Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.

² Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. Г., Дахова І. І. Знач. твір.

³ Про статус народного депутата України: Закон України 17.11.1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

комісії, до складу яких його обрано; 9) як член комітету, тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії: бути присутнім на засіданнях комітету, підкомітету, тимчасової спеціальної чи тимчасової слідчої комісії, до складу яких його обрано, та брати участь у їх роботі; додержуватись порядку та норм депутатської етики на засіданнях комітету, його підкомітетів, тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії та робочих груп органів Верховної Ради України; 10) інформувати виборців про свою депутатську діяльність через засоби масової інформації, на зборах виборців періодично, але не рідше двох разів на рік; 11) проводити особистий прийом громадян у дні, визначені Верховною Радою України для роботи з виборцями, тощо¹.

Окрему увагу слід приділити питанню **депутатської недоторканності**. У конституціях більшості держав традиційно закріплено дві основні політико-правові категорії, які становлять депутатську недоторканність: 1) індемнітет – принцип невідповідальності за сказане депутатом (свобода висловлювань); 2) імунітет – принцип недоторканності (свобода від арешту)².

Відповідно до ст. 80 Основного закону народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність. Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп³.

Сьогодні народні депутати користуються *індемнітетом*, призначенням якого є забезпечення права на критику дій більшості та уряду. Вільне висловлення депутатами власної позиції та запобігання надмірного тиску більшості на меншість є однією із засад існування парламенту як демократичного органу. Демократичний характер природи індемнітету впливає з того, що цей привілей покликаний захищати голос, позицію депутата та його дії, але не політику, яка за цим слідує. Саме тому будь-які висловлювання депутата у парламенті та його органах мають ґрунтуватися на достовірній інформації, що є основною передумовою цивілізованого парламентського контролю⁴.

Щодо депутатського імунітету як вторинного елементу депутатської недоторканності, з 1 січня 2020 р. народні депутати позбавлені права на такий захист. Зокрема, з прийняттям Закону України від 03.09.2019 р. №27-ІХ «Про внесення змін до ст. 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)», з 01.01.2020 р. набули чинності зміни до законодав-

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

² Беззуб І. Депутатська недоторканність: зло чи необхідна умова для роботи парламентарів. *Громадська думка про правотворення*. 2018. № 11 (155). С. 4-11.

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁴ Нижник А. І. Недоторканність народного депутата України – конституційно-правова гарантія незалежного парламентського контролю: інформаційно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2019. № 2 (29). С. 141–155.

ства щодо депутатської недоторканності. З набранням чинності зазначеного нормативно-правового акта було внесено зміни до Законів України: «Про статус народного депутата України», «Про Регламент Верховної Ради України», до Кримінального процесуального кодексу України. Для цього був прийнятий Закон України від 18.12.2019 р. № 388-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою приведення у відповідність до Закону України «Про внесення змін до ст. 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України»¹.

Слід наголосити, що під час опрацювання законопроекту, народні депутати звернулись до Конституційного Суду України з конституційним зверненням щодо відповідності законопроекту про внесення змін до ст. 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України) (реєстр. № 7203) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Конституційний Суд України надав висновок від 19.07.2018 р. №2-в/2018 про відповідність законопроекту про внесення змін до ст. 80 Конституції України вимогам ст. 157, 158 Конституції України. Водночас у мотивувальній частині вказаного Висновку були висловлені деякі застереження, а саме:

- ухвалюючи рішення щодо скасування депутатської недоторканності, необхідно враховувати стан політичної та правової системи України – її здатність у разі повної відсутності інституту депутатської недоторканності забезпечити безперешкодне та ефективне здійснення народними депутатами України своїх повноважень, функціонування парламенту, а також реалізацію конституційного принципу поділу державної влади.

- недоторканність народних депутатів України не є особистим привілеєм, індивідуальним правом народного депутата України, а має публічно-правовий характер. Вона спрямована на забезпечення народного депутата України від незаконного втручання в його діяльність, на забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення ним своїх функцій та належного (нормального) функціонування парламенту (висновок від 11.07.2000 р. № 2-в/2000, рішення від 27.10.1999 р. № 9-рп/99, від 26.06.2003 р. № 12-рп/2003)².

На наслідки повного скасування депутатської недоторканності звертала увагу Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія), яка зазначала, що в політичній системі з вразливою демократією, такою як в Україні, повне скасування недоторканності може бути небезпечним для функціонування та автономії парламенту (п. 18 Висновку щодо проєкту за-

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою приведення у відповідність із Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України»: Закон України № 388-IX від 18 грудня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 17. Ст. 102.

² Висновок Конституційного Суду України у справі щодо недоторканності народних депутатів України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/nadano-vysnovok-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-u-spravi-shchodo-nedotorkannosti-narodnyh>.

кону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів, ухваленого Венеціанською комісією на її 103-му пленарному засіданні 19-20.06.2015 р.)¹.

Питання відповідальності народних депутатів зазначено у ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України». У нормі визначено, що Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Верховній Раді України та її органах, а також під час здійснення депутатських повноважень, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Особливості початку досудового розслідування щодо народного депутата України, повідомлення про підозру, затримання, обрання щодо нього запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України².

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, іншим органам досудового розслідування, крім Національного антикорупційного бюро України та центрального апарату Державного бюро розслідувань відповідно до їх підслідності, визначеної КПК України. Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) в порядку, встановленому КПК України. Клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише в тому разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини³.

¹ Opinion on draft constitutional amendments on the immunity of members of parliament and judges of Ukraine. European Commission for democracy through law (Venice Commission). 2015. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)013-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)013-e).

² Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 18.04.2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88.

Звернемось також до інших гарантій діяльності народного депутата. Конституція України та Закон України «Про статус народного депутата України» приділяє значну увагу гарантіям діяльності народного депутата України. Ці гарантії покликані забезпечити ефективність здійснення представниками українського народу своїх функцій та завдань¹.

Важливою гарантією є непорушність повноважень народного депутата України. Зокрема, у ст. 26 Закону України «Про статус народного депутата України» визначено, що ніхто не має права обмежувати повноваження народного депутата, крім випадків, передбачених Конституцією України, цим та іншими законами України². Конституційний Суд України у Рішенні від 26 червня 2003 р. (справа про гарантії депутатської недоторканності) зазначає, що «визначені Конституцією і законами України повноваження народного депутата не можуть бути обмежені діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та підпорядкування, громадян та їх об'єднань. Обмеження повноважень народного депутата можуть встановлюватися виключно Конституцією і законами України. Повноваження депутата, його конституційні права і свободи не можуть бути обмежені в умовах воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях»³.

Гарантією депутатської діяльності є створення належних умов для виконання депутатських повноважень. Для роботи з виборцями народному депутату Верховною Радою України встановлюються щомісячно відповідні дні у визначеному порядку. Народний депутат на строк виконання своїх повноважень звільняється від призову на військову або альтернативну (невійськову) службу, а також від призову на навчальні (або перевірні) та спеціальні збори. Народні депутати у своїй діяльності забезпечуються необхідними інформаційними матеріалами та юридичною допомогою, правом мати до тридцяти одного помічника, які працюють за строковим трудовим договором на постійній основі чи за сумісництвом або на громадських засадах. Гарантією належного здійснення народним депутатом своїх повноважень є щомісячне відшкодування витрат, пов'язаних із депутатською діяльністю. Витрати органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, пов'язані з виконанням народним депутатом депутатських повноважень, компенсуються за рахунок коштів Державного бюджету України⁴.

Звернемось також до питання припинення повноважень народного депу-

¹ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. Г., Дахова І. І. Зазнач. твір.

² Про статус народного депутата України : Закон України № 2790-ХІІ від 17 листопада 1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

⁴ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

тата. Відповідно до Конституції України та Закону України «Про статус народного депутата України», повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України *припиняються достроково* у разі: 1) складення повноважень за його особистою заявою; 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім; 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України; 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто; 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції; 7) його смерті¹.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення².

Ефективність діяльності Верховної Ради залежить як від її складу, так і від її структури. Конституція України визначає структуру Верховної Ради у вигляді однопалатного парламенту з окремими її інститутами. Структура Верховної Ради України охоплює два аспекти: політичний та організаційно-функціональний. *Політична структура* характеризується наявністю таких політичних утворень: депутатські фракції та коаліція депутатських фракцій. *Організаційно-функціональна структура* має вираження у діяльності Голови Верховної Ради України, комітетів, тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій³.

Відповідно до Конституції України Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради, першого заступника і заступника Голови та відкликає їх з цих посад. **Голова Верховної Ради України** має такі **повноваження**: веде засідання Верховної Ради України; організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів; підписує акти,

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

прийнятій Верховною Радою України; представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав; організовує роботу апарату Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України здійснює свої повноваження, передбачені чинною Конституцією, та у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України¹.

До керівництва Верховної Ради України також належить *перший заступник Голови Верховної Ради України*, наділений чітко визначеними повноваженнями. Відповідно до ч. 2 ст. 80 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» перший заступник Голови Верховної Ради України виконує обов'язки Голови Верховної Ради України в разі його відсутності або неможливості виконання ним своїх обов'язків².

Заступник Голови Верховної Ради України відповідно до ч. 3 ст. 80 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» виконує обов'язки Голови Верховної Ради України у разі його відсутності або неможливості виконання ним своїх обов'язків, за відсутності або неможливості їх виконання першим заступником Голови Верховної Ради України. Крім того, згідно з розподілом обов'язків веде організаційну та іншу роботу з питань взаємодії Верховної Ради з органами судової влади та інформаційного забезпечення діяльності Верховної Ради³.

Важливим структурним елементом Верховної Ради України, діяльність якого сприяє оптимізації роботи українського парламенту, є *Погоджувальна рада* – парламентський орган для попередньої підготовки та розгляду організаційних питань роботи Верховної Ради України, який розпочав свою діяльність у 1994 р. До її компетенції належить, зокрема, включення законопроектів до порядку денного пленарного засідання тощо. *До складу Погоджувальної ради* входять Голова Верховної Ради України і його заступники, голови депутатських фракцій та груп з правом ухвального голосу і голови парламентських комітетів з правом дорадчого голосу.

Важливим метаструктурним елементом Верховної Ради України є *депутатські фракції* та *коаліція депутатських фракцій*. За походженням вони є первинним елементом політичної структури парламенту, оскільки утворюються ще до формування керівних органів Верховної Ради, парламентських комітетів і комісій. Згідно зі ст. 57, 58 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» депутатські фракції формуються на першій сесії Верховної Ради України нового скликання до розгляду питань про обрання Го-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

³ Там само.

лови Верховної Ради, створення органів Верховної Ради. Вони формуються на партійній основі народними депутатами, обраними за списком політичних партій, які за результатами виборів отримали депутатські мандати. При цьому одна політична партія, яка пройшла до парламенту, має право формувати в ньому лише одну депутатську фракцію з мінімальною чисельністю 15 народних депутатів України. Народний депутат має право входити лише до однієї депутатської фракції¹. Нині у Верховній Раді України VIII скликання **діють 5 депутатських фракцій та 2 депутатські групи**. Зареєстрована в апараті Верховної Ради депутатська група має ті самі права, що й депутатська фракція².

Основними галузевими органами Верховної Ради є **Комітети Верховної Ради**. Комітети Верховної Ради України – це органи Верховної Ради України, які утворюються з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямами законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій. Під час здійснення законопроектних робіт комітет, визначений головним з певного законопроекту чи проекту іншого акта Верховної Ради України, узагальнює та систематизує пропозиції, поправки і висновки інших комітетів та готує їх на розгляд Верховної Ради України. Головний комітет має право також вносити пропозиції і поправки під час розгляду законопроекту на своєму засіданні³.

Згідно зі ст. 11 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» відповідні комітети здійснюють такі функції:

- законопроектну;
- організаційну;
- контрольну⁴.

Первинна і магістральна законопроектна функція комітетів полягає у розробці проектів законів, інших актів Верховної Ради України; попередньому розгляді та підготовці висновків і пропозицій щодо законопроектів, внесених суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд парламенту; доопрацюванні за дорученням Верховної Ради України окремих законопроектів за наслідками розгляду їх у першому та наступних читаннях тощо.

Не менш важливою для забезпечення ефективної діяльності парламенту є й організаційна функція комітетів Верховної Ради України. Її головні

¹ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133..

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Там само.

⁴ Про комітети Верховної Ради України : Закон України № 116/95-ВР від 4 квітня 1995 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.

напрями: планування роботи комітетів; збір та аналіз інформації з питань, що належать до повноважень комітетів, організація слухань з цих питань; попереднє обговорення відповідно до предметів відання кандидатур посадових осіб, яких згідно з Конституцією України обирає, призначає, затверджує Верховна Рада або надає згоду на їх призначення тощо.

Контрольна функція комітетів Верховної Ради України полягає в аналізі практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб із питань, віднесених до предметів відання комітетів, в підготовці та поданні відповідних висновків і рекомендацій на розгляд парламенту¹.

Верховна Рада у межах своїх повноважень може створювати також *тимчасові спеціальні комісії* для підготовки і попереднього розгляду питань.

Окрім того, для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, Верховна Рада може створювати *Тимчасові слідчі комісії*, якщо за це проголосувало не менше ніж одна третина від конституційного складу Верховної Ради України. Висновки і пропозиції Тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду. Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її Тимчасових спеціальних і Тимчасових слідчих комісій встановлюється законом².

Організаційне, правове, наукове, документальне, інформаційне, експертно-аналітичне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності Верховної Ради, її органів, народних депутатів, депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді здійснює *Апарат Верховної Ради*. Структура Апарату Верховної Ради затверджується більшістю голосів народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради за поданням комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту. Апарат Верховної Ради діє на основі Положення про Апарат Верховної Ради, яке затверджується постановою Верховної Ради. Положення про структурний підрозділ Апарату Верховної Ради затверджується Головою Верховної Ради України. Кошторис Верховної Ради на наступний рік затверджується Верховною Радою під час прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні за висновками комітетів, до предмета відання яких належать питання регламенту і бюджету³.

До структури Верховної Ради України *не належать* такі органи, як Рахункова палата України та повноважений Верховної Ради України з прав людини, оскільки їх правовий статус визначається як статус юридичної особи згідно з профільним законодавством – Законом України «Про Рахункову па-

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Там само.

³ Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України № 769 від 25 серпня 2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011.

лату України» та Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»¹.

Відповідно до ст. 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини й громадянина здійснює уповноважений Верховної Ради України з прав людини². Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» вказує, що Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює наявні засоби захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина, не відмінняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод. Повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску, введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях³.

Уповноважений Верховної Ради з прав людини здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює наявні засоби захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина, не відмінняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод. Повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску), введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях. Уповноважений призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України. Верховна Рада України, здійснюючи парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини й громадянина, заслуховує щорічні доповіді Уповноваженого про стан дотримання та захисту прав і свобод людини й громадянина в Україні⁴.

Законом чітко встановлено **вимоги щодо претендента на посаду Уповноваженого** і процедури його обрання. Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання: досяг 40 років; володіє державною мовою; має високі моральні якості; має досвід правозахисної діяльності та протягом останніх 5 років проживає в Україні⁵.

Однак не може бути призначено Уповноваженим особу, яка має суди-

¹ Шаптала Н. К., Задрожня Г. В. Зазнач. твір.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини : Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

⁴ Там само.

⁵ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

мість за вчинення злочину, якщо ця судимість не погашена та не знята в установленому законом порядку. Відповідно, в інтересах неупередженого ставлення омбудсменом до виконання своїх обов'язків і об'єктивного вирішення справ передбачено, що Уповноважений не може мати представницького мандата, займати будь-які інші посади в органах державної влади, виконувати іншу оплачувану чи неоплачувану роботу в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднань громадян, на підприємствах, установах, організаціях, незалежно від форми власності, крім викладацької, наукової або іншої творчої діяльності. Він не може бути членом жодної політичної партії. Термін повноважень Уповноваженого – 5 років¹.

Для забезпечення діяльності Уповноваженого утворюється секретаріат, який є юридичною особою, має свій рахунок у банку та печатку встановленого зразка. Для здійснення своєї діяльності Уповноважений наділений широким колом прав, зокрема, він *має право*:

1) невідкладного прийому Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, керівниками інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами;

2) бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, Кабінету Міністрів, Конституційного Суду, Верховного Суду України та інших колегіальних органів;

3) безперешкодно відвідувати органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях;

4) на ознайомлення з документами, у тому числі і секретними (таємними), та отримання їх копій;

5) відвідувати у будь-який час місця тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установи відбування засудженими покарань та установи примусового лікування і перевиховання, психіатричні лікарні, опитувати осіб, які там перебувають, та отримувати інформацію щодо умов їх тримання;

6) бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим;

7) звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини й громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі;

8) направляти до відповідних органів акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини й громадянина для вжиття

---

¹ Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

цими органами заходів¹.

Актами реагування Уповноваженого щодо порушень положень Конституції і законів, міжнародних договорів України стосовно прав і свобод людини й громадянина є конституційне подання Уповноваженого та подання Уповноваженого. *Конституційне подання Уповноваженого* – акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України нормативно-правових актів та офіційного тлумачення Конституції та законів України. *Подання Уповноваженого* – акт, який вноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина².

Під час виконання своїх повноважень Уповноважений користується певними гарантіями. Зокрема, втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб у діяльність Уповноваженого забороняється. Уповноважений не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні³.

Уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором. За порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого, його представників та працівників секретаріату винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством⁴.

Рахункова палата від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням. Рахункова палата підзвітна Верховній Раді України та регулярно її інформує про результати своєї роботи. Діяльність Рахункової палати ґрунтується на принципах законності, незалежності, об'єктивності, безсторонності, гласності та неупередженості. Рахункова палата є організаційно, функціона-

¹ Там само.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

³ Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

⁴ Там само.

льно та фінансово незалежною, самостійно планує свою діяльність¹.

На Рахункову палату покладаються широкі **повноваження**. У ст. 7 Закону України «Про Рахункову палату» визначено, що Рахункова палата:

- здійснює фінансовий аудит та аудит ефективності щодо: надходжень до державного бюджету податків, зборів, обов'язкових платежів та інших доходів, включаючи адміністрування контролюючими органами таких надходжень; проведення витрат державного бюджету, включаючи використання бюджетних коштів на забезпечення діяльності Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Вищої ради юстиції, Генеральної прокуратури України та інших органів та ін.;

- проводить експертизу поданого до Верховної Ради України проєкту закону про Державний бюджет України (включаючи матеріали, що додаються до цього проєкту закону) та готує відповідні висновки;

- аналізує виконання Державного бюджету України та готує відповідні висновки, а також пропозиції щодо усунення виявлених відхилень і порушень;

- аналізує річний звіт про виконання закону про Державний бюджет України, поданий Кабінетом Міністрів України, та готує відповідні висновки з оцінкою ефективності управління коштами державного бюджету, а також пропозиції щодо усунення виявлених порушень та вдосконалення бюджетного законодавства;

- аналізує ефективність використання суб'єктами господарювання пільг зі сплати до державного бюджету податків, зборів, обов'язкових платежів, доцільність функціонування пільгових режимів оподаткування та їх вплив на загальний стан надходжень державного бюджету;

- здійснює попередній аналіз, до розгляду на засіданнях комітетів Верховної Ради України та на пленарних засіданнях Верховної Ради України, звіту Антимонопольного комітету України та звіту Фонду державного майна України в частині, що впливає на виконання державного бюджету;

- здійснює за зверненням органів місцевого самоврядування, фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, державних підприємств та інших суб'єктів господарювання державного сектора економіки заходи державного зовнішнього фінансового контролю щодо відповідних місцевих бюджетів та діяльності суб'єктів звернення тощо².

Для успішного функціонування нових і оновлених структур Верховної Ради першочерговим є істотне зміцнення їх правової бази, зокрема оновлення законів про комітети Верховної Ради, про статус народного депутата та низки інших; створення відносно цілісної системи інфраструктури парламенту; ши-

¹ Про рахункову палату : Закон України від 2 липня 2015 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.

² Там само.

рше залучення до здійснення законодавчих, установчих і контрольних функцій Верховної Ради суб'єктів законодавчого, бюджетного, контрольного і установчого процесу; забезпечення тіснішої взаємодії Верховної Ради та її органів з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування та об'єднаннями громадян¹.

У ході аналізу і узагальнення інформації, яку отримує Рахункова палата під час здійснення перевірок, ревізій та обслідувань, вона розробляє та подає Верховній Раді України пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, що регулюють бюджетні, фінансово-кредитні та інші відносини. Рахункова палата щоквартально подає Верховній Раді оперативний звіт про хід виконання Державного бюджету України, в якому наводяться фактичні відомості про проведені витрати порівняно з показниками, затвердженими у Законі про Державний бюджет поточного року, і показниками за відповідний період або квартал попереднього року. Рахункова палата за результатами проведених контрольних заходів направляє органам виконавчої влади, керівникам підприємств, установ і організацій, банків і кредитних установ, які перевірялись, постанови та висновки для відповідного реагування і вжиття заходів щодо усунення виявлених порушень, відшкодування збитків, завданих державі, та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у порушенні законодавства України, безгосподарності та марнотратстві. Постанови та висновки Колегії Рахункової палати повинні бути розглянуті у встановлений нею термін, але не пізніше ніж протягом 15 календарних днів з дня їх отримання. Про заходи реагування на отримані постанови і висновки Колегії Рахункової палати вона повідомляється негайно. У необхідних випадках Рахункова палата може надавати консультації та роз'яснення з питань застосування норм чинного законодавства України щодо об'єктів, на яких проводився контроль. У разі виявлення в процесі перевірок і ревізій привласнення грошових або матеріальних ресурсів, а також виявлення фактів корупції та інших зловживань Рахункова палата зобов'язана негайно за рішенням її Колегії передати матеріали перевірок або ревізій до правоохоронних органів та повідомити про це Верховну Раду України².

Щодо питання організаційних форм діяльності Верховної Ради України зазначимо, що порядок роботи парламенту та основні парламентські процедури в Україні регулюються Конституцією, Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» та іншими актами чинного законодавства. Відповідно до змісту цих нормативно-правових актів робота парламенту має певні організаційно-правові форми³.

Організаційно-правові форми роботи Верховної Ради України – це передбачені Конституцією України, Законом України «Про Регламент Верхов-

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

² Про рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

ної Ради України» та іншими актами чинного законодавства парламентські процедури і способи та методи організації роботи парламенту України, його органів і структурних підрозділів, народних депутатів України з метою реалізації завдань, функцій і повноважень українського парламенту¹.

Відповідно до чинного законодавства **основними організаційними (організаційно-правовими) формами роботи Верховної Ради України є її сесії та пленарні засідання**².

У Конституції України та Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» визначено, що Верховна Рада проводить свою роботу **сесійно**. Сесії є чергові та позачергові³. Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менше ніж двох третин від її конституційного складу. Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів. Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України⁴.

Чергові сесії Верховної Ради, крім першої сесії, починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року, а завершуються відповідно не пізніше ніж за 45 та 10 днів до початку наступної сесії. Верховна Рада може прийняти постанову про зміну строків завершення сесії. Інформація про дату і час початку чергової сесії Верховної Ради, а також про місце і час реєстрації народних депутатів Апаратом Верховної Ради не пізніше ніж за три дні до початку роботи чергової сесії Верховної Ради доводиться до відома кожного народного депутата та публікується в газеті «Голос України». Верховна Рада процедурним рішенням може доручити окремим комітетам, тимчасовим спеціальним комісіям чи тимчасовим слідчим комісіям продовжити їх роботу після закінчення чергової сесії Верховної Ради⁵.

Позачергові сесії Верховної Ради, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України відповідно до ч. 2 ст. 83 Конституції України. Вмотивовані вимоги про скликання позачергової сесії Верховної Ради, підписані їх ініціаторами, разом із проектами документів, які пропонуються до розгляду, надсилаються Голові Верховної Ради України. При цьому підписи ініціаторів не відкликаються. Позачергова сесія Верховної Ради скликається не пізніше ніж у семиденний строк після дня надходження вимоги про її скликання, поданої відповідно до ч. 2 ст. 83 Конститу-

¹ Там само.

² Там само.

³ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. ст. 133.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁵ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15. № 16-17. Ст. 133.

ції України. Розпорядження Голови Верховної Ради України про скликання позачергової сесії Верховної Ради публікується у газеті «Голос України» не пізніше ніж за три дні до її відкриття із зазначенням питань, які пропонується розглянути на позачерговій сесії Верховної Ради. Документи, які пропонується розглянути на позачерговій сесії Верховної Ради, надаються народним депутатам не пізніше ніж за три дні до відкриття позачергової сесії Верховної Ради¹. Відкриття сесії Верховної Ради оголошується головою на пленарному засіданні на початку її першого пленарного засідання, закриття – по завершенні останнього пленарного засідання. Кожна сесія Верховної Ради починається і завершується виконанням у залі засідань Верховної Ради Державного Гімну України. Сесії Верховної Ради складаються із засідань Верховної Ради, засідань комітетів, тимчасових слідчих комісій і тимчасових спеціальних комісій, що проводяться у період між пленарними засіданнями, роботи народних депутатів у депутатських фракціях (депутатських групах) та з виборцями. Комітет, тимчасова спеціальна комісія чи тимчасова слідча комісія можуть проводити свої засідання одночасно з пленарними засіданнями Верховної Ради лише за процедурним рішенням Верховної Ради. Засідання Верховної Ради можуть бути пленарними, урочистими, а також можуть проводитися у формі парламентських слухань².

Засідання Верховної Ради можуть бути *пленарними, урочистими*, а також можуть проводитися у формі *парламентських слухань*.

Переважним видом засідань, а отже, і пріоритетною організаційною формою їх роботи є **пленарні засідання**. Відповідно до ст. 84 Конституції України рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування. До того ж голосування на засіданнях здійснюється народними депутатами особисто.

Засідання Верховної Ради України проводяться згідно з розкладом. Рішення (крім процедурних) приймаються лише з питань, внесених до порядку денного засідання, за винятком випадків, передбачених Законом України «Про Регламент Верховної Ради України». У разі порушення цієї вимоги прийняте рішення є недійсним, і Голова Верховної Ради не має права підписувати відповідний акт. Засідання Верховної Ради відкривають, ведуть і закривають Голова Верховної Ради України або його заступники. Якщо вони з будь-яких причин не здійснюють цього, такі функції виконує один із голів комітету Верховної Ради України, визначений Головою Верховної Ради України, один із його заступників або ж обраний народними депута-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Про Регламент Верховної Ради України : Закон України № 1861-VI від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

тами головуєчий на засіданні. Під час обрання головуєчого пленарне засідання веде найстарший за віком присутній у залі засідань депутат¹.

Перед кожним пленарним засіданням відбувається поіменна реєстрація депутатів із пред'явленням посвідчення, персональної картки для голосування і з особистим підписом депутата та його реєстрацією в електронній системі. На початку кожного засідання Верховної Ради головуєчий повідомляє про кількість депутатів, які зареєструвалися, а також про яких відомо, що вони відсутні з поважних причин. На початку першого засідання кожного робочого дня головуєчий оголошує порядок денний на весь день роботи. Питання розглядаються в тій послідовності, в якій їх включено до порядку денного. Перед закриттям засідання робочого дня головуєчий уточнює та оголошує порядок денний на наступний день пленарної роботи відповідно до розкладу засідань Верховної Ради України².

Процедура повного обговорення питань на пленарному засіданні містить:

- доповідь народного депутата – ініціатора внесення пропозиції або іншого суб'єкта права законодавчої ініціативи чи його представника, запитання доповідачу і відповіді на них;
- співдоповідь визначеного головним комітетом чи тимчасовою спеціальною комісією співдоповідача, запитання співдоповідачу і відповіді на них;
- виступи народних депутатів – членів головного комітету чи тимчасової спеціальної комісії з оголошенням та обґрунтуванням окремої думки, якщо вона не була надана народним депутатам разом з висновком відповідного комітету чи тимчасової спеціальної комісії;
- виступи по одному представнику від кожного комітету, тимчасової спеціальної комісії, до яких, крім головного комітету, направлявся проєкт закону чи іншого акта Верховної Ради, якщо висновки цих комітетів чи тимчасових спеціальних комісій не були надані народним депутатам;
- виступи представників депутатських фракцій (депутатських груп), народних депутатів;
- оголошення головуєчим на пленарному засіданні про припинення обговорення та повідомлення про кількість промовців, які виступили і які записалися на виступ;
- заключне слово доповідача і співдоповідача (співдоповідачів);
- уточнення та оголошення головуєчим на пленарному засіданні пропозицій, які надійшли щодо обговорюваного питання і будуть ставитися на голосування³.

Розгляд питань за скороченою процедурою обговорення здійснюється за рішенням Верховної Ради. Скорочена процедура обговорення містить:

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Там само.

³ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

- виступ народного депутата – ініціатора внесення пропозиції або іншого суб'єкта права законодавчої ініціативи чи його представника з обґрунтуванням пропозиції;
- виступ голови комітету або представника від головного комітету у разі розгляду питання, яке готувалося цим комітетом;
- виступи представників двох депутатських фракцій (депутатських груп) на підтримку кожної пропозиції і представників двох депутатських фракцій (депутатських груп) не на підтримку пропозиції;
- уточнення та оголошення головуєчим на пленарному засіданні пропозицій, які надійшли і будуть ставитися на голосування;
- виступи з мотивів голосування по одному представнику від депутатських фракцій (депутатських груп), представники яких не брали участі в обговоренні¹.

На пленарному засіданні Верховної Ради ніхто не може виступати без дозволу головуєчого на пленарному засіданні. Головуючий на пленарному засіданні надає слово промовцям для доповіді, співдоповіді, виступів, заключного слова, заяв, резолюції, пояснень, зауважень, запитань, повідомлень та довідок, внесення пропозицій, поправок, оголошення депутатських запитів, обґрунтування відповіді на депутатський запит посадовою особою, до якої був звернений депутатський запит, обґрунтування пропозицій чи поправок, відповіді на запитання, репліки. Для доповіді надається не менше 10 хвилин, співдоповіді – 5 хвилин і заключного слова – 3 хвилин².

На пленарному засіданні народні депутати України мають дотримуватися дисципліни і норм парламентської етики. Ніхто не може виступати без дозволу головуєчого. Промовець має виступати тільки з питання, з якого йому надано слово. При цьому він не повинен вживати образливих висловлювань, непристойних та лайливих слів, закликати до незаконних і насильницьких дій. Головуючий на засіданні має попередити промовця про неприпустимість таких висловлювань і закликів або припинити його виступ, а у разі повторного порушення – позбавити його права виступу на засіданні³. До того ж ст. 51 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» заборонено вносити до зали засідань і використовувати під час проведення пленарного засідання плакати, лозунги, гучномовці, інші предмети, які не мають на меті забезпечення законодавчої діяльності парламенту. Неприпустимим і негативним для авторитету парламенту та парламентаріїв є фізичне з'ясування стосунків між народними депутатами.

Усі пленарні засідання Верховної Ради України протоколюються та стенографуються в порядку, встановленому Законом України «Про Регламент Верховної Ради України». Протоколи та стенограми пленарних засідань парламенту оприлюднюються на його офіційному вебсайті, якщо інше не перед-

---

¹ Там само.

² Там само.

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

бачено законом¹.

У протоколі пленарного засідання Верховної Ради зазначаються порядковий номер скликання Верховної Ради, сесії, протоколу, дата та місце проведення пленарного засідання, кількість присутніх народних депутатів; прізвище та ініціали головуючого на пленарному засіданні, а також членів Тимчасової президії першої сесії до обрання Голови Верховної Ради України; окремо кожне питання порядку денного із зазначенням посади, прізвища та ініціалів доповідача, співдоповідача, прізвищ, ініціалів і номерів посвідчень народних депутатів, які взяли участь у обговоренні питання, та належність їх до депутатських фракцій (депутатських груп); результати голосування проєктів законів, постанов, інших актів Верховної Ради, доручення Верховної Ради, пропозиції народних депутатів і прийняті рішення, у тому числі процедурні².

Ведення стенограми, видання стенографічного бюлетеня пленарного засідання Верховної Ради здійснює Апарат Верховної Ради. Стенограма і стенографічний бюлетень пленарного засідання Верховної Ради мають повністю відображати хід обговорень, результати голосування проєктів законів, постанов, інших актів Верховної Ради і прийняті рішення, у тому числі процедурні. Вони повинні містити інформацію про номер, день, час, місце проведення та порядок денний пленарного засідання, а також прізвище головуючого на пленарному засіданні. Протокол, стенограма, стенографічний бюлетень пленарного засідання Верховної Ради є офіційними документами, що підтверджують процес обговорення і прийняття рішень Верховною Радою. Вони надаються народним депутатам для ознайомлення за їх зверненнями до керівника Апарату Верховної Ради.

У межах своїх повноважень Верховна Рада України приймає відповідні рішення. Рішеннями Верховної Ради є акти Верховної Ради, а також процедурні та інші рішення, які заносяться до протоколу пленарних засідань Верховної Ради. Актами Верховної Ради є закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви³. Відповідно до ч. 2 ст. 84, ст. 91 Конституції України Верховна Рада приймає рішення виключно на її пленарних засіданнях після обговорення питань більшістю голосів народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради, крім випадків, передбачених Конституцією України та цим Регламентом. Рішення Верховної Ради приймаються шляхом відкритого поіменного голосування, крім випадків, передбачених цим Регламентом, коли проводиться таємне голосування шляхом подачі бюлетенів⁴.

Рішення Верховної Ради можуть бути скасовані Верховною Радою до підписання відповідного акта Верховної Ради Головою Верховної Ради Укра-

¹ Там само.

² Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

³ Там само.

⁴ Там само.

їни. Закони, постанови та інші акти Верховної Ради, що набрали чинності, скасуванню Верховною Радою не підлягають, вони можуть бути визнані Верховною Радою такими, що втратили чинність. Рішення про скасування результатів голосування за закон, постанову чи інший акт Верховної Ради загалом приймається більшістю голосів народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради, якщо інше не передбачено Регламентом¹.

Розглянемо більш детально законотворчу діяльність Верховної Ради України. **Законотворча діяльність** визначається як форма прояву активної поведінки уповноважених суб'єктів, що стосується роботи над підготовкою проекту законодавчого акта, його внесення до парламенту, обговорення, голосування, прийняття та введення в дію².

Законотворча діяльність починається із законодавчої ініціативи. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді належить Президенту України, народним депутатам, Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України має виключне право на внесення проекту закону про Державний бюджет України. Проект закону про надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України вносить Президент України або Кабінет Міністрів України.

Право законодавчої ініціативи здійснюється шляхом внесення до Верховної Ради:

- 1) проектів законів, постанов;
- 2) проектів інших актів Верховної Ради;
- 3) пропозицій до законопроектів;
- 4) поправок до законопроектів³.

Законопроект, проект іншого акта, внесений до Верховної Ради, реєструється в Апараті Верховної Ради. Законопроект, внесений з дотриманням вимог ст. 90, 91 Регламенту, реєструється в Апараті Верховної Ради в день його внесення, а в разі внесення у неробочий час – не пізніше наступного робочого дня. Кожен законопроект, проект іншого акта після його реєстрації не пізніше ніж у п'ятиденний строк направляється Головою Верховної Ради України або відповідно до розподілу обов'язків першим заступником, заступником Голови Верховної Ради України в комітет, який відповідно до предметів відання комітетів визначається головним з підготовки і попереднього розгляду законопроекту, проекту іншого акта, а також у комітет, до предмета відання якого належать питання бюджету тощо. Кожен законопроект не пізніше ніж у триденний строк направляється комітетом, до предмета відання якого належать питання бюджету, до Кабінету Міністрів України для здійснення експертизи щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що

¹ Там само.

² Шапран Ю. В. Співвідношення законотворчості та політичного плюралізму: категоріальний вимір. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 1 (26). С. 28-32.

³ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

регулюють бюджетні відносини¹.

За дорученням Верховної Ради, Голови Верховної Ради України, за зверненням головного комітету, голови або першого заступника голови головного комітету чи з власної ініціативи комітет, до предмета відання якого належать питання регламенту, розглядає законопроект, проект іншого акта та готує експертний висновок щодо відповідності його оформлення та реєстрації вимогам закону цього Регламенту та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів. Голова Верховної Ради України або відповідно до розподілу обов'язків перший заступник, заступник Голови Верховної Ради України, якщо наявні відповідні підстави, може повернути законопроект суб'єкту законодавчої ініціативи. Підстави повернення законопроектів визначені у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України»².

Усі зареєстровані законопроекти та супровідні документи до них відповідно до ст. 99 Регламенту, законопроекти, підготовлені до другого та наступних читань, висновки щодо законопроектів, підготовлені головним комітетом до першого та наступних читань, висновки інших комітетів, пропозиції Президента України разом з висновком головного комітету, порівняльною таблицею та іншими супровідними документами відповідно до ст. 133 Регламенту, пропозиції щодо усунення неузгодженостей чи редакційних неточностей у прийнятому законі надаються народному депутату в електронному вигляді засобами єдиної автоматизованої системи шляхом розсилки інформаційних листів³.

Невідкладними є законопроекти, що визначені Президентом України або рішенням Верховної Ради як такі. Верховна Рада може прийняти рішення про визначення законопроекту невідкладним після включення його до порядку денного сесії Верховної Ради або в ході його наступного розгляду.

Законопроекти розглядаються Верховною Радою, як правило, за процедурою трьох читань з урахуванням особливостей, встановлених у цій статті. Розгляд і прийняття законопроекту за процедурою трьох читань містить:

- 1) *перше читання* – обговорення основних принципів, положень, критеріїв, структури законопроекту та прийняття його за основу;
- 2) *друге читання* – постатейне обговорення і прийняття законопроекту в другому читанні;
- 3) *третє читання* – прийняття законопроекту, який потребує доопрацювання та узгодження загалом.

Зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект під час підготовки до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи, а під час підготовки до всіх наступних читань – для проведення юридичної експертизи та редакційного опрацювання у відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради. Остаточна

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само.

юридична експертиза і редакційне опрацювання здійснюються після прийняття акта Верховної Ради загалом.

За результатами розгляду законопроекту у третьому читанні Верховна Рада може прийняти рішення про:

- 1) прийняття закону загалом і направлення його на підпис Президенту України;
- 2) перенесення голосування щодо законопроекту загалом у зв'язку із прийняттям рішення про перенесення розгляду законопроекту або до подання Кабінетом Міністрів України проектів актів, прийняття яких передбачено в законопроекті, що розглядається;
- 3) схвалення тексту законопроекту загалом і винесення його на всеукраїнський референдум;
- 4) відхилення законопроекту¹.

Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України. Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, то закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений².

Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менше ніж двома третинами від її конституційного складу, то Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі, якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом. Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування³.

У Конституції України чітко визначена парламентська складова зовнішньополітичної діяльності України (ст. 85). **Повноваження Верховної Ради у сфері зовнішніх зносин** можливо поділити на такі основні групи:

– **повноваження загального характеру**, реалізація яких пов'язана з міжнародною діяльністю країни: прийняття законів (п. 3); визначення основних засад внутрішньої та зовнішньої політики (п. 5); надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та їх денонсацію (п. 32); затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього (п. 4);

¹ Там само.

² Там само.

³ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

– **спеціальні зовнішньополітичні повноваження:** оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України (п. 9); схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України (п. 23); затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні (п. 31); затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також одержання таких позик Україною (п. 14); розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України (п. 11); заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України (п. 8); контрольні повноваження: контроль за виконанням бюджету, прийняття рішення щодо звіту про його виконання (п. 4), зокрема у сфері зовнішньої політики; здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів відповідно до Конституції та закону (п. 13); здійснення контролю за використанням одержаних від іноземних держав позик (п. 14); здійснення парламентського контролю (п. 33); прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України або групи чи комітету Верховної Ради, попередньо підтриману не менше ніж 1/3 від конституційного складу парламенту (п. 34);

– **установчі повноваження:** призначення за поданням Президента України, Прем'єр-міністра України (п. 12); затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки, Збройних сил України та інших військових формувань (п. 22)¹.

Загалом законодавство України у сфері зовнішньополітичних відносин містить такі нормативно-правові акти: Конституція України, Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України», Стратегія національної безпеки України та Закон України «Про дипломатичну службу».

Важливою групою повноважень парламенту у площині зовнішніх зносин є участь в **ратифікації** та **денонсації міжнародних договорів**, що зумовлено необхідністю трансформації міжнародних договорів у національне законодавство. Конституційною основою є положення п. 32 ст. 85 Конституції щодо надання парламентом у встановлений законом строк згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та їх денонсацію². Ця норма стосується найбільш важливих договорів, а саме: угод, що змінюють конституцію; угод політичного або військового характеру; договорів з фінансових зобов'язань держави; угод, щодо територіальної цілісності держави або осно-

¹ Там само.

² Там само.

вних прав громадян та ін.

Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» *ратифікація, приєднання* – залежно від конкретного випадку форма надання згоди України на обов’язковість для неї міжнародного договору¹.

Правові основи ратифікації міжнародних договорів визначені у ст. 9 Закону. Зокрема, Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід’ємною частиною якого є текст міжнародного договору. На підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом міністра закордонних справ України, якщо договором передбачено обмін такими грамотами. Ратифікації підлягають міжнародні договори України:

а) політичні (про дружбу, взаємну допомогу і співробітництво, нейтралітет), територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України, мирні;

б) що стосуються прав, свобод та обов’язків людини і громадянина;

в) загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво), з загальних фінансових питань, з питань надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України;

г) про участь України у міждержавних союзах та інших міждержавних об’єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;

г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови тимчасового перебування в Україні іноземних військових формувань;

д) що стосуються питань передачі історичних та культурних цінностей Українського народу, а також об’єктів права державної власності України;

е) виконання яких зумовлює зміну законів України або прийняття нових законів України;

є) інші міжнародні договори, ратифікація яких передбачена міжнародним договором або законом України².

Приєднання України до міжнародних договорів або їх прийняття визначені у ст. 13 Закону України «Про міжнародні договори України». Рішення про приєднання України до міжнародних договорів або про їх прийняття приймаються:

а) щодо договорів, які потребують ратифікації, – у формі закону України про приєднання до міжнародного договору або закону України про прийнят-

¹ Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

² Там само.

тя міжнародного договору, невід'ємною частиною яких є текст міжнародного договору;

б) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені України, які не потребують ратифікації, – у формі указу Президента України;

в) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, які не потребують ратифікації, – у формі постанови Кабінету Міністрів України¹.

Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору відповідно до цього Закону в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб.

Отже, зважаючи на той факт, що парламент приймає державні рішення вищої юридичної сили, тобто закони, які необхідні для здійснення зовнішніх відносин, то це і визначає провідну роль Верховної Ради України у правовому механізмі здійснення зовнішніх зносин держави як невід'ємної його складової. Саме через загальні функції парламенту здійснюється виконання зовнішніх функцій держави. Тільки парламент з огляду на представницьку природу може більш за всі державні органи реагувати на суспільну думку в країні та, як це і передбачено Конституцією, у формі закону визначати засади зовнішніх зносин.

Слід наголосити, що Україна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, зважаючи, насамперед, на необхідність гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності².

Основними засадами зовнішньої політики є: забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права; забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, економічних, енергетичних та інших інтересів; використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку; створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації, її економічного потенціалу, історичної свідомості, національної гідності українців, а також етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності громадян України усіх національностей; утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави; сприяння міжнародному миру і безпеці у світі, участь у всеосяжному політичному діалозі для під-

---

¹ Там само.

² Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України: Закон України від 1 липня 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.

вищення взаємної довіри держав, подолання традиційних і нових загроз безпеці; підтримка зміцнення ролі міжнародного права у міжнародних відносинах, забезпечення дотримання та виконання чинних, вироблення нових принципів і норм міжнародного права тощо¹.

Розглянемо більш детально зовнішньополітичні відносини нашої держави. Україна у 1945 р. стала однією з держав-співзасновниць ООН. З моменту проголошення Україною незалежності розпочався якісно новий період її діяльності в ООН, яку було визначено одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики нашої держави. Як учасник усіх міжнародних конвенцій і протоколів, що регулюють боротьбу з тероризмом, Україна бере активну участь у діяльності ООН за контртерористичним напрямком. *Пріоритетами членства України в Раді Безпеки ООН визначено:*

- рішення відстоювання і забезпечення універсального дотримання Цілей та Принципів Статуту ООН; посилення миротворчого потенціалу Організації;
- підвищення прозорості та демократичності роботи Ради Безпеки ООН;
- посилення спроможностей ООН із запобігання конфліктам і посередництва;
- підтримання миру на Африканському континенті; боротьба з тероризмом;
- підтримка процесів роззброєння та нерозповсюдження;
- просування порядку денного щодо жінок, миру та безпеки, а також дітей у збройних конфліктах та ін.

Окрім того, на сьогодні Україна входить до складу таких органів ООН, як Комітет ООН з програми та координації, її представники працюють у Консультативному комітеті з адміністративних та бюджетних питань, Міжурядовій робочій групі експертів з міжнародних стандартів обліку та звітності, а також представник України є суддею Міжнародного трибуналу з морського права. 13 лютого 2017 р. під головуванням України Рада Безпеки ООН одностайно ухвалила першу в історії резолюцію S/RES/2341 щодо захисту критичної інфраструктури від терористичних загроз².

Правова основа співробітництва між Україною та ЄС у сфері регіонального розвитку, регіонального та транскордонного співробітництва визначена положеннями ст. 27 Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС «Транскордонне та регіональне співробітництво». На сьогодні співробітництво між Україною та ЄС у сфері регіонального розвитку зосереджено на таких напрямках:

- налагодження взаємодії між представниками місцевої та регіональної влади України та ЄС у межах Комітету регіонів ЄС (КР);

---

¹ Там само.

² Місія України при НАТО. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/mizhnarodna-spivprasya/organizaciya-obyednanih-nacij>.

- реалізація на регіональному рівні проєктів за рахунок фінансових інструментів ЄС (Європейський інструмент сусідства) та фінансових установ ЄС (Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку);
- участь у реалізації програм транскордонного співробітництва, програмах територіального співробітництва «Східного партнерства»;
- участь у реалізації Стратегії ЄС для Дунайського регіону та Дунайській транснаціональній програмі;
- співробітництво з Об'єднаним дослідницьким центром Єврокомісії у розробці регіональних стратегій розумної спеціалізації тощо.

У 2020 р. українська делегація взяла участь у першій щорічній Конференції програм прикордонного співробітництва у межах Європейського територіального співробітництва на 2021-2027 рр. (Interreg NEXT). У новому програмному періоді Україна продовжить брати участь у чотирьох програмах прикордонного співробітництва¹.

Співробітництво Верховної Ради України з парламентами інших держав підтверджено участю нашої держави у Міжпарламентському Союзі, Парламентській Асамблеї Ради Європи, Парламентській Асамблеї Організації з Безпеки і Співробітництва в Європі.

Ключові слова: народне представництво, парламентаризм, система парламентаризму, ознаки парламентаризму, парламент, орган законодавчої влади, колегіальний характер парламенту, виборний характер парламенту, постійний характер парламенту, легальність парламенту, легітимність парламенту, кількісний склад парламенту, якісний склад парламенту, принципи діяльності Верховної Ради України, функції парламенту України, представницька функція парламенту, установча функція парламенту, законодавча функція парламенту, програмна функція парламенту, охоронна функція парламенту, зовнішньополітична функція парламенту, бюджетно-фінансова функція парламенту, контрольна функція парламенту, антикорупційна функція парламенту, зовнішньополітична функція парламенту, повноваження Верховної Ради України, ознаки повноважень Верховної Ради України, депутатський корпус, народний депутат України, конституційний статус народного депутата, правосуб'єктність народного депутата, принципи діяльності народного депутата, депутатський мандат, імперативний мандат, вільний мандат, повноваження народного депутата, депутатське звернення, депутатський запит, обов'язки народного депутата, депутатська недоторканність, депутатський індемнітет, депутатський імунітет, відповідальність народного депутата, система гарантій діяльності народного депутата, структура Верховної Ради України, політична структура парламенту, організаційно-

---

¹ Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/regionalne-spivrobotnictvo>.

функціональна структура парламенту, керуючі органи парламенту, спікер, парламентські комітети, тимчасові комісії, тимчасові спеціальні комісії, депутатські групи, парламентські фракції, парламентська більшість, парламентська опозиція, лобіювання, лобістське бюро, парламентський контроль, апарат Верховної Ради України, омбудсмен (уповноважений Верховної Ради України з прав людини), акти реагування уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, конституційне подання уповноваженого Верховної Ради з прав людини, подання омбудсмена, Рахункова палата, організаційно-правові форми роботи парламенту України, парламентські сесії, чергові сесії, позачергові сесії, пленарні засідання, урочисті засідання, парламентські слухання, протокол пленарного засідання, стенограма пленарного засідання, стенографічний бюлетень пленарного засідання, голосування, рішення Верховної Ради України, акти Верховної Ради України, закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви, законотворча діяльність, законодавчий процес, стадії законодавчого процесу, законодавча ініціатива, невідкладні законопроекти, читання законопроекту, установча процедура, прийняття закону, оприлюднення закону, зовнішньополітична діяльність Верховної Ради України, повноваження загального характеру, спеціальні зовнішньополітичні повноваження, установчі повноваження, ратифікація міжнародних договорів, денонсація міжнародних договорів, засади зовнішньої політики.

1. Термін «парламент» французького походження і в перекладі означає:

- а) «верховенство», «верховна влада»;*
- б) «говорити», «місце, де говорять»;*
- в) «устрій», «встановлення»;*
- г) «угода», «узгодження»;*
- д) «законодавчий орган».*

2. Легіслатура парламенту – це:

- а) період, в який повинні відбутися вибори;*
- б) період повноважень парламенту;*
- в) парламентський орган, що забезпечує організацію його роботи;*
- г) проміжок часу між сесіями Верховної Ради України;*
- д) проміжок часу, в який проводяться сесії Верховної Ради.*

3. Маргінальний парламент – це:

- а) парламент, який при взаємодії з виконавчою владою домінує;*
- б) парламент, що відіграє вирішальну роль при прийнятті законів, у формуванні чи відставці уряду;*
- в) парламент, при взаємодії якого з виконавчою владою домінує остання;*
- г) парламент, який існує лише для того, щоб забезпечити легальність режиму;*
- д) парламент, який контролюється виконавчою владою.*

4. *Бікамеральний парламент – це:*

- а) однопалатний парламент;
- б) двопалатний парламент;
- в) парламент, що представляє інтереси певної групи населення;
- г) парламент, до складу якого входять дві домінуючі партії;
- д) парламент, що містить дві депутатські фракції.

5. *Проблема бікамералізму – це:*

- а) проблема контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина та їх захист;
- б) проблема вибору пропорційної чи мажоритарної виборчої системи;
- в) проблема вибору однопалатної чи двопалатної структури парламенту;
- г) проблема виявлення результатів виборів;
- д) проблема внесення змін до Конституції України.

6. *Конституційно-правовий акт, що став основою для зміни природи, функцій і повноважень Верховної Ради УРСР:*

- а) Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.;
- б) Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.;
- в) Конституція України від 28 червня 1996 р.;
- г) Закон України «Про вибори народних депутатів» від 18 жовтня 2001 р.;
- д) Закон України «Про статус народного депутата України» від 25 вересня 1997 р.

7. *Статус Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади означає:*

- а) привілейоване становище Верховної Ради України;
- б) Верховна Рада України є однопалатним парламентом;
- в) інших органів законодавчої влади, тобто уповноважених приймати правові акти у формі із юридичною силою закону, в Україні немає;
- г) визнання провідної ролі парламенту у здійсненні державних функцій;
- д) Верховна Рада України наділяється спеціальними завданнями в бюджетній сфері.

8. *Народним депутатом України може бути:*

- а) громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 10-ти років;
- б) особа, яка на день виборів досягла 21 року, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 5-ти років;
- в) громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 10-ти років;
- г) громадянин України, який на день виборів досяг 30 років, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 10-ти років;

д) громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 5-ти років.

9. Громадянин України може бути обраним до Верховної Ради України по досягненню:

- а) 18 років;
- б) 20 років;
- в) 21 року;
- г) 25 років;
- д) 35 років.

10. За Конституцією України чергові вибори до Верховної Ради України проводяться:

- а) в останню неділю березня останнього року повноважень;
- б) в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень;
- в) в останню неділю жовтня останнього року повноважень;
- г) в останню неділю квітня останнього року повноважень;
- д) в останню неділю серпня останнього року повноважень.

11. Кількісний склад Верховної Ради України відповідно до Конституції України становить:

- а) 250 народних депутатів;
- б) 350 народних депутатів;
- в) 400 народних депутатів;
- г) 450 народних депутатів;
- д) 500 народних депутатів.

12. За Конституцією України Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як:

- а) 2/3 від конституційного складу;
- б) 1/2 від конституційного складу;
- в) 50% + 1 від конституційного складу;
- г) 3/4 від конституційного складу;
- д) 4/5 від конституційного складу.

13. Повноваження народного депутата України починаються з моменту:

- а) складання присяги;
- б) виявлення результатів виборів;
- в) видачі тимчасового посвідчення народного депутата України;
- г) реєстрації в Центральній виборчій комісії;
- д) проведення першого засідання.

14. Присягу народним депутатам новообраної Верховної Ради України зачитує:

- а) Голова Верховної Ради України попереднього скликання;
- б) Голова Конституційного Суду України;
- в) Президент України;
- г) найстарший за віком народний депутат Верховної Ради України;
- д) Голова Верховного Суду України.

15. Після набуття депутатських повноважень народний депутат України одержує:

- а) депутатське посвідчення та нагрудний знак народного депутата України;
- б) депутатське посвідчення та булаву народного депутата України;
- в) депутатське посвідчення та мандат народного депутата України;
- г) депутатське посвідчення та мантию народного депутата України;
- д) депутатське посвідчення.

16. Народний депутат не має права займатися:

- а) викладацькою роботою;
- б) науковою роботою;
- в) підприємницькою діяльністю;
- г) літературною діяльністю;
- д) художньою та мистецькою діяльністю.

17. Народний депутат України не має права:

- а) порушувати питання про перевірку діяльності підприємств, установ, організацій, розташованих на території України, щодо яких є дані про порушення ними законодавства;
- б) ставити питання про недовіру складу органів, утворених Верховною Радою України;
- в) займатися адвокатською діяльністю;
- г) вносити пропозиції щодо порядку голосування;
- д) звертатись із запитами, ставити запитання доповідачам, головуючому на засіданні, вимагати відповідей на запит.

18. Народний депутат України має право:

- а) залучатись як експерт органами у кримінальному провадженні, а також займатись адвокатською діяльністю;
- б) входити до складу керівництва, правління чи ради юридичної особи, що має на меті одержання прибутку;
- в) одержувати від іноземних урядів винагороду;
- г) використовувати свій депутатський мандат у цілях, не пов'язаних з депутатською діяльністю;

д) одержувати заробітну плату за викладацьку діяльність.

19. Пленарні засідання Верховної Ради України – це:

- а) засідання комітетів Верховної Ради України;
- б) засідання органів Верховної Ради України;
- в) загальні засідання Верховної Ради України;
- г) спеціальні засідання Верховної Ради України;
- д) засідання окремих груп депутатів.

20. Місцем проведення засідань Верховної Ради України є:

- а) будинок Верховної Ради України (м. Київ, вул. Грушевського, 5);
- б) будинок Верховної Ради України (м. Київ, вул. Банкова, 11);
- в) Офіс Президента України;
- г) будинок уряду (м. Київ, вул. Грушевського, 12/2);
- д) адміністративна споруда Верховної Ради України.

21. Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше:

- а) одного місяця після офіційного оголошення результатів виборів;
- б) 45 днів після офіційного оголошення результатів виборів;
- в) двох місяців після офіційного оголошення результатів виборів;
- г) 10 днів після офіційного оголошення результатів виборів;
- д) 30 днів після офіційного оголошення результатів виборів.

22. Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває:

- а) Голова Верховної Ради України попереднього скликання;
- б) Голова Конституційного Суду України;
- в) найстарший за віком народний депутат Верховної Ради України;
- г) Президент України;
- д) Голова Верховного Суду України.

23. Згідно з Конституцією України засідання Верховної Ради України проводяться:

- а) гласно;
- б) у закритому режимі;
- в) усно;
- г) відкрито;
- д) публічно.

24. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості конституційного складу Верховної Ради України та:

- а) пропозицією найстаршого за віком народного депутата України;
- б) пропозицією Голови Верховної Ради України;
- в) пропозицією Президента України;
- г) пропозицією коаліції депутатських фракцій;

д) вимогою Генерального прокурора України.

25. Для проведення закритого засідання Верховної Ради України необхідно зібрати голоси:

- а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) більшості від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України.

26. Сесійний період роботи Верховної Ради України розпочинається:

- а) у понеділок;
- б) у четвер;
- в) у п'ятницю;
- г) у вівторок;
- д) у середу.

27. Вимагати скликання позачергової сесії Верховної Ради України має право:

а) Голова Верховної Ради України на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України або Президент України;

б) Прем'єр-Міністр України та Президент України;

в) Голова Конституційного Суду України;

г) Голова Верховної Ради України за власним, проте вмотивованим бажанням;

д) Голова Верховної Ради України та Президент України.

28. Верховна Рада України збирається за два дні без скликання у випадку:

а) приїзду іноземних делегацій з важливих для України питань оборони;

б) смерті Президента;

в) введення воєнного чи надзвичайного стану;

г) смерті Голови Верховної Ради України;

д) смерті Голови Конституційного Суду України.

29. Поняття «депутатський мандат» полягає у наступному:

а) обрання особи на посаду народного депутата України чи депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутата сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради;

б) надання депутату певних повноважень, у т. ч. виступати від імені виборців;

в) визнання виборчою комісією певного кандидата обраним народним депутатом України;

- г) виражену і зафіксовану у встановленому законодавством порядку волю народу на представництво певною особою його інтересів у парламенті;
- д) депутатський імунітет.

30. Депутатська інвеститура – це:

- а) наділення депутата або групи депутатів владними повноваженнями;
- б) відповідальність депутата за здійснення своїх повноважень;
- в) відмова депутата від посади;
- г) відкликання депутата;
- д) недоторканність депутата.

31. Виходячи із змісту Конституції України до розкриття змісту постійно діючого характеру українського парламенту не належить:

- а) строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років;
- б) народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі;
- в) Верховна Рада України працює сесійно;
- г) чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року;
- д) Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на п'ятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

32. Функція Верховної Ради України, здійснення якої належить до її виключної компетенції:

- а) зовнішньополітична функція;
- б) державотворча функція;
- в) законодавча функція;
- г) фінансово-бюджетна функція;
- д) політична функція.

33. Орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, яким адресовано депутатське звернення, зобов'язані протягом:

- а) 5 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь;
- б) 10 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь;
- в) 14 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь;
- г) 30 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь;
- д) 45 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь.

34. Строк розгляду звернення народного депутата Верховної Ради України, з урахуванням продовження, не може перевищувати:

- а) 15 днів з моменту його одержання;
- б) 30 днів з моменту його одержання;
- в) 45 днів з моменту його одержання;
- г) 60 днів з моменту його одержання;
- д) 10 днів з моменту його одержання.

35. Інтерпеляція – це:

- а) депутатський запит;
- б) винагорода членів парламенту;
- в) пропозиція депутата;
- г) голосування депутатів за прийняття законопроекту;
- д) відповідальність депутата за невиконання покладених на нього повноважень.

36. Рішення про направлення запиту Президенту України повинно бути підтримано:

- а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 50% + 1 від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України.

37. Виходячи зі змісту Конституції України, поняття «депутатський індемнітет» передбачає:

- а) звільнення депутатів від відповідальності за висловлювання в парламенті, відвідування пленарних засідань, результати голосування;
- б) неможливість притягнення депутатів до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту без згоди Верховної Ради України;
- в) неможливість притягнення депутатів до відповідальності за висловлювання в парламенті, результати голосування та будь-які інші дії;
- г) звільнення депутатів від відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп;
- д) неможливість депутатів мати інший представницький мандат чи бути на державній службі.

38. Один із аспектів депутатського індемнітету в Україні полягає у наступному:

- а) народні депутати не несуть відповідальності за результати голосування;
- б) народні депутати не несуть відповідальності за висловлювання у Верховній Раді України, навіть у випадку образи чи наклепу;

в) народні депутати України не підлягають адміністративній відповідальності;

г) народні депутати України не підлягають кримінальній відповідальності;

д) народні депутати не можуть бути затримані чи заарештовані без згоди Верховної Ради України.

39. Рішення Верховної Ради України приймаються шляхом голосування:

а) виключно на її пленарних засіданнях;

б) на її позапленарних засіданнях;

в) на її пленарних засіданнях та на засіданнях Ради національної безпеки;

г) на будь-яких засіданнях за умови присутності 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;

д) на її пленарних та позапленарних засіданнях.

40. Голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом:

а) особисто або шляхом офіційного (письмового) повідомлення свого рішення Голові Верховної Ради України;

б) особисто або шляхом інтернет-участі;

в) особисто або за договором доручення;

г) особисто або за довіреністю;

д) особисто.

41. У Верховній Раді України не існує комітету:

а) з питань правової політики;

б) з питань соціальної політики і праці;

в) з питань бюджету;

г) з питань комп'ютерної злочинності;

д) з питань свободи слова та інформації.

42. До повноважень комітетів Верховної Ради України не належить:

а) здійснення законопроектної роботи;

б) підготовка до розгляду питань, що віднесені до компетенції Верховної Ради України;

в) участь у третьому читанні законопроектів;

г) попередній розгляд питань, що віднесені до компетенції Верховної Ради України;

д) опрацювання документів, які подані щодо законопроектів.

43. Формами роботи комітетів Верховної Ради України є:

а) засідання, слухання;

б) семінари, обговорення;

в) конференції;

г) збори, сесії;

д) наради, конференції.

44. Парламентська коаліція – це:

а) стійке організоване об'єднання двох або більше депутатських фракцій чи груп з метою вироблення і реалізації ними узгоджених рішень щодо спільної позиції з питань, які розглядаються парламентом;

б) підфракційне формування, метою якого є вироблення і реалізації узгоджених рішень щодо спільної позиції з питань, які розглядаються парламентом;

в) об'єднання деяких політичних партій, метою якого є вироблення і реалізації узгоджених рішень щодо спільної позиції з питань, які розглядаються парламентом;

г) об'єднання прибічників певної загальнонаціональної програми, метою якого є її реалізація;

д) об'єднання депутатів та інших політичних діячів, метою якого є створення опозиційної програми розвитку держави та вироблення стратегічного розвитку країни.

45. Добровільне об'єднання народних депутатів України, сформоване на основі партійної належності депутатів – це:

а) депутатська група;

б) депутатська фракція;

в) депутатська інвеститура;

г) інтерпеляція;

д) коаліція.

46. Зміст «американської» моделі відносин в парламентських фракціях полягає у наступному:

а) наявність тісного політичного зв'язку членів парламентських фракцій;

б) встановлення жорсткого і суворого підпорядкування партійній дисципліні;

в) встановлення неухильного виконання політичної програми відповідної фракції;

г) волевиявлення депутатів при прийнятті законів не пов'язано з їх партійною належністю;

д) здійснення прямого впливу уряду на волевиявлення депутатів, а не членів фракції.

47. Для доповіді народного депутата у Верховній Раді України надається не менше:

а) 30 хвилин;

б) 20 хвилин;

в) 10 хвилин;

- г) 5 хвилин;
- д) 3 хвилини.

48. *Співдоповідь народного депутата у Верховній Раді України не може тривати менше:*

- а) 30 хвилин;
- б) 20 хвилин;
- в) 10 хвилин;
- г) 5 хвилин;
- д) 3 хвилин.

49. *Акти, що приймаються на засіданнях Верховної Ради України за результатами обговорення питань щодо законопроектів – це:*

- а) рішення;
- б) рекомендації;
- в) висновки;
- г) постанови;
- д) інструкції.

50. *Встановлені чинним законодавством процедури розгляду і прийняття актів Верховною Радою України можна класифікувати на:*

- а) загальні і спеціальні;
- б) основні і додаткові;
- в) допоміжні і загальні;
- г) основні і допоміжні;
- д) строкові та безстрокові.

51. *Згідно з Регламентом актами Верховної Ради України є:*

- а) вироки, рішення, постанови, ухвали;
- б) закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви;
- в) експертні висновки, закони, ухвали, резолюції;
- г) закони, укази, постанови, накази, статuti, заяви;
- д) висновки, звернення, вироки, заяви, ухвали.

52. *До правових актів Верховної Ради України не належать:*

- а) закони;
- б) постанови;
- в) звернення;
- г) укази;
- д) декларації.

53. *Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить, крім:*

- а) Президенту України;

- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Національному банку України;
- г) народним депутатам України;
- д) Конституційному Суду України.

54. Законопроект до другого читання подається у вигляді порівняльної таблиці, яка не містить:

- а) тексту законопроекту, прийнятого за основу;
- б) всі внесені і не відкликані пропозиції;
- в) висновки головного комітету щодо пропозицій;
- г) бажані строки прийняття законопроекту;
- д) остаточну редакцію статей законопроекту, що пропонується головним комітетом для прийняття у другому читанні.

55. Під час другого читання Верховна Рада України не може прийняти рішення про:

- а) відхилення законопроекту;
- б) прийняття законопроекту в другому читанні та доручення головному комітету підготувати його до третього читання;
- в) прийняття законопроекту в другому читанні та в цілому;
- г) прийняття законопроекту в другому читанні, за винятком окремих розділів, глав, статей, частин статей, та направлення їх головному комітету на доопрацювання з наступним поданням законопроекту на повторне друге читання;
- д) повернення законопроекту головному комітету на доопрацювання з наступним поданням на повторне перше читання.

56. Законопроект розповсюджується серед депутатів до слухання на третьому читанні не пізніше як за:

- а) 5 днів до дня його розгляду;
- б) 10 днів до дня його розгляду;
- в) строк не встановлено;
- г) 3 дні до дня його розгляду;
- д) 7 днів до дня його розгляду.

57. За результатами розгляду законопроекту у третьому читанні Верховна Рада не може прийняти рішення про:

- а) прийняття закону в цілому і направлення його на підпис Президенту України;
- б) перенесення голосування щодо законопроекту в цілому у зв'язку із прийняттям рішення про перенесення розгляду законопроекту або до подання Кабінетом Міністрів України проектів актів, прийняття яких передбачено в законопроекті, що розглядається;
- в) схвалення тексту законопроекту в цілому і винесення його на всеукра-

їнський референдум;

г) відхилення законопроекту;

д) повернення законопроекту головному комітету на доопрацювання з наступним поданням на повторне третє читання.

58. Текст Закону України прийнятого Верховною Радою України оформлюється Апаратом Верховної Ради України та підписується Головою Верховної Ради України у строк не пізніше:

а) 5 днів;

б) 7 днів;

в) 10 днів;

г) 14 днів;

д) 30 днів.

59. Строк, упродовж якого підписаний закон Голова Верховної Ради України направляє Президентові України:

а) невідкладно;

б) 3 дні;

в) 5 днів;

г) 7 днів;

д) 10 днів.

60. Президент України повинен підписати Закон України, прийнятий Верховною Радою України, у термін:

а) 10 днів;

б) 15 днів;

в) 5 днів;

г) 30 днів;

д) 45 днів.

61. Президент України повинен підписати Закон України, прийнятий Верховною Радою України, після повторного прийняття його 2/3 Верховної Ради України, протягом:

а) 10 днів;

б) 15 днів;

в) 5 днів;

г) 30 днів;

д) 45 днів.

62. За загальним правилом закон прийнятий Верховною Радою України і підписаний Президентом України набирає чинності:

а) протягом 10 днів з дня його офіційного оприлюднення;

б) через 5 днів;

- в) протягом 15 днів;
- г) через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення;
- д) протягом 15 днів з дня його офіційного оприлюднення.

63. До обов'язкових реквізитів Закону України, що виданий Верховною Радою України, не належить:

- а) найменування;
- б) преамбула;
- в) ціль видання;
- г) зазначення органу, що видав нормативний акт;
- д) зазначення у преамбулі структури акта.

64. Розгляд питань за скороченою процедурою обговорення здійснюється за рішенням:

- а) 1/3 народних депутатів;
- б) більш ніж 1/2 від присутніх народних депутатів;
- в) більшості депутатських фракцій;
- г) Верховної Ради України;
- д) головуючого та/або його заступників.

65. До обов'язкових даних, що мають бути внесені у стенограму і стенографічний бюлетень засідання Верховної Ради України не належить:

- а) день засідання;
- б) прізвище головуючого на пленарному засіданні;
- в) місце проведення засідання;
- г) порядок денний засідання;
- д) оголошені тексти запитів народних депутатів.

66. Запис виступів на засіданні Верховної Ради України зберігається на магнітній стрічці:

- а) 6 місяців;
- б) 1 рік;
- в) протягом однієї сесії;
- г) до моменту вступу у повноваження новообраної Верховної Ради України;
- д) 3 місяці.

67. Офіційними документами, що підтверджують процес обговорення і прийняття рішень Верховною Радою, є:

- а) протокол, стенограма та стенографічний бюлетень;
- б) протокол, стенограма та регламент;
- в) протокол, стенограма та електронний протокол;
- г) протокол, стенограма та електронний бюлетень;
- д) протокол, стенографічний бюлетень та регламент.

68. Під час розгляду кандидатури Прем'єр-міністра України у засіданні Верховної Ради України бере участь:

- а) кандидат у Прем'єр-міністри України;
- б) Президент України;
- в) постійний Представник Президента у Верховній Раді України;
- г) Омбудсмен;
- д) попередній Прем'єр-міністр України.

69. Новостворений Кабінет Міністрів України повинен подати програму діяльності до Верховної Ради України:

- а) за 3 місяці;
- б) за 1 місяць;
- в) за 4 місяця;
- г) за 2 місяця;
- д) за 5 місяців.

70. Кабінет Міністрів України повинен подати проект Закону України про Державний бюджет України до Верховної Ради України:

- а) не пізніше 9 вересня кожного року;
- б) не пізніше 15 вересня кожного року;
- в) не пізніше 25 грудня кожного року;
- г) не пізніше закінчення осінньої сесії Верховної Ради України;
- д) не пізніше закінчення календарного року.

71. До форм парламентського контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України не належить:

- а) схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- б) розгляд звітів та доповідей Кабінету Міністрів України про хід і результати виконання схваленої парламентом Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- в) зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;
- г) проведення «Днів Уряду України»;
- д) розгляд Верховною Радою питання про відповідальність Кабінету Міністрів України.

72. За прийняття резолюції недовіри Верховної Ради України до Кабінету Міністрів України має проголосувати:

- а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 100 народних депутатів;
- в) більшість від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;

д) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України.

73. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України може бути розглянуто за пропозицією:

- а) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 50% + 1 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України.

74. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України протягом однієї сесії Верховної Ради України може бути розглянуто не більше ніж:

- а) 1 раз;
- б) 3 рази;
- в) 4 рази;
- г) обмеження не встановлено;
- д) 2 рази.

75. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України:

- а) якщо таке питання вже розглядалося на минулій сесії;
- б) якщо Прем'єр-міністр знаходиться у відпустці;
- в) протягом одного року після схвалення Програми діяльності уряду;
- г) якщо дане питання вже розглядалося цього календарного року;
- д) протягом останнього року повноважень Верховної Ради України.

76. Для зміни положень Конституції України Верховною Радою України необхідно зібрати голоси народних депутатів у кількості:

- а) 50% + 1 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України.

77. Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII Конституції України з одного й того самого питання є можливим:

- а) на наступній сесії Верховної Ради України;
- б) через 30 днів;
- в) через 45 днів;
- г) наступного року;
- д) на засіданні Верховної Ради України наступного скликання.

78. До Конституції України можуть бути внесені зміни щодо:

- а) скасування чи обмеження прав і свобод людини;
- б) ліквідації незалежності України;
- в) порушення територіальної цілісності України;
- г) меж та назв територіальних одиниць України;
- д) скасування місцевого самоврядування.

79. До національних інтересів, які повинна підтримувати Верховна Рада України у зовнішньополітичній діяльності, не належить:

- а) підтримки національної безпеки та політичної свободи;
- б) економічні інтереси, що пов'язані з інтеграцією економіки;
- в) вступу до воєнно-політичних блоків;
- г) регіональні та локальні інтереси, що пов'язані з зовнішнім розвитком держави як демократичної держави;
- д) підтримання престижу України на міжнародній арені.

80. Відповідно до Регламенту Верховна Рада ухвалює план співробітництва з парламентами іноземних держав:

- а) щорічно;
- б) у разі необхідності;
- в) не рідше двох разів на рік;
- г) один раз у квартал;
- д) на строк повноважень Верховної Ради України.

81. Ініціювати процедуру імпичменту Президента України у Верховній Раді України можливо за підтримки:

- а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 50% + 1 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 100 депутатів Верховної Ради України.

82. Верховна Рада може усунути Президента України з поста в порядку імпичменту лише:

- а) в разі вчинення ним державної зради;
- б) в разі вчинення ним іншого злочину;
- в) в разі вчинення ним будь-якого злочину проти національної безпеки України, а також волі, честі та гідності особи;
- г) в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину;
- д) в разі вчинення ним злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України.

83. *Прийняти рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту можуть народні депутати у кількості:*

- а) 225 народних депутатів України;
- б) 226 народних депутатів України;
- в) 300 народних депутатів України;
- г) 338 народних депутатів України;
- д) 350 народних депутатів України.

84. *Прийняти рішення про звинувачення Президента України можуть народні депутати у кількості:*

- а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) більшість від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України.

85. *Відповідно до Конституції України повноваження Верховної Ради України припиняються:*

- а) з моменту оголошення результатів виборів нового складу Верховної Ради України;
- б) у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання;
- в) на наступний день після оголошення результатів виборів нового складу Верховної Ради України;
- г) з моменту зняття з посади Голови Верховної Ради України;
- д) у день виборів нового складу Верховної Ради України.

86. *Відповідно до Конституції України повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені:*

- а) протягом 30 днів з дня обрання Верховної Ради України;
- б) в останні шість місяців строку повноважень Голови Верховної Ради України;
- в) протягом одного року з дня її обрання;
- г) в останні шість місяців строку повноважень Президента України;
- д) в останні три місяці строку повноважень Президента України.

87. *Підставою дострокового припинення повноважень народного депутата є:*

- а) набрання законної сили рішенням по цивільній справі;
- б) відсутність на трьох або більше засіданнях Верховної Ради України без поважної причини;
- в) припинення діяльності політичної партії, за списком якої він був обраний;

- г) важка хвороба;
- д) набрання законної сили обвинувального вироку суду.

88. До підстав дострокового припинення повноважень народного депутата Верховної Ради України не належить:

- а) смерть;
- б) складення повноважень за власним бажанням;
- в) набрання законної сили обвинувального вироку суду щодо нього;
- г) якщо за позбавлення депутата повноважень проголосувала 1/3 Верховної Ради України;
- д) виїзд з України в іншу державу на постійне місце проживання.

89. Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата у випадку порушенням ним вимог щодо несумісності депутатського мандата приймає:

- а) Верховна Рада України;
- б) Конституційний Суд України;
- в) Верховний Суд;
- г) Голова Верховної Ради України;
- д) комітет Верховної Ради України з питань регламенту та депутатської етики.

90. Підставою для притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності є:

- а) пред'явлення обвинувачення;
- б) подання Генерального прокурора України;
- в) згода Кабінету Міністрів України;
- г) згода Верховної Ради України;
- д) подання Президента України.

91. Подання до Верховної Ради України про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України подає:

- а) Президент України;
- б) Голова Верховного Суду України;
- в) Генеральний прокурор України;
- г) Голова Конституційного Суду України;
- д) Прем'єр-міністр України.

92. Для притягнення до кримінальної відповідальності депутата Верховної Ради України має проголосувати:

- а) 225 народних депутатів України;
- б) 226 народних депутатів України;
- в) 300 народних депутатів України;

- г) 338 народних депутатів України;
- д) 350 народних депутатів України.

93. *Пропозиції щодо проєкту порядку денного сесії Верховної Ради України узагальнюються:*

- а) Президентом України;
- б) Апаратом Верховної Ради України;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Прем'єр-міністром України;
- д) заступником Прем'єр-міністра України.

94. *Внутрішній допоміжний орган Верховної Ради України, який складається з посадових, службових осіб та технічного персоналу і здійснює функції організаційного, правового, інформаційного, соціально-побутового, аналітичного, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності парламенту, його структурних підрозділів і народних депутатів – це:*

- а) Головний комітет Верховної Ради України;
- б) Секретаріат Верховної Ради України;
- в) Президія Верховної Ради України;
- г) Адміністрація Верховної Ради України;
- д) Апарат Верховної Ради України.

95. *До завдань Апарату Верховної Ради України не належить:*

- а) обслуговування законодавчого процесу;
- б) науково-юридичне та інформаційне забезпечення правотворчої діяльності;
- в) організаційне забезпечення правотворчої діяльності;
- г) підготовка до голосувань депутатів;
- д) технічне забезпечення правотворчої діяльності.

96. *Штатний розпис Апарату Верховної Ради України та чисельність працівників структурних підрозділів затверджує в установленому порядку:*

- а) Голова Верховної Ради України;
- б) Президент України за згодою Голови Верховної Ради України;
- в) Голова Верховної Ради України за згоди Президента України;
- г) Президент України;
- д) половина складу затверджується Президентом України, а друга половина Головою Верховної Ради України.

97. *До аналітичного, науково-експертного, юридичного та інформаційного забезпечення правотворчої діяльності апарату Верховної Ради України не належить:*

- а) науково-правова експертиза закону;

- б) бібліотечне забезпечення правотворчої діяльності;
- в) інформативна систематизація правотворчої діяльності;
- г) заслуховування зауважень депутатів;
- д) інформаційне забезпечення правотворчої діяльності.

98. Лічильна комісія обирається:

- а) Верховною Радою України;
- б) Президентом України;
- в) Головою Верховної Ради України;
- г) Президентом України за поданням Голови Верховної Ради України;
- д) Центральною виборчою комісією.

99. До повноважень Лічильної комісії Верховної Ради України належить:

- а) контроль за використанням коштів Державного бюджету;
- б) попередній розгляд висновків і пропозицій щодо ратифікації і денонсації міжнародних договорів та угод;
- в) організація голосувань і визначення їх результатів;
- г) проведення розслідування з питань, що представляють суспільний інтерес;
- д) забезпечення здійснення установчого процесу.

100. Контроль за використанням коштів Державного бюджету від імені Верховної Ради України здійснює:

- а) Національний банк України;
- б) Омбудсмен;
- в) Рахункова палата;
- г) Представник Президента у Верховній Раді України;
- д) Генеральний прокурор України.

101. До вимог до кандидата на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини належать:

- а) досягнення на день обрання 40 років, володіння державною мовою, наявність високих моральних якостей, досвід правозахисної діяльності та проживання протягом останніх п'яти років в Україні;
- б) громадянство України, досягнення на день обрання 40 років, володіння державною мовою, наявність високих моральних якостей, досвід правозахисної діяльності та проживання протягом останніх п'яти років в Україні;
- в) громадянство України, досягнення на день обрання 40 років, володіння державною мовою, досвід правозахисної діяльності та проживання протягом останніх п'яти років в Україні;
- г) громадянство України, досягнення на день обрання 35 років, володіння державною мовою, наявність високих моральних якостей, досвід правозахисної діяльності та проживання протягом останніх п'яти років в Україні;

д) громадянство України, досягнення на день обрання 40 років, володіння державною мовою, проживання протягом останніх п'яти років в Україні.

102. Строк повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини становить:

- а) 3 роки;
- б) 4 роки;
- в) 5 років;
- г) 7 років;
- д) 10 років.

103. Суб'єкт, що здійснює призначення на посаду і звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини:

- а) Верховна Рада України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів;
- б) Верховна Рада України відкритим голосуванням шляхом подання бюлетенів;
- в) громадяни України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів;
- г) Президент України за поданням Верховної Ради України;
- д) Президент України.

104. Акти реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – це:

- а) листи;
- б) пропозиції;
- в) подання;
- г) скарги;
- д) запити.

105. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини не проводить провадження на підставі:

- а) звернень громадян;
- б) власної ініціативи;
- в) звернень іноземців, осіб без громадянства;
- г) звернень народних депутатів України;
- д) звернень громадських організацій.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

- ❖ Про визначення порядку обчислення скликань Верховної Ради України: Закон України від 1 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 8. Ст. 52.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- ❖ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
- ❖ Про джерела фінансування органів державної влади: Закон України від 30 червня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 34. Ст. 274.
- ❖ Про визначення порядку обчислення скликань Верховної Ради України: Закон України від 1 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 8. Ст. 52.
- ❖ Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- ❖ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
- ❖ Про Рахункову палату: Закон України від 02 липня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.
- ❖ Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19 грудня 2019 року. *Голос України*. 2020. № 7.
- ❖ Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.
- ❖ Про структуру апарату Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 20 квітня 2000 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 31. Ст. 253.
- ❖ Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України: Указ Президента України від 15 лютого 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 13. Ст. 323.
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

Спеціалізована література:

1. Александров О. А. Конституційно-правові засади статусу народного депутата України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
2. Алексеев В. М. Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства

- в Україні: управлінський аспект: автореф. дис. ... д-ра наук. Київ, 2012. 36 с.
3. Ал-Зухайрі А. І. Сучасний парламентаризм як фактор становлення демократичної політичної системи: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2017. 20 с.
  4. Анохін О. М. Проблеми підготовчої діяльності комітетів Верховної Ради України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 13. С. 60-63.
  5. Антонова О. Р. Взаємодія Верховної Ради України з неурядовими організаціями: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2015. 20 с.
  6. Баликіна Л. Парламентаризм – система політичної організації держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 100-108.
  7. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: моногр. Харків: Право, 2008. 220 с.
  8. Баргілевич М. І. Шляхи вдосконалення процедури імпічменту Президента в Україні крізь призму досвіду зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 36 (1). С. 37-41.
  9. Баскакова Ю. В. Правовий статус апарату Верховної ради України в умовах забезпечення фракційної стабільності законодавчого органу влади. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 12. С. 52-59.
  10. Берназюк І. М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.
  11. Бисага Ю. М. Парламентська більшість (коаліція) та парламентська опозиція: теоретико-правове дослідження: моногр. Ужгород: УжНУ, 2013. 187 с.
  12. Болдирев С. В. Проблеми правового регулювання парламентського розслідування в процесі застосування процедури імпічменту Президента України. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 118. С. 56-66.
  13. Венгер В. М. Конституційно-правові засади впливу парламентських фракцій на здійснення представницького мандата: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
  14. Верцімага І. В. Механізми здійснення парламентського контролю за реалізацією державної екологічної політики в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
  15. Волощук О. Т. Причини бікамералізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 35-44.
  16. Гев'юк У. Ю. Формування інституту парламентських виборів у процесі демократизації політичної системи України: дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2011. 217 с.
  17. Гербут Н. А. Гендерне представництво в парламентах: українські реалії

- та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2014. 18 с.
18. Гончаренко В. Бікамералізм у контекст конституційної реформи в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 67-77.
  19. Гончаренко І. Б. Проблемні питання законодавчих пропозицій щодо легалізації приватної детективної діяльності в Україні. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 196-203.
  20. Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 3-7.
  21. Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні: моногр. / [за заг. ред. О. М. Бандурки]. Харків: Золота миля, 2014. 412 с.
  22. Дурдинець М. Ю. Бікамералізм в українському парламентаризмі: філософсько-правове осмислення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
  23. Звоздецька І. В. Правові ознаки парламентських процедур. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 35-38.
  24. Зозуля О. І. Особливості контролю комітетів Верховної Ради України за додержанням і виконанням. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 26-31.
  25. Зотова Т. Г. Питання удосконалення структури апарату верховної ради України у контексті світового досвіду. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 16. С. 142-144.
  26. Зубченко Н. І. Регіональне (не-європейське) співробітництво держав в сфері добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 102-106
  27. Ісаєнко А. В. Конституційно-правовий статус державних органів зовнішніх зносин України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
  28. Кадук Т. Д. Принципи парламентського контролю. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 58-66.
  29. Койчева О. С. Рахункова палата як суб'єкт фінансового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 24 с.
  30. Кондратюк С. В. Традиція парламентаризму на західноукраїнських землях: історико-правове дослідження: моногр. Львів: Євросоціум, 2016. 623 с.
  31. Кравченко Н. В. Становлення інституту вітчизняного омбудсмана з прав інвалідів: імплементація міжнародно-правових принципів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 153-158.
  32. Кунець І. Ю. Конституційне регулювання правового статусу парламентських комітетів та/або комісій на прикладі України та зарубіжних країн. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 71-76.
  33. Легін Л. М. Законодавчий процес в Україні: теоретико-правове дослідження: моногр. Івано-Франківськ; Дрогобич: Коло, 2015. 132 с.

34. Лемак В. Законодавство і практика люстрації: досвід Чеської Республіки. *Право України*. 2014. № 4. С. 126-133.
35. Лікарчук Д. С. Особливості парламентських конфліктів у сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 18 с.
36. Лопушняк Г. Рахункова палата та її роль у здійсненні державного фінансового контролю в Україні. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. 2013. № 20 (1). С. 123-131.
37. Любченко А. В. Політико-управлінські засади становлення інституту парламентаризму в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2014. 20 с.
38. Любченко А. В. Шляхи формування парламентської культури в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2016. № 4. С. 31-35.
39. Майданник О. Контрольна функція парламенту: сутність, зміст, призначення. *Право України*. 2013. № 5. С. 280-286.
40. Матейчук Р. І. Поняття й характерні ознаки методів організаційно-правових форм діяльності народних депутатів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 14-17.
41. Медведчук В. Актуальні питання бікамералізму (двопалатної структури парламенту) в класичній європейській державно-правовій теорії. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 341-347.
42. Медведчук В. Двопалатний парламент: правова ретроспекція формування класичної доктрини і моделі. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 14-23.
43. Медвідь А. Особливості допиту окремих категорій суб'єктів тимчасовими слідчими комісіями Верховної Ради України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12. С. 141-143.
44. Медвідь А. Особливості правопорядку обрання голови та заступника голови тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 1. С. 131-133.
45. Мельничук О. Інститут омбудсмана в механізмі захисту права людини на освіту. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2. С. 7-10.
46. Мироненко В. П. Політико-правові засади формування і діяльності парламентської коаліції: зарубіжний досвід і Україна: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 22 с.
47. Навора Ю. Роль верхньої палати в законодавчому процесі в двопалатних парламентах. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 32- 36.
48. Наливайко Л. Р. Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 68-75.
49. Наливайко О. І. Порівняльно-правовий аналіз реалізації процедури імпічменту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету*

- внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 61-70.
50. Онищук І. Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання вимог до юридичної техніки. *Юридична Україна*. 2011. № 6 (102). С. 22-27.
  51. Панчак-Бялоблоцка Н. В. Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Львів, 2017. 38 с.
  52. Пасальський М. Конституційна модель депутатського мандата парламентарія України. *Юридична Україна*. 2015. № 9. С. 26-31.
  53. Пацкан В. В. Роль парламентаризму в системі конституційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
  54. Пеньковська Н. К. Парламентські коаліції у процесі демократизації урядування в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2015. 20 с.
  55. Пенська А. О. Проблеми скасування депутатської недоторканності: Україна та зарубіжний досвід. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 68. С. 225-234.
  56. Погорелова А. І. Розвиток культури парламентаризму в Україні в контексті законотворчої діяльності парламенту: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2015. 32 с.
  57. Погорелова А. І. Актуальні проблеми парламентської діяльності в контексті культури парламентаризму в Україні. *Держава і право. Політичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 52-61.
  58. Погорілко В. Функції українського парламенту. Від номінального до реального. *Віче*. 2002. № 2. С. 17-21.
  59. Погребняк Н. Зарубіжний досвід організації та діяльності парламентського апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 10. С. 64-67.
  60. Погребняк Н. С. Конституційно-правовий статус апарату Верховної Ради України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 23 с.
  61. Погребняк Н. С. Методи діяльності Апарату Верховної Ради України (класифікація за призначенням). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 14-27.
  62. Погребняк Н. С. Форми діяльності апарату Верховної Ради України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 29. С. 43-53.
  63. Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 58-66.
  64. Словська І. Є. Конституційно-правовий статус парламенту – Верховної Ради України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 336 с.
  65. Снігур І. Вплив парламенту України на визначення територіального устрою. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 3-7.
  66. Становлення електронного парламенту в контексті євроінтеграції України:

- моногр. / Корж І. Ф. [та ін.]. Київ: ПанТот, 2015. 171 с.
67. Стопченко М. І. Конституційно-правовий статус голови парламенту в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
  68. Федосюк А. В. Методологічні основи дослідження українського парламентаризму в умовах глобалізації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 147-159.
  69. Христова Ю. В. Національний та зарубіжний досвід захисту прав людини у громаді муніципальним омбудсманом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 103-108.
  70. Шаповал В. М. Основи теорії парламентаризму: [моногр.]. Київ: Парламент. вид-во, 2015. 134 с.
  71. Шварцева М. І. Парламентська (Консультативна) Асамблея Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
  72. Шведа О. Юридическая природа и содержание лоббистской деятельности в контексте опыта зарубежных стран. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 173-177.
  73. Шипіка А. В. Організаційно-правові аспекти діяльності комітетів Верховної Ради України. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 21-28.
  74. Ющенко О. О. Конституційно-правові засади участі громадян у законодавчому процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 22 с.
  75. Яровой Т. С. Парламентаризм в умовах сучасного українського державотворення: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2015. 17 с.

**ТЕМА 10. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ
СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

Становлення інституту президентства в Україні. Проблеми президентської влади на сучасному етапі розвитку. Конституційно-правовий статус Президента України. Функції Президента України. Повноваження Президента України. Акти глави держави. Гарантії діяльності Президента України. Підстави та порядок припинення повноважень Президента України. Правове регулювання процедури імпічменту Президента України. Офіс Президента України: конституційно-правовий статус. Рада національної безпеки та оборони при Президентові України як консультативно-дорадчий орган: правовий статус. Інші допоміжні, консультативні та інші органи і служби при Президентові України. Організація представництва Президента України: представник Президента України у Верховній Раді України; представник Президента України в Конституційному Суді України; представник Президента України в Кабінеті Міністрів України.

У державному механізмі України інститут президентства посідає особливе місце, що зумовлено його функціями і роллю у вирішенні проблем державотворення і правотворення, можливістю впливу на соціально-економічні і політичні процеси¹. Інститут президентства є особливою формою правління політичної системи суспільства. Поняття інституту президентства належить до головних в юридичній науці. Воно має величезне операційне значення під час аналізу складних, багатопланових проблем, що дозволяли визначити ество і з'ясувати основні напрями еволюції політичної реальності. У сучасному світі президентство є досить багатоманітним інститутом. За інформацією Організації Об'єднаних Націй, у світі визнано 192 незалежні держави, з яких як демократичні позиціонують у дослідженнях 167. Аналіз показує, що з цієї кількості 48 держав мають президентську форму правління без існування посади прем'єр-міністра (керівника уряду); 21 – президентська форма з прем'єр-міністром та 28 держав – напівпрезидентських².

Залежно від форми правління в республіці визначається й місце президента в системі державної влади та системі стримувань і противаг між гілками влади³. У *президентській республіці* президент є главою держави і главою виконавчої влади (США, Бразилія). Йому підпорядковані міністри як тоді, коли вони складають уряд – раду (кабінет) міністрів, так і коли не утворюють колегіального органу. Посада прем'єр-міністра, за умови утворення колегіального органу виконавчої влади у президентській республіці, є символічною.

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків, 2009. 598 с.

² Головка О. С. Місце та функції інституту президента в політичній системі демократичних суспільств. *Аспекти публічного правління*. 2018. № 5. С. 41–51.

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

Це – адміністративний керівник. Фактичним керівником уряду (ради, кабінету міністрів) є сам президент, відповідно не існує у таких республіках і уряду як колегіального органу, а є кабінет президента. У парламентській республіці президент є лише главою держави, в якій діє інститут контрасигнатури. Він полягає в тому, що деякі акти президента набувають чинності лише за умови скріплення їх підписом прем'єр-міністра або міністра, відповідального за виконання цього акта. президент у таких республіках не приймає рішень, які мають політичне значення. Для парламентсько-президентської республіки характерними є істотні обмеження ролі президента парламентом, насамперед щодо призначення прем'єр-міністра (згода парламенту або однієї з його палат) і відповідальності уряду¹. Загалом глави (президенти) держав зі змішаною формою правління наділяються Конституціями досить широкими правами в галузі виконавчої влади та іншими повноваженнями (нормотворчими, господарськими, координаційними тощо).

Термін «*глава держави*» вперше було унормовано у французькій Конституційній хартії 1814 р., хоча у цьому конституційному акті наведене поняття було вжито стосовно короля Франції, який визначався «верховним главою держави», але з часом стало узагальнюючим і для монархів, і для президентів. Спочатку інститут глави держави був запроваджений у Конституції Баварії 1818 р., а також в установчих актах декількох німецьких князівств та італійських королівств у ХІХ ст., а надалі отримав своє конституційне закріплення у більшості держав світу². Запровадження посади глави держави дало змогу повною мірою використовувати потенціал принципу поділу влади та системи стримувань і противаг між різновидами влади для державотворення. За цією конструкцією глава держави є своєрідним «арбітром» у врегулюванні конфліктів між парламентом, урядом і судовою владою, а у федераціях – між центром і штатами (землями)³.

У юридичній літературі використовують терміни «інститут президентства» та «інститут Президента». Однак вони не тотожні. *Інститут президентства* – це система правових норм, які спрямовані на регулювання суспільних відносин, змістом яких є діяльність Президента України. Водночас під «*інститутом Президента України*» розуміють орган держави в цілісній системі вищих органів державної влади, діяльність якого регулюється нормами інституту президентства⁴.

Звернемося до генези інституту Президента в Україні, який в його сучасному розумінні утвердився в Україні напередодні проголошення незалежності нашої держави в 1991 р. Перші вибори Президента України відбулися в один день із затвердженням на всеукраїнському референдумі Акта проголо-

¹ Головка О. С. Зазнач. твір.

² Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 339 с.

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

⁴ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

шення незалежності України 1 грудня 1991 р. Тому інститут президентства України (президентури) або ж інститут Президента України традиційно вважається важливою складовою становлення та розбудови національної державності. Інститут Президента України став порівняно новим, невідомим до 1991 р. явищем у політико-правовому житті та державному будівництві України. За доби Української народної республіки функції глави держави виконував голова Центральної Ради М. Грушевський. Із поваги до його внеску в розбудову національної державності в Україні сучасні політики і громадські діячі називають його «першим президентом України». Однак таке визначення є алегоричним, оскільки посада «президента» в УНР не була унормована. Після падіння УНР функції глави держави в Україні здійснював гетьман П. Скоропадський, а надалі – колегіальний орган – Директорія¹.

Становлення інституту Президента України було основним у реформуванні державної влади, пов'язаному із проголошенням її незалежності та зміною конституційного ладу України. Започаткувала процес реформування державної влади в Україні Декларація про державний суверенітет України, яка вперше в Україні проголосила, що державна влада в республіці здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Це зумовило введення інституту президентства. Приблизно через рік, 25 червня 1991 р., Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про вибори Президента Української РСР», якою визнала за доцільне заснувати пост Президента України (Української РСР) до прийняття нової Конституції і провести вибори Президента у 1991 р. Оскільки інститут Президента України мав перетворитись із символічного колективного Інституту в реальний одноособовий позапарламентський інститут і Президент України мав обиратися не парламентом, а громадянами України, цей інститут об'єктивно мав отримати необхідну конституційно-правову основу, перш ніж стати реальністю. Тож 5 липня 1991 р. було прийнято Закони України «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР», «Про Президента Української РСР» і «Про вибори Президента Української РСР». Прийняттю цих законів передувало внесення відповідних змін і доповнень до чинної на той час Конституції. Зокрема, Основний закон було доповнено новою главою – 12, яка була присвячена посаді Президента України. У відповідних положеннях Конституції України і зазначених законах визначався статус Президента України, його функції, повноваження та порядок обрання. Теоретичною основою становлення Інституту президентства на цьому етапі була насамперед Концепція нової Конституції України, схвалена Верховною Радою УРСР 19 червня 1991 р.²

1 грудня 1991 р. відбулися перші в нашій державі вибори Президента України, під час яких було вперше на конституційній основі шляхом прямих

¹ Федоренко В. Л. Знач. твір.

² Сухонос В. В. Знач. твір.

виборів обрано Президента України. Проте конституювання інституту президентства активно і всебічно тривало під час конституційного процесу, пов'язаного з підготовкою нової Конституції України і внесення низки змін і доповнень до чинної на той час Конституції. Про це свідчать, зокрема, проекти Конституції України у редакціях 1992, 1993, 1995 рр., та Конституційний договір, укладений між Президентом України і Верховною Радою України 8 червня 1995 р. За цими проектами Конституції України і Конституційним договором Президент України набував статусу глави держави і глави виконавчої влади. Остаточний статус Президента України був визначений Конституцією України 1996 р.¹ Теоретико-методологічним підґрунтям становлення інституту президентства напередодні проголошення незалежності України стала насамперед Концепція нової Конституції України, схвалена Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 р. Зокрема, йдеться про положення Концепції про Президента України як глави держави (розд. V). Ними було передбачено створення принципово нової системи виконавчої влади, яка мала здійснюватися Президентом, віцепрезидентом Республіки, Кабінетом Міністрів і державною адміністрацією. «Президент і Віце-президент обираються безпосередньо населенням (шляхом прямих виборів), але не більше ніж на два терміни поспіль. ... Повноваження Президента обмежуються виключно функціями виконавчої влади»².

Після набуття чинності всіма положеннями Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. та утвердження парламентсько-президентської форми державного правління конституційно-правовий статус Президента України зазнав певних змін у частині обмеження низки повноважень у сфері виконавчої влади. Нині Президент України є главою держави, а не главою держави і виконавчої влади, як це було до конституційної реформи³.

Відродження президентсько-парламентської республіки в 2010-2013 рр. призвело до розширення переліку повноважень глави держави. На користь цього свідчать щонайменше дві позаконституційні практики діяльності глави держави: а) призначення та звільнення заступників міністрів і заступників керівників інших центральних органів виконавчої влади; б) видання та офіційне оприлюднення на вебсайті глави держави «доручень Президента України»⁴. У лютому 2014 р. Україна повернулася до парламентсько-президентської форми правління.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, інститут президентської влади має низку проблемних аспектів, які потребують врегулювання.

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Концепція нової Конституції України, схвалена Верховною Радою Української РСР : Постанова Верховної Ради Української РСР від 19 червня 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 35. Ст. 466.

³ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Зазнач. твір.

⁴ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

Наприклад, одним з недоліків нормативного закріплення повноважень Президента є відсутність спеціального нормативно-правового акта щодо організації діяльності зазначеного інституту. Сьогодні статус Президента визначено в окремому розділі Конституції України, однак її положення як основного закону суспільства і держави не можуть охопити увесь комплекс аспектів, які повинні бути врегульовані для якісної організації діяльності глави держави.

Іншим дискусійним аспектом є не віднесення інституту Президента до жодної з гілок влади, через що виникає питання щодо єдності державної влади в Україні. У розподілі влади інститут президентської влади займає не визначене остаточно Основним законом місце – не є законодавчою владою, проте впливає на діяльність парламенту, маючи повноваження, зокрема, щодо розпуску; не очолює виконавчу владу, проте активно впливає на формування уряду. Нарешті, Президент відповідно до Конституції стоїть на чолі Збройних сил держави, інших утворених відповідно до чинного законодавства військових формувань як Верховний головнокомандувач, вирішує надзвичайні завдання забезпечення національної безпеки. Висловлене не є критикою, але є поштовхом до роздумів, а ще більше – інтенцією до визначення постаті Президента як центра, по-іншому – ядра державної влади, як інституту, що має своїм призначенням об'єднати державну владу заради загальнопублічних інтересів, тих, які є в усьому суспільстві, які є у кожного з нас. Таке вирішення відповідає політичним реаліям України, але таке вирішення покладає додаткову відповідальність на президентську владу¹.

Інститут Президента України – це державно-правове утворення в цілісній системі управління суспільством, що являє собою найвищий державний одноособовий виборний орган і його консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи та служби, наділене конституційно-владними повноваженнями в управлінні державою, характеризується єдністю взаємозв'язків з іншими державними, а також недержавними органами та громадянами, діяльність якого регулюється системою відповідних правових норм. Одним із головних напрямів становлення та розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави є визначення ролі й місця в механізмі здійснення державної влади глави держави – Президента України. Інститут президента в Україні має не лише бути гарантом конституційних основ та державного ладу, але і стати інтеграційним інститутом у системі органів державної влади та забезпечити взаємодію їх з органами місцевого самоврядування².

Президент України за Конституцією посідає особливе місце у державно-правовому механізмі. Не будучи віднесеним Основним законом до жодної з гілок влади, він бере активну участь у законотворенні, є центральною голов-

---

¹ Богуцький П. П. До проблеми єдності державної влади в Україні. *Наукова думка*. 2016. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/do-problemi-dnost-derzhavno-vladi-v-ukra-n/>.

² Степаненко С. В. Конституційно-правовий зміст інституту Президента України в системі державної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2018. № 4. С. 1–7.

ною фігурою у системі виконавчої влади, має деякі організаційні повноваження щодо функціонування судової влади. Це зумовлено встановленою Конституцією змішаною моделлю республіканського правління, відповідно до якої Президент має великі компетенційні преференції (кадрові й установчі), але вони належать йому як главі держави, а не як главі виконавчої влади. Будучи функціонально носієм важливих повноважень виконавчої влади, Президент не належить до системи її органів¹.

Правова основа діяльності глави держави визначена у розділі V Конституції України. Відповідно до ст. 102 Конституції України, *Президент України є главою держави і виступає від її імені*. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини й громадянина. Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору².

Ст. 102 Конституції України визначає основи конституційно-правового статусу Президента України, основними елементами якого є *ціннісно-функціональне призначення* Президента України в державі, суспільстві щодо інших суб'єктів права, а також основні напрямки діяльності глави держави – функції Президента України. Ціннісно-функціональне призначення Президента України в державі і суспільстві розкривається через визначення його місця в системі державної влади України та визначається такими характеристиками: по-перше, Президент України в системі поділу державної влади не належить ні до законодавчої, ні до виконавчої, ні до судової влади, займаючи особливе, самостійне місце в державному механізмі, але за змістом своїх повноважень Президент України найбільше наближений до виконавчої влади; по-друге, влада Президента України є похідною від влади народу України, який є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні (ч. 2 ст. 5 Конституції України), що забезпечує формальну незалежність Президента України від інших вищих органів державної влади; по-третє, Президент України забезпечує єдність державної влади і державної політики, цілісність державного механізму; по-четверте, Президент України є рівноправним органом у системі вищих органів державної влади; по-п'яте, Президент України зобов'язаний діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, які передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції)³.

¹ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Зазнач. твір.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

³ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

Характеристика Президента України як глави держави означає, що *Президент України є вищим одноосібним органом державної влади*, який є втіленням (уособленням) держави і державної влади загалом та має повноваження виступати від імені держави. Право виступати від імені держави, тобто представництво держави, реалізується як право виступати від імені України у внутрішньому житті країни та в міжнародних відносинах¹.

Основний закон передбачає, що роль глави держави спрямована на організацію державної влади, формування держави, забезпечення єдності в діях всього державного апарату, вирішення тих чи тих непорозумінь у системі органів держави, об'єднання зусиль державних і самоврядних структур для найефективнішого здійснення політики держави.

Згідно з Конституцією України Президент не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або об'єднаннях громадян, а також займатись підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку².

Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою. Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки поспіль³. Нормативною основою проведення президентських виборів є Виборчий кодекс України, який у Книзі II визначає порядок організації та проведення виборів⁴. Розрізняють кілька **видів президентських виборів**. Відповідно до чинного законодавства вибори Президента України можуть бути черговими, позачерговими та повторними.

Чергові вибори Президента України проводяться у зв'язку із закінченням конституційного строку його повноважень, тобто кожні п'ять років. 1 лютого 2011 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських селищних голів», згідно з яким наступні чергові вибори Президента України відбудуться в останню неділю березня 2015 р. Водночас Революція Гідності 2014 р. зумовила потребу у позачерго-

¹ Там само.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

³ Там само.

⁴ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. № 8. № 9. Ст. 48.

вих виборах Президента України.

Позачергові вибори Президента України проводяться у зв'язку з достроковим припиненням повноважень Президента України у випадках, передбачених Конституцією України.

Повторні вибори Президента України проводяться відповідно до закону у двох випадках: якщо до виборчого бюлетеня для голосування було включено не більше двох кандидатів на пост Президента України і жодного з них не було обрано; якщо всі кандидати на пост Президента України, включені до виборчого бюлетеня, до дня виборів або до дня повторного голосування зняли свої кандидатури¹.

Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народові на урочистому засіданні Верховної Ради України. Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України².

Президент України наділений функціями та повноваженнями, правова регламентація яких здійснена у Конституції України.

Функції Президента України – це основні напрями діяльності глави Української держави, які виражають його місце і загальне призначення у державному механізмі, а також роль у вирішенні суспільних завдань, що стоять перед державою³. Функції Президента України, з огляду на множинність і складність завдань, визначених Конституцією України, є досить різноманітними. Вчені класифікують їх по-різному. Очевидно, що за спрямованістю такі функції можна поділяти на внутрішньо- і зовнішньополітичні; за сферою юридичної діяльності – на правотворчі та правозастосовні; за змістом – на функції щодо державного будівництва та управління; здійснення керівництва Воєнною організацією України; здійснення зовнішньої політики; реалізації кадрової політики; забезпечення стримувань і противаг між різновидами влади через механізми політико-правового арбітражу тощо⁴.

Найбільш об'єктивне уявлення про основні функції Президента України та їх систему дає аналіз відповідних положень Конституції, зокрема ч. 1 ст. 106 та ін. Основними **функціями Президента України** є:

- представницька;
- установча (державотворча);
- безпекова та оборонна;
- зовнішньополітична;

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Там само.

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

⁴ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

- правозахисна;
- антикорупційна;
- програмна;
- правотворча;
- контрольна та арбітражна;
- кадрова;
- нагородна та ін¹.

Зокрема, *представницька функція* має внутрішню і зовнішню форми прояву. Особливе значення має представництво Української держави на міжнародній арені. Здійснення цієї функції спрямовано на встановлення і підтримання нормальних економічних, політичних, культурних та інших зв'язків із зарубіжними державами. *Функція щодо забезпечення державного суверенітету і національної безпеки України* також має внутрішню і зовнішню спрямованість. Відповідно до п. 2 ст. 102 Конституції Президент України є гарантом державного суверенітету і територіальної цілісності. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 106 Президент України забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави. *Забезпечення реалізації основних прав і свобод громадян* – відповідно до п. 2 ст. 102 Конституції Президент України є гарантом прав і свобод людини й громадянина². Важливого значення в 2014-2016 рр. для майбутнього громадянського суспільства та держави набула *антикорупційна функція* Президента України. Про важливість повноважень Президента України у сфері боротьби з корупцією свідчить і зміст Стратегії національної безпеки України, затвердженої рішенням Ради національної безпеки і оборони від 6 травня 2015 р. і введеної у дію Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. Зокрема, в розділі 3 цього документа «Актуальні загрози національній безпеці України» серед таких загроз названо «поширення корупції, її укорінення в усіх сферах державного управління»³.

Ці функції перебувають у комплексних доктринальних, предметних, функціональних, структурних та інших правових зв'язках і утворюють ***систему функцій Президента України***.

Реалізація попередньо визначених функцій глави держави передбачає наділення його відповідними повноваженнями, тобто нормативно встановленими правами та обов'язками щодо ефективного здійснення своїх функцій. При цьому повноваження Президента України мають виключний характер.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13. Ст. 874.

Згідно з ч. 2 ст. 106 Конституції України Президентіві заборонено передавати свої повноваження іншим особам або органам. Слід звернути увагу також і на те, що повноваження Президента України вичерпно (дискретно) визначено в Конституції України¹.

До **основних напрямів діяльності** Президента України як глави держави належить забезпечення:

- державного суверенітету, тобто неподільності, верховенства, незалежності державної влади в Україні;
- територіальної цілісності України, тобто недоторканності її кордонів і внутрішньої єдності;
- відповідності внутрішньої та зовнішньої політики держави визначеним у Конституції засадам; чіткого й своєчасного реагування відповідних державних органів на будь-які порушення конституційних приписів;
- прав і свобод людини, відповідності міжнародно-правовим актам і реальності правового статусу людини і громадянина.

Повноваження Президента України – це конкретні права та обов'язки глави держави щодо вирішення питань, віднесених до його відання².

Повноваження президента для зручності аналізу можна систематизувати за такими групами:

- 1) у сфері державного будівництва;
- 2) у сфері нормотворчої діяльності;
- 3) у сфері забезпечення конституційної законності;
- 4) у галузі оборони і національної безпеки;
- 5) у сфері реалізації гарантій щодо забезпечення прав і свобод громадян;
- 6) у сфері зовнішньої політики і міжнародних відносин.

Одними із пріоритетних повноважень Президента України у здійсненні зазначених функцій є його повноваження щодо представництва держави всередині країни і в міжнародних відносинах. Як представник держави у своїй країні Президент України має право звертатися з посланнями до народу та із щорічними позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. Він також представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України. Як представник нашої держави у міжнародних відносинах і керівник її зовнішньополітичної діяльності Президент України приймає рішення щодо визнання іноземних держав, призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях.

Повноваження Президента України у сфері державного будівництва

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Афанасьева М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

умовно можна поділити на такі *групи*:

➤ установчі повноваження щодо створення, реорганізації та ліквідації органів державної влади (наприклад, відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 106 Конституції України Президент України утворює суди у визначеному законом порядку);

➤ номінаційні повноваження щодо формування персонального складу державних органів (наприклад, відповідно до ст. 106 Конституції України Президент України призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України після одержання такої пропозиції; вносить до Верховної Ради України подання про призначення міністра оборони України, міністра закордонних справ України; призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України; призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України; призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади голови Служби безпеки України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших військових формувань; призначає на посади та звільняє з посад третину складу Конституційного Суду України);

➤ процедурні повноваження щодо процедур формування органів державної влади (наприклад, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 106 Конституції України Президент України призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені Конституцією України)¹.

У сфері нормотворчої діяльності Президенту України належать такі повноваження: право законодавчої ініціативи (ч. 1 ст. 93 Конституції України); повноваження щодо підписання та обнародування законів (промульгація) (ст. 94, п. 29 ч. 1 ст. 106 Конституції України); право призначати та проголошувати всеукраїнський референдум (п. 6 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

У сфері забезпечення конституційної законності Президент України має право звертатися до Конституційного Суду України (ч. 2 ст. 150 Конституції України); зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ч. 1 ст. 106 Конституції України); скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим (п. 16 ч. 1 ст. 106 Конституції України); скасовує відповідно до закону рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України (ч. 8 ст. 118 Конституції України);

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

має право «вето» (ч. 2 ст. 94 Конституції України)¹.

У сфері оборони та національної безпеки Президент України: є Верховним головнокомандувачем Збройних сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави (п. 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України); очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ч. 1 ст. 106 Конституції України); вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (п. 19 ч. 1 ст. 106 Конституції України); приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України)².

У сфері забезпечення прав і свобод громадян у широкому значенні з ними пов'язані всі повноваження глави держави. У вузькому розумінні до цих повноважень належать ухвалення рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні; здійснення помилювання (п. 26, 27 ч. 1 ст. 106 Конституції України)³.

Лише Президент України повноважний присвоювати: а) вищі військові звання; б) вищі дипломатичні ранги; в) інші вищі спеціальні звання та класні чини. Це повноваження Президента України споріднене, але не тотожне з його *нагородними повноваженнями*, зміст яких полягає у нагородженні державними і президентськими відзнаками. При цьому президенти, на відміну від монархів, можуть нагороджувати виключно світськими державними нагородами і відзнаками. Кавалери цих нагород зазвичай отримують моральні та матеріальні преференції з урахуванням їх внеску у розбудову чи оборону держави⁴.

Президент України представляє державу в міжнародних відносинах і виступає від імені Української держави. При цьому затвердження міжнародних договорів України, які не потребують ратифікації, але вимагають затвердження, здійснюється Президентом України через видання відповідного указу. Основними зовнішньополітичними повноваженнями Президента України є: представлення Української держави у міжнародних відносинах; здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави; ведення переговорів і

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

⁴ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

укладення міжнародних договорів України; прийняття рішення про визнання іноземних держав; призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; прийняття ввірчих та відкличних грамот дипломатичних представників іноземних держав¹.

У 2014-2017 рр. *зовнішньополітичні повноваження* Президента України отримали два *основних напрями* реалізації:

➤ євроінтеграція, зокрема укладення Угоди про асоціацію України з ЄС, забезпечення безвізового режиму України та ЄС тощо;

➤ захист державного суверенітету і територіальної цілісності України на міжнародній арені, зокрема засудження Генеральною Асамблеєю ООН анексії РФ Автономної Республіки Крим, запровадження масштабних санкцій з боку США, ЄС, Канади та інших держав світу стосовно РФ через її агресивну політику щодо України тощо².

Порядок реалізації зовнішньополітичних повноважень Президента України деталізовано у Законах України «Про міжнародні договори», «Про дипломатичну службу» та ін., а також у міжнародних договорах України³.

Повноваження Президента можна поділити також за сферами впливу:

1. *Повноваження Президента стосовно Верховної Ради України та у сфері законодавчої влади.* Президент України та Верховна Рада України здійснюють різні конституційні функції, і компетенція Президента України не конкурує з компетенцією парламенту: Конституція України, керуючись принципом поділу влади, чітко розмежовує сфери їхніх повноважень. Одночасно Президент України згідно з Конституцією України є суб'єктом законодавчого процесу і здійснює відповідні повноваження стосовно Верховної Ради України та у сфері законодавчої влади, а саме: користується правом законодавчої ініціативи у Верховній Раді України; підписує та офіційно оприлюднює закони, прийняті Верховною Радою України; накладає суспензійне (відкладальне) вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із подальшим поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України; призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно до ст. 156 Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою; призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією; припиняє повноваження Верховної Ради України, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

2. *Повноваження Президента України у сфері виконавчої влади.* Президент України, який безпосередньо не входить до виконавчої гілки влади, водночас наділяється Конституцією України досить широкими повноважен-

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Там само.

³ Про дипломатичну службу: Закон України від 07.06.2018 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 26. Ст. 219.

нями стосовно Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, які характеризують його «особливі зв'язки» з виконавчою владою. Зокрема, Президент України: вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до ст. 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції; вносить до Верховної Ради України подання про призначення міністра оборони України, міністра закордонних справ України; за поданням Кабінету Міністрів України призначає на посаду і звільняє з посади голів місцевих державних адміністрацій; скасовує акти Кабінету Міністрів України та акти Ради міністрів АРК.

3. *Повноваження Президента України у сфері судової влади.* Згідно з принципом поділу влади та незалежності судів Президент України не може втручатися в діяльність судових органів, проте він активно взаємодіє з цими органами, здійснюючи при цьому певні установчі функції. Це знаходить свій вияв у його повноваженнях, пов'язаних з формуванням органів судової влади, зокрема Президент України: призначає третину складу Конституційного Суду України; утворює суди у визначеному законом порядку; здійснює перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років. Крім установчих повноважень у сфері судової влади, Президент України виконує окремі *квасисудові функції* – здійснює помилування.

4. *Повноваження Президента України у сфері національної безпеки, оборони та військової політики.* Безпека країни являє собою стан захищеності життєво важливих інтересів громадян, суспільства та його інститутів від зовнішніх і внутрішніх загроз¹. Відповідно, до основних об'єктів безпеки в літературі відносять: права і свободи людини й громадянина; матеріальні та духовні цінності суспільства; конституційний лад; суверенітет і територіальну цілісність держави; довкілля тощо. Основним суб'єктом забезпечення безпеки є держава, яка здійснює відповідні функції через діяльність органів державної влади. Як глава держави Президент України здійснює в цій сфері повноваження: є Верховним головнокомандувачем Збройних сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави; очолює Раду національної безпеки і оборони України, яка згідно зі ст. 107 Конституції України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України²; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та

¹ Помаза-Пономаренко А. Л. Роль інституту президентської влади у сфері забезпечення національної безпеки. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_1_32.

² Доронін І. Контрольні повноваження Президента України у сфері національної безпеки: проблеми і перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 95-100.

приймає рішення про використання Збройних сил України в разі збройної агресії проти України; приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; приймає в разі потреби рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує в разі потреби окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з подальшим затвердженням цих рішень ВРУ¹.

У межах своїх повноважень Президент України приймає відповідні акти. Згідно зі ст. 106 Основного закону, Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає *укази і розпорядження*, які є обов'язковими до виконання на території України. Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених п. 3, 4, 5, 8, 10, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 23, 24 ст. 106 Конституції, скріплюються підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання².

Укази – це рішення Президента, що мають нормативний характер, тобто містять загальні правові приписи невизначеному колу суб'єктів, розраховані на довготривале і багаторазове застосування. *Розпорядження* – це владний акт Президента, виданий у межах його компетенції, що має обов'язкову силу для фізичних та юридичних осіб, яким його адресовано. Розпорядження можуть бути тривалої дії, а можуть мати разові наслідки для конкретного виконавця. Це організаційно-оперативні акти, які мають допоміжне значення в правовому регулюванні діяльності глави держави³.

Положенням про порядок підготовки та внесення проєктів актів Президента України, затвердженим Указом Президента України від 15.11.2006 р., визначаються питання, що оформлюються указами і розпорядженнями Президента⁴. Порядок оприлюднення актів глави держави визначається Указом Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10.06.1997 р. Згідно з цим указом акти Президента не пізніше ніж у 15-денний строк після їх прийняття підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях⁵.

Отже, для забезпечення виконання своїх повноважень, Президент наді-

¹ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Зазнач. твір.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

⁴ Про Положення про порядок підготовки та внесення проєктів актів Президента України: Указ Президента України від 15 листопада 2006 року N 970/2006 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970/2006>.

⁵ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Зазнач. твір.

ляється правом видавати укази і розпорядження, що є обов'язковими до виконання на всій території України. Ці акти мають створюватись на основі Конституції і законів України, їм відповідати, спрямовуватися на виконання їх положень. Укази і розпорядження Президента України – правова база видання органами виконавчої влади їх актів. За юридичними ознаками укази і розпорядження Президента можуть бути *нормативними*, в яких містяться правила поведінки загального характеру, розраховані на багаторазове застосування, або *індивідуальними*, що стосуються конкретних відносин чи осіб і мають одноразовий характер (призначення на посаду, нагородження)¹.

Розкриваючи питання правового статусу Президента України, важливо наголосити на гарантіях його діяльності. Конституція України передбачає систему **гарантій**, мета яких – виключити можливість узурпації всієї повноти влади Президентом України, перетворення його в авторитарного правителя.

Відповідно до Конституції України, до гарантій діяльності Президента можемо віднести такі:

1) обмеження терміну повноважень Президента України п'ятирічним строком (ч. 1 ст. 103);

2) його обрання на загальних прямих виборах (ч. 1 ст. 103);

3) заборона мати Президентіві України інший представницький мандат, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян (ч. 4 ст. 103);

3) заборона займати пост Президента України однією й тією самою особою більше ніж два строки поспіль (ч. 3 ст. 103);

4) можливість усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину;

5) можливість визнання Конституційним Судом України актів Президента неконституційними, через що вони втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України відповідного рішення².

Для зручності гарантії діяльності можемо поділити на певні види:

Юридичні гарантії, до яких належать: а) отримання президентського мандата безпосередньо від українського народу; б) вичерпний перелік підстав дострокового припинення повноважень глави держави, закріплений у Конституції України; в) неможливість зміщення Президента Верховною Радою України, за винятком процедури імпічменту; г) регламентація повноважень глави держави виключно на конституційному рівні; д) заборона передачі президентських повноважень будь-якій іншій особі. Серед конституційних положень, спрямованих на закріплення гарантій президентської діяльності, слід виділити припис ч. 1 ст. 105 Основного закону про те, що Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень. Одночасно Конституційний Суд України зазначає, що право недотор-

¹ Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

² Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

канності Президента України має обмеження в часі і діє лише на час виконання ним повноважень.

Організаційні гарантії, до яких можна віднести створення Офісу Президента України і мережі консультативних та координаційних структур, що здійснюють організаційне, правове, консультативне, інформаційне забезпечення діяльності глави держави, детальну підготовку президентських рішень, контролюють їх виконання і забезпечують зв'язок Президента з іншими органами державної влади.

Матеріально-технічні гарантії передбачають наявність власних бюджетних коштів на здійснення представницької функції, поїздки, утримання апарату; наявність окремої резиденції, власних транспортних засобів, охорони. Видатки на утримання Президента України та його Офісу передбачаються у Державному бюджеті окремим рядком. Згідно з Постановою Верховної Ради України «Про забезпечення, обслуговування та охорону Президента України» від 4 січня 1992 р. № 2033-ХІІ, заробітна плата Президента України становить 22 мінімальні заробітні плати; на період перебування на посту Президентом надаються заміська резиденція та службова квартира в м. Києві, спеціально обладнані літак і вертоліт, автомобільний транспорт. Витрати на представницькі цілі всередині країни і під час вітання зарубіжних держав здійснюється за рахунок державного бюджету, а охорона Президента і його сім'ї забезпечується Управлінням державної охорони України. Також слід відмітити, що звання Президента України охороняється законом і зберігається довічно за особою, яка обіймала цей пост, а за посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону¹.

Як зазначалось раніше, Президент України обирається строком на п'ять років. Його повноваження, як правило, припиняються по закінченні цього терміну. Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України. Водночас Основний закон встановлює підстави і процедуру дострокового припинення повноважень Президента України. Окремі види дострокового припинення повноважень Президента України передбачають складення ним повноважень перед іншим всенародно обраним органом – Верховною Радою України².

Повноваження Президента України можуть бути припинені достроково. Відповідно, до ст. 108 Конституції України, повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

- 1) відставки;
- 2) неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 3) усунення з поста в порядку імпічменту;

¹ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Зазнач. твір.

² Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

4) смерті¹.

Загалом під *відставкою* розуміють залишення державної посади особою, що її обіймає, за власним бажанням або усунення її з цієї посади через причини об'єктивного чи суб'єктивного характеру. Положення ст. 108, 109 Конституції України дозволяють зробити висновок, що під відставкою Президента України слід розуміти залишення поста Президента України виключно з власної ініціативи і при забезпеченні повної добровільності прийняття такого рішення. Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України².

Відставка Президента України набуває чинності з моменту оголошення ним особисто відповідної заяви. Від цього ж моменту припиняються його повноваження. Відставку неможливо відстрочити на певний час або ж за якихось умов, що дає можливість виключити ситуацію, коли глава держави на засіданні парламенту заявляє, що йде у відставку після закінчення невідкладних справ, тобто через деякий час – через тиждень, місяць, при настанні відповідних подій тощо. Таке відстрочення відставки за Конституцією України є неможливим. Оголошення Президентом України про свою відставку повинно мати безповоротний характер: він не може після прийняття відповідного рішення оголосити, що передумав, і відкликати або скасувати свою заяву про відставку³.

Неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я згідно зі ст. 110 Конституції України має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду України, – за зверненням Верховної Ради України і медичного висновку. Під неможливістю виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я розуміють такий стан здоров'я Президента України, внаслідок якого він не лише не може виконувати свої обов'язки на час обговорення цього питання Верховною Радою України, а й не зможе їх виконувати і в майбутньому. Це означає, що тимчасовий розлад здоров'я не може бути підставою для прийняття рішення про дострокове припинення повноважень Президента України внаслідок неможливості виконання ним своїх повноважень за станом здоров'я⁴.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

³ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

⁴ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

Оскільки неможливість виконання повноважень за станом здоров'я як конституційна підстава дострокового припинення повноважень Президента України не передбачає як обов'язкову ознаку стійкість розладу здоров'я, то неврегульованим залишається питання, чи повинні достроково припинитися повноваження глави держави внаслідок хвороби, яка не має стійкого характеру, але пов'язана із тривалою неможливістю виконання президентських повноважень внаслідок стаціонарного лікування, госпіталізації, проведення хірургічних операцій, перебування в реанімації тощо. Наявність суттєвих прогалин у конституційній регламентації порядку припинення повноважень Президента України у зв'язку з неможливістю їх виконання за станом здоров'я потребує додаткової регламентації на законодавчому рівні. Це ще раз свідчить про необхідність прийняття закону про Президента України, в якому має бути чітко визначено, яка медична установа надаватиме висновок щодо стану здоров'я Президента України, протягом якого терміну такий висновок повинен бути поданий, яким має бути зміст висновку Верховного Суду і в який термін він повинен бути поданий на розгляд парламенту, як бути в разі тимчасової неспроможності глави держави виконувати свої повноваження¹.

Смерть Президента України як підстава припинення повноважень – природна смерть або загибель фізичної особи, яка обіймала пост глави держави. При цьому смерть глави держави повинна бути засвідчена відповідним чином оформленими медичними документами².

Окрему увагу слід приділити процедурі імпічменту як підставі припинення повноважень Президента України. У міжнародній практиці конституціоналізму *імпічмент* – особлива процедура обвинувачення вищих посадових осіб держави у вчиненні злочинів та службових правопорушень³.

Конституційний Суд України у своєму рішенні № 19-рп/2003 від 10 грудня 2003 р. зазначив, що встановлена Конституцією України процедура імпічменту є єдиним способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності і за своєю правовою природою не аналогічна обвинуваченню особи відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України⁴.

Відповідно до Конституції України, Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчи-

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

² Там само.

³ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Значч. твір.

⁴ Кошель В. В., Псьота О. В., Федотов І. М. Правове регулювання процедури імпічменту Президента України в контексті конституційної реформи. *Молодий вчений*. 2019. № 6. С. 237–341.

нення ним державної зради або іншого злочину¹. Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. Термін дії такої комісії не повинен перевищувати 3 місяців з дня її утворення, але його може бути продовжено на період до розгляду процедури імпічменту. Комісія проводить розслідування обставин щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину, перевіряє наявність та обґрунтованість відповідних доказів. Висновки і пропозиції цієї комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України. Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України. За наявності підстав Верховна Рада України не менше ніж двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України².

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менше ніж трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину³.

Порядок організації та проведення імпічменту регламентовано також у спеціальному нормативно-правовому акті – Законі України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)». Відповідно до його положень, усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (далі – імпічмент) є способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності. Імпічмент є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого Верховна Рада України у разі вчинення державної зради або іншого злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста⁴. Підставою для ініціювання імпічменту є письмове подання, підписане більшістю народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, підписи яких не відкликаються.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Знач. твір.

³ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁴ Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10.09.2019. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 212.

Процедура імпічменту має такі *стадії*:

- ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту більшістю від конституційного складу Верховної Ради України;
- прийняття Верховною Радою України не менше ніж двома третинами від її конституційного складу рішення про звинувачення Президента України;
- прийняття Верховною Радою України не менше ніж трьома четвертими від її конституційного складу рішення про усунення Президента України з поста.

Ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту здійснюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Вирішенню цього питання Верховною Радою України має передувати парламентське розслідування. З цією метою парламент згідно зі ст. 173 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, обирає спеціального прокурора та спеціальних слідчих¹.

Спеціальна слідча комісія, згідно зі ст. 5 Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)»:

- 1) проводить розслідування наявності факту та обставин вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину;
- 2) перевіряє наявність, повноту та обґрунтованість доказів вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину;
- 3) готує пропозиції щодо проекту постанови Верховної Ради України про звинувачення Президента України.

3. З метою забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розслідування спеціальна тимчасова слідча комісія має право:

- 1) заслуховувати з питань, що стосуються розслідування, Президента України та захисника (захисників) його прав з дотриманням вимог ст. 62, 63 Конституції України;
- 2) витребувати необхідні документи, матеріали та інші відомості, що стосуються розслідування, від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб;
- 3) у разі потреби у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, вирішувати питання про проведення експертизи та залучати спеціалістів для дослідження і оцінки доказів, визначати двох або більше представників від спеціальної тимчасової слідчої комісії і доручати їм бути присутніми під час проведення зазначених експертиз і досліджень та встановлення їх результатів;
- 4) запрошувати і заслуховувати у ролі свідків в порядку, встановленому цим Законом, будь-яких осіб із числа громадян України (крім суддів та суд-

---

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

дів Конституційного Суду України), які можуть повідомити про обставини, що стали підставою для ініціювання імпічменту¹.

Спеціальний прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення спеціальною тимчасовою слідчою комісією розслідування наявності факту та обставин вчинення Президентом України державної зради чи іншого злочину. Здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення спеціальною тимчасовою слідчою комісією розслідування наявності факту та обставин вчинення Президентом України державної зради чи іншого злочину, Прокурор уповноважений:

1) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються розслідування;

2) доручати спеціальним слідчим проведення у встановлений спеціальною тимчасовою слідчою комісією строк слідчих дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, або особисто проводити слідчі та інші процесуальні дії;

3) зупиняти незаконні дії та рішення спеціальної тимчасової слідчої комісії, спеціальних слідчих, інших членів спеціальної тимчасової слідчої комісії;

4) погоджувати, а в разі невідповідності законам України відмовляти у погодженні клопотань спеціальних слідчих про проведення слідчих дій, інших процесуальних дій;

5) перевіряти одержаний від спеціальних слідчих проект висновку спеціальної тимчасової слідчої комісії, схвалювати його і вносити на розгляд цієї комісії або повертати зі своїми письмовими зауваженнями і пропозиціями для доопрацювання та/або провадження додаткових слідчих дій, інших процесуальних дій.

Президент України може мати *захисника* (захисників у кількості не більше п'яти), який (які) забезпечує (забезпечують) захист його прав, свобод і законних інтересів у процедурі імпічменту².

Прийняття рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту регламентується ст. 21 Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)». Постанова Верховної Ради України про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту набуває чинності з моменту оголошення головуєчим на пленарному засіданні Верховної Ради України про її прийняття. Про усунення Президента України Верховною Радою України з поста в порядку імпічменту Голова Верховної Ради України офіційно повідомляє Президента України, Прем'єр-міністра України, Голову Конституційного Суду України, Голову Верховного Суду та негайно оприлюднює відповідний акт Верховної Ради України через засоби масової інформації³.

¹ Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10.09.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 212.

² Там само.

³ Там само.

У разі неприйняття Верховною Радою України постанови про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту головуєчий на пленарному засіданні Верховної Ради України:

1) оголошує про припинення процедури імпічменту і дає доручення щодо публікації про це в газеті «Голос України»;

2) оголошує про припинення повноважень спеціальної тимчасової слідчої комісії;

3) від імені Верховної Ради України у письмовій формі вибачається перед Президентом України¹.

Процедура імпічменту також може бути припинена. Відставка за власним бажанням Президента України, стосовно якого ініційовано імпічмент, є підставою для припинення процедури імпічменту на будь-якій стадії, а також для закриття відповідних проваджень у Конституційному Суді України та Верховному Суді. Після проголошення Президентом України заяви про відставку матеріали щодо ініціювання імпічменту, висновки і пропозиції спеціальної тимчасової слідчої комісії, документи, матеріали, результати експертизи та інші відомості, що стосуються розслідування, направляються головою або заступником голови спеціальної тимчасової слідчої комісії до органів досудового розслідування для здійснення досудового розслідування².

У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до ст. 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на *Голову Верховної Ради України*. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені п. 2, 6–8, 10–13, 22, 24, 25, 27, 28 ст. 106 Конституції України³.

Сьогодні функціонує Офіс Президента України, діяльність якого регламентовано Положенням про Офіс Президента України. Відповідно до положень цього нормативно-правового акта, ***Офіс Президента України*** є постійно діючим допоміжним органом, утвореним Президентом України відповідно до п. 28 ч. 1 ст. 106 Конституції України. До 25 червня 2019 р., постійно діючим органом, утвореним Президентом України для здійснення його повноважень була *Адміністрація Президента України*. Проте Указом Президента України № 417/2019 «Питання забезпечення діяльності Президента України» визначено, що *Офіс Президента України утворено шляхом реорганізації та*

¹ Там само.

² Там само.

³ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

скорочення чисельності працівників Адміністрації Президента України¹.

Основними завданнями Офісу є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень².

До складу Офісу Президента України входять:

- керівник Офісу Президента України;
- перший заступник керівника Офісу Президента України;
- заступники керівника Офісу Президента України;
- керівник апарату Офісу Президента України;
- перший помічник, помічники Президента України;
- радники Президента України;
- пресекретар Президента України;
- представники Президента України;
- уповноважені Президента України;
- кабінет Президента України;
- кабінет керівника Офісу Президента України;
- директорати;
- департаменти.

Офіс у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами України, укладеними в установленому порядку, цим Положенням, а також розпорядженнями керівника Офісу Президента України та наказами керівника апарату Офісу Президента України³.

Для забезпечення успішної діяльності при Президентові України й під його головуванням утворюється **Рада національної безпеки та оборони України**, яка відповідно до Конституції України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України⁴.

Правова регламентація організації діяльності Ради здійснена в Конституції України, Законі України «Про національну безпеку України», Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України» та інших міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в актах Президента України.

Загалом *національна безпека* – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших

¹ Питання забезпечення діяльності Президента України : Указ Президента України № 417/2019 від 14 квітня 2020 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417/2019>.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

національних інтересів України від реальних та потенційних загроз¹. Конституція встановлює, що координаційним органом з питань здійснення національної безпеки і оборони є Рада національної безпеки і оборони України².

Функціями Ради національної безпеки і оборони України є:

- внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони;
- координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час;
- координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України³.

Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до ст. 108, 109, 110 і 111 Конституції України виконання обов'язків голови Ради національної безпеки і оборони України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України⁴.

Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує Президент України. До **складу Ради національної безпеки і оборони України** за посадою входять Прем'єр-міністр України, міністр оборони України, голова Служби безпеки України, міністр внутрішніх справ України, міністр закордонних справ України. Членами Ради національної безпеки і оборони України можуть бути керівники інших центральних органів виконавчої влади, а також інші особи, визначені Президентом⁵.

Інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення діяльності Ради національної безпеки і оборони України здійснює її апарат, який підпорядковується секретареві Ради національної безпеки і оборони України.

Основною **організаційною формою діяльності** Ради національної безпеки і оборони України є її засідання.

На засіданнях Ради національної безпеки і оборони України її члени голосують особисто. Делегування ними обов'язку бути присутніми на засіданні Ради національної безпеки і оборони України іншим особам не допускається.

¹ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

² Мошак О. В., Мазуренко А. С. Зазнач. твір.

³ Про Раду національної безпеки та оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁵ Про Раду національної безпеки та оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь Голова Верховної Ради України. На запрошення голови Ради національної безпеки і оборони України у її засіданнях можуть брати участь голови комітетів Верховної Ради України, інші народні депутати України, керівники центральних органів виконавчої влади та інші особи, які не є членами Ради національної безпеки і оборони України¹.

З метою реалізації покладених на неї функцій Рада національної безпеки та оборони наділена широким колом повноважень. Зокрема:

1) прийняття рішення щодо: визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки і оборони у політичній, економічній, соціальній, воєнній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній та інших сферах;

2) розробка проєктів державних програм, доктрин, законів України, указів Президента України, директив Верховного головнокомандувача Збройних сил України, міжнародних договорів, інших нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони;

3) удосконалення системи забезпечення національної безпеки та організації оборони, утворення, реорганізації та ліквідації органів виконавчої влади у цій сфері;

4) визначення потенційних та реальних загроз національним інтересам України; питань оголошення стану війни, загальної або часткової мобілізації, введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях, оголошення в разі потреби окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації; невідкладних заходів щодо вирішення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України;

5) координація виконання прийнятих Радою національної безпеки і оборони України рішень, введених в дію указами Президента України, і поточний контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подання Президенту України відповідних висновків та пропозицій; інші повноваження, віднесені до її компетенції Конституцією та Законом України «Про Раду національної безпеки та оборони України»².

Рішення Ради національної безпеки і оборони України приймаються не менше ніж двома третинами голосів її членів. Голова Верховної Ради України може висловлювати думку щодо прийнятих рішень, яка протоколюється. Прийняті рішення вводяться в дію указами Президента України. Рішення Ради національної безпеки і оборони України, введені в дію указами Президента України, є обов'язковими до виконання органами виконавчої влади³.

Відповідно до п. 28 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент України створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні ор-

¹ Там само.

² Там само.

³ Там само.

гани і служби. Основною ознакою органів, що входять до складу апарату Президента України, є їх допоміжний характер. Такі органи не наділені державно-владними повноваженнями і не несуть конституційно-правової відповідальності, на відміну від глави держави. Особливості діяльності таких органів визначаються участю їх у здійсненні повноважень Президента¹.

За родовою ознакою «забезпечення діяльності Президента України» координаційні, консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби умовно можна поєднати терміном «допоміжні структури при Президентові України (допоміжні структури)», оскільки координаційні, консультативні, дорадчі функції різних органів і служб спрямовані на надання Президентові організаційної, правової, консультативної, інформаційної, експертно-аналітичної та іншої допомоги (Н. Коваль). Конституційна природа цих органів безпосередньо пов'язана з конституційним статусом Президента України, його функціями і повноваженнями².

Допоміжні структури систематизуються за порядком їх створення; за критерієм часу допоміжні органи при Президентові України поділяють на постійні, які створюються без обмеження у часі, та тимчасові, робота яких завершується після виконання поставлених перед ними Президентом України завдань; за предметом їхньої діяльності – на загальні та спеціальні; за сферами діяльності і повноваженнями Президента України; за поділом між функціональним здійсненням обов'язків допоміжними органами – Офіс, ради, комісії, комітети, координаційні центри, асамблея, робочі групи, служби, управління, фонди, науково-дослідні інститути; залежно від суб'єктного складу тощо. Ця класифікація допоміжних структур при Президентові України не є вичерпною у зв'язку з постійними змінами у суспільстві, які відбуваються через об'єктивні причини³.

Узагальнюючи результати наукових напрацювань і положення чинного законодавства, можна зробити висновок, що консультативно-дорадчі та допоміжні органи і служби, утворені Президентом України, відповідно до п. 28 ч. 1 ст. 106 Основного закону, максимально об'єктивно відображують конституційні завдання, функції та повноваження глави держави⁴.

Зазначені органи слід класифікувати, насамперед, за предметом їх компетенції на: 1) представницькі; 2) з питань проведення реформ державного управління та місцевого самоврядування; 3) безпекові та оборонні; 4) зовнішньополітичні; 5) правозахисні; 6) антикорупційні; 7) програмні; 8) правотворчі; 9) нагородні тощо.

Сьогодні **систему консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, створених Президентом України** для здійснення своїх повноважень, окрім Офісу Президента України, становлять:

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

² Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

⁴ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

- Національна рада реформ;
- Конституційна комісія;
- Рада з питань судової реформи;
- Національна рада з питань антикорупційної політики;
- Рада з питань національної єдності;
- Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства;
- уповноважений Президента України з прав дитини;
- уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю;
- Комітет з питань розвідки при Президентові України;
- Державне управління справами;
- Національний інститут стратегічних досліджень;
- Національна академія державного управління при Президентові України;
- Комітет з національної премії України імені Тараса Шевченка;
- Комітет із Державної премії України в галузі архітектури;
- Комітет з Державних премій України в галузі науки і техніки;
- Комісія при Президентові України у питаннях помилування;
- Комісія з питань громадянства;
- Комісія державних нагород та геральдики й ін.

Повноваження, склад і порядок діяльності консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, створених Президентом України, а також положення про них визначаються відповідними указами глави держави¹. У більшості з цих органів діють офіційні вебсайти.

Наприклад, *Національна рада реформ* є спеціальним консультативно-дорадчим органом при Президентові України з питань стратегічного планування, узгодження позицій щодо впровадження в Україні єдиної державної політики реформ та їх реалізації. Метою діяльності Національної ради реформ є забезпечення впровадження єдиної, узгодженої державної політики реформ в Україні, налагодження ефективного механізму взаємодії державних органів та інститутів громадянського суспільства в процесі здійснення реформ із залученням до співпраці з цих питань міжнародної спільноти, впровадження системного підходу до стратегічного планування, узгодження позицій та моніторингу реалізації реформ щодо забезпечення сталого розвитку України як передумови зростання добробуту її населення, досягнення європейських стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людини й громадянина².

На *Національну раду з питань антикорупційної політики*, утворену відповідно до Указу Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 808, покладаються такі завдання:

---

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Питання Національної ради реформ і Виконавчого комітету реформ: Указ Президента України від 13 серпня 2014 р. № 644 (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 34. Ст. 1532.

1. Підготовка та подання Президентіві України пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії.

2. Здійснення системного аналізу стану запобігання і протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії, заходів, що вживаються для запобігання і протидії корупції.

3. Підготовка та надання Президентіві України узгоджених пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії між суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії корупції.

4. Оцінка стану та сприяння реалізації рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР), інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції, підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у цій сфері.

5. Сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції¹.

Повноваження всіх допоміжних структур при Президентіві України різняться між собою, що об'єктивно зумовлено відмінністю їхніх функцій, однак при цьому вони мають спільне та єдине призначення – забезпечення здійснення Президентом України своїх повноважень. Варто зауважити, що залежно від різних чинників допоміжні структури при Президентіві України можуть створюватися зі статусом юридичної особи або без такого статусу. В Україні немає єдиного нормативного акта, що комплексно визначає інституційні та організаційно-правові засади функціонування допоміжних структур при Президентіві України².

Для забезпечення взаємодії Президента України із законодавчою, виконавчою та судовою владою у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та Конституційному Суді України функціонують постійні представники Президента України.

Представник Президента України у Верховній Раді України є особою, яка уповноважується Президентом України забезпечувати взаємодію між Президентом України і Верховною Радою України. Основним завданням представника Президента України є забезпечення взаємодії між Президентом України та Верховною Радою України. Представник Президента України відповідно до покладених на нього завдань:

1. Бере участь у встановленому порядку в засіданнях Верховної Ради України, її постійних та тимчасових комісій, депутатських фракцій, а також в інших заходах, що здійснюються Верховною Радою України, її органами та посадовими особами.

2. Представляє на засіданнях Верховної Ради України, її комітетів та

---

¹ Про Національну раду з питань антикорупційної політики : Указ Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 808 (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 41. Ст. 1736.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

тимчасових комісій проєкти законів, пропозиції Президента України до законів, повернутих главою держави для повторного розгляду, а також інших документів, внесених Президентом України.

3. Інформує Президента України про хід і результати розгляду у Верховній Раді України та її органах документів, внесених Президентом.

4. Бере участь у підготовці проєктів законів, матеріалів до доповідей, звернень та інших документів, які вносяться Президентом України на розгляд Верховної Ради України.

5. Представляє подання Президента України до Верховної Ради України про призначення, звільнення, одержання згоди на призначення, звільнення відповідних посадових осіб.

6. Вносить в установленому порядку на розгляд Президента України у разі потреби пропозиції щодо представлення, супроводження у Верховній Раді України внесених Президентом України законопроєктів, а також пропозицій до законів, повернутих Президентом України для повторного розгляду.

7. Бере участь за дорученням Президента України в роботі узгоджувальних та інших комісій, експертних груп, які утворює Верховна Рада України, її органи.;

8. Сприяє зміцненню контактів, організації зустрічей Президента України з головами комітетів, тимчасових комісій, керівниками депутатських фракцій Верховної Ради України.

9. Здійснює моніторинг проєктів законів, постанов Верховної Ради України, внесених іншими суб'єктами законодавчої ініціативи, бере участь у здійсненні аналізу таких проєктів, зокрема з питань, що виникають у відносинах Президента України з Верховною Радою України, та в разі потреби вносить відповідні пропозиції тощо¹.

Представник Президента України має право:

1) ініціювати запити щодо одержання, одержувати необхідні для виконання своїх повноважень матеріали та інформацію від комітетів і тимчасових комісій, депутатських фракцій, інших органів Верховної Ради України, а також структурних підрозділів її апарату;

2) вносити пропозиції щодо підготовки законопроєктів, інших документів для внесення Президентом України до Верховної Ради України;

3) вносити пропозиції щодо утворення експертних та робочих груп з окремих напрямів своєї діяльності, залучення спеціалістів, науковців та експертів для виконання покладених на нього завдань;

4) користуватись інформаційними базами даних Секретаріату Президента України, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку та комунікацій, іншими технічними засобами.

Представник Президента України для виконання покладених на нього

---

¹ Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України : Указ Президента України від 15 лютого 2008 р. № 133/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2008>

завдань у встановленому порядку взаємодіє із структурними підрозділами Секретаріату Президента України, консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами і службами Президента України, взаємодіє з комітетами і тимчасовими комісіями, депутатськими фракціями, іншими органами Верховної Ради України, а також структурними підрозділами її апарату. Організаційне забезпечення діяльності Представника Президента України здійснює відповідний структурний підрозділ Секретаріату Президента України¹.

Представник Президента України у Конституційному Суді України є особою, яка уповноважується Президентом України представляти на постійній основі у Конституційному Суді України Президента України як суб'єкта права на конституційне подання, брати участь у конституційному провадженні. Представник Президента України уповноважений брати участь у підготовці та провадженні у справах у Конституційному Суді України без додаткового спеціального доручення Президента України².

Представник Президента України:

1) координує підготовку проєктів конституційних подань Президента України до Конституційного Суду України, відповідних документів та матеріалів, що підлягають розгляду Конституційним Судом України;

2) вчиняє як представник суб'єкта права на конституційне подання, учасник конституційного провадження всі дії, передбачені Законом України «Про Конституційний Суд України» та Регламентом Конституційного Суду;

3) вносить за дорученням Президента України зміни та уточнення до конституційних подань, внесених до Конституційного Суду України Президентом України, позиції глави держави щодо конституційних подань інших суб'єктів права на конституційне подання, в тому числі під час розгляду справ Конституційним Судом України;

4) координує діяльність інших представників Президента України, визначених для участі в конституційному провадженні у конкретних справах, що розглядаються Конституційним Судом України;

5) інформує Президента України про хід та результати розгляду справ у Конституційному Суді України, в разі потреби подає Президентові України пропозиції щодо забезпечення виконання рішень Конституційного Суду України;

6) бере за дорученням Президента України участь у розробленні та правовій експертизі проєктів нормативно-правових актів, в опрацюванні інших документів тощо³.

Представник Президента України у Кабінеті Міністрів України є особою, яка уповноважується Президентом України забезпечувати взаємодію

---

¹ Там само.

² Про Представника Президента України у Конституційному Суді України : Указ Президента України від 27 липня 2007 р. № 667/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667/2007>

³ Там само.

між Президентом України та Кабінетом Міністрів України. Основним завданням представника Президента України є забезпечення здійснення постійного зв'язку між Президентом України та Кабінетом Міністрів України. Представник Президента України відповідно до покладених на нього завдань:

1) бере участь у засіданнях Кабінету Міністрів України, представляє на засіданнях Кабінету Міністрів України, урядових комітетів, а також його консультативно-дорадчих та інших органів позицію Президента України з питань, що розглядаються, та інформує главу держави про хід та результати такого розгляду;

2) здійснює моніторинг актів і в разі потреби проєктів актів Кабінету Міністрів України, вносить Президентові України пропозиції щодо зупинення дії актів Кабінету Міністрів України у разі їх невідповідності Конституції України;

3) вносить Президентові України пропозиції щодо підготовки проєктів законів, а також актів Президента України з питань, що стосуються діяльності Кабінету Міністрів України;

4) бере участь у розробленні проєктів законодавчих актів, які вносяться Президентом України або за його дорученням Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України з питань діяльності Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади тощо¹.

Представник Президента України має право:

1) брати участь в обговоренні питань, які розглядаються на засіданнях Кабінету Міністрів України, урядових комітетів, постійних і тимчасових робочих органів, а також консультативно-дорадчих та інших органів, утворених Кабінетом Міністрів України, відповідно до позиції Президента України вносити пропозиції, робити застереження;

2) ініціювати запити щодо одержання, одержувати необхідні для виконання своїх повноважень матеріали та інформацію від Кабінету Міністрів України, в тому числі про порядок денний засідання Кабінету Міністрів України разом із відповідними матеріалами, протоколи, стенограми засідань Кабінету Міністрів України, засідань урядових комітетів, а також про проєкти законів та інших нормативно-правових актів, які розробляються на виконання доручень Президента України;

3) запитувати та одержувати від міністерств, інших центральних органів виконавчої влади необхідні для виконання своїх повноважень матеріали та інформацію, проєкти законів та інших нормативно-правових актів, які розробляються на виконання доручень Президента України;

4) вносити пропозиції щодо утворення експертних та робочих груп з окремих напрямів своєї діяльності, залучати спеціалістів, науковців та експе-

---

¹ Про Положення про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України : Указ Президента України від 15 лютого 2008 р. № 132/2008 (зі змінами і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/2008>.

ртів для виконання покладених на нього завдань;

5) користуватись інформаційними базами даних Секретаріату Президента України, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку та комунікацій, іншими технічними засобами;

6) визначати уповноважених осіб для участі у засіданнях Кабінету Міністрів України, урядових комітетів¹.

Президент України не входить безпосередньо до жодної з гілок державної влади і посідає особливе місце в системі її органів. Проте статус Президента як глави держави наділяє його повноваженнями, згідно з якими він є *гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини й громадянина*. Оскільки ці повноваження більшою чи меншою мірою властиві всім органам державної влади, то Президент, здійснюючи об'єднуючу функцію, впливає на їх діяльність під час здійснення ними державної влади.

Отже, Президент України – це офіційна особа, яка посідає провідне місце в системі органів державної влади, здійснює верховне представництво України у внутрішньополітичному житті й у відносинах з іншими державами. З іншого боку, Президент як глава Української держави – це один з найвищих її органів, який має повні компетенційні преференції щодо всіх трьох гілок державної влади, однак структурно не входить до жодної з них, виконує посередницьку роль щодо інших інститутів державної влади, забезпечуючи взаємодію та узгоджене функціонування всіх органів держави, і є символом єдності Українського народу та державної влади².

Ключові слова: глава держави, інститут президентства, інститут Президента, президент, президентська республіка, парламентська республіка, президентсько-парламентська республіка, парламентсько-президентська республіка, «колегіальний президент», одноособовий президент, ціннісно-функціональне призначення Президента України, вибори Президента України, чергові вибори Президента, позачергові вибори Президента України, повторні вибори Президента України, правовий статус президента, президент-арбітр, інституалізація президентства, легітимація президентства, компетенція Президента України, контрасигнування, повноваження Президента України, установчі повноваження Президента, номінаційні повноваження Президента, процедурні повноваження Президента, функції Президента України, представницька функція Президента, установча функція Президента, оборонна функція Президента, зовнішньополітична функція Президента, правозахисна функція Президента, антикорупційна функція Президента, кадрова функція Президента, право вето, абсолютне вето, відкладальне вето, промульгація,

¹ Там само.

² Мошак О. В., Мазуренко А. С. Конституційне право України : навч. посіб. для студентів за напрямками підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Одеса : ОДУВС, 2015. 368 с.

правотворче контрольне провадження, виконавче контрольне провадження, акти глави держави, укази, розпорядження, гарантії діяльності Президента України, юридичні гарантії, організаційні гарантії, матеріально-технічні гарантії, припинення повноважень Президента України, відставка, неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я, імпичмент, стадії імпичменту, апарат Президента України, Офіс Президента України, завдання Офісу Президента України, глава Офісу Президента України, радники Президента України, пресекретар Президента України, уповноважені Президента України, приймальня Президента України, національна безпека, Рада національної безпеки та оборони України, функції Ради національної безпеки та оборони, консультативні, дорадчі, допоміжні органи і служби, створені Президентом України, Національна рада реформ, Конституційна комісія, Рада з питань судової реформи, Національна рада з питань антикорупційної політики, Рада з питань національної єдності, Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства, уповноважений Президента України з прав дитини, уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, Комітет з питань розвідки при Президентові України, Державне управління справами, Національний інститут стратегічних досліджень, Національна академія державного управління при Президентові України, Комітет з національної премії України імені Тараса Шевченка, Комітет із Державної премії України в галузі архітектури, Комітет з Державних премій України в галузі науки і техніки, Комісія при Президентові України у питаннях помилування, Комісія з питань громадянства, Комісія державних нагород та геральдики.

1. Форма державного правління, за якої державна влада здійснюється шляхом надання президенту великого кола повноважень, що зокрема передбачає з'єднання в руках президента повноважень глави держави і глави уряду – це:

- а) парламентська республіка;*
- б) змішана республіка;*
- в) парламентсько-президентська республіка;*
- г) президентсько-парламентська республіка;*
- д) президентська республіка.*

2. З латинської «president» означає:

- а) той, хто сидить попереду;*
- б) глава держави;*
- в) той, хто керує державою;*
- г) особа, наділена владними повноваженнями;*
- д) виборний глава держави.*

3. В Україні посада Президента була утворена:

- а) у 1990 р.;*

- б) у 1991 р.;
- в) у 1992 р.;
- г) у 1993 р.;
- д) у 1994 р.

4. Уперше, як результат прагнення до встановлення сильної, демократичної державної влади і держави в цілому на противагу монархії, інститут президента виник у:

- а) Німеччині;
- б) Франції;
- в) СРСР;
- г) США;
- д) Японії.

5. Відповідно до Конституції Президент України є:

- а) главою виконавчої влади України;
- б) главою Української держави;
- в) главою всіх гілок влади України;
- г) главою Української держави та главою виконавчої влади;
- д) главою законодавчої влади України.

6. Президент України є гарантом:

- а) виконання обов'язків Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, прокуратурою;
- б) державного суверенітету та суверенітету сусідніх держав, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, законів України, прав і свобод людини і громадянина;
- в) державної безпеки, суверенітету, обороноздатності, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина;
- г) державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина;
- д) державної безпеки, суверенітету, виконання обов'язків Верховною Радою України, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

7. Президент України є гарантом:

- а) державної безпеки, суверенітету, обороноздатності, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина;
- б) державного суверенітету та суверенітету сусідніх держав, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, законів України, прав і свобод людини і громадянина;

в) реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;

г) виконання обов'язків Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, прокуратурою;

д) державної безпеки, суверенітету, виконання обов'язків Верховною Радою України, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

8. Президент України користується правом недоторканності:

а) довічно;

б) на час виконання повноважень та 10 років після закінчення повноважень;

в) на час перебування у закордонних відрядженнях;

г) на час виконання повноважень;

д) з моменту обрання та до досягнення 65-річного віку.

9. Термін, протягом якого за особою зберігається звання Президента України, крім випадку усунення в порядку імпичменту:

а) з моменту обрання та досягнення 65-річного віку;

б) на час виконання повноважень та 10 років після закінчення повноважень;

в) довічно;

г) до моменту обрання нового Президента України;

д) на час виконання повноважень.

10. Строк, на який обирається Президент України:

а) 4 роки;

б) 5 років;

в) 7 років;

г) 9 років;

д) 3 роки.

11. Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж:

а) 1 строк;

б) 2 строки підряд;

в) 4 строки підряд;

г) 5 строків підряд;

д) 3 строки підряд.

12. Віковий ценз для обрання на посаду Президента України становить:

а) 21 рік;

- б) 35 років;
- в) 45 років;
- г) 27 років;
- д) 18 років.

13. Кандидат на посаду Президента України на день проведення виборів повинен проживати в Україні:

- а) протягом останніх 5 років;
- б) протягом останніх 7 років;
- в) протягом останніх 10 років;
- г) протягом останніх 15 років;
- д) протягом останніх 20 років.

14. Новообраний Президент України вступає на пост:

- а) з моменту оголошення результатів виборів Центральної виборчої комісії;
- б) з моменту офіційного оприлюднення результатів виборів Центральної виборчої комісії;
- в) з моменту складання присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради України;
- г) з моменту закінчення процедури підрахунку голосів;
- д) з моменту передачі трудової книжки в Адміністрацію Президента.

15. Згідно чинної Конституції Президент України складає присягу:

- а) народу України;
- б) Верховній Раді України;
- в) Голові Конституційного Суду України;
- г) населенню України;
- д) органам публічної влади.

16. Складання присяги Президента України відбувається на:

- а) урочистому засіданні Верховної Ради України;
- б) урочистому засіданні Конституційного Суду України;
- в) черговій сесії Верховної Ради України;
- г) Майдані Незалежності;
- д) спільному засіданні парламенту та уряду України.

17. Приведення до присяги Президента України здійснює:

- а) Голова Верховної Ради України;
- б) Голова Конституційного Суду України;
- в) Голова Центральної виборчої комісії України;
- г) попередній Президент;
- д) Прем'єр-міністр України.

18. Після офіційного оголошення результатів виборів Президент України, обраний на позачергових виборах складає присягу у:

- а) триденний строк;
- б) п'ятиденний строк;
- в) десятиденний строк;
- г) двадцятиденний строк;
- д) тридцятиденний строк.

19. До повноважень Президента України не належить:

- а) забезпечення державної незалежності;
- б) прийняття рішень про визнання іноземних держав;
- в) призначення і звільнення дипломатичних представників України в інших державах;
- г) затвердження Державного бюджету України;
- д) видання указів.

20. До повноважень Президента України не належить:

- а) очолювати Раду національної безпеки та оборони України;
- б) обирати голів апеляційних суддів;
- в) нагороджувати державними нагородами;
- г) здійснювати помилування;
- д) призначати на посаду суддів на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя.

21. До установчих повноважень Президента України не належить:

- а) призначення Прем'єр-міністра України;
- б) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів палати;
- в) призначення на посаду та звільнення з посади Генерального прокурора України;
- г) призначення на посаду та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;
- д) призначення на посади та звільнення з посад вищого командування Збройних Сил України.

22. Повноваження Президента України щодо призначення за згодою Верховної Ради України на посаду Генерального прокурора України та звільнення його з посади є одним з аспектів:

- а) установчої функції Президента України;
- б) нормотворчої функції Президента України;
- в) виконавчої функції Президента України;
- г) політичної функції Президента України;
- д) контрольної функції Президента України.

23. Президент України, виходячи зі своїх повноважень, не здійснює:

- а) установчу функцію;
- б) нормотворчу функцію;
- в) правозастосовну функцію;
- г) контрольну функцію;
- д) законодавчу функцію.

24. Забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правопорядок держави:

- а) Верховна Рада України;
- б) Рада національної безпеки та оборони України;
- в) Служба безпеки України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Президент України.

25. Призначає на посади третину складу Конституційного Суду України:

- а) Вища рада правосуддя;
- б) Голова Верховної Ради України;
- в) Президент України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Верховний Суд.

26. До повноважень Президента України належить:

- а) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;
- б) забезпечує реалізацію єдиної державної політики у сфері національної безпеки і оборони України;
- в) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;
- г) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- д) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону.

27. До повноважень Президента України належить:

- а) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;
- б) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;
- в) встановлення державних символів України;

г) внесення до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

д) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України.

28. До повноважень Президента України належить:

а) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

б) розробляє проєкт закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання;

в) організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;

г) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

д) здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону.

29. До повноважень Президента України належить:

а) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

б) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

в) зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

г) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;

д) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування.

30. Кількість членів Вищої ради правосуддя, яких призначає Президент України:

а) 5 членів;

б) 3 члена;

в) 2 члена;

г) 1 член;

д) не призначає.

31. Повноваження Президента України не припиняються достроково у разі:

- а) відставки;
- б) неможливості виконання повноважень за станом здоров'я;
- в) усунення з поста в порядку імпичменту;
- г) смерті;
- д) виїзду за кордон.

32. Нормативні акти, що видає Президент України:

- а) укази та розпорядження;
- б) рішення та постанови;
- в) звернення та скарги;
- г) звернення та укази;
- д) укази та постанови.

33. Розпорядженнями Президента України оформляються прийняті ним на основі та на виконання Конституції і законів України рішення про:

- а) призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях;
- б) припинення повноважень Верховної Ради України;
- в) використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;
- г) прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, надання притулку в Україні;
- д) призначення на посади та звільнення з посад помічників, референтів Президента України.

34. Указами Президента України оформляються прийняті ним на основі та на виконання Конституції і законів України рішення про:

- а) проведення переговорів, підписання міжнародних договорів України;
- б) оперативні, організаційні і кадрові питання;
- в) призначення на посади та звільнення з посад помічників, референтів Президента України;
- г) внесення змін до розпоряджень Президента України, визнання такими, що втратили чинність, розпоряджень Президента України;
- д) надання доручень Кабінету Міністрів України.

35. До загальних суб'єктів, які вносять проекти актів Президента України, не належать:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Рада Міністрів Автономної Республіки Крим;
- в) Секретар Ради національної безпеки і оборони України;
- г) Конституційний Суд України;
- д) радники Президента України.

36. *Строк, протягом якого укази Президента України мають бути опубліковані в офіційних друкованих виданнях:*

- а) 1 день;
- б) 5 днів;
- в) 10 днів;
- г) 15 днів;
- д) 20 днів.

37. *Після опублікування укази Президента України вступають в законну силу:*

- а) у денний строк;
- б) у п'ятиденний строк;
- в) у десятиденний строк;
- г) у п'ятнадцятиденний строк;
- д) у двадцятиденний строк.

38. *Строк з моменту звернення Глави держави, протягом якого парламент повинен затвердити указ Президента України про введення надзвичайного стану в Україні:*

- а) 1 день;
- б) протягом 2-х днів;
- в) протягом 5 днів;
- г) протягом 3-х днів;
- д) протягом 10 днів.

39. *Постійно діючим допоміжним органом при Президентові України є:*

- а) Секретаріат Президента України;
- б) Апарат Президента України;
- в) Комітет при Президентові України;
- г) Офіс Президента України;
- д) Рада Президента України.

40. *До основних завдань Офісу Президента України відносяться:*

- а) організаційне, соціальне, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне;
- б) фінансове, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне;
- в) консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне;
- г) оборонне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне;
- д) організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне.

41. До складу Офісу Президента України не входить:

- а) заступники Керівника Офісу Президента України;
- б) Прес-секретар Президента України;
- в) уповноважені Президента України;
- г) секретар Ради національної безпеки і оборони України;
- д) радник Президента України.

42. Керівник Офісу Президента України в межах своєї компетенції видає:

- а) розпорядження;
- б) накази;
- в) укази;
- г) постанови;
- д) локальні акти.

43. У разі тимчасової відсутності Керівника Офісу Президента України його повноваження виконує:

- а) Керівник апарату Офісу Президента України, на якого тимчасове виконання повноважень покладено відповідним рішенням Керівника Офісу Президента України;
- б) Прес-секретар Президента України;
- в) радник Президента України;
- г) заступник Керівника Офісу Президента України;
- д) Перший заступник Керівника Офісу Президента України або один із заступників Керівника Офісу Президента України, на якого тимчасове виконання повноважень покладено відповідним рішенням Керівника Офісу Президента України.

44. Офісу Президента України для виконання покладених на нього завдань не має право в установленому порядку:

- а) одержувати інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб;
- б) користуватися інформаційними базами даних державних органів, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;
- в) залучати до виконання окремих робіт і завдань, до участі у вивченні окремих питань учених і фахівців, у тому числі на договірній основі, працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади;
- г) порушувати питання щодо притягнення до відповідальності посадових осіб;
- д) скликати наради, створювати робочі групи.

45. *Прес-секретар Президента України не забезпечує:*

- а) висвітлення діяльності Президента України, представляє офіційну позицію Президента України засобам масової інформації;
- б) проведення за участю Президента України прес-конференцій, брифінгів, інших заходів для представників засобів масової інформації;
- в) аналіз висвітлення діяльності Президента України в засобах масової інформації та інформує Президента України, Керівника Офісу Президента України з цього питання;
- г) координацію та керівництво діяльністю Прес-служби Офісу Президента України;
- д) залучення до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності.

46. *Уповноваженою особою, яка забезпечує взаємодію між Президентом України та Кабінетом Міністрів України, є:*

- а) Представник Президента України у Кабінеті Міністрів України;
- б) Секретар Президента України у Кабінеті Міністрів України;
- в) Прес-секретар Президента України у Кабінеті Міністрів України;
- г) Радник Президента України у Кабінеті Міністрів України;
- д) Уповноважений Президента України у Кабінеті Міністрів України.

47. *До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою не входить:*

- а) Міністр закордонних справ України;
- б) Голова Служби безпеки України;
- в) Міністр внутрішніх справ України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Генеральний прокурор України

48. *До функцій Ради національної безпеки і оборони України не належать:*

- а) здійснення поточного контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони;
- б) залучення до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності;
- в) ініціювання розроблення нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони, узагальнення практики їх застосування та результатів перевірок їх виконання;
- г) координація і контроль переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану;
- д) прийняття відповідно до закону рішення про загальну або часткову мо-

білізацію та введення військового стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України.

49. Рішення Ради національної безпеки та оборони України вводяться в дію:

- а) указами Президента України;
- б) постановами Кабінету Міністрів України;
- в) законами Верховної Ради України;
- г) шляхом підписання їх головою Ради національної безпеки і оборони України;
- д) розпорядженнями Президента України.

50. Основною організаційною формою діяльності Ради національної безпеки і оборони України є:

- а) засідання;
- б) наради;
- в) сесії;
- г) конференції;
- д) симпозіуми.

51. У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь:

- а) Президент України;
- б) Генеральний прокурор України;
- в) Керівник Офісу Президента України;
- г) Голова Верховної Ради України;
- д) Прем'єр-міністр України.

52. Відставка Президента України набуває чинності:

- а) з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України;
- б) з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Кабінету Міністрів України;
- в) з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Конституційного Суду України;
- г) з моменту особистого подання ним відповідної заяви до Верховної Ради України;
- д) з моменту особистого подання ним відповідної заяви до Конституційного Суду України.

53. У разі дострокового припинення повноважень Президента України, виконання на період до обрання і вступу на пост нового Глави Української держави покладається на:

- а) Голову Верховної Ради України;
- б) Голову Конституційного Суду України;
- в) Прем'єр-міністра України;
- г) Голову Верховного Суду;
- д) Постійного Представника Президента України у Верховній Раді України.

54. У разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання обов'язків Голови Ради національної безпеки і оборони України на період до обрання і вступу на пост нового Глави Української держави покладається на:

- а) Міністра закордонних справ України;
- б) Голову Служби безпеки України;
- в) Міністра внутрішніх справ України;
- г) Голову Верховної Ради України;
- д) Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

55. Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпичменту у разі:

- а) хвороби;
- б) власного небажання виконувати свої обов'язки;
- в) недовіри, висунутої Верховною Радою України;
- г) вчинення ним адміністративного правопорушення або злочину;
- д) вчинення ним державної зради або іншого злочину.

56. Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту ініціюється:

- а) більшістю від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) не менш як трьома четвертими конституційного складу Верховної Ради України;
- в) не менш як однією третьою від її конституційного складу;
- г) не менш як двома третіми від загального складу Конституційного Суду України;
- д) не менш як половиною від загального складу Конституційного Суду України.

57. Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту приймається Верховною Радою України:

- а) не менш як двома четвертими від її конституційного складу;
- б) не менш як двома третинами від її конституційного складу;

- в) не менш як трьома четвертими від її конституційного складу;
- г) не менш як трьома четвертими від її конституційного складу;
- д) не менш як двома третинами від її конституційного складу.

58. *Мінімальна кількість народних депутатів України, необхідна для попереднього підтримання рішення про направлення депутатського запиту до Президента України:*

- а) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 226 народних депутата;
- в) 450 народних депутатів;
- г) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 225 народних депутата.

59. *Мінімальна кількість народних депутатів України, необхідна для подання до Верховної Ради України законопроекту «Про внесення змін до ст. 72 Конституції України»:*

- а) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 450 народних депутатів;
- г) 226 народних депутата;
- д) 225 народних депутата.

60. *Попереднє скріплення акта глави держави підписами прем'єр-міністра й міністра, відповідального за цей акт та його виконання, внаслідок чого вони беруть на себе юридичну й політичну відповідальність за акт глави держави – це:*

- а) кооптація;
- б) меритократія;
- в) оптація;
- г) контрасигнація;
- д) лібералізм.

61. *Стадія законодавчого процесу, на якій відбувається підписання та оприлюднення главою держави офіційного тексту прийнятого парламентом закону – це:*

- а) пророгація;
- б) промульгація;
- в) оптація;
- г) контрасигнація;
- д) популізм.

62. *Визначте Конституція якої країни характеризує главу держави так: «Король – глава держави, символ її єдності і наступності, арбітр і примиритель у повсякденній діяльності державних органів, – здійснює вище представництво у міжнародних відносинах..., і здійснює також функції, надані йому Конституцією і законами»:*

- а) Конституція України;
- б) Конституція Німеччини;
- в) Конституція Італії;
- г) Конституція Іспанії;
- д) Конституція Чехії.

63. *Система престолоуспадкування, за якої жінки могли успадковувати трон за умов, що в усіх генераціях даної династії немає чоловіків:*

- а) шведська система престолоуспадкування;
- б) мусульманська система престолоуспадкування;
- в) кастильська система престолоуспадкування;
- г) родова система престолоуспадкування;
- д) австрійська система престолоуспадкування.

64. *Система престолоуспадкування, за якої король розглядається як головний вождь (керманіч) роду, а його спадкоємця визначає рада роду з числа синів покійного:*

- а) шведська система престолоуспадкування;
- б) мусульманська система престолоуспадкування;
- в) кастильська система престолоуспадкування;
- г) родова система престолоуспадкування;
- д) австрійська система престолоуспадкування.

65. *Система престолоуспадкування, за якої трон успадковує невизначена особа, а це питання вирішує на свій розсуд шляхетна правляча сім'я:*

- а) шведська система престолоуспадкування;
- б) мусульманська система престолоуспадкування;
- в) кастильська система престолоуспадкування;
- г) родова система престолоуспадкування;
- д) австрійська система престолоуспадкування.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

- ❖ Про заснування поста Президента УРСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. Ст. 445.
- ❖ Питання Адміністрації Президента України: Указ Президента України від 14 липня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 57. Стор. 10. Ст. 1546.
- ❖ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року. *Офіційний вісник України*. 2020. № 4. Том 1. Стор. 9. Ст. 188.
- ❖ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- ❖ Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.
- ❖ Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
- ❖ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
- ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
- ❖ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- ❖ Про Державний фонд сприяння місцевому самоврядуванню України: Указ Президента України від 24 червня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 49.
- ❖ Про забезпечення, обслуговування та охорону Президента України: Постанова Верховної Ради України від 4 січня 1992 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1999. № 8. С. 86.
- ❖ Про Положення про Адміністрацію Президента України: Указ Президента України від 2 квітня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 25 Ст. 978.
- ❖ Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України: Указ Президента України від 15 листопада 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 47.
- ❖ Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України: Указ Президента України від 15 лютого 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008 № 13. Ст. 323.
- ❖ Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим: Закон України від 2 березня 2000 року. *Відомості Верховної Ради*

України. 2000. № 21. Ст. 158.

- ❖ Про Положення про Раду з питань розвідки: Указ Президента України від 11 березня 1999 року. *Офіційний вісник України*. 1999. № 10. Ст. 379.
- ❖ Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України: Указ Президента України від 9 квітня 1997 року. *Урядовий кур'єр*. 1997. № 69.

Спеціалізована література:

1. Багряк А. С. Конституційні засади права вето Президента України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 21 с.
2. Байрачна Т. О. Особливості президентського контролю за діяльністю національної гвардії України. *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 29-34.
3. Бак В. І. Конституційно-правові основи взаємовідносин Президента України та Верховної Ради України: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
4. Балюнов О. О. Статистичні оцінки результатів першого туру виборів президента України 2019 року. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 25 (1). С. 13-19.
5. Барабаш Ю. Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики. *Право України*. 2012. № 8. С. 93-100.
6. Батанов О. В., Стойко О. М., Ходаківський М. Д. Інавгурація. Історія та сучасність; за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2013. 112 с.
7. Берзанюк Я. О. Конституційно-правова природа права вето Президента України та пропозицій до прийнятих Верховною Радою України законів *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 43-48.
8. Берназюк О. О. Правовий статус і законодавчі гарантії діяльності Адміністрації Президента України, Апарату Верховної Ради України та Секретаріату Кабінету Міністрів України: моногр. Ужгород: Гельветика, 2016. 215 с.
9. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості президента України: моногр. Херсон: Гельветика, 2013. 511 с.
10. Берназюк Я. О. Місце та роль доручень президента України у процесі реалізації його конституційних функцій. *Економіка і право*. 2012. Вип. 20. С. 147-154
11. Берназюк Я. О. Повноваження Президента України в бюджетному процесі. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 19-27.
12. Берназюк Я. О. Поняття та ознаки рішення Президента України в формі доручення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 16-22.
13. Берназюк Я. Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 41-48.

14. Василенко Л. П. Повноваження й компетенція центральних органів виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (2). С. 101-108.
15. Волинець В. Функція гарантування національної безпеки в контексті державно-правового розвитку сучасної України. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 9-16.
16. Георгієвський Ю. В. Баланс повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування як найважливіший принцип управління (конституційно-правовий аспект). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 83-87.
17. Гетьман Є. А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади: поняття, сутність, основні ознаки. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 42-47.
18. Греченко В. А., Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус Адміністрації Президента України: моногр. Харків: Харків юридичний, 2014. 299 с.
19. Гриневич В. В. Інститут президентства та органи місцевого самоврядування в Україні: досвід і перспективи взаємодії. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 178-186.
20. Грінь А. А. Дискреція як особливий елемент повноважень органів виконавчої влади. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 97-100.
21. Даниляк О. О. Конституційно-правові аспекти набуття чинності актів глави держави, що потребують контрасигнації членами уряду: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 5. С. 20-26.
22. Даниляк О. О. Шляхи вдосконалення механізму контрасигнації в межах конституційної модернізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 4. С. 51-54.
23. Задорожня Г. В. Джерела нормативної регламентації правового статусу глави держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 65-73.
24. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: моногр. Київ: Правова єдність; Алерта, 2016. 551 с.
25. Задорожня Г. В. Правосуб'єктність глави держави: конституційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 49-57.
26. Задорожня Г. Нормативна регламентація правового статусу глави держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 31-37.
27. Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус Адміністрації Президента України: моногр. Харків: Харків юридичний, 2014. 300 с.
28. Зозуля О. І. Шляхи вдосконалення організації та діяльності допоміжних органів Президента України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 116-125.

29. Іванець О. О. Порівняльний аналіз правового статусу президента у французькій республіці та Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 355-359
30. Клим М. В. Сучасні тенденції розвитку інституту президентства в Україні. *Політологічні записки*. 2013. № 2. С. 179-189.
31. Климюк О. Контроль Президента України за діяльністю Міністерства внутрішніх справ України. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 35-41.
32. Коваленко Р. О. Передвиборна агітація на виборах президентів України та США: конституційно-порівняльне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 21 с.
33. Коваль Н. В. Координаційні, консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби при Президентові України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
34. Колисенко А. І. Інститут контрастигування за сучасних умов конституційного реформування. *Право і суспільство*. 2016. № 4 (2). С. 33-40.
35. Колисенко А. І. Особливості інституту контрастигування в монархічних державах. *Право і суспільство*. 2015. № 6 (2). С. 10-16.
36. Колюх В. Звуження через розширення: правовий статус Президента України в контексті конституційних змін. *Віче*. 2014. № 23. С. 9-12.
37. Колюх В. Інститут президентства в Україні як об'єкт конституційного процесу. *Віче*. 2012. № 11. С. 5-7.
38. Кохановський В. В. Інститут президентства та строк його повноважень в Україні та інших країнах світу: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 46-50.
39. Крейденко В. В. Інститут президентства в Україні: порівняльний аналіз 2004 – 2012 рр. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 30. С. 151-157.
40. Крейденко В. В. Модернізація механізмів інституційної взаємодії між Президентом України і Кабінетом Міністрів України: автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2014. 20 с.
41. Крейденко В. Розподіл управлінських функцій між Президентом України та Кабінетом Міністрів України в контексті адміністративної реформи. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 1. С. 235-241.
42. Кресіна І. О. Інститут імпичменту: порівняльний політико-правовий аналіз. Київ: Юридична думка, 2004. 173 с.
43. Кузнєцова М. Ю. Інформаційно-правовий статус органів виконавчої влади України як колективного суб'єкта інформаційного права. *Приватне та публічне право*. 2017. № 2. С. 72-76.
44. Лазаренко Л. А. Забезпечення Президентом України конституційного права громадян України на звернення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 23-30.
45. Лесько Н. В. Загальна характеристика правового статусу уповноваженого

- Президента України *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 827. С. 74-78.
46. Літвінова О. В. Органи виконавчої влади як суб'єкти державного контролю та нагляду у сфері страхової діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 147-155.
  47. Лялюк О. Ю. Територіальні органи центральних органів виконавчої влади в системі територіальної організації влади в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 28-39.
  48. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн. *Право України*. 2013. № 7. С. 252-262.
  49. Мартинюк Р. Конституційні повноваження президента змішаної республіки та доктрина «прихованих» президентських повноважень. *Право України*. 2012. № 7. С. 141-150.
  50. Мартинюк Р. С. Конституційно-правовий статус Президента України та Кабінету Міністрів України: пошук оптимальної моделі компетенційних взаємозв'язків. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 66-75.
  51. Марченко В. В. Значення органів виконавчої влади в регулюванні суспільних відносин у сучасних умовах. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2015. Вип. 2. С. 124-130.
  52. Матвєєва Л. О. Виконання контрольної функції в умовах президентсько-парламентської республіки: тенденції та ризики для української держави. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 1. С. 29-36.
  53. Мудрицька К. О. Зовнішньополітична стратегія Франції за президентства Ніколя Саркозі: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 20 с.
  54. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
  55. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади здійснення опосередкованого впливу громадськості на нормопроектну діяльність Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 52-58.
  56. Паска О. В. Інститут президентства як чинник державного управління суспільними змінами (досвід посткомуністичних країн): автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
  57. Пащенко Ю. А. Технології формування іміджу політичного лідера в Україні (на прикладі президентських кампаній 2004 та 2010 рр.): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2016. 19 с.
  58. Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні: становлення та розвиток: моногр. Київ: Максимус, 2004. 223 с.
  59. Полякова Ю. О. Громадські ради як консультативно-дорадчі органи при Президенті України. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 136-144.
  60. Процюк І. В. Місце і роль президента в президентській республіці. *Актуа-*

льні проблеми права: теорія і практика. 2012. № 24. С. 379-391.

61. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. С. 7-15.
62. Сазонов В. Повноваження Президента України у сфері забезпечення державної безпеки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 272-278.
63. Совгиря О. Інститут контрасигнування актів глави держави в Україні: правова природа та проблеми законодавчого регулювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. Вип. 85. С. 66-70.
64. Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: моногр. Суми: УАБС НБУ, 2011. 339 с.
65. Ткаченко О. Засади державної політики безпеки Президента України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 140-142.
66. Толстоног В. Центральні органи виконавчої влади в інституціональному механізмі державного управління захистом прав споживачів. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. Вип. 16. С. 235-250.
67. Француз-Яковець Т. А. Двопалатний парламент і глава держави в зарубіжних практиках. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 2. С. 5-13.
68. Чорна О. О. Комунікативний імідж Президента: [моногр.]. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 296 с.
69. Шелевер Н. В. Поняття та види імунітету в конституційному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.

ТЕМА 11. ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС

Виконавча влада як відносно самостійна форма державної влади в Україні. Особливості організації виконавчої влади в Україні: поняття, ознаки, принципи та функції. Система органів виконавчої влади: поняття та класифікація. Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі органів виконавчої влади: поняття, основні функції та повноваження. Склад та порядок формування. Центральні органи виконавчої влади: міністерства, державні комітети (державні служби), центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Місцеві державні адміністрації: завдання, функції та повноваження. Акти органів виконавчої влади: загальна характеристика. Адміністративна реформа в Україні: проблеми та перспективи.

Після проголошення незалежності України та визнання одним із провідних принципів національного державного будівництва принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (ст. 6 Конституції України) відбулося становлення якісно нової системи органів виконавчої влади України. На відміну від радянського періоду, коли органи виконавчої влади вважалися «сервісними», технологічними щодо державно-партійного апарату колишнього СРСР загалом, сьогодні органи виконавчої влади в Україні – це насамперед органи, що наділені відповідними державно-владними (політичними) і державно-управлінськими повноваженнями (управлінськими) у всіх сферах суспільного і державного життя.

Їх основним призначенням у суспільстві та державі є виконання Конституції та законів України, правових актів Президента України, з метою забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини, здійснення ефективного державного управління, а також забезпечення реалізації державної політики у всіх сферах політичного, воєнного, соціально-економічного, гуманітарного, екологічного, інформаційного, інноваційного життя країни¹.

У ст. 6 Конституції України зазначено, що «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову»².

Поділ влади означає, з одного боку, виділення основних функціональних видів (частин) діяльності держави – законотворення, правозастосування і правосуддя, а з другого – структурну побудову державного апарату з різних видів (груп) державних органів – законодавчих, виконавчих і судових з притаманною їм компетенцією, сукупністю державно-владних повноважень. Отже, принцип поділу влади допустимо тлумачити не більше, як визнання того факту, що єди-

---

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

на за своїм змістом державна влада реалізується через певні види державних органів. Їхні повноваження розподілені так, що у встановлених Конституцією межах зазначені органи є самостійними у реалізації своєї компетенції і взаємодіють між собою за допомогою певної системи взаємних «стримувань» і «противаг». Саме через відносини уряду з іншими вищими державними інституціями встановлюється той чи той «баланс» розподілених влад (гілок влади)¹. Поняття «виконавча влада» містить в собі зміст і напрямок діяльності цієї гілки державної влади, а саме виконання законів та підзаконних актів. Також як в українській, так і зарубіжній літературі можна зустріти думку, що основним завданням виконавчої влади є реалізація управлінської діяльності, що орієнтована на виконання нормативно-правових актів. Саме це показує весь зміст діяльності виконавчої влади як гілки влади та є основною рисою поняття².

Призначення виконавчої влади серед інших гілок державної влади полягає в тому, що саме під час її реалізації відбувається реальне втілення в життя законів та інших нормативних актів держави, практичне застосування важливих державного регулювання й управління важливими процесами суспільного розвитку³. Слушною є й думка правознавців про те, що призначення виконавчої влади є похідним від принципу поділу єдиної державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, тобто змістом діяльності виконавчої влади є виконання рішень законодавчого органу. Проте виконавчу владу не можна визначити, ґрунтуючись лише на зіставленнях її з іншими гілками влади. Виконавча влада має власну конституційно-правову природу та призначення в суспільстві та державі. Про це свідчить і те, що Конституція України присвячує Кабінету Міністрів України й іншим органам виконавчої влади самостійний розділ.

Виконавча влада – самостійна гілка державної влади, зміст діяльності якої визначається реалізацією Конституції та законів України, указів Президента України, формуванням і здійсненням державної політики в усіх сферах соціально-економічного, гуманітарного, екологічного, інформаційного, інноваційного життя суспільства і держави та здійсненням ефективного державного управління в інтересах громадянського суспільства і задля реалізації конституційних прав і свобод людини.

Для розширеної характеристики виконавчої влади, звернемося також до доктринальних визначень поняття. Наприклад, на думку Д. Бахраха, виконавча влада є різновидом влади адміністративної, тобто виконавча влада – це адміністративна влада в умовах правової держави, демократично організованого суспільства. Він трактує адміністративну владу в політологічному аспекті, коли це поняття охоплює комплекс політико-правових явищ і, передусім,

¹ Раїмов Р. І. Поняття виконавчої влади. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 16. С. 70–74.

² Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

³ Конституційне право України: мультимедійний навч. посіб. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil10.html.

публічну адміністрацію, компетенцію її органів і службовців, її діяльність. Є. Мальцева робить висновок, що виконавча влада – це галузь (сфера) публічної влади, зміст якої полягає в діяльності відповідних органів державної влади з метою здійснення управління як цілеспрямованого впливу на розвиток різних сфер суспільного буття шляхом реалізації їх владних повноважень методами і засобами, визначеними конституційним і, насамперед, адміністративним правом¹.

Найбільш повним вважаємо визначення виконавчої влади, запропоноване В. Федоренко, який розглядає її як самостійну гілку державної влади, зміст діяльності якої визначається реалізацією Конституції та законів України, указів Президента України, формуванням і здійсненням державної політики в усіх сферах соціально-економічного, гуманітарного, екологічного, інформаційного, інноваційного життя суспільства і держави та здійсненням ефективного державного управління в інтересах громадянського суспільства і задля реалізації конституційних прав і свобод людини².

Конституційні основи організації та діяльності виконавчої влади – це система конституційних цінностей, а також конституційного законодавства та практики, які визначають сутність і зміст виконавчої влади, її призначення в суспільстві та державі, основні функції та повноваження й порядок їх реалізації в інтересах людини³.

Зміст виконавчої влади України впливає з таких її ознак:

– ієрархічність системи органів виконавчої влади: Кабінет Міністрів України (вищий орган виконавчої влади); міністерства, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом (центральні органи виконавчої влади); місцеві державні адміністрації (місцеві органи виконавчої влади);

– діяльність виконавчої влади має **виконавчо-розпорядчий характер**, тобто, крім виконання (практичного здійснення та реалізації) законів, виконавча влада приймає підзаконні нормативні акти загальнообов'язкового характеру, спрямовані на врегулювання суспільних відносин;

– виконавчо-розпорядча діяльність виконавчої влади є **підзаконною**, тобто ця гілка влади може діяти лише у межах, визначених Конституцією та законодавством України;

– державна влада *підконтрольна* та *підзвітна* Президенту України та Верховній Раді України⁴.

Місце виконавчої влади в системі єдиної державної влади визначається насамперед метою діяльності виконавчої влади – забезпечення реалізації

¹ Мальцева Є. В. Теоретико-правові засади сутності виконавчої влади. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юрид. науки.* 2012. Т. 26 (65). № 2. С. 80-87.

² Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

³ Там само.

⁴ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

прав і свобод людини й громадянина. Межа між законодавчою і виконавчою владами лежить у площині двох складових – рішення і виконання. Представницька влада лише приймає законодавчі акти, але не розробляє механізми їх реалізації. Робота щодо деталізації закону шляхом визначення механізму його здійснення покладалася на органи виконавчої влади¹.

Сутність виконавчої влади полягає в такому:

➤ виконавча влада є відносно самостійною гілкою (формою, видом) єдиної державної влади в Україні – атрибутом державно-владного механізму, побудованого на засадах поділу влади, й здійснюється поряд із законодавчою та судовою в тісній взаємодії;

➤ виконавча влада є самостійною лише у зв'язку з практичною реалізацією Конституції, законів України в загальнодержавному та функціонально-компетенційному масштабі. На неї покладено найбільшу частину загальнодержавних функцій;

➤ виконавча влада має державно-правову природу, наділена владними повноваженнями, що виявляється в її можливостях впливати на поведінку і діяльність людей, їх об'єднань, праві й можливостях підкоряти своїй волі інших;

➤ виконавчу владу здійснюють на засадах поділу державної влади на гілки не на всіх рівнях, а лише на вищому, оскільки на місцевому рівні відсутні законодавчі органи. На рівні району в місті є судові органи, водночас відсутні органи виконавчої влади (державного характеру), крім Києва та Севастополя. Немає їх і на рівні села, селища, міста. Управління на цьому рівні здійснюють органи місцевого самоврядування;

➤ виконавча влада не може ототожнюватися з виконавчою діяльністю, оскільки така діяльність є формою реалізації виконавчої влади, видом державної діяльності відповідної компетенційної та функціональної спрямованості;

➤ виконавча влада здійснюється системою спеціально створених суб'єктів – органами виконавчої влади різних рівнів, які наділено виконавчою компетенцією, що не властиво органам законодавчої та судової влади. Через систему цих органів – виконавчої влади – здійснюють державне управління, виконавчу й розпорядчу діяльність.

Діяльність органів виконавчої влади регулюється Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, серед яких Конституція Автономної Республіки Крим, Закони України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації», «Про столицю України – місто-герой Київ», підзаконними актами².

Органи виконавчої влади в Україні – це система вищих, центральних і місцевих, одноособових і колегіальних органів державної виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції на чолі з Кабінетом Міністрів України,

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Зазнач. твір.

² Там само.

що відповідно до Конституції та законів України забезпечують виконання чинного законодавства та формують і реалізують державну політику в найважливіших сферах суспільного і державного життя України¹.

На думку Ю. Битяка, системою органів виконавчої влади є сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних державних органів, які створюють цілісну єдність під час реалізації виконавчої влади на території України.

Поняття «система органів» має потрійне смислове навантаження. По-перше, підтверджує наявність у сукупності цих суб'єктів (органів виконавчої влади) певних ознак, притаманних соціальним системам, як-от: єдність цільового призначення, функціональної самодостатності, ієрархічності внутрішньої організації, субординації зв'язків між структурними ланками тощо. По-друге, фіксує відокремленість певної групи державних органів, що входять до конкретної системи, від усіх інших видів органів. По-третє, окреслює цілком визначений суб'єктний склад цієї системи.

Перший аспект системи органів виконавчої влади передбачає необхідність формування дієвої вертикалі виконавчої влади, яка б забезпечувала належну реалізацію законодавчо визначених політичною системою цілей та владних рішень зверху донизу. Відповідно до Конституції вищим органом, що очолює вертикаль виконавчої влади, є Кабінет Міністрів України. Реалізацію другого аспекту – відокремлення органів виконавчої влади від інших органів державної влади – забезпечує Конституція України. Особливістю виконавчої влади як гілки державної влади є те, що вона має виконавчий та розпорядчий характер і забезпечує практичну організацію виконання законодавчих і нормативних актів. Третій аспект системи органів виконавчої влади розкривається в розділі VI Конституції України «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади», де обґрунтовано об'єднуються усі ієрархічні рівні органів виконавчої влади – вищий, центральний, місцевий².

Діяльність органів виконавчої влади ґрунтується на певних принципах – керівних засадах їх організації та діяльності. У ст. 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. закріплюються принципи діяльності Кабінету Міністрів України, які також можуть застосовуватись до інших органів виконавчої влади. Це принципи *верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості*³.

Загальними принципами організації та діяльності органів виконавчої влади в Україні є принципи демократії, верховенства права, патріотизму, поваги до прав і свобод, честі та гідності людини й громадянина, єдиноначальності та колегіальності, гласності, громадського контролю, компетентності,

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Бобровська О. Ю., Савостенко Т. О., Матвеева О. Ю., Лебедева В. К. Державне та регіональне управління : навч. посіб. 2-ге вид., допов. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. 160 с.

³ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

територіальності, науковості тощо¹.

За способами діяльності органи виконавчої влади в Україні здійснюють систему функцій:

- виконавчу,
- програмну,
- управлінську,
- правотворчу,
- бюджетно-фінансову,
- матеріально-технічну,
- контрольну,
- правоохоронну,
- антикорупційну тощо.

За формою діяльності органи виконавчої влади в Україні є переважно *єдиноначальними* (міністерство, інший центральний орган виконавчої влади, місцева державна адміністрація). Вони очолюються керівником, який самостійно організовує їх роботу та несе відповідальність за неї. Водночас Кабінет Міністрів України є вищим колегіальним органом виконавчої влади. До того ж у кожному міністерстві та іншому центральному органі виконавчої влади діють колегії. Це дозволяє говорити про *поєднання колегіальності та єдиноначальності* в організації та діяльності органів виконавчої влади в Україні².

Розглядаючи *систему органів виконавчої влади* в Україні, слід зазначити, що ця система є трирівневою, єдиною структурою. Вона, відповідно до Конституції України, складається з таких **рівнів**:

- **вищий** – Кабінет Міністрів України;
- **центральний** – міністерства, державні комітети, державні відомства, інші центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, інші центральні органи виконавчої влади³;
- **місцевий** – на якому діють:
  - *органи виконавчої влади загальної компетенції* – обласні, районні, Київська міська державна адміністрація;
  - *органи спеціальної – галузевої та функціональної – компетенції*, які безпосередньо підпорядковані центральним органам виконавчої влади або перебувають у підпорядкуванні водночас і центральному, і місцевому органу виконавчої влади⁴.

Класифікацію органів виконавчої влади можемо здійснити за такими критеріями:

1. *За функціональною спрямованістю керівників*: а) органи з превалюванням політичних функцій (Кабінет Міністрів України, міністерства); б) ор-

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Там само.

³ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків, 2009. 600 с.

⁴ Бобровська О. Ю., Савостенко Т. О., Матвеева О. Ю., Лебедева В. К. Зазнач. твір.

гани з превалюванням виконавчих функцій (державні комітети, органи виконавчої влади зі спеціальним статусом).

2. *За характером компетенції*: а) органи загальної компетенції (Кабінет Міністрів України); б) органи спеціальної компетенції (міністерства, державні комітети, органи виконавчої влади зі спеціальним статусом) тощо; в) органи із надзвичайними повноваженнями, наприклад НАБУ¹.

3. *За походженням*: первинні (Кабінет Міністрів України) та похідні (центральні органи виконавчої влади і місцеві державні адміністрації).

4. *За змістом (предметом) діяльності*: міністерства, служби, агентства, інспекції.

5. *За порядком організації та діяльності*: колегіальні (Кабінет Міністрів України та ін.) та єдиноначальні (міністерства, служби тощо)².

6. *За часом дії*: постійні (Кабінет Міністрів України та ін.), тимчасові (спеціально створені органи); за назвою – кабінет, міністерство, державна служба, державна інспекція, державне агентство тощо³.

Органом виконавчої влади у масштабах усієї країни є *уряд*. Уряд здійснює керівництво органами виконавчої влади, забезпечуючи при цьому об'єднання, координацію та погодженість їх діяльності⁴. Відносини, які виникають між рівнями системи органів виконавчої влади, є субординаційними, тобто їх змістом є підпорядкування органів нижчого рівня органам вищого рівня.

Основними функціями уряду є: виконавча та розпорядча.

Виконавча функція уряду полягає у безпосередньому виконанні нормативних приписів правових актів, прийнятих органами законодавчої влади. Особливим видом виконавчої діяльності є адміністративні (управлінські) послуги – публічно-правова виконавчо-зобов'язальна діяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямована на юридичне оформлення умов, встановлених законодавством, які є необхідними для належної реалізації прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що звертаються до них з цією метою (реєстрація, ліцензування, сертифікація тощо).

Розпорядча функція уряду полягає у здійсненні управління шляхом видання підзаконних (управлінських) актів і виконання організаційних дій (відповідних розпоряджень).

Здійснюючи свої функції, органи виконавчої влади діють від імені Української держави, для чого їх наділено державно-владними повноваженнями. Вони не лише реалізують нормативні положення Конституції, законів Украї-

¹ Журавльов Д. В. Оновлена характеристика органів виконавчої влади України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 108–113.

² Конституційне право України: мультимедійний навч. посіб. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil10.html.

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

⁴ Наливайко Л. Р. Зазнач. твір.

ни, указів Президента України, постанов Верховної Ради, а й самі мають право видавати нормативно-правові акти. Такими актами є *постанови й розпорядження* Кабінету Міністрів України, які є обов'язковими для виконання іншими органами виконавчої влади¹.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, його статус визначається Конституцією України та Законом України «Про Кабінет Міністрів України».

Відповідно до ст. 113 Конституції України Кабінет Міністрів є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією. Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України². *Кабінет Міністрів України є колегіальним органом і здійснює свої повноваження.*

В. Федоренко визначає Кабінет Міністрів України як вищий колегіальний орган у системі органів виконавчої влади, відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України, що керується у своїй діяльності Конституцією та законами України, актами Президента України та реалізує завдання, функції та повноваження у сфері забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України, захисту прав і свобод людини, формування та реалізації державної політики у різних сферах суспільного та державного життя³.

Конституційно-правовий статус Уряду України визначається його призначенням у механізмі Української держави; порядком формування; завданнями і функціями; характером правового регулювання його організації та діяльності; компетенціями і повноваженнями; структурою та правовим статусом складових елементів, порядком та гарантіями діяльності, юридичною природою правових актів, а також особливістю конституційно-правової відповідальності⁴.

Підтвердженням статусу Кабінету Міністрів України як вищого органу в системі органів виконавчої влади є коло завдань, визначених у положеннях ст. 116 Конституції України, зокрема, де йдеться про забезпечення державного суверенітету й економічної самостійності України, здійснення внутрішньої

¹ Конституційне право України: мультимедійний навч. посіб. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil10.html.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

⁴ Там само.

і зовнішньої політики держави; забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, а також забезпечення політики в інших сферах суспільних відносин; організацію і забезпечення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи, спрямування і координацію роботи міністерств, інших органів виконавчої влади¹.

Відносини між виконавчою владою і, зокрема, Кабінетом Міністрів України й Президентом України регулюються ст. 106 Конституції України. Президент України призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України, припиняє повноваження Прем'єр-міністра України та приймає рішення про його відставку. Відповідно до п. 1 ст. 14 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» Президент України має право прийняти рішення про відставку Кабінету Міністрів України, тобто питання відповідальності Кабінету Міністрів України перед Президентом України має політичний характер і може вирішуватися шляхом прийняття рішення про відставку. При цьому Прем'єр-міністр України зобов'язаний подати Президенту України заяву про відставку Кабінету Міністрів України у день прийняття рішення Президентом України².

Верховна Рада України, відповідно до ст. 87 Конституції України, за пропозицією не менше ніж однієї третини народних депутатів України від її конституційного складу може також розглянути питання щодо відповідальності Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України³. Підконтрольність та підзвітність Кабінету Міністрів України Верховній Раді України визначається ст. 85, 96, 97 Конституції України, в яких до повноважень Верховної Ради України віднесено питання затвердження Державного бюджету України, проєкт якого розробляє Кабінет Міністрів України і забезпечує його виконання, питання контролю за виконанням Державного бюджету України, розгляд та прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України; надання згоди на призначення Президентом України Прем'єр-міністра України; здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до положень Конституції України⁴.

До основних *завдань* Кабінету Міністрів України належать:

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

² Там само.

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁴ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України;

2) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості;

3) забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

4) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм;

5) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави;

6) забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

7) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

8) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

9) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади¹.

Діяльність Кабінету Міністрів ґрунтується на **принципах**:

➤ *поділу державної влади*, який говорить про розмежування повноважень між різними органами державної влади та недопущення привласнення повноти державної влади однією з гілок влади або ж конкретно посадовою особою;

➤ *верховенства права* – суть принципу верховенства права полягає у тому, щоб діяти на власний розсуд, не порушуючи норм Конституції та законів України, приймати і реалізовувати справедливі рішення;

➤ *законності* – це вимога до Уряду України точно і неухильно дотримуватися під час реалізації своїх повноважень Конституції України, законів та підзаконних нормативно-правових актів²;

➤ *колегіальності* – Кабінет Міністрів є колегіальним органом, що приймає рішення після вільного демократичного обговорення питань на своїх засіданнях;

---

¹ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Зазнач. твір.

² Бобровська О. Ю., Савостенко Т. О., Матвеева О. Ю., Зазнач. твір.

- *безперервності* – до моменту призначення нового суб'єкта влади, попередні органи виконують свої функції. Громадяни не повинні хвилюватися щодо потенційної можливості звернень до органів державної влади;
- *відповідальності* – у своїй діяльності Кабінет Міністрів України керуватиметься принципом відповідальності та нестиме політико-правову відповідальність перед українським парламентом;
- *відкритості та прозорості* – принцип відкритості і прозорості розуміється як відкритість на протипагу секретності; прозорість – на протипагу дискретності¹.

Основними функціями Уряду України, згідно зі ст. 116 Конституції України і ст. 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», є:

- забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України;
- вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості;
- забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;
- розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм;
- забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави;
- забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності;
- здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону;
- здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;
- спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю².

---

¹ Федоренко В. Л Зазнач. твір.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

Крім названих функцій Уряду України, слід також виокремити *програмну функцію*. Її зміст полягає насамперед у формуванні, затвердженні та реалізації Програми діяльності Кабінету Міністрів України, юридичні властивості якої визначено у ст. 11 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р.

Інша, *антикорупційна функція* Кабінету Міністрів України полягає насамперед у формуванні й забезпеченні реалізації державної антикорупційної політики, а також у здійсненні координації і контролю за діяльністю органів виконавчої влади щодо запобігання і протидії корупції. До таких центральних органів виконавчої влади, що одночасно відносяться Антикорупційною стратегією до спеціальних суб'єктів запобігання та протидії корупції, є Національна поліція України, новостворене Національне агентство з питань запобігання корупції та Державне бюро розслідувань¹.

Повноваження Кабінету Міністрів України безпосередньо пов'язані з основними функціями держави, адже їх забезпечення є основними завданнями Уряду. Основними повноваженнями Кабінету Міністрів України є:

1) *у сфері економіки та фінансів*: забезпечує проведення державної економічної політики, здійснює прогнозування та державне регулювання національної економіки; забезпечує розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку; визначає доцільність розроблення державних цільових програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та забезпечує їх виконання; здійснює відповідно до закону управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами, делегує в установленому законом порядку окремі повноваження щодо управління зазначеними об'єктами міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, місцевим державним адміністраціям та відповідним суб'єктам господарювання; забезпечує розроблення і виконання державних програм приватизації; подає Верховній Раді України пропозиції стосовно визначення переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації; сприяє розвитку підприємництва на засадах рівності перед законом усіх форм власності та соціальної спрямованості національної економіки тощо²;

2) *у сферах соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій*: забезпечує проведення державної соціальної політики, вживає заходів щодо підвищення реальних доходів населення та забезпечує соціальний захист громадян; сприяє розвитку соціального діалогу, відповідно до закону проводить консультації із всеукраїнськими об'єднаннями профспілок і всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців щодо проектів законів, інших нормативно-правових актів з питань розроблення та здійснення державної політики у сфері трудових відно-

¹ Федоренко В. Л. Знач. твір.

² Мошак О. В., Мазуренко А. С. Знач. твір.

син, оплати праці, охорони праці, соціального захисту; забезпечує підготовку проєктів законів щодо державних соціальних стандартів і соціальних гарантій; забезпечує розроблення та виконання державних програм соціальної допомоги, вживає заходів щодо зміцнення матеріально-технічної бази закладів соціального захисту інвалідів, пенсіонерів та інших непрацевдатних і малозабезпечених верств населення; забезпечує проведення державної політики зайнятості населення, розроблення та виконання відповідних державних програм, вирішує питання профорієнтації, підготовки та перепідготовки кадрів, регулює міграційні процеси; забезпечує проведення державної політики у сферах охорони здоров'я, санітарно-епідемічного благополуччя, охорони материнства та дитинства, освіти, фізичної культури і доступність для громадян послуг медичних, освітніх та фізкультурно-оздоровчих закладів; забезпечує проведення державної політики у сферах культури, етнонаціонального розвитку України і міжнаціональних відносин, охорони історичної та культурної спадщини, всебічного розвитку і функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; створює умови для вільного розвитку мов корінних народів і національних меншин України, сприяє задоволенню національно-культурних потреб українців, які проживають за межами України; забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку охорони здоров'я, освіти, культури і спорту, туристичного та рекреаційного господарства тощо¹;

3) *у сферах правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини й громадянина*: забезпечує проведення державної правової політики; здійснює контроль за додержанням законодавства органами виконавчої влади, їх посадовими особами, а також органами місцевого самоврядування з питань виконання ними делегованих повноважень органів виконавчої влади; вживає заходів щодо захисту прав і свобод, гідності, життя і здоров'я людини та громадянина від протиправних посягань, охорони власності та громадського порядку, забезпечення пожежної безпеки, боротьби зі злочинністю, протидії корупції; здійснює заходи щодо забезпечення виконання судових рішень органами виконавчої влади та їх керівниками; створює умови для вільного розвитку і функціонування системи юридичних послуг та правової допомоги населенню; забезпечує фінансування видатків на утримання судів у межах, визначених законом про Державний бюджет України, та створює належні умови для функціонування судів та діяльності суддів; організовує фінансове і матеріально-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів, соціальний захист працівників зазначених органів та членів їхніх сімей;

4) *у сфері зовнішньої політики*: забезпечує у межах своїх повноважень зовнішньополітичну діяльність України, розробляє та затверджує державні програми в цій сфері, погоджує програми перебування офіційних закордон-

¹ Там само.

них делегацій, до складу яких входять представники Кабінету Міністрів України, та інші пов'язані з цим документи; забезпечує відповідно до закону про міжнародні договори вирішення питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України; приймає рішення щодо придбання за кордоном у власність України нерухомого майна (будівництво, реконструкцію об'єктів) для потреб закордонних дипломатичних установ України¹;

5) у сфері національної безпеки та обороноздатності: здійснює заходи щодо охорони та захисту державного кордону України і території України; здійснює заходи щодо зміцнення національної безпеки України, розробляє та затверджує державні програми з цих питань; здійснює заходи щодо забезпечення боездатності Збройних сил України, визначає у межах бюджетних асигнувань на оборону чисельність громадян України, які підлягають призову на строкову військову службу і навчальні збори; вживає заходів щодо забезпечення обороноздатності України, оснащення Збройних сил України та інших, утворених відповідно до закону військових формувань; забезпечує соціальні і правові гарантії військовослужбовцям, особам, звільненим з військової служби, та членам їхніх сімей; здійснює керівництво єдиною системою цивільного захисту України, мобілізаційною підготовкою національної економіки та переведенням її на режим роботи в умовах надзвичайного чи воєнного стану²;

б) у сфері вдосконалення державного управління та державної служби: організовує проведення єдиної державної політики у сфері державної служби; здійснює заходи щодо кадрового забезпечення органів виконавчої влади; розробляє і здійснює заходи, спрямовані на вдосконалення системи органів виконавчої влади з метою підвищення ефективності їх діяльності та оптимізації витрат, пов'язаних з утриманням апарату управління; утворює, реорганізовує і ліквідує міністерства та інші центральні органи виконавчої влади відповідно до закону в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на утримання органів виконавчої влади, затверджує положення про зазначені органи; призначає постійного представника Кабінету Міністрів України у Конституційному Суді України; вживає в межах своїх повноважень заходів щодо заохочення та приймає відповідно до закону рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності: а) керівників центральних органів виконавчої влади та їх заступників; б) голів місцевих державних адміністрацій (крім звільнення їх з посади); в) інших посадових осіб, які призначаються на посаду Кабінетом Міністрів України; затверджує граничну чисельність працівників органів виконавчої влади; визначає відповідно до закону умови оплати праці працівників бюджетних установ та підприємств державного сектора економіки, а також грошового забезпечення військовослуж-

¹ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Конституційне право України: навч. посіб. для студентів за напрямом підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Одеса : ОДУВС, 2015. 368 с.

² Там само

бовців¹.

Важливим елементом конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України є його *конституційний склад та порядок формування*. Загалом структура та чисельність урядів у світі визначається завданнями, що стоять перед урядом, національними традиціями державотворення та державного управління, іншими чинниками. Відповідно до ст. 114 Основного закону до складу Кабінету Міністрів України входять:

- Прем'єр-міністр України;
- перший віцепрем'єр-міністр України;
- віцепрем'єр-міністри України;
- міністри України².

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» та Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» детально урегульовують порядок формування Уряду. Зокрема, члени Кабінету Міністрів України, крім Прем'єр-міністра України, міністра оборони України і міністра закордонних справ України, призначаються на посаду Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України. Під час формування нового складу Кабінету Міністрів України новопризначений Прем'єр-міністр України вносить до Верховної Ради України подання про призначення членів Кабінету Міністрів України відповідно до вимог Конституції України та Закону «Про Кабінет Міністрів України». У цьому поданні пропонується повний посадовий склад Кабінету Міністрів України³. Своєю чергою, подання Прем'єр-міністра України щодо персонального складу Кабінету Міністрів України може вноситися єдиним списком. Подання щодо окремих кандидатур на посади, зазначені у поданні щодо посадового складу, може вноситися на розгляд парламенту окремо. На кожну посаду члена Кабінету Міністрів України вноситься одна кандидатура. Кандидат на посаду члена Уряду України, за пропозиціями депутатських фракцій до розгляду питання про його призначення на пленарному засіданні Верховної Ради України, може зустрічатися з депутатськими фракціями та відповідати на їхні запитання⁴.

Порядок формування складу Кабінету Міністрів України дає підстави для висновку, що Прем'єр-міністр України пропонує кандидатури на посади першого віцепрем'єр-міністра України та віцепрем'єр-міністрів України, тимчасом як Кабінет Міністрів України визначає розподіл повноважень.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України,

---

¹ Там само.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

⁴ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Зазнач. твір.

формує проект порядку денного засідання, скликає засідання Кабінету Міністрів України та головує на засіданні Кабінету Міністрів України, підписує акти Кабінету Міністрів України¹.

Тісний зв'язок Президента України з виконавчою владою простежується під час формування системи центральних органів виконавчої влади. За поданням Прем'єр-міністра України Президент України утворює, реорганізовує та ліквідує міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Подання Прем'єр-міністра України щодо центральних органів виконавчої влади здійснюється в межах коштів, передбачених на утримання цих органів.

Крім того, Прем'єр-міністр України подає подання Президенту України щодо призначення керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також членів місцевих державних адміністрацій. Отже, можна зробити висновок, що під час формування системи центральних органів виконавчої влади та під час призначення керівників ініціатива виходить від Прем'єр-міністра України (ст. 106 Конституції України)².

Посади членів Кабінету Міністрів України належать до *політичних посад*. У сфері виконавчої влади за допомогою поняття «політичний діяч» здійснюється відокремлення статусу окремих керівних посад від статусу державного службовця. Причому слід зазначити, що політичний характер окремих посад не зводиться до факту належності осіб, що їх обіймають, до певної політичної партії та активного ведення ними так званої публічної політики. Особливості статусу посади політичного діяча виявляються в особливому порядку призначення та звільнення з посади та в особливих рисах відповідальності, яка має ознаки публічної (тобто перед главою держави, парламентом, а також у певних формах – перед населенням) відповідальності за наслідки діяльності³.

У контексті розгляду конституційно-правового регулювання діяльності Уряду важливо визначити вимоги до кандидатів на посаду міністра. Відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України», *членами Кабінету Міністрів України можуть бути* громадяни України, які мають право голосу, вищу освіту та володіють державною мовою. Не може бути призначена на посаду члена Кабінету Міністрів України особа, яка має судимість, не погашену або не зняту в установленому законом порядку, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, або особа, що має заборгованість зі

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Барабаш Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Зазнач. твір.

сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання¹.

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» у ст. 18 регламентує *інститут звільнення з посади члена Кабінету Міністрів України*. Він може бути звільненим із посади Верховною Радою України:

1) шляхом прийняття *відставки* члена Кабінету Міністрів України за поданою ним заявою про відставку;

2) за *поданням Прем'єр-міністра України* (стосовно міністра закордонних справ України та міністра оборони України таке подання вноситься за згодою Президента України), у тому числі у разі наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, наявності реального чи потенційного конфлікту інтересів, який має постійний характер і не може бути врегульований в інший спосіб;

3) за *поданням Президента України* – міністр закордонних справ України та Міністр оборони України, у тому числі у разі наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;

4) за *власною ініціативою*².

Кабінет Міністрів України утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону *міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ)*, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади.

Міністерства, інші ЦОВВ у своїй діяльності керуються Конституцією, Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» та іншими законами України, указами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України. Особливості правового статусу кожного окремого ЦОВВ визначаються спеціальними положеннями, які затверджуються Кабінетом Міністрів України³.

Відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» *систему центральних органів виконавчої влади становлять* міністерства України, інші центральні органи виконавчої влади. Система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої влади, ви-

¹ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

² Там само.

³ Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

щим органом якої є Кабінет Міністрів України¹.

Отже, **система міністерств і ЦОВВ** в Україні утворена:

- міністерствами;
- державними службами;
- державними агентствами;
- державними інспекціями;
- ЦОВВ зі спеціальним статусом.

Провідне значення для цієї системи мають **міністерства** – центральні органи виконавчої влади, уповноважені формувати та реалізувати державну політику в одній чи декількох визначених Прем'єр-міністром України сферах суспільного та державного життя². При цьому слід враховувати, що очільники Міністерства закордонних справ України і Міністерства оборони України є конституційною квотою Президента України при формуванні Уряду.

Саме між міністерствами розподіляється весь спектр урядової політики, а діяльність ЦОВВ, керівники яких не входять до складу Кабінету Міністрів України, спрямовується і координується міністрами, а деяких із них (із загальною (універсальною) компетенцією) – Урядом України. Питання діяльності таких ЦОВВ – державних служб, державних інспекцій, державних агентств – представляють відповідні **міністри**, до сфери спрямування та координації яких належать ці органи. ЦОВВ, підпорядковані Уряду, представляє Прем'єр-міністр України.

Діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на **принципах** верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності. До того ж, Міністерства діють *за принципом єдиноначальності*. Інші центральні органи виконавчої влади діють за принципом єдиноначальності, якщо інше не передбачено законом³.

Міністерства утворюються, реорганізуються, ліквідовуються Кабінетом Міністрів України за подання Прем'єр-міністра України, діючи в межах коштів, які передбачені на утримання органів виконавчої влади. Існує три принципи, за якими утворюються міністерства:

1. *Галузевий принцип*.

2. *Міжгалузевий принцип* (Міністерство екології та природних ресурсів України).

3. *Функціональний принцип* (Міністерство соціальної політики України).

Основними завданнями міністерства як органу, що формує та реалізує

¹ Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

² Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

³ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

державну політику в одній чи кількох сферах, відповідно до ст. 7 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», є:

- забезпечення нормативно-правового регулювання;
- визначення пріоритетних напрямів розвитку;
- інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики;
- узагальнення практики застосування законодавства, розробка пропозицій щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проєктів законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президентів України та Кабінету Міністрів України;
- забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні;
- здійснення інших завдань, визначених законами України¹.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (зі змінами та доповненнями), сьогодні в Україні функціонують такі міністерства:

- Міністерство внутрішніх справ України
- Міністерство енергетики України
- Міністерство закордонних справ України
- Міністерство інфраструктури України
- Міністерство культури та інформаційної політики України
- Міністерство оборони України
- Міністерство освіти і науки України
- Міністерство охорони здоров'я України
- Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
- Міністерство розвитку громад та територій України
- Міністерство соціальної політики України
- Міністерство у справах ветеранів України
- Міністерство цифрової трансформації України
- Міністерство фінансів України
- Міністерство юстиції України
- Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України
- Міністерство молоді та спорту України
- Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України².

У межах питання важливо наголосити, що Міністерство очолює міністр України, який є членом Кабінету Міністрів України. Порядок призначення на посаду та звільнення з посади, припинення повноважень на посаді міністра, а

---

¹ Там само.

² Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 57. Ст. 2105.

також статус міністра як члена Кабінету Міністрів України визначаються Конституцією України та Законом України «Про Кабінет Міністрів України».

Слід звернути увагу на певний дуалізм функцій і повноважень міністра як члена Уряду України і як глави міністерства. Міністр, будучи членом Кабінету Міністрів України, здійснює повноваження, визначені Законом України «Про Кабінет Міністрів України», зокрема щодо спрямування та координації діяльності ЦОВВ¹.

Як керівник міністерства міністр: очолює міністерство, здійснює загальне керівництво його діяльністю; визначає пріоритети роботи міністерства та шляхи виконання покладених на нього завдань, затверджує плани роботи міністерства, звіти про їх виконання; у межах компетенції організовує і контролює виконання міністерством Конституції та законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України; забезпечує виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України; вносить Прем'єр-міністрові України пропозиції щодо призначення на посади першого заступника міністра, заступника міністра, а також визначає їх функціональні обов'язки; затверджує положення про самостійні структурні підрозділи апарату міністерства; вносить Кабінету Міністрів України подання про утворення в межах граничної чисельності державних службовців та працівників апарату міністерства і коштів, передбачених на утримання міністерства, ліквідацію, реорганізацію територіальних органів міністерства як юридичних осіб публічного права, затверджує положення про них; затверджує структуру апарату міністерства і його територіальних органів; утворює, ліквідовує, реорганізовує за погодженням з Кабінетом Міністрів України територіальні органи міністерства як структурні підрозділи апарату міністерства, що не мають статусу юридичної особи тощо².

Слід звернути увагу, що у випадках, передбачених положеннями про міністерства, затвердженими Кабінетом Міністрів України, можуть створюватися *територіальні органи міністерств*. Керівник територіальних органів міністерства призначаються на посади за погодженням з головами місцевих державних адміністрацій та звільняються з посад державним секретарем міністерства, якщо інше не передбачено законом. До того ж, державний секретар міністерства затверджує структуру і штатний розпис територіальних органів міністерства³.

Наступною складовою центральної ланки системи органів виконавчої влади в Україні є *інші ЦОВВ України* (державні служби, державні інспекції, державні агентства, ЦОВВ зі спеціальним статусом), діяльність яких спрямовує і координує Кабінет Міністрів України безпосередньо або через відповід-

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

³ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

ного профільного члена Уряду. Такі ЦОВВ забезпечують реалізацію державної політики в одній чи кількох сферах¹.

Отже, *інші*, крім міністерств, *центральні органи виконавчої влади* – це система визначених Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України державних служб, державних інспекцій, державних агентств і ЦОВВ зі спеціальним статусом, які спрямовуються та координуються Кабінетом Міністрів України безпосередньо або через відповідного члена Уряду України та уповноважені забезпечувати реалізацію державної політики у сферах, визначених Кабінетом Міністрів України².

Основними завданнями ЦОВВ є реалізація державної політики у визначеній Кабінетом Міністрів України сфері, а також внесення пропозицій щодо її формування.

На виконання цього завдання ЦОВВ здійснюють такі **функції**:

- надають якісні та доступні адміністративні послуги;
- здійснюють державний нагляд і контроль;
- управляють об'єктами державної власності, корпоративними правами держави, іншою державною власністю;
- розробляють і обґрунтовують пропозиції щодо забезпечення;
- формування державної політики на розгляд профільних міністрів тощо³.

У межах центрального органу виконавчої влади функціонує *Апарат ЦОВВ* – організаційно поєднана сукупність структурних підрозділів, що забезпечують діяльність керівника центрального органу виконавчої влади, а також виконання покладених на центральний орган виконавчої влади завдань⁴.

Чинне законодавство диференціює інші центральні органи згідно з їх завданнями у системі органів виконавчої влади і механізмі держави загалом на *три основних типи*:

- державні служби;
- державні агентства;
- державні інспекції⁵.

Конституцією та законами України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про Державне бюро розслідувань» та ін. також передбачено існування ЦОВВ зі спеціальним статусом.

Державна служба – центральний орган виконавчої влади, основним завданням якого є надання доступних і якісних адміністративних послуг фізич-

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

² Там само.

³ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

⁴ Там само.

⁵ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

ним та юридичним особам¹.

Державне агентство – центральний орган виконавчої влади, основним завданням якого є управління об’єктами державної власності².

Основною метою державних агентств є раціональне та ефективне розпорядження державною власністю, корпоративними правами держави та іншими її ресурсами задля отримання додаткових надходжень до Державного бюджету України³.

Державна інспекція – центральний орган виконавчої влади, основним завданням якого є здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням державними органами та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними і фізичними особами актів чинного законодавства^{4, 5}.

Згідно зі ст. 24 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» *Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Державний комітет телебачення і радіомовлення України та інші центральні органи виконавчої влади є органами зі спеціальним статусом*⁶.

Голова Антимонопольного комітету України, голова Фонду державного майна України, голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України призначаються на посади за поданням Прем’єр-міністра України та звільняються з посад Верховною Радою України. Заступники голови Антимонопольного комітету України, голови Фонду державного майна України, голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України призначаються на посади та звільняються з посад Кабінетом Міністрів України за поданням Прем’єр-міністра України. Члени Національної комісії, що виконують державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, призначаються на посади відповідно до Закону України «Про Національну комісію», що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг». Питання діяльності Антимонопольного комітету України,

¹ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 57. Ст. 2105.

² Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

³ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 57. Ст. 2105.

⁴ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

⁵ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 57. Ст. 2105.

⁶ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

Фонду державного майна України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України та інших органів зі спеціальним статусом у Кабінеті Міністрів України представляє Прем'єр-міністр України¹.

Інші ЦОВВ зі спеціальним статусом можуть бути утворені виключно Кабінетом Міністрів України. Зокрема, у 2014 р. Кабінетом Міністрів України було створено ЦОВВ, які мають іншу організаційно-правову форму, ніж державні служби, агентства та інспекції. Водночас їх статус, на відміну від Антимонопольного комітету України, Фонду державного майна України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, не визначено у Конституції України. Це, наприклад, Український інститут національної пам'яті, Пенсійний фонд України, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України тощо².

Центральні органи виконавчої влади, подібно міністерствам, також мають **апарат ЦОВВ** – організаційно поєднану систему структурних підрозділів, що забезпечують реалізацію покладених на ЦОВВ завдань, функцій і повноважень, а також діяльність керівництва ЦОВВ. Окрім того, в ЦОВВ його керівником можуть утворюватися, реорганізовуватися і ліквідуватися *територіальні органи* як структурні підрозділи апарату ЦОВВ зі статусом юридичних осіб публічного права в межах граничної чисельності державних службовців і працівників цього ЦОВВ, визначених Кабінетом Міністрів України. Положення про державну службу, державне агентство чи державну інспекцію, а також про граничну чисельність його працівників затверджує Кабінет Міністрів України³.

Окрім уряду та центральних органів виконавчої влади, у тому числі міністерств, до системи виконавчої влади входять органи місцевої влади.

До *органів місцевої влади* в Україні відповідно до Основного Закону належать:

- Рада міністрів Автономної Республіки Крим;
- місцеві державні адміністрації (МДА);
- військово-цивільні адміністрації;
- територіальні органи міністерств та інших ЦОВВ.

Особливий конституційно-правовий статус у системі місцевих органів виконавчої влади має Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Конституційні основи її організації та діяльності визначено Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим і Законом України «Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим» від 16 червня 2011 р. У ст. 118 Конституції України визначено, що виконавчу владу в областях і районах, містах

¹ Там само.

² Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

³ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації¹.

Місцеві державні адміністрації (МДА) – це система обласних (ОДА) і районних державних адміністрацій (РДА), Київської міської державної адміністрації (КМДА), які згідно з Конституцією та законами України здійснюють виконавчу владу у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, а також реалізують повноваження, делеговані їм відповідними місцевими радами. Місцеві державні адміністрації діють на принципах, властивих усій системі органів виконавчої влади, з урахуванням особливостей умов і завдань їх функціонування².

Діяльність місцевих державних адміністрацій – великої ланки єдиної системи органів виконавчої влади – відіграє важливу роль в управлінні відповідною адміністративно-територіальною одиницею та вирішенні проблем не лише конкретної території, а всієї держави. Конституція України встановлює, що виконавчу владу в областях, районах, районах Автономної Республіки Крим (АРК), у містах Києві та Севастополі здійснюють обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації. Конституційні положення щодо організації, повноважень та порядку діяльності місцевих державних адміністрацій знайшли свою деталізацію в Законі України «Про місцеві державні адміністрації» від 10 квітня 1999 р. У названий Закон вносилися зміни, зокрема й рішенням Конституційного Суду України від 04.12.2001 р. № 16-рп/2001³.

Місцеві державні адміністрації є юридичними особами зі своїми атрибутами. Їх склад формують голови місцевих державних адміністрацій, які у межах бюджетних асигнувань, виділених на утримання відповідних місцевих державних адміністрацій, визначають їх структуру. Примірні переліки управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, а також типові положення про них затверджуються Кабінетом Міністрів України⁴.

Свою діяльність місцеві державні адміністрації здійснюють на *zasadaх*: відповідальності перед людиною і державою за свою діяльність; верховенства права; законності; пріоритетності прав людини; гласності; поєднання державних і місцевих інтересів.

Відносини місцевих державних адміністрацій та їх голів з Президентом України під час здійснення своїх повноважень характеризуються відповіда-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

³ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

⁴ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

льністю, а перед Кабінетом Міністрів – відповідальністю, підзвітністю і підконтрольністю. Ці відносини передбачають інформування Президента України і Кабінету Міністрів України головами облдержадміністрацій та щорічне звітування перед ними про виконання місцевою державною адміністрацією покладених на неї повноважень, а також суспільно-політичне, соціально-економічне, екологічне та інше становище на відповідній території, вносять пропозиції з питань удосконалення чинного законодавства України і практики його реалізації, системи державного управління¹.

Повноваження місцевих державних адміністрацій поширюються на всі основні сфери суспільного життя на місцях – здійснення публічної влади на місцях, бюджетну, економічну, містобудівельну, соціальну і культурну (духовну), екологічну, інформаційну, інноваційну тощо. Законом України «Про місцеві державні адміністрації», іншими актами чинного законодавства визначено основні повноваження місцевих державних адміністрацій, зокрема в галузі:

- соціально-економічного розвитку;
- бюджету та фінансів;
- управління майном, приватизації, розвитку підприємництва та реалізації державної регуляторної політики;
- містобудування, житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку;
- використання та охорони земель, природних ресурсів і охорони довкілля;
- науки, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури та спорту, материнства та дитинства, сім'ї та молоді;
- соціального забезпечення та соціального захисту населення;
- зайнятості населення, праці та заробітної плати;
- забезпечення законності, правопорядку, прав і свобод громадян;
- міжнародних зовнішньоекономічних відносин; оборонної діяльності².

Відповідно до системи органів виконавчої влади, місцеві державні адміністрації є місцевими органами виконавчої влади. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» «Місцеві державні адміністрації є юридичними особами. Місцеві державні адміністрації мають печатки із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, рахунки в установах банків України. Найменування місцевих державних адміністрацій є похідними від назв відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Зміна назви адміністративно-територіальної одиниці є підставою для перейменування відповідної місцевої державної адміністрації. Місцеві державні

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

² Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

адміністрації знаходяться відповідно в обласних і районних центрах, містах Києві та Севастополі»¹.

У здійсненні своїх повноважень голови МДА відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня. МДА також підзвітні та підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами. Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної МДА, на підставі чого Президент України приймає рішення та дає обґрунтовану відповідь. Якщо недовіру голові ОДА або РДА висловили дві третини від складу відповідної місцевої ради, Президент України приймає рішення про відставку голови МДА.

У межах своїх повноважень МДА здійснюють виконавчу владу на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць, а також реалізують повноваження, делеговані їм відповідними радами. Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Основними завданнями МДА, виконання яких вони забезпечують у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць згідно зі ст. 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», є:

- виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади вищого рівня;
- забезпечення законності та правопорядку на підвідомчій території, додержання прав і свобод громадян;
- виконання державних та регіональних програм соціально-економічного і культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку;
- підготовка і виконання відповідних бюджетів та програм, звіти про їх виконання;
- здійснення взаємодії з органами місцевого самоврядування;
- реалізація інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

До відання місцевих державних адміністрацій у межах і формах, визначених Конституцією і законами України, належить вирішення питань:

- 1) забезпечення законності, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян;
- 2) соціально-економічного розвитку відповідних територій;
- 3) бюджету, фінансів та обліку;
- 4) управління майном, приватизації, сприяння розвитку підприємництва

---

¹ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

та здійснення державної регуляторної політики;

5) промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку;

6) науки, освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, сім'ї, жінок, молоді та дітей;

7) використання землі, природних ресурсів, охорони довкілля;

8) зовнішньоекономічної діяльності;

9) оборонної роботи та мобілізаційної підготовки;

10) соціального захисту, зайнятості населення, праці та заробітної плати¹.

Стосовно організації і повноважень та порядку діяльності державних адміністрацій міст Києва та Севастополя, які мають спеціальний статус (ст. 133 Конституції), то вони повинні визначатися окремим законом України, як і сам спеціальний статус цих міст. 15 січня 1999 р. був прийнятий Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ», який визначає спеціальний статус міста Києва як столиці України, враховує особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті. Ці особливості пов'язані з таким: по-перше, у місті на відміну від інших створені міські державні адміністрації; по-друге, у місті функціонують органи місцевого самоврядування; по-третє, у районах створені як органи виконавчої влади, так і органи місцевого самоврядування. У зв'язку з цим місцеве самоврядування у місті Києві здійснюється територіальною громадою міста як безпосередньо, так і через Київську міську раду, районні в місті ради та їх виконавчі органи². Міська та районні державні адміністрації виконують свої функції відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації». Органи державної міської та районних влад підзвітні і підконтрольні відповідним радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними радами.

Щодо офіційного тлумачення термінів «район» та «район у місті» Конституційний Суд України прийняв відповідне рішення № 11-рп/2001 від 13 липня 2001 р. (справа про адміністративно-територіальний устрій). На цей час Закон України про статус міста Севастополя не прийнято. Органи державної влади та місцевого самоврядування міста Севастополя керуються у своїй діяльності Конституцією України, законами України «Про місцеве самоврядування» та «Про місцеві державні адміністрації», іншими нормативно-правовими актами³.

Розглядаючи питання про **акти органів виконавчої влади**, слід зауважити, що ст. 117 Конституції України встановлює, що Кабінет Міністрів у

---

¹ Там само.

² Про місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 79.

³ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

межах своїх повноважень на основі та на виконання Конституції і законів, актів Президента України видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання. Акти Кабінету Міністрів України нормативно-го характеру видаються у формі урядових постанов. Акти Кабінету Міністрів України з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань видаються у формі урядових розпоряджень¹. Президент України може призупинити дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності. Наслідком цього є зупинення вчинення будь-якими органами, особами дій, спрямованих на виконання зупиненого акта Кабінету Міністрів України, здійснення повноважень, визначених цим актом.

Спеціальний порядок державної реєстрації нормативно-правових актів встановлено Положенням про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, органів господарського управління та контролю, що зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.92 р. № 731. Критерієм чинності таких актів та їх застосування є державна реєстрація нормативно-правових актів у Міністерстві юстиції України (далі – Мін'юст) та занесення до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, який запроваджений згідно з Указом Президента України від 27.06.96 № 468. Державна реєстрація полягає у тому, що такі нормативно-правові акти проходять правову експертизу на відповідність Конституції України, законам України та іншим актам законодавства².

Обсяг і межі нормотворчої діяльності міністерств та інших ЦОВВ встановлюються законами України (містять загальні вимоги до змісту і форми нормативно-правових актів) і конкретизуються у Положеннях про ці органи (закріплюють спеціальну компетенцію, в межах якої відповідні органи ухвалюють нормативно-правові акти). О. А. Шевчук вважає, що предмет нормотворчості ЦОВВ може мати як обов'язковий, так і факультативний характер. Перший знаходить своє закріплення через позначення конкретних питань, які регулюються цими органами, а факультативність проявляється у можливості прийняття цими органами й інших нормативно-правових актів, у тому числі внутрішньо-організаційного характеру, в межах загальної предметної підвідомчості органу³.

Нормативні накази міністерств можна класифікувати за різними крите-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

³ Богачова Л. Л. Нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (загальнотеоретична характеристика). *Науковий Вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 5. С. 7–11.

ріями. Зокрема, за сферою дії акта розрізняють накази внутрішньої дії (відомчі) і накази зовнішньої дії (міжвідомчі). Прикладом може бути наказ МВС України «Про зміни в структурі апарату МВС України». Міжвідомчі накази обов'язкові для інших міністерств, центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, що не входять до сфери управління органу, який видав нормативно-правовий акт (наприклад, наказ МВС України «Про затвердження Порядку обчислення строку тимчасового перебування в Україні іноземців, які є громадянами держав із безвізовим порядком в'їзду»). За ступенем упорядкованості норм виокремлюють поточні і кодифіковані нормативно-правові акти міністерств. Кодифіковані акти найчастіше приймаються у формі положень (нормативно-правовий акт, який визначає принципи організації і діяльності міністерства, його завдання та компетенцію), правил (нормативно-правовий акт, який конкретизує нормативні приписи загального характеру з метою регулювання поведінки суб'єктів правовідносин у певних галузях і вирішує процедурні питання); інструкцій (нормативно-правовий акт, що регулює організаційні, науково-технічні, технологічні, фінансові та інші спеціальні сторони діяльності та відносин установ, закладів, підприємств, службових осіб) тощо¹.

Центральні органи виконавчої влади мають право ухвалювати регуляторні акти, які розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. Ст. 1 цього Закону визначає регуляторний акт як нормативно-правовий, спрямований на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання; прийнятий уповноваженим регуляторним органом інший офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, застосовується неодноразово та щодо невизначеного кола осіб і який спрямований на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, незалежно від того, чи вважається цей документ відповідно до закону, що регулює відносини у певній сфері, нормативно-правовим актом².

Регуляторні акти, прийняті ЦОВВ, оприлюднюються в «Офіційному віснику» та у газеті «Урядовий кур'єр» не пізніше ніж у десятиденний строк після їх державної реєстрації або прийняття та підписання, якщо ці регуляторні акти не підлягають державній реєстрації (ст. 12 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»). Накази міністерств та інших ЦОВВ можуть бути скасовані Кабінетом Міністрів

¹ Там само.

² Там само.

України повністю чи в окремі частині, наслідком цього є припинення вчинення будь-якими органами, особами дій, спрямованих на виконання скасованих наказів або здійснення повноважень, визначених цими наказами (п. 9 ст. 15, п. 3 ст. 23 Закону про ЦОВВ)¹.

На виконання Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, власних і делегованих повноважень голова місцевої державної адміністрації в межах своїх повноважень видає *розпорядження*, а керівники управлінь, відділів та інших структурних підрозділів – *накази*².

Розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, прийняті в межах їх компетенції, є обов'язковими для виконання на відповідній території всіма органами, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами та громадянами. Проекти розпоряджень нормативно-правового характеру погоджуються з керівниками відповідних структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій. Проекти нормативно-правових актів місцевих державних адміністрацій, які відповідно до закону є проектами регуляторних актів, підлягають погодженню з територіальними органами спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань державної регуляторної політики в порядку, встановленому Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Акти місцевих державних адміністрацій ненормативного характеру, прийняті в межах їх повноважень, набувають чинності з моменту їх прийняття, якщо самими актами не встановлено пізніший термін введення їх у дію. Ці акти доводяться до їх виконавців, а при потребі – оприлюднюються. Нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій підлягають державній реєстрації у відповідних органах юстиції в установленому органом порядку і набувають чинності з моменту їх реєстрації, якщо самими актами не встановлено пізніший термін введення їх у дію³.

Нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій, що стосуються прав та обов'язків громадян або мають загальний характер, підлягають оприлюдненню і набувають чинності з моменту їх оприлюднення, якщо самими актами не встановлено пізніший термін введення їх у дію. Акти місцевих державних адміністрацій, які відповідно до закону є регуляторними актами, оприлюднюються у порядку, встановленому ст. 12 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Державна реєстрація нормативно-правових актів місцевих державних адміністрацій, що зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер, здійснюється в порядку, визначеному у Поло-

¹ Богачова Л. Л. Зазнач. твір.

² Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

³ Там само.

женні про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1998 р. (у редакції від 9 вересня 2010 р.). Згідно з Положенням, державну реєстрацію нормативно-правових актів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, їх управлінь, відділів, інших підрозділів, територіальних органів центральних органів виконавчої влади здійснюють головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі; нормативно-правових актів районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, їх управлінь, відділів, інших підрозділів – районні, районні у містах Києві та Севастополі, міськрайонні (у разі утворення) управління юстиції¹.

Акти місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції України, законам України, рішенням Конституційного Суду України, актам Президента України та Кабінету Міністрів України або інтересам територіальних громад чи окремих громадян, можуть бути оскаржені до органу виконавчої влади вищого рівня або до суду. Розпорядження голови державної адміністрації, що суперечать Конституції України, законам України, рішенням Конституційного Суду України, іншим актам законодавства або є недоцільними, неекономними, неефективними за очікуваними чи фактичними результатами, скасовуються Президентом України, головою місцевої державної адміністрації вищого рівня або в судовому порядку. Накази керівників управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевої державної адміністрації можуть бути скасовані головою місцевої державної адміністрації, відповідним міністерством, іншим центральним органом виконавчої влади².

Адміністративна реформа визначається як форма структурного впорядкування, удосконалення та розвитку системи органів державної влади як єдиного механізму держави, що утворився на основі інтеграції матеріальних, фінансових і людських ресурсів, підприємств, установ, організацій та відповідної їх взаємодії, заснованої на принципах розподілу влади в межах чинного законодавства, що забезпечує виконання завдань і функцій держави; це неперервний у часово-просторовому форматі процес щодо вдосконалення інституційних засад механізмів державотворення та державного апарату, результатом якого є соціально-економічний розвиток країни.

Адміністративна реформа за своїм змістом є комплексом політико-правових заходів, які полягають у структурних, функціональних і державно-службових змінах насамперед у сфері виконавчої влади з метою перетворення її з владно-репресивного механізму на організацію, що служить суспільству, і створення на цій основі ефективного механізму державного управління. Вона здійснюється кожного разу, коли чинна система виконавчої влади об'єктивно не забезпечує належної організації виконання законів.

¹ Там само.

² Там само.

Для забезпечення результативної реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також з метою подолання вже виниклих інституційних проблем у реалізації означеної реформи доцільно дотримуватись досвіду європейських країн щодо реформування територіальних громад. Характерною особливістю реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади є те, що в основу нормативно-законодавчої бази покладено найкращі європейські практики реалізації реформи в цьому напрямі, але результат реформи не відповідає очікуваним результатам. Отже, виконаний вище аналіз дає змогу виділити переваги та недоліки, з якими зіткнулись органи місцевого самоврядування внаслідок реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні¹.

Тож до переваг та позитивних результатів, що отримали громади в межах реалізації адміністративно-територіальної реформи, можна віднести:

- мешканцям міст, сіл, та селищ надано можливість добровільно об'єднуватись в громади, не чекаючи ухвалення змін до Конституції в межах визначення нової моделі адміністративно-територіального устрою країни, у такий спосіб реалізовувати право громад на здійснення управління розвитком підконтрольних їм територій;

- створено умови для забезпечення «гнучкості» адміністративно-територіального устрою держави;

- об'єднані територіальні громади мають змогу отримувати додаткові фінансові ресурси як від держави у вигляді фінансової допомоги, так і від нових джерел надходжень до місцевих бюджетів;

- надання фінансової підтримки з боку держави для розбудови об'єктів інфраструктури органів місцевого самоврядування (Державний фонд регіонального розвитку).

До недоліків реалізації адміністративно-територіальної реформи, з якими зіткнулись територіальні громади, слід віднести:

- формування Перспективних планів об'єднання територіальних громад відбувається через адміністративний тиск. Адже на рівні сільських, селищних та міських рад проводяться консультації, складаються протоколи, а безпосередньо Перспективний план приймається на сесії обласних рад з урахуванням побажань та зауважень центральних органів влади та затверджується Кабінетом Міністрів України;

- проведення реформи заплановано в занадто короткий термін часу (3 роки) з низьким рівнем підготовки, обговорення на територіальному рівні та фактично без залучення громад;

- використовується уніфікований підхід щодо формування спроможних територіальних громад. Параметри, які покладено в основу визначення поте-

---

¹ Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2019. 115 с.

нційного адміністративного центру об'єднаної територіальної громади, є достатньо обмеженими, стандартизованими, що не дозволяє визначити реальний рівень фінансового потенціалу, а також соціально-економічного розвитку території;

– відчувається спротив окремих керівників на місцях, а також законодавча невизначеність щодо реформування районів та областей;

– відсутність стимулів у відносно фінансово спроможних громад об'єднуватись з фінансово неспроможними та депресивними громадами¹.

Підсумовуючи слід зазначити, що адміністративно-територіальна реформа є широкомасштабним та багаторівневим процесом, який передбачає ефективний розвиток усіх систем і структурних складових суспільного розвитку. Відповідно реалізація адміністративно-територіальної реформи має синхронізуватися із перетвореннями як у галузях, забезпечуючи надання соціальних благ та послуг, так і у бюджетній системі².

Ключові слова: поділ влади, виконавча влада, конституційні основи організації та діяльності виконавчої влади, зміст виконавчої влади, сутність виконавчої влади, державне управління, виконавчо-розпорядча діяльність, правозастосовна влада, органи виконавчої влади в Україні, система органів, система виконавчої влади в Україні, принципи виконавчої влади, верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості, класифікація органів виконавчої влади, функції виконавчої влади, суб'єкти виконавчої влади, виконавчі органи загальної компетенції, виконавчі органи спеціальної компетенції, місцеві органи державної виконавчої влади, уряд, функції уряду, Кабінет Міністрів України, конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України, завдання Кабінету Міністрів України, принципи Кабінету Міністрів України, функції Кабінету Міністрів України, програмна функція, антикорупційна функція, повноваження Кабінету Міністрів України, конституційний склад та порядок формування Кабінету Міністрів України, Програма діяльності Кабінету Міністрів, постійні органи Кабінету Міністрів, консультативні органи Кабінету Міністрів, Прем'єр-міністр України; перший віцепрем'єр-міністр України; віцепрем'єр-міністри України; міністри України, члени Кабінету Міністрів України, звільнення з посади члена Кабінету Міністрів України, резолюція недовіри Кабінету Міністрів України, відставка Уряду, міністерство, міністр, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, державна служба, державні службовці, урядові органи державного управління, конституційно-правова відповідальність міністрів, завдання міністерства, територіальні органи міністерств, центральні органи виконавчої влади, апарат центрального органу виконавчої влади, місцеві

¹ Там само.

² Там само.

державні адміністрації, місцеве управління, принцип поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, завдання місцевих державних адміністрацій, об'єкт діяльності місцевих державних адміністрацій, функціональні повноваження місцевих державних адміністрацій, галузеві повноваження місцевих державних адміністрацій, акти органів виконавчої влади, накази, розпорядження, адміністративна реформа.

1. Склад Кабінету Міністрів України:

- а) Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр та віце-прем'єр-міністри;
- б) Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр-міністри та шістьнадцять міністрів України;
- в) Прем'єр-міністр України, три віце-прем'єр-міністри та міністри України;
- г) Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри та міністри України;
- д) Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр-міністри та міністри України.

2. Посадовий склад (кількість та перелік посад) новосформованого Кабінету Міністрів України визначається:

- а) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України одночасно з призначенням персонального складу Кабінету Міністрів України;
- б) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України після призначення персонального складу Кабінету Міністрів України;
- в) Президентом України за поданням Верховної Ради України одночасно з призначенням персонального складу Кабінету Міністрів України;
- г) Президентом України за поданням Верховної Ради України не пізніше ніж через 15 днів після призначення персонального складу Кабінету Міністрів України;
- д) Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра одночасно з призначенням персонального складу Кабінету Міністрів України.

3. Структуру апарату центрального органу виконавчої влади затверджує:

- а) міністр, який спрямовує та координує діяльність центрального органу виконавчої влади;
- б) керівник центрального органу виконавчої влади за погодженням з Офісом Президента України;
- в) Прем'єр міністр України;
- г) керівник центрального органу виконавчої влади за погодженням з міністром, який спрямовує та координує діяльність центрального органу виконавчої влади;

д) Президент України за поданням Прем'єр-міністра України.

4. Кабінет Міністрів України є:

- а) консультативним органом;
- б) одноосібним органом;
- в) нарадчим органом;
- г) колегіальним органом;
- д) дорадчим органом.

5. Кабінет Міністрів України відповідальний перед:

- а) народом України;
- б) Конституційним Судом України;
- в) Президентом України;
- г) Президентом України і Верховною Радою України;
- д) Верховним Судом.

6. Кабінет Міністрів України підконтрольний і підзвітний:

- а) народу України;
- б) Конституційному Суду України;
- в) Президенту України;
- г) Верховній Раді України;
- д) Прем'єр-міністру України.

7. Програму діяльності Кабінету Міністрів України розглядає:

- а) Рада національної безпеки та оборони України;
- б) народ України;
- в) Верховна Рада України;
- г) Президент України;
- д) Прем'єр-міністр України.

8. За поданням Прем'єр-міністра України Верховна Рада України може призначати міністрами осіб, які не очолюють міністерств у кількості:

- а) не більше двох таких міністрів;
- б) одного міністра;
- в) не більше трьох таких міністрів;
- г) не більше п'яти таких міністрів;
- д) необхідній для виконання відповідних функцій.

9. Членами Кабінету Міністрів України можуть бути громадяни України, які:

- а) мають право голосу, вищу освіту;
- б) мають право голосу, вищу освіту та володіють державною мовою;
- в) мають право голосу, вищу освіту та стаж роботи у галузі права не мен-

ше п'яти років;

г) мають право голосу, вищу освіту, стаж роботи у галузі права не менше п'яти років та володіють державною мовою;

д) мають право голосу, вищу освіту, досягли 25 років та володіють державною мовою.

10. Член Кабінету Міністрів України вступає на посаду з моменту:

а) складення ним присяги;

б) укладення трудового договору;

в) видання наказу про затвердження на посаду;

г) внесення Прем'єр-міністром України до Верховної Ради України подання про призначення члена Кабінету Міністрів України;

д) прийняття Верховною Радою України постанови про призначення на посаду члена Кабінету Міністрів України.

11. Прем'єр-міністр України призначається на посаду:

а) Президентом України;

б) Президентом України за поданням Верховної Ради України;

в) Кабінетом Міністрів України;

г) Головою Верховної Ради України за поданням Президента України;

д) Верховною Радою України за поданням Президента України.

12. Члени Кабінету Міністрів України, крім Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України і Міністра закордонних справ України призначаються на посаду:

а) Верховною Радою України;

б) Верховною Радою України за поданням Президента України;

в) Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України;

г) призначаються на посаду Прем'єр-міністром України за поданням Верховної Ради України;

д) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України.

13. Міністр оборони України і Міністр закордонних справ України призначаються на посаду:

а) Президентом України за поданням Верховної Ради України;

б) Прем'єр-міністром України;

в) Верховною Радою України за поданням Президента України;

г) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України;

д) Президентом України.

14. Кабінет Міністрів України набуває повноважень та розпочинає роботу після складення присяги не менше ніж:

а) однієї третини від його посадового складу;

- б) двох третин від його посадового складу;
- в) половини від його посадового складу;
- г) однієї четвертої від його посадового складу;
- д) трьох четвертих від його посадового складу.

15. Провідною функцією Кабінету Міністрів України є:

- а) представницька;
- б) економічна;
- в) контрольно-наглядова;
- г) виконавча;
- д) управлінська.

16. Реалізація Кабінетом Міністрів України політики у сфері освіти, науки, культури, розробка і здійснення загальнодержавних програм науково-технічного і культурного розвитку України є проявом:

- а) бюджетно-фінансової функції;
- б) соціальної функції;
- в) політичної функції;
- г) гуманітарної функції;
- д) екологічної функції.

17. Функція, в рамках якої Кабінет Міністрів України розробляє проекти законів про Державний бюджет України та про внесення змін до Державного бюджету, обслуговує державний борг України:

- а) соціальна;
- б) гуманітарна;
- в) бюджетно-фінансова;
- г) зовнішньоекономічна;
- д) зовнішньополітична.

18. Правозастосовна форма діяльності Кабінету Міністрів України проявляється у:

- а) провадженнях щодо вирішення питань індивідуального, організаційного характеру (присвоєння рангів державним службовцям);
- б) провадженні щодо розробки і прийняття урядових актів нормативного характеру;
- в) провадженні при вирішенні кадрових питань;
- г) контрольних провадженнях;
- д) порядку підготовки і проведення засідань.

19. До принципів діяльності Кабінету Міністрів України не належить:

- а) принцип рівності;
- б) принцип законності;

- в) принцип солідарної відповідальності;
- г) принцип відкритості та прозорості;
- д) принцип безперервності.

20. Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або перебуває у відставці продовжує виконувати свої повноваження:

- а) протягом наступних 20 днів;
- б) не довше 30 днів;
- в) до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України;
- г) до призначення Президентом України нового складу Кабінету Міністрів України;
- д) протягом наступних 60 днів.

21. До повноважень Прем'єр-Міністра України не належить:

- а) формування проекту порядку денного засідання Кабінету Міністрів України;
- б) вступ у відносини з урядами іноземних держав, проведення переговорів і підписання міжнародних договорів відповідно до Закону та актів Президента України;
- в) прийняття рішення про визнання іноземних держав;
- г) внесення на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо затвердження голів спільних міжурядових комісій з питань співробітництва, що утворюються на підставі міжнародних договорів, укладених від імені Кабінету Міністрів України;
- д) скликання засідання Кабінету Міністрів України та головує на них.

22. До повноважень Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністра України згідно з визначеним Кабінетом Міністрів України розподілом повноважень не належить:

- а) забезпечення виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, виконання інших покладених на Кабінет Міністрів України завдань і повноважень у відповідних напрямках діяльності;
- б) забезпечення взаємодії Кабінету Міністрів України з Президентом України та Верховною Радою України з питань діяльності Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;
- в) ведення переговорів і підписання міжнародних договорів України відповідно до наданих йому повноважень;
- г) взяття участі у розгляді питань на засіданнях Кабінету Міністрів України;
- д) скасування актів Кабінету Міністрів України та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

23. Програма діяльності Кабінету Міністрів України подається до Верховної Ради України Прем'єр-міністром України у строк:

- а) до одного місяця з дня формування Кабінету Міністрів України;
- б) до двох тижнів з дня формування Кабінету Міністрів України;
- в) визначений Верховною Радою України;
- г) визначений Президентом України;
- д) до двох місяців з дня формування Кабінету Міністрів України.

24. Програму діяльності Кабінету Міністрів України на пленарному засіданні Верховної Ради України представляє та відповідає на запитання народних депутатів України:

- а) Перший віце-прем'єр-міністр України;
- б) Прем'єр-міністр України;
- в) Міністр оборони України;
- г) Міністр закордонних справ України;
- д) віце-прем'єр-міністр, визначений Прем'єр-міністром України.

25. До основних завдань Кабінету Міністрів України не належить:

а) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості;

б) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм;

в) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

г) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади;

д) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішень щодо звіту про його виконання.

26. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері економіки та фінансів не належить:

а) забезпечення проведення державної економічної політики, здійснення прогнозування та державне регулювання національної економіки;

б) забезпечення розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку;

в) визначення доцільності розроблення державних цільових програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та забезпечує їх виконання;

г) затвердження загальнодержавної програми економічного та соціального

розвитку;

д) здійснення відповідно до закону управління об'єктами державної власності.

27. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сферах соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій не належить:

а) забезпечення проведення державної соціальної політики, вжиття заходів щодо підвищення реальних доходів населення та забезпечення соціального захисту громадян;

б) відповідно до закону проведення консультацій з іншими сторонами соціального діалогу щодо проєктів законів, інших нормативно-правових актів з питань формування і реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин;

в) затвердження державних програм соціальної допомоги, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

г) забезпечення підготовки проєктів законів щодо державних соціальних стандартів і соціальних гарантій;

д) забезпечення розроблення та виконання державних програм соціальної допомоги, вживає заходів щодо зміцнення матеріально-технічної бази закладів соціального захисту інвалідів, пенсіонерів та інших непрацездатних і малозабезпечених верств населення.

28. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері зовнішньої політики належить:

а) здійснення заходів щодо охорони та захисту державного кордону України і території України;

б) забезпечення соціальних і правових гарантій військовослужбовцям, особам, звільненим з військової служби, та членам їхніх сімей;

в) визначення пріоритетних напрямів розвитку оборонно-промислового комплексу;

г) забезпечення відповідно до закону про міжнародні договори вирішення питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України;

д) здійснення керівництва єдиною системою цивільного захисту України, мобілізаційною підготовкою національної економіки.

29. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері зовнішньої політики не належить:

а) забезпечення у межах своїх повноважень зовнішньополітичної діяльності України, розроблення та затвердження державних програм в цій сфері;

б) забезпечення відповідно до закону про міжнародні договори вирішення

питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України;

в) здійснення заходів щодо забезпечення виконання судових рішень органами виконавчої влади та їх керівниками;

г) прийняття рішення про придбання за кордоном у власність України нерухомого майна (будівництво, реконструкцію об'єктів) для потреб закордонних дипломатичних установ України;

д) погодження програм перебування офіційних закордонних делегацій, до складу яких входять представники Кабінету Міністрів України, та інші пов'язані з цим документи.

30. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері національної безпеки та обороноздатності належить:

а) прийняття рішення щодо забезпечення представництва інтересів Кабінету Міністрів України під час розгляду справ у Конституційному Суді України;

б) прийняття рішення про придбання за кордоном у власність України нерухомого майна (будівництво, реконструкцію об'єктів) для потреб закордонних дипломатичних установ України;

в) здійснення керівництва єдиною системою цивільного захисту України, мобілізаційною підготовкою національної економіки та переведенням її на режим роботи в умовах надзвичайного чи воєнного стану;

г) забезпечення у межах своїх повноважень зовнішньополітичної діяльності України, розроблення та затвердження державних програм в цій сфері;

д) забезпечення відповідно до закону про міжнародні договори вирішення питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України.

31. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері національної безпеки та обороноздатності не належить:

а) здійснення заходів щодо охорони та захисту державного кордону України і території України;

б) здійснення заходів щодо зміцнення національної безпеки України, розроблення та затвердження державних програм з цих питань;

в) здійснення заходів щодо забезпечення боєздатності Збройних Сил України, визначення у межах бюджетних асигнувань на оборону чисельність громадян України, які підлягають призову на строкову військову службу і навчальні збори;

г) вжиття заходів щодо забезпечення обороноздатності України, оснащення Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань;

д) здійснення заходів щодо кадрового забезпечення органів виконавчої влади.

32. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері вдосконалення державного управління не належить:

- а) здійснення заходів щодо охорони та захисту державного кордону України і території України;
- б) здійснення заходів щодо кадрового забезпечення органів виконавчої влади;
- в) розроблення і здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення системи органів виконавчої влади з метою підвищення ефективності їх діяльності та оптимізації витрат, пов'язаних з утриманням апарату управління;
- г) прийняття рішення щодо забезпечення представництва інтересів Кабінету Міністрів України під час розгляду справ у Конституційному Суді України;
- д) вжиття в межах своїх повноважень заходів щодо заохочення та прийняття відповідно до закону рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності посадових осіб, які призначаються на посади та звільняються з посад Кабінетом Міністрів України.

33. Основною організаційно-правовою формою роботи Кабінету Міністрів України є:

- а) збори;
- б) семінари;
- в) наради;
- г) засідання;
- д) з'їзди.

34. Порядок проведення засідань Кабінету Міністрів України, підготовки та прийняття рішень, інші процедурні питання його діяльності визначається:

- а) Регламентом Кабінету Міністрів України;
- б) Порядком діяльності Кабінету Міністрів України;
- в) Законом України «Про Кабінет Міністрів України»;
- г) Статутом Кабінету Міністрів України;
- д) Правилами діяльності Кабінету Міністрів України.

35. На засіданнях Кабінету Міністрів України головує:

- а) Президент України;
- б) Прем'єр-міністр України;
- в) Перший віце-прем'єр Міністр України;
- г) Міністр Кабінету Міністрів України;
- д) народний депутат.

36. Засідання Кабінету Міністрів України вважається повноважним, якщо на ньому присутні:

- а) більше ніж половина посадового складу Кабінету Міністрів України;

- б) половина посадового складу Кабінету Міністрів України;
- в) весь склад Кабінету Міністрів України;
- г) 200 членів посадового складу Кабінету Міністрів України;
- д) 150 членів посадового складу Кабінету Міністрів України.

37. Кабінет Міністрів України у межах своєї компетенції видає:

- а) постанови та розпорядження;
- б) укази та розпорядження;
- в) постанови та рішення;
- г) укази та постанови;
- д) рішення та розпорядження.

38. У разі необхідності затвердження положення, статуту, порядку, регламенту, правил, методики, в інших випадках, коли суспільні відносини потребують нормативно-правового врегулювання, Кабінетом Міністрів України приймається:

- а) указ;
- б) постанова;
- в) розпорядження;
- г) наказ;
- д) рекомендація.

39. Розпорядження Кабінету Міністрів України набирають чинності:

- а) з моменту їх прийняття, якщо цими розпорядженнями не встановлено пізніший термін набрання ними чинності;
- б) з моменту їх офіційного оприлюднення;
- в) з моменту їх реєстрації;
- г) через п'ятнадцять днів після їх офіційного оприлюднення;
- д) через десять днів після їх офіційного оприлюднення.

40. Для розслідування причин аварії, вжиття заходів подолання наслідків стихійного лиха, надання допомоги потерпілим громадянам та їх сім'ям Кабінет Міністрів України має право утворювати такий допоміжний орган, як:

- а) департамент;
- б) агентство;
- в) комітет;
- г) урядова комісія;
- д) рада.

41. Відповідно до Указу Президента України «Про склад Кабінету Міністрів України» від 15 грудня 1999 року діяльність Кабінету Міністрів України забезпечується:

- а) урядовими органами державного управління;

- б) Офісом Президента України;
- в) Службою Прем'єр-міністра України;
- г) Секретаріатом Кабінету Міністрів України;
- д) Головним управлінням державної служби при Кабінеті Міністрів України.

42. *Фінансове, матеріально-технічне та господарсько-побутове забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України та Секретаріату здійснює:*

- а) Департамент фахової експертизи;
- б) Департамент кадрового забезпечення;
- в) Департамент забезпечення взаємодії з Верховною Радою України;
- г) Управління бухгалтерського обліку, фінансів та звітності;
- д) Господарсько-фінансовий департамент.

43. *Умови оплати праці Прем'єр-міністра України, його транспортного, медичного та іншого забезпечення на час виконання Прем'єр-міністром України своїх повноважень визначаються:*

- а) Президентом України;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) Верховною Радою України;
- г) народними депутатами України;
- д) Офісом Президента України.

44. *Члени Кабінету Міністрів України мають право на щорічну відпустку тривалістю:*

- а) двадцять календарних днів;
- б) тридцять п'ять календарних днів;
- в) тридцять календарних днів;
- г) двадцять п'ять календарних днів;
- д) сорок календарних днів.

45. *Міністр закордонних справ України та Міністр оборони України можуть бути звільнені з посади Верховною Радою України за поданням:*

- а) Президента України;
- б) Голови Верховної Ради України;
- в) Першого віце-прем'єр-міністра України;
- г) Прем'єр-міністра без попередньої згоди з Президентом України;
- д) однієї третини від посадового складу Кабінету Міністрів України.

46. *До підстав відставки Кабінету Міністрів України не належить:*

- а) прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України;
- б) відставка Прем'єр-міністра України за поданою ним заявою;

- в) смерть Прем'єр-міністра України;
- г) припинення повноважень Прем'єр-міністра України у зв'язку з неможливістю виконання ним повноважень за станом здоров'я.
- д) розпуск за власною ініціативою Прем'єр-міністра України.

47. Верховна Рада України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України за пропозицією:

- а) не менш як однієї третини народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України;
- б) не менш як двох третин народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України;
- в) не менш як трьох четвертих народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України;
- г) не менш як половини народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України;
- д) не менш як однієї четвертої народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України.

48. Згідно з Концепцією адміністративної реформи в Україні за допомогою поняття «політичний діяч» визначається:

- а) правовий статус окремих керівних посад у сфері виконавчої влади, який відмежовується від статусу державного службовця, встановленого Законом України «Про державну службу»;
- б) правовий статус народних депутатів України;
- в) правовий статус депутатів місцевих рад;
- г) правовий статус членів політичних партій, рухів, блоків тощо;
- д) голови державних комітетів.

49. Систему центральних органів виконавчої влади складають:

- а) міністерства України;
- б) міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Кабінет Міністрів України та міністерства України;
- д) міністерства України та місцеві державні адміністрації.

50. До центральних органів виконавчої влади не належить:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) міністерства;
- в) державні інспекції;
- г) центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом;
- д) державні служби.

51. Дія Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року не поширюється на:

- а) Президента України;
- б) Голову Верховної Ради України;
- в) бухгалтера, що працює на державному підприємстві;
- г) суддю Конституційного Суду України;
- д) посадову особу місцевого самоврядування.

52. Національне агентство з питань запобігання корупції є:

- а) центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом;
- б) правоохоронним органом;
- в) структурний підрозділ Генеральної прокуратури України;
- г) структурний підрозділ Міністерства внутрішніх справ України;
- д) консультативно-дорадчий орган.

53. До системи органів виконавчої влади в Україні належить:

- а) Рада Національної безпеки і оборони;
- б) Вища рада правосуддя;
- в) Державне агентство водних ресурсів України;
- г) Служба безпеки України;
- д) Верховна Рада України.

54. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади є:

- а) юридичними особами публічного права;
- б) юридичними особами приватного права;
- в) політичними організаціями;
- г) громадськими організаціями;
- д) громадськими спілками.

55. Суб'єктом затвердження положень, згідно яких діють центральні органи виконавчої влади, є:

- а) Президент України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) міністр або голова відповідного центрального органу виконавчої влади;
- г) Верховна Рада України;
- д) відповідний центральний орган виконавчої влади.

56. Функція центральних органів виконавчої влади, спрямована на структурні перетворення у системі галузевого або функціонального управління:

- а) виконавчо-розпорядча;
- б) нормотворча;
- в) установча;
- г) контрольна;

д) наглядова.

57. Функція центральних органів виконавчої влади, спрямована на спостереження і перевірку виконання актів законодавства, встановлення правил, стандартів, нормативів:

- а) виконавча;
- б) розпорядча;
- в) установча;
- г) нормотворча;
- д) контрольно-наглядова.

58. Функція центральних органів виконавчої влади, спрямована на забезпечення формування і реалізації державної політики на виконання Конституції і законів України, актів Президента та Кабінету Міністрів України в певній галузі чи сфері суспільного життя:

- а) нормотворча;
- б) установча;
- в) виконавчо-розпорядча;
- г) контрольна;
- д) наглядова.

59. Форма діяльності органів виконавчої влади, пов'язана із провадженням щодо формування структури центрального органу виконавчої влади чи Кабінету Міністрів України, системи територіальних органів, утворення, реорганізації, ліквідації підприємств, що належать до сфери їх управління:

- а) установча;
- б) правозастосовна;
- в) нормотворча;
- г) матеріально-технічна;
- д) допоміжна організаційна.

60. До основних завдань центральних органів виконавчої влади не відносяться:

- а) управління об'єктами державної власності;
- б) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність;
- в) здійснення державного нагляду (контролю);
- г) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- д) надання адміністративних послуг.

61. Центральний орган виконавчої влади у межах свої повноважень видає:

- а) рішення;

- б) ухвали;
- в) накази;
- г) закони;
- д) доручення.

62. *Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади утворюються, реорганізуються та ліквідуються:*

- а) Президентом за поданням Прем'єр-міністра України;
- б) Прем'єр-міністром України;
- в) Головою Верховної Ради України;
- г) Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра;
- д) Прем'єр-міністром за поданням Президента України.

63. *Діяльність міністерств не здійснюється за таким принципом:*

- а) законності;
- б) дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- в) колегіальності управління;
- г) безперервності;
- д) відкритості та прозорості.

64. *Структуру апарату міністерства затверджує:*

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) міністр;
- в) Президент України;
- г) Голова Верховної Ради України;
- д) народні депутати України.

65. *До завдань міністерства як органу, що забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох сферах не належить:*

- а) забезпечення нормативно-правового регулювання;
- б) інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики;
- в) визначення пріоритетних напрямів розвитку;
- г) забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні;
- д) затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

66. *До повноважень заступника міністра – керівника апарату належить:*

- а) очолює міністерство, здійснює керівництво його діяльністю;
- б) забезпечує виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України;
- в) затверджує структуру апарату міністерства і його територіальних органів;

г) призначає на посади та звільняє з посад у порядку, передбаченому законодавством про державну службу, державних службовців апарату міністерства (крім тих, яких призначає на посади та звільняє з посад міністр), присвоює їм ранги державних службовців;

д) порушує в установленому порядку питання щодо присвоєння рангу державного службовця заступнику міністра – керівнику апарату.

67. До завдань міністра як керівника міністерства відноситься:

а) забезпечувати підготовку пропозицій щодо виконання завдань міністерства та подавати їх на розгляд заступникові міністра;

б) організувати роботу апарату міністерства;

в) здійснювати керівництво міністерством;

г) забезпечувати реалізацію державної політики щодо державної таємниці, контроль за її збереженням у апараті міністерства;

д) у межах повноважень давати обов'язкові для виконання державними службовцями та працівниками міністерства доручення.

68. Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України є:

а) міністерствами;

б) державними інспекціями;

в) державними агентствами;

г) державними службами;

д) центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом.

69. Антимонопольний комітет України щорічно звітує перед:

а) Верховною Радою України;

б) перед Президентом України;

в) Національним банком України;

г) органами місцевого самоврядування;

д) народом України через засоби масової інформації.

70. Строк повноважень Голови Антимонопольного комітету України становить:

а) п'ять років;

б) три роки;

в) сім років;

г) один рік;

д) два роки.

71. Голова Антимонопольного комітету України може бути звільнений з посади у разі:

а) порушення ним законодавства про антимонопольну діяльність;

- б) вчинення ним злочину та у зв'язку з неможливістю виконання обов'язків за станом здоров'я;
- в) отримання двох дисциплінарних стягнень;
- г) відмови звітувати перед Верховною Радою України;
- д) наявності конфлікту інтересів.

72. До повноважень Фонду державного майна України у сфері нормативного забезпечення не належать:

- а) видання власних нормативно-правових актів;
- б) розроблення та реалізація проєктів міжнародних програм;
- в) здійснення співробітництва з міжнародними організаціями, державними органами і неурядовими організаціями іноземних держав;
- г) розроблення проєктів міжнародних договорів з питань державної власності та її використання;
- д) підготовка спільних проєктів щодо фінансування міжнародними організаціями структурних перетворень в економіці держави, приватизації та післяприватизаційної підтримки підприємств.

73. До повноважень Фонду державного майна України у сфері управління корпоративними правами держави не належать:

- а) проведення аналізу ефективності управління корпоративними правами держави, що перебувають у сфері його управління;
- б) забезпечення погодження договорів застави та фінансових запозичень господарських товариств, що належать до сфери його управління;
- в) участь у провадженні справ про банкрутство господарських товариств з корпоративними правами держави;
- г) проведення моніторингу сплати дивідендів до Державного бюджету України господарськими товариствами, що належать до сфери його управління;
- д) здійснення контролю за надходженням до Державного бюджету України плати за оренду державного майна.

74. До повноважень Фонду державного майна України у сфері розпорядження земельними ділянками державної власності не належать:

- а) повноваження щодо розпорядження земельними ділянками державної власності, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації;
- б) проведення аналізу використання державного майна;
- в) здійснення управління підприємствами та організаціями, заснованими на державній власності;
- г) організація продажу нерухомого майна державних унітарних підприємств;
- д) забезпечення широкого інформування суспільства з питань оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності, стану та особливостей ціноутворення на майно та майнові права.

75. До центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом не відноситься:

- а) Антимонопольний комітет України;
- б) Державне агентство резерву України;
- в) Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
- г) Національне агентство України з питань державної служби;
- д) Державний комітет телебачення і радіомовлення України.

76. Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва є:

- а) спеціальним органом виконавчої влади;
- б) місцевим органом виконавчої влади;
- в) центральним органом виконавчої влади;
- г) комплексним органом виконавчої влади;
- д) єдиноначальним органом виконавчої влади.

77. Граничну чисельність працівників Держкомпідприємництва затверджує:

- а) Голова за погодженням з Міністром фінансів України;
- б) Голова за погодженням з Президентом України;
- в) Голова Держкомпідприємництва України;
- г) Голова за погодженням з віце-прем'єр міністром України;
- д) Кабінет Міністрів України.

78. Періодичність проведення засідань колегії визначається:

- а) Президентом України;
- б) міністром;
- в) Верховною Радою України;
- г) Прем'єр-міністром України;
- д) Головою Верховної Ради України.

79. Член Національного агентства при здійсненні своїх повноважень не має право:

- а) ознайомлюватися з документами, які знаходяться у Національного агентства;
- б) виступати на засіданнях Національного агентства, вносити пропозиції щодо питань, які розглядаються, ініціювати проведення по них голосування;
- в) пред'являти особі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;
- г) бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, її комітетів, тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій, а також на засіданнях, що проводяться Кабінетом Міністрів України, у міністерствах та інших орга-

нах державної влади та органах місцевого самоврядування, стосовно розгляду питань, пов'язаних з формуванням та реалізацією антикорупційної політики;

д) пропонувати для включення до порядку денного засідання Національного агентства питань, що належать до його компетенції.

80. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняні до них особи у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, незважаючи на приватні інтереси, не повинні вжити таких заходів:

а) відмовитися від пропозиції;

б) письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції;

в) прийняти пропозицію та письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії;

г) залучити свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа співробітників;

д) за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію.

81. Суб'єктом відшкодування шкоди завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових осіб міністерств, інших центральних органів виконавчої влади при здійсненні ними своїх повноважень є:

а) держава з правом регресу до відповідних посадових осіб, що завдали таку шкоду;

б) міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади, в якому проходить службу зазначена посадова особа без права регресу до посадової особи;

в) міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади, в якому проходить службу посадова особа з правом регресу до посадової особи;

г) посадова особа міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади;

д) Кабінет Міністрів України.

82. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють:

а) міністерства;

б) центральні органи виконавчої влади;

в) місцеві державні адміністрації;

г) районні ради;

д) обласні ради.

83. До системи принципів діяльності місцевих державних адміністрацій не належить:

- а) законність;
- б) гласність;
- в) верховенство права;
- г) пріоритетність прав людини;
- д) пріоритетність загальнодержавних інтересів над місцевими.

84. Голови місцевих державних адміністрацій призначаються:

- а) Президентом України на строк його повноважень;
- б) Прем'єр-міністром України строком на п'ять років;
- в) Президентом України строком на чотири роки;
- г) Кабінетом Міністрів України на строк його повноважень;
- д) Кабінетом Міністрів України строком на п'ять років.

85. Голови місцевих державних адміністрацій видають:

- а) укази;
- б) розпорядження;
- в) постанови;
- г) рішення;
- д) дозволи.

86. Склад місцевих державних адміністрацій формує:

- а) Президент України;
- б) Прем'єр-міністр України;
- в) голова місцевої державної адміністрації;
- г) керівник міністерства;
- д) віце-прем'єр-міністр.

87. Передбачає діяльність по застосуванню адміністративних, дисциплінарних, матеріальних та фінансових санкцій щодо громадян та працівників апарату державного управління, які скоїли правопорушення:

- а) організаційно-виконавча підфункція правозастосовної функції місцевих державних адміністрацій;
- б) юрисдикційна підфункція правозастосовної функції місцевих державних адміністрацій;
- в) нормотворча функція місцевих державних адміністрацій;
- г) регулятивно-управлінська підфункція правозастосовної функції місцевих державних адміністрацій;
- д) контрольна-наглядова функція місцевих державних адміністрацій.

88. *Форма діяльності місцевих державних адміністрацій, що передбачає підготовку матеріалів на засідання Кабінету Міністрів України, здійснення статистичного та бухгалтерського обліку в місцевій держадміністрації – це:*

- а) нормотворча;
- б) матеріально-технічна;
- в) правозастосовна;
- г) установча;
- д) організаційна.

89. *До повноважень місцевих державних адміністрацій у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці не належить забезпечення:*

- а) підготовки та виконання відповідних бюджетів;
- б) звіту про виконання відповідного бюджету;
- в) взаємодії з органами місцевого самоврядування;
- г) виконання державних і регіональних програм;
- д) взаємодії з місцевими органами виконавчої влади інших країн.

90. *До повноважень місцевих державних адміністрацій на відповідній території не належить:*

- а) забезпечення виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;
- б) забезпечення законності і правопорядку; додержання прав і свобод громадян;
- в) забезпечення виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку;
- г) забезпечення підготовки та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;
- д) затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів.

91. *Для правового, організаційного, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності місцевої державної адміністрації утворюється:*

- а) інспекція;
- б) апарат місцевої державної адміністрації;
- в) секретаріат місцевої державної адміністрації;
- г) комітет місцевої державної адміністрації;
- д) бюро місцевої державної адміністрації.

92. *Місцеві державні адміністрації у здійсненні своїх повноважень підзвітні та підконтрольні:*

- а) Президенту України;

- б) Верховній Раді України;
- в) Кабінету Міністрів України;
- г) народові України;
- д) обласним державним адміністраціям.

93. Перед ким підзвітні та кому підконтрольні голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень:

- а) Президенту України;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) органам виконавчої влади вищого рівня;
- г) місцевим радам;
- д) Верховній Раді України.

94. До основних завдань центральних органів виконавчої влади не входить:

- а) надання адміністративних послуг;
- б) управління об'єктами державної власності;
- в) надання роз'яснень щодо застосування законодавства, що регулює діяльність органів виконавчої влади;
- г) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність;
- д) здійснення державного нагляду (контролю).

95. Голова місцевої державної адміністрації у межах своїх повноважень видає:

- а) розпорядження та вказівки;
- б) накази;
- в) розпорядження;
- г) накази та розпорядження;
- д) розпорядження та інструкції.

96. Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посади і звільняються з них:

- а) Верховною Радою України;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України;
- г) Прем'єр-міністром України;
- д) народним голосуванням.

97. Повноваження голів місцевих державних адміністрацій можуть бути припинені Президентом України у разі:

- а) втрати громадянства;
- б) визнання судом недієздатним;
- в) прийняття відставки голови відповідної державної адміністрації;

- г) виявлення факту подвійного громадянства;
- д) виїзду на проживання в іншу країну.

98. Повноваження голів місцевих державних адміністрацій обов'язково припиняються Президентом України у разі:

- а) висловлення недовіри двома третинами від складу відповідної ради;
- б) прийняття відставки голови відповідної обласної державної адміністрації;
- в) висловлення недовіри простою більшістю голосів від складу відповідної ради;
- г) подання Прем'єр-міністра України з підстав, передбачених законодавством про державну службу;
- д) висловлення недовіри однією четвертою голосів від складу відповідної ради.

99. Керівники структурних підрозділів місцевої державної адміністрації в межах своїх повноважень видають:

- а) розпорядження та вказівки;
- б) накази;
- в) розпорядження;
- г) накази та розпорядження;
- д) розпорядження та інструкції.

100. Нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій підлягають державній реєстрації у відповідних органах юстиції в установленому органом порядку і набирають чинності:

- а) з моменту їх реєстрації;
- б) з моменту їх реєстрації, якщо самими актами не встановлено пізніший термін введення їх в дію;
- в) з моменту опублікування;
- г) після реєстрації з моменту їх оприлюднення, якщо самими актами не встановлено пізніший порядок введення їх в дію;
- д) з моменту їх прийняття.

101. Акти місцевих державних адміністрацій індивідуальної дії прийняті у межах їх повноважень, набирають чинності:

- а) з моменту державної реєстрації;
- б) з моменту доведення до виконавця;
- в) з моменту прийняття, якщо самими актами не встановлено пізніший порядок введення їх в дію;
- г) з моменту оприлюднення;
- д) з моменту, зазначеного у самому акті.

102. Для правового, організаційного, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності місцевої державної адміністрації, підготовки аналітичних, інформаційних та інших матеріалів, систематичної перевірки виконання актів законодавства та розпоряджень місцевої державної адміністрації, подання методичної та іншої практичної допомоги місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування головою місцевої державної адміністрації утворюється:

- а) секретаріат місцевої державної адміністрації;
- б) апарат місцевої державної адміністрації;
- в) управління місцевої державної адміністрації;
- г) відділ місцевої державної адміністрації;
- д) департамент місцевої державної адміністрації.

103. Зміст відносин місцевих державних адміністрацій з Президентом України полягає в наступному:

- а) місцеві державні адміністрації підзвітні та підконтрольні Президенту України;
- б) місцеві державні адміністрації піднаглядні та підконтрольні Президенту України;
- в) місцеві державні адміністрації незалежні від Президента України;
- г) місцеві державні адміністрації та їх голови при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України;
- д) місцеві державні адміністрації піднаглядні, підзвітні, підконтрольні та відповідальні перед Президентом України.

104. Фінансове забезпечення місцевих державних адміністрацій здійснюється за рахунок:

- а) місцевого бюджету;
- б) державного бюджету;
- в) місцевого та державного бюджету пропорційно;
- г) юридичних осіб приватного права;
- д) місцевого та державного бюджету пропорційно й іноземних інвесторів.

105. Обов'язок забезпечувати громадянам незалежно від статі рівний доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування покладено на:

- а) службу управління персоналом державного органу;
- б) керівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- д) Президента України.

106. До обмежень, що встановлюються до особи, яка вступає на державну службу, не належить:

- а) за рішенням суду визнання особи недієздатною або дієздатність якої обмежена;
- б) наявність судимості за вчинення умисного злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;
- в) відповідно до вироку суду позбавлення права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати відповідні посади;
- г) накладення адміністративного стягнення за корупційне правопорушення – протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;
- д) набуття громадянства України в порядку натуралізації.

107. До підстав припинення державної служби не належить:

- а) ініціатива державного службовця;
- б) ініціатива суб'єкта призначення;
- в) незгода державного службовця на проходження державної служби у разі зміни її істотних умов;
- г) досягнення державним службовцем шістдесятирічного віку;
- д) смерть державного службовця.

108. До державних службовців не застосовуються такі види дисциплінарних стягнень:

- а) зауваження;
- б) догана;
- в) сувора догана;
- г) надання неоплачуваної відпустки тривалістю до тридцяти календарних днів;
- д) звільнення з посади державної служби.

109. Дисциплінарне стягнення до державного службовця застосовується:

- а) не пізніше шести місяців з дня вчинення ним дисциплінарного проступку;
- б) не пізніше одного року з дня вчинення ним дисциплінарного проступку;
- в) не пізніше одного року з моменту виявлення дисциплінарного проступку;
- г) не пізніше одного місяця з дня вчинення ним дисциплінарного проступку;
- д) не пізніше одного місяця з моменту виявлення дисциплінарного проступку.

110. Строк, протягом якого дисциплінарне стягнення може бути знято достроково:

- а) один місяць;

- б) три місяці;
- в) шість місяців;
- г) один рік;
- д) це положення не встановлено в чинному законодавстві.

111. Відповідно до Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року науково-методичне забезпечення діяльності системи підготовки, перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації державних службовців здійснює:

- а) Національна академія державного управління при Президентові України;
- б) Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- в) Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»;
- г) вищий навчальний заклад, що забезпечує підготовку магістрів за спеціальністю «державне управління»;
- д) це положення не встановлено в чинному законодавстві.

112. Відповідно до Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року голова Дніпропетровської обласної державної адміністрації відноситься до такої категорії посад:

- а) «А»;
- б) «Б»;
- в) «В»;
- г) 1;
- д) 2.

113. Принципом державної служби, який не визначений в Законі України «Про державну службу» є:

- а) рівність доступу до державної служби;
- б) законності;
- в) пріоритету прав людини і громадянина;
- г) персональної відповідальності за виконання службових обов'язків;
- д) прозорість діяльності.

114. До організаційно-функціональних принципів державної служби належить:

- а) служіння народу України;
- б) політична неупередженість державної служби;
- в) професіоналізму, добросовісності, прозорості діяльності;
- г) персональної відповідальності за виконання службових обов'язків;
- д) стабільність інституту державної служби.

115. Визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень – це:

- а) посада;
- б) посадова особа;
- в) державний орган;
- г) апарат органу місцевого самоврядування;
- д) державний апарат.

116. До основних прав державних службовців належить:

- а) додержання Конституції України та інших актів законодавства України;
- б) недопущення порушень прав і свобод людини та громадянина;
- в) постійне вдосконалення організації своєї роботи і підвищення професійної кваліфікації;
- г) виконання в межах посадових обов'язків рішення державних органів та/або органів влади Автономної Республіки Крим, а також накази, розпорядження та доручення керівників, надані в межах їх повноважень;
- д) отримання від державних органів, підприємств, установ та організацій, органів місцевого самоврядування необхідної інформації з питань, що належать до його повноважень, у випадках, встановлених законом.

117. Основними обов'язками державних службовців є:

- а) одержувати від державних органів, підприємств, установ і організацій, органів місцевого та регіонального самоврядування необхідну інформацію з питань, що належать до їх компетенції;
- б) безперешкодно ознайомлюватись з матеріалами, що стосуються проходження ним державної служби, в необхідних випадках давати особисті пояснення;
- в) постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності та удосконалювати організацію службової діяльності;
- г) вимагати затвердження керівником чітко визначеного обсягу службових повноважень за посадою службовця;
- д) захищати свої законні права та інтереси у вищестоящих державних органах та у судовому порядку.

118. Ранги державних службовців присвоюються:

- а) після проходження конкурсного відбору;
- б) одночасно з призначенням на посаду державної служби, а в разі встановлення випробування – після закінчення його строку;
- в) після проходження співбесіди;
- г) після проходження спеціальної перевірки;
- д) після одного року роботи на посаді державного службовця.

119. За пропозицією конкурсної комісії, суб'єктом призначення може бути встановлено випробування з метою підтвердження відповідності рівня професійної компетентності державного службовця вимогам профілю професійної компетентності відповідної посади державної служби строком:

- а) від 30 до 60 календарних днів;
- б) до 3 місяців;
- в) до 6 місяців;
- г) від 70 до 140 календарних днів;
- д) 1 місяць.

120. Службове розслідування щодо осіб, уповноважених на виконання функцій держави не проводиться за таких підстав:

- а) у разі невиконання або неналежного виконання ними службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, що призвело до людських жертв чи заподіяло значну матеріальну або моральну шкоду;
- б) на вимогу особи, уповноваженої на виконання функцій держави з метою зняття безпідставних на її думку, звинувачень чи підозри;
- в) у разі недодержання особами, уповноваженими на виконання функцій держави законодавства про державну службу;
- г) за анонімними заявами, скаргами та повідомленнями;
- д) з метою виявлення причин і умов, що призвели до вчинення корупційного правопорушення за рішенням органу, в якому працює особі, яка вчинила таке правопорушення.

121. Термін службового розслідування щодо особи, уповноваженої на виконання функцій держави не має перевищувати:

- а) 2 місяців;
- б) 3 місяців;
- в) 6 місяців;
- г) 1 року;
- д) законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами такий термін не встановлюється.

122. Дія Закону України «Про державну службу» не поширюється на:

- а) посади державної служби Офісу Президента України;
- б) працівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та їх апарату, які виконують функції з обслуговування;
- в) посади представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- г) посади помічників, радників, уповноважених, представників Президента України, керівників патронатних служб Голови Верховної Ради України;
- д) посади державної служби в Секретаріаті Кабінету Міністрів України.

123. Результати оцінювання службової діяльності державного службовця можуть мати таку оцінку:

- а) негативну, позитивну та задовільну;
- б) позитивну та незадовільну;
- в) нормальну, задовільну та відмінну;
- г) відмінну та нейтральну;
- д) негативну, позитивну та відмінну.

124. Випробування при прийнятті на державну службу встановлюється на строк:

- а) одного місяця;
- б) двох місяців;
- в) до шести місяців;
- г) до двох тижнів;
- д) до одного року.

125. Просування по службі державного службовця здійснюється шляхом:

- а) написання письмової заяви на вакантну посаду працівником відповідної установи;
- б) нагородження працівника грамотою;
- в) переведення на іншу посаду державної служби;
- г) урахування професійної компетентності шляхом зайняття вищої посади за результатами конкурсу;
- д) протягом строку дії накладеного на державного службовця дисциплінарного стягнення.

126. Максимальний строк відрядження державного службовця становить:

- а) 120 календарних днів;
- б) 60 календарних днів;
- в) 90 календарних днів;
- г) 30 календарних днів;
- д) 15 календарних днів.

127. Про зміну істотних умов служби керівник державної служби письмово повідомляє державного службовця:

- а) не пізніше як за 60 календарних днів до зміни істотних умов державної служби;
- б) не пізніше як за 30 календарних днів до зміни істотних умов державної служби;
- в) не пізніше як за 10 календарних днів до зміни істотних умов державної служби;
- г) не пізніше як за 90 календарних днів до зміни істотних умов державної служби.

служби;

д) не пізніш як за 15 календарних днів до зміни істотних умов державної служби.

128. Підставою припинення державної служби за ініціативою державного службовця є:

- а) наявність відносин безпосередньої підпорядкованості близьких осіб;
- б) неможливість виконання державним службовцем службових обов'язків та проходження державної служби у зв'язку з призначенням державного службовця на політичну посаду;
- в) набуття громадянства іншої держави;
- г) припинення громадянства України;
- д) набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення.

129. До категорії «А» (вищий корпус державної служби) не відносяться посади:

- а) керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників;
- б) керівників апаратів Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів та їх заступників, керівників секретаріатів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та їх заступників, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників;
- в) Державного секретаря Кабінету Міністрів України;
- г) керівників апаратів апеляційних та місцевих судів;
- д) державних секретарів міністерств.

130. До основних обов'язків державного службовця не належить:

- а) дотримуватися принципів державної служби та правил етичної поведінки;
- б) з повагою ставитися до державних символів України;
- в) забезпечувати в межах наданих повноважень ефективно виконання завдань і функцій державних органів;
- г) сумлінно і професійно виконувати свої посадові обов'язки;
- д) забезпечувати притягнення до відповідальності винних осіб.

131. У разі порушення наданих Законом України «Про державну службу» прав або виникнення перешкод у реалізації таких прав, державний службовець може подати керівнику державної служби у строк:

- а) з першого дня, коли дізнався або повинен був дізнатися про це;
- б) 10 днів, після того, як дізнався про це;
- в) місяць після того, як повинен був дізнатися;

- г) з другого дня, коли дізнався або повинен був дізнатися про це;
- д) 15 календарних днів, з моменту, коли дізнався про це.

132. Керівник державної служби на вимогу державного службовця для перевірки викладених у скарзі фактів утворює комісію у складі не менше:

- а) двох осіб;
- б) трьох осіб;
- в) п'яти осіб;
- г) десяти осіб;
- д) п'ятнадцяти осіб.

133. Керівник центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, призначається на посаду та звільняється з посади:

- а) Кабінетом Міністрів України;
- б) секретарем Верховної Ради;
- в) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України;
- г) Президентом України;
- д) народним голосуванням.

134. Комісія з питань вищого корпусу державної служби є:

- а) постійно діючим колегіальним органом і працює на комерційних засадах;
- б) постійно діючим виконавчим органом і працює на громадських засадах;
- в) постійно діючим правоохоронним органом і працює на громадських засадах;
- г) тимчасовим колегіальним органом і працює на комерційних засадах;
- д) постійно діючим колегіальним органом і працює на громадських засадах.

135. На державну службу не може вступити особа:

- а) яка є повнолітньою;
- б) яка володіє державною мовою;
- в) якій присвоєно ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, молодшого бакалавра – для посад категорії «В»;
- г) якій присвоєно ступінь вищої освіти не нижче магістра - для посад категорій «А» і «Б»;
- д) яка досягла шістдесятип'ятирічного віку.

136. На державну службу може вступити особа, яка:

- а) в установленому законом порядку визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;
- б) відповідно до рішення суду позбавлена права займатися діяльністю,

пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади;

- в) має громадянство іншої держави;
- г) пройшла спеціальну перевірку;
- д) займається підприємницькою діяльністю.

137. Особа, яка претендує на зайняття посади державної служби категорії «А», повинна мати загальний стаж роботи:

- а) не менше 7 років;
- б) не менше 10 років;
- в) не менше 20 років;
- г) не менше 5 років;
- д) не менше 3 років;

138. Черговий ранг у межах відповідної категорії посад присвоюється державному службовцю, з урахуванням результатів оцінювання його службової діяльності, через кожні:

- а) п'ять років;
- б) три роки;
- в) два роки;
- г) чотири роки;
- д) сім років.

139. Склад місцевих державних адміністрацій формують:

- а) секретаріат Кабінету Міністрів України;
- б) міністри;
- в) голови місцевих державних адміністрацій;
- г) Президент України;
- д) уповноважені Кабінетом Міністрів України.

140. До складу місцевих державних адміністрацій входять:

- а) секретарі, голова;
- б) голова, керівник, секретарі;
- в) голова, заступники;
- г) голова, керівники управлінь, відділів, заступники;
- д) заступники, керівники, секретарі.

141. Типовий регламент місцевих державних адміністрацій затверджується:

- а) головою місцевих державних адміністрацій;
- б) Президентом України;
- в) Верховною Радою;
- г) Кабінетом Міністрів України;
- д) головою і керівниками відділів.

142. Розподіл обов'язків між посадовими особами місцевої держадміністрації проводить:

- а) голова місцевої державної адміністрації;
- б) керівник апарату місцевої державної адміністрації;
- в) структурними підрозділами місцевої державної адміністрації;
- г) управліннями місцевої державної адміністрації;
- д) консультативними органами місцевої державної адміністрації.

143. Керівники місцевих державних адміністрацій в Автономній Республіці Крим призначаються на посади та звільняються з посад:

- а) Прем'єр-міністром України за поданням Президента України;
- б) Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України;
- в) Верховною Радою України;
- г) Кабінетом Міністрів України;
- д) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України.

144. Сільський, селищний, міський голова зобов'язаний прозвітувати перед радою про роботу виконавчих органів ради у будь-який визначений ними термін:

- а) на вимогу не менше 2/3 депутатів відповідної ради;
- б) на вимогу не менше 1/2 депутатів відповідної ради;
- в) на вимогу голови відповідної державної адміністрації;
- г) за пропозицією не менш як 1/3 депутатів відповідної ради;
- д) на вимогу територіальної громади.

145. Доцільність, порядок та умови відчуження об'єктів права комунальної власності визначається:

- а) виконавчим комітетом;
- б) відповідною радою;
- в) головою місцевої ради;
- г) відповідною постійною комісією місцевої ради;
- д) головою районної ради.

146. Новою ланкою для України в системі місцевих органів виконавчої влади є:

- а) військові адміністрації;
- б) цивільні адміністрації;
- в) соціально-військові адміністрації;
- г) військово-цивільні адміністрації;
- д) цивільно-правові адміністрації.

147. Військово-цивільні адміністрації – це:

- а) утворені Президентом України тимчасові державні органи у селах, се-

лищах, містах, районах та областях;

б) постійні державні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, державних адміністрацій та інші повноваження;

в) тимчасові недержавні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, державних адміністрацій та інші повноваження;

г) тимчасові державні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, адміністрацій та інші повноваження;

д) державні колегіальні органи у складі голови і 6 членів, підпорядковані главі держави і підконтрольні парламентові, які утворюються та ліквідуються Президентом України.

148. Територіальні органи міністерства – це:

а) органи виконавчої влади, утворені Кабінетом Міністрів України як юридичні особи публічного права, або міністром як структурні підрозділи апарату міністерства;

б) органи законодавчої влади, утворені Кабінетом Міністрів України як юридичні особи публічного права, або міністром як структурні підрозділи апарату міністерства;

в) державні колегіальні органи у складі голови і 6 членів, підпорядковані главі держави і підконтрольні парламентові, які утворюються та ліквідуються Президентом України;

г) тимчасовий консультативно-дорадчий орган, який утворюється для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики;

д) система пов'язаних між собою структурних підрозділів і посад, що забезпечують діяльність міністра, а також виконання покладених на міністерство завдань, на чолі із державним секретарем.

149. Керівники територіальних органів міністерств, їх заступники призначаються на посаду та звільняються:

а) цивільним секретарем міністерств;

б) державним секретарем міністерства;

в) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України;

г) Верховною Радою України за поданням Президента України;

д) Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

150. Структуру територіальних органів міністерства затверджує:

а) Президент України;

б) Верховна Рада України;

в) міністр;

г) голови і керівники місцевих державних адміністрацій;

д) народні збори.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- ❖ Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про визначення питань, що належать до компетенції віце-прем'єр-міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 року. № 274. *Офіційний вісник України*. 2020. № 33. Ст. 1110.
- ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.
- ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
- ❖ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2010. № 94.
- ❖ Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15 грудня 1999 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 1999. № 50.
- ❖ Про склад Кабінету Міністрів України: Указ Президента України від 15 грудня 1999 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1999. № 237.

Спеціалізована література:

1. Christopher M. Conservatives, the Supreme Court, and the Constitution: Judicial-Government Relations. *Osgoode Hall Law Journal*. 2016. Vol. 12, Issue 7. P. 3-35.
2. Drozd O. The rule of law as a principle of state service in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, p. 1. P. 60-65.
3. Glukhov A. The legal nature of relations in the civil service. *Sciences of Europe*. 2017. № 14, p. 3. P. 55-64.

4. Jankurová A. Efektívna verejná správa. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 7-12.
5. Țurcan O. Deontologia funcționarului public: de la norme morale spre conduită profesională. *Legea si Viata*. 2016. № 2, р. 1. Р. 13-18.
6. Авер'янов В. Б. «Подвійний» центр виконавчої влади: особливості взаємовідносин глави держави і уряду в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4-5. С. 21-32.
7. Авер'янов В. Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практика реалізації. *Право України*. 2010. № 3. С. 72-75.
8. Алексеева О. Є. Новітні засади нормативно-правового регулювання державної служби в Україні. *Форум права*. 2016. № 1. С. 10-15.
9. Артеменко И. Органы местного самоуправления как участники административного судопроизводства в Украине: вопросы сегодняшнего дня. *Legea si Viata*. 2016. № 10, ч. 1. С. 3-7.
10. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 2. С. 36-39.
11. Белей Є. Н. Правові основи правонаступництва центральних органів виконавчої влади. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 6 (2). С. 32-34.
12. Берназюк І. М. Державні цільові програми як стратегічні акти Кабінету Міністрів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 2. С. 17-20.
13. Берназюк І. М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.
14. Берназюк Я. О. Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 41-48.
15. Белкін Л. М. Забезпечення законності в діяльності органів виконавчої влади: адміністративно-правовий вимір: моногр. Ужгород: Бреза, 2014. 550 с.
16. Буглак Ю. О. Адміністративно-правове регулювання розмежування повноважень між органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування України: моногр. Харків: Панов, 2019. 354 с.
17. Бурбика В. Понятие и особенности взаимодействия органов местного самоуправления с правоохранительными органами. *Legea si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 21-24.
18. Бялоблоцький З. Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи: моногр. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 469 с.
19. Вавженчук С. Я. Конституційні основи розвитку виконавчої влади в Україні: моногр. Київ: Атіка, 2011. 216 с.

20. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
21. Гасимов Р. А. огли Електронне урядування як механізм публічного управління та адміністрування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
22. Георгієвський Ю. В. Про визначення компетенції органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування як правового явища. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 21. С. 34-36.
23. Гетьман Є. А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади в Україні: правовий зміст і проблемні питання: моногр. Харків: Оберіг, 2014. 307 с.
24. Головка В. В. Громадські експертизи і залучення громадян до проведення експертиз органами виконавчої влади: проблеми адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 6 (2). С. 55-59.
25. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 198-200.
26. Даниленко Ю. Теоретико-правовая характеристика оценивания результатов служебной деятельности государственных служащих. *Leges si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 48-51.
27. Денисова А. В. Синергетика як сучасний методологічний підхід до дослідження адміністративного нагляду органів виконавчої влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 62-66.
28. Донченко О. Принципи законності в діяльності місцевого самоврядування. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 72-75.
29. Журавльов Д. В. Теоретико-правові засади оптимізації функціонування центральних органів виконавчої влади України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 32 с.
30. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1, Т. 1. С. 275-279.
31. Загорулько Є. О. Контроль та нагляд за застосуванням заходів адміністративного примусу органами державної виконавчої служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 77-80.
32. Ільницький М. П. Адміністративно-правове регулювання електронного урядування у сфері публічного управління в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2017. 15 с.
33. Карабін Т. О. Оптимізація розподілу повноважень місцевих органів публічної адміністрації в контексті здійснення адміністративної реформи.

- Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 73-76.
34. Ківалов С. В. Адміністративно-правовий статус державної служби як центрального органу виконавчої влади: моногр. Одеса: Фенікс, 2015. 189 с.
  35. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
  36. Ковальчук А. Ю. Місце і роль органів виконавчої влади у сфері забезпечення безпеки України. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 47-52.
  37. Колобов Ю. В. Специфіка і визначальні параметри функціонування виконавчої гілки влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 4. С. 134-137.
  38. Коломоєць Т. Методи контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування України при реалізації ними повноважень у сфері публічного управління: пошук оптимального варіанту. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 20-24.
  39. Коломоєць Т. Патріотизм та служіння українському народу – принцип державної служби: деякі теоретико-правові та нормативні аспекти. *Право України*. 2014. № 3. С. 198-205.
  40. Крупчан О. Д. Органи виконавчої влади: питання компетенції: моногр. Київ: КНЕУ, 2012. 255 с.
  41. Кудрявцев О. Ю. Електронне урядування у сучасному політико-адміністративному просторі: моногр. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 184 с.
  42. Кузнецова М. Ю. Органи виконавчої влади України як суб'єкт інформаційних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 23 с.
  43. Курілов Ю. Ю. Адміністративна реформа в Україні: від витоків до майбутнього. *Аспекти публічного управління*. 2019. Т. 7, № 9-10. С. 62-78.
  44. Курусь Т. В. Стан дослідження проблеми нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 21-24.
  45. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 1. С. 32-34.
  46. Майданник О. Парламентський контроль за функціонуванням виконавчої влади в Україні: питання теорії. *Право України*. 2010. № 5. С. 102-108.
  47. Макарова З. С. Конституційно-правовий статус глави уряду: порівняльно-правовий аспект: моногр. Київ; Чернігів: Лозовий В. М., 2014. 231 с.
  48. Мартинюк Р. Компетенційний дуалізм виконавчої влади: державно-правовий досвід П'ятої Французької Республіки та України. *Право України*. 2011. № 1. С. 200-208.
  49. Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: адміністративно-правові засади: моногр. Харків: Панов, 2016. 443 с.

50. Мостовой О. А. Адміністративно-правові та організаційні засади проваджень за зверненнями громадян до органів виконавчої влади України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 201 с.
51. Нижник Н. Р. Виконавча влада в Україні: реформування та перспективи: моногр. Полтава: ПУЕТ, 2012. 143 с.
52. Нітченко А. Г. Органи місцевого самоврядування та виконавчої влади Тимчасового уряду (на матеріалах Чернігівської губернії): дис. ... канд. іст. наук. Чернігів, 2012. 314 с.
53. Новак А. О. Конституційно-правове регулювання здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
54. Новак А. Принципы делегирования органам местного самоуправления отдельных полномочий органов исполнительной власти в Украине. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 120-124.
55. Оргієць О. М. Стажування в органах виконавчої влади як інструмент накопичення передового досвіду управлінської діяльності. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1. С. 127-135.
56. Остропілець В. Р. Форми взаємодії органів досудового розслідування міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 110-114.
57. Панчак-Бялоблоцка Н. В. Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Львів, 2017. 38 с.
58. Параниця С. П. Суть нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 65-71.
59. Перегуда Є. В. Виконавча влада України. Політико-правові аспекти модернізації: моногр. Київ: Логос, 2013. 405 с.
60. Петренко І. Є. Політико-дипломатична діяльність українських національних урядів у Чорноморському регіоні (1917-1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2016. 17 с.
61. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
62. Побережний В. В. Становлення запобігання і протидії корупції в органах виконавчої влади України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2014. 20 с.
63. Польський О. Ю. Організаційна структура державних органів виконавчої влади (на прикладі Національної поліції України). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 257-266.
64. Потіп М. М. Розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування: моногр. Дніпропетровськ: Середняк

- Т. К., 2015. 186 с.
65. Пылаева В. Система принципов деятельности органов исполнительной власти в Украине: проблемы правового закрепления. *Leges si Viata*. 2016. № 1, ч. 2. С. 87-91.
  66. Салієнко О. О. Запобігання та розв'язання конфліктів у процесі взаємодії законодавчої та виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2015. 20 с.
  67. Сидоренко П. В. Кадрова політика в місцевих органах виконавчої влади України: сутність та тенденції розвитку: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2012. 248 с.
  68. Совгиря О. В. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України: сучасний стан та тенденції розвитку: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 464 с.
  69. Стадник Р. І. Реалізація норм права органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.
  70. Топольницький В. В. Питання реалізації представництва Міністерства Оборони України в судах після зміни до Конституції України (щодо правосуддя). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 19. С. 57-62.
  71. Троценко М. М. Нормативно-правове забезпечення взаємодії центральних органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення якості освіти. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. С. 1-8.
  72. Француз-Яковець Т. А. Окремі аспекти взаємодії законодавчої і виконавчої гілок влади: досвід Французької Республіки. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 27. С. 52-58.
  73. Халіщов В. М. Державна виконавча служба: генезис організації та методики функціонування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 33-35.
  74. Чорнолуцький Р. В. Принципи нормопроектної діяльності органів виконавчої влади України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 173-190.
  75. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.
  76. Шклярук О. В., Шевкунов С. В. Особливості відповідальності державних службовців за вчинення адміністративних корупційних правопорушень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 286-288.
  77. Щербань В. Д. Адміністративно-правові засади публічно-сервісної діяльності органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.

ТЕМА 12. ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇХ РОБОТИ

Поняття, соціальна функція та значення судової влади. Конституційні принципи правосуддя. Система судової влади в Україні. Конституційно-правовий статус суддів в Україні. Гарантії незалежності суддів. Порядок призначення та обрання суддів. Підстави, за яких припиняються повноваження суддів. Правові засади діяльності органів суддівського самоврядування в Україні. Вища рада правосуддя України: порядок формування, склад, основні функції, повноваження.

Судова влада – це самостійна і максимально незалежна і неупереджена гілка державної влади, яка наділена повноваженнями забезпечувати професійний правовий захист прав і свобод громадян, інтересів держави і суспільства, додержання законності та справедливості шляхом фахового застосування законів до конкретних життєвих ситуацій¹. Судова влада, як і інші гілки державної влади, здійснює свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Метою правосуддя є захист конституційного ладу, прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності².

Судова влада реалізується через: здійснення правосуддя; конституційний контроль; контроль за додержанням законності та обґрунтованості рішень і дій державних органів і посадових осіб; формування органів суддівського самоврядування; роз'яснення судам загальної юрисдикції актів застосування законодавства; утворення державної судової адміністрації.

Здійснення судової влади за змістом є значно ширшим, ніж відправлення правосуддя. Судову владу реалізують у діях суду, які не пов'язані з розглядом справ. Це організаційні та інформаційно-аналітичні дії (узагальнення судової практики, аналіз судової статистики, вирішення скарг позивачів, відповідачів, обвинувачених, адвокатів, направлення окремих ухвал в державні органи, установи, організації). Для визначення поняття судової влади необхідно визначити її основні сутнісні ознаки.

Такими ознаками є:

- судова влада реалізується виключно спеціальними державними органами – судами;
- судова влада в Україні належить судам, які складають єдину судову систему;
- єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується єдиними

---

¹ Веніславський Ф.В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 376 с.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. Харків: Право, 2008. 416 с.

засадами організації та діяльності судів, єдиним статусом суддів, обов'язковими для всіх судів правилами судочинства, єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності суддів, фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України, вирішенням питань внутрішньої діяльності суддів органами суддівського самоврядування;

- судова влада є самостійною та незалежною;
- для реалізації судової влади закон наділяє суди усіма необхідними повноваженнями;
- головними завданнями усіх судів є захист гарантованих Конституцією України і законами прав та свобод інтересів суспільства та держави;
- юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини у державі;
- вирішення судом справи означає, що суд застосовує норми матеріального права до конкретних правовідносин, які були предметом розгляду в судовому засіданні, та виносить на їх основі мотивоване рішення;
- судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності з вимогами процесуального закону;
- судові рішення є обов'язковими на всій території України;
- повноваження суду мають владний характер;
- виконання вимог суду і виконання його рішень забезпечується силою держави¹.

Сутність судової влади та її призначення в суспільстві та державі детерміновано завданнями і функціями судів загальної юрисдикції та правозахисним потенціалом правосуддя. Тільки у сильних демократичних державах суди – не атрибут, а функціональна складова державної влади.

Вітчизняні суди покликані здійснювати справедливе правосуддя, захищати національну правову систему, а також конституційні права та свободи людини. Очевидно, що в умовах сьогодення українська судова влада реалізує й інші завдання. Наприклад, очищення суддівського корпусу від корупціонерів, проведення судової реформи, трансформація інститутів суддівського самоврядування тощо.

Завданням судів системи судоустрою в Україні є здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення права кожної людини на справедливий суд і повагу до прав та свобод інших людей, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними зобов'язаннями України. Ці завдання отримують продовження у функціях судів загальної юрисдикції.

Функції судової влади – це основні напрями і види діяльності судів у межах і порядку, передбачених Конституцією та законами України, спрямовані на здійснення правосуддя та судовий захист прав і свобод людини.

Основною функцією судової влади в Україні є здійснення правосуддя – цивільного, кримінального, господарського та адміністративного. Про

¹ Гриценко І. С. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23-27.

важливість, титульний характер цієї функції свідчить і назва відповідного розділу Конституції України – «Правосуддя». Тобто функціонування судової влади передбачає насамперед здійснення правосуддя. Саме правосуддя відображає сутність і зміст судової влади та призначення судів у суспільстві й державі.

Водночас функції судової влади в Україні не обмежуються виключно функціями правосуддя. Вони є досить різноманітними, тому варто розглядати множинність функцій судової влади в Україні.

Багатоманітність функцій судової влади втілено у множинності функцій Конституційного Суду України і судів системи судоустрою. Функції судів системи судоустрою є основною складовою системи функцій судової влади в цілому. Вони здійснюють правосуддя у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах, натомість Конституційний Суд України – орган конституційного правосуддя в Україні. Його компетенція поширюється на вирішення питань про відповідність Конституції України законам та іншим правовим актам Верховної Ради України, актам Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також на офіційне тлумачення Конституції України.

Функціям судової влади в Україні властиві такі сутнісні ознаки:

- ✓ дієвий характер цих функцій;
- ✓ вираження в них сутності та змісту судової влади в цілому;
- ✓ системний характер унормування та реалізації зазначених функцій;
- ✓ їх нормативна визначеність і гарантованість тощо¹.

В Україні функції судової влади, це напрям і види здійснення правосуддя судами (Конституційним Судом України та судами системи судоустрою у рамках і порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України².

Функції органів судової влади умовно поділяються на:

1. зовнішні, які впливають і діють на широке коло суб'єктів, і серед них у першу чергу виділяють такі:

- а) правосуддя;
  - б) судового контролю;
2. внутрішні:
- а) судового управління;
  - б) суддівського самоврядування;
3. комбіновані або змішані:
- а) правотворча функція;
  - б) виховна;
  - в) профілактична³.

---

¹ Федоренко В.Л. Зазнач. твір.

² Суховій М.О. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 240 с.

³. Там само.

Водночас функції судової влади в Україні не обмежуються виключно функціями правосуддя. Вони є досить різноманітними, тому варто розглядати множинність функцій судової влади в Україні.

Особливістю функцій судової влади щодо взаємодії з іншими складовими державної влади є їх зміст – правовідносини щодо діяльності складової державної влади. На основі застосування критерію «за предметом» у їх складі можна виокремити представницьку функцію або функцію співпраці із іншими складовими державної влади, їх органами; контролюючу функцію (функцію контролю) за діяльністю інших складових державної влади, у межах повноважень судової влади. Специфікою «власних» функцій судової влади, які виокремлено у системі функцій судової влади почерговим застосуванням критеріїв «за сферою діяльності» та «за об'єктом» є правовідносини різних аспектів організації судової влади щодо встановлення справедливості та здійснення правосуддя.

До *функцій судової влади* відносять:

- **охоронну (профілактичну)** – охорона прав і свобод людини, винесення окремих ухвал щодо виявлення судом порушень прав громадян;
- **контрольну** – стримування інших галузей влади, в межах права, за допомогою судового контролю;
- **захисну** – захист прав і свобод людини у разі їх порушення, відновлення порушених прав, притягнення правопорушників до юридичної відповідальності;
- **конституційного нагляду** – нагляд за додержанням конституційної законності, тобто за відповідністю Конституції нормативних актів держави¹.

Конституційні засади правосуддя та судової влади – це система унормованих в Конституції та законах України цінностей і принципів, спрямованих на організацію незалежної та добросовісної судової влади в особі суддів і судів загальної юрисдикції, на здійснення справедливого судочинства для захисту прав і свобод людини, також законних інтересів фізичних і юридичних осіб².

Конституційно-правові засади організації та функціонування **судової влади** в Україні визначаються розділом 8 Конституції України – «Правосуддя». Основний Закон встановлює, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються; юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі; держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів; судді при здійсненні правосуддя незалежні й підкоряються лише закону тощо.

Конституція України закріплює найбільш загальні норми та положення,

¹ Булкат М. С. Система функцій судової влади. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 201-211.

² Федоренко В.Л. Зазнач. твір.

пов'язані із здійсненням правосуддя в Україні, діяльності судових органів, проте найбільш повне регулювання в цій сфері відбувається за допомогою актів поточного законодавства, а саме: процесуальних законів, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», міжнародних актів, ратифікованих Верховною Радою України (наприклад, Європейська хартія статусу суддів від 10 липня 1998 р.) тощо.

Конституційні засади судочинства також отримали закріплення в Законі України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року. Цей Закон передбачає унормування в Основному Законі (ч. 2 ст. 129) таких *засад судочинства*:

- рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- забезпечення доведеності вини;
- змагальність сторін і свобода в наданні ними суду своїх доказів та у доведенні перед судом їх переконливості;
- підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- забезпечення обвинуваченому права на захист;
- гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- розумні строки розгляду справи судом;
- забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення;
- обов'язковість судового рішення.

Наведені вище конституційні новели передбачають, що зазначені принципи не є вичерпними. Законом може бути визначено й інші засади судочинства¹.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», який набув чинності 30 вересня 2016 р., урегульовано:

- ✓ утворення, реорганізацію і ліквідацію судів загальної юрисдикції на підставі закону, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя (ч. 2 ст. 125 Конституції України);
- ✓ запровадження інституту присяжних (ч. 5 ст. 124 і ч. 1 ст. 127 Основного Закону);
- ✓ нову модель конституційно-правового статусу суддів судів загальної юрисдикції, яка передбачає: а) пряму заборону впливу на суддів; б) політичну неупередженість суддів; в) визначення змісту суддівського імунітету; г) вичерпність підстав для звільнення і припинення повноважень судді; г) гарантії особистої безпеки судді та членів його сім'ї; д) юридичну відповідальність за неповагу до судді; е) встановлення розміру винагороди судді законом (ст.ст. 126, 127, 129, 130 Конституції України);
- ✓ нові кваліфікаційні вимоги до суддів судів загальної юрисдикції, зо-

¹ Федоренко В.Л. Зазнач. твір.

крема щодо мінімального віку набуття статусу судді (30 років), компетентності, добросовісності та володіння державною мовою (ч. 1 ст. 128 Основного Закону);

✓ новий механізм призначення суддів, яке здійснюватиме Президент України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом і на підставі конкурсу (ч. 2 ст. 127 Конституції України);

✓ обрання та звільнення Голови Верховного Суду шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду (ч. 3 ст. 127 Основного Закону);

✓ конституційні засади судочинства (ч. 2 ст. 129 Конституції України);

✓ конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя (формується не пізніше 30 квітня 2019 р.), зокрема її конституційну компетенцію (ст. 131 Основного Закону);

✓ утворення органів та установ для забезпечення добору суддів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів (ч. 10 ст. 131 Конституції України);

✓ суддівське самоврядування для захисту професійних інтересів суддів і вирішення питань внутрішньої діяльності судів (ст. 130 Основного Закону);

✓ запровадження інституту досудового порядку урегулювання спорів (медіації) (ч. 4 ст. 124 Конституції України);

✓ визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду (ч. 6 ст. 124 Основного Закону);

✓ судовий контроль за виконанням судових рішень (ч. 3 ст. 129 Конституції України) та ін.¹

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що судоустрій будується за принципами **територіальності, спеціалізації та інстанційності**.

Суди системи судоустрою – це система незалежних безсторонніх органів судової влади, які здійснюють через суддів правосуддя шляхом цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства в порядку, встановленому Конституцією і законами України, іншими актами чинного законодавства.

За своєю сутністю суди системи судоустрою є органами правосуддя, уповноваженими здійснювати судочинство відповідно до Конституції та законів України. Оскільки основним завданням судів є насамперед судовий захист прав і законних інтересів людини, то суди системи судоустрою слід вважати ключовою ланкою правозахисної системи України. Тобто за сутнісними характеристиками суди системи судоустрою поєднують у своїй діяль-

---

¹ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України ВВР* 2016, № 28, ст.532.

ності правосуддя та правозахисні функції.

За змістом діяльності суди системи судоустрою є органами цивільної, господарської, адміністративної та кримінальної юрисдикції¹.

Систему судоустрою складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Верховний Суд.

Найвищим судовим органом у системі судоустрою є Верховний Суд.

Ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також передбачено дію двох вищих спеціалізованих судів – *Вищого суду з питань інтелектуальної власності* та *Вищого антикорупційного суду*².

Завданням судів системи судоустрою в Україні є здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення права кожної людини на справедливий суд і повагу до прав та свобод інших людей, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними зобов'язаннями України. **Ці завдання отримують продовження у функціях судів системи судоустрою.**

Системі судоустрою властиві такі *ознаки*:

- регулювання діяльності системи судів загальної юрисдикції виключно Конституцією та законами України;
- заборона делегувати функції системи судів загальної юрисдикції іншим органам державної влади та місцевого самоврядування;
- організаційно-правова єдність системи судів загальної юрисдикції;
- застосування принципів територіальності та спеціалізації до системи судів загальної юрисдикції;
- динамічність системи судів загальної юрисдикції, що зумовлює її постійний розвиток і вдосконалення тощо.

Місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах). Місцевими господарськими судами є окружні господарські суди, а місцевими адміністративними судами – окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом. Місцевий суд складається із суддів місцевого суду, з числа яких призначається голова суду та, у визначених законом випадках, заступник або заступники голови суду. Із числа суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, визначеному процесуальним законом ст. 21 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів».

Наступною ланкою системи судоустрою є *апеляційна інстанція*, утво-

---

¹ Федоренко В.Л. Зазнач. твір.

² Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 (.зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України ВВР* 2020, № 2, ст.5.

рена апеляційними судами. Інститут апеляції в судочинстві дає змогу шляхом перегляду справи запобігти судовій помилці та становить важливу складову судового захисту прав і законних інтересів як фізичних, так і юридичних осіб. Апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є апеляційні суди, утворені в апеляційних округах, апеляційними судами з розгляду господарських справ та апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, що утворені у відповідних апеляційних округах. При цьому у складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ.

Основними **повноваженнями** апеляційного суду є:

- здійснення правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом;
- аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів, Верховного Суду;
- надання місцевим судам методичної допомоги у застосуванні законодавства та ін.

У системі судоустрою передбачено діяльність вищих спеціалізованих судів як судів першої інстанції з розгляду окремих категорій справ, а саме: Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду.

Закон «Про судоустрій і статус суддів» визначає роль **Верховного Суду** як найвищої судової інстанції. Зокрема, передбачено, що Верховний Суд:

- здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом;
- здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;
- надає висновки щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою;
- надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину;
- вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;
- звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також стосовно офіційного тлумачення Конституції України;

- забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом та ін.

Професійна діяльність суддів – є публічною службою в тому розумінні, яке вкладається спеціальним законодавством, оскільки має ряд рис, що відрізняють її від загального трудового законодавства, направлена така діяльність на забезпечення загального публічного порядку та впливає з публічного управління. Суддя суду є публічним службовцем, оскільки його статус передбачений спеціальним законом, в якому регулювання службових відносин судді здійснюється на відмінних від трудового законодавства засадах¹.

На **посаду судді** (ст. 69 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») системи судоустрою може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Судді гарантується перебування на посаді судді до досягнення ним шістдесяти п'яти років, крім випадків звільнення судді з посади або припинення його повноважень відповідно до Конституції України та цього Закону. Перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Перебування на посаді судді також несумісне із наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному Законом України «Про очищення влади». Суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку; належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації.

Припинення повноважень (ст. 119-125 Закон України «Про судоустрій та статус суддів») судді відбувається у зв'язку:

- з досягненням суддею шістдесяти п'яти років;
- з припиненням громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;
- з набранням законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- зі смертю судді;

¹ Вітюк Д. Л. Особливості статусу судді суду загальної юрисдикції як публічного службовця. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 10 (2). С. 49-52.

- з набранням законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину;
- внаслідок припинення повноважень.

Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні діє **суддівське самоврядування** – самостійне колективне вирішення зазначених питань суддями. Суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення незалежності суддів. Діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів.

До питань внутрішньої діяльності судів належать питання організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя. До завдань **суддівського самоврядування (ст. 128-134 Закон України «Про судоустрій та статус суддів»)** належить вирішення питань щодо:

- забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади;
- зміцнення незалежності судів, суддів, захист професійних інтересів суддів, у тому числі захист від втручання в їхню діяльність;
- участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів та контроль за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;
- обрання суддів на адміністративні посади в судах у порядку, встановленому цим Законом;
- призначення суддів Конституційного Суду України;
- обрання суддів до складу Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в порядку, встановленому законом¹.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України є державним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» **встановлює**, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України:

- веде облік даних про кількість посад суддів у судах, у тому числі вакантних;
- проводить добір кандидатів для призначення на посаду судді, у тому числі організовує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та приймає кваліфікаційний іспит;
- вносить до Вищої ради правосуддя рекомендацію про призначення

---

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України ВВР 2020, № 2, ст.5.*

кандидата на посаду судді;

- вносить рекомендацію про переведення судді відповідно до цього Закону, крім переведення як дисциплінарної санкції;
- визначає потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України;
- затверджує форму і зміст заяви про участь у доборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді, порядок складення відбіркового іспиту та методику оцінювання його результатів, порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів, положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, порядок формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) та інші процедури виконання Вищою кваліфікаційною комісією суддів України її функцій;
- проводить кваліфікаційне оцінювання;
- забезпечує ведення суддівського досьє, досьє кандидата на посаду судді;
- бере у межах компетенції участь у міжнародному співробітництві, у тому числі встановлює зв'язки з іноземними закладами, установами та організаціями, проектами міжнародної технічної допомоги, є бенефіціаром, реципієнтом міжнародної технічної допомоги, головним розпорядником міжнародної допомоги від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій;
- здійснює інші повноваження.

Найвищим органом суддівського самоврядування є *з'їзд суддів України* (ст. 129 Закон України «Про судоустрій та статус суддів», який уповноважений:

- заслуховувати звіти Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів, стан організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів;
- заслуховувати інформацію Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про її діяльність;
- заслуховувати інформацію голови Державної судової адміністрації України про її діяльність, зокрема щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності органів судової влади;
- призначати суддів Конституційного Суду України відповідно до Конституції та законів України;
- обирати членів Вищої ради правосуддя та приймати рішення про звільнення їх з посади члена Вищої ради правосуддя відповідно до Конституції та законів України;
- обирати членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та приймати рішення про звільнення їх з посади;
- звертатися з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності судів

до органів державної влади та їх посадових осіб;

➤ обирати Раду суддів України тощо.

Важливий вплив на забезпечення ефективного функціонування системи судів загальної юрисдикції мають і органи в системі правосуддя, що безпосередньо здійснюють організаційне, матеріально-технічне та інше забезпечення діяльності судів в Україні. Це Державна судова адміністрація України, апарати судів, служба судових розпорядників та ін.

Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів. Вища рада правосуддя є юридичною особою, видатки на її утримання визначаються окремим рядком у Державному бюджеті України. **Закон України «Про Вищу раду правосуддя» визначає статус, повноваження, засади організації та порядок діяльності Вищої ради правосуддя.**

Повноваження Вищої ради правосуддя:

1. Вища рада правосуддя:
  - 1) вносить подання про призначення судді на посаду;
  - 2) ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;
  - 3) забезпечує здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді;
  - 4) утворює органи для розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів;
  - 5) розглядає скарги на рішення відповідних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;
  - 6) ухвалює рішення про звільнення судді з посади;
  - 7) надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом;
  - 8) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
  - 9) вживає заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів;
  - 10) ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого, рішення про відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації;
  - 11) ухвалює рішення про припинення відставки судді;
  - 12) погоджує кількість суддів у суді;
  - 13) затверджує Положення про Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему, Положення про Державну судову адміністрацію України та типові положення про її територіальні управління, Положення про Службу

судової охорони, Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя, Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя, Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень;

13¹) затверджує порядок складення відбіркового іспиту та методику оцінювання його результатів, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів, положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, порядок формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді);

14) погоджує Типове положення про апарат суду, Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників;

15) надає обов'язкові до розгляду консультативні висновки щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, узагальнює пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів;

16) здійснює функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення своєї діяльності; бере участь у визначенні видатків Державного бюджету України на утримання судів, органів та установ системи правосуддя відповідно до Бюджетного кодексу України;

17) затверджує за поданням Державної судової адміністрації України нормативи кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів;

18) погоджує в установленому порядку перерозподіл бюджетних видатків між судами, крім Верховного Суду;

19) призначає на посаду та звільняє з посади Голову Державної судової адміністрації України, його заступників;

20) визначає за поданням Голови Державної судової адміністрації України граничну чисельність працівників Державної судової адміністрації України, у тому числі її територіальних управлінь;

20¹) призначає та звільняє з посад членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

20²) приймає рішення про звільнення членів Вищої ради правосуддя;

21) здійснює інші повноваження, визначені цим Законом та Законом України "Про судоустрій і статус суддів".

2. Вища рада правосуддя в зв'язку із реалізацією визначених законом повноважень бере участь у міжнародному співробітництві, у тому числі взаємодіє з іноземними закладами, установами та організаціями з питань правосуддя, може бути членом відповідних міжнародних асоціацій.

3. Вища рада правосуддя може залучати для виконання допоміжних і

консультативних функцій органи суддівського самоврядування, установи та організації, суддів, суддів у відставці, адвокатів, прокурорів та інших спеціалістів, Громадську раду доброчесності за їхньою згодою на громадських засадах.

Принципи обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя

1. Обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя здійснюється в порядку, передбаченому цим Законом, на основі принципів верховенства права, професійності, публічності, політичної нейтральності. Вища рада правосуддя складається з 21 члена, з яких десятьох – обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох - призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Структура та організація діяльності Вищої ради правосуддя

1. Вища рада правосуддя діє у пленарному складі, якщо інше не встановлено цим Законом.

2. Для розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів Вища рада правосуддя утворює Дисциплінарні палати з числа членів Вищої ради правосуддя.

3. Кількість Дисциплінарних палат та кількісний склад кожної палати визначаються рішенням Вищої ради правосуддя з урахуванням вимог цього Закону.

4. До складу кожної Дисциплінарної палати входить щонайменше чотири члени Вищої ради правосуддя. При формуванні Дисциплінарних палат Вища рада правосуддя має забезпечити, щоб щонайменше половина, а якщо це неможливо - принаймні значна частина членів кожної Дисциплінарної палати були суддями або суддями у відставці.

5. У разі необхідності Вища рада правосуддя може ухвалити рішення про залучення членів однієї Дисциплінарної палати до роботи іншої Дисциплінарної палати або про делегування Голові Вищої ради правосуддя повноважень ухвалювати такі рішення.

Організація роботи Дисциплінарних палат здійснюється в порядку, визначеному регламентом Вищої ради правосуддя.

6. Вища рада правосуддя може утворювати інші органи для виконання повноважень, визначених Конституцією України, цим Законом та Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

7. Рішення про утворення органів Вищої ради правосуддя та про їх персональний склад ухвалюються Вищою радою правосуддя.

Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою. Члени Вищої ради правосуддя обираються (призначаються) строком на чотири роки. Одна й та сама особа не може обіймати посаду члена

Вищої ради правосуддя два строки поспіль. Якщо Вища рада правосуддя може стати неповноважною через закінчення строку повноважень члена Вищої ради правосуддя, такий член Вищої ради правосуддя продовжує виконувати свої повноваження до дня обрання (призначення) на його посаду іншої особи, але в будь-якому випадку не більше трьох місяців з дня закінчення строку, на який такого члена Вищої ради правосуддя було обрано (призначено)¹.

Ключові слова: правосуддя, судова система, судова система з внутрішньою спеціалізацією, судова система з зовнішньою спеціалізацією, Верховний суд України, Вищі спеціалізовані суди України, апеляційні суди, місцеві суди, обласні суди, районні суди, міські суди, районні суди у містах, судова влада, функції судової влади, конституційні принципи правосуддя, принцип спеціалізації, принцип територіальності, суд, суддя, посада судді, суддівські збори, голова суду, секретар судової палати, пленум, конституційно-правовий статус суддів, професійні судді, присяжні, народні засідателі, гарантії діяльності суддів, недоторканність суддів, система судової влади, суди загальної юрисдикції, суддівське самоврядування, завдання суддівського самоврядування, акти органів судової влади, право на судовий захист, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Національна школа суддів України.

1. Судова влада – це:

а) публічно-політичні відносини панування і підкорення між суб'єктами, що спираються на державний примус;

б) влада делегована народом своїм представникам у парламенті, яка має виключне право приймати закони;

в) незалежна влада, яка охороняє право, виступає арбітром у спорах про право та здійснює правосуддя;

г) вироблення і запровадження у життя політичних програм усіма суб'єктами політичної системи, а також різними неформальними угрупованнями за допомогою правових і політичних норм;

д) влада, яка володіє правом безпосереднього управління в державі.

2. Конституційні основи судової влади в Україні закладено у:

а) Конституції України від 28 червня 1996 р.;

б) Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.;

в) Конституції Пилипа Орлика 1710 р.;

г) Конституції УРСР від 20 квітня 1978 р.;

д) Конституційному договорі між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Консти-

---

¹ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.

туції України від 8 червня 1995 р.

3. Вперше принцип розподілу влади в Україні і виокремлення саме судової влади із числа інших її різновидів отримав унормування у:

- а) Конституції України від 28 червня 1996 р.;
- б) Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.;
- в) Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.;
- г) Конституції УРСР від 20 квітня 1978 р.;
- д) Конституційному договорі між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 р.

4. Судово-правова реформа в Україні розпочалася у:

- а) 1991 р.;
- б) 1992 р.;
- в) 1996 р.;
- г) 1998 р.;
- д) 2000 р.

5. Символами судової влади в Україні є:

- а) Державний Герб України та Герб відповідної області;
- б) Державний Прапор України та Державний Гімн України;
- в) Державний Гімн України та Герб відповідної області;
- г) Державний Герб України та Державний Прапор України;
- д) Державний Герб України та Державний Гімн України.

6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» прийнято:

- а) 2 червня 2016 р.;
- б) 2 травня 2016 р.;
- в) 2 липня 2016 р.;
- г) 27 липня 2016 р.;
- д) 27 серпня 2016 р.

7. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» мовою здійснення судочинства в Україні є:

- а) державна мова, але в місцях проживання національних меншин можливе застосування їх мови;
- б) державна мова;
- в) вибір мови судочинства здійснюється судом на підставі мотивованого клопотання обвинуваченого;
- г) державна та/або регіональна мова;
- д) державна та/або одна з офіційних мов Європейського Союзу.

8. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судові рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється:

- а) іменем України;
- б) іменем народу України;
- в) іменем суду;
- г) іменем Президента України;
- д) іменем судді, який проголошує рішення по справі.

9. Право на справедливий суд передбачає, що:

- а) кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом;
- б) ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом;
- в) на розподіл судових справ між суддями не може впливати бажання судді чи будь-яких інших осіб;
- г) суддя розглядає справи, одержані згідно з порядком розподілу судових справ, установленим відповідно до закону;
- д) суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом.

10. До професійної правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд не відноситься твердження про те, що:

- а) кожен є вільним у виборі захисника своїх прав та особи, яка надає правничу допомогу;
- б) витрати учасників судового процесу на професійну правничу допомогу відшкодовуються в порядку, визначеному законом;
- в) кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом;
- г) кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, визначених законом, держава забезпечує надання професійної правничої допомоги безоплатно;
- д) для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура.

11. Право на повноважний суд передбачає, що:

- а) кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом;
- б) ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом;
- в) суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом;
- г) доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до

Конституції України та в порядку, встановленому законами України;

д) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади.

12. Обов'язковість судових рішень передбачає, що:

а) судові рішення можуть бути переглянуті іншими органами чи особами поза межами судочинства, за винятком рішень про амністію та помилування;

б) невиконання судових рішень не призводить до юридичної відповідальності, установлені законом;

в) контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом;

г) судові рішення, що набрали законної сили, не є обов'язковими до виконання всіма органами публічної влади, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України;

д) висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, не є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

13. До основних засад судочинства не належить:

а) законність;

б) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;

в) фінансування судів;

г) забезпечення доведеності вини;

д) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

14. Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом є:

а) відкритими, крім випадків, установлених законом;

б) закритими, крім випадків, установлених законом;

в) відкритими, але тільки за рішенням самого суду у разі необхідності;

г) завжди закритими;

д) відкритими/закритими за рішенням осіб, щодо яких розглядалася справа.

15. Суддя здійснює правосуддя в мантії та з нагрудним знаком, зразки яких затверджуються:

а) Вищою радою правосуддя України;

б) Радою суддів України;

в) Великою Палатою Верховного Суду;

г) Пленумом Верховного Суду;

д) Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

16. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судоустрій будується за принципами:

- а) територіальності, спеціалізації, справедливості;
- б) територіальності, спеціалізації, інстанційності;
- в) інстанційності, територіальності, законності;
- г) інстанційності, територіальності, законності;
- д) законності, територіальності, інстанційності, спеціалізації.

17. Суди в Україні спеціалізуються на розгляді:

- а) сімейних, господарських, кримінальних, інтелектуальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення;
- б) конституційних, сімейних, адміністративних та цивільних справ;
- в) цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення;
- г) цивільне, корпоративне та кримінальне судочинство, а також справ про адміністративні правопорушення;
- д) адміністративних, інтелектуальних, антикорупційних, цивільних та господарських справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

18. Інформація щодо справ, які знаходяться у провадженні суду, розміщується:

- а) в офіційних друкованих органах судів;
- б) в Єдиному державному реєстрі судових рішень влади;
- в) на офіційному веб-сайті судової влади;
- г) ніде, оскільки є службовою інформацією;
- д) на офіційному веб-сайті судової влади та в офіційних друкованих органах судів.

19. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для:

- а) сторін судової справи;
- б) нижчих судів при застосуванні відповідної норми права;
- в) всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права;
- г) вони не є обов'язковими, оскільки мають рекомендаційний характер;
- д) суб'єктів, які прямо передбачені у висновку.

20. Неподання, несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею або подання в ній завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей мають наслідком:

- а) кримінальну відповідальність;

- б) службове розслідування;
- в) дисциплінарну відповідальність;
- г) адміністративну відповідальність;
- д) відсторонення від виконання обов'язків.

21. До місцевих загальних судів належать:

- а) окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах);
- б) районні та міські суди;
- в) районні та міськрайонні суди;
- г) районні, районні у містах, міські, міськрайонні та обласні суди;
- д) районні, районні у містах, міські та обласні суди.

22. До повноважень місцевих загальних судів належить:

- а) розгляд цивільних та кримінальних справ;
- б) розгляд справ адміністративної юрисдикції (адміністративні справи);
- в) розгляд цивільних, кримінальних, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом;
- г) розгляд справ, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції;
- д) розгляд адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом.

23. Суддя місцевого суду:

- а) представляє суд як орган державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами;
- б) організовує ведення в суді судової статистики та інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства;
- в) контролює ефективність діяльності апарату суду;
- г) забезпечує виконання рішень зборів суддів місцевого суду;
- д) здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження визначені законом.

24. Голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники обираються на посади строком:

- а) на 5 років;
- б) на 5 років, але не більше як на строк повноваження судді;
- в) на 3 роки;
- г) на 3 роки, але не більше як на строк повноваження судді;
- д) безстроково.

25. До складу апеляційного суду входять судді, які мають стаж роботи на посаді судді не менше:

- а) двох років;
- б) трьох років;
- в) п'яти років;
- г) семи років;
- д) десяти років.

26. Вищими спеціалізованими судами є:

- а) Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий суд з адміністративних та кримінальних справ;
- б) Вищий суд з цивільних та господарських справ;
- в) Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд;
- г) Вищий суд з сімейних питань та Вищий антикорупційний суд;
- д) Вищий суд з адміністративних та кримінальних справ, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, Вищий антикорупційний суд.

27. Суддею Вищого суду з питань інтелектуальної власності може бути особа, яка:

- а) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності щонайменше два роки;
- б) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше чотири роки;
- в) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше п'ять років;
- г) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності щонайменше сім років;
- д) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності щонайменше десять років.

28. Голова вищого спеціалізованого суду з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає:

- а) укази та розпорядження;
- б) рішення та постанови;
- в) накази та розпорядження;
- г) рішення та накази;
- д) накази та постанови.

29. У складі Вищого спеціалізованого суду України можуть утворюватися:

- а) судові комісії;
- б) судові ради;

- в) судові колегії;
- г) судові палати;
- д) судові секції.

30. Судову палату у складі Вищого спеціалізованого суду України очолює:

- а) голова судової палати;
- б) секретар судової палати;
- в) координатор судової палати;
- г) референт судової палати;
- д) керівник судової палати.

31. Найвищим органом у системі судів загальної юрисдикції України є:

- а) Конституційний Суд України;
- б) Апеляційний Суд;
- в) Верховний Суд;
- г) Європейський суд з прав людини;
- д) Вищий спеціалізований суд.

32. До складу Верховного Суду входять судді у кількості:

- а) не більше ста двадцяти осіб;
- б) сто п'ятдесят осіб;
- в) сто двадцять осіб;
- г) не більше двохсот осіб;
- д) не більше двохсот п'ятдесяти осіб.

33. Кандидат на посаду судді Верховного Суду повинен мати досвід роботи суддею:

- а) не менше п'ятнадцяти років;
- б) не менше десяти років;
- в) не менше сімнадцяти років;
- г) не менше двадцяти років;
- д) не менше п'яти років.

34. Кандидат на посаду судді Верховного Суду повинен мати:

- а) стаж наукової роботи у сфері права щонайменше п'ять років;
- б) науковий ступінь у сфері права;
- в) науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років;
- г) науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше п'ять років;
- д) науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше п'ятнадцять років.

35. До повноважень Верховного Суду належить:

- а) здійснення аналізу судової статистики, узагальнення судової практики;
- б) організація ведення та аналізу судової статистики, організація вивчення та узагальнення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства;
- в) здійснення правосуддя як суд першої інстанції у справах, визначених процесуальним законом;
- г) сприяння виконанню вимог щодо підтримання кваліфікації суддів апеляційного суду та підвищення їхнього професійного рівня;
- д) надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства.

36. До повноважень судді Верховного Суду не належить:

- а) прийняття участі у розгляді питань, котрі виносяться на збори суддів відповідного касаційного суду;
- б) інформування Пленуму Верховного Суду про діяльність Верховного Суду;
- в) здійснення правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом;
- г) прийняття участі у розгляді питань, що виносяться на засідання Пленуму Верховного Суду;
- д) аналіз судової практики та прийняття участі в її узагальненні.

37. Голова Верховного Суду обирається на посаду строком на:

- а) два роки;
- б) три роки;
- в) чотири роки;
- г) п'ять років;
- д) безстроково.

38. Колегіальним органом, до складу якого входять усі судді Верховного Суду:

- а) Палата Верховного Суду;
- б) Пленум Верховного Суду;
- в) Судова палата касаційного суду України;
- г) Велика Палата Верховного Суду;
- д) Науково-консультативна рада України.

39. Голову Верховного Суду звільняє з посади:

- а) Велика Палата Верховного Суду;
- б) Вища рада правосуддя України;
- в) Пленум Верховного Суду;
- г) Вища кваліфікаційна комісія суддів України;

д) Президент України.

40. *Організаційний комітет забезпечує підготовку і проведення Пленуму Верховного Суду з питання висловлення недовіри до Голови Верховного Суду:*

- а) п'ятиденний термін;
- б) десятиденний термін;
- в) дванадцятиденний термін;
- г) двадцятиденний термін;
- д) п'ятнадцятиденний термін.

41. *Постійно діючий колегіальний орган Верховного Суду, до якого входить двадцять один суддя Верховного Суду – це:*

- а) Палата Верховного Суду;
- б) Касаційний адміністративний, кримінальний, господарський та цивільний суд;
- в) Велика Палата Верховного Суду;
- г) Пленум Верховного Суду;
- д) Судова палата касаційного суду.

42. *Список присяжних переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням:*

- а) територіального управління Державної судової адміністрації України;
- б) Президента України;
- в) Ради суддів України;
- г) Верховної Ради України;
- д) Голови Верховного Суду.

43. *Суд залучає присяжних до здійснення правосуддя у порядку черговості:*

- а) один рік;
- б) не більше трьох місяців на рік;
- в) не більше одного місяця на рік;
- г) не більше двох місяців на рік;
- д) не більше шести місяців на рік.

44. *До початку судового засідання суд надсилає присяжному письмове запрошення для участі у здійсненні правосуддя:*

- а) не пізніше ніж за сім днів;
- б) не пізніше ніж за п'ять днів;
- в) не пізніше ніж за десять днів;
- г) не пізніше ніж за три днів;
- д) за п'ятнадцять днів.

45. Віковий ценз для присяжних становить:

- а) 18 років;
- б) 21 рік;
- в) 30 років;
- г) 35 років;
- д) 40 років.

46. Необхідною вимогою для присяжного є:

- а) присяжним має право бути громадянин, який досяг 30 річного віку;
- б) присяжним не можуть бути особи, які не володіють державною мовою;
- в) присяжним не можуть бути особи, які мають не зняту чи не погашену судимість;
- г) присяжним не можуть бути громадяни, які визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- д) присяжними не можуть бути громадяни, які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків.

47. Список присяжних затверджується на:

- а) два роки;
- б) один рік;
- в) три роки;
- г) п'ять років;
- д) чотири роки.

48. У Касаційному адміністративному суді України обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ за виключенням питань, пов'язаних з:

- а) захистом соціальних прав;
- б) захистом політичних прав громадян;
- в) виборчим процесом та референдумом;
- г) корпоративними спорами, корпоративними правами та цінними паперами;
- д) податками, зборами та іншими обов'язковими платежами.

49. У Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ за виключенням питань, пов'язаних з:

- а) корпоративними правами та цінними паперами;
- б) банкрутством;
- в) захистом прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством;
- г) корпоративними спорами;
- д) податками, зборами та іншими обов'язковими платежами.

50. Судову палату касаційного суду очолює секретар судової палати, який:

- а) інформує збори суддів касаційного суду про діяльність судової палати;
- б) організовує вивчення судової практики;
- в) визначає адміністративні повноваження заступників голови касаційного суду;
- г) організовує роботу відповідної судової палати та головує на її засіданнях;
- д) організовує аналіз судової статистики.

51. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на посаду судді може бути призначений:

а) громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою;

б) громадянин України, не молодший тридцяти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою;

в) особа, не молодша двадцяти п'яти років, яка має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою;

г) громадянин України, не молодший тридцяти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як два роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою;

д) громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як п'ять років та володіє державною мовою.

52. Особа може бути призначена на посаду судді, якщо вона:

а) склала кваліфікаційний іспит, було досліджено її досвід та з нею було проведено співбесіду;

б) пройшла стажування не менш як один рік, пройшла співбесіду та було досліджено її досвід;

в) склала кваліфікаційний іспит на посаду судді та нею було проведено співбесіду;

г) має стаж роботи в галузі права не менше десяти років;

д) склала присягу судді України та отримала свідоцтво про право на зайняття суддівською діяльністю.

53. *Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит на посаду судді повторно, може бути допущена до складання наступного кваліфікаційного іспиту не раніш як через:*

- а) один рік;
- б) два роки;
- в) три роки;
- г) п'ять років;
- д) сім років.

54. *Президент України видає указ про призначення судді:*

- а) не пізніше п'ятнадцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя;
- б) не пізніше двадцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя;
- в) не раніше тридцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя;
- г) не раніше п'ятнадцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя;
- д) не пізніше тридцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя.

55. *До вимог щодо несумісності судді не відноситься:*

- а) перебування на посаді судді здійснюється з одночасним зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Перебування на посаді судді також несумісне із наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному Законом України «Про очищення влади»;
- б) суддя може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку;
- в) суддю за його заявою може бути відряджено для роботи у Національній школі суддів України, а суддю, обраного головою чи заступником голови Ради суддів України, до Ради суддів України, із збереженням розміру суддівської винагороди за основним місцем роботи та встановлених законом доплат;
- г) суддя може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації;
- д) на суддів не поширюються вимоги щодо несумісності, визначені зако-

нодавством у сфері запобігання корупції.

56. До адміністративних посад в суді належать:

- а) голова суду та заступник (заступники) голови суду;
- б) помічник судді та секретар судового засідання;
- в) голова суду, заступник голови суду, помічник судді, секретар судового засідання;
- г) голова суду, заступник голови суду, голова судової адміністрації;
- д) голова суду, заступник голови суду, секретар голови суду.

57. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється:

- а) за згодою сторін судової справи;
- б) судовою адміністрацією;
- в) головуючим суддею;
- г) позивачем у справі;
- д) Єдиною судовою інформаційною (автоматизованою) системою.

58. У судах справи розподіляються без урахування:

- а) навантаження кожного судді;
- б) спеціалізації суддів;
- в) перебування суддів у відпустці;
- г) професійного стажу судді;
- д) відсутності судді у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю.

59. Посвідчення судді, голови суду, заступника голови суду та судді у відставці підписує:

- а) Голова Верховної Ради України;
- б) Президент України;
- в) Голова Верховного Суду;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Секретар пленуму Верховного Суду.

60. Зразки посвідчення судді затверджуються:

- а) Президентом України;
- б) Прем'єр-міністром України;
- в) Верховною Радою України;
- г) Головою Верховного Суду;
- д) Радою суддів України.

61. Суддя має право на відставку за власним бажанням, якщо він відпрацював на посаді судді:

- а) не менше десяти років;

- б) не менше п'ятнадцяти років;
- в) не менше двадцяти років;
- г) не менше двадцяти п'яти років;
- д) не менше тридцяти років.

62. В Україні для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє:

- а) рада правосуддя;
- б) суддівське самоврядування;
- в) суддівське об'єднання;
- г) орган самоврядування судів;
- д) суддівська рада.

63. Єдність системи судоустрою забезпечується:

- а) необов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;
- б) розгалуженістю судової практики;
- в) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування;
- г) фінансуванню судів з різних джерел, в тому числі приватного характеру;
- д) різноманітним статусом суддів.

64. В Україні найвищим органом суддівського самоврядування є:

- а) з'їзд суддів України;
- б) Рада суддів України;
- в) конференція суддів України;
- г) Вища рада правосуддя;
- д) збори суддів України.

65. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» не передбачено такої організаційної форми суддівського самоврядування, як:

- а) збори суддів місцевого суду, апеляційного суду;
- б) засідання суддів;
- в) зборів суддів вищого спеціалізованого суду;
- г) з'їзд суддів;
- д) Рада суддів.

66. Повноваження здійснення кваліфікаційного оцінювання суддів належить:

- а) Верховному Суду;
- б) Громадській раді доброчесності;
- в) Національній школі суддів України;

- г) Вищій кваліфікаційній комісії суддів України;
- д) Вищій раді правосуддя України.

67. До складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України обираються (призначаються):

- а) п'ятнадцять членів;
- б) двадцять членів;
- в) дванадцять членів;
- г) шістнадцять членів;
- д) двадцять один член.

68. Для кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України стаж професійної діяльності у сфері права повинен становити:

- а) не менше десяти років;
- б) не менше п'яти років;
- в) не менше двадцяти років;
- г) не менше дванадцяти років;
- д) не менше п'ятнадцяти років.

69. Підставою для звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з посади не є:

- а) суттєве порушення вимог, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;
- б) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я при наявності медичного висновку, підтвердженого судом;
- в) подання заяви про звільнення з посади члена Комісії за власним бажанням;
- г) набрання законної сили обвинувальним щодо нього вирок суду;
- д) неприйняття участі у роботі Комісії протягом одного календарного місяця поспіль без поважних причин або неодноразова відмова від голосування з питань, що розглядаються.

70. Регулярне оцінювання суддів проводиться наступними суб'єктами за виключенням:

- а) інших суддів відповідного суду шляхом анкетування;
- б) представників Вищої ради правосуддя;
- в) викладачів (тренерів) Національної школи суддів України за результатами підготовки шляхом заповнення анкети;
- г) самого судді шляхом заповнення анкети самооцінки;
- д) громадських об'єднань шляхом незалежного оцінювання роботи судді в судових засіданнях.

71. *За результатами кожного тренінгу під час підготовки судді викладач (тренер) заповнює щодо судді анкету оцінювання, що містить оцінку:*

- а) акуратності і своєчасності виконання завдань;
- б) аналітичних здібностей, спроможності оцінювати інформацію;
- в) володіння суддею знаннями, вміннями, навичками;
- г) слабких сторін судді;
- д) комунікаційних навичок (навичок складення документів, усного мовлення тощо).

72. *Вища кваліфікаційна комісія суддів України здійснює наступні повноваження за виключенням:*

- а) визначення потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України;
- б) проведення добору кандидатів для призначення на посаду судді, у тому числі організація проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та прийняття кваліфікаційного іспиту;
- в) внесення до Вищої ради правосуддя рекомендації про призначення кандидата на посаду судді;
- г) ведення обліку даних про кількість посад суддів у судах, у тому числі вакантних;
- д) проведення підготовки суддів для підтримання кваліфікації відповідно до необхідності вдосконалення їхніх знань, вмінь і навичок залежно від досвіду роботи суддів, рівня і спеціалізації суду, де вони працюють, а також з урахуванням їхніх індивідуальних потреб.

73. *Ким може бути переведений суддя, в тому числі тимчасово шляхом відрядження, на посаду судді до іншого суду:*

- а) Верховним Судом;
- б) Вищою кваліфікаційною комісією суддів України;
- в) з'їздом суддів України;
- г) Президентом України;
- д) Вищою радою правосуддя.

74. *Членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України можуть бути:*

- а) особи, які перебувають на адміністративних посадах у судах;
- б) особи, які є громадянами України, мають повну вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права не менше п'ятнадцяти років;
- в) особи, які були членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції до набрання чинності Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні»;
- г) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією;
- д) особи, які не відповідають вимогам цього Закону щодо несумісності з

іншими видами діяльності та які не усунули таку невідповідність протягом розумного строку, але не більш як протягом тридцяти днів із дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності.

75. Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України не має права:

- а) наводити свої мотиви та міркування, а також подавати додаткові документи з питань, що розглядаються;
- б) висловлювати письмово окрему думку щодо рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- в) знайомитися з матеріалами, поданими на розгляд Комісії, відповідної палати, членом якої він є, колегії, брати участь у їх дослідженні та перевірці;
- г) брати участь у розгляді питання та ухваленні судового рішення;
- д) вносити пропозиції щодо проєкту рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з будь-яких питань та голосувати «за» або «проти» того чи іншого рішення.

76. До основних завдань кваліфікаційних комісій суддів не належить:

- а) ведення обліку даних про кількість посад суддів у судах, у тому числі вакантних;
- б) внесення до Вищої ради правосуддя рекомендацій про призначення кандидата на посаду судді;
- в) проведення добору кандидатів для призначення на посаду судді, у тому числі організацію проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та прийняття кваліфікаційного іспиту;
- г) проведення експертизи проєктів законів щодо статусу суддів та діяльності судів;
- д) забезпечення ведення суддівського досьє, досьє кандидата на посаду судді.

77. Повноваження члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України припиняються у разі:

- а) припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;
- б) неприйняття участі у роботі Комісії протягом одного календарного місяця поспіль без поважних на те причин;
- в) неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я при наявності медичного висновку, підтвердженого судом;
- г) суттєвого порушення вимог, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;
- д) неодноразової відмови від голосування з питань, що розглядаються.

78. Суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, без згоди:

- а) Конституційного Суду України;
- б) Верховної Ради України;
- в) Президента України;
- г) Вищої ради правосуддя;
- д) Палати Верховного Суду.

79. Дисциплінарне провадження щодо судді здійснюється:

- а) дисциплінарними палатами Вищої ради правосуддя;
- б) Головою Верховного Суду;
- в) Вищою радою правосуддя України;
- г) Президентом України;
- д) Головою апеляційного суду України.

80. У відкритті дисциплінарної скарги щодо судді має бути відмовлено, якщо:

- а) дисциплінарна скарга не містить відомостей про ознаки дисциплінарного проступку судді;
- б) дисциплінарна скарга не містить посилення на фактичні дані (свідчення, докази) щодо дисциплінарного проступку судді;
- в) у дисциплінарній скарзі порушується питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, звільненого з посади або повноваження якого припинені;
- г) очевидною метою подання скарги є спонукання судді до ухвалення певного судового рішення;
- д) дисциплінарна скарга ґрунтується лише на доводах, що можуть бути перевірені виключно судом вищої інстанції в порядку, передбаченому процесуальним законом.

81. До суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у виді:

- а) попередження;
- б) арешт;
- в) штраф;
- г) адміністративне затримання;
- д) позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом року.

82. Суддя вважається таким, що не має дисциплінарного стягнення, якщо:

- а) протягом вісімнадцяти місяців з дня ухвалення рішення про накладання

дисциплінарного стягнення у виді суворої догани його буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку;

б) протягом шести місяців з дня ухвалення рішення про накладання дисциплінарного стягнення у виді попередження його буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку;

в) протягом двох років з дня ухвалення рішення про накладання дисциплінарного стягнення у виді подання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя його буде піддано новому дисциплінарному стягненню;

г) протягом одного року з дня ухвалення рішення про накладання дисциплінарного стягнення у виді догани його буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку;

д) протягом трьох років з дня ухвалення рішення про накладання дисциплінарного стягнення у виді подання про переведення судді до суду нижчого рівня суддю не буде піддано новому дисциплінарному стягненню та підстава для нового стягнення не матиме місця протягом вказаного строку, однак суддя не може бути повернутий на посаду до попереднього суду лише в результаті такого погашення.

83. Дисциплінарне стягнення до судді застосовується:

а) не пізніше шести місяців із дня вчинення проступку;

б) не пізніше року із дня вчинення проступку;

в) не пізніше двох років із дня вчинення проступку;

г) не пізніше трьох років із дня вчинення проступку;

д) не пізніше п'яти років із дня вчинення проступку.

84. Громадська рада доброчесності складається з:

а) двадцяти одного члена;

б) двадцяти членів;

в) п'ятнадцяти членів;

г) десяти членів;

д) дванадцяти членів.

85. Членами Громадської ради доброчесності можуть бути:

а) особи, що мають вищу юридичну освіту та стаж роботи у сфері права не менше п'яти років;

б) особи, які протягом останніх п'яти років перебували на будь-якій державній службі;

в) особи, які протягом останніх п'яти років працювали (проходили службу) в органах прокуратури, поліції, інших правоохоронних органах (органах правопорядку);

г) представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та добросовісності;

д) особи, які є суддями або суддями у відставці.

86. *Колегіальний, незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів – це:*

а) з'їзд суддів України;

б) Рада суддів України;

в) Національна школа суддів України;

г) Вища рада правосуддя;

д) Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

87. *Вища рада правосуддя складається з:*

а) десяти членів;

б) двадцяти членів;

в) двадцяти одного члена;

г) двадцяти п'яти членів;

д) тридцяти членів.

88. *Закон України «Про Вищу раду правосуддя» прийнято:*

а) 22 грудня 2016 р.;

б) 21 грудня 2016 р.;

в) 2 грудня 2016 р.;

г) 12 грудня 2016 р.;

д) 11 грудня 2016 р.

89. *Процедурні питання пов'язані зі здійсненням Вищою радою правосуддя своїх повноважень затверджуються:*

а) Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;

б) Законом України «Про Вищу раду правосуддя»;

в) Статутом Вищої ради правосуддя;

г) Регламентом Вищої ради правосуддя;

д) Протоколом членів Вищої ради правосуддя.

90. *Десятьох членів до складу Вищої ради правосуддя обирає:*

а) з'їзд адвокатів України;

б) Верховна Рада України;

в) з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових

установ;

- г) з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці;
- д) всеукраїнська конференція прокурорів.

91. До складу Вищої ради правосуддя за посадою входить:

- а) Голова Верховного Суду;
- б) Міністр юстиції України;
- в) Президент України;
- г) Генеральний прокурор України;
- д) Прем'єр-міністр України.

92. Орган, що наділений повноваженням переведення судді, в тому числі тимчасово шляхом відрядження, на посаду судді до іншого суду:

- а) Вища рада правосуддя;
- б) Вища кваліфікаційна комісія суддів України;
- в) Верховний Суд;
- г) Верховна Рада України;
- д) Міністерство юстиції України.

93. Члени Вищої ради правосуддя призначаються:

- а) Президентом України;
- б) Верховною Радою України;
- в) Кабінетом міністрів України;
- г) Головою Вищої ради правосуддя України;
- д) Генеральним прокурором України.

94. Вища рада правосуддя є повноважною за умов:

а) обрання (призначення) на посаду щонайменше шістнадцяти членів, серед яких більшість становлять судді (включаючи суддів у відставці), та складання ними присяги;

б) обрання (призначення) на посаду щонайменше п'ятнадцяти членів, серед яких більшість становлять судді (включаючи суддів у відставці), та складання ними присяги;

в) обрання (призначення) на посаду щонайменше дванадцяти членів, серед яких більшість становлять судді (включаючи суддів у відставці);

г) обрання (призначення) на посаду щонайменше одинадцяти членів, серед яких більшість становлять судді (включаючи суддів у відставці), та складання ними присяги;

д) обрання (призначення) на посаду щонайменше п'ятнадцяти членів, та складання ними присяги.

95. Роботу Вищої ради правосуддя організовує:

- а) Президент України;

- б) Адміністрація Вищої ради правосуддя України;
- в) Секретаріат Вищої ради правосуддя України;
- г) Кабінет міністрів України;
- д) Голова Вищої ради правосуддя України.

96. Організаційне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Вищої ради правосуддя здійснює:

- а) Служба інспекторів Вищої ради правосуддя України;
- б) Секретаріат Вищої ради правосуддя України;
- в) Голова Вищої ради правосуддя;
- г) Кабінет міністрів України;
- д) Президент України.

97 Кваліфікаційне оцінювання судді включає наступні етапи:

- а) складення іспиту;
- б) дослідження досьє та проведення співбесіди;
- в) дослідження досьє та проведення співбесіди;
- г) складення іспиту, дослідження досьє та проведення співбесіди;
- д) складення іспиту та проведення співбесіди.

98. Порядок проведення іспиту та методика встановлення його результатів з метою проведення кваліфікаційного оцінювання судді затверджуються:

- а) з'їздом суддів України;
- б) Вищою кваліфікаційною комісією суддів України;
- в) Президентом України після консультації з Вищою радою правосуддя;
- г) Верховним Судом;
- д) Верховним Судом після консультації з Вищою радою правосуддя.

99. Проект Закону «Про утворення чи ліквідацію суду» вносить до Верховної Ради України:

- а) Президент України;
- б) Голова Вищої ради правосуддя;
- в) Президент України після консультації з Вищою радою правосуддя;
- г) Верховний Суд;
- д) Верховний Суд після консультації з Вищою радою правосуддя.

100. Положення про Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему затверджується:

- а) Вищою радою правосуддя за поданням Президента України;
- б) Президентом України за поданням Кабінету Міністрів;
- в) Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України та після консультацій з Радою суддів України;

- г) з'їздом суддів України;
- д) Верховним Судом України за погодженням Ради суддів.

101. Повноваження члена Вищої ради правосуддя не припиняються у разі:

- а) набрання законної сили обвинувального вироку щодо нього;
- б) припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;
- в) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- г) досягнення суддею шістдесятирічного віку;
- д) припинення повноважень судді або звільнення з посади судді (крім виходу судді у відставку) з підстав, визначених Конституцією України.

102. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кількість суддів у суді визначає:

- а) Президент України за поданням Державної судової адміністрації;
- б) Міністр юстиції України;
- в) Голова Верховного Суду за поданням Міністра юстиції України;
- г) Голова Апеляційного суду України;
- д) Державна судова адміністрація України за погодженням з Вищою радою правосуддя.

103. Державний орган у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, встановлених законом:

- а) Державна судова адміністрація;
- б) з'їзд суддів;
- в) Рада суддів України;
- г) Вища рада правосуддя;
- д) Апарат суду.

104. Голова Державної судової адміністрації України призначається на посаду і звільняється з посади:

- а) Президентом України;
- б) Прем'єр-міністром України;
- в) Головою Верховного Суду;
- г) Вищою радою правосуддя;
- д) з'їздом суддів України.

105. Державна установа із спеціальним статусом у системі правосуддя, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та здійснює науково-дослідну діяльність – це:

- а) Вища кваліфікаційна комісія суддів України;

- б) Національна школа суддів України;
- в) Вища рада правосуддя України;
- г) Громадська рада доброчесності України;
- д) Верховний Суд.

106. Суддя зобов'язаний щорічно подавати декларацію родинних зв'язків шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України терміном:

- а) до 1 січня;
- б) до 1 лютого;
- в) до 28 лютого;
- г) до 31 січня;
- д) до 31 грудня.

107. Суддям надається щорічна оплачувана відпустка тривалістю:

- а) 30 робочих днів;
- б) 35 робочих днів;
- в) 40 робочих днів;
- г) 45 робочих днів;
- д) 56 робочих днів.

108. Вимогами, що висуваються до помічників суддів, є:

- а) громадянство України, вища юридична освіта, вільне володіння державною мовою;
- б) громадянство України, досягнення тридцяти років, вища юридична освіта, стаж роботи в галузі права не менш як три роки;
- в) громадянство України, вища юридична освіта, стаж роботи в галузі права не менш як три роки, вільне володіння державною мовою;
- г) вища юридична освіта, вільне володіння державною мовою;
- д) громадянство України, вища юридична освіта, стаж роботи в галузі права не менш як три роки, вільне володіння державною мовою, проживання в Україні не менш як п'ять років.

109. Статус і умови діяльності помічника судді визначаються Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та затверджуються:

- а) Всеукраїнським з'їздом суддів України;
- б) Вищою радою правосуддя;
- в) Міністерством юстиції України;
- г) Державною судовою адміністрацією України;
- д) Радою суддів України.

110. Суддя, обраний на адміністративну посаду, не може обіймати одну адміністративну посаду відповідного суду більш, як:

- а) один строк;
- б) один строк, якщо інше не передбачено законом;
- в) чотири строки поспіль;
- г) три строки поспіль;
- д) два строки поспіль.

111. Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду:

- а) зборами суддів;
- б) Президентом України;
- в) Вищою радою правосуддя України;
- г) Пленумом Верховного Суду;
- д) Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

112. Слідчі судді (суддя) обираються на строк:

- а) не більше двох років;
- б) не більше чотирьох років;
- в) не більше трьох років;
- г) не більше п'яти років;
- д) не більше шести років.

113. До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює суддя:

- а) найстарший за віком;
- б) який має стаж наукової роботи у сфері права щонайменше п'ять років;
- в) який має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років;
- г) який має найбільший стаж роботи у сфері права;
- д) який має стаж роботи у сфері права щонайменше п'ятнадцять років.

114. У Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо:

- а) податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- б) захисту соціальних прав;
- в) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян;
- г) податків, зборів та інших обов'язкових платежів; захисту соціальних прав; виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.
- д) податків, зборів та інших обов'язкових платежів; захисту соціальних прав.

115. Питання про висловлення недовіри Голові Верховного Суду розглядається:

- а) зборами суддів;
- б) Президентом України;
- в) Вищою радою правосуддя;
- г) Пленумом Верховного Суду;
- д) Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

116. Питання про висловлення недовіри Голові Верховного Суду розглядається за поданням не менш, як:

- а) двох третин від складу Пленуму Верховного Суду, скріпленим їх підписами;
- б) однієї третини від складу Пленуму Верховного Суду, скріпленим їх підписами;
- в) половини від складу Пленуму Верховного Суду, скріпленим їх підписами;
- г) три четвертих від складу Пленуму Верховного Суду, скріпленим їх підписами;
- д) повним складом Пленуму Верховного Суду, скріпленим їх підписами.

117. З дня створення організаційного комітету забезпечується підготовка і проведення Пленуму Верховного Суду з питання висловлення недовіри Голові Верховного Суду у:

- а) двадцятиденний термін;
- б) трьохденний термін;
- в) десятиденний термін;
- г) п'ятнадцятиденний термін;
- д) тридцятиденний термін.

118. Рішення про висловлення недовіри Голові Верховного Суду оформлюється:

- а) висновком;
- б) ухвалою;
- в) постановою;
- г) наказом;
- д) розпорядженням.

119. Рішення про висловлення недовіри Голові Верховного Суду приймається шляхом таємного голосування:

- а) двома третинами від складу Пленуму Верховного Суду;
- б) половиною від складу Пленуму Верховного Суду;
- в) однією третьою від складу Пленуму Верховного Суду;
- г) більшістю голосів від складу Пленуму Верховного Суду;

д) третиною від складу Пленуму Верховного Суду.

120. Питання про недовіру Голові Верховного Суду на засіданні Пленуму Верховного Суду не може повторно ініціюватися:

- а) протягом трьох років;
- б) протягом шести місяців;
- в) протягом трьох місяців;
- г) протягом двох років;
- д) протягом року.

121. Перебування на посаді судді гарантується до:

- а) сімдесяти років;
- б) шістдесяти років;
- в) шістдесяти п'яти років;
- г) п'ятдесяти п'яти років;
- д) сімдесяти п'яти років.

122. Перебування на посаді судді несумісне із наявністю заборони такої особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному:

- а) Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд»;
- б) Законом України «Про Вищу раду правосуддя»;
- в) Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;
- г) Законом України «Про очищення влади»;
- д) Законом України «Про державну службу».

123. Відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації здійснюється на строк, який визначається Вищою радою правосуддя, але не більше ніж на:

- а) три місяці;
- б) шість місяців;
- в) один рік;
- г) два роки;
- д) три роки.

124. Для підтримання кваліфікації суддя зобов'язаний проходити підготовку в:

- а) Верховному Суді;
- б) Вищій раді правосуддя;
- в) Національній школі суддів України;
- г) Державній судовій адміністрації України;
- д) Раді суддів України.

125. Суддя має проходити підготовку для підтримання кваліфікації в Національній школі суддів України:

- а) не менше ніж два рази на рік;
- б) не менше ніж раз на два роки;
- в) не менше ніж раз у п'ять років;
- г) не менше ніж раз на три роки;
- д) не менше ніж три рази у два роки.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.)
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. Ст. 107.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 2005. № 153-154.
- ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- ❖ Про Конституційний Суд України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017 р. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
- ❖ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
- ❖ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
- ❖ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

Спеціалізована література:

1. Finnis J. Judicial power: past, present and future. *University of Oxford, Gray's Inn Hall*. 2015 October, 20. P. 2-28.
2. Liakh M. Features of judicial self-government functioning in foreign countries. *Legea si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 61-64.
3. Баронін Д. Б. Правовий статус суду в Україні: автореф. дис. ... канд.

- юрид. наук. Харків, 2015. 19 с.
4. Баронін Д. Суд в системі органів державної влади. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 4. С. 36-41.
  5. Бевзенко В. Адміністративна юрисдикція та Кодекс адміністративного судочинства України у редакції 2017 р.: розв'язання проблеми повному чи неподолані виклики минулого? *Право України*. 2018. Вип. 2. С. 11-25.
  6. Белявська С. Ю. Організаційно-правові засади впровадження інновацій у судове управління в умовах інформаційного суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 21 с.
  7. Блажівська Н. Практичне значення практики Європейського суду з прав людини для вирішення податкових спорів адміністративними судами України. *Право України*. 2014. № 3. С. 110-117.
  8. Богословська Ж. Судові органи в системі реалізації конституційного права людини та громадянина на соціальний захист в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 5. С. 106-110.
  9. Боняк В. Конституційно-правові основи взаємодії органів прокуратури України з суб'єктами громадянського суспільства. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 21-27.
  10. Борисенко М. О. Організаційні та правові основи забезпечення єдності правозастосування судами України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
  11. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: моногр. Харків: Право, 2010. 462 с.
  12. Буайя Ф. Захист прав людини на національному та наднаціональному рівні. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 196-199.
  13. Булкат М. С. Деякі питання теоретико-правової природи та сутності судової влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 97-108.
  14. Бучик А. Впровадження принципу процесуальної регламентації в адміністративному судочинстві. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 39-53.
  15. Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
  16. Вільгушинський М. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2013. 32 с.
  17. Гетманцев Д., Блажівська Н. Судові доктрини, що потребують перегляду з адміністративно-процесуального погляду. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 84-101.
  18. Гладій С. В. Легітимність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.

19. Глущенко С. В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Чорнобай: Чорнобаївське КПП, 2015. 352 с.
20. Гончар В. П. Організаційно-правові аспекти реалізації конституційної засади гласності судового процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
21. Гончарова Г. Присяга судді: потрібні чіткі ознаки її порушення для звільнення його з посади. *Право України*. 2016. № 3. С. 244-252.
22. Городовенко А. Конституционная модернизация судебной системы в условиях европейской межгосударственной интеграции: проблемы теории и практики. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 31-34.
23. Городовенко В. В. Принципи судової влади : моногр. Харків: Право, 2012. 447 с.
24. Євграфова Є. Доступність правосуддя: можливості судової реформи. *Право України*. 2012. № 8. С. 279-287.
25. Єльцов В. О. Правове регулювання інформаційного забезпечення діяльності судів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
26. Задорожня Г. Принцип рівного виборчого право громадян у рішеннях Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 42-49.
27. Запара С. Безпосередня участь народу у здійсненні правосуддя: імітація чи реальність? *Право України*. 2015. № 9. С. 114-119.
28. Захарова О. В. Умови та порядок перегляду справи Верховним Судом України на підставі рішення Європейського суду з прав людини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 13-16.
29. Іванець О. М. Теоретичні та прикладні засади меж судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
30. Іванищук А. А. Адміністративно-правове регулювання діяльності судової гілки влади: теорія і практика: моногр. Київ: Ун-т «Україна», 2014. 356 с.
31. Іваночко І. Імплементация міжнародно-правових стандартів статусу суддів у конституційному праві України. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. № 4. С. 42-46.
32. Іванченко О. Ю. Адміністративно-правовий аспект надання судових послуг в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 15 с.
33. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 24 с.
34. Кампо В. Система джерел права в актах органу конституційної юстиції: проблеми теорії. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 11-23.
35. Капустинський В. Взаємозв'язок понять «судова влада», «правосуддя» і «судочинство у контексті сучасного реформування». *Право України*. 2012. № 9. С. 363-368.
36. Ківалов С. Роль Верховних судів держав-учасниць Конвенції про захист

- прав людини і основоположних свобод у подоланні структурних/системних недоліків національних правових систем. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 63-72.
37. Козюбра М. Система судів в Країні та місце в ній Верховного Суду України: стан та перспективи реформування. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 15-28.
  38. Колпаков В. Адміністративне судочинство: співвідношення з адміністративним процесом і предметом адміністративного права. *Право України*. 2018. Вип. 2. С. 26-38.
  39. Комарова Т. Феномен судового активізму у практиці Суду Справедливості Європейського Союзу. *Право України*. 2018. № 2. С. 217-232.
  40. Кравчик М. Б. Реформування судової системи як важлива складова європейської інтеграції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
  41. Кравчук В. Адміністративна юстиція в контексті конституційної реформи. *Право України*. 2016. № 2. С. 45-49.
  42. Кравчук В. Забезпечення права на доступ до адміністративного суду осіб, які перебувають під вартою або в місцях позбавлення волі. *Право України*. 2014. № 3. С. 57-63.
  43. Кулик С. В. Вплив міжнародних стандартів на конституційну реформу у сфері правосуддя в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 326-337.
  44. Культенко О. До проблеми визначення судової юрисдикції Євросоюзу (можливість алгоритмізації). *Право України*. 2016. № 2. С. 97-103.
  45. Леськів С. Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 20 с.
  46. Лук'янець Д. Сміслові колізії у новій редакції Кодексу адміністративного судочинства України. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 71-83.
  47. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді: історія і сучасність: моногр. Харків: Право, 2015. 217 с.
  48. Мілієнко О. А. Принципи адміністративного судочинства та їх класифікація. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 132-139.
  49. Мірошніченко С. С. Судова влада в Україні: проблеми протидії злочинним посяганням на правосуддя: моногр. Київ: Десна, 2013. 663 с.
  50. Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 16-23.
  51. Мовчан В. В. Межі здійснення судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
  52. Мозолевська О. М. Правові засади інформаційних відносин у системі місцевих загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

53. Нелін О. Національна конституційна юстиція: тенденції та закономірності розвитку. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 11-16.
54. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 576 с.
55. Огаренко Т. Стан соціально-правових відносин і правового захисту громадян за оцінкою населення. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 9-12.
56. Остафійчук Л. А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
57. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикцій. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
58. Помазанов А. В. Господарські суди: ліквідувати не можна реформувати. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 12. С. 46-58.
59. Потапенко В. І. Самостійність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 18 с.
60. Прилуцький С. Концептуальні підходи до реформування судової влади України. *Право України*. 2015. № 11. С. 106-112.
61. Ремєскова Ю. О. Судова влада в системі поділу влади: моногр. Харків: Право, 2014. 191 с.
62. Рой О. Европейские модели обжалования правовых актов и предложения для Украины. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 93-97.
63. Самсін І. Л. Організаційно-правове співробітництво органів судової влади України з інституціями Ради Європи: моногр. Херсон: Гельветика, 2019. 231 с.
64. Смокович М. Вищий адміністративний суд України як суд першої інстанції: проблеми та перспективи. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 25-31.
65. Смокович М. Обмеження права суддів на судовий захист. *Право України*. 2018. № 2. С. 118-135.
66. Смокович М. Організаційно-правове забезпечення доступності правосуддя у виборчих спорах. *Право України*. 2016. № 4. С. 116-128.
67. Смокович М. Проблеми вирішення у судовому порядку спорів, пов'язаних із всеукраїнським референдумом. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 32-38.
68. Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 75-85.
69. Тимошек О. Принципи реалізації захисту конституційних прав та свобод іноземців в Україні. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2014. № 4. С. 47-51.
70. Федоренко В. В. Основні конституційні засади судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
71. Федоров І. В. Щодо подальшого удосконалення суду присяжних в Україні з урахуванням світового досвіду. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 25. С. 250-251.

72. Федорович В. І. Теоретичне обґрунтування механізму відповідальності судді за недоброчесну поведінку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
73. Хлібороб Н. Запровадження електронного адміністративного судочинства в Україні: інновації та перспективи. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 102-117.
74. Хотенець П. Захист суддів від неналежного тиску: міжнародно-правові стандарти, досвід правового регулювання у пострадянських країнах. *Право України*. 2016. № 5. С. 143-154.
75. Целлер Е. Питання структурної незалежності та судового діалогу в системах конфліктуючих норм. *Право України*. 2016. № 2. С. 17-24.
76. Черникова А. О. Правова природа письмового провадження в адміністративному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 161-167.
77. Шевченко А. Є. Судова влада: засадничі завдання правничої науки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. № 1. С. 53-54.

ТЕМА 13. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Історичні передумови виникнення конституційної юстиції в системі судової влади. Порядок формування Конституційного Суду України, його чисельний склад, структура, вимоги до суддів. Статус суддів Конституційного Суду України та гарантії їх діяльності. Законодавчі засади організації і діяльності Конституційного Суду України: функції та повноваження. Регламент Конституційного Суду України – нормативно-процесуальний акт. Конституційне провадження. Форми звернення до Конституційного Суду України. Доктрина політичного питання в діяльності Конституційного Суду України.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 р., вдалося розпочати формування спеціалізованого органу правового захисту Конституції України – *Конституційного Суду України*. У липні 1992 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Конституційний Суд України», який визначив порядок формування та основні функції цього органу конституційної юстиції незалежної України.

Конституційний Суд України посідає особливе, відокремлене від інших органів держави, місце. З прийняттям 28 червня 1996 р. нині чинної Конституції України, що чітко визначила систему правового захисту Основного Закону, було ухвалено Закон «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р., який і поклав початок реальній діяльності цього єдиного органу *конституційної юстиції* в Україні. Тобто відлік історії спеціалізованого правового захисту Конституції України слід вести з 1996 р., коли було сформовано реально діючий Конституційний Суд України. 13 липня 2017 р. прийнято новий Закон «Про Конституційний Суд України».

Розуміння *генезису конституційної юстиції*, правового статусу Конституційного Суду в Україні, його місії та авторитету в суспільстві та державі перебуває у площині становлення і розвитку практичної діяльності Конституційного Суду України, з моменту його заснування до сьогодні.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Конституційний Суд здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

За своєю *сутністю* Конституційний Суд України є юрисдикційним судовим органом. Він має правосудну природу і правосудний правовий статус

та уповноважений здійснювати конституційне судочинство в Україні¹.

Сутність Конституційного Суду, його призначення у суспільстві та державі визначають функції Конституційного Суду, під якими слід розуміти основні напрями і види його діяльності, що здійснюються відповідно до Конституції і законів України.

Пріоритетною функцією Конституційного Суду, є здійснення ним конституційного судочинства. Утім, ця функція не єдиний напрям діяльності Конституційного Суду України. Інші його функції можна класифікувати за об'єктами та засобами і способами діяльності суду.

Об'єктами діяльності Конституційного Суду є основи конституційного ладу України; конституційно-правовий статус людини і громадянина; форми безпосередньої демократії; основні засади організації й діяльності органів публічної влади. За способами і засобами функції Конституційного Суду можна класифікувати на функції конституційного контролю; офіційного тлумачення Конституції; правової охорони Конституції; забезпечення принципу поділу влади (арбітражна функція); здійснення конституційного судочинства тощо.

Межі повноважень Суду:

1. Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних актів (їх окремих положень).

2. З метою захисту та відновлення прав особи Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його окремих положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності.

3. Суд не розглядає питання щодо відповідності законам України актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених пунктом 28 частини першої статті 85 та частиною другою статті 137 Конституції України².

Повноваження Конституційного Суду України визначені Конституцією України. Це, зокрема:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність):

законів та інших правових актів Верховної Ради України;

актів Президента України;

актів Кабінету Міністрів України;

правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України;

3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України.

¹ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 376.

² Там само.

Склад (відповідно до ст. 9 Закону України «Про Конституційний суд України») Суду становить 18 суддів Конституційного Суду. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду. Суд є повноважним здійснювати конституційне провадження, якщо у його складі є щонайменше 12 суддів Конституційного Суду¹.

Суддею Конституційного Суду може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості, є правником із визнаним рівнем компетентності.

Суддею Конституційного Суду, зокрема, **не може бути призначена** на посаду особа, яка на день призначення: 1) є членом або обіймає посаду в політичній партії, іншій організації, яка має політичні цілі або бере участь у політичній діяльності; 2) є обраною на виборну посаду в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, має представницький мандат; 3) бере участь в організації або фінансуванні політичної агітації чи іншої політичної діяльності.

Сутність і зміст правового статусу судді Конституційного Суду України найбільш рельєфно відображено насамперед у їх завданнях, функціях і повноваженнях. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Конституційний Суд України» суддя Конституційного Суду України здійснює попередню підготовку питань для їх розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України, Конституційним Судом України, бере участь у розгляді справ.

Суддя Конституційного Суду України має право витребувати від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, суддів, органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян, окремих громадян потрібні документи, матеріали та іншу інформацію з питань, що готуються до розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України або Конституційним Судом України.

Суддя Конституційного Суду України також має право публічно висловлювати свою думку з питань, що стосуються провадження у Конституційному Суді України, але лише з тих справ, у яких Конституційним Судом України прийнято рішення чи висновок.

Важливим елементом конституційно-правового статусу судді Конституційного Суду України є гарантії його діяльності, тобто умови та юридичні засоби діяльності судді Конституційного Суду України. **До юридичних гарантій діяльності суддів належать принципи незалежності суддів, суддівсь-**

¹ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 376.

кий імунітет та індемнітет, соціальне і побутове забезпечення суддів, гарантії їх особистої безпеки та ін.

Судді Конституційного Суду України під час здійснення своїх повноважень є незалежними і підпорядковуються лише Конституції України та керуються законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду Конституційного Суду України.

На суддів Конституційного Суду України поширюється суддівська недоторканність. Так, ст. 28 чинного Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено, що суддя не може бути затриманий чи заарештований без згоди Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом. Тобто йдеться про суддівський імунітет.

Суддівський індемнітет передбачає, що судді не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Конституційному Суді України та у його колегіях, за винятком відповідальності за образи чи наклеп під час розгляду справ, прийняття рішень і надання висновків Конституційним Судом України¹.

Суддя Конституційного Суду не може суміщати свою посаду з будь-якою посадою в органі державної влади або органі місцевого самоврядування, органі професійного правничого самоврядування, зі статусом народного депутата України, депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, з іншим представницьким мандатом, з адвокатською діяльністю, з підприємницькою діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу або отримувати іншу винагороду, за винятком здійснення викладацької, наукової чи творчої діяльності та отримання винагороди за неї, а також не може входити до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, що має на меті одержання прибутку².

Порядок формування Конституційного Суду України – це встановлена Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України» процедура призначення на посади суддів Конституційного Суду України. Особа набуває статусу судді Конституційного Суду з дня, що є наступним за днем призначення на посаду. Повноваження судді Конституційного Суду та гарантії його діяльності не можуть бути обмежені при введенні воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Суддя здійснює попередню підготовку питань, що їх розглядають Велика палата, Сенат, Колегія суддів Конституційного Суду України та бере участь у розгляді справ. Суддя Конституційного Суду може публічно висловлювати свою думку щодо суті лише тих справ, у яких Суд уже ухвалив рішення чи надав висновок. Суддю Конституційного Суду під час перебування на посаді не може бути

¹Федоренко В.Л. Зазнач. твір.

²Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 376.

нагороджено державними нагородами України, відзнаками, спеціальними званнями України, а також будь-якими іншими нагородами, відзнаками, грамотами, за винятком нагородження за проявлену ним особисту мужність і героїзм в умовах, пов'язаних із ризиком для життя. Судді Конституційного Суду України під час здійснення своїх повноважень є незалежними і підпорядковуються лише Конституції України та керуються законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду Конституційного Суду України¹.

Оскільки Конституційний Суд України – колегіальний орган конституційної юстиції, то основна його діяльність, пов'язана з прийняттям певних юридичних рішень, здійснюється на **пленарних засіданнях Конституційного Суду України і засіданнях Конституційного Суду України.**

Основною формою роботи Конституційного Суду України є його пленарні засідання, на яких Конституційний Суд України:

- 1) приймає рішення та дає висновки у справах за конституційними поданнями та конституційними зверненнями;
- 2) затверджує положення про постійні комісії;
- 3) приймає рішення про утворення тимчасових комісій, затверджує їх персональний склад і призначає голів цих комісій.

Пленарне засідання Конституційного Суду України є повноважним, якщо на ньому присутні не менше ніж дванадцять суддів Конституційного Суду України. При цьому рішення і висновки цього Суду вважаються прийнятими, якщо за них проголосувало не менше десяти суддів Конституційного Суду України.

Іншою формою діяльності Конституційного Суду України є його засідання, на яких Суд:

- затверджує регламент Конституційного Суду України, вносить зміни та доповнення до нього;
- затверджує положення про секретаріат, архів, бібліотеку та інші самостійні структурні підрозділи Конституційного Суду України;
- призначає за поданням голови Конституційного Суду керівника секретаріату Конституційного Суду України та приймає рішення про звільнення його з посади;
- приймає рішення про утворення постійних комісій і затверджує їх персональний склад тощо. Засідання Конституційного Суду України є повноважним за наявності на ньому не менше ніж одинадцяти суддів цього Суду.

Діяльність Конституційного Суду України є досить різноманітною (організаційна, бюджетно-фінансова, інформаційно-аналітична, наукова тощо), але основним видом діяльності цього органу державної влади, відповідно до ст. 147 Конституції, є, безперечно, здійснення конституційної юрисдикції. *Конституційну юрисдикцію часто позначають термінами «конституційне*

---

¹ Веніславський. Ф. В. Зазнач. твір.

судочинство», «конституційний процес», «конституційне провадження» та ін. Виходячи із положення ст. 124 Конституції України, найбільш вдалим із цих термінів є «конституційне судочинство», що й визначає сутність і зміст діяльності Конституційного Суду України як органу судової влади. Порядок здійснення конституційного судочинства визначається Конституцією, Законом України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р., Регламентом Конституційного Суду України від 5 березня 1997 р. та іншими нормативно-правовими актами. Здійснення конституційного судочинства відбувається на принципах верховенства права; незалежності Конституційного Суду України у прийнятті ним рішень і висновків; гласності діяльності Конституційного Суду України; колегіальності; повноти і всебічності розгляду справ та обґрунтування прийнятих ним рішень; науковості та ін.¹

На суддів Конституційного Суду України поширюється *суддівська недоторканність*. Так, суддя Конституційного Суду, затриманий за адміністративне правопорушення або за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Суд надав згоду на затримання Судді у зв'язку з таким діянням; 2) якщо його затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суд має бути негайно повідомлений про затримання Судді. Судді Конституційного Суду про підозру у вчиненні кримінального правопорушення повідомляє Генеральний прокурор або особа, яка здійснює його повноваження (*суддівський імунітет*).

Безпека судді Конституційного Суду та членів його сім'ї (батьків, чоловіка/дружини, дітей) перебуває під особливим захистом держави. Органи правопорядку вживають заходів задля безпеки Судді та членів його сім'ї за наявності відповідної заяви Судді. Вчинені у зв'язку з діяльністю Судді посягання на його життя і здоров'я, погроза вбивством, насильством та вчинення таких самих дій щодо членів його сім'ї мають наслідком відповідальність, установлену законом.

Порядок здійснення конституційних проваджень у Конституційному Суді України врегульовано Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. та Регламентом КСУ від 22 лютого 2018 року.

Конституційне судочинство складається із таких *стадій*:

- звернення спеціально уповноважених суб'єктів до Конституційного Суду України;
- провадження у справах у Конституційному Суді України, за якими відкрито конституційне провадження;
- прийняття рішень і висновків Конституційного Суду України.

Формами звернення до Конституційного Суду України є конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга.

¹ Федоренко В. Л. Зазнач. твір.

Конституційне подання – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення відповідності проєкту закону про внесення змін до Конституції України вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України, конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Конституційним поданням є також звернення Верховної Ради України про дачу висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

Конституційне звернення – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. Після прийняття Конституційним Судом України конституційного звернення відбувається відкриття провадження у справі у Конституційному Суді України, яке ухвалюється колегією суддів Конституційного Суду України та Конституційним Судом України на його засіданні.

Конституційна скарга – це засіб ініціювання фізичною особою в органи конституційної юрисдикції спеціальної процедури щодо захисту її прав, порушених актом державного органу.

Конституційний Суд України ухвалює рішення, надає висновки, постановляє ухвали, видає забезпечувальні накази. Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови. Суд у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку. Суд може вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення, додержання висновку.

Рішення та висновки Конституційного Суду України оприлюднюються державною мовою наступного робочого дня після їх підписання і публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та інших офіційних виданнях («Офіційний Вісник України», «Відомості Верховної Ради України», «Голос України», «Урядовий кур'єр»)¹.

Ключові слова: конституційність, конституційна юстиція, конституційна юрисдикція, конституційне правосуддя, Конституційний Суд України, принципи функціонування Конституційного Суду України, суддя Конституційного Суду України, гарантії діяльності Конституційного Суду України, функції Конституційного Суду України, склад Конституційного Суду України,

¹ Барабаш Ю.Г., Слінько Т.М., Летнянчин Л.І. Конституційне право України : посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2019. 388 с

конституційний контроль, офіційне тлумачення конституційно-правових норм, Велика палата, Сенат, Колегія, акти Конституційного Суду України, збори суддів Конституційного Суду, Секретаріат Конституційного Суду України, конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга, конституційне провадження, предмет конституційного провадження, доктрина політичного питання, межі діяльності Конституційного Суду України.

1. Основними сучасними моделями конституційного правосуддя у світі є:

- а) романо-германська, європейська та традиційна;
- б) американська, австрійська, французька, мусульманська та традиційна;
- в) американська, романо-германська, традиційна та змішана;
- г) американська, британська та мусульманська;
- д) американська, британська та ісламська.

2. Органом конституційної юрисдикції в Україні є:

- а) Верховна Рада України;
- б) Президент України;
- в) Конституційний Суд України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Верховний Суд.

3. Ідея створення Конституційного Суду в Україні вперше була реалізована:

- а) ще у 1990 р., після ідеї розпаду Радянського Союзу;
- б) відразу ж після здобуття незалежності Україною;
- в) у Концепції судово-правової реформи в Україні, схваленої Верховною Радою України у 1992 р.;
- г) у Законі України «Про Конституційний Суд України» 1993 р.;
- д) у Законі України «Про Конституційний Суд України» 1996 р.

4. Система конституційного правосуддя України належить до:

- а) англосаксонського виду;
- б) американського виду;
- в) східного виду;
- г) європейського виду;
- д) змішаного виду.

5. Чинний Закон України «Про Конституційний Суд України» був прийнятий:

- а) 27 липня 2015 р.;
- б) 19 грудня 2014 р.;

- в) 15 вересня 2016 р.;
- г) 13 липня 2017 р.;
- д) 27 лютого 2017 р.

6. До складу Конституційного Суду України входять:

- а) 12 суддів;
- б) 16 суддів;
- в) 18 суддів;
- г) 21 суддя;
- д) 25 суддів.

7. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають:

- а) по шість суддів Конституційного Суду України;
- б) по три, шість та дев'ять суддів Конституційного Суду України відповідно;
- в) по чотири судді Конституційного Суду України відповідно;
- г) по дев'ять, три та шість суддів Конституційного Суду України відповідно;
- д) по п'ять суддів Конституційного Суду України.

8. Підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду у Верховній Раді України здійснює:

- а) спеціально утворена конкурсна комісія;
- б) Рада суддів України;
- в) з'їзд суддів;
- г) кваліфікаційна комісія суддів.
- д) комітет Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України;

9. За результатами конкурсного відбору Президент України видає:

- а) постанову про призначення на посаду судді Конституційного Суду України;
- б) наказ про призначення на посаду судді Конституційного Суду України;
- в) розпорядження про призначення на посаду судді Конституційного Суду України;
- г) указ про призначення на посаду судді Конституційного Суду України;
- д) ухвалу про призначення на посаду судді Конституційного Суду України.

10. У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України

строк призначення з'їздом суддів України іншої особи становить:

- а) три тижні;
- б) місяць;
- в) півтора місяці;
- г) три місяця;
- д) шість місяців.

11. Після припинення повноважень судді Президент України повинен призначити нового суддю Конституційного Суду України протягом:

- а) 1 місяця;
- б) 2 місяців;
- в) 3 місяців;
- г) 10 днів;
- д) 1 року.

12. Суддею Конституційного Суду України може бути:

- а) громадянин України, який володіє державною та англійською мовами;
- б) громадянин України, який володіє державною мовою;
- в) громадянин України, який володіє державною мовою та однією із офіційних мов Європейського Союзу;
- г) будь-яка особа, яка володіє державною мовою України;
- д) громадянин України, який володіє державною мовою та однією із офіційних мов Ради Європи.

13. Суддею Конституційного Суду України може бути особа, яка на день призначення досягла:

- а) 30 років;
- б) 35 років;
- в) 40 років;
- г) 45 років;
- д) 50 років.

14. Суддею Конституційного Суду України може бути особа, яка має:

- а) вищу юридичну або економічну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше десять років;
- б) вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше двадцять років;
- в) вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше десять років;
- г) вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років;
- д) вищу юридичну чи будь-яку іншу освіту і стаж професійної діяльно-

сті у сфері права щонайменше п'ять років.

15. Однією з вимог до кандидата на посаду судді Конституційного Суду України є:

- а) досягти на день призначення на посаду 25-ти років;
- б) мати представницький мандат;
- в) мати стаж роботи в галузі юриспруденції три роки;
- г) стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років;
- д) попередньо займатися адвокатською діяльністю не менш трьох років.

16. Суддя Конституційного Суду України набуває повноважень:

- а) з дня складання ним на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України присяги;
- б) через 10 днів після складання присяги судді Конституційного Суду України;
- в) через 15 днів після складання ним присяги судді Конституційного Суду України;
- г) з дня прийняття на посаду судді Конституційного Суду України;
- д) через 2 дні після прийняття ним присяги судді Конституційного Суду України.

17. Посвідчення судді Конституційного Суду України підписує:

- а) Міністр юстиції України;
- б) Голова Конституційного Суду;
- в) Президент України;
- г) Голова Вищої ради правосуддя;
- д) Прем'єр-міністр України.

18. Посвідчення судді Конституційного Суду України у відставці підписує:

- а) Міністр юстиції України;
- б) Голова Конституційного Суду України;
- в) Президент України;
- г) Голова Вищої ради правосуддя;
- д) Прем'єр-міністр України.

19. Окрім своєї основної діяльності, Суддя Конституційного Суду України також може:

- а) бути представником політичної партії;
- б) бути представником профспілки;
- в) мати представницький мандат;
- г) займатися науковою діяльністю;

д) обіймати будь-які оплачувані посади.

20. Строк повноважень судді Конституційного Суду України складає:

- а) три роки без повторного прав обрання;
- б) шість років без повторного прав обрання;
- в) дев'ять років без повторного прав обрання;
- г) дванадцять років без повторного прав обрання;
- д) безстроково.

21. Одним із повноважень Конституційного Суду України є:

- а) гарантування безпеки працівників суду;
- б) надання висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України;
- в) здійснення судового контролю за всіма гілками влади;
- г) у визначених законом випадках перегляд свої правової позиції;
- д) офіційне тлумачення Конституції України.

22. До суддів Конституційного Суду України не відноситься наступне положення:

- а) є незалежними;
- б) підкорюються Конституції України;
- в) є недоторканими;
- г) підзвітні Президенту України та Верховній Раді України;
- д) не можуть бути заарештовані без згоди Верховної Ради України.

23. Повноваження судді Конституційного Суду не припиняються у разі:

- а) досягнення ним сімдесяти років;
- б) припинення ним громадянства України;
- в) набуття ним громадянства іншої держави;
- г) досягнення ним шістдесяти років;
- д) набрання законної сили обвинувального вироку щодо нього.

24. Суддя Конституційного Суду України може подати заяву про відставку за наявності стажу на посаді судді Конституційного Суду:

- а) щонайменше два роки;
- б) щонайменше три роки;
- в) щонайменше чотири роки;
- г) щонайменше шість років;
- д) щонайменше сім років.

25. *Суперечність між приватним інтересом судді Конституційного Суду України та його службовими повноваженнями, що впливає на об'єктивність чи неупередженість прийняття рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень – це:*

- а) конфлікт інтересів;
- б) реальний конфлікт інтересів;
- в) приватний інтерес;
- г) потенційний конфлікт інтересів;
- д) неправомірна вигода.

26. *Якщо суддя Конституційного Суду України безпосередньо або опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи:*

- а) суддя притягується до адміністративної відповідальності;
- б) застосовується відвід або самовідвід судді;
- в) суддя притягується до кримінальної відповідальності;
- г) суддя повинен подати заяву про відставку;
- д) розпочинається службове розслідування.

27. *До повноважень Конституційного Суду України не належить вирішення питань про відповідність Конституції України:*

- а) законів Верховної Ради України;
- б) правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- в) актів сільської, селищної, міської ради;
- г) актів Президента України;
- д) актів Кабінету Міністрів України.

28. *До повноважень Конституційного Суду України не належать:*

а) перегляд справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

б) вирішення питань про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

в) офіційне тлумачення Конституції України;

г) надання за зверненням Верховної Ради України висновку про правопорушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

д) вирішення питань про відповідність Конституції України законів України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

29. Конституційний Суд очолює Голова Суду, котрий обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду:

- а) на 9 років;
- б) на один 3 річний строк;
- в) на 5 років;
- г) безстроково;
- д) на 6 років.

30. Для обрання Голови Конституційного Суду України повинна бути наступна кількість голосів:

- а) більшість суддів від конституційного складу Конституційного Суду;
- б) третина від конституційного складу Конституційного Суду;
- в) дві третини від конституційного складу Конституційного Суду;
- г) щонайменше дев'ять суддів Конституційного Суду;
- д) щонайменше чотирнадцять суддів Конституційного Суду.

31. Вибори Голови Конституційного Суду України проводяться:

- а) в день, коли посада стала вакантною;
- б) через 7 днів з дня, коли посада стала вакантною;
- в) на наступний день, коли посада стала вакантною;
- г) через місяць з дня, коли посада стала вакантною;
- д) через чотири місяці з дня, коли посада стала вакантною.

32. До повноважень Голови Конституційного Суду України не належить:

- а) скликає засідання, спеціальні пленарні засідання Суду, засідання, пленарні засідання Великої палати;
- б) висловлення своєї думки з приводу майбутнього рішення справи;
- в) здійснює загальне керівництво організацією роботи Конституційного Суду та Секретаріату Конституційного Суду;
- г) головує на засіданнях, спеціальних пленарних засіданнях Конституційного Суду, засіданнях, пленарних засіданнях Великої палати;
- д) входить до одного із сенатів і головує на його засіданнях.

33. Засідання Конституційного Суду України вважається правомочним за умови присутності на ньому:

- а) не менш як двох третин від конституційного складу Конституційного Суду;
- б) не менше однієї третини від конституційного складу Конституційного Суду;
- в) не менше десяти суддів Конституційного Суду;
- г) всіх суддів Конституційного Суду;
- д) не менше п'ятнадцяти суддів Конституційного Суду.

34. У складі Конституційного Суду України діють:

- а) Велика палата та вісім колегій;
- б) Велика палата, два Сенати та шість колегій;
- в) Велика палата, один Сенат та дві колегії;
- г) Велика палата та три Сенати;
- д) Велика палата, три Сенати та сім колегій.

35. Розгляд справ на пленарних засіданнях Великої палати Конституційного Суду, Сенату Конституційного Суду здійснюється:

- а) закрито, за винятком, коли є певне повноваження;
- б) відкрито, за винятком закритої частини цих засідань, коли ухвалюється рішення, надається висновок, постановляється ухвала Суду;
- в) відкрито, в незалежності від справи;
- г) не допускається закрите пленарне засідання, якщо розгляд справи на відкритому пленарному засіданні може призвести до розголошення державної таємниці та (або) іншої інформації, що охороняється законом;
- д) завжди закрито.

36. За звичайних обставин пленарні засідання Великої палати Конституційного Суду України відбуваються:

- а) щовівторка;
- б) щовівторка та щосереді;
- в) щочетверга;
- г) щоденно;
- д) першого понеділка місяця.

37. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України є постановленою, якщо за неї проголосувало:

- а) більшість суддів Конституційного Суду України, які беруть участь у засідання;
- б) третина від конституційного складу Конституційного Суду України;
- в) дві третини від конституційного складу Конституційного Суду України;
- г) щонайменше дев'ять суддів Конституційного Суду України;
- д) щонайменше дванадцять суддів Конституційного Суду України.

38. Сенат Конституційного Суду України діє у складі:

- а) дев'яти суддів;
- б) трьох суддів;
- в) шести суддів;
- г) п'яти суддів;
- д) десяти суддів.

39. *Персональний склад Сенатів Конституційного Суду України затверджується:*

- а) постановою Конституційного Суду України;
- б) указом Президента України;
- в) ухвалою Вищої Ради правосуддя;
- г) розпорядженням Голови Верховної Ради України;
- д) ухвалою Верховного Суду України.

40. *Якщо кількість суддів Конституційного Суду є меншою за 18, Сенат є повноважним за умови участі у ньому:*

- а) щонайменше п'яти суддів;
- б) щонайменше шести суддів;
- в) щонайменше семи суддів;
- г) щонайменше восьми суддів;
- д) щонайменше трьох суддів.

41. *Сенат Конституційного Суду України ухвалює рішення:*

а) щодо відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

б) щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту;

в) щодо порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

г) щодо вирішення питань, пов'язаних із відкриттям, відмовою у відкритті, закриттям провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ, суд постановляє відповідні ухвали;

д) за результатами розгляду справ за конституційними скаргами.

42. *Збори суддів Конституційного Суду є повноважними, якщо на них присутні:*

- а) більшість суддів від конституційного складу Конституційного Суду;
- б) третина від конституційного складу Конституційного Суду;
- в) дві третини від конституційного складу Конституційного Суду;
- г) щонайменше дев'ять суддів Конституційного Суду;
- д) щонайменше дванадцять суддів Конституційного Суду.

43. *Формою роботи Конституційного Суду України є:*

- а) колегія суддів;
- б) засідання Конституційного Суду України;
- в) комісія Конституційного Суду України;
- г) пленарне засідання Конституційного Суду України;
- д) сесія Конституційного Суду України.

44. Основною формою розгляду справ у Суді є:

- а) пленарне засідання;
- б) усне провадження;
- в) спеціальне пленарне засідання;
- г) письмове провадження;
- д) пленарне засідання Великої палати.

45. Підготовка попереднього висновку про наявність підстав для відкриття конституційного провадження у справі або відмови у відкритті конституційного провадження у справі за конституційними скаргами здійснюється протягом:

- а) семи робочих днів;
- б) десяти робочих днів;
- в) п'ятнадцяти календарних днів;
- г) двадцяти одного робочого дня;
- д) місяця з дня надходження звернення до Суду.

46. Акти Суду за результатами конституційного провадження офіційно оприлюднюються:

- а) не пізніше наступного робочого дня після їх ухвалення;
- б) не пізніше трьох робочих днів після їх ухвалення;
- в) не пізніше п'яти робочих днів після їх ухвалення;
- г) не пізніше десяти робочих днів після їх ухвалення;
- д) через чотирнадцять днів після їх ухвалення.

47. Розгляд звернення до Конституційного Суду України здійснюється:

- а) Головою Конституційного Суду України;
- б) Постійною комісією Конституційного Суду України;
- в) Тимчасовою комісією Конституційного Суду України;
- г) у Колегії, до складу якої входить відповідний суддя-доповідач;
- д) Секретаріатом Конституційного Суду України.

48. Колегія Конституційного Суду України:

- а) діє у складі двох суддів Конституційного Суду;
- б) діє у складі трьох суддів Конституційного Суду;
- в) діє у складі чотирьох суддів Конституційного Суду;
- г) діє у складі п'яти суддів Конституційного Суду;
- д) діє у складі шести суддів Конституційного Суду.

49. Розгляд звернення до Конституційного Суду України попередньо здійснюється:

- а) Головою Конституційного Суду України;
- б) Постійною комісією Конституційного Суду України;

- в) Тимчасовою комісією Конституційного Суду України;
- г) Колегією, до складу якої входить відповідний суддя-доповідач;
- д) Секретаріатом Конституційного Суду України.

50. Однією з форм звернення до Конституційного Суду України є:

- а) конституційне подання;
- б) конституційне оскарження;
- в) припис про усунення порушень закону;
- г) позов з порушення конституційних прав особи;
- д) конституційна заява.

51. Подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні – це:

- а) конституційне подання;
- б) конституційна скарга;
- в) конституційне звернення;
- г) конституційна заява;
- д) конституційне клопотання.

52. При розгляді конституційної скарги Велика палата Конституційного Суду України, у виняткових випадках, з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги шляхом:

- а) надання висновків;
- б) ухвалення рішення;
- в) видання забезпечувального наказу;
- г) видання постанови;
- д) видання наказу.

53. Для справ про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України строк конституційного провадження становить:

- а) шість місяців з дня відкриття конституційного провадження;
- б) три місяці з дня відкриття конституційного провадження;
- в) два місяці з дня відкриття конституційного провадження;
- г) один місяць з дня відкриття конституційного провадження;
- д) 10 днів з дня відкриття конституційного провадження;

54. Конституційне подання – це письмове клопотання щодо:

- а) визнання акта (його окремих положень) неконституційним;
- б) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною

ініціативою;

в) відповідності Конституції України чинним міжнародним договорам України;

г) дотриманні конституційної процедури розслідування та розгляду справ про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту;

д) дисциплінарного провадження щодо вищих посадових осіб, які порушують Закони України.

55. Суб'єктами права щодо конституційного подання є:

а) громадяни України;

б) іноземці;

в) особи без громадянства;

г) юридичні особи приватного права;

д) щонайменше сорок п'ять народних депутатів України.

56. До суб'єктів права на конституційне подання не належить:

а) щонайменше сорок п'ять народних депутатів України;

б) Президент України;

в) Кабінет Міністрів України;

г) Верховний Суд;

д) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

57. Суб'єкт звернення до Конституційного Суду України має бути повідомлений про відкриття конституційного провадження протягом:

а) одного дня з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;

б) п'яти днів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;

в) десяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;

г) двох тижнів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;

д) тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі.

58. Конституційне звернення – це письмове клопотання до Конституційного Суду України щодо:

а) визнання акта (його окремих положень) неконституційним;

б) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

в) офіційного тлумачення Конституції України;

г) порушення встановленої Конституцією України процедури розгляду

неконституційності правових актів;

д) дисциплінарного провадження щодо вищих посадових осіб, які порушують Закони України.

59. Мінімальна кількість народних депутатів, які повинні звернутися до Конституційного Суду України, щоб останній прийняв до розгляду питання щодо конституційного звернення, складає:

- а) 45 народних депутатів;
- б) 225 народних депутатів;
- в) 450 народних депутатів;
- г) 60 народних депутатів;
- д) 110 народних депутатів.

60. Суб'єктами права на конституційне звернення не є:

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) громадяни України;
- г) щонайменше сорок п'ять народних депутатів України;
- д) Кабінет Міністрів України.

61. Питання щодо конституційності чинного міжнародного договору розглядається Конституційним Судом України за зверненням:

- а) Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України або Кабінету Міністрів України;
- б) Верховної Ради України;
- в) Міністра закордонних справ України;
- г) Міністра юстиції України;
- д) Прем'єр-міністра України.

62. У конституційному поданні та конституційному зверненні не зазначаються:

- а) відомості про представника суб'єкта права на конституційне подання;
- б) опис перебігу розгляду відповідної справи в судах;
- в) суб'єкт права на конституційне подання;
- г) документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційне подання, із зазначенням повного найменування, номера, дати ухвалення, джерела офіційного видання акта;
- д) перелік документів і матеріалів, що додаються.

63. Конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга подаються до Конституційного Суду України:

- а) державною мовою;

- б) державною або регіональною мовою;
- в) регіональною мовою суб'єкта конституційного подання;
- г) українською та російською мовою;
- д) державною та англійською мовою.

64. *Загальний строк конституційного провадження не повинен перевищувати:*

- а) один місяць;
- б) два місяці;
- в) шість місяців;
- г) чотири місяці;
- д) п'ять місяців.

65. *Обчислення строків конституційного провадження ведеться з:*

- а) дня подання конституційної скарги;
- б) через 10 днів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;
- в) розпочинається невідкладно;
- г) дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;
- д) через один місяць з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі.

66. *Для вирішення питань, пов'язаних із відкриттям, відмовою у відкритті, закриттям провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ, Конституційний Суд України:*

- а) постановляє ухвалу;
- б) ухвалює рішення;
- в) надає висновок;
- г) видає наказ;
- д) видає постанову.

67. *Не може бути підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі:*

- а) неприйнятність конституційної скарги;
- б) відповідність конституційного подання чи конституційного звернення вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України»;
- в) звернення до суду неналежним суб'єктом;
- г) неналежність до повноважень суду питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні, конституційній скарзі;
- д) втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України.

68. Учасник конституційного провадження зобов'язаний у разі запрошення:

- а) з'являтися на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати, давати правдиві пояснення, надавати документи, матеріали та іншу інформацію, необхідні для повного та всебічного розгляду справи;
- б) знайомитися із матеріалами справи;
- в) ставити з дозволу головуючого запитання іншим учасникам конституційного провадження;
- г) подавати заяви про відвід судді;
- д) давати усні та письмові пояснення.

69. До прав, котрі належать учасникам конституційного провадження не відноситься:

- а) викладення своєї думки з питань, що розглядаються;
- б) надання усних та письмових пояснень;
- в) ознайомлення із матеріалами справи;
- г) надання документів, матеріалів та іншої інформації, необхідної для повного та всебічного розгляду справи;
- д) подання заяви про відвід судді.

70. До актів Конституційного Суду України належать:

- а) рішення та ухвали;
- б) ухвали, забезпечувальні накази, постанови;
- в) ухвали і постанови;
- г) рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази, постанови;
- д) рішення, накази та постанови.

71. Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Конституційний Суд України ухвалює у формі:

- а) ухвали;
- б) постанови;
- в) рішення;
- г) наказу;
- д) висновку.

72. Забезпечувальний наказ Конституційного Суду України видається:

- а) для вирішення питань, пов'язаних із відкриттям та відмовою у відкритті провадження у справі
- б) при вжитті заходів щодо забезпечення конституційного звернення;
- в) при вжитті заходів щодо забезпечення конституційної скарги;
- г) для вирішення питань, пов'язаних із закриттям провадження у справі;

д) при вжитті заходів щодо забезпечення конституційної подання.

73. Суддя Конституційного Суду України має:

а) двох наукових консультантів і помічника, посади яких належать до посад патронатної служби;

б) одного наукового консультанта;

в) помічника, посада якого належить до посади патронатної служби;

г) трьох наукових консультантів і двох помічників, посади яких належать до посад патронатної служби;

д) двох наукових консультантів і двох помічників, посади яких належать до посад патронатної служби.

74. Виключно на спеціальних пленарних засіданнях Конституційного Суду України здійснюється все перелічене за виключенням:

а) затвердження персонального складу сенатів;

б) складання новопризначеними суддями присяги;

в) вирішення питань, пов'язаних з конституційним провадженням;

г) обрання Голови суду, заступника Голови суду;

д) утворення колегій, затвердження їх персональних складів.

75. Винесення попередження судді Конституційного Суду України про необхідність усунення обставин, що свідчать про порушення ним вимог щодо несумісності здійснюється виключно:

а) на засіданнях Великої Палати;

б) на засіданнях сенату;

в) на засіданнях Колегії;

г) на спеціальних пленарних засіданнях;

д) на засіданнях науково-консультативної ради.

76. Судді Конституційного Суду України надається щорічна оплачувана відпустка тривалістю:

а) 14 робочих днів;

б) 30 робочих днів;

в) 20 робочих днів;

г) 15 робочих днів;

д) 60 робочих днів.

77. Суддя Конституційного Суду України у відставці отримує щомісячне довічне грошове утримання, яке виплачується у розмірі:

а) 5 відсотків винагороди судді Конституційного Суду;

б) 10 відсотків винагороди судді Конституційного Суду;

в) 15 відсотків винагороди судді Конституційного Суду;

г) 25 відсотків винагороди судді Конституційного Суду;

д) 50 відсотків винагороди судді Конституційного Суду.

78. *Матеріали справ, щодо яких Конституційний Суд ухвалив рішення або надав висновок, зберігаються в його архіві:*

- а) 25 років;
- б) 50 років;
- в) 75 років;
- г) 100 років;
- д) 120 років.

79. *Офіційним виданням Конституційного Суду України є:*

- а) Голос України;
- б) Вісник Конституційного Суду України;
- в) Офіційний вісник України;
- г) Відомості Конституційного Суду України;
- д) Офіційний вісник Конституційного Суду України.

80. *Для забезпечення Конституційного Суду України науковою та іншою спеціальною літературою діє:*

- а) Архів Конституційного Суду;
- б) Бібліотека Конституційного Суду;
- в) Секретаріат Конституційного Суду
- г) Сенат Конституційного Суду;
- д) Колегія Конституційного Суду

81. *Для виконання доручень судді Конституційного Суду України зі справ конституційного провадження та безпосереднього підпорядкування призначається:*

- а) науковий консультант і помічник судді;
- б) науковий консультант і спеціаліст;
- в) науковий консультант і радник;
- г) науковий консультант і секретар;
- д) науковий консультант і керівник апарату.

82. *Призначення особи на посаду наукового консультанта, помічника судді здійснює:*

- а) Голова Конституційного Суду;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) керівник Секретаріату Суду за поданням судді;
- г) Президент України;
- д) Суддя Конституційного Суду.

83. Суд шляхом відкритого голосування створює постійні комісії Суду, однією з яких є:

- а) комісія з питань наукового забезпечення;
- б) комісія з питань етики та естетики;
- в) комісія з питань бюджету та видатків;
- г) комісія з питань регламенту та кадрів;
- д) комісія з питань моніторингу та аналізу судової практики.

84. Оприлюднення всіх актів суду за результатами конституційного провадження здійснюється на офіційному веб-сайті суду або в окремих випадках за ухвалою суду – в залі засідань суду, але не пізніше:

- а) наступного дня після їх ухвалення;
- б) ніж через два дня після їх ухвалення;
- в) ніж через два робочих дня після їх ухвалення;
- г) наступного робочого дня після їх ухвалення;
- д) наступного робочого тижня після їх ухвалення.

85. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України має бути затверджена на засіданні Суду та оприлюднена на веб-сайті:

- а) до 10 січня поточного року;
- б) до 1 квітня поточного року;
- в) до 31 березня поточного року;
- г) до 10 травня поточного року;
- д) у строк, встановлений рішенням Голови Суду.

86. У разі, коли правовий акт визнано Конституційним Судом України неконституційним, цей акт:

- а) підлягає відміні органом, що прийняв цей акт;
- б) підлягає відміні Президентом як гарантом додержання Конституції;
- в) втрачає чинність з дня ухвалення рішення про його неконституційність;
- г) втрачає чинність з моменту відміни його дії Конституційного Суду України;
- д) підлягає повній переробці.

87. Особа, яка має необхідні спеціальні знання та якій у порядку, встановленому законом та Регламентом Конституційного Суду України, доручається надати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи – це:

- а) спеціаліст;
- б) суддя;
- в) експерт;
- г) секретар;

д) перекладач.

88. Для підготовки наукових висновків з питань діяльності Конституційного Суду України, що потребують наукового забезпечення та з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права утворюється:

- а) Секретаріат Конституційного Суду України;
- б) Архів Конституційного Суду;
- в) Бібліотека Конституційного Суду;
- г) Науково-консультативна рада Конституційного Суду;
- д) Постійна комісія Конституційного Суду.

89. Організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Конституційного Суду України здійснює:

- а) Секретаріат Конституційного Суду України;
- б) Архів Конституційного Суду;
- в) Бібліотека Конституційного Суду;
- г) Науково-консультативна рада Конституційного Суду;
- д) Постійні комісії Конституційного Суду.

90. Секретаріат Конституційного Суду забезпечує:

а) офіційне тлумачення Конституції України;

б) здійснення офіційне спілкування із суб'єктами звернень до суду, учасниками конституційного провадження та особами, залученими до участі у конституційному провадженні;

в) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

г) скликає засідання, спеціальні пленарні засідання суду, засідання, пленарні засідання Великої палати;

д) вирішує питання щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року

- (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 376.
- ❖ Регламент Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. *Вісник Конституційного суду України*. 2018. № 2. Ст. 14.
  - ❖ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
  - ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.
  - ❖ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
  - ❖ Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
  - ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
  - ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
  - ❖ Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування: Указ Президента України від 07 лютого 2008 року. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 5. Стор. 31. Ст. 207.
  - ❖ Положення про Секретаріат Конституційного Суду України: затверджено Постановою Конституційного Суду України від 11 квітня 2019 року № 13-п/2019. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/179>
  - ❖ Про затвердження Регламенту призначення та звільнення суддів Конституційного Суду України з посад за квотою з'їзду суддів України: затверджено Рішенням XII позачергового з'їзду суддів України 25 вересня 2014 року (в редакції, затвердженій рішенням XIV позачергового з'їзду суддів України 13 листопада 2017 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005415-14>

Додатки:

- ❖ Пам'ятка для громадян та юридичних осіб про порядок внесення конституційних скарг до Конституційного Суду України. URL: <http://ccu.gov.ua/publikaciya/poryadok-ta-umovy-zvernennya-gromadyan-ta-yurydychnyh-osib-do-konstytucijnogo-sudu>
- ❖ Порядок допуску до залів засідань сенатів, великої палати Конституційного Суду України осіб, які бажають бути присутніми на відкритій частині пленарного засідання сенатів, Великої палати Конституційного Суду України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/publikaciya/poryadok-dopusku-do>

- zalu-zasidan-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny
- ❖ Рекомендації для громадян та юридичних осіб про порядок звернення до Конституційного Суду України з конституційними скаргами. URL: <http://ccu.gov.ua/publikaciya/rekomendaciyi-dlya-fizychnyh-ta-yurydychnyh-osib-shchodo-vnesennya-do-konstytucijnogo>

Спеціалізована література:

1. Railean P. Aportul curții constituționale la asigurarea constituționalității în statul de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 10-15.
2. Railean P. Rolul și valoarea justiției constituționale în statul de drept. *Верховенство Права*. 2016. № 1 (33). С. 5-12.
3. Spanu I., Lupu C. Esența și menirea justiției constituționale într-un stat de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 3, ч. 1. С. 18-23.
4. Алавердян Л. В. Конституционно-правовой характер решений Конституционного Суда и проблемы их осуществления: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ереван, 2012. 30 с.
5. Бабак М. А. Індивідуалістичні форми захисту прав та свобод людини Конституційним Судом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 18-21.
6. Багрій О. І. Авторитетність Конституційного Суду України як індикатор рівня конституційної правосвідомості та правової культури й засіб їх підвищення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 52-55.
7. Багрій О. І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 16 с.
8. Баулін Ю. Принцип верховенства права у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 1. С. 18-27.
9. Бачинская О.-М. Применение принципа недискриминации в решениях Конституционного Суда Украины. *Legea si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 11-14.
10. Бірмонтієне Т. «Невидимі» поправки до Конституції: роль Конституційного суду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 223-238.
11. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.
12. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини та рішень Європейського суду з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 52-54.
13. Бринцев В. Д. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування: моногр. Харків: Право, 2013. 392 с.

14. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 9-12.
15. Владикін О. Н., Друзь В. Д. Інститут конституційної скарги як гарантія прав і свобод людини і громадянина. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 30-34.
16. Гецько М. М. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз: моногр. Ужгород: Гельветика, 2015. 227 с.
17. Грабильніков А. В. Конституційна юстиція в Україні: до визначення поняття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. С. 3-7.
18. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: моногр. Харків: Право, 2013. 424 с.
19. Данко В. Й. Про дослідження природи та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 60-64.
20. Денькович О. І. Тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 19 с.
21. Евсеев А. П. Психологія конституційного судопроизводства: моногр. Харьков: Юрайт, 2013. 232 с.
22. Івановська А. М. Правові засади функціонування Конституційного Суду України: моногр. Хмельницький: ХУУП, 2013. 221 с.
23. Карелова Г. А. Кримінальна відповідальність в правових позиціях Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
24. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.
25. Клименко О. М. Вплив конституційної юрисдикції на розвиток статусу адвоката в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 62-68.
26. Коваленко В. Конституційний Суд України як ключова інституція в механізмі гарантій прав і свобод людини в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 66-73.
27. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 167-180.
28. Колюх В. Окрема думка судді Конституційного Суду України як засіб уникнення політичної відповідальності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 2. С. 62-68.
29. Кравець О. О Конституційна скарга в Україні: теоретичні та практичні питання визначення і застосування. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 94-

- 113.
30. Кравчук В. М. Особливості конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 109-112.
  31. Кравчук К. Г. Акти Конституційного Суду України та їх правотворчий характер. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 51-54.
  32. Кузнецова Ю. Застосування міжнародних стандартів Конституційного Суду України: методологія та цільове призначення. *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8 (121-122). С. 103-107.
  33. Лемак В. В. Проблеми інституційної незалежності Конституційного Суду України: уроки європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 113-117.
  34. Марцеляк О. В. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-121.
  35. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
  36. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.
  37. Мироненко О. М. Конституційний Суд України: історія і сучасність, доктрина і практика: моногр. Київ: ІДП ім. В. М. Корецького, 2011. 910 с.
  38. Мішина Н. В. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 122-126.
  39. Моткова О. Право на життя у рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 49-59.
  40. Мяловицька Н. А. Особливості законодавчого регулювання компетенції органів конституційного правосуддя в європейських державах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 127-129.
  41. Нелін О. І. Національна конституційна юстиція: тенденції та закономірності розвитку. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 11-16.
  42. Нікольська О. В. Захист Конституційним Судом України прав і свобод людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 79-82.
  43. Овчаренко В. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку в аспекті практики Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 74-93.
  44. Омелян С. Гарантії реалізації принципу незалежності конституційного правосуддя у демократичних державах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 155-160.

45. Остапенко В. В. Право власності у рішеннях Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 186-193.
46. Полховська І. К., Пахомова В. А. Проблемні аспекти виконання рішень Конституційного суду України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 213-218.
47. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
48. Різник С. В. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 59-67.
49. Різник С. Реформа конституційного правосуддя в Україні: сучасний етап. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 159-164.
50. Савчин М. В. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 136-141.
51. Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя: моногр. Київ: Логос, 2012. 152 с.
52. Селіванов А. О. Ухвали Конституційного Суду України та їх юрисдикційне призначення. *Право України*. 2015. № 4. С. 157-163.
53. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
54. Синицин П. Практика Європейського Суду з прав людини як нормативно-ціннісний орієнтир у діяльності Конституційних Судів. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. № 4, ч. 1. С. 54-59.
55. Синицин П. Практика конституційних судів щодо застосування рішень Європейського суду з прав людини: конкуренція правових позицій. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 157-162.
56. Сліденко І. Політизація конституційних судів: причини та наслідки. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 211-213.
57. Тищук Т. І. Конституційно-правовий аналіз форм реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 132-137.
58. Тищук Т. І. Процедура реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 38-45.
59. Тупицький О. М. Еволюція індивідуального доступу до конституційного правосуддя: український досвід та загальноєвропейські тенденції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 2. С. 91-95.
60. Тупицький О. М. Конституційний і Верховний суди України та співвідношення їхніх правових позицій в аспекті здійснення інтерпретаційних функцій. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 2-3. С. 194-202.
61. Тупицький О. М. Повноваження Конституційного Суду України та ефективність національних засобів індивідуального доступу до конституційно-

- го правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 208-210.
62. Чистоколяний Я. В. Європейські стандарти й критерії інституціональної незалежності конституційної юстиції та Конституційний суд України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. С. 44-47.
  63. Чистякова Ю. В. Тлумачення норм права конституційним судом України в контексті досвіду інших правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 26-29.
  64. Шаптала Н. К. Викладення резолютивної частини рішення Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 202-213.
  65. Швець Ю. Ю. Роль Конституційного суду в захисті права особи на охорону здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 36-39.
  66. Шемшученко Ю. С. Доктринальні проблеми забезпечення верховенства права в процесі конституційної й судово-правової реформи в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1 С. 46-52.
  67. Щербанюк О. Удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Конституційного Суду України як шлях до формування європейської моделі конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 187-197.
  68. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47-58.

ТЕМА 14. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Історія становлення і розвитку системи місцевого самоврядування. Конституційне закріплення моделі місцевого самоврядування в Україні. Поняття та сутність місцевого самоврядування. Система місцевого самоврядування: поняття, елементи та їх характеристика. Повноваження місцевого самоврядування. Правова, організаційна, матеріальна і фінансова основи місцевого самоврядування. Гарантії місцевого самоврядування. Рішення органів місцевого самоврядування: порядок прийняття та юридична сила. Припинення дії та відміна актів органів місцевого самоврядування. Судовий захист прав місцевого самоврядування. Перспективи розвитку місцевого самоврядування в ході адміністративної реформи. Міжнародно-правова регламентація питань організації питань місцевого самоврядування. Європейська Хартія місцевого самоврядування. Сучасні моделі місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Органи місцевого самоврядування здійснюють владу, яка за своїми ознаками є публічною, і в процесі її здійснення виникають відповідні публічно-правові відносини. Так, діяльність органів місцевого самоврядування характеризується такими притаманними органам публічної влади рисами, як наявність владних повноважень, обов'язковість ухвалених рішень для всіх фізичних та юридичних осіб, що перебувають на території, у межах якої діють відповідні органи місцевого самоврядування, Загальновідомо, що місцеве самоврядування як один із різновидів публічної влади у суспільстві відрізняється від державної влади такими ознаками, як децентралізована форма управління, яка передбачає певну самостійність органів місцевого самоврядування; територіальне обмеження; мета та завдання її здійснення; суб'єктний склад конституційно-правових відносин, що виникають у процесі її здійснення; різноманітність організаційних форм здійснення місцевого самоврядування; більш широкий набір форм безпосередньої участі громадян у самоврядуванні на своїй території (пряме волевиявлення) у вигляді сходів, зборів, конференцій, місцевих референдумів, місцевих ініціатив тощо¹.

Місцеве самоврядування має тривалу історію. Це зумовлює різні теорети-

---

¹ Ільницький М. С. Місцеве самоврядування як форма народного волевиявлення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 28-37.

ко-методологічні підходи до визначення сутності та змісту місцевого самоврядування. Нагальною залишається і проблема відмежування категорії «місцеве самоврядування» від інших, споріднених, але не тотожних категорій - «місцева влада», «муніципальна влада», «місцева автономія», «комунальне управління». На сьогодні категорії «основи місцевого самоврядування» і «муніципальне право» застосовуються як споріднені, а іноді – як тотожні.

Витоки ідеї та доктрини місцевого самоврядування сягають Магдебурзького права та практики самоврядування у державах Європи (Литві, Польщі, Пруссії, Сілезії, Чехії, Угорщині, швейцарських кантонах) у XII–XVI ст.ст. та ідей народоправства, сформульованих мислителями доби Відродження та Реформації. Із середини XIX ст. місцеве управління, за ініціативи прусського юриста Рудольфа Гнейста, стало йменуватися «місцевим самоврядуванням». В основу місцевого самоврядування кожної держави покладено національні теорії та доктрини місцевого самоврядування. Найпоширенішими із них є *громадівська* (Італія, Польща, Франція, Угорщина та ін.), державницька (Китай, Лівія та ін.) та *змішана теорії*. Зміст кожної із названих теорій зумовлений визнанням пріоритетного суб'єкта місцевого самоврядування – громади та держави, або ж дуалізму їх пріоритетності. Найбільшого поширення у світі, починаючи з XVIII-XIX ст.ст., набула громадівська теорія, прийнята більшістю держав Європи. В основу громадівської концепції місцевого самоврядування, обґрунтованої в роботах Г. Аренса, Н. Гербера, О. Гірке, О. Лабанда, О. Ресслера, А. де Токвіля, І. Франка, Б. Чичеріна та ін., покладено ідею природних прав територіальної громади, її своєрідного «суверенітету» стосовно держави, яка лише визнає та гарантує природні права територіальної громади. Прихильники цієї концепції вважають громаду самостійним джерелом такої публічної влади, яка не належить державі, а є самостійною публічною владою, «муніципальною владою».

На сьогодні категорії «основи місцевого самоврядування» і «муніципальне право» застосовуються як споріднені, а іноді – як тотожні. І хоча дискусії серед правознавців щодо співвідношення цих категорій тривають, модернізація Міністерством освіти і науки України у 2008 р. паспорта наукової спеціальності «12.00.02. – конституційне право; муніципальне право» засвідчує перспективність вжиття категорії «муніципальне право» в юридичній науці й освіті. Разом із тим для конституційної правотворчої (насамперед законотворчої) та правозастосовної діяльності зберігає актуальність передусім категорія «місцеве самоврядування». Саме таку назву має розд. XI Конституції.

На сьогоднішній день, правовий статус місцевого самоврядування в Україні визначається Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування» та іншими законами. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи діють лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України, та керуються у своїй діяльності Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету

Міністрів України, а в Автономній Республіці Крим – також нормативно-правовими актами Верховної Ради і Ради міністрів Автономної Республіки Крим, прийнятими у межах їхньої компетенції.

У науці конституційного права виділяють такі ознаки самоврядування: це виокремлена комунальна корпорація (грумада), наділена спеціальним правовим статусом, що дозволяє самостійно вирішувати власні справи; устрій самоврядних громад ґрунтується на самоврядуванні, що дозволяє територіальним громадам самостійно без органів державної влади вирішувати справи своїх мешканців; самоврядування територіальних громад не є абсолютним – можуть діяти виключно в законодавчо визначених межах¹.

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на таких **принципах**:

- народовладдя;
- законності;
- гласності;
- колегіальності;
- поєднання місцевих і державних інтересів;
- виборності;
- правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами;
- підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб;
- державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування;
- судового захисту прав місцевого самоврядування².

Систему **європейських принципів** місцевого самоврядування та належних практик їх реалізації також поєднують із феноменом «доброго врядування» на місцевому рівні. Зокрема, визначення «доброго місцевого (міського) врядування» вперше задекларовано на II Конференції ХАБІТАТ у червні 1996 р. у м. Стамбулі. На цьому заході було ініційовано обговорення питань щодо запровадження в управління поняття «добре місцеве врядування», за результатами якого було визначено, що «добре місцеве врядування – це сума безпосередніх відносин між громадянами, публічним і приватним секторами, планування та управління спільними справами міста; процес, який триває постійно і передбачає врахування протиріч або різних інтересів, організованих спільних дій; відносини, які охоплюють як офіційні інституції, так і неформальні домовленості та соціальний капітал громадян». До того ж добре врядування саме по собі є цінністю та водночас ключовим засобом досягнення «Цілей тисячоліття» і деяких інших стратегічних міжнародних документів.

Отже, можна виокремити два пов'язаних між собою види принципів місцевого самоврядування:

¹ Богів Я. С. Поняття та принципи місцевого самоврядування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 827. С. 45-52.

² Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

- національні принципи місцевого самоврядування;
- міжнародні та регіональні (європейські) принципи місцевого самоврядування.

Приміром, Європейська хартія місцевого самоврядування визначає такі фундаментальні принципи організації і функціонування органів місцевого самоврядування:

➤ необхідність конституційного регулювання автономії місцевого самоврядування, а також зобов'язання закріпити у внутрішньому законодавстві та застосовувати на практиці сукупність юридичних норм, що гарантують політичну, адміністративну та фінансову автономію місцевої влади наділення місцевої влади згідно із законодавством країни правом регулювати та упорядковувати значну кількість місцевих справ під власну відповідальність місцевої влади і в інтересах місцевого населення, це повноваження повинні здійснювати виборні органи;

➤ управління місцевими справами має реалізовуватися на найбільш близькому до населення рівні і може передаватися на більш високий адміністративний рівень лише в тому разі, якщо вирішення таких завдань силами місцевих органів влади неефективне або неможливе (принцип субсидіарності);

➤ будь-які зміни кордонів на місцевому рівні з боку державної або регіональної влади мають проводитися на основі консультацій із місцевою владою, бажано після референдуму за участю місцевих виборців;

➤ місцева влада має бути здатною пристосовувати свої внутрішні адміністративні структури до місцевих потреб і забезпечувати ефективність управління;

➤ адміністративне втручання та регламентація справ місцевої влади з боку державної або регіональної влади повинні обмежуватися тими випадками, коли місцева влада порушує Конституцію або закони країни;

➤ місцева влада має право на власні адекватні фінансові ресурси, якими вона може вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень.¹

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 р. визначила, що реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади здійснюється з дотриманням ряду принципів. Зокрема, **принципами реформування місцевого самоврядування** визначено:

- ✓ верховенство права;
- ✓ відкритість, прозорість і громадську участь;
- ✓ повсюдність місцевого самоврядування;
- ✓ субсидіарність;
- ✓ доступність публічних послуг;
- ✓ підзвітність та підконтрольність органів і посадових осіб місцевого

---

¹ Європейська хартія місцевого самоврядування (м. Страсбург, 15 жовтня 1995 р.), ратифікована Україною 17 липня 1997 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 24. Ст. 718.

- ✓ самоврядування територіальній громаді;
- ✓ підконтрольність органів місцевого самоврядування органам
- ✓ виконавчої влади з питань дотримання Конституції та законів України;
- ✓ правову, організаційну і фінансову спроможність місцевого
- ✓ самоврядування;
- ✓ державну підтримку місцевого самоврядування;
- ✓ партнерство між державою та місцевим самоврядуванням;
- ✓ сталий розвиток територій¹.

Наведені принципи становлять важливі засади забезпечення дієвості місцевого самоврядування в Україні. Наприклад, **принцип субсидіарності** у місцевому самоврядуванні передбачає раціональний розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування різних рівнів у такий спосіб, аби наблизити процес прийняття рішень і надання адміністративних послуг до громадян, а також врахувати наявність організаційного, матеріального та фінансового потенціалу відповідних органів щодо надання доступних і якісних адміністративних послуг. Принцип субсидіарності в місцевому самоврядуванні отримав і нормативно-правове втілення. Уст. 3 Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. субсидіарність визначається як «передача владних повноважень на найнижчий рівень управління для найбільш ефективною реалізації». Важливим світоглядним принципом розбудови місцевого самоврядування в Україні, прямо пов'язаним із принципом субсидіарної, є **децентралізація**. Зміст цього принципу полягає у передачі значних конституційних повноважень і бюджетних коштів від державних органів органам місцевого самоврядування.

Сукупність загальних засад місцевого самоврядування в Україні утворює цілісну систему- **систему принципів місцевого самоврядування**, встановлених Конституцією та законами України.

Завдання місцевого самоврядування – це визначений ідеальний результат реалізації конституційного права громадянина на участь у місцевому самоврядуванні та конституційного права територіальної громади вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Основні завдання місцевого самоврядування викладено в Конституції та законах України. Так, у ч. 1 ст. 140 Конституції України унормовано визначення місцевого самоврядування, яке дає уявлення про місцеве самоврядування як про природне право, закріплене в Конституції, щодо вирішення питань місцевого значення. При цьому ст. 143 Основного Закону визначено ключові функції та повноваження територіальних громад, а також обласних і районних рад, які репрезентують спільні інтереси цих громад. Якісне та своєчасне виконання ними конституційних функцій і повноважень забезпечує

---

¹ Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-рп *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 831.

певний ідеальний результат – реалізацію конституційного права громадян на участь у місцевому самоврядуванні (ст. 38 Основного Закону) та дієвість місцевого самоврядування в Україні.

До **основних завдань** місцевого самоврядування в Україні, закріпленими у Конституції та законах України, є:

- забезпечення реалізації права громадянина на участь у місцевому самоврядуванні;
- реалізація права територіальних громад і їх добровільних об'єднань на всебічне та якісне вирішення питань місцевого значення.

Функції місцевого самоврядування – це визначені Конституцією та законами України основні напрями і види діяльності територіальних громад, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, а також асоціацій місцевого самоврядування та інших профільних інститутів громадянського суспільства з метою вирішення питань місцевого значення. Функції місцевого самоврядування поділяються **за об'єктами** – політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) та ін. Через це їх ще називають **«об'єктними функціями місцевого самоврядування»**.

Функції місцевого самоврядування також можна класифікувати **за суб'єктами** місцевого самоврядування, що дає підстави виокремити:

- функції територіальних громад (нині можна виокремити і функції ОТГ);
- функції місцевих рад;
- функції сільських, селищних і міських голів;
- функції старост;
- функції органів самоорганізації населення тощо.

Окрім того, напрями і види діяльності місцевого самоврядування в Україні також можна розрізнити за такими критеріями:

- **за видами юридичної діяльності** (правозахисні, правотворчі та правозастосовні функції місцевого самоврядування);
- **за способами і засобами їх здійснення** (організаційна, просвітницька, прогностична та ін.);
- **за умовами здійснення** - часом (постійні, тимчасові, виключні) і територією здійснення (відповідно до системи адміністративно-територіального устрою України) тощо.¹

Система місцевого самоврядування України – це визначена Конституцією та законами України спільнота суб'єктів місцевого самоврядування, які реалізують функції місцевого самоврядування.

Територіальна громада. Жителі села чи добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста. Формуючи своє розуміння категорії «територіальна громада» на основі опрацювання як досвіду радянських науковців, так і передусім напрацювань західних економістів, де по-

¹ Федоренко В.Л. Зазнач. твір.

няття локальної демократії є впровадженням у життя держави, а її роль чітко визначеною в розвитку останньої, українські науковці намагаються сформулювати нове розуміння поняття територіальної громади, побудоване відповідно до політико-правових реалій Української держави, на основі історичного сприйняття громади та психологічного усвідомлення громадянами своєї участі у формуванні та розвитку громади, самоідентифікації себе її частиною.

Територіальна громада – це природно сформована людська спільнота, членами якої є фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, переміщені особи та біженці), які проживають, працюють чи володіють нерухомим майном на спільній території, у межах одного або кількох населених пунктів з єдиним адміністративним центром, характеризуються сукупністю сталих зв'язків і спільних інтересів у питанні власного життєзабезпечення та є представником місцевої спільноти на політичній арені, є власником комунального майна на цій території та платником місцевих податків і зборів.

Досліджуючи погляди провідних науковців у питанні виділення основних ознак, які комплексно характеризують територіальну громаду, у підсумку варто виділити такі ознаки громади:

– територіальна громада формується на певній території. Її членами є фізичні особи, які або проживають на цій території, або працюють, або володіють певним нерухомим майном;

– соціально-психологічна – територіальна громада існує за умови самоідентифікації кожного члена громади її частиною та усвідомлення спільності своїх інтересів. Громада – це передусім система постійних комунікативних зв'язків між членами спільноти;

– історично-культурна – громада існує та розвивається в часі, тому при обиранні на пряму її розвитку необхідним є врахування історичних аспектів еволюції спільноти, її культурних і звичаєвих особливостей, які характеризуються впливом і на психологічний клімат у громаді, і на ендогенні зв'язки, притаманні спільноті; – політична – територіальна громада є суб'єктом правовідносин і представником місцевої спільноти на політичній арені;

– економічна – місцева спільнота є власником комунального майна, розміщеного на її території, а її члени є платниками податкових платежів до місцевого бюджету. Громада функціонує для забезпечення її членів якісними громадськими послугами, може бути учасником виробничих процесів та є колективним споживачем;

– природна – територіальна громада формується та діє на основі самоорганізації, соціальної та економічної активності та потреби в постійному розвитку, застосовуючи принцип саморегулювання;

– організаційно-функціональна – територіальна громада – це система з горизонтальною організованістю політичних і соціальних мереж, яка діє спираючись передусім на демократичні принципи розвитку та за умови участі її членів у вирішенні питань свого життєзабезпечення з можливістю само стру-

ктування та утворення внутрішніх організаційних структур¹. Комплексний аналіз поняття «територіальна громада», його визначення, дослідження дій і можливостей громад вітчизняними економістами не спростовують той факт, що хоча і в юридичному аспекті існування територіальної громади обґрунтоване та конкретно визначені рамки її функціонування як суб'єкта управлінських відносин та економічного розвитку, проте фактично територіальні громади володіють лише «муніципальною правоздатністю», маючи комплекс муніципальних прав і свобод, але не усвідомлюючи себе носіями цих прав і свобод. Право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого розвитку, визначене Конституцією України та іншими законодавчими актами, у більшості спільнотах залишається нереалізованим, а «задеклароване в законодавстві самоврядування територіальної громади трансформується в самоврядування органів влади»².

Сільська, селищна, міська рада є органами місцевого самоврядування, які представляють відповідну територіальну громаду та здійснюють від імені та в її інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 10 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»). Районні ж та обласні ради згідно з ч. 4 ст. 140 Конституції України є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст.

Виконавчі органи (виконавчий комітет, відділи та управління й інші виконавчі органи галузевої та функціональної компетенції) сільських, селищних, міських рад створюються зазначеними радами і підконтрольні та підзвітні їм (ч.ч. 1, 2 ст. 11 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). При цьому в сільських радах, що представляють територіальні громади, які налічують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради виконавчий орган ради може не створюватися. У цьому випадку функції виконавчого органу ради (крім розпорядження земельними та природними ресурсами) здійснює сільський голова одноособово. Очолює виконавчий орган місцевої ради та головує на її засіданнях сільський, селищний, міський голова - посадова особа, яка обирається відповідною територіальною громадою та є підзвітною, підконтрольною і відповідальною перед нею, а також відповідальною перед відповідною радою (ч. 2 ст. 141 Конституції України, ст.ст. 12, 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету.

Органи місцевого самоврядування є юридичними особами і наділяються цим та іншими законами власними повноваженнями, в межах яких діють са-

¹ Патицька Х. О. Територіальна громада в політико-правовій практиці сучасної України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. № 4(108). С. 320-328.

² Ковенко О. Ю. Адміністративна реформа як крок до створення успішних територіальних громад. *Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України*. 2012. №. 2. С. 362-368.

мостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону. Органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, у здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади¹.

Суттєвою особливістю місцевого самоврядування в Україні є те, що в його системі не діє принцип поділу влади, властивий механізму держави. Натомість існує єдність представницьких і виконавчих органів місцевого самоврядування. Система місцевого самоврядування на рівні територіальних громад сіл, селищ, міст має функціонувати як так звана «працююча корпорація», яка самостійно приймає відповідні рішення і самостійно їх виконує.

Особливий правовий статус у системі місцевого самоврядування села, селища, міста має **сільський, селищний, міський голова**. Чинний Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає сільського, селищного, міського голову як головну посадову особу самої територіальної громади (ч. 1 ст. 12). Після започаткування добровільного об'єднання територіальних громад у 2015 р. систему місцевого самоврядування доповнено новим суб'єктом місцевого самоврядування – **старостою**. Староста як посадова особа місцевого самоврядування здійснює ряд функцій, зокрема згідно зі ст. 14¹ Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»:

1) представляє інтереси жителів села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради;

2) сприяє жителям села, селища у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування;

3) бере участь у підготовці проекту бюджету територіальної громади в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного села, селища;

4) вносить пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного села, селища виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної форми власності та їх посадових осіб;

5) здійснює інші обов'язки, визначені Положенням про старосту².

При цьому староста є членом виконавчого комітету ради ОТГ за посадою. Старости, починаючи із 17 січня 2016 р., обираються в населених пунктах, які входять до ОТГ і не мають інших органів місцевого самоврядування. Важливою складовою системи місцевого самоврядування в Україні є органи самоорганізації населення.

За змістом ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» **органи самоорганізації населення – це «представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста».** Статтею 14

¹ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

² Там само.

цього ж Закону встановлено, що сільські, селищні, міські, районні в місті (у разі їх створення) ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна¹.

Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Рішення про наділення міських рад правами щодо управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, приймається на місцевих референдумах відповідних районних у містах громад. У разі якщо територіальна громада району в місті внаслідок референдуму не прийме рішення про передачу права управління майном та фінансами відповідній міській раді, а територіальна громада міста або міська рада не прийняла рішення про створення органів місцевого самоврядування районів у місті, міська рада здійснює управління майном та фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, та несе відповідальність перед громадою відповідного району у місті.

Територіальні громади, органи та посадові особи місцевого самоврядування самостійно реалізують надані їм повноваження. Органи виконавчої влади, їх посадові особи не мають права втручатися в законну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також вирішувати питання, віднесені Конституцією України, цим та іншими законами до повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування, крім випадків виконання делегованих їм радами повноважень, та в інших випадках, передбачених законом.

Органи та посадові особи місцевого самоврядування мають право звертатися до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Органи самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, обов'язкові до виконання на відповідній території. Реалізація права їх видавати є засобом саморегуляції життєдіяльності громади, системи місцевого самоврядування.

Місцеві ради, в межах своїх повноважень, приймають **рішення у формі:**

➤ **ухвали** – рішення ради, прийняте в межах її компетенції для досягнення певної цілі, що спричинює певні юридичні наслідки. Ці рішення є обов'язковими для виконання на території, підвідомчій раді;

¹ Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.

- *доручення* – рішення ради, що стосуються органу чи посадової особи ради, і містять зобов'язання або повноваження одноразової дії;
- *звернення* – рішення ради, звернене до непідпорядкованих їй суб'єктів із закликом до певних дій або ініціатив;
- *заяви* – рішення ради, що містить у собі позиції ради з певних питань;
- *процедурного рішення* – рішення прийнятого радою з процедурних питань (про перерву в засіданні, проведення додаткової реєстрації, перерахунок голосів)¹.

Одним із центральних питань, що постає в процесі розробки концепції адміністративної реформи та її реалізації, є питання про організацію влади на субнаціональних рівнях управління – область, район, місто, район в місті, селище, село. Це питання тісно пов'язане з муніципальною реформою та подальшим розвитком місцевого самоврядування як і відносно автономної форми публічної влади, в рамках якої здійснюється управління місцевими і деякими загальнодержавними (шляхом реалізації делегованих повноважень) справами.

За роки розбудови незалежної Української держави використовувалося кілька принципово відмінних між собою *моделей організації влади*, які відображали різний ступінь децентралізації влади: починаючи від «радянської» командно-адміністративної системи прямого державного управління на місцях і закінчуючи спробою запровадити щось на зразок повністю децентралізованої «англо-американської» системи, за якої на всіх субнаціональних територіальних рівнях управління були ліквідовані органи державної виконавчої влади загальної компетенції, а їх функції передані виконавчим органам місцевого самоврядування.

На жаль, всі ці моделі не змогли забезпечити ефективного управління, носили штучний характер і не відповідали реаліям сучасного стану суспільного та економічного життя України. Це обумовлюється такими *чинниками*:

- по-перше, конституційне законодавство України тривалий час (до прийняття Конституції України 28 червня 1996 р.) характеризувалося певною нестабільністю, що призводило до перманентних змін у структурі та механізмі управління;
- по-друге, нові моделі організації влади не мали належного фінансового, матеріального, кадрового, методичного та інформаційного забезпечення;
- по-третє, на всіх територіальних рівнях управління для значної частки управлінського персоналу характерним є небажання відмовитися від командно-адміністративних стереотипів управління;
- по-четверте, нові моделі управління впроваджувалися в життя шля-

¹ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

хом копіювання зарубіжних систем без достатнього наукового розроблення та ретельного економічного обґрунтування і адаптації до умов і реалій українського суспільства.

З прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. створені достатні умови для утвердження стабільного конституційного правопорядку, що, в свою чергу, дає можливість побудови в ході адміністративної реформи демократичної, гнучкої та ефективної системи управління на засадах децентралізації державної влади та значного підвищення ролі місцевого самоврядування у вирішенні питань як місцевого, так і загальнодержавного значення.

Гарантії місцевого самоврядування – це встановлені Конституцією і законами України умови та засоби забезпечення організації і діяльності місцевого самоврядування в Україні. Гарантії місцевого самоврядування поділяються на¹:

- загальні або загальносоціальні гарантії;
- спеціальні (юридичні) гарантії.

Насамперед рівень гарантованості місцевого самоврядування забезпечується **загальними гарантіями** – політичними, економічними, соціальними, культурними (духовними) та ін., які визначаються рівнем розвитку суспільства і держави, їх основних інститутів у всіх сферах суспільного життя. Зокрема, важливими загальними гарантіями місцевого самоврядування в Україні є наявність у нього сталих організаційно-правової, матеріально-фінансової і територіальної засад, процес становлення яких відбувається сьогодні в Україні.

Нормативно-правові гарантії місцевого самоврядування представлені сукупністю нормативно-правових актів, які визначають основні принципи місцевого самоврядування, організаційно-правові форми здійснення місцевого самоврядування та встановлюють юридичну відповідальність за порушення чинного законодавства України. До нормативно-правових гарантій місцевого самоврядування в Україні слід віднести передусім нормативні положення Конституції України, Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 р., законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., «Про столицю України – місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р., «Про органи самоорганізації населення» 11 липня 2001 р., «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16 квітня 2009 р., «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р., «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. та ін.

Організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні представлено системою суб'єктів, уповноважених згідно з Конституцією здійснювати та гарантувати місцеве самоврядування в нашій державі. До системи суб'єктів, які здійснюють організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні, належать: а) народ України; б) територіальні грома-

¹ Там само.

ди; в) держава та її спеціально уповноважені органи; г) суб'єкти місцевого самоврядування; г) асоціації місцевого самоврядування та профільні інститути громадянського суспільства; д) міжнародні організації та програми зарубіжних держав у сфері реформування місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, англо-американська (англосаксонська) система, континентальна (романо-германська або європейська) система, іберійська система, радянська система (система рад та їх виконавчих комітетів), магдебурзьке право, державницька теорія місцевого самоврядування, громадівська теорія місцевого самоврядування, теорія муніципального дуалізму, демократична децентралізація, адміністративна децентралізація, місцевий референдум, місцеві вибори, система місцевого самоврядування, територіальна громада, представницький орган місцевого самоврядування, районні ради, обласні ради, загальний склад ради, правомочний склад ради, виконавчі органи рад, органи самоорганізації населення, посадова особа місцевого самоврядування, служба в органах місцевого самоврядування, делеговані повноваження, право комунальної власності, місцевий бюджет, місцеві податки, місцеві збори.*

1. Вперше в Україні на конституційному рівні місцеве самоврядування закріплене в:

- а) Конституції України 1996 р.;
- б) Конституції УРСР 1919 р.;
- в) Конституції УРСР 1929 р.;
- г) Конституції УРСР 1937 р.;
- д) Конституції Пилипа Орлика.

2. Твердження, що не належить до розкриття змісту місцевого самоврядування як категорії сучасного конституціоналізму:

- а) місцеве самоврядування як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення;
- б) місцеве самоврядування як один з пріоритетних інститутів громадянського суспільства;
- в) місцеве самоврядування як засада конституційного ладу;
- г) місцеве самоврядування як специфічна форма народовладдя;
- д) місцеве самоврядування як один з елементів системи державних органів України.

3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» прийнято:

- а) 4 лютого 1994 р.;
- б) 1 січня 1995 р.;
- в) 28 червня 1996 р.;
- г) 21 травня 1997 р.;

д) 1 вересня 1998 р.

4. Згідно з Указом Президента України «Про День місцевого самоврядування» днем місцевого самоврядування в Україні є:

- а) 25 листопада;
- б) 4 грудня;
- в) 5 грудня;
- г) 6 грудня;
- д) 7 грудня.

5. Місцеве самоврядування в Україні – це:

а) право та спроможність органів державної влади в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою частиною суспільних справ, які належать до їхньої компетенції в інтересах місцевого населення;

б) гарантоване державою право та реальна здатність Українського народу самостійно або під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати важливі питання в межах Конституції і законів України;

в) право та спроможність органів законодавчої влади в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою частиною суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах населення всієї країни;

г) гарантоване державою право та реальна здатність органів державної влади самостійно або під відповідальність органів і посадових осіб вирішувати питання національного значення в межах Конституції і законів України;

д) гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селищ, міст – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

6. Гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селищ, міст – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України – це визначення наведено із:

- а) Європейської хартії місцевого самоврядування;
- б) Конституції України;
- в) Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- г) Всесвітньої декларації місцевого самоврядування;
- д) доктринальне визначення.

7. До характерних рис місцевого самоврядування не належить:

- а) демократизм;
- б) децентралізованість;
- в) самостійність;

- г) гарантованість Конституцією України;
- д) підзвітність місцевим органам виконавчої влади.

8. *До основних принципів місцевого самоврядування в Україні не належить принцип:*

- а) поєднання єдиноначальності та колегіальності;
- б) народовладдя;
- в) законності;
- г) гласності;
- д) виборності.

9. *Система місцевого самоврядування у широкому значенні – це:*

- а) певний організаційно-правовий механізм здійснення місцевого самоврядування, в межах окремої адміністративно-територіальної одиниці;
- б) право населення адміністративно-територіальних одиниць безпосередньо або через обрані ними органи місцевого самоврядування вирішувати в межах Конституції і законів значну частину державних і громадських справ;
- в) сукупність всіх організаційно-правових форм та інститутів, через які здійснюється в Україні місцеве самоврядування;
- г) владний вплив держави на різноманітні суспільні процеси в межах адміністративно-територіальних одиниць, який здійснюється державними органами виконавчої влади та посадовими особами, що призначаються центральною владою і підзвітні їй;
- д) сукупність державних органів, які здійснюють місцеве самоврядування.

10. *Система місцевого самоврядування у вузькому значенні – це:*

- а) певний організаційно-правовий механізм здійснення місцевого самоврядування, в межах окремої адміністративно-територіальної одиниці;
- б) право населення адміністративно-територіальних одиниць безпосередньо або через обрані ними органи місцевого самоврядування вирішувати в межах Конституції і законів значну частину державних і громадських справ;
- в) сукупність всіх організаційно-правових форм та інститутів, через які здійснюється в Україні місцеве самоврядування;
- г) владний вплив держави на різноманітні суспільні процеси в межах адміністративно-територіальних одиниць, який здійснюється державними органами виконавчої влади та посадовими особами, що призначаються центральною владою і підзвітні їй;
- д) сукупність державних органів, які здійснюють місцеве самоврядування.

11. *Суттєвою особливістю місцевого самоврядування в Україні є те, що в його системі:*

- а) не діє принцип поділу влади;
- б) не діє принцип законності;

- в) діє принцип національної рівноправності;
- г) діє принцип поділу влади;
- д) діє принцип гуманізму.

12. Принцип діяльності місцевого самоврядування, відповідно до якого органи та посадові особи місцевого самоврядування повинні здійснювати свою діяльність відкрито, у взаємодії із засобами масової інформації; мають своєчасно надавати об'єктивну, достовірну інформацію про свою діяльність громадянам, публікувати чи доводити до відома громадян прийняті рішення – це:

- а) принцип державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування;
- б) принцип законності;
- в) принцип колегіальності;
- г) принцип гласності;
- д) принцип поєднання місцевих і державних інтересів.

13. Громадівська теорія місцевого самоврядування характеризується наступними ідеями:

а) територіальна громада наполягає на повній самостійності органів самоврядування, діє за принципом «дозволено все, що не заборонено законом», зміщує самоврядні територіальні одиниці з різного роду приватноправовими об'єднаннями (промисловими компаніями, благодійними фондами, тощо);

б) територіальна громада є недержавним за своєю природою утворенням, має власну компетенцію в сфері неполітичних відносин, до яких держава байдужа, а саме – в місцевих громадських і господарських справах;

в) територіальна громада є незалежною від держави органічною корпорацією, що склалася природним шляхом, відповідно й її право на самоврядування виводиться з природи територіальної громади, має такий самий природний та невідчужуваний характер, як права і свободи людини;

г) територіальна громада – це особлива організація державної влади, що ґрунтується на виборних началах, де компенсація органів місцевого самоврядування визначається державою, діє за принципом «дозволено те, що передбачено законом», на відміну від центрального управління місцеве самоврядування здійснюється не державними чиновниками, а за допомогою місцевих спільнот, місцевих жителів, зацікавлених у місцевому самоврядуванні;

д) територіальна громада визнавалася залежною від держави корпорацією, що склалася законним шляхом, відповідно до неї право на самоврядування виводиться з природи держави.

14. Державна теорія місцевого самоврядування характеризується наступними ідеями:

а) територіальна громада наполягає на повній самостійності органів самоврядування, діє за принципом «дозволено все, що не заборонено законом»,

змішує самоврядні територіальні одиниці з різного роду приватноправовими об'єднаннями (промисловими компаніями, благодійними фондами, тощо);

б) територіальна громада є недержавним за своєю природою утворенням, має власну компетенцію в сфері неполітичних відносин, до яких держава байдужа, а саме – в місцевих громадських і господарських справах;

в) територіальна громада є незалежною від держави органічною корпорацією, що склалася природним шляхом, відповідно й її право на самоврядування виводиться з природи територіальної громади, має такий самий природний та невідчужуваний характер, як права і свободи людини;

г) територіальна громада – це особлива організація державної влади, що ґрунтується на виборних началах, де компенсація органів місцевого самоврядування визначається державою, діє за принципом «дозволено те, що передбачено законом», на відміну від центрального управління місцеве самоврядування здійснюється не державними чиновниками, а за допомогою місцевих спільнот, місцевих жителів, зацікавлених у місцевому самоврядуванні;

д) територіальна громада визнавалася залежною від держави корпорацією, що склалася законним шляхом, відповідно до неї право на самоврядування виводиться з природи держави.

15. Громадівсько-державна теорія (теорія муніципального дуалізму) місцевого самоврядування характеризується наступними ідеями:

а) територіальна громада наполягає на повній самостійності органів самоврядування, діє за принципом «дозволено все, що не заборонено законом», змішує самоврядні територіальні одиниці з різного роду приватноправовими об'єднаннями (промисловими компаніями, благодійними фондами, тощо);

б) інститут місцевого самоврядування є незалежними від держави лише в суто громадських справах; справи, які повинні здійснювати інститут місцевого самоврядування, мають також поділятися на «власні» та «делеговані»; у здійсненні власних справ органи місцевого самоврядування мають діяти незалежно та самостійно від державних органів, дотримуючись лише законів, у виконанні ж делегованих повноважень – діють під контролем та адміністративною опікою відповідних державних органів;

в) територіальна громада є незалежною від держави органічною корпорацією, що склалася природним шляхом, відповідно й її право на самоврядування виводиться з природи територіальної громади, має такий самий природний та невідчужуваний характер, як права і свободи людини;

г) територіальна громада – це особлива організація державної влади, що ґрунтується на виборних началах, де компенсація органів місцевого самоврядування визначається державою, діє за принципом «дозволено те, що передбачено законом», на відміну від центрального управління місцеве самоврядування здійснюється не державними чиновниками, а за допомогою місцевих спільнот, місцевих жителів, зацікавлених у місцевому самоврядуванні;

д) територіальна громада визнавалася залежною від держави корпорацією,

що склалася законним шляхом, відповідно до неї право на самоврядування виводиться з природи держави.

16. Положення Закону України «Про місцеве самоврядування» «Якщо територіальна громада буде нездатною здійснювати своє право на місцеве самоврядування, то воно здійснюватиметься під егідою органів і посадових осіб місцевого самоврядування. При цьому суб'єкт, який встановлюватиме неможливість такого здійснення, не визначений» свідчить про наявність в законодавстві:

- а) громадської теорії місцевого самоврядування;
- б) англо-американської теорії місцевого самоврядування;
- в) державницької теорії місцевого самоврядування;
- г) європейської теорії місцевого самоврядування;
- д) муніципальної теорії місцевого самоврядування.

17. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року первинним суб'єктом місцевого самоврядування в Україні, основним носієм його функцій і повноважень є:

- а) сільська, селищна, міська рада;
- б) органи самоорганізації населення;
- в) територіальна громада села, селища, міста;
- г) виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- д) сільський, селищний, міський голова.

18. Підхід до вивчення територіальної громади, що описує професійний склад населення та робочі місця, розглядає джерела, розподіл та динаміку доходів, вивчає ресурси, які має територіальна громада:

- а) якісний;
- б) економічний;
- в) етнографічний;
- г) соціологічний;
- д) соціальний.

19. Підхід щодо розуміння територіальної громади, що передбачає вивчення територіальної громади як певної спільності у природно-географічному просторі:

- а) якісний;
- б) екологічний;
- в) етнографічний;
- г) соціологічний;
- д) соціальний.

20. Підхід щодо розуміння територіальної громади, який передбачає її вивчення як певного способу життя, описує культурні характеристики населення:

- а) якісний;
- б) екологічний;
- в) етнографічний;
- г) соціологічний;
- д) соціальний.

21. Підхід щодо розуміння територіальної громади, який описує її як місце:

- а) якісний;
- б) екологічний;
- в) етнографічний;
- г) соціологічний;
- д) соціальний.

22. Підхід до вивчення територіальної громади, який розглядає її як соціальну систему:

- а) якісний;
- б) екологічний;
- в) етнографічний;
- г) соціологічний;
- д) соціальний.

23. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року право комунальної власності на рухоме і не рухоме майно належить:

- а) виконавчим комітетам відповідних рад;
- б) територіальним громадам;
- в) головам відповідних рад;
- г) відділам відповідних рад;
- д) управлінні відповідних рад.

24. Функції, що передбачають управління майном, наявним у комунальній власності утворити реорганізацію та ліквідацію комунальних підприємств, організацій та установ:

- а) економічні;
- б) інформаційні;
- в) соціальні;
- г) економічні;
- д) охоронювальні.

25. *«Малою Конституцією міста» називають:*

- а) рішення голови обласної державної адміністрації;
- б) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- в) рішення голови відповідної територіальної громади;
- г) Конституція АР Крим;
- д) статут територіальної громади.

26. *Статут територіальної громади реєструють:*

- а) органи Міністерства внутрішніх справ України;
- б) органи Міністерства юстиції України;
- в) виконавчий орган ради відповідної територіальної громади;
- г) Офіс Президента України;
- д) секретаріат Президента України.

27. *Статут територіальної громади приймається на основі:*

- а) Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- б) Конституції України;
- в) Європейської Хартії про місцеве самоврядування;
- г) Закону України «Про органи самоорганізації населення»;
- д) Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

28. *Видами статутів територіальних громад є:*

- а) статут територіальної громади селища, статут територіальної громади міста, статут територіальної громади обласного центру;
- б) статут територіальної громади села, статут територіальної громади міста, статут територіальної громади міста зі спеціальним статусом;
- в) статут територіальної громади села, статут територіальної громади селища, статут територіальної громади області;
- г) статут територіальної громади села, статут територіальної громади селища, статут територіальної громади столиці;
- д) статут територіальної громади села, статут територіальної громади селища, статут територіальної громади міста.

29. *Заява про реєстрацію статуту розглядається:*

- а) один місяць;
- б) 10 днів;
- в) 15 днів;
- г) два місяці;
- д) три місяці.

30. *Відомості про реєстрацію статуту подаються відповідному органу державної статистики через:*

- а) 10 днів;

- б) 15 днів;
- в) один місяць;
- г) два місяці;
- д) протягом тижня.

31. *Форма вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення – це:*

- а) місцевий референдум;
- б) місцеві вибори;
- в) місцеві ініціативи;
- г) громадські слухання;
- д) місцеве рішення питань

32. *Правовою підставою об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл є:*

- а) рішення обласної ради;
- б) рішення сільських голів цих сіл;
- в) таке об'єднання не передбачено законодавством України;
- г) рішення місцевого референдуму;
- д) рішення виконавчих органів сільських рад.

33. *Форми участі членів територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення:*

- а) колективні та індивідуальні;
- б) автономні та колективні;
- в) загальні та специфічні;
- г) автономні та резервні;
- д) загальні, специфічні та резервні.

34. *До індивідуальних форм участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення входять:*

- а) місцеві вибори;
- б) загальні збори громадян за місцем їх проживання;
- в) громадські слухання;
- г) служба в органах місцевого самоврядування;
- д) місцевий референдум.

35. *Представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста:*

- а) сільські, селищні, міські ради;
- б) органи самоорганізації населення;
- в) районні та обласні ради;

- г) районні у містах ради;
- д) територіальні громади.

36. До органів самоорганізації населення не належить:

- а) кондомініум;
- б) об'єднання жителів багатоквартирних будинків;
- в) вуличний комітет;
- г) квартальне об'єднання;
- д) фракційне об'єднання.

37. За формою нормативно-правові акти місцевого самоврядування можна класифікувати на:

- а) постійні та тимчасові;
- б) нормативні акти, прийняті територіальною громадою або відповідною радою;
- в) акти широкої дії та акти обмеженої дії;
- г) регламенти, статuti та рішення;
- д) акти загальної дії та акти спеціальної дії.

38. Порядок організації громадських слухань визначається в:

- а) статuti територіальної громади;
- б) Законі України «Про громадські слухання»;
- в) Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- г) Конституції України;
- д) не встановлюється чинним законодавством.

39. Громадські слухання відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» повинні проводитись:

- а) кожного місяця;
- б) не рідше одного разу на пів року;
- в) не рідше одного разу на квартал;
- г) не рідше одного разу на рік;
- д) кожного тижня.

40. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань:

- а) підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування;
- б) підлягають обов'язковому розгляду органами виконавчої влади на місцях;
- в) не підлягають обов'язковому розгляду жодними органами влади;
- г) підлягають обов'язковому розгляду органами державної влади;
- д) підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

ня та органами виконавчої влади на місцях.

41. *Пропозиції членів громади про обов'язковий розгляд на відкритому засіданні ради будь-якого питання віднесеного до відання місцевого самоврядування – це:*

- а) місцевий референдум;
- б) місцеві вибори;
- в) місцеві ініціативи;
- г) громадські слухання;
- д) місцеві збори.

42. *Є правом і реальною здатністю органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину публічних справ і управляти нею, діючи в межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення – це визначення подане в:*

- а) Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- б) Конституції України;
- в) Європейській хартії місцевого самоврядування;
- г) Законі України «Про службу в органах місцевого самоврядування»;
- д) Указі Президента України «Про День місцевого самоврядування».

43. *Засіб одержання депутатом місцевої ради інформації або роз'яснення з тієї чи іншої проблеми – це:*

- а) депутатський запит;
- б) депутатське звернення;
- в) депутатське запитання;
- г) депутатська вимога;
- д) депутатська скарга.

44. *Європейська хартія місцевого самоврядування визначає такий принцип:*

- а) місцева влада має бути здатною пристосовувати свої внутрішні адміністративні структури до місцевих потреб і забезпечувати ефективність управління;
- б) місцева влада пристосовується до місцевих потреб, однак не повною мірою забезпечує ефективність управління;
- в) принцип гласності;
- г) принцип законності;
- д) національні принципи місцевого самоврядування.

45. *Визнання самостійних і незалежних спеціалізованих організацій (об'єднання, спілки) суб'єктами владних повноважень із делегуванням їм права здійснювати певний обсяг завдань публічного змісту – це:*

- а) децентралізація;
- б) територіальна децентралізація;
- в) функціональна децентралізація;
- г) предметна децентралізація;
- д) місцева децентралізація.

46. *Загальний склад представницьких органів (депутатів сільських, селищних, міських, районних у місті рад) місцевого самоврядування залежить від:*

- а) кількості населення адміністративно-територіальної одиниці;
- б) площі адміністративно-територіальної одиниці;
- в) площі та кількості населення адміністративно-територіальної одиниці;
- г) розміру місцевого бюджету адміністративно-територіальної одиниці;
- д) площі населення адміністративно-територіальної одиниці.

47. *Чергові вибори до органів місцевого самоврядування відбуваються:*

- а) після п'яти років повноважень;
- б) в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень;
- в) в останню неділю жовтня четвертого року повноважень;
- г) в останню неділю останнього року повноважень;
- д) в останню неділю березня п'ятого року повноважень.

48. *Рада вважається правомочною за умови обрання не менше:*

- а) 1/4 депутатів від загальної кількості ради;
- б) 1/3 депутатів від загальної кількості ради;
- в) 1/2 депутатів від загальної кількості ради;
- г) 2/3 депутатів від загальної кількості ради;
- д) 2/4 депутатів від загальної кількості ради.

49. *Добровільними об'єднаннями депутатів представницьких органів місцевого самоврядування є:*

- а) депутатські групи і фракції;
- б) депутатські групи;
- в) депутатські фракції;
- г) депутатські спілки;
- д) депутатські об'єднання.

50. *Суб'єкт, до компетенції якого належать питання організації управління районами в містах є:*

- а) районна рада;
- б) обласна рада;
- в) Верховна Рада України;
- г) міська рада;
- д) міський голова.

51. Перша сесія новообраної сільської, селищної, міської, районної у місті ради скликається відповідною територіальною виборчою комісією не пізніше, як:

- а) через 2 місяці після обрання ради у правомочному складі;
- б) через 1 місяць після обрання ради у правомочному складі;
- в) через 2 тижні після обрання ради у правомочному складі;
- г) через 45 днів після обрання ради у правомочному складі;
- д) через тиждень після обрання ради у правомочному складі.

52. Сесія ради є правомочною, якщо в її пленарному засіданні бере участь:

- а) 1/3 депутатів від загального складу ради;
- б) 1/2 депутатів від загального складу ради;
- в) більше половини депутатів від загального складу ради;
- г) 1/4 депутатів від загального складу ради;
- д) 2/4 депутатів від загального складу ради.

53. Рішення про скликання сесії районної ради доводиться до відома депутатів і населення не пізніше, ніж за:

- а) 5 днів до сесії;
- б) 10 днів до сесії;
- в) 15 днів до сесії;
- г) 20 днів до сесії;
- д) 25 днів до сесії.

54. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є:

- а) міські ради;
- б) Верховна Рада України;
- в) органи самоорганізації населення;
- г) районні та обласні ради;
- д) створення таких органів місцевого самоврядування не передбачено.

55. Строк повноважень місцевих рад усіх рівнів становить:

- а) 4 роки;
- б) 2 роки;
- в) 3 роки;
- г) 5 років;
- д) 1 рік.

56. Основною організаційною формою діяльності постійних комісій місцевих рад є:

- а) засідання;
- б) сесія;

- в) постійні збори;
- г) скликання;
- д) слухання.

57. Основною організаційною формою діяльності місцевих рад є:

- а) місцеві збори;
- б) депутатські засідання;
- в) сесія;
- г) депутатські скликання;
- д) засідання.

58. Президент України приймає відставку голови відповідної місцевої державної адміністрації, якщо недовіру голові обласної чи районної державної адміністрації висловили:

- а) одна третина від складу відповідної ради;
- б) увесь склад відповідної ради;
- в) дві третини від складу відповідної ради;
- г) Прем'єр-міністр та віце-прем'єр-міністр України;
- д) територіальна громада.

59. Суб'єктом, до повноважень якого належить затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних районів та контроль за їх виконанням, є:

- а) обласна рада;
- б) районна рада;
- в) міська рада;
- г) міський голова;
- д) Верховна Рада України.

60. До матеріальних повноважень органів місцевого самоврядування у бюджетній сфері не належить:

- а) право утворювати власний місцевий бюджет;
- б) право на отримання бюджетних доходів;
- в) право залишати додатково одержані кошти у своєму розпорядженні;
- г) право на скасування загальнодержавних податків, зборів та інших платежів у разі недоотримання коштів у власний бюджет;
- д) право на включення до власного бюджету частини встановлених загальнодержавних доходів.

61. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для покриття поточних видатків – це:

- а) бюджет розвитку;

- б) мінімальний бюджет місцевого самоврядування;
- в) районний бюджет;
- г) поточний бюджет;
- д) бюджет місцевого самоврядування.

62. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» рада вважається повноважною за умови обрання:

- а) не менш як половини депутатів від загального складу ради;
- б) не менш як двох третин депутатів від загального складу ради;
- в) не менш як трьох четвертих від загального складу ради;
- г) не менш як трьох п'ятих від загального складу ради;
- д) 100% від загального складу ради.

63. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. сесія ради скликається в міру необхідності, але не менше:

- а) одного разу на рік;
- б) одного разу на шість місяців;
- в) одного разу на квартал;
- г) одного разу на місяць;
- д) одного разу на тиждень.

64. У межах території, на якій поширена регіональна мова або мова меншини (мови), акти місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування приймаються:

- а) виключно державною мовою;
- б) виключно регіональною мовою;
- в) мовою національних меншин;
- г) державною мовою або цією регіональною мовою, або мовою меншини (мовами) та офіційно публікуються цими мовами;
- д) державною та регіональною мовою.

65. Найменування органів місцевого самоврядування, написи на їх печатках, штампях, штемпелях, офіційних бланках і табличках виконуються:

- а) регіональною і державною мовами;
- б) державною мовою;
- в) державною мовою та однією із мов Європейського Союзу;
- г) державною та англійською мовами;
- д) державною мовою та мовою національних меншин.

66. Ініціаторами добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст можуть бути:

- а) сільський, селищний, міський голова;

- б) депутат сільської, селищної, міської ради;
- в) районні та обласні державні адміністрації;
- г) районні та обласні ради;
- д) місцеві громадські організації.

67. Суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є:

- а) суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст;
- б) географічно наближені територіальні громади сіл, селищ, міст;
- в) територіальні громади сіл в межах одного району;
- г) територіальні громади сіл з чисельністю, що не перевищує 2 тис. осіб
- д) територіальні громади міст з чисельністю, що не перевищує 10 тис. осіб.

68. Найменування об'єднаної територіальної громади у зв'язку з об'єднанням:

- а) не змінюється;
- б) є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром;
- в) є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), що є найбільшим за чисельністю жителів;
- г) є похідним від найменування населеного пункту, що є районним центром;
- д) не зберігається, а призначається нове, таке що відповідає інтересам територіальної громади.

69. Пропозиція щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад обов'язково повинна містити:

- а) рішення Центральної виборчої комісії про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови;
- б) пропозиції щодо надання фінансової підтримки;
- в) визначення адміністративного центру об'єднаної територіальної громади та її найменування;
- г) перспективний план формування територій громад;
- д) положення про старосту територіальної громади.

70. Відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» договір про співробітництво територіальних громад набирає чинності:

- а) через 5 днів з дати його укладення;
- б) через 10 днів з дати його укладення;
- в) через 15 днів з дати його укладення;
- г) через 20 днів з дати його укладення;

д) через місяць з дати його укладення.

71. Головною посадовою особою територіальної громади відповідного села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста є:

- а) секретар сільської, селищної, міської ради;
- б) голова територіальної виборчої комісії;
- в) сільський, селищний, міський голова;
- г) губернатор;
- д) голова територіальної громади.

72. Громадяни України, які вперше приймаються на службу в органи місцевого самоврядування складають Присягу:

- а) у день прийняття відповідного рішення про призначення;
- б) на наступний день після прийняття відповідного рішення про призначення;
- в) через 5 днів після прийняття відповідного рішення про призначення;
- г) через 10 днів після прийняття відповідного рішення про призначення;
- д) через місяць після прийняття відповідного рішення про призначення.

73. Відповідно до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» черговий ранг посадової особи місцевого самоврядування призначається:

- а) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 1 рік;
- б) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 2 роки;
- в) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 3 роки;
- г) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 4 роки;
- д) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 5 років.

74. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» рада вважається повноважною за умови обрання:

- а) не менш як двох третин депутатів від загального складу ради;
- б) не менш як однієї третини депутатів від загального складу ради;
- в) не менш як 50 % від загального складу ради;
- г) більше половини депутатів від загального складу ради;
- д) не менш як 80 % від загального складу ради.

75. З метою оцінки ділових та професійних якостей, а також кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування, чергова атестація проходить:

- а) кожного півріччя;
- б) кожного року;
- в) один раз на два роки;
- г) один раз на 4 роки;

д) за направленням керівника органу місцевого самоврядування.

76. *Строк повноважень депутатів сільських, селищних, міських рад, а також сільського, селищного та міського голів становить:*

- а) 2 роки;
- б) 3 роки;
- в) 4 роки;
- г) 5 років;
- д) 6 років.

77. *Граничний вік перебування на службі в органах місцевого самоврядування становить:*

- а) 50 років;
- б) 55 років;
- в) 60 років;
- г) 65 років;
- д) 70 років.

78. *Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», сільський, селищний, міський голова видає:*

- а) рішення;
- б) наказ;
- в) розпорядження;
- г) постанову;
- д) ухвалу.

79. *Посадова особа, що очолює виконавчий комітет сільської, селищної, міської ради:*

- а) губернатор;
- б) секретар сільської, селищної, міської ради;
- в) голова;
- г) керуючий справами виконкому;
- д) сільський, селищний, міський голова.

80. *Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. виконавчі органи місцевих рад є підконтрольними та підзвітними:*

- а) місцевим радам;
- б) територіальній громаді;
- в) районній раді;
- г) обласній раді;
- д) голові місцевої ради.

81. *Посадова особа, що виконує обов'язки сільського, селищного, міського голови у разі дострокового припинення ним повноважень:*

- а) секретар сільської, селищної, міської ради;
- б) заступник сільського, селищного, міського голови;
- в) голова обласної ради;
- г) керуючий справами виконкому сільської, селищної, міської ради;
- д) найстарший за віком депутат сільської, селищної, міської ради.

82. *Основною формою роботи виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради є:*

- а) збори;
- б) сесія;
- в) наради;
- г) засідання;
- д) конференція.

83. *Суб'єктом, що обирає голову обласної ради, є:*

- а) територіальна громада;
- б) відповідна обласна рада;
- в) голова обласної ради призначається Президентом України;
- г) відповідна міська рада;
- д) жителі відповідної області.

84. *До місцевих податків та зборів не належить:*

- а) податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- б) єдиний податок;
- в) збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства;
- г) збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності;
- д) туристичний збір.

85. *Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування нормативно-правового характеру набувають чинності:*

- а) після 10 днів їх офіційного оприлюднення;
- б) з дня офіційного опублікування;
- в) з дня їх офіційного оприлюднення, якщо органом чи посадовою особою не встановлено пізніший строк введення цих актів в дію;
- г) після 3 днів їх офіційного оприлюднення, якщо органом чи посадовою особою не встановлено пізніший строк введення цих актів в дію;
- д) з дня їх офіційного опублікування, якщо органом чи посадовою особою не встановлено пізніший строк введення цих актів в дію.

86. *Складання і виконання районних і обласних бюджетів здійснюють відповідні державні адміністрації з:*

- а) Бюджетним кодексом України;
- б) Господарським кодексом України;
- в) Цивільним кодексом України;
- г) Сімейним кодексом України;
- д) Податковим кодексом України.

87. Кошти, які передаються до місцевого бюджету в разі, коли коштів, що надходять із власних джерел, і закріплених доходів недостатньо для формування мінімального розміру місцевого бюджету:

- а) дотації;
- б) субвенції;
- в) облігації;
- г) акції;
- д) інвестиції.

88. Періодичність атестації, що встановлюється до посадових осіб органів місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування»:

- а) один раз на рік;
- б) один раз на два роки;
- в) один раз на чотири роки;
- г) два рази на рік;
- д) один раз на п'ять років.

89. Організація роботи постійної комісії ради покладається на:

- а) секретаря комісії;
- б) заступника голови комісії;
- в) будь-якого члена комісії;
- г) голову комісії;
- д) заступника та секретаря комісії.

90. Під час здійснення делегованих повноважень виконкоми підконтрольні:

- а) депутатам місцевих рад;
- б) правоохоронним органом;
- в) органам виконавчої влади;
- г) органам законодавчої влади;
- д) є самостійними у свої повноваження.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 39. Ст. 1418.
- ❖ Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 3381.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16 квітня 2009 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 38. Ст. 534.
- ❖ Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон від 05 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.
- ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
- ❖ Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29 листопада 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 78.
- ❖ Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.
- ❖ Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верхо-*

- вної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
- ❖ Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34 ст. 1167.
  - ❖ Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
  - ❖ Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
  - ❖ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1150. Ст. 1.
  - ❖ Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 193-195.
  - ❖ Про День місцевого самоврядування: Указ Президента України від 25 листопада 2000 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 145.
  - ❖ Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні: Указ Президента України від 30 серпня 2001 року (зі змінами і допов.). *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 86-87.

Спеціалізована література:

1. Kuzmenko N. Legal effects of unlawful local government acts. *Leges si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 81-86.
2. Андрусів Л. М. Особливості оприлюднення нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2019. № 8. С. 8-14.
3. Артеменко А. Г. Місцеве самоврядування в Україні: євроінтеграційний шлях: моногр. Київ: Рідна мова, 2016. 805 с.
4. Артеменко И. Органы местного самоуправления как участники административного судопроизводства в Украине: вопросы сегодняшнего дня. *Leges si Viata*. 2016. № 10, ч. 1. С. 3-7.
5. Артеменко І. А. Види адміністративно-процесуальних відносин за участю органів місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 43-47.
6. Атаманчук Н. І. Місцеві податки і збори України: сучасний стан та перспективи реформування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. С. 102-105.

7. Баймуратов М. О. Європейські стандарти регіонального самоврядування: актуальні питання конституційно-правового забезпечення в Україні: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 215 с.
8. Батанов О. В., Бесчастний В. М., Делія Ю. В. Правові акти місцевого самоврядування: нариси про юридичну природу: моногр. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 234 с.
9. Батанов О. Конституційне забезпечення організації місцевого самоврядування в Україні: проблеми формування та шляхи розвитку. *Право України*. 2016. № 6. С. 60-69.
10. Батечко А. І. Організація управління конфліктами в органах місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 30-33.
11. Бедний О. Адміністративно-правове регулювання створення посади та визначення посадових повноважень в органах місцевого самоврядування. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 5. С. 57-62.
12. Белец Ж. А. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: моногр. Київ: Рідна мова, 2016. 742 с.
13. Березовська С. В. Правове регулювання фінансової діяльності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 24 с.
14. Бодак Н. Местное управление и местное самоуправление в государствах Восточной Европы. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 2. С. 5-9.
15. Бурбика В. О. Адміністративно-правові засади взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2017. 20 с.
16. Васильєв Є. О. Роль органів місцевого самоврядування України у створенні локальної системи зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 21 с.
17. Віліжінський В. М. Реформування системи місцевого самоврядування в Україні з урахуванням національних традицій врядування: моногр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2016. 180 с.
18. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
19. Волошина Я. Нормативно-правовые акты местного самоуправления: понятие и особенности. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 22-25.
20. Георгиевский Ю. Нормативные способы и модели установления компетенции органов государственной власти и органов местного самоуправления. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 30-33.
21. Гілін Є. О. Адміністративно-правові основи впровадження інноваційних технологій управління в діяльність органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
22. Гілін Є. Розвиток управління діяльністю органів місцевого самоврядування та запровадження у нього інноваційних технологій після набуття Укра-

- їною статусу незалежної держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1, ч. 1. С. 27-31.
23. Гладій В. І. Місцеве самоврядування як ресурс політики євроінтеграції: досвід Вишеградської групи та перспективи для України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2016. 20 с.
  24. Горащенко О. М. Роль інституту глави держави у становленні та формуванні місцевого самоврядування в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
  25. Гришко Р. Ю. Реформування місцевого самоврядування в Україні у напрямку децентралізації управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2017. 20 с.
  26. Грищенко І. М. Феномен лідерства в системі місцевого самоврядування: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: НАДУ, 2016. 319 с.
  27. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 198-200.
  28. Гуренко М. А. Інвестиційні договори за участю органів державної влади та органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
  29. Дацко Ю. С. Участь органів місцевого самоврядування в цивільному процесі для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
  30. Дробуш І. В. Децентралізація та субсидіарність як необхідні умови реалізації соціальних прав територіальних громад на місцевому рівні. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 3. С. 50-55.
  31. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні та конституційно-правові проблеми її реалізації: моногр. Рівне: Овід, 2015. 536 с.
  32. Дубняк М. В. Правове регулювання інформаційної взаємодії у місцевому самоврядуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
  33. Євдокімов О. В. Організаційне забезпечення функціонування та розвитку об'єднаних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.
  34. Єлісеєва І. О. Конституційний дуалізм місцевого самоврядування в Україні. *Форум права*. 2017. № 2. С. 52-58.
  35. Ємельяненко К. О. Трансформація повноважень органів місцевого самоврядування в процесі їх реформування. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 269-283.
  36. Записний Д. Ю. Надання адміністративних послуг в умовах реформування місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2016. 20 с.
  37. Іванова А. М. Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних

- повноважень: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
38. Калінкін А. С. Місцеве самоврядування як форма втілення конституційної децентралізації: проблеми визначення та інтерпретації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 315-325.
  39. Камінська Н. В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування (міжнародно-правові засади становлення, функціонування та розвитку): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 37 с.
  40. Келемен М. І. Участь громадськості у проведенні екологічної експертизи. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 326-362.
  41. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
  42. Колтун В. С. Темпоральна парадигма діяльності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2015. 36 с.
  43. Комиссаров С. Международно-правовое обеспечение деятельности местной (муниципальной) полиции в Украине. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 94-98.
  44. Кондратинский. Модель формирования гражданских компетентностей территориальных общин. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 63-66.
  45. Кондрацька Н. М. Місцеве самоврядування в Україні: конституційна модель системно-структурної організації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
  46. Короєд С. О. Договірне регулювання делегованих повноважень в динаміці правовідносин при здійсненні місцевої публічної влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 160-173.
  47. Кошіль Н. М. Кодифікація в статутах актів місцевих рад із питання участі населення в здійсненні місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 16-19.
  48. Кравчук В. М. Громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: проблеми ефективності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 16-20.
  49. Кравчук М. Ю. Правовий аналіз етапів становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 67-69.
  50. Крипак А. Правовое обеспечение реализации публичной политики формирования самостоятельных территориальных громад в Украине. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 76-79.
  51. Кузьменко Н. О. Рішення органів місцевого самоврядування в механізмі правового регулювання земельних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
  52. Курусь Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії: автореф. дис.

- ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
53. Курчин О. Г. Містобудівна діяльність як сфера муніципально-правового вимірювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 230-257.
  54. Ладиченко В. В. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. С. 32-34.
  55. Марынів А. Коммуна как первичный территориальный коллектив в системе местного самоуправления Французской Республики. *Leges et Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 125-128.
  56. Мельник А. Г. Компетенція органів місцевого самоврядування первинного рівня в сфері регулювання земельних відносин: конституційно-правовий аспект: моногр. Ужгород: Гельветика, 2016. 207 с.
  57. Могілевський В. С. Роль місцевого самоврядування в становленні національного та глобального конституціоналізму: питання взаємодії та ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
  58. Молчанова Ю. Ю. Муніципальне регулювання здійснення членами територіальної громади права на участь у місцевому самоврядуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
  59. Мусєєв М. С. Управління органами місцевого самоврядування інфраструктурним розвитком міста обласного значення: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2015. 20 с.
  60. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 22 с.
  61. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
  62. Нікулін В. А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування з питань реклами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 18 с.
  63. Новак А. О. Конституційно-правове регулювання здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
  64. Панасюк С. А. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та актуальні проблеми їх імплементації в законодавство України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2015. 20 с.
  65. Петришин О. О. Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні: теоретико-правовий та порівняльний аналіз: моногр. Харків: Право, 2014. 189 с.
  66. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.

67. Полякова К. Органы местного самоуправления как участники имущественно-хозяйственных отношений. *Legea si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 81-84.
68. Полякова Ю. О. Громадські ради як консультативно-дорадчі органи при Президенті України. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 136-144.
69. Потіп М. М. Розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування: моногр. Дніпро: Середняк Т. К., 2015. 186 с.
70. Присяжнюк И. Электронное декларирование лицами, уполномоченными на исполнение функций государства или местного самоуправления, и право на приватность: проблемы соотношения. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 142-146.
71. Рум'янцев Ю. В. Концептуально-методологічні засади протидії вчиненню корупційних правопорушень службовцями органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
72. Рушак І. Я. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи як учасники адміністративного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
73. Сидор М. Я. Адміністративно-правові аспекти взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування: моногр. Львів: Ліга Прес, 2016. 191 с.
74. Сидорчук Л. А. Розуміння сутності охорони громадського порядку органами місцевого самоврядування. *Правові системи*. 2016. № 1-2. С. 16-25.
75. Слободяник Т. Н. Муніципально-правова відповідальність сільського, селищного та міського голови в Україні. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 29-33.
76. Соляник К. Є. Правова форма діяльності органу публічної влади як джерело муніципального права. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 92-99.
77. Сьох К. Я. Конституційне право громадян на службу в органах місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
78. Третяк С. М. Створення ефективних і прозорих органів місцевого самоврядування в процесі розбудови українського громадянського суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 24-27.
79. Тулик І. І. Основні повноваження органів державної влади у сфері місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 85-87.
80. Тупіцин В. М. Організаційне забезпечення діяльності представницького органу місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2015. 20 с.
81. Упоров И. В., Грицай В. В. Полномочия депутата представительного органа муниципального образования: проблемы правового регулирования и реализации: моногр. Москва: Юрлитинформ, 2016. 199 с.

82. Утченко К. Ю. Актуальні зміни до Основного Закону України: в контексті децентралізації влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 72-80.
83. Хоменко В. О. Інструменти діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
84. Хохленко О. Адміністративно-правові засади організації місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 12. С. 30-31.
85. Чапля О. В. Організаційно-правова форма місцевого самоврядування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 82-85.
86. Чорнолуцький Р. В. Нормотворчість органів місцевого самоврядування: теологічні домінанти, що базуються на екзистенційних інтересах територіальної громади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 46-52.
87. Шаталова О. М. Управління професійною адаптацією посадових осіб місцевого самоврядування України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2018. 20 с.
88. Шушулкова В. Д. Організаційно-правове регулювання діяльності адміністративних комісій при виконавчих органах місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 20 с

ТЕМА 15. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Поняття, принципи та система територіального устрою України. Конституційне закріплення форми державного устрою як відносно децентралізованої унітарної держави. Система адміністративно-територіального устрою. Види адміністративно-територіальних одиниць. Автономія: поняття, види та їх характеристика. Автономна Республіка Крим – територіальна автономія у складі України. Основи конституційного статусу Автономної Республіки Крим. Самоврядні повноваження Автономної Республіки Крим. Верховна Рада Автономної Республіки Крим: компетенція та організація роботи. Рада Міністрів Автономної Республіки Крим: склад та повноваження. Представництво Президента України. Взаємодія органів державної влади Автономної Республіки Крим.

Територіальний устрій, по суті, є територіальною організацією публічної влади у державі.

Відповідно до ст. 2 Основного Закону суверенітет України поширюється на всю її територію. Власне, суверенітет держави, який із часів Ж. Бодена (XVI ст.) характеризується «ознаками верховенства, абсолютності, єдності, постійності, незалежності», складно реалізувати без повного контролю державою своєї території.

Україна наділена виключним правом здійснювати на своїй території всю повноту державної влади і виступати від імені народу, який проживає на цій території, незалежним суб'єктом міжнародних відносин. У межах своїх територіальних кордонів суверенна держава – єдиний офіційний представник усього Українського народу, об'єднаного за ознакою громадянства.

Територія держави – це простір, зафіксований державним кордоном, на який поширюється суверенітет держави.

Територія держави є невіддільною ознакою державності, просторовою межею державної влади. Держава розпоряджається своєю територією, яка може складатись із сухопутної, водної, повітряної її частини та континентального шельфу. Держава здійснює повну й виключну владу в межах своєї території¹.

Зокрема, Г. Кельзен визначав територію держави як «територіальну сферу розповсюдження національного правового порядку» та розглядає її у двох розуміннях – вузькому та широкому. Під територією у вузькому значенні він розумів «простір, у межах якого лише одна держава, а саме та, якій належить ця територія, уповноважується видавати загальнообов'язкові акти». У той же час схожа діяльність інших держав на цій території повністю виключається. Територія держави в широкому розумінні включає в себе поряд з територією у вузькому розумінні також простір, де на рівних підставах можуть діяти

¹ Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: монографія. Київ: Академія, 2013. С. 14.

водночас декілька держав. До такої відносять, зокрема, водний простір, що має статус відкритого моря. На цьому просторі кожна держава має право на вільне плавання своїх суден під національним прапором. На кожному із суден діють закони «своїї» держави. До території держави в широкому розумінні відносять також території, що не належать жодній з держав. Їхній правовий статус аналогічний статусу відкритого моря¹.

Територія держави є матеріальним вираженням верховенства і незалежності народу, який проживає на ній. Тільки народ в цілому володіє правом розпоряджатися своєю територією. Будь-який етнос, який проживає на території держави, має право на культурно-національне самовизначення (розвиток). Відмежування держави як явища статичного, одномоментного, певної системи інститутів і ознак, що існує на даний конкретний період, від державності як континууму, що розгортається в часі і просторі процесу самовираження народу, сприяє формуванню територіальної свідомості. Територіальна свідомість як процес самовираження людей з територіями передбачає право цих людей визначати межі цих територій².

Територія держави має об'ємно-просторові характеристики та охоплює:

- сухопутну територію;
- водні простори (внутрішні морські води і територіальне море);
- повітряну територію (простір над сухопутною і водною територіями, умовно до космічного простору);
- підземну територію (простір під сухопутною і водною територіями до технічно доступної глибини).

Особливий правовий режим, що регулюється насамперед міжнародним правом, мають:

- континентальний шельф;
- виключна (морська) економічна зона.

За своїм змістом категорія «територія держави» визначає правовий режим зв'язку держави з певною територією та її окремими складовими – адміністративно-територіальними одиницями чи суб'єктами федерації у федеративних державах. Для визначення адміністративно-територіального устрою у вітчизняній юридичній навчальній і науковій літературі іноді вживають поняття «адміністративно-територіальний устрій», «адміністративно-територіальний лад», «адміністративно-територіальний поділ держави» та ін.

У науці конституційного права інститут, пов'язаний з поняттям території та кордонів держави, поділу її на окремі територіальні одиниці з певним правовим режимом, називається територіальним устроєм України.

Розрізняють два основних **типи територіального устрою**:

¹ Шкабаро В. М. Територія як ключова ознака держави та її характеристики. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Юридичні науки.* 2015. № 2. С. 56–61.

² Бабурин С.Н. Территория государства: Теоретико-правовые проблемы: автореф. дис. ... д-ра юр. наук. Москва, 1998. 50 с.

- політико-територіальний;
- адміністративно-територіальний.

Політико-територіальний устрій передбачає поділ території держави на окремі самостійні частини. Він є характерним для федеративних держав. Очевидно, що політико-територіальний устрій також притаманний так званим «регіональним державам», а також державам зі значною кількістю національно-територіальних автономій. Адже відносини між центральною владою та автономією мають насамперед політичний характер.

Адміністративно-територіальний устрій – це внутрішній поділ території держави на адміністративно-територіальні одиниці, що властиво унітарним державам.

Територіальному устрою України властиві певні принципи, керівні засади, що визначають сутність та зміст цього інституту державного ладу і закріплені в Конституції та законах України.

Відповідно до ст. 132 Конституції України територіальний устрій України ґрунтується на засадах:

- єдності та цілісності державної території;
- поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади;
- збалансованості та соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій та ін.

Важливим принципом територіального устрою України є **принцип територіального верховенства (суверенітету) держави**, який є системоутворюючим щодо інших принципів цього інституту державного ладу України. Наведений принцип впливає зі ст.ст. 1 і 2 Основного Закону, які визначають суверенність України і передбачають, що державна влада в Україні здійснюється відповідно до Конституції та законів України системою відповідних державних органів на всій території України.

Принцип територіального верховенства держави характеризує повноту державної влади (суверенітету) в усіх її конституційних формах і виявах на всій території України. Держава самостійно встановлює правовий режим власної території, здійснює її оборону, вирішує питання адміністративно-територіального поділу з метою вибору оптимальної моделі здійснення державного володарювання та місцевого самоврядування тощо.

Принцип єдності та цілісності території означає, що складові території України – адміністративно-територіальні одиниці – перебувають між собою у нерозривному зв'язку, визначаються внутрішньою єдністю в межах державного кордону України.

Територія України є недоторканою, а її межі встановлені державним кордоном (ст. 2 Основного Закону). Це конституційне положення дає змогу виявити ще один принцип, споріднений з ключовими принципами територіального устрою України, – **принцип непорушності державного кордону**. Під

державним кордоном слід розуміти лінію, що визначає межі її території та вертикальну поверхню, яка проходить по цій лінії. Правовий режим державного кордону України регулюється Законом України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р.

Чинне законодавство України охороняє принципи єдності, цілісності та недоторканності території України в межах її державного кордону. Посягання на цілісність і недоторканність території України у формі вчинення умисної дії з метою зміни меж території або державного кордону України, визначених Конституцією та законами України, а також публічні заклики чи поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій є кримінально караним злочином (ст. 110 Кримінального кодексу України).

Принцип централізації та децентралізації у здійсненні державної влади має прояв у тому, що за центральними (загальнодержавними) органами держави Конституцією та законами України закріплено право забезпечення внутрішніх і зовнішніх загальнонаціональних інтересів, регулювання всіх сфер суспільного та державного ладу – політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної), екологічної та зовнішньополітичної, а обов'язок захисту суверенітету і територіальної цілісності України визначено Конституцією як найважливішу функцію держави, справу всього Українського народу (ст. 17). За місцевими органами влади закріплено право вирішувати питання регіонального та місцевого значення, сприяючи реалізації загальнодержавних програм.

Принцип децентралізації місцевого самоврядування викладено у преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. Принципи Хартії отримали продовження в чинному законодавстві. Так, відповідно до ст. 7 Основного Закону в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування, що є правом територіальної громади – жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

На сьогодні принцип децентралізації набуває в Україні надзвичайно важливого значення. Так, за змістом «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», ухваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-рп, при проведенні відповідних реформ також необхідно дотримуватися принципу децентралізації, який розглянуто у Концепції в органічному поєднанні з принципами субсидіарності та повсюдності місцевого самоврядування¹.

Принцип децентралізації поширюється насамперед на реформу місцевого самоврядування, на перерозподіл владних повноважень і фінансування з центру на місця. Втім, успіх децентралізації місцевого самоврядування не-

---

¹Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-рп .*Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 83.

можливий без модернізації адміністративно-територіального устрою України. Адже починаючи з 1991 р., кількість сільського населення в Україні зменшилася на 2,5 млн осіб, а сільських населених пунктів – на 348 одиниць. Разом із тим кількість сільських рад збільшилася на 1067 одиниць. Як вбачається із преамбули «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», в Україні на сьогодні утворені та діють близько 12 тис. територіальних громад, у понад 6 тис. громад кількість жителів становить менше 3 тис. осіб, із них у 4809 громадах - менше 1 тис. осіб, а у 1129 громадах - менше 500 у більшості із них не утворено виконавчі органи відповідних сільських рад, немає бюджетних установ, комунальних підприємств тощо. Органи місцевого самоврядування таких громад практично не можуть здійснювати надані їм законом повноваження¹.

Принцип централізації та децентралізації територіального устрою України отримує логічне продовження у принципах організації і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, розмежуванні їх компетенції відповідно до Конституції та законів України.

Важливим принципом територіального устрою України, який визначає сутність і зміст регіональної політики нашої держави, є **принцип збалансованості та соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних та культурних традицій**. Цей принцип означає, що держава забезпечує і гарантує право територіальних громад, які з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних та культурних традицій умовно об'єднуються в певні регіони, вирішувати політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) та інші проблеми згідно з інтересами цих громад.

Поняття «регіон» визначено у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. Відповідно до положень ст. 1 цього Закону «регіон» - це територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя². На сьогодні в Україні й досі актуальною є проблема законодавчого забезпечення сталого і збалансованого розвитку регіонів з урахуванням розвитку ситуації на Сході України та в Автономній Республіці Крим і перспектив реінтеграції цих регіонів. Є й інші конституційні принципи територіального устрою України. Зокрема, пріоритетним принципом територіального устрою будь-якої держави є **принцип народного суверенітету**, що визначає виключне право Українського народу здійснювати свою владу на всій території України безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Народ України має право вирішувати питання територіального устрою України. Так, ст. 73 Основного Закону громадянам України гарантовано право вирішувати питання зміни території Украї-

¹ Там само.

² Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 8 вересня 2005 р.(із змін і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 4. Ст. 61.

ни шляхом проведення обов'язкового всеукраїнського референдуму. Жодних інших легітимних способів зміни території України Конституцією не передбачено. Важливим для територіального устрою України є принцип, який визначає форму цього устрою. Зокрема, згідно зі ст. 2 Основного Закону України є унітарною державою, отже, у такий спосіб закріплено **принцип унітаризму** її територіального устрою.

Як відомо, найпоширенішими у світі формами територіального устрою наразі є:

- унітарний державний устрій (Болгарія, Польща, Румунія, Угорщина та ін.). На сьогодні із 193 держав світу 168 є унітарними;
- федеративний державний устрій (Австрія, Аргентина, Індія, Німеччина, США та ін.). У кожній конкретній державі світу форма територіального устрою утвердилася історично, під впливом комплексу об'єктивних і суб'єктивних чинників - історичного досвіду державотворення, географічного розташування, традицій конституціоналізму та конституційного розвитку, особливостей політичної системи, національного, етнічного, мовного та конфесійного складу держави та ін.

Велике значення має і **принцип системності** територіального устрою України, закріплений у ст. 133 Конституції, згідно з яким територіальний устрій України має певну систему, що складається з адміністративно-територіальних одиниць, пов'язаних між собою структурними і функціональними зв'язками.

Є й інші інституційні принципи територіального устрою України, визначені у спеціальних законах «Про державний кордон України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про столицю України - місто-герой Київ» та ін.

Територіальний устрій України – це передбачений і гарантований Конституцією і законами України, іншими нормативно-правовими актами системний, об'єктивний, внутрішньо-єдиний порядок територіального влаштування (організації) суспільства і держави, що розуміється як співвідношення держави в цілому з її складовими частинами, розподілу компетенції між державою та територіальними одиницями. Територіальний устрій України визначається виключно законами України (п. 13 ч. 1 ст. 92 Конституції України).

Ознаки територіального устрою України:

- передбачений і гарантований нормативно-правовими актами, тобто регулюється і охороняється ними (розділ XI «Територіальний устрій України», розділ X «Автономна Республіка Крим» Конституції України);
- об'єктивний, оскільки територіальний устрій формується історично і не залежить від свідомості та волі людей;
- внутрішньо-єдиний – історичний аспект територіального устрою зумовлює виокремлення територіальних одиниць. Єдність територіального устрою – важлива гарантія єдності держави. Зовнішня ознака єдності опосе-

редковує утворення держави, тобто її виокремлення або згуртування навколо відповідних центрів. Внутрішня ознака єдності вказує на неможливість довільної зміни територіального поділу держави;

- встановлює співвідношення держави в цілому з її частинами, тобто визначає права та обов'язки держави і територіальних одиниць.

Внутрішню структуру, тобто територіальну побудову України визначає система адміністративно-територіального устрою нашої держави, з урахуванням якої створюються та функціонують органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи.

Адміністративно-територіальний устрій кожної держави зумовлений багатьма об'єктивними і суб'єктивними чинниками – історичними, географічними, національними, економічними, культурними, мовними та ін. В одних країнах запроваджено складні системи адміністративно-територіального устрою (Велика Британія, Італія, Китай, Франція та ін.), натомість в інших, дрібніших (Бахрейн, Ватикан, Мальта та ін.) такі системи взагалі відсутні або ж є спрощеними.

Адміністративно-територіальна одиниця – це частина єдиної території держави, яка є просторовою основою для організації та діяльності місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Сутність територіального устрою України відбивається в його принципах, які визначені в Конституції України (ст. 132). До них належать такі: єдність та цілісність державної території; поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади; збалансованість соціально-економічного розвитку регіонів.

За формою державного устрою Україна є **унітарною державою**, тобто такою, в якій відсутні територіальні одиниці, які б мали політичний суверенітет або самостійність. Важливо, що територіальні одиниці в унітарній державі можуть користуватися соціальним, культурним, економічним, мовним, але не політичним суверенітетом.

Україні як унітарній державі властиві такі **ознаки**:

- єдина загальнодержавна система органів влади; «єдине законодавство»;
- єдине громадянство;
- єдина система судових, правоохоронних, контрольно-наглядових та інших органів;
- можливість укладення міжнародних договорів, розвитку міжнародних відносин з іншими державами тільки на рівні спеціально уповноважених органів державної влади;
- єдина грошова система тощо.

Разом з тим, у складі України є Автономна Республіка Крим, яка наділена лише територіальною автономією.

Система адміністративного устрою України – це сукупність адміністративно-територіальних одиниць (Автономна Республіка Крим, області, ра-

йони, міста, райони в містах, селища і села), що становлять основу територіального устрою України.

Ст. 133 Конституції України також визначено вичерпний склад одиниць-елементів *першого рівня системи* адміністративно-територіального устрою України: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ і Севастополь.

Автономна Республіка Крим – це адміністративно-територіальна одиниця України зі спеціальним правовим статусом, невід’ємна складова України, що вирішує в межах Конституції та законів України питання, віднесені до її відання. Правовий статус Автономної Республіки Крим визначається Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим, законами України та іншими нормативно-правовими актами. У березні 2014 р. Автономну Республіку Крим було тимчасово окуповано. Дію Конституції та законів України і діяльність конституційних органів публічної влади в Криму нині призупинено.

Область – це адміністративно-територіальна одиниця, що сформувалася у межах території України під впливом історичних, географічних, економічних та інших чинників і характеризується певною самостійністю у вирішенні соціальних, економічних і культурних питань, а також у здійсненні регіональної політики. Згідно з Конституцією в Україні утворено 24 області.

Спеціальний правовий статус Києва зумовлений тим, що це місто є столицею держави (ст. 20 Конституції України), її політичним та адміністративним центром. У м. Києві розташовано резиденції Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, Верховного Суду України, інших органів державної влади, а також дипломатичні представництва іноземних держав і міжнародних організацій в Україні. Відповідно до ст. 1 Закону «Про столицю України - місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р. столичний статус покладає на органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади додаткові обов'язки і гарантує цим органам надання з боку держави додаткових прав. Особливості правового статусу столиці України - м. Києва зумовлені додатковими повноваженнями відповідних органів у зв'язку зі здійсненням ним столичних функцій. Українські правознавці слушно стверджують, що м. Київ відповідно до Конституції і Закону України «Про столицю України - місто-герой Київ» має спеціальний статус столиці України, є її політичним і адміністративним центром, прирівняним за значенням до символу незалежної держави та наділене додатковими функціями і повноваженнями.

Адміністративно-територіальними одиницями в Україні також є:

- райони;
- міста;

- райони у містах;
- селища;
- села.

Район як адміністративно-територіальна одиниця України є частиною території області. Зазвичай до складу області входить 15-25 районів. Район є середнім рівнем системи адміністративно-територіального устрою України, територіально-просторовою межею функціонування територіальних громад. Райони створюються з метою інтеграції економіки, промисловості, транспорту та зв'язку, торгівлі, соціально-культурних закладів територіальних громад сіл, селищ і міст в єдину соціально-економічну та культурну систему.

Місто – це великий населений пункт (від 10 тис. осіб), що має власне комунальне господарство, житловий фонд і мережу соціально-культурних закладів; адміністративний, промисловий, торговельний і культурний центр. Найбільш густонаселеними із них є Київ, Харків, Одеса, Львів, Дніпро та ін.

Селище – це населений пункт, зазвичай розташований при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції тощо, що має власну комунальну і соціальну інфраструктуру.

Найдрібнішою адміністративно-територіальною одиницею України є село. **Селами** є населені пункти зі сталим складом жителів, зайнятих переважно сільським господарством, рідше – народними промислами або санаторно-курортною справою, в яких місцеве самоврядування здійснюється сільською радою та сільським головою.

З огляду на вищенаведене, можна стверджувати, що адміністративно-територіальний устрій України є трирівневим: вищий рівень складають Автономна Республіка Крим, області та міста Київ і Севастополь; середній - райони й міста обласного підпорядкування; нижчий - райони в містах, міста районного підпорядкування, селища і села. Принаймні, саме відповідно до таких територіальних одиниць будується система державних органів і система місцевого самоврядування.

Території міст, селищ, сіл можуть поділятися на окремі мікрорайони та інші мікроструктури, які не є адміністративно-територіальними одиницями України: вулиці, квартали, житлові масиви тощо.

Україна як унітарна держава має складний територіальний устрій з огляду на наявність в її складі територіальної автономії – Автономної Республіки Крим.

В юридичній науці під **автономією** прийнято розуміти відносно самостійне у здійсненні державної влади або місцевого самоврядування територіальне утворення у складі держави. Залежно від походження автономії поділяються на:

- національні;
- територіальні;
- комбіновані (змішані).

Автономна Республіка Крим має органи влади, які здійснюють визначені Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим та іншими законами України функції та повноваження автономії. Ці органи відмінні від системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, визначених Основним Законом, і мають особливу конституційно-правову природу.

Ст. 138 Конституції України визначено широке коло питань політичного, соціально-економічного, екологічного, культурного та іншого характеру, що належать до відання Автономної Республіки Крим.

Автономна Республіка Крим є автономією у складі України, невід'ємною частиною України, складовою системи адміністративно-територіального устрою нашої держави.

Надання Автономній Республіці Крим відповідного статусу також має свою історію. Вперше статус автономії Крим отримав у першій половині ХХ ст., коли 18 жовтня 1921 р. було утворено Кримську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку у складі РРФСР, що проіснувала до 1945 р. і була перетворена на Кримську область у складі РРФСР. Цьому передувала окупація Криму в 1941-1944 рр. та примусова депортація в 1944 р. із півострова кримських татар і жителів інших національностей у віддалені регіони СРСР.

У 1954 р. Кримську область було передано до складу УРСР. На підставі ст. 14 чинної на той час Конституції СРСР 26 квітня 1954 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон, яким затвердила Указ Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 р. про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР. Це відбулося на підставі рішень Президії Верховної Ради РРФСР від 5 лютого 1954 р. і Президії Верховної Ради УРСР. Крім того, Законом СРСР від 26 квітня 1954 р. було внесено зміни до ст.ст. 22, 23 Конституції СРСР, згідно з якими Кримську область виведено зі складу РРФСР і віднесено до складу Української РСР. Відповідні зміни було внесено і до Конституцій РРФСР і УРСР. Таким чином, у 1954 р. на законних підставах визначено статус Кримської області як української території та адміністративно-територіальної одиниці. У цьому статусі Кримська область перебувала у складі Української РСР до початку 90-х рр. ХХ ст.

Після розпаду колишнього СРСР постало питання визначення адміністративно-правового статусу Криму. 20 січня 1991 р. за ініціативи жителів Криму відбувся загальнокримський референдум щодо поновлення автономії Криму. Більшість жителів Криму підтримали питання, винесені на референдум, за результатами якого Верховна Рада Української РСР прийняла Закон України «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки» від 12 лютого 1991 р., відповідно до якого Кримській області було надано статус автономії, а Кримська обласна рада народних депутатів стала Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

Конституцією України 1996 р. (ст. 138) до відання Автономної Республіки Крим віднесено широке коло питань політичного, соціально-

економічного, екологічного, культурного та іншого характеру¹.

У *політичній сфері* Автономна Республіка Крим сприяє реалізації політичних прав і свобод громадян України та вирішує інші питання політичного характеру, зокрема, організація і проведення місцевих референдумів; призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим; участь у забезпеченні прав і свобод громадян, національної злагоди, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки; участь у розробці та реалізації державних програм повернення депортованих народів.

У *соціально-економічній сфері* Автономна Республіка Крим здійснює управління майном, що належить автономії; розроблення, затвердження та виконання бюджету Автономної Республіки Крим на основі єдиної податкової та бюджетної політики України; розроблення, затвердження економічного розвитку тощо.

У *культурній, екологічній та інших сферах* Автономна Республіка Крим забезпечує функціонування і розвиток державної та національних мов і культур на території автономії; охорону і використання пам'яток історії, розроблення, затвердження та реалізацію програм Автономної Республіки Крим з питань культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля відповідно до загальнодержавних програм; визнання статусу місцевостей як курортів; встановлення зон їх санітарної охорони; ініціювання введення надзвичайного стану та встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або в окремих її місцевостях.

Конституцією та законами України Автономній Республіці Крим може бути делеговано й інші повноваження.

Так, ст. 137 Конституції України відносить до повноважень Автономної Республіки Крим здійснення нормативного регулювання з питань: 1) сільського господарства і лісів; 2) меліорації та кар'єрів; 3) мисливства та рибальства; 4) санітарної та лікарняної служб; 5) містобудування та житлового господарства; 6) громадських робіт, ремесел і промислів, благодійництва; 7) туризму, готельної справи та ярмарків; 8) транспорту загального користування, автошляхів і водопроводів; 9) музеїв, бібліотек, театрів, інших закладів культури та історико-культурних заповідників.

Місто Севастополь є адміністративно-територіальною одиницею, яка входить до складу України. Систему адміністративно-територіального устрою м. Севастополя складають райони в місті (в разі їх утворення), м. Інкерман та населені пункти, які входять до Андріївської, Верхньосадівської, Орлівської, Тернівської сільських рад і Качинської селищної ради. Межі м. Севастополя встановлюються та змінюються Верховною Радою України відповідно до закону.

Згідно зі ст. 20 Основного Закону столицею України є місто Київ. Ана-

¹ Федоренко В.Л. Зазнач. твір.

логічне положення наведено і в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р. і належним чином гарантовано Конституцією України.

Поняття «*столиця*» в правовій теорії та практиці слід розуміти як головне місто країни, визначене в конституції, яке є адміністративним і політичним центром держави, де зосереджені вищі та центральні органи державної влади і розміщені дипломатичні представництва інших держав. Столиці також традиційно залишаються загальнодержавними історичними, духовними, культурними, науково-освітніми центрами, символами єднання нації, які часто прирівнюються до державних символів.

Очевидно, що м. Києву належить особливе, порівняно з іншими містами України, місце в системі адміністративно-територіального устрою України. Так, ч. 2 ст. 133 Конституції України визначено, що до складу України разом з Автономною Республікою Крим та областями також входять міста Київ і Севастополь, які мають спеціальний статус. Із наведеного вище випливає, що Основний Закон України прирівнює м. Київ до регіонів.

За змістом ч. 3 ст. 4 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ» м. Київ є не лише столицею України, а й адміністративним центром Київської області. Саме в Києві розташовані Київська обласна рада та Київська обласна державна адміністрація та їх органи. Виходячи з особливостей правового статусу м. Києва як міста-регіону, тобто за статусом рівноцінного області, цікавим є те, що Київська область – єдиний регіон, в якому органи влади фактично розташовані за її межами. У зв'язку з наведеним неодноразово поставало питання щодо перенесення адміністративного центру Київської області.

Так, ч. 2 ст. 1 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ» встановлено, що м. Київ як столиця України є політичним та адміністративним центром держави. Розміщення в м. Києві вищих, насамперед представницьких органів державної влади, зумовлює високий рівень політичної активності столиці, зокрема територіальної громади м. Києва, як під час виборів, так і в міжелекторальний період, та дає підстави стверджувати, що м. Київ є політичним центром держави. Крім того, як столиця держави м. Київ традиційно залишається головним місцем проведення загальнодержавних мітингів, походів, демонстрацій, публічних голодувань, страйків. Саме в столиці відбуваються головні зустрічі вищих посадових осіб держави – Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України та ін. із представниками інших держав, підписання важливих міжнародних договорів, міжнародні форуми, конференції, саміти. Столиця України є також місцем створення та реєстрації у встановленому порядку політичних партій, а також місцем діяльності їх головних осередків.

Окрім того, важливою юридичною ознакою столиці України – те, що м. Київ є місцем розташування резиденції Глави держави – Президента України, парламенту – Верховної Ради України, уряду – Кабінету Міністрів України,

Конституційного Суду України, Верховного Суду, центральних органів державної влади, дипломатичних представництв іноземних держав та міжнародних організацій в Україні.

Ключові слова: територіальний устрій України, державний устрій, форма державного устрою України, національно-державний устрій, територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут, принципи територіального устрою України, унітарна держава, проста унітарна держава, складна унітарна держава, централізована унітарна держава, децентралізована унітарна держава, відносно децентралізована унітарна держава, територія держави, адміністративно-територіальний устрій, система адміністративно-територіального устрою України, принципи адміністративно-територіального устрою, адміністративно-територіальна одиниця, населені пункти, села, селища, міста районного значення, міста республіканського та обласного значення, міста зі спеціальним статусом, район у містах, регіони, область, район, сільський округ, селищний округ, автономія, персональна автономія, корпоративна автономія, національно-територіальна (територіальна) автономія, екстериторіальна автономія, політична автономія, адміністративно-національна автономія, автономна республіка, автономна область, автономний округ, Автономна Республіка Крим.

1. За формою територіального устрою Україна є:

- а) президентсько-парламентською республікою;
- б) парламентсько-президентською республікою;
- в) складною унітарною державою;
- г) простою унітарною державою;
- д) федерацією.

2. Територіальне верховенство – це:

- а) територія не поєднана єдиною політичною, економічною, правовою системами;
- б) централізація державної влади;
- в) територія не є єдиною;
- г) повнота і незалежність влади в межах її території;
- д) територія не поєднана єдиною системою державної влади.

3. Суверенітет України поширюється на:

- а) адміністративно-територіальні одиниці України;
- б) всю її територію;
- в) територію кожної адміністративно-територіальної одиниці;
- г) всю її територію, за винятком прикордонної смуги;
- д) всю її територію, за винятком прикордонних районів.

4. Питання про зміну території України відповідно до чинної Конституції України вирішується виключно:

- а) міжнародними угодами;
- б) всеукраїнським референдумом;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Президентом України;
- д) Верховною Радою України.

5. Якими нормативно-правовими актами визначається територіальний устрій України:

- а) указами Президента України;
- б) виключно законами України;
- в) законами України та указами Президента України;
- г) законами України, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України;
- д) указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України.

6. Конституція України визначає, що утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, належить до повноважень:

- а) органів місцевого самоврядування;
- б) народу України;
- в) Кабінету Міністрів України;
- г) Президента України;
- д) Верховної Ради України.

7. Конституційно-правові категорії «територіальний устрій» та «адміністративно-територіальний устрій» співвідносяться між собою як:

- а) конкретне й особливе;
- б) загальне та особливе;
- в) зміст і форма;
- г) категорії є тотожними;
- д) категорії є різними за змістом та не співвідносяться.

8. Адміністративно-територіальний устрій – це:

- а) система представницьких органів на відповідній території, утворених для здійснення державного управління територією та для реалізації спільних інтересів різних населених пунктів;
- б) законодавчо закріплений поділ території держави на певні частини, відповідно до яких будується система місцевих державних органів;
- в) право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України;
- г) система, сільських, селищних, міських населених пунктів зі стійким складом жителів, які зайняті сільськогосподарським виробництвом, промисло-

вістю;

д) нормативно впорядкована (унормована) система суспільних відносин з організації і діяльності держави та її основних інституцій, детермінованих синтезом історичних умов, закономірностей, традицій, новацій і тенденцій сучасного демократичного розвитку.

9. Відповідно до ст. 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України складають:

- а) області і міста;
- б) Автономна Республіка Крим, області, райони та селища і села;
- в) Автономна Республіка Крим, області та місто Київ;
- г) області, міста Київ і Севастополь;
- д) Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

10. Відповідно до ст. 133 Конституції України до складу України входять:

- а) 24 області;
- б) Автономна Республіка Крим і 24 області;
- в) 24 області та м. Київ та Сімферополь;
- г) Автономна Республіка Крим, 24 області, міста Київ та Севастополь;
- д) 24 області, міста Київ та Севастополь.

11. Середню ланку адміністративно-територіального устрою України становлять:

- а) адміністративні райони і міста обласного підпорядкування;
- б) міста Київ та Севастополь;
- в) міста районного підпорядкування;
- г) Автономна Республіка Крим;
- д) райони в містах, селища і села.

12. Адміністративно-територіальна одиниця – це:

а) державне утворення, адміністративна самостійність якого реалізується з врахуванням економічних, національних і інших особливостей відповідної території;

б) верхній рівень адміністративно-територіального устрою України;

в) невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та міськими населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні утворення;

г) частина території держави, яка утворилася для організації управління соціально-економічними процесами, забезпечення життєдіяльності місцевого населення і його зв'язків з суспільством;

д) населені пункти зі стійким складом жителів, які зайняті переважно сільськогосподарським виробництвом.

13. До рівня територіального представництва відносяться:

- а) міста;
- б) селища;
- в) райони;
- г) села;
- д) райони у містах.

14. Співвідношення понять «район» і «район у місті» відповідно до рішення Конституційного Суду України у справі про адміністративно-територіальний устрій полягає в наступному:

- а) ці поняття є тотожними;
- б) ці поняття є різними;
- в) значення цих понять можуть бути з'ясованими лише в контексті конкретного нормативного акту;
- г) тотожність або відмінність цих понять залежить від адміністративно-територіальної одиниці;
- д) поняття є фактично тотожними, що потребує законодавчого закріплення.

15. Селища міського типу належать до:

- а) міських населених пунктів;
- б) сільських населених пунктів;
- в) об'єктів службового призначення;
- г) регіонів;
- д) верхнього рівня адміністративно-територіального устрою.

16. Україна за формою територіального устрою відноситься до:

- а) унітарної держави з елементами конфедералізму;
- б) децентралізованої унітарної держави;
- в) централізованої унітарної держави;
- г) федеративної держави, у складі якої є автономія;
- д) централізованої федеративної держави.

17. Область – це:

- а) частина комплексно заселеної території України, яка склалася внаслідок господарської та іншої суспільної діяльності, має сталий склад населення, власну назву та зареєстрована в порядку, передбаченому законом;
- б) основна складова частина території України, яка історично склалася і характеризується певним організаційним відособленням, цілісністю, економічною та соціальною самодостатністю, місцевими особливостями і традиціями;

в) частина території України, невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та селищними населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні одиниці;

г) населений пункт із сталим складом жителів, які зайняті переважно у сільськогосподарському виробництві;

д) автономне утворення має свій особливий вид публічної влади – владу автономії та має право самостійно змінювати свій правовий режим

18. Обласним центром Волинської області є:

а) Володимир-Волинський;

б) Волинь;

в) Нововолинськ;

г) Луцьк;

д) Ужгород.

19. Народ може здійснювати владу в Українській державі:

а) тільки безпосередньо;

б) виключно через органи державної влади;

в) виключно через органи державної влади та органи місцевого самоврядування;

г) безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування;

д) через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

20. Адміністративно-територіальні одиниці, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуту сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність, належать до:

а) міст районного значення;

б) міст селищного типу;

в) гірських населених пунктів;

г) міст обласного значення;

д) сільських населених пунктів.

21. Відповідно до чинної Конституції України суб'єктом місцевого самоврядування є:

а) територіальна громада – жителі села чи добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста;

б) районна державна адміністрація;

в) обласна державна адміністрація;

г) голова районної державної адміністрації;

д) голова обласної державної адміністрації.

22. Територіальна автономія – це:

- а) форма централізації держави;
- б) форма децентралізації в унітарній державі на рівні регіону, який має деякі особливості свого розвитку;
- в) державні утворення, які мають власні органи законодавчої та виконавчої влади, статут та деякі інші ознаки державності;
- г) державне утворення, яке виникає внаслідок акту самовизначення її населення;
- д) державне утворення, яке не порушує унітарної суті держави та має власний суверенітет.

23. Автономія, що створюється для об'єднання національних меншин, які проживають розрізнено, або пов'язують з лінгвістичними уособленнями:

- а) територіальна автономія;
- б) персональна і корпоративна автономія;
- в) автономія для окремих територій за географічними ознаками;
- г) договірно-конституційна автономія;
- д) національно-територіальна автономія.

24. За конституційною природою Автономна Республіка Крим є:

- а) регіоном;
- б) суверенною державою;
- в) областю;
- г) формою адміністративно-територіальної автономії;
- д) регіоном.

25. Правовою основою статусу і повноважень Автономної Республіки Крим є:

- а) Конституція України;
- б) Конституція України і закони України;
- в) Конституція Автономної Республіки Крим;
- г) Конституція Автономної Республіки Крим і закони України;
- д) Конституція України і закони України, Конституція Автономної Республіки Крим.

26. Відповідно до чинної Конституції України територія України в межах існуючого кордону:

- а) може бути змінена за рішенням місцевого референдуму;
- б) є цілісною і недоторканною;
- в) може бути змінена указом Президента України;
- г) може бути змінена за рішенням відповідної місцевої ради;

д) може бути змінена розпорядженням Кабінету Міністрів України.

27. Повнота влади Верховної Ради Автономної Республіки Крим має похідний характер у співвідношенні з:

- а) правами та обов'язками юридичних осіб;
- б) повноваженнями державних органів;
- в) повноваженнями парламентів інших держав;
- г) повновладдям народу;
- д) суверенітетом національних меншин Автономної Республіки Крим.

28. Повноваження та порядок формування і діяльності найвищих органів державної влади Автономної Республіки Крим визначаються:

- а) Розпорядженням Кабінету Міністрів України;
- б) Указами Президента України;
- в) Конституцією і законами України, а також нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції;
- г) Постановами Верховної Ради України та нормативно-правовими актами Ради Міністрів Автономної Республіки Крим;
- д) Законами Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які мають найвищу юридичну силу по відношенню до всіх інших нормативно-правових актів.

29. До Президії Верховної Ради Автономної Республіки Крим за посадою входять:

- а) Голова Верховної Ради України, його перший заступник і заступники, Голови Секретаріату Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- б) Генеральний прокурор України, Прем'єр-міністр України, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- в) Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, його перший заступник і заступники, голови комітетів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- г) Голова апарату Верховної Ради України, перший заступник Голови Верховної Ради України, голови тимчасових комісій;
- д) Голова Верховної Ради України, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Генеральний прокурор України.

30. Відповідно до чинної Конституції України як має вирішуватися питання про зміну території України:

- а) винятково Президентом України;
- б) лише Верховною Радою України;
- в) виключно всеукраїнським референдумом;
- г) на вимогу не менше п'яти мільйонів громадян України;

д) винятково Президентом України за поданням Верховної Ради України.

31. Відповідно до чинної Конституції України в Україні налічують _ областей:

- а) 22;
- б) 23;
- в) 24;
- г) 20;
- д) 25.

32. Спеціальний статус в Україні мають міста :

- а) Київ та Одеса;
- б) Київ та Дніпропетровськ;
- в) Київ та Харків;
- г) Київ та Севастополь;
- д) Київ та Львів.

33. Державний кордон України – це:

- а) невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та міськими населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні утворення;
- б) частина території держави, яка утворилася для організації управління соціально-економічними процесами, забезпечення життєдіяльності місцевого населення і його зв'язків з суспільством;
- в) лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, води, надр, повітряного простору;
- г) населені пункти зі стійким складом жителів, які зайняті переважно сільськогосподарським виробництвом;
- д) нормативно впорядкована (унормована) система суспільних відносин з організації і діяльності держави та її основних інституцій, детермінованих синтезом історичних умов, закономірностей, традицій, новацій і тенденцій сучасного демократичного розвитку.

34. Державний устрій України – це:

- а) це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, води, надр, повітряного простору;
- б) це нормативно впорядкована (унормована) система суспільних відносин з організації і діяльності держави та її основних інституцій, детермінованих синтезом історичних умов, закономірностей, традицій, новацій і тенденцій сучасного демократичного розвитку;
- в) влаштування держави, тобто розподіл компетенції між її загальнодержавними, центральними і місцевими органами влади;

г) населені пункти зі стійким складом жителів, які зайняті переважно сільськогосподарським виробництвом;

д) невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та міськими населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні утворення.

35. Унітарна держава – це:

а) проста єдина держава, складовими якої є адміністративно-територіальні одиниці, які не наділені державним суверенітетом;

б) держава, де влада зосереджена в руках одноособового глави держави;

в) союзна держава, що складається з держав-членів або державо подібних утворень;

г) тимчасове об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети;

д) держава, де влада поділяється між парламентом і монархом.

36. Конституційні засади територіального устрою України включають в себе принцип єдності та цілісності відповідно до якого:

а) окремі територіальні одиниці перебувають у підпорядкуванні держави, а нижчий рівень системи є територіальною основою місцевого самоврядування;

б) суспільство та держава забезпечують максимально рівні умови для розвитку всіх територіальних одиниць;

в) вся система територіального устрою держави пов'язана єдиною системою законодавчих, виконавчих, судових та контрольно-наглядових органів і утворює цілісну державну єдність;

г) держава сприяє самобутності територіальних одиниць;

д) державні утворення, які мають власні органи законодавчої та виконавчої влади, статут та деякі інші ознаки державності.

37. Місто – це:

а) основна складова частина території України, яка історично склалася і характеризується певним організаційним відособленням, цілісністю, економічною та соціальною самодостатністю, місцевими особливостями і традиціями;

б) автономне утворення має свій особливий вид публічної влади – владу автономії та має право самостійно змінювати свій правовий режим;

в) населений пункт із сталим складом жителів, які зайняті переважно у сільськогосподарському виробництві;

г) окрема адміністративно-територіальна одиниця у місті;

д) багатотисячний населений пункт, адміністративний, промисловий, торговельний та культурний центр.

38. Відповідно до Конституції України «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на ...»:

- а) Службу безпеки України;
- б) Президента України;
- в) Збройні Сили України;
- г) Національну гвардію України;
- д) Міністерство внутрішніх справ України.

39. Елементами адміністративно-територіального устрою є:

- а) райони;
- б) міста;
- в) області;
- г) одиниці;
- д) автономні утворення.

40. Населений пункт – це:

а) автономне утворення має свій особливий вид публічної влади – владу автономії;

б) державні утворення, які мають власні органи законодавчої та виконавчої влади, статут та деякі інші ознаки державності;

в) система представницьких органів на відповідній території, утворених для здійснення державного управління територією та для реалізації спільних інтересів різних населених пунктів;

г) частина комплексно заселеної території України, яка склалася внаслідок господарської та іншої суспільної діяльності, має сталий склад населення, власну назву та зареєстрована в порядку, передбаченому законом;

д) верхній рівень адміністративно-територіального устрою України.

41. Згідно Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ»:

а) межі міста Києва встановлюються Президентом за поданням Київської міської ради, погодженим з відповідними радами, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства.

б) межі міста Києва встановлюються Президентом за поданням Верховної Ради України, погодженим з відповідними радами, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства;

в) Межі міста Києва встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням Президента, погодженим з відповідними радами, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства;

г) межі міста Києва встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням Київської міської ради, погодженим з відповідними радами, з ураху-

ванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства;

д) межі міста Києва встановлюються Верховною Радою України за поданням Київської міської ради, погодженим з відповідними радами, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства.

42. Яким нормативно-правовим актом визначаються зміст, опис, порядок використання символіки:

- а) Законом України «Про столицю України – місто-герой Київ»;
- б) Положенням про символіку, яке затверджується відповідно Київською міською радою та районними в місті радами;
- в) Конституцією України;
- г) Наказом Президента України;
- д) Постанова Верховної Ради України.

43. Район – це:

а) населений пункт із сталим складом жителів, які зайняті переважно у сільськогосподарському виробництві;

б) частина території України, невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та селищними населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні одиниці;

в) адміністративно територіальна одиниця, яка є частиною області;

г) автономне утворення має свій особливий вид публічної влади – владу автономії та має право самостійно змінювати свій правовий режим;

д) основна складова частина території України, яка історично склалася і характеризується певним організаційним відособленням, цілісністю, економічною та соціальною самодостатністю, місцевими особливостями і традиціями.

44. Відповідно до чинної Конституції України Верховна Рада Автономної Республіки Крим є:

а) представницьким органом Автономної Республіки Крим;

б) законодавчим органом Автономної Республіки Крим;

в) органом місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим;

г) Урядом Автономної Республіки Крим;

д) незалежним органом Автономної Республіки Крим.

45. Верховна Рада України згідно з п. 29 ч. 1 ст. 85 Конституції України уповноважена приймати рішення, окрім:

а) утворення і ліквідація районів;

б) встановлення і зміна меж районів і міст;

- в) віднесення населених пунктів до категорії міст;
- г) найменування і перейменування населених пунктів та міст;
- д) стягнення одного меншого міста до великого;

46. Чисельність районів на території України складає:

- а) 450 районів;
- б) 460 районів;
- в) 470 районів;
- г) 480 районів;
- д) 490 районів.

47. Чисельність міст на території України складає:

- а) 440 міст;
- б) 445 міста;
- в) 465 міст;
- г) 457 міст;
- д) 442 міста.

48. Який з перелічених принципів є зайвим у системі принципів територіального устрою:

- а) принцип єдності та цілісності;
- б) принцип централізації та децентралізації;
- в) принцип збалансованого розвитку регіонів;
- г) принцип урахування історичних, економічних, екологічних, географічних особливостей;
- д) принцип розподілу повноважень міст.

49. Який з принципів відповідає наступному змісту «вся система територіального устрою пов'язана з єдиною системою законодавчих, виконавчих, судових органів і утворює цілісність держави»:

- а) принцип централізації та децентралізації;
- б) принцип єдності та цілісності;
- в) принцип урахування історичних, економічних, екологічних, географічних особливостей;
- г) принцип збалансованого розвитку регіонів;
- д) принцип розподілу на більш повноважні та менш повноважні міста.

50. Який з принципів відповідає наступному змісту «державна сприяє самобутності територіальних одиниць»:

- а) принцип централізації та децентралізації;
- б) принцип збалансованого розвитку регіонів;
- в) принцип розподілу на більш повноважні та менш повноважні міста;
- г) принцип урахування історичних, економічних, екологічних, географічних особливостей;

д) принцип єдності та цілісності.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
- ❖ Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
- ❖ Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
- ❖ Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.
- ❖ Про столицю України місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 79.
- ❖ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2020, № 7, № 8, № 9. Ст. 48.

Спеціалізована література:

1. Адамович С. В. Спроби реформування адміністративно-територіального устрою в Україні (1990-2012 рр.). *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2013. № 3. С. 9-20.
2. Ачімовіч Д. Т. Конституційно-правовий статус національних меншин (колективів) у державах-членах ЄС та державах, асоційованих з ЄС: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
3. Балдинюк В. М. Державне регулювання розвитку сільських територій адміністративного району: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2012. 212 с.
4. Батанов О. Конституційно-правові проблеми територіального устрою України: доктринальні та прикладні аспекти. *Право України*. 2014. № 9. С. 11-21.
5. Богатир В. В. Сутність форми державного устрою як соціально-правового явища. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3 (101). С. 12-18.

6. Бондар М. Територія як конституційна цінність: поєднання публічно-владних та приватно-особистісних засад. *Право України*. 2014. № 9. С. 22-31.
7. Бровко О. В. Необхідність трансформації адміністративно-територіального устрою в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2015. № 3. С. 283-284.
8. Верещук І. А. Адміністративно-територіальний устрій України як територіальна основа місцевого самоврядування. *Економіка та держава*. 2010. № 8. С. 77-79.
9. Верменич Я. В., Андрощук О. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ-ХХІ ст.: моногр. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2014. 181 с.
10. Власюк О. С. Стан і проблеми реформування адміністративно-територіального устрою України. *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 16-23.
11. Возняк Г. В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2018. 40 с.
12. Гетьман А. Б. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2008. № 2. С. 175-180.
13. Гончаренко В. Статус Української СРР за першою Конституцією Союзу РСР. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 57-65.
14. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
15. Губань Р. Питання адміністративно-територіального устрою України в рішеннях Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 4. С. 80-90.
16. Динник І. П. Механізми взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2019. 20 с.
17. Дністрянський М. Адміністративно-територіальний устрій України: політико-географічні проблеми функціонування та можливості оптимізації. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Географічні науки. 2013. № 6. С. 138-143.
18. Жук П. В. Актуальні завдання та шляхи реформування адміністративно-територіального устрою в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 1. С. 20-25.
19. Журавський В. Щодо реформування адміністративно-територіального устрою України. *Право України*. 2005. № 8. С. 16-18.
20. Заблодська І. В., Гуджан О. В. Особливості адміністративно-

- територіального устрою України: організаційний аспект. *Економіка та держава*. 2012. № 7. С. 9-12.
21. Заставецька Л. Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: моногр. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 331 с.
  22. Заяць Д. Д. Статут територіальної громади: теоретико-правові аспекти: моногр. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. 100 с.
  23. Заяць І. Місцеве самоврядування: генеза законодавства та політики. Влада в Україні: шляхи до ефективності. *Право України*. 2010. С. 589-600.
  24. Ісаєнко А. В. Конституційно-правовий статус державних органів зовнішніх зносин України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
  25. Іщенко О. П. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 223 с.
  26. Іщенко О. Принципи адміністративно-територіального устрою України. *Право України*. 2011. № 4. С. 238-244.
  27. Колісник В. Ідея федералізації в Україні у контексті національно-етнічного чинника: історичний досвід та сучасні виклики. *Право України*. 2014. № 9. С. 53-63.
  28. Корнієнко М. Територіальна організація влади в Україні: якою вона має бути? *Право України*. 2010. № 4. С. 39-44.
  29. Коршун В. Ф. Зміст принципів адміністративно-територіального устрою. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 147-153.
  30. Красноносова О. М. Передумови розвитку територіального устрою України. *Моделювання регіональної економіки*. 2012. № 1. С. 241-249.
  31. Кресіна І. О. Правові засади модернізації адміністративно-територіального устрою України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2011. Вип. 6. С. 6-12.
  32. Кресіна І. О., Грицяк Д. І., Коваленко А. А. та ін. Правові засади оптимізації адміністративно-територіального устрою: моногр. Київ: Юридична думка, 2013. 327 с.
  33. Кресіна І., Стойко О. Еволюція унітаризму в Україні: між консолідацією та консервацією. *Право України*. 2014. № 9. С. 45-52.
  34. Крусян А. Р. Адміністративно-територіальний устрій України як основа системи органів публічної влади. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 26. С. 64-69.
  35. Литвин В. М. Адміністративно-територіальний устрій України: ретроспективне бачення і перспективи реформування. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 8. С. 58-70.
  36. Лоза Р. Р. Зарубіжний досвід організації адміністративно-територіального устрою: уроки для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 11. С. 74-78.
  37. Мануїлова К. В. Традиція децентралізації публічної влади України: від розпізнавання до конструювання: моногр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018.

- 331 с.
38. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.
  39. Мяловицька Н. А. Сучасні тенденції видозмін державного устрою як структурного елемента форми держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 59-64.
  40. Нудельман В. Як нам реформувати адміністративно-територіальний устрій. *Право України*. 2014. № 9. С. 107-115.
  41. Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правове регулювання територіального устрою в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 241 с.
  42. Павлович-Сенета Я. П. Місто у системі територіального устрою України: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2013. Вип. 2. С. 205-216.
  43. Павлюк Н. В. Організаційно-правовий механізм розвитку публічного управління у контексті децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2018. 20 с.
  44. Панов А. В. Територіальний устрій Франції та Італії – уроки для України: [моногр.]. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2015. 126 с.
  45. Приходько А. Актуальні проблеми державного устрою в Україні. *Право України*. 2014. № 9. С. 64-73.
  46. Пухтинський М. Концептуальні, конституційні, політико-правові засади територіальної організації публічної влади. *Право України*. 2014. № 9. С. 88-93.
  47. Пухтинський М. Проблеми трансформації територіальної організації влади та місцевого самоврядування в контексті розвитку конституційного процесу в Україні. *Право України*. 2012. № 8. С. 68-77.
  48. Пушкіна О. Пріоритетні проблеми конституційно-правового регулювання основ конституційного ладу і форм територіального устрою України. *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 31-36.
  49. Снігур І. Вплив парламенту України на визначення територіального устрою. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 3-7.
  50. Тварковська Л. До питання про концептуальні підходи у реформуванні системи адміністративно-територіального устрою в Україні. *Віче*. 2011. № 8. С. 27-29.
  51. Терханов Ф. І. Формування основ забезпечення територіальної цілісності в умовах децентралізації державної влади в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 3. С. 46-52.
  52. Федоренко В. Система адміністративно-територіального устрою України: проблеми конституційної теорії та практики. *Право України*. 2014. № 9. С. 94-106.
  53. Явір В. А. Етнополітичні виклики адміністративно-територіального устрою України. *Правова держава*. 2013. Вип. 24. С. 412-419.

ТЕМА 16. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Теоретико-правові основи національної безпеки України: поняття, сутність, принципи, об'єкти і суб'єкти національної безпеки. Система забезпечення національної безпеки України: поняття, структура та елементи. Основні функції системи забезпечення національної безпеки. Повноваження основних суб'єктів системи забезпечення національної безпеки та їх зміст. Засоби забезпечення національної безпеки України. Гарантування прав, свобод та обов'язків громадян України при забезпеченні національної безпеки. Система національної безпеки України: політична безпека України; економічна безпека України; воєнна безпека України: поняття, основи та організація оборони України; воєнна політика та воєнне будівництво України; теоретичні аспекти воєнної доктрини України; конституційно-правовий статус Збройних Сил України; екологічна безпека України; інформаційна безпека України; демографічна безпека України; міжнародна безпека України: міжнародні конфлікти і засоби розв'язання.

Сучасна європейська політична ситуація і місце України в геополітичному просторі Європи. Міжнародні відносини України в контексті національної безпеки. Правова безпека України.

Гарантування безпеки та збереження державності з давніх часів розглядалося як основна функція держави. Для України з проголошенням незалежності створення ефективної системи міжнародної та регіональної безпеки було одним з ключових пріоритетів, що розглядалося як базовий інструмент для формування безпечного оточення. Це питання ускладнювалося системними трансформаціями світового порядку та динамічним розвитком сучасного світу.

Глобалізація та інтеграція сприяли посиленню взаємозалежності держав, виникненню нових загроз для безпеки, що у сукупності призвело до зміни сутності безпеки, появи нових концепцій та підходів до розуміння безпеки та до її гарантування. Водночас класичні підходи все ще залишаються актуальними, про що свідчить поширення загроз міжнародній та національній безпеці у воєнно-політичній сфері. Все більш гострою стає проблема ефективності міжнародних організацій та міжнародного права в площині гарантування безпеки та суверенітету держав. В цьому контексті дослідження та узагальнення наукової бази є вкрай важливими для формування комплексного розуміння сучасних аспектів формування та реалізації політики національної безпеки України, її місця і перспектив у системі міжнародної безпеки, що продовжує залишатися у турбулентному стані.

На сьогодні існує велике розмаїття визначень національної безпеки, та їх автори мають власні думки і підходи з приводу трактування даного поняття, у більш вузькому або, навпаки, більш широкому значенні даного словоспо-

лучення. Тому, на нашу думку, доцільно висвітлити хоча б декілька з них, для розкриття загальної картини розуміння даного терміна. Таким чином, національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни. За іншим визначенням національна безпека – сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі і державну стратегію в області забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей.

Національну безпеку також розуміють як здатність нації задовольняти потреби, необхідні для її самозбереження, самовідтворення і самовдосконалення з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану¹.

Правову основу у сфері національної безпеки України становлять Конституція, Закон України «Про національну безпеку України» та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання законів інші нормативно-правові акти.

Відповідно до вищезазначеного Закону розробляються і затверджуються Президентом України Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України, доктрини, концепції, стратегії і програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України. Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України є документами, обов'язковими для виконання, і основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки.

Конституційно-правовий стан (режим) національної безпеки слід розглядати як особливий вид конституційно-правових відносин. Їх зміст розкривається в об'єктно-суб'єктних юридичних властивостях. Так, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

Безпека є необхідною природною умовою для забезпечення життєдіяльності людини і громадянина незалежно від економічного та соціально-

¹ Кондратьєв Я. Ю. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.

політичного устрою будь-якої держави. З огляду на вищезазначене, забезпечення індивідуальної (особистої) безпеки є відправною точкою як у процесі дослідження, так і забезпечення інших об'єктів національної безпеки: суспільства – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. Розглядаючи людину і громадянина, їх конституційні права і свободи як об'єкт національної безпеки України, слід зазначити, що потреби та інтереси людини (окремої особистості) як складові національних інтересів не знайшли свого відображення на законодавчому рівні¹.

Система об'єктів національної безпеки і оборони може бути доповнена й іншими конституційними цінностями. Насамперед, гарантованими Розділом І Конституції України. До таких цінностей слід відносити: унітарний устрій України (ст. 2 Конституції); державну мову (ст. 10 Конституції); свідомість, культура і традиції української нації (ст. 11 Конституції); етнічна, культурна, мовна та релігійна самобутність всіх корінних народів і національних меншин (ст. 11 Конституції); економічну та інформаційну безпеку (ст. 17 Конституції); політична, економічна та ідеологічна багатоманітність суспільства (ст. 15 Конституції); екологічна безпека (ст. 16 Конституції); правовий порядок (ст. 19 Конституції) та ін.

Суб'єктами забезпечення національної безпеки є:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Національний банк України;
- суди загальної юрисдикції;
- прокуратура України;
- Національне антикорупційне бюро України;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;
- органи і підрозділи цивільного захисту;
- громадяни України, об'єднання громадян.

Цей перелік суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони не є вичерпний. До них, окрім Українського народу, який не визначено в законі, також слід віднести й Конституційний Суд України, народних депутатів

¹ Антонов В. О. Об'єкти національної безпеки та їх особливості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. №. 59. С. 65-71.

України, політичні партії, інститути громадянського суспільства, ЗМІ тощо¹.

Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони².

Основними **функціями** суб'єктів забезпечення національної безпеки є:

- вироблення і періодичне уточнення Стратегії національної безпеки України і Военної доктрини України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері національної безпеки, планування і здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним інтересам України;

- створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи національної безпеки;

- удосконалення її організаційної структури;

- комплексне кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності складових (структурних елементів) системи;

- підготовка сил та засобів суб'єктів системи до їх застосування згідно з призначенням;

- постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, військовій та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках; прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз національній безпеці;

- систематичне спостереження за станом і проявами міжнародного та інших видів тероризму;

- прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву;

- розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України;

- запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси;

- локалізація, деескалація та врегулювання конфліктів і ліквідація їх

---

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.

² Там само.

наслідків або впливу дестабілізуючих чинників;

- оцінка результативності дій щодо забезпечення національної безпеки та визначення витрат на ці цілі;
- участь у двосторонньому і багатосторонньому співробітництві в галузі безпеки, якщо це відповідає національним інтересам України;
- спільне проведення планових та оперативних заходів у рамках міжнародних організацій та договорів у галузі безпеки.

Відповідно до Конституції і законів України:

Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України; Відповідно до статей 106 і 107 Конституції України Президент України здійснює контроль за сектором безпеки і оборони як безпосередньо, так і через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України та створювані ним у разі необхідності консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби. Рада національної безпеки і оборони України здійснює контроль за сектором безпеки і оборони на підставі статті 107 Конституції України у порядку і в межах компетенції, визначених Законом України "Про Раду національної безпеки і оборони України". Контроль за виконанням рішень Ради національної безпеки і оборони України здійснює Секретар Ради національної безпеки і оборони України. Рада національної безпеки і оборони України інформує громадськість про свою діяльність через офіційний веб-сайт Ради національної безпеки і оборони України та через засоби масової інформації.

Верховна Рада України в межах повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України; Верховна Рада України відповідно до статті 85 Конституції України здійснює парламентський контроль та приймає закони України, які визначають і регулюють діяльність органів сектору безпеки і оборони та їхні повноваження, а також затверджує відповідні бюджетні асигнування та приймає рішення щодо звіту про їх використання. Верховна Рада України відповідно до статті 89 Конституції України створює комітети Верховної Ради України, до повноважень яких належить, зокрема, забезпечення контролю за діяльністю органів сектору безпеки і оборони. З метою гарантування неухильного і безумовного дотримання державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами, правоохоронними органами спеціального призначення та розвідувальними органами вимог Конституції України щодо забезпечення національної безпеки створюється комітет Вер-

ховної Ради України, до повноважень якого належить забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю цих органів. Завдання та повноваження цього комітету Верховної Ради України визначаються законом. Для вивчення, підготовки і попереднього розгляду окремих питань у сферах національної безпеки і оборони, а також діяльності сектору безпеки і оборони Верховна Рада України в межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії, а для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, - тимчасові слідчі комісії, які діють у порядку, встановленому законом. Відповідно до статті 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, повноваження якого визначаються законом. Кабінетом Міністрів України, Службою безпеки України, Управлінням державної охорони України подаються до Верховної Ради України щорічні письмові звіти про діяльність складових сектору безпеки і оборони. У разі необхідності Верховна Рада України може проводити відповідно до Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України "Про Регламент Верховної Ради України", парламентські слухання з питань національної безпеки і оборони, що становлять суспільний інтерес і потребують законодавчого врегулювання. Верховна Рада України відповідно до Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України "Про Регламент Верховної Ради України", може офіційно запросити або вимагати присутності на пленарному засіданні Верховної Ради України для заслуховування посадових чи службових осіб органів сектору безпеки і оборони¹.

Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони; з урахуванням змін у геополітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Военної доктрини України. На виключну важливість РНБО в апараті Президента України та її самостійний конституційно-правовий статус вказує і те, що РНБО – єдиний орган у системі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів таї служб, які створює Президент України, чий правовий статус Конституція України закріплює в самостійній статті, а законодавець деталізує його в спеціальному Законі «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 року. Положення про РНБО містяться і в інших законах: «Про основи національної безпеки України», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», «Про державну таєм-

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.

ницю», «Про військово-цивільні адміністрації» указах Президента України, зокрема, в Указі Президента від 25 квітня 2015 року № 171 «Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України» та ін.

Тобто, конституційно-правовий статус РНБО на сьогодні комплексно закріплюється в Конституції та законах України, інших актах чинного законодавства, що засвідчує важливість цього органу в механізмі Української держави.

Первинним елементом конституційно-правового статусу РНБО є встановлений Основним Законом порядок формування її персонального складу. Оскільки легітимність РНБО визначається саме дотриманням конституційної процедури її формування. Відповідно до ч. 1 ст. 107 Конституції України, головою РНБО за посадою є Президент України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання обов'язків голови РНБО на період до обрання і вступу на пост новообраного глави держави, згідно зі статтями 108-110 Основного Закону, здійснює Прем'єр-міністр України¹.

Персональний склад РНБО формує Президент України. Згідно зі ст. 107 Конституції України, до складу РНБО, окрім Президента України, за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України. У засіданнях РНБО також може брати участь Голова Верховної Ради України. Ключовою посадовою особою РНБО є її Секретар. Він призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України і безпосередньо йому підпорядковується. Секретар Ради національної безпеки і оборони України забезпечує організацію роботи і виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України. РНБО здійснює функції, визначені в ст. 3 Закону «Про Раду національної безпеки і оборони України», а саме:

- вносить пропозиції Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої та зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони;
- координує та здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час;
- координує та здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та під час виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України².

Основними функціями РНБО є програмні, нормопроектні, організаційно-правові, координаційно-мобілізаційні, контрольні функції, а також функція стратегічного планування у сфері забезпечення національної безпеки і оборони України. Окрім названих функцій, РНБО здійснює й низку інших: науково-дослідних, інформаційно-аналітичних, кадрових, матеріально-технічного та фінансового забезпечення тощо.

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.

² Там само.

Задля реалізації цих функцій РНБО наділена законодавчо визначеними повноваженнями, тобто системою прав і обов'язків, які визначають компетенцію РНБО. Компетенція РНБО системно визначається в ст. 4 Закону «Про Раду національної безпеки і оборони України».

Наведемо основні види повноважень РНБО щодо виконання покладених на неї завдань і функцій.

➤ *По-перше*, РНБО наділена широкими програмними повноваженнями у сфері національної безпеки і оборони, а саме: щодо визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів і напрямів забезпечення національної безпеки і оборони України у політичній, економічній, соціальній, військовій, науково-технічній, екологічній, інформаційній та інших сферах. За короткий час РНБО вдалося гідно зреагувати на виклики і загрози національній безпеці та обороні держави у 2014-2016 рр. та розробити низку якісно нових стратегічних документів - Стратегію національної безпеки України (2015 р.), Воєнну доктрину України (2015 р.) та ін.

➤ *По-друге*, РНБО має вагомі повноваження щодо нормопроектного забезпечення діяльності Президента України у сфері національної безпеки і оборони, а саме щодо: розроблення державних програм, доктрин, проєктів правових актів Президента України, директив Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, міжнародних договорів, інших нормативних актів і документів з питань національної безпеки і оборони; удосконалення проєкту закону про Державний бюджет України по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони; ініціювання розроблення нормативних актів і документів з питань національної безпеки і оборони; підготовка питань оголошення стану війни, загальної або часткової мобілізації, введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях, оголошення в разі потреби окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації.

➤ *По-третьє*, РНБО має значні повноваження організаційно-правового (інституційного) змісту в сфері національної безпеки і оборони. Зокрема, щодо вдосконалення системи забезпечення національної безпеки та організації оборони, утворення, реорганізації та ліквідації органів виконавчої влади у цій сфері; здійснення заходів політичного, економічного, соціального, воєнного, науково-технічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру відповідно до масштабу потенційних і реальних загроз національним інтересам України.

➤ *По-четверте*, на РНБО покладаються повноваження щодо координації мобілізаційних робіт у сфері національної безпеки і оборони. Так, РНБО координує переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану; діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану; діяльність органів виконавчої влади по відбиттю збройної агресії, організації захисту

населення та забезпеченню його життєдіяльності, охороні життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, підтриманню громадського порядку в умовах воєнного та надзвичайного стану та під час виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України. На сьогодні в Україні, в тому числі й за активної участі РНБО, для захисту державного суверенітету та територіальної цілісності вдалось успішно організувати 6 хвиль мобілізації, раціонально використати потенціал добровольчих батальйонів для посилення обороноздатності держави.

➤ *По-п'яте*, РНБО наділена відповідними контрольними повноваженнями, а саме: залучає контрольні, інспекційні та наглядові органи, що функціонують у системі виконавчої влади, до здійснення контролю за своєчасністю та якістю прийнятих РНБО рішень, введених у дію указами Президента України; здійснює поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції; контролює переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану тощо.

➤ *По-шосте*, діяльність РНБО ґрунтується на принципах науковості, що отримало своє відображення в її широких повноваженнях у сфері організації відповідних наукових досліджень. Зокрема, РНБО подає Президентові України пропозиції щодо доручень, пов'язаних із вивченням конкретних питань і здійсненням відповідних досліджень у сфері національної безпеки і оборони, органам виконавчої влади та науковим закладам України; узагальнює практику застосування та результати перевірок розроблених нею нормативних актів і документів з питань національної безпеки і оборони.

➤ *По-сьоме*, РНБО здійснює низку повноважень щодо інформаційно-аналітичного забезпечення дієвого режиму національної безпеки і оборони в Україні, а саме: щодо забезпечення та контролю надходження та опрацювання потрібної інформації, забезпечення її конфіденційності та використання в інтересах національної безпеки України, аналізу на її основі стану і тенденції розвитку подій, що відбуваються в Україні й у світі, визначення потенційних і реальних загроз національним інтересам України тощо. У цьому сенсі, відповідальним кроком з боку РНБО щодо забезпечення кібербезпеки стало створення Національного координаційного центру.

➤ *По-восьме*, РНБО здійснює низку кадрових, матеріально-технічних і фінансових повноважень щодо організаційного й іншого забезпечення виконання заходів з питань національної безпеки і оборони. Зокрема, секретар РНБО погоджує проекти актів глави держави у сфері національної безпеки і оборони, в тому числі кадрові; затверджує в установленому порядку штатний розпис, кошторис апарату РНБО, а також здійснює розпорядження бюджетними коштами; здійснює кадрову політику в апараті РНБО та реалізує інші функції та повноваження, які є важливими для належного функціонування РНБО.

Не менш важливим компонентом конституційно-правового статусу РНБО є його структура, яку слід відрізнити від персонального складу РНБО. Під складом РНБО слід розуміти її персональний склад, встановлений ст. 107 Конституції України за дискретним переліком посад, а також персонально визначений Президентом України відповідно до його конституційних повноважень і затверджений відповідним указом глави держави. Натомість під структурою РНБО слід розуміти її внутрішню взаємоузгоджену побудову, представлену не лише складом РНБО на чолі з головою, а й секретарем РНБО й апаратом РНБО.

Аналіз структури РНБО та основних її елементів дозволяє стверджувати про ієрархічну структуру РНБО, представлену Головою РНБО, членами РНБО, Секретарем РНБО й Апаратом РНБО, на чолі з Керівником Апарату.

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби із злочинністю;

Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України;

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій, програм у сфері національної безпеки, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби забезпечення національної безпеки;

➤ **місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування** забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції;

➤ **Воєнна організація держави** забезпечує оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів; протидіє зовнішнім загрозам воєнного характеру;

➤ **органи і підрозділи цивільного захисту** здійснюють заходи щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період;

➤ **правоохоронні органи** ведуть боротьбу із злочинністю і протидіють тероризму;

➤ **суди загальної юрисдикції** здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди національній безпеці України;

➤ **прокуратура України** здійснює повноваження у сфері національної безпеки України відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру України»;

➤ **громадяни України** через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку¹.

В умовах світових геополітичних трансформацій, зміст проблеми забезпечення безпеки особи, суспільства і держави становлять воєнні, економічні, політичні, соціальні, екологічні, гуманітарні аспекти, а також питання історичної, національної та релігійної ідентичності. До основних проблем, що викликають ризики і загрози національній безпеці України, належать:

➤ явища, притаманні багатьом державам, в основі яких – боротьба за енергоресурси, техногенні катастрофи, міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти, тероризм, торгівля наркотиками, організована злочинність і корупція, нелегальна міграція, торгівля людьми, демографічні проблеми тощо.

➤ геополітичне положення України, що визначає її високу залежність від зовнішніх чинників та об'єктивні суспільно-політичні і соціально-економічні проблеми розвитку країни як суверенної держави.

На сьогоднішній день в нашій державі триває процес визначення національних інтересів, які властиві демократичній державі, стабілізації внутрішньої ситуації та створення умов для подальшого розвитку. Це змінює політичний та економічний простори, що у поєднанні зі змінами геополітичного становища України змінює підходи до регулювання питань забезпечення національної безпеки країни.

Основними вимірами, в яких мають відбуватися процеси зміцнення та забезпечення національної безпеки в сучасній геополітичній ситуації, виступають: національний, регіональний та глобальний. В рамках національного виміру повинно здійснюватись формування стабільної політичної та економічної системи, забезпечення зростання рівня матеріального добробуту, вироблення надійних механізмів подолання різного роду конфліктів. В регіональному вимірі передбачено створення та ефективне функціонування регіональних інститутів та відповідних механізмів, що дають можливість створити «пояс безпеки» навколо території України. Глобальний вимір складається з геополітичного, геоекономічного та культурно-цивілізаційного елементів і залежить від місця України в світових політичних та економічних процесах, а також її приналежності до певного цивілізаційного простору.

Отже, враховуючи основні положення національної безпеки України в

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.

сучасній геополітичній ситуації, слід наголосити на тому, що основним геополітичним імперативом повинен бути європейський вибір. Для цього потрібно утримувати баланс між західним і східним векторами зовнішньої політики, а також розвивати і посилювати практичне співробітництво із європейськими країнами. Процес забезпечення національної безпеки має відбуватись на основі захисту національних інтересів та цінностей шляхом проведення збалансованої внутрішньої та зовнішньої політики.

Ключові слова: *теорія національної безпеки, національна безпека України як конституційно-правовий інститут, національні інтереси, принципи національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти національної безпеки, функції національної безпеки, концепція національної безпеки України, система забезпечення національної безпеки України, засоби забезпечення національної безпеки України, суб'єкти системи забезпечення національної безпеки України, гарантії забезпечення національної безпеки України, система національної безпеки України, політична безпека України, міжнаціональні (міжетнічні) конфлікти, політичні конфлікти, воєнний елемент, економічна безпека України, продовольча безпека, ресурсна безпека, цінова безпека, фінансово-грошова безпека, кримінальна безпека, воєнна безпека України, оборона України, територіальна оборона, воєнна доктрина, стан війни, воєнний час, воєнний стан, мобілізація, армія, Збройні Сили України, військовий обов'язок, військова служба, юридична відповідальність військовослужбовців, екологічна безпека України, інформаційна безпека України, демографічна безпека України, міжнародна безпека України, міжнародне право, міжнародні конфлікти, геополітичне становище держави, правова безпека України*

1. Захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз – це:

- а) державна безпека;
- б) громадська безпека і порядок;
- в) воєнна безпека;
- г) суспільно-політична безпека;
- д) національна безпека.

2. Захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру – це:

- а) державна безпека;
- б) громадська безпека і порядок;
- в) воєнна безпека;
- г) суспільно-політична безпека;

д) національна безпека.

3. *Захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз – це:*

- а) державна безпека;
- б) громадська безпека і порядок;
- в) воєнна безпека;
- г) суспільно-політична безпека;
- д) національна безпека.

4. *Захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз – це:*

- а) державна безпека;
- б) громадська безпека і порядок;
- в) воєнна безпека;
- г) суспільно-політична безпека;
- д) національна безпека.

5. *До суб'єктів забезпечення національної безпеки в Україні відносяться, крім:*

- а) Президента України;
- б) Верховної Ради України;
- в) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;
- г) Національного банку України;
- д) військових формувань іноземних держав.

6. *До суб'єктів здійснення контролю за реалізацією заходів у сфері національної безпеки не належить:*

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Рада національної безпеки і оборони України;
- д) Конституційний Суд України.

7. *В сфері забезпечення національної безпеки відсутній принцип:*

- а) пріоритету прав і свобод людини і громадянина;
- б) своєчасності і адекватності заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;

- в) чіткого розмежування повноважень та взаємодії органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;
- г) гласності;
- д) верховенства права.

8. Згідно з Конституцією України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом:

- а) офіційними зустрічами президентів держав;
- б) укладанням міжнародних договорів економічного характеру;
- в) підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва за загальновищезначаними принципами і нормами міжнародного права;
- г) ратифікацією, денонсацією та приєднанням України до міжнародних актів;
- д) підписанням міжнародних угод про ненапад.

9. Згідно з Конституцією України забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України покладається на:

- а) Верховну Раду України;
- б) Президента України;
- в) військові формування та правоохоронні органи України;
- г) громадян України;
- д) систему судових органів України.

10. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 р. система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України – це:

- а) воєнна доктрина;
- б) воєнна організація держави;
- в) сили безпеки;
- г) сектор безпеки і оборони;
- д) сили оборони.

11. Військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності – це:

- а) Збройні Сили України;
- б) Рада національної безпеки і оборони України;
- в) Служба безпеки України;
- г) Міністерство оборони України;

д) Міністерство внутрішніх справ України.

12. Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України за посадою є:

- а) Міністр оборони України;
- б) Президент України;
- в) Голова Служби безпеки України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Міністр внутрішніх справ України.

13. Президент України як Верховний Головнокомандувач з питань оборони видає:

- а) накази і постанови;
- б) накази і директиви;
- в) постанови і директиви;
- г) укази і розпорядження;
- д) закони і накази.

14. З питань національної безпеки і оборони Президент України видає такі нормативно-правові акти, що є обов'язковими до виконання на території України, як:

- а) накази і постанови;
- б) накази і директиви;
- в) постанови і директиви;
- г) укази і розпорядження;
- д) закони і накази.

15. Загальна структура Збройних Сил України затверджується:

- а) Міністром юстиції України;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) Верховною Радою України за поданням Президента України;
- г) Президентом за поданням Прем'єр-Міністра України;
- д) Головою Верховної Ради України.

16. Збройними Силами України, які завжди знаходяться в стані бойової готовності, є:

- а) авіація;
- б) сухопутні війська;
- в) морський флот;
- г) ракетні війська;
- д) протиповітряна оборона.

17. Державна інституція, що може створюватися в особливий період як вищий колегіальний орган воєнного керівництва обороною держави:

- а) Міністерство оборони України;
- б) Ставка Верховного Головнокомандувача;
- в) Рада Національної безпеки і оборони України;
- г) Військовий комісаріат;
- д) Комітет державної безпеки.

18. Головним військовим органом з планування оборони держави, управління застосуванням Збройних Сил України, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Міністерство оборони України;
- в) Служба Безпеки України;
- г) Президент України;
- д) Генеральний штаб Збройних Сил України.

19. Безпосереднє керівництво територіальною обороною держави здійснює начальник Генерального штабу:

- а) Головнокомандувач Збройних Сил України;
- б) Голова Ради національної безпеки і оборони України;
- в) Прем'єр-міністр України;
- г) Заступник Міністра оборони України;
- д) Міністр оборони України.

20. Рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України приймається:

- а) у разі екологічної небезпеки;
- б) у разі введення надзвичайного стану;
- в) при укладанні міжнародної угоди;
- г) під час призову до армії;
- д) у разі збройної агресії.

21. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує приведення в життя державної політики у сфері оборони, функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєдатність і підготовку Збройних Сил України до здійснення покладених на них функцій і завдань – це:

- а) Міністерство оборони України;
- б) Президент України;

- в) Рада Національної безпеки і оборони України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Служба безпеки України.

22. *Збройні Сили України перебувають у підпорядкуванні:*

- а) Міністерства оборони України;
- б) Президента України;
- в) Міністерства юстиції України;
- г) Міністерства внутрішніх справ України;
- д) Служби безпеки України.

23. *Гранична чисельність працівників центрального апарату Міністерства оборони України затверджується:*

- а) Верховною Радою України;
- б) Міністром оборони України;
- в) Президентом України;
- г) Кабінетом Міністрів України;
- д) Головнокомандувачем Збройних Сил України.

24. *Рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, схвалює:*

- а) органи місцевого самоврядування;
- б) Верховна Рада України;
- в) Генеральний штаб Збройних Сил України;
- г) Президент України;
- д) Міністр оборони.

25. *Визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України:*

- а) Верховна Рада України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Президент України;
- г) народні депутати України;
- д) Конституційний Суд України.

26. Рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, приймає:

- а) органи місцевого самоврядування;
- б) Верховна Рада України;
- в) Генеральний штаб Збройних Сил України;
- г) Президент України;
- д) Міністр оборони

27. Головою Ради національної безпеки і оборони України є:

- а) Секретар Ради національної безпеки і оборони України;
- б) Міністр оборони;
- в) Президент України;
- г) Міністр юстиції України;
- д) Прем'єр-Міністр України.

28. Рішення, які прийняті Радою національної безпеки і оборони України, вводяться в дію Президентом України у формі:

- а) указу;
- б) постанови;
- в) розпорядження;
- г) наказу;
- д) рішення.

29. Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує:

- а) парламент України;
- б) Президент України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Секретар Ради національної безпеки і оборони України;
- д) Міністр юстиції України.

30. Відповідно до Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 р. до функцій Ради національної безпеки і оборони України належить:

- а) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час;
- б) забезпечення розвитку воєнної науки;
- в) забезпечення охорони державного кордону України;
- г) захист інформаційного простору України;
- д) підготовка молоді до служби в Збройних Силах України.

31. *Кількість голосів, яку необхідно зібрати для прийняття рішення Радою національної безпеки і оборони України:*

- а) не менш двох третин її членів;
- б) усіх членів;
- в) не менш як третини її членів;
- г) половини членів від загального складу;
- д) 50%+1 голос від загальної кількості членів.

32. *Функції, структура та штатна чисельність апарату Ради національної безпеки і оборони України визначаються:*

- а) Головою Верховної Ради України;
- б) Головою Служби безпеки України;
- в) Прем'єр-міністром України;
- г) Президентом України;
- д) Міністром оборони України.

33. *Посадові особи апарату Ради національної безпеки і оборони України мають статус:*

- а) військовослужбовців;
- б) державних службовців;
- в) військовозобов'язаних осіб;
- г) політичних діячів;
- д) органу по здійсненню нагляду і контролю діяльності в сфері забезпечення національної безпеки України.

34. *Пропозиції щодо введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президентові України подає:*

- а) Верховна Рада України;
- б) Служба безпеки України;
- в) Рада національної безпеки і оборони України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Міністерство оборони України.

35. *В Україні надзвичайний стан може бути введено на строк:*

- а) не більш як 30 і не більш як 60 діб в окремих її місцевостях;
- б) не більш як 60 і не більш як 90 діб в окремих її місцевостях;
- в) не більш як 90 і не більш як 120 діб в окремих її місцевостях;
- г) не більш як 60 днів;
- д) не більш як 90 днів.

36. *Максимальний строк, на який може бути подовжений у разі необхідності надзвичайний стан:*

- а) не більш як 30 днів;

- б) не більш як 60 і не більш як 90 діб в окремих її місцевостях;
- в) не більш як 90 і не більш як 120 діб в окремих її місцевостях;
- г) не більш як 60 днів;
- д) не більш як 90 днів.

37. До заходів, що можуть запроваджуватися на період надзвичайного стану, не належить:

- а) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду;
- б) обмеження свободи пересування територією, де вводиться надзвичайний стан;
- в) обмеження руху транспортних засобів та їх огляд;
- г) заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом;
- д) тимчасове обмеження права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

38. Обов'язок розробляти та здійснювати емісійно-кредитну політику в інтересах національної безпеки України покладено на:

- а) Міністра фінансів України;
- б) Національний банк України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Державну Податкову службу;
- д) Контрольно-ревізійну службу

39. Продовольча безпека України – це складова:

- а) продовольчої програми;
- б) політичної безпеки;
- в) бюджету держави;
- г) річного плану;
- д) економічної безпеки.

40. До основоположних принципів воєнної політики України щодо запобігання виникненню воєнних конфліктів не належить:

- а) забезпечення обґрунтованості, послідовності і системності воєнної політики;
- б) дотримання без'ядерного статусу;
- в) координація та узгодженість дій на міждержавному рівні;
- г) дотримання політики позаблоковості;
- д) демонстрація воєнної сили.

41. Голова Служби безпеки України призначається на посаду та звільняється з посади:

- а) Президентом України;
- б) Генеральним прокурором України;
- в) Головою Верховної Ради України;
- г) Міністром юстиції України;
- д) Міністром внутрішніх справ України.

42. Постійний контроль за діяльністю Служби безпеки України, дотриманням нею законодавства здійснюється:

- а) Генеральною прокуратурою України;
- б) Уповноваженим Верховною Радою України з прав людини;
- в) Верховною Радою України;
- г) Кабінетом міністрів України;
- д) Національним агентством з питань запобігання корупції.

43. Голова Служби безпеки України має заступників, які призначаються на посади за його поданням та звільняються з посад:

- а) Генеральним прокурором України;
- б) Головою Верховної Ради України;
- в) Міністром оборони України;
- г) Міністром юстиції України;
- д) Президентом України.

44. Згідно з Законом України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. законодавче регулювання питань сфери оборони здійснює:

- а) Міністр оборони України;
- б) Президент України;
- в) Рада Національної безпеки і оборони України;
- г) Верховна Рада України;
- д) Верховний Головнокомандуючий.

45. Відповідно до Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. особливий період в Україні – це:

- а) початок бойових дій;
- б) оголошення надзвичайного та воєнного стану на Україні;
- в) проведення референдуму про мобілізацію або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні;
- г) порушення кордонів;
- д) оголошення рішення про мобілізацію.

46. Відповідно до Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. територіальну оборону на всій території України організовує:

- а) Міністерство оборони України;
- б) співробітники прокуратури;
- в) Служба безпеки України;
- г) Генеральний штаб Збройних Сил України;
- д) співробітники поліції.

47. Фінансування національної оборони України здійснюється:

- а) за рахунок коштів Держбюджету;
- б) внесків спонсорів;
- в) добровільне пожертвування громадян;
- г) за рахунок членських внесків міжнародних організацій;
- д) коштами місцевого бюджету.

48. До повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у галузі оборонної роботи належить:

- а) реалізація права на соціально-економічний та соціально-правовий захист військовослужбовців та осіб, звільнених у запас або у відставку, членів їх сімей;
- б) проведення заходів щодо військово-патріотичного виховання громадян України;
- в) підготовка громадян до військової служби, а також загальне військове навчання у воєнний час;
- г) створення національної системи та нормативно-правової бази розроблення і виробництва озброєння, військової і спеціальної техніки;
- д) поступове оновлення науково-технічної та виробничо-технологічної бази оборонно-промислового комплексу, впровадження новітніх технологій.

49. Військова служба є:

- а) державною службою особливого характеру;
- б) спеціальною службою;
- в) особисто-професійною службою;
- г) загальнонауковою службою;
- д) таємною службою.

50. Відповідно до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – це:

- а) повноваження Міністерства оборони України;
- б) конституційний обов'язок кожного громадянина;
- в) головне завдання Верховної Ради України;
- г) служба в армії;

д) напрям діяльності Збройних сил України.

51. До відмінностей військової служби як особливого виду державної служби не належить:

а) підвищені вимоги до стану здоров'я (фізичних даних), загальноосвітнього цензу, рівня професійної підготовки, морально-психологічних якостей громадян, які зараховуються (поступають) на військову службу;

б) обов'язкове прийняття військової присяги кожним громадянином, хто вперше зараховується на військову службу;

в) можливість проходження військової служби громадянами іноземної держави та особами без громадянства на контрактній основі;

г) безперечність службового підпорядкування, безумовність слухняності підлеглих військовослужбовців вимогам командирів (начальників);

д) право на зберігання, носіння, застосування й використання зброї.

52. Згідно з Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 р. альтернативна служба – це:

а) служба в органах внутрішніх справ;

б) державна служба в Збройних Силах України;

в) служба, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби;

г) служба в судових органах;

д) служба в армії.

53. Згідно з Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 р. альтернативну службу громадяни проходять:

а) поза Україною;

б) на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають у державній, комунальній власності або переважна частка у статутному фонді яких є в державній або комунальній власності;

в) на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають в оперативному веденні військових частин;

г) на території військових частин;

д) за місцем праці або навчання.

54. Контроль за організацією альтернативної служби здійснюється:

а) місцевими державними адміністраціями;

б) Службою безпеки України;

в) Генеральною прокуратурою України;

г) Міністерством закордонних справ;

д) Міністерством оборони України.

55. Право на альтернативну службу мають громадяни України:

- а) якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю;
- б) якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім моральним переконанням;
- в) якщо виконання військового обов'язку протипоказане їм за їх медичними показаннями;
- г) якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім бажанням;
- д) якщо виконання військового обов'язку суперечить їх матеріальному становищу.

56. Громадяни України в установленому законом порядку, для сприяння зміцненню оборони держави, можуть створювати:

- а) добровільні воєнні загони;
- б) добровільні воєнні формування;
- в) громадські організації;
- г) політичні партії;
- д) спеціальні військові підрозділи.

57. В Україні воєнний час настає:

- а) з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій;
- б) порушення кордонів України військовими підрозділами інших держав;
- в) з моменту закриття кордонів України;
- г) при порушенні конституційних норм;
- д) з дня підписання Верховною Радою України акту про початок війни.

58. Офіційною датою вступу України до Ради Європи є:

- а) 16 липня 1990 р.;
- б) 18 жовтня 1995 р.;
- в) 9 листопада 1995 р.;
- г) 9 жовтня 1996 р.;
- д) 9 січня 1998 р.

59. Базовим документом міжнародної безпеки є:

- а) Статут ООН;
- б) Заключний акт наради з питань безпеки та співробітництва в Європі;
- в) резолюція Генеральної Асамблеї ООН про створення всезагальної системи Міжнародного миру і безпеки;
- г) Декларація про запобігання і усунення спорів і ситуацій, що можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці;
- д) Декларація про встановлення фактів ООН у галузі підтримання міжна-

родного миру і безпеки.

60. Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї у:

- а) 1994 р.;
- б) 1995 р.;
- в) 1996 р.;
- г) 1997 р.;
- д) 2006 р.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- ❖ Конвенція про кіберзлочинність 23 листопада 2001 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Ст. 107.
- ❖ Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 року. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 188.
- ❖ Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року. (зі змінами та допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.
- ❖ Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст.108.
- ❖ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
- ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
- ❖ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
- ❖ Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.
- ❖ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
- ❖ Про розвідувальні органи України: Закон України від 22 березня 2001 року. (зі змінами та допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 19. Ст. 94.
- ❖ Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від

05 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

- ❖ Про Службу зовнішньої розвідки України: Закон України від 1 грудня 2005 року. (за змінами та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 8. Ст. 94.
- ❖ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року. «Про нову редакцію Военної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 555.

Спеціалізована література:

1. Андрусишин Б. Юридичні та фактичні підстави незалежності української держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 114-122.
2. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: моногр. Київ: Талком, 2017. 575 с.
3. Антонов В. О. Суспільство як об'єкт національної безпеки Української держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 79-84.
4. Антонов В. Політика національної безпеки України в сучасних умовах: проблеми та реалії. *Право України*. 2014. № 5. С. 106-114.
5. Барабаш Ю. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки). *Право України*. 2014. № 7. С. 137-145.
6. Баранов О. П. Механізм управління Державною спеціальною службою транспорту в системі забезпечення національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
7. Беззубов Д. О. До поняття юридичної безпеки фізичних осіб як суб'єктів права України (адміністративно-правовий аспект). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 99-106.
8. Богма О. С. Державне регулювання інституціональних змін в сфері забезпечення бюджетної складової економічної безпеки національної економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2017. 40 с.
9. Виговська О., Белоусова Н. Інформаційна складова національної безпеки України: кол. моногр. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 166 с.
10. Вовк О. О. Поняття та зміст зовнішньої безпеки: теоретико-правовий аналіз. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 11-18.
11. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 4-10.
12. Волинець В. Функція гарантування національної безпеки в контексті державно-правового розвитку сучасної України. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 9-16.
13. Демченко В. Державна мова як об'єкт національної безпеки: моногр. Херсон: Вишемирський В. С., 2019. 175 с.
14. Денисов А. І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки

- держави: моногр. Харків: Юрайт, 2017. 202 с.
15. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: методологія дослідження та забезпечення: моногр. Харків: Константа, 2006. 440 с.
  16. Долинний А. В. Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2017. 23 с.
  17. Євенко Д. В. Конституційно-правове забезпечення оборонної функції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
  18. Єзеров А. А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 60-67.
  19. Єфименко Т. І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки: [моногр.]. Київ: ДННУ «Акад. фінанс. упр.», 2016. 444 с.
  20. Забарський В. В. адміністративно-правові межі використання військово-службовцями Збройних Сил України права на об'єднання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 109-115.
  21. Задорожня Г. В. Правовий механізм введення в Україні надзвичайного стану: проблеми теорії і практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 31-37.
  22. Капштик О. В. Державні механізми стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хмельницький, 2019. 20 с.
  23. Ключова Є. Правові засади функціонування міжнародних транспортних коридорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 18-20.
  24. Коваль А. Менеджмент как целостная система управления в кадровых аспектах безопасности государства. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 53-58.
  25. Ковальський В. Формування інформаційного права як комплексної галузі та перспективи кодифікації інформаційного законодавства. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 102-104.
  26. Коцюба Р. О. Конституційно-правові гарантії ядерної безпеки: міжнародний та національний аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 40 с.
  27. Кулінська А. В. Державне управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Одеса, 2017. 42 с.
  28. Лекарь С. І. Економічна безпека держави та суб'єкти її забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 75-82.
  29. Лисенко Ю. Г. Модернізація системи управління економічною безпекою національної економіки: методологія, індикатори та інструменти: мо-

- ногр. Полтава: [б. в.], 2018. 260 с.
30. Максименко Ю. Інформаційне правопорушення: поняття й ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 63-65.
  31. Манжул І. Визначення змісту поняття «безпека ядерного-енергетичного комплексу» *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 10. С. 68-71.
  32. Маркіна І. Управління безпекою туризму в умовах глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 10. С. 61-65.
  33. Махненко А. М. Публічне управління та національна безпека: моногр. Київ: НАУ, 2019. 327 с.
  34. Мурза В. В. Історико-правова характеристика становлення та розвитку наглядової функції держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 83-89.
  35. Олійник О. Інформаційний простір як основа соціально-економічного, політичного і культурного забезпечення інформаційної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 98-104.
  36. Омельчук В. А. Теоретико-правові аспекти систематизації прав і свобод людини в історичному контексті забезпечення безпеки суспільства й держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 3-9.
  37. Осауленко О. Г. Офіційна статистика в системі національної інформаційної безпеки: моногр. Київ: Август Трейд, 2017. 367 с.
  38. Панова О. Принципы административно-правового обеспечения публичной безопасности. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 118-121.
  39. Папаяні С. В. Конституційно-правовий механізм реалізації зовнішньої політики України в умовах європейської міждержавної інтеграції: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
  40. Пашинский В. Гражданское общество как субъект обеспечения обороны государства: современный опыт украины. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 71-75.
  41. Пелих А. О. Воєнно-політичні моделі держав в управлінні національною безпекою євроатлантичних і пострадянських країн: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
  42. Поляков С. Місце Збройних Сил України в системі органів державної влади. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 310-316.
  43. Поляков С. Перспективні напрями реформування законодавства України щодо забезпечення законності та правопорядку у збройних силах України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 131-134.
  44. Потапенко Є. Методи і способи міждержавної правової інтеграції. *Право України*. 2014. № 6. С. 120-130.
  45. Сітарський С. М. Інституціоналізація діяльності органів державної влади щодо врегулювання політичних конфліктів у контексті національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018.

20 с.

46. Сіцінська М. В. Державне управління у сфері демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2014. 36 с.
47. Смирнова К. Екстериторіальна дія права Європейського Союзу: досвід для України. *Право України*. 2014. № 4. С. 153-159.
48. Сопілко І. Роль стратегії національної безпеки України в правовому регулюванні державної інформаційної політики України. *Юридична Україна*. 2014. № 6. С. 8-14.
49. Строяновський В. В. Інституціоналізація стратегічного аналізу в процесі державного управління у сфері національної безпеки: моногр. Київ: НАДУ, 2018. 691 с.
50. Тимошенко О. В. Регуляторні засади забезпечення економічної безпеки національної економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2016. 40 с.
51. Ткачук Т. Політика інформаційної безпеки НАТО. *Leges et Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 187-190.
52. Федоренко В. Л. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 32-39.
53. Філіппов А. В. Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2010. 246 с.
54. Цевельов О. Є. Державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хмельницький, 2017. 20 с.
55. Шахов В., Мадіссон В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 2. С. 44-56.
56. Шестаков В. Захист іноземних інвестицій в Україні: теорія та практика. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 21-25.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Практичне завдання №1

Визначте, які з перерахованих нижче міжнародних актів є документами «м'якого права». Що таке «м'яке право» та у чому полягає його роль у сучасному праві?

Завдання виконується письмово:

- а) Європейська конвенція про громадянство від 6 листопада 1997 року;
- б) Резолюція ПАРЄ № 1516 (2007) «Про фінансування політичних партій» від 22 травня 2001 року;
- в) Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року;
- г) Декларація Міжпарламентського союзу про критерії вільних і справедливих виборів 1994 року;
- г) Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року;
- д) Кодекс належної практики у виборчих справах 2002 року;
- е) Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини 1996 року;
- є) Декларація прав дитини, прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 1386 (XIV) від 20 листопада 1959 року;
- ж) Європейська хартія місцевого самоврядування 19X5 року;
- з) Керівні принципи заборони та розпуску політичних партій, ухвалені Венеціанською комісією у 1999 році;
- и) Рекомендація R(99) 15 Комітету Міністрів Ради Європи «Про висвітлення в засобах масової інформації виборчих кампаній» 1999 року;
- і) Конвенція про права дитини 1984 року;
- ї) Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами, прийнята ООН 27 жовтня 2005 року;
- й) Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин 1995 року;
- к) Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей 2010 року;
- л) Кодекс належної практики з питань референдумів 2006 року.

Практичне завдання №2

До Міністерства юстиції України звернулася із заявою про реєстрацію і видачу реєстраційного свідоцтва, створена на установчому з'їзді політична партія «Нова генерація». У програмі цієї партії, зокрема, містилися положення про те, що Україна для українців, що членам партії забороняється відвідувати молитовні будинки, що партія може мати у своєму підпорядкуванні дружинників, котрі можуть мати на озброєнні холодну і пневматичну зброю, що партія прагне повернути прогресивну систему оподаткування (чим більша

зарплата, тим більший відсоток податку повинен сплачуватися), що партія хоче заборонити навчання за контрактом у державних вузах. На підтримку створення політичної партії було зібрано 12 тис. підписів. З них у восьми областях України по одній тисячі (підписи були зібрані у кожній адміністративно-територіальній одиниці області), а у п'ятьох областях України по вісімсот підписів (підписи були зібрані тільки в обласних центрах). Міністерство юстиції у реєстрації політичної партії відмовило.

Чи правомірною є відмова? Свою відповідь обґрунтуйте.

Практичне завдання №3

Встановіть у випадку виникнення колізій між нижче наведеними правовими актами, якому з них повинна надаватися переважна сила при їх практичному застосуванні та чому? Свої міркування аргументуйте:

- а) Постанова Кабінету Міністрів України та Наказ Міністерства оборони України;
- б) Закон України та Кодекс адміністративного судочинства України;
- в) Розпорядження Голови обласної державної адміністрації та Рішення обласної ради;
- г) Постанова Верховної Ради України та Указ Президента України;
- г) Закон України 1996 року та Закон України 2017 року;
- д) Міжнародний договір, який ратифікований Законом України та Закон України;
- е) Розпорядження Президента України та Указ Президента України;
- є) Конституція України та Міжнародний договір, який ратифікований Законом України;
- ж) Рішення Конституційного Суду України та Рішення Європейського суду з прав людини;
- з) Декрет Кабінету Міністрів України та Постанова Кабінету Міністрів України.

Практичне завдання №4

За результатами переговорного процесу було укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про умови взаємних поїздок громадян. Після офіційного підписання цієї Угоди вона була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України та практично відразу почала застосовуватися Державною прикордонною службою України для виконання умов, які були у ній визначені. За цього, вказаний міжнародний договір не проходив процедуру ратифікації у Верховній Раді України.

Скажіть, будь ласка, чи мала Державна прикордонна служба України право застосовувати вище наведену Угоду без надання на неї згоди Верховної Ради України?

Практичне завдання №5

Верховною Радою України за результатами розгляду попередньо схваленого проекту Закону України «Про внесення змін до ст.ст. 85, 106 та 116 Конституції України», було прийнято його у цілому та одразу ж направлено Президентові України. Глава держави розглянувши поданий йому для підпису та оприлюднення закон про внесення змін до Конституції України, застосував щодо нього вето та повернув закон до Верховної Ради України для його повторного розгляду. Свою позицію Президент України аргументував тим, що внесенні зміни до Конституції України розбалансують владні відносини між парламентом, президентом та урядом.

Чи у межах своїх повноважень діяв Президент України у конкретному випадку?

Практичне завдання №6

Представник релігійної організації 20-річний громадянин Г. отримав повістку про призов до армії. Виконання військового обов'язку суперечить його релігійному переконанню. Громадянин звернувся до адвоката за юридичною допомогою.

Що таке альтернативна служба? Чи існує вона в Україні? Надайте правовий аналіз конкретній ситуації.

Практичне завдання №7

Сорок п'ять народних депутатів України звернулися з конституційним поданням до Конституційного Суду України про відповідність Конституції України (конституційність) Закону України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року № 1682-VII. На думку народних депутатів України заходи з очищення влади (люстрації), які мали та продовжують мати місце в Україні, грубо порушують низку важливих гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина, які прямо визначені Конституцією України.

Скажіть, будь ласка, які саме гарантії захисту прав і свобод людини та громадянина мали на увазі народні депутати України? Спрогнозуйте рішення Конституційного Суду України, виходячи з вище викладених фактів та обставин.

Практичне завдання №8

Здійсніть порівняльний аналіз конституційного судочинства *в Україні та Польщі*. У таблиці подано приклади можливих критеріїв для порівняння, які можна корегувати, змінювати, розширювати тощо.

№ з/п	Критерій	Конституційний Суд України	Конституційний Трибунал Польщі
1.	Ретроспектива (дата утворення, особливості функціонування, приналежність до певної моделі (європейської, англо-американської, змішаної) тощо)		
2.	Структура суду		
3.	Повноваження		
4.	Суб'єкти призначення суддів		
5.	Суб'єкти звільнення суддів		
6.	Вимоги до судді (віковий ценз, стаж роботи у галузі права, ценз осілості, повна чи часткова зайнятість тощо)		
7.	Форми звернення до Суду		
8.	Можливість звернутися з конституційною скаргою (також вказати повна чи нормативна модель), особливості		
9.	Інші критерії ...		

Практичне завдання №9

Встановіть із нижче наведених нормативно-правових актів, які з них та у якому порядку: 1) *втрачають чинність*; 2) *скасовуються*; 3) *зупиняються у дії*; 4) *визнаються неконституційними*; 5) *визнаються незаконними*?

- а) Постанова Верховної Ради України;
- б) Указ Президента України;
- в) Декрет Кабінету Міністрів України;
- г) Рішення місцевої ради;
- ґ) Постанова Кабінету Міністрів України;
- д) Закон України;
- е) Розпорядження Голови місцевої державної адміністрації;
- є) Конституція України;
- ж) Постанова Центральної виборчої комісії;
- з) Постанова Національного банку України.

Практичне завдання №10

Відповідно до ст. 160 Конституції України, вона набула чинності з дня її прийняття – 26 червня 1996 року. Утім офіційно Конституція України вперше була оприлюднена лише 13 липня 1996 року, коли її текст було опубліковано у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр».

Тобто Конституція України була введена у дію до її офіційного опублікування.

Як Ви вважаєте, чи не суперечить процедура прийняття та введення у дію Конституції України ч. 5 ст. 94 Конституції України, згідно якої закон набирає чинності не раніше дня його опублікування?

Практичне завдання №11

Комітетом Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування було ініційовано розробку низки проектів Законів України, котрі б деталізували ст. 69 Конституції України. Зокрема, згідно даної норми народне волевиявлення в Україні здійснюється окрім проведення виборів та референдумів також через інші форми безпосередньої демократії.

Які Ви можете назвати інші форми безпосередньої демократії? Наскільки широко вони практикуються в Україні? Чи дійсно є потреба у їх нормативній деталізації у національному законодавстві?

Практичне завдання №12

Від імені України 1 липня 2003 року у м. Страсбурзі (Франція) було підписано Європейську конвенцію про громадянство від 6 листопада 1997 року, ратифікована Законом України від 20 вересня 2006 року № 163-У. Одним із застережень при ратифікації українська сторона заявила, що згідно з п. 1 ст. 25 цієї Конвенції Україна виключає главу VII «Військовий обов'я-

зок у випадках множинного громадянства» із сфери застосування Конвенції.

Як Ви вважаєте, чому таке застереження при ратифікації Європейської конвенції про громадянство не було заявлено українською стороною щодо глави VII «Множинне громадянство»? Свої міркування аргументуйте.

Практичне завдання №13

До правозахисної організації «Демократична спілка» звернулися представники Патріотичного союзу України за юридичною консультацією – чи можливо згідно чинного законодавства України обмежити народний суверенітет? Якщо так, то в який спосіб? Правозахисники відповіли, що народний суверенітет є абсолютною категорією та не може підлягати жодному обмеженню, оскільки Конституція України чітко визначає, що носієм і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Будь-яке обмеження народного суверенітету веде до узурпації влади.

Що таке узурпація влади? Наскільки кореспондується відповідь правозахисників з чинним законодавством України?

Практичне завдання №14

Поділ права на приватне і публічне дістав теоретичної підтримки в працях мислителів Західної Європи (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є, І. Кант, Г. Гегель та ін.). Ідея поділу права була ґрунтовно розроблена на теренах дореволюційної Російської імперії відомими правознавцями Л. Петражицьким, М. Коркуновим, Г. Шершеневичем та ін. У тій чи іншій формі вона зберігається і сьогодні. У той же час, якщо в континентальній Європі ідея поділу права на публічне і приватне набула майже повного визнання, то в країнах англосаксонської правової сім'ї вона не набула такого авторитету, підтримується не всіма юристами і тлумачиться по-іншому.

Надайте визначення поняттям «приватне право» та «публічне право». Чи коректно з правової точки зору здійснювати поділ права на приватне та публічне права? Свою думку обґрунтуйте життєвими прикладами.

Практичне завдання №15

Проаналізуйте нижче наведений фрагмент судового рішення та встановіть усі види джерел права, на які посилається суддя для обґрунтування судового рішення у справі:

«Суд вважає, що відповідач грубо порушив охоронювані Конституцією та законами України права заявника на отримання пенсії, тим самим позбавив його єдиного джерела для існування. Статтею 49 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначено підстави для припинення виплати пенсії. Проте жодної з вказаної у цій статті підстав для припинення виплати йому пенсії на сьогодні не існує. Посилаючись також на практику Європейського Суду у справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії», дії відповідача щодо зупинення з 11.01.2018 року виплати йому пенсії

за віком слід визнати протиправними і зобов'язати відповідача поновити нарахування та виплату пенсії з 11.01.2018 року».

Практичне завдання №16

На Всеукраїнській науковій конференції, яка присвячена проблематиці державотворення, одним із вітчизняних вчених було висловлено тезу, що сучасну систему органів державної влади України об'єктивно вже не можливо класифікувати виключно у межах трьох гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової. На підтвердження цього вчений навів низку органів державної влади, які не відносяться до жодної із вище названих гілок влади. Тому ним було запропоновано доповнити ст. 6 Конституції України ще чотирма гілками влади – президентською, контрольно-наглядовою, правоохоронною та електоральною.

Назвіть органи державної влади, які не відносяться до жодної з гілок влади. Чи згодні Ви з наведеною вище тезою? Якщо так, то які б органи державної влади віднесли до запропонованих гілок влади?

Практичне завдання №17

Ректор національного університету зважаючи на те, що в адміністративному приміщенні, очолюваного ним закладу є вільна кімната на першому поверсі, доручив дати об'яву в газету про здачу її в оренду. За об'явою звернулося керівництво політичної партії «Громада», яку задовольняли заявлені умови оренди. Ректор розглянувши подане звернення, відмовив керівництву політичної партії з даного питання та у цей же день уклав договір оренди вільної кімнати з громадською організацією «Міська варта». Керівництво політичної партії «Громада» розцінила дії посадовця відносно себе як дискримінаційні та звернулося з відповідною позовною заявою до суду.

Яке рішення повинен прийняти суд виходячи із ситуації, що склалася?

Практичне завдання №18

Сто п'ятдесят трьома народними депутатами України був поданий до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до ст. 103 Конституції України в аспекті введення іншого порядку обрання Президента України – не Українським народом, а його представницьким органом Верховною Радою України. Згодом законопроект пройшов усі необхідні стадії та відповідно до ст. 155 Конституції України був прийнятий парламентом. Президент України, коментуючи прийняття даного закону на пресконференції заявив, що Верховною Радою України у даному разі порушено процедуру внесення змін до Конституції України, оскільки цей закон повинен був прийматися відповідно до вимог ст. 156 Конституції України. Глава держави також наголосив, що звернувся з конституційним поданням до Конституційного Суду України про порушення процедури прийняття цього законопроекту.

Як Ви вважаєте, які аргументи навів Президент України на користь своєї позиції? Наскільки вони можуть бути обґрунтованими у даному разі ?

Практичне завдання №19

Головний лікар Харківської міської лікарні звернувся до начальника міського управління внутрішніх справ з клопотанням про видворення громадянина Пакистану Абдул-ібн-Хадши за межі України. Підставою для цього було названо невиконання іноземцем, який є хворим на СНІД, запропонованих йому лікарями міської лікарні профілактичних заходів щодо недопущення розповсюдження ВІЛ-інфекції, оскільки це створює загрозу здоров'ю іншим особам. За результатами розгляду клопотання, начальником міського управління внутрішніх справ було прийняте рішення про видворення даної особи за межі України.

Як Ви вважаєте, наскільки юридично обґрунтованим є рішення про видворення за межі України громадянина іноземної держави?

Практичне завдання №20

Визначте з нижче наведених видів ознак конституцій, які з них є властиві Конституції України та обґрунтуйте чому?

Завдання виконується письмово:

- а) конституція Вестмінстерського зразка;
- б) жорстка конституція;
- в) тимчасова конституція;
- г) кодифікована конституція;
- г) *lex fundamentalis*;
- д) октройована конституція;
- е) новітня конституція;
- є) соціальна конституція;
- ж) не систематизована конституція;
- з) інструментальна конституція;
- и) гнучка конституція.

Практичне завдання №21

Телевізійна компанія випустила в ефір бібліографічний фільм про злочинця, котрий скоїв низку резонансних злочинів, за що відбував покарання. Засуджений дізнавшись про це, подав через свого адвоката позов до суду, у якому вимагав заборонити транслювати даний фільм та відшкодувати нанесену йому моральну шкоду. У суді представники компанії пояснили, що своїми діями не вийшли за межі конституційного права вільно висловлювати та поширювати інформацію. Адвокат засудженого не погодився з наведеними аргументами та зазначив, що вихід в ефір бібліографічного фільму ставить під загрозу благополучну соціалізацію його клієнта після відбуття ним покарання та завдає шкоди його репутації.

Як би Ви були суддею, яке б прийняли рішення, виходячи із ситуації, що склалася? Свою відповідь обґрунтуйте.

Практичне завдання №22

Лідер опозиційної політичної партії «Громада» Лавров взяв участь у рамках політичного ток-шоу «Народний форум» у теледебатах з міністром економіки Федорчуком, яке транслювалося у прямому ефірі. У відповідь на заяву свого опонента про ініціювання ним суттєвого скорочення при розробці Державного бюджету України на наступний рік матеріальної допомоги матерям при народженні дитини, опозиціонер назвав міністра ідіотом. Свою думку він обґрунтував недоречністю економити у такій чутливій для України сфері. Посадовець пояснив Лаврову, що у даній ситуації керується у першу чергу проведенням збалансованої економічної політики в Україні та повідомив, що завтра звернеться з відповідним позовом до суду щодо його образливих висловлювань.

Спрогнозуйте рішення суду, виходячи з вище викладених фактів та обставин.

Практичне завдання №23

Вирішіть юридичне рівняння користуючись наведеними нижче позначеннями букв для отримання кількості розділів Конституції України, внесення змін до яких затверджується на всеукраїнському референдумі. Завдання виконується письмово:

$$(a + b + c) - d$$

$$(p + x) - (y - z)$$

a – мінімальна кількість народних депутатів України, необхідна для подання до Верховної Ради України законопроекту «Про внесення змін до ст. 72 Конституції України»;

b – кількість суб'єктів, які наділені правом внесення змін до Розділу III Конституції України;

c – кількість розділів Конституції України, які мають лише дві статті;

d – мінімальна кількість народних депутатів України, необхідна для попереднього схвалення законопроекту «Про внесення змін до статей 85, 103, 106, 114 та 118 Конституції України»;

p – номер останньої статті Конституції України;

x – номер останнього розділу Конституції України;

y – мінімальна кількість народних депутатів України, яка необхідна для прийняття змін до Конституції України;

z – мінімальна кількість народних депутатів України, необхідна для подання до Верховної Ради України законопроекту «Про внесення змін до ст. 133 Конституції України».

Практичне завдання №24

Народний депутат України Козаченко подав до Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні». Зокрема, у ньому передбачалося запровадження проведення політичними партіями кожні два роки так званого праймерізу. На думку суб'єкта права законодавчої ініціативи зі своїм електоратом, а також буде сприяти врахуванню інтересів виборців у разі обрання членів відповідної політичної партії до представницьких органів влади.

Що таке праймеріз? У якій країні він використовується? Наскільки ефективним є його впровадження в Україні?

Практичне завдання №25

Представник однієї з релігійних конфесій Пархоменко звернувся до національного університету з заявою про прийняття його на вакантну посаду викладача. За результатами співбесіди зі спеціально створеною кадровою комісією, даному громадянину повідомили, що його релігійна діяльність, яка полягає у п'ятикратному відправленні релігійних обрядів на протязі одного дня, буде перешкоджати належному виконанню посадових обов'язків, та відповідно відмовили у прийнятті Пархоменка на вакантну посаду. Громадянин розцінив рішення кадрової комісії університету як дискримінаційне та звернувся з позовною заявою до суду щодо обмеження його трудового права за ознакою релігійних переконань.

Спрогнозуйте рішення суду, виходячи з вище наведених фактів та обставин.

Практичне завдання №26

Встановіть у хронологічній послідовності нижче наведені стадії внесення змін до Конституції України та згрупуйте їх за двома видами конституційної процедури:

- 1) у загальному порядку;
- 2) у спеціальному (ускладненому) порядку.

Завдання виконується письмово у формі таблиці:

а) попереднє схвалення більшістю від конституційного складу Верховної Ради України законопроекту про внесення змін до Конституції України;

б) прийняття Верховною Радою України законопроекту про внесення змін до Конституції України не менш як $\frac{2}{3}$ від конституційного складу Верховної Ради України;

в) надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

г) ініціювання внесення змін до Конституції України не менш як $\frac{1}{3}$ народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;

г) затвердження законопроекту про внесення змін до Конституції України всеукраїнським референдумом;

д) ініціювання внесення змін до Конституції України не менш як $\frac{2}{3}$ народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;

е) прийняття на наступній черговій сесії Верховної Ради України законопроекту про внесення змін до Конституції України не менш як $\frac{2}{3}$ від конституційного складу Верховної Ради України.

Практичне завдання №27

За участь у студентському страйку студент Іваненко був викликаний до деканату, де йому поставили запитання, зокрема, щодо його партійної належності. Студент відмовився відповідати на питання, оскільки не розумів з якою метою воно було поставлене та наголосив, що це суперечить чинному законодавству. У свою чергу декан зазначив, що його просять відповісти на це запитання виключно з метою складання офіційної звітності на підставі єдиної форми, затвердженої у цьому навчальному закладі, та показав студентові форму, в якій була графа про партійну належність студентів, у тому числі.

Чи мають право студенти брати участь у студентських та інших страйках без дозволу деканату? Чи мали право представники навчального закладу задавати питання щодо партійної належності студента? Чи допустима офіційна звітність щодо партійної належності громадян? Відповіді аргументуйте.

Практичне завдання №28

Основоположник доктрини природних невідчужуваних прав людини Джон Локк основним правом громадян вважав право на життя, свободу та майно. Декларація незалежності США 1776 р. проголосила право на життя, свободу і прагнення до щастя. Французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. основними назвала право на свободу, власність, безпеку та опір пригнобленню.

Конституція України 1996 р. у ст. 21 закріпила принцип, згідно з яким права і свободи людини визнані невідчужуваними і непорушними, а право людини на життя – невід'ємним правом кожної людини (ст. 27).

Чи можна всі закріплені в Конституції України права і свободи вважати невідчужуваними, непорушними, природними?

Які, на Вашу думку, права людини і громадянина, крім закріплених у Конституції України, є найбільш актуальними для нашої країни в сучасних умовах? Своє рішення аргументуйте політичними і юридичними доводами.

Практичне завдання №29

Співробітниками Державної прикордонної служби України у ході проведення оперативно-розшукових заходів у районі українсько-угорського кор-

дону, було затримано групу нелегальних мігрантів із Афганістану. За час підготовки їх видворення за межі України у примусовому порядку, одна із жінок у пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, розташованого при прикордонній заставі, народила дитину.

Скажіть, будь ласка, чи може дитина, яку народила жінка – нелегальний мігрант на території України набути українського громадянства за народженням?

Практичне завдання №30

Громадянин Петренко звернувся із конституційним зверненням до Конституційного Суду України, у якому висловив клопотання надати офіційне тлумачення на предмет визначення, чи є тотожними терміни «орган державної влади», який вживається у ч. 1 ст. 5, ч. 1 ст. 13, ч. 2 ст. 19, ч. 3 ст. 32, ч. 1 ст. 38, ст. 40, ч. 2 ст. 42, ч. 2 ст. 55, ст. 56, ч. 1 ст. 71, ст. 86, п. 4 ст. 88, ч. 4 ст. 103, ч. 3 ст. 142 Конституції України та «державний орган», який відповідно закріплений у ч. 2 ст. 59 Конституції України?

Чи має право на такий предмет конституційного звернення громадянин Петренко? Якби Ви були суддею Конституційного Суду України, яким чином розтлумачили б порушене у конституційному зверненні питання?

Практичне завдання №31

Члену політради політичної партії «Солідарність» Крикунову стало відомо, що один із її членів (Лавриненко) одночасно також перебуває у членстві громадської організації «Прорив», лідери якої неодноразово публічно виступали з досить жорсткою критикою щодо програмних засад та діяльності їхньої партії. Зважаючи на цей факт Крикунов ініціював винесення на з'їзді політичної партії «Солідарність» питання щодо виключення Лавриненка з її лав. Дане рішення було підтримане більшістю делегатів з'їзду партії.

Назвіть підстави позбавлення членства у політичній партії? Яким правовим актом регламентується дане питання? Чи обґрунтованим є виключення з політичної партії Лавриненка?

Практичне завдання №32

Громадянин України Жаров у письмовій формі звернувся до лідера політичної партії «Справедливість» Іванова з клопотанням розглянути на засіданні політичної ради партії можливість його включення до виборчого списку цієї партії на виборах до міської ради. Політрада «Справедливості» розглянувши звернення Жарова, прийняла рішення більшістю голосів її членів про відмову даному громадянину у заявленому клопотанні. Відмова була аргументована тим, що заявник не є членом політичної партії «Справедливість», а тому не може балотуватися за її виборчими списками до міської ради.

Що таке «негативна свобода» об'єднання? Наскільки юридично обґрунтованим є рішення політичної ради партії про відмову включити до її виборчого списку Жарова?

Практичне завдання №33

Визначте за нижче наведеними відомими мислителями та правниками, посилаючись на конкретні статті Конституції України, результати наукових досліджень яких знайшли своє відображення у її тексті. Завдання виконується письмово:

- а) Жан Боден;
- б) Александер Гамільтон;
- в) Шарль Луї де Секонд Монтеस्क'є;
- г) Роберт фон Моль;
- ґ) Ганс Кельзен;
- д) Джон Локк;
- с) Рудольф Гнейст;
- є) Жан-Жак Руссо;
- ж) Альберт Вени Дайсі;
- з) Джеймс Медісон;
- и) Ніколло Макіавеллі;
- і) Джон Стюарт Мілль.

Практичне завдання №34

Ініціативна група громадян подала до Міністерства юстиції України заяву разом із необхідними документами для реєстрації всеукраїнської громадської організації «Національна лобістська ліга». Посадовці органу виконавчої влади протягом місяця розглянувши надані їм документи, відмовили заявникам у реєстрації даної організації. Підставою цьому було названо невідповідність статутного завдання об'єднання громадян, а саме здійснення лобіювання в органах влади, чинному законодавству України.

Що таке лобіювання? Чи обґрунтованою є відмова у реєстрації даної громадської організації?

Практичне завдання №35

Народний депутат України Коденко на сесії Верховної Ради України звернувся із депутатським запитом до Президента України, попередньо підтриманий у формі підписів під ним $\frac{1}{3}$ від конституційного складу парламенту. Після того як зміст цього запиту було заявлено на сесії Верховної Ради України, його невідкладно направили Главі держави. Депутатський запит був заявлений стосовно негайного вжиття заходів щодо стабілізації роботи паливно-енергетичного комплексу України, недопущення знищення підприємств галузі та поглиблення енергетичної кризи. Президент України отримавши запит, відмовився його розглядати на підставі порушення процедури направ-

лення депутатського запиту, яка встановлена чинним конституційним законодавством України.

Чи вірною є позиція Глави держави, щодо відмови розглядати депутатський запит, направлений у вище вказаний спосіб?

Практичне завдання №36

Верховна Рада України прийнявши більшістю від свого конституційного складу Закон України «Про лобіювання», направила його Президентові України. Глава держави розглянувши поданий закон, повернув його до парламенту для повторного розгляду зі своїми зауваженнями та пропозиціями. Верховна Рада України врахувала усі зауваження та пропозиції Президента України й прийняла даний закон більшістю від свого конституційного складу. Однак гарант Конституції України відмовився підписувати та оприлюднювати даний закон. Аргументом цьому було названо порушення конституційної процедури прийняття закону, повернений Президентом України на повторний розгляд. Зокрема, голосуванням за його прийняття недостатньою кількістю голосів народних депутатів України від конституційного складу парламенту.

Як Ви вважаєте, яка кількість голосів народних депутатів України потрібна у даному випадку?

Практичне завдання №37

Дайте визначення нижче наведеним термінам та встановіть посилаючись на конкретні статті, які з них отримали своє закріплення у Конституції України, а зміст яких лише розкривається у конституційних положеннях?

Завдання виконується письмово у формі таблиці:

- а) конституційний лад;
- б) українська нація;
- в) населення;
- г) корінні народи;
- ґ) національні інтереси;
- д) правоохоронні органи;
- е) державний суверенітет;
- є) плюралізм;
- ж) територіальна цілісність;
- з) гуманізм;
- и) український народ;
- і) цензура;
- ї) секуляризм.

Практичне завдання №38

На парламентських слуханнях, присвячених удосконаленню системи організації державної влади, народний депутат З. наголосив: що оскільки у ст. 6 Конституції України закріплено, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (а це положення відносять до основ конституційного ладу), то існування в Україні інших органів державної влади Основний Закон не передбачає. Саме тому з метою забезпечення стабільності конституційного ладу України необхідно терміново ліквідувати всі державні органи, які не належать до жодної з гілок державної влади, передбачених ст. 6, передавши їх владні повноваження легітимним органам.

Проаналізуйте таку пропозицію народного депутата. Про які органи влади може йти мова?

Практичне завдання №39

Класифікуйте за відомими Вам гілками влади нижче наведені органи державної влади.

Завдання виконується письмово у формі таблиці або схеми:

- а) Антимонопольний комітет України;
- б) Генеральна прокуратура України;
- в) Державне бюро розслідувань;
- г) Конституційний Суд України;
- ґ) Верховна Рада України;
- д) Президент України;
- е) Міністерство юстиції України;
- є) Національний банк України;
- ж) Служба безпеки України;
- з) Центральна виборча комісія;
- и) Вища рада правосуддя;
- і) Рахункова палата;
- ї) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- й) Кабінет Міністрів України;
- к) Верховний Суд.

Практичне завдання №40

Громадянка Сидорчук виявила бажання стати членом громадської організації «Українські охоронці», про що подала відповідну заяву керівництву цієї організації. На що Президент громадської організації Григоренко, за результатами розгляду поданої заяви, повідомив жінці, що вона на жаль не може бути членом цієї громадської організації, оскільки згідно статуту даної організації, його членами можуть бути лише чоловіки. Основним аргументом цьому було названо підвищений ризик для життя та здоров'я її членів при виконанні статутних завдань. Така відповідь обурила Сидорчук, в результаті чого вона звернулася з позовом до суду щодо необґрунтованих обмежень ке-

рівництвом громадської організації «Українські охоронці» її права на свободу об'єднання за ознакою статі.

Чи обґрунтовані позовні вимоги Сидорчук? Спрогнозуйте рішення суду, виходячи з вище наведених фактів та обставин.

Практичне завдання №41

Громадянин Ковальчук отримав рішення Другого окружного суду міста Дніпра, яким відмовлено громадянину Ковальчуку у задоволенні його адміністративного позову. В мотивувальній частині рішення, окрім посилення на Конституцію України, чинного національного законодавства містяться посилення на конкретні рішення Європейського суду з прав людини. Тобто рішення мотивоване не тільки витягами з норм чинного національного законодавства, а й практикою Європейського суду з прав людини. У зв'язку з чим, позивач не погоджується з цим рішенням, та на підставі зазначеного буде оскаржувати рішення Другого окружного суду міста Дніпра.

Чи є законним використання практики Європейського суду з прав людини національними судами? Як Ви вважаєте, чи є підстави для скасування такого рішення? Чи обґрунтована буде апеляційна скарга громадянина Ковальчука? Спрогнозуйте рішення суду, виходячи з вище наведених фактів та обставин.

Практичне завдання №42

Китайська Народна Республіка, яка 10 грудня 1998 року уклала з Україною Договір про екстрадицію, ратифікований Верховною Радою України 21 жовтня 1999 року, звернулася до Генеральної прокуратури України з проханням видати їй правоохоронним органам громадянина України Низова. Останній згідно з наданими українській прокуратурі матеріалами, обвинувачується у скоєнні низки тяжких злочинів на території Китайської Народної Республіки, передбачені Кримінальним Кодексом КНР. Українська сторона за результатами розгляду надісланих їй матеріалів, відмовила правоохоронним органам Китайської Народної Республіки у видачі Низова.

Що таке екстрадиція? Чи обґрунтованою є відмова Генеральної прокуратури України у видачі правоохоронним органам КНР Низова за вище вказаних обставин?

Практичне завдання №43

Суддя Другого окружного суду міста Дніпра Н. подав заяву про бажання вступити до політичної партії «Прогрес». Здійсніть юридичний аналіз ситуації, зазначивши, які ще документи повинен подати суддя Н. для вступу до політичної партії.

Чи має право член політичної партії обіймати посаду судді?

Практичне завдання №44

Постановою Кабінету Міністрів України громадянці Тарасенко було присвоєно звання Герой України за здійснення визначного героїського вчинку. Головою Кабінету Міністрів України громадянці Тарасенко з цього приводу було вручено орден «Золота Зірка» за здійснення визначного героїського вчинку.

Чи діяв Кабінет Міністрів України та Голова Кабінету Міністрів України у межах своїх повноважень? Ким та у який спосіб призначаються державні нагороди?

Практичне завдання №45

Громадянин України Пілсудський, який був етнічним поляком однак народився і весь час проживав у Львові, звернувся до польського консульства з клопотанням надати йому Карту поляка. Під час співбесіди з консулом, Пілсудський польською мовою пояснив, що головною метою оформлення даного документа є ряд переваг, які надає Карта поляка. Зокрема, безкоштовне отримання візи на довготермінове перебування у Польщі; можливість займатися підприємницькою діяльністю на рівних умовах з польськими громадянами; безкоштовно навчатися у Польщі на рівні з польськими громадянами; у разі нещасних випадків користуватися у Польщі безкоштовною медичною допомогою на тих самих засадах, що й польські громадяни тощо. Після перевірки достовірності документів, що підтверджують етнічне польське походження Пілсудського, серед яких було батьківське посвідчення про проходження служби у польському війську, консульство надало заявнику Карту поляка.

Скажіть, будь ласка, чи є оформлення Пілсудським Карти поляка підставою для втрати ним громадянства України?

Практичне завдання №46

Громадянин Чехії Рейн, який має вищу освіту ступеня бакалавра Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вільно володіє українською мовою, останні сім років постійно проживає на території України бажає взяти участь у конкурсі на вступ на державну службу до Міністерства юстиції України, на посаду, яка відповідає категорії «Б», та у зв'язку з зазначеним, ним була подана заява та необхідні документи до Міністерства юстиції України.

Чи буде допущена особа до конкурсу на вступ на державну службу? Спрогнозуйте, яку відповідь особа отримає від Міністерства юстиції України.

Які вимоги встановлюються до особи, яка претендує на зайняття посади державного службовця.

Практичне завдання №47

Кабінетом Міністрів України було направлено подання Президенту України з пропозицією щодо скасування акту Київської міської державної адміністрації, що суперечить Конституції України з одночасним зупиненням її дії.

Чи входить до повноважень Кабінету Міністрів України розгляд зазначеного питання? Які дії мають йти від Президента України Чи координує Кабінет Міністрів України діяльність місцевих державних адміністрацій щодо виконання Конституції та законів України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади вищого рівня, здійснення на відповідній території інших наданих місцевим державним адміністраціям повноважень?

Практичне завдання №48

Порівняйте правові режими воєнного та надзвичайного стану, які запроваджуються в Україні. Завдання виконується письмово:

№	Вид стану	Спільні риси	Відмінні риси
1.	Воєнний стан		
2.	Надзвичайний стан		

Практичне завдання №49

Заповніть нижче наведену таблицю щодо порівняння позитивних та негативних сторін єдиного та подвійного громадянства. Завдання виконується письмово:

№	Вид громадянства	Позитивні сторони	Негативні сторони
1.	Єдине громадянство		
2.	Подвійне громадянство		

Практичне завдання №50

Вставте замість трьох крапок пропущені слова у нижче наведеному фрагменті тексту та вкажіть, з якого правового акта його наведено:

«визнаючи необхідність побудови правової держави, маючи на меті утвердити ... і самоврядування народу України, проголошує ... як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах».

ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

Тема 1. Конституційне право України – провідна галузь національного права, складова юридичної науки, навчальна дисципліна

1) г; 2) г; 3) б; 4) а; 5) в; 6) б; 7) г; 8) в; 9) б; 10) б; 11) а; 12) в; 13) б; 14) г; 15) д; 16) б; 17) в; 18) в; 19) б; 20) б; 21) а; 22) г; 23) в; 24) д; 25) д; 26) г; 27) а; 28) б; 29) д; 30) б; 31) б; 32) г; 33) в; 34) в; 35) г; 36) б; 37) б; 38) в; 39) г; 40) в; 41) б; 42) г; 43) г; 44) г; 45) а; 46) б; 47) д; 48) а; 49) в; 50) в; 51) б; 52) а; 53) б; 54) в; 55) в; 56) г; 57) г; 58) а; 59) а; 60) а; 61) д; 62) в; 63) г; 64) г; 65) б; 66) в; 67) в; 68) в; 69) а; 70) б.

Тема 2. Конституційний процес в Україні

1) б; 2) г; 3) г; 4) б; 5) г; 6) а; 7) в; 8) в; 9) г; 10) в; 11) в; 12) а; 13) д; 14) д; 15) г; 16) б; 17) г; 18) б; 19) а; 20) в; 21) г; 22) г; 23) б; 24) б; 25) а; 26) в; 27) а; 28) б; 29) г; 30) б; 31) а; 32) в; 33) г; 34) б; 35) г; 36) а; 37) б; 38) в; 39) а; 40) в; 41) б; 42) б; 43) д; 44) в; 45) а; 46) а; 47) б; 48) д; 49) б; 50) б; 51) в; 52) в; 53) г; 54) б; 55) д; 56) д; 57) д; 58) г; 59) в; 60) д; 61) в; 62) б; 63) в; 64) д; 65) д; 66) б; 67) г; 68) д; 69) в; 70) а.

Тема 3. Конституційна-правова відповідальність в системі юридичної відповідальності

1) б; 2) в; 3) г; 4) а; 5) б; 6) б; 7) б; 8) в; 9) а; 10) б; 11) г; 12) а; 13) а; 14) г; 15) б; 16) г; 17) а; 18) б; 19) г; 20) в; 21) г; 22) а; 23) г; 24) в; 25) б; 26) б; 27) а; 28) в; 29) б; 30) в; 31) г; 32) б; 33) г; 34) а; 35) в; 36) в; 37) г; 38) б; 39) а; 40) а; 41) б; 42) б; 43) д; 44) д; 45) д; 46) в; 47) д; 48) в; 49) д; 50) г; 51) г; 52) а; 53) б; 54) б; 55) а; 56) д; 57) а; 58) в; 59) д; 60) г; 61) в; 62) д; 63) б; 64) г; 65) г; 66) г; 67) д; 68) г; 69) г; 70) а.

Тема 4. Конституційно-правові засади конституційного ладу України

1) д; 2) в; 3) в; 4) д; 5) в; 6) а; 7) а; 8) а; 9) д; 10) г; 11) б; 12) б; 13) а; 14) б; 15) в; 16) а; 17) в; 18) г; 19) б; 20) б; 21) а; 22) а; 23) г; 24) а; 25) в; 26) б; 27) в; 28) а; 29) д; 30) г; 31) д; 32) г; 33) б; 34) в; 35) в; 36) г; 37) г; 38) а; 39) в; 40) д; 41) а; 42) б; 43) а; 44) а; 45) д; 46) а; 47) г; 48) а; 49) б; 50) б; 51) в; 52) д; 53) г; 54) в; 55) г; 56) а; 57) д; 58) д; 59) д; 60) г; 61) д; 62) г; 63) в; 64) д; 65) в; 66) г; 67) д; 68) г; 69) д; 70) г; 71) г; 72) д; 73) а; 74) б; 75) г.

Тема 5. Теорія Конституції України

1) г; 2) в; 3) а; 4) в; 5) б; 6) б; 7) а; 8) д; 9) б; 10) в; 11) б; 12) б; 13) в; 14) г; 15) г; 16) б; 17) г; 18) д; 19) б; 20) д; 21) а; 22) б; 23) в; 24) г; 25) д; 26) в; 27) г; 28) в; 29) б; 30) в; 31) б; 32) д; 33) б; 34) в; 35) а; 36) в; 37) а; 38) б; 39) г; 40) в; 41) в; 42) б; 43) а; 44) г; 45) б; 46) в; 47) а; 48) б; 49) в; 50) г; 51) г; 52) д;

53) г; 54) д; 55) г; 56) б; 57) д; 58) д; 59) б; 60) г; 61) б; 62) б; 63) б; 64) в;
65) б; 66) д; 67) г; 68) б; 69) в; 70) в; 71) б; 72) б; 73) г; 74) б; 75) в; 76) а;
77) д; 78) в; 79) б; 80) б; 81) г; 82) а; 83) в; 84) в; 85) г; 86) в; 87) д; 88) в; 89) б;
90) б; 91) б; 92) б; 93) б; 94) в; 95) в; 96) б; 97) в; 98) в; 99) в; 100) в.

Тема 6. Конституційно-правовий статус людини та громадянина в Україні

1) г; 2) д; 3) в; 4) б; 5) в; 6) б; 7) г; 8) в; 9) г; 10) д; 11) в; 12) д; 13) б;
14) г; 15) д; 16) а; 17) б; 18) г; 19) в; 20) д; 21) г; 22) г; 23) б; 24) а; 25) в; 26) г;
27) б; 28) в; 29) г; 30) б; 31) а; 32) д; 33) г; 34) в; 35) б; 36) д; 37) б; 38) г; 39) б;
40) б; 41) а; 42) д; 43) б; 44) а; 45) в; 46) в; 47) а; 48) г; 49) в; 50) д; 51) г; 52) д;
53) а; 54) в; 55) д; 56) б; 57) б; 58) д; 59) г; 60) а; 61) б; 62) а; 63) а; 64) б; 65) г;
66) в; 67) а; 68) а; 69) в; 70) д; 71) д; 72) б; 73) г; 74) а; 75) г; 76) а; 77) в; 78) в;
79) а; 80) г; 81) а; 82) б; 83) в; 84) д; 85) г; 86) б; 87) в; 88) д; 89) б; 90) в; 91) д;
92) д; 93) а; 94) г; 95) д; 96) г; 97) б; 98) б; 99) б; 100) а; 101) г; 102) в; 103) г;
104) в; 105) г; 106) а; 107) а; 108) г; 109) б; 110) в; 111) б; 112) а; 113) б;
114) б; 115) г.

Тема 7. Організація і здійснення державної влади в Україні

1) в; 2) б; 3) б; 4) г; 5) г; 6) д; 7) г; 8) а; 9) г; 10) в; 11) г; 12) а; 13) б;
14) в; 15) г; 16) б; 17) б; 18) б; 19) б; 20) а; 21) а; 22) д; 23) в; 24) в; 25) в; 26) г;
27) д; 28) б; 29) д; 30) в; 31) б; 32) в; 33) д; 34) в; 35) в; 36) в; 37) д; 38) г;
39) в; 40) а; 41) б; 42) г; 43) а; 44) а; 45) г; 46) в; 47) в; 48) в; 49) а; 50) в; 51) а;
52) в; 53) б; 54) г; 55) а; 56) д; 57) б; 58) б; 59) в; 60) б; 61) г; 62) г; 63) г; 64) г;
65) а; 66) в; 67) д; 68) а; 69) в; 70) г; 71) а; 72) д; 73) г; 74) д; 75) б; 76) в; 77) г;
78) а; 79) б; 80) б; 81) д; 82) б; 83) г; 84) в; 85) в; 86) г; 87) в; 88) в; 89) а; 90) в;
91) б; 92) б; 93) в; 94) а; 95) г; 96) д; 97) а; 98) б; 99) г; 100) а; 101) а; 102) д;
103) г; 104) д; 105) в; 106) б; 107) г; 108) в; 109) б; 110) б; 111) г; 112) в;
113) в; 114) г; 115) а; 116) а; 117) г; 118) б; 119) б; 120) в.

Тема 8. Виборче право та виборчий процес

1) а; 2) а; 3) а; 4) г; 5) д; 6) а; 7) д; 8) г; 9) г; 10) а; 11) г; 12) в; 13) д;
14) б; 15) д; 16) в; 17) б; 18) д; 19) д; 20) а; 21) в; 22) д; 23) б; 24) а; 25) б;
26) а; 27) б; 28) г; 29) в; 30) г; 31) а; 32) а; 33) д; 34) в; 35) г; 36) д; 37) в; 38) д;
39) б; 40) д; 41) г; 42) б; 43) д; 44) б; 45) б; 46) г; 47) г; 48) г; 49) б; 50) в; 51) а;
52) а; 53) б; 54) а; 55) б; 56) в; 57) в; 58) а; 59) в; 60) б; 61) г; 62) б; 63) б; 64) б;
65) г; 66) б; 67) д; 68) д; 69) в; 70) в; 71) а; 72) а; 73) г; 74) в; 75) в; 76) г; 77) в;
78) д; 79) г; 80) г; 81) г; 82) б; 83) б; 84) д; 85) а; 86) в; 87) г; 88) б; 89) д; 90) а;
91) г; 92) г; 93) д; 94) б; 95) г; 96) г; 97) д; 98) б; 99) в; 100) д.

Тема 9. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України та організація її роботи

1) б; 2) б; 3) в; 4) б; 5) в; 6) а; 7) в; 8) д; 9) в; 10) б; 11) г; 12) а; 13) а; 14) г; 15) а; 16) в; 17) в; 18) д; 19) в; 20) а; 21) д; 22) в; 23) г; 24) б; 25) г; 26) г; 27) а; 28) в; 29) г; 30) а; 31) б; 32) в; 33) б; 34) б; 35) а; 36) а; 37) г; 38) а; 39) а; 40) д; 41) г; 42) в; 43) а; 44) а; 45) б; 46) г; 47) в; 48) г; 49) в; 50) а; 51) б; 52) г; 53) д; 54) г; 55) д; 56) а; 57) д; 58) а; 59) а; 60) б; 61) а; 62) г; 63) д; 64) г; 65) д; 66) б; 67) а; 68) б; 69) б; 70) б; 71) в; 72) в; 73) в; 74) а; 75) в; 76) б; 77) д; 78) г; 79) в; 80) а; 81) б; 82) г; 83) г; 84) в; 85) б; 86) г; 87) д; 88) г; 89) в; 90) г; 91) в; 92) б; 93) б; 94) д; 95) г; 96) а; 97) г; 98) а; 99) в; 100) в; 101) б; 102) в; 103) а; 104) в; 105) д.

Тема 10. Конституційно-правовий статус Президента України

1) д; 2) а; 3) б; 4) г; 5) б; 6) г; 7) в; 8) г; 9) в; 10) б; 11) б; 12) б; 13) в; 14) в; 15) а; 16) а; 17) б; 18) б; 19) г; 20) б; 21) б; 22) а; 23) д; 24) д; 25) в; 26) в; 27) г; 28) г; 29) в; 30) в; 31) д; 32) а; 33) д; 34) д; 35) г; 36) г; 37) г; 38) б; 39) г; 40) д; 41) г; 42) а; 43) д; 44) г; 45) д; 46) а; 47) д; 48) д; 49) а; 50) а; 51) г; 52) а; 53) а; 54) г; 55) д; 56) а; 57) в; 58) г; 59) б; 60) г; 61) б; 62) г; 63) д; 64) г; 65) б.

Тема 11. Органи виконавчої влади в Україні: конституційно-правовий статус

1) г; 2) д; 3) г; 4) г; 5) г; 6) г; 7) в; 8) а; 9) б; 10) а; 11) д; 12) в; 13) в; 14) б; 15) г; 16) г; 17) г; 18) в; 19) а; 20) в; 21) б; 22) д; 23) а; 24) б; 25) д; 26) г; 27) в; 28) г; 29) в; 30) в; 31) д; 32) а; 33) г; 34) а; 35) б; 36) а; 37) а; 38) б; 39) а; 40) г; 41) г; 42) д; 43) б; 44) в; 45) а; 46) д; 47) а; 48) а; 49) б; 50) а; 51) в; 52) а; 53) в; 54) а; 55) б; 56) в; 57) д; 58) в; 59) д; 60) г; 61) в; 62) г; 63) в; 64) б; 65) д; 66) г; 67) в; 68) д; 69) а; 70) в; 71) б; 72) д; 73) д; 74) д; 75) б; 76) в; 77) д; 78) в; 79) в; 80) в; 81) а; 82) в; 83) д; 84) а; 85) б; 86) б; 87) б; 88) б; 89) д; 90) д; 91) б; 92) в; 93) в; 94) б; 95) в; 96) в; 97) в; 98) а; 99) б; 100) г; 101) в; 102) б; 103) г; 104) б; 105) б; 106) д; 107) г; 108) г; 109) а; 110) в; 111) а; 112) а; 113) г; 114) д; 115) а; 116) д; 117) б; 118) б; 119) в; 120) г; 121) а; 122) б; 123) д; 124) в; 125) г; 126) а; 127) а; 128) б; 129) г; 130) д; 131) б; 132) б; 133) а; 134) а; 135) д; 136) г; 137) а; 138) б; 139) б; 140) г; 141) г; 142) а; 143) б; 144) б; 145) б; 146) г; 147) а; 148) а; 149) б; 150) в.

Тема 12. Органи судової влади в Україні та організація їх роботи

1) в; 2) в; 3) б; 4) б; 5) г; 6) а; 7) б; 8) а; 9) а; 10) в; 11) б; 12) в; 13) в; 14) а; 15) б; 16) б; 17) в; 18) в; 19) б; 20) в; 21) а; 22) в; 23) д; 24) г; 25) в; 26) в; 27) в; 28) в; 29) г; 30) б; 31) в; 32) г; 33) б; 34) в; 35) а; 36) б; 37) в; 38) б; 39) в; 40) г; 41) в; 42) а; 43) в; 44) а; 45) в; 46) а; 47) в; 48) г; 49) д; 50) в; 51) а; 52) а; 53) б; 54) д; 55) б; 56) а; 57) д; 58) г; 59) б; 60) д; 61) в; 62) б; 63) в; 64) а; 65) б; 66) г; 67) г; 68) б; 69) г; 70) б; 71) г; 72) д; 73) д; 74) б; 75) г; 76) г; 77) а; 78) г; 79) а; 80) г; 81) а; 82) д; 83) г; 84) б; 85) г; 86) г; 87) в; 88) б; 89) г; 90) г;

91) а; 92) а; 93) а; 94) б; 95) д; 96) б; 97) г; 98) б; 99) в; 100) в; 101) г; 102) д; 103) а; 104) г; 105) б; 106) б; 107) а; 108) а; 109) д; 110) д; 111) а; 112) в; 113) а; 114) г; 115) г; 116) б; 117) а; 118) в; 119) г; 120) д; 121) в; 122) г; 123) в; 124) в; 125) г.

Тема 13. Конституційний Суд України

1) в; 2) в; 3) в; 4) г; 5) г; 6) в; 7) а; 8) д; 9) г; 10) г; 11) в; 12) б; 13) в; 14) г; 15) г; 16) а; 17) в; 18) б; 19) г; 20) в; 21) б; 22) г; 23) г; 24) в; 25) б; 26) б; 27) в; 28) а; 29) б; 30) а; 31) г; 32) б; 33) а; 34) б; 35) б; 36) в; 37) а; 38) а; 39) а; 40) б; 41) д; 42) д; 43) г; 44) г; 45) а; 46) а; 47) г; 48) б; 49) д; 50) а; 51) б; 52) в; 53) г; 54) а; 55) д; 56) в; 57) в; 58) б; 59) а; 60) в; 61) а; 62) б; 63) а; 64) в; 65) г; 66) а; 67) б; 68) а; 69) г; 70) г; 71) б; 72) г; 73) а; 74) в; 75) г; 76) б; 77) д; 78) г; 79) б; 80) б; 81) а; 82) в; 83) а; 84) г; 85) в; 86) в; 87) в; 88) г; 89) а; 90) б.

Тема 14. Місцеве самоврядування в Україні

1) д; 2) д; 3) г; 4) д; 5) д; 6) в; 7) д; 8) а; 9) в; 10) а; 11) а; 12) г; 13) а; 14) г; 15) б; 16) в; 17) в; 18) б; 19) б; 20) в; 21) а; 22) д; 23) б; 24) а; 25) д; 26) б; 27) б; 28) д; 29) а; 30) а; 31) а; 32) г; 33) а; 34) г; 35) б; 36) б; 37) г; 38) а; 39) г; 40) а; 41) в; 42) в; 43) в; 44) а; 45) в; 46) в; 47) б; 48) г; 49) а; 50) г; 51) а; 52) в; 53) б; 54) г; 55) г; 56) а; 57) в; 58) в; 59) б; 60) г; 61) г; 62) б; 63) в; 64) г; 65) б; 66) а; 67) а; 68) б; 69) в; 70) б; 71) в; 72) а; 73) б; 74) а; 75) г; 76) г; 77) г; 78) в; 79) д; 80) а; 81) а; 82) а; 83) б; 84) в; 85) в; 86) а; 87) а; 88) в; 89) в; 90) в.

Тема 15. Територіальний устрій України

1) в; 2) г; 3) б; 4) б; 5) б; 6) д; 7) б; 8) б; 9) д; 10) г; 11) а; 12) г; 13) в; 14) б; 15) а; 16) б; 17) б; 18) г; 19) г; 20) в; 21) а; 22) б; 23) б; 24) а; 25) а; 26) б; 27) г; 28) в; 29) в; 30) в; 31) в; 32) г; 33) в; 34) б; 35) а; 36) в; 37) д; 38) в; 39) г; 40) г; 41) г; 42) б; 43) в; 44) а; 45) д; 46) д; 47) г; 48) д; 49) б; 50) г.

Тема 16. Конституційно-правові засади національної безпеки та оборони України

1) д; 2) а; 3) б; 4) в; 5) д; 6) д; 7) г; 8) в; 9) в; 10) г; 11) а; 12) б; 13) б; 14) г; 15) в; 16) д; 17) б; 18) д; 19) а; 20) д; 21) а; 22) а; 23) г; 24) б; 25) а; 26) г; 27) в; 28) а; 29) б; 30) а; 31) а; 32) г; 33) б; 34) в; 35) а; 36) а; 37) г; 38) б; 39) д; 40) д; 41) а; 42) в; 43) д; 44) г; 45) д; 46) г; 47) а; 48) в; 49) а; 50) б; 51) в; 52) в; 53) б; 54) а; 55) а; 56) в; 57) а; 58) в; 59) а; 60) а.

Навчальне видання

ПРАКТИКУМ З КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Навчальний посібник

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Заслуженого юриста України
Наливайко Л. Р.

Підп. до друку 23.12.2019. Формат 60x84/16. Друк – RISO.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 48,75. Обл.-вид. арк. 50,00. Тираж – 50 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 756-46-41

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018